İBNU'L-ESÎR el-CEZERÎ

Câmiu'l Usûl

Tercüme ve Şerh
Prof. Dr. Kemal Sandıkçı
Prof. Dr. Muhsin Koçak

3

ensar

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

C.3

ENSAR NEŞRİYAT

Ticaret Anonim Şirketi

ISBN : 978-9944-704-36-6
Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı
Câmiu'l-Usûl 3

Yazarı
İbnu'l-Esîr El-CEZERÎ

Yayına Hazırlayan
Hüseyin KADER

Tercüme
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI

Kapak Düzeni
Erhan Akçaoğlu

Baskı
Acar Basım ve Cilt Sanayi TİC. A. Ş.
0212 422 18 34

1. Basım
Mart 2008

İsteme Adresi
Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih-İstanbul
Tel : (0212) 491 19 03-04
Faks : (0212) 491 19 30
www.ensarnesriyat.com.tr ensar@ensarnesriyat.com.tr

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

Tercüme ve Şerh:

Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI

C.3

İstanbul 2008

İÇİNDEKİLER

سورة الأنفال

8- ENFÂL SÛRESİ

٦٣١- (خ م ـ سعيد بن جبير رحمه الله) قال : قلت لابن عبّاس: سورة الأنفال؟ قال: نزلت في بَدْر. أخرجه البخاري ، ومسلم.

631- Saîd b. Cübeyr şöyle der:
İbn Abbas'a dedim ki:
"- Enfâl sûresi ne hakkında nâzil oldu?"
"- Bedir savaşı hakkında nâzil oldu" dedi. [1]

İZAH

"Enfâl": Ganimet anlamına gelir. Bu sûre, beş veya yedi âyeti müstesnâ Medenîdir. Ganimetler ve savaşla ilgili ahkâmı ihtiva etmesi hasebiyle bu ismi almıştır.

Bu sûrenin **Bedir** savaşı hakkında nâzil olduğu, **İbn Abbas**'ın kavlidir. Sûrenin nüzûl sebebi olarak, ganimetler henüz taksim edilmeden ashâb-ı kirâmın Rasûlullah'tan (as.), ganimet mallarından bazı şeyleri istemeleri gösterilir. Bu hususta da üç ayrı rivâyet vardır:

1- **Bedir** savaşında Rasûlullah (as.): **"Kim bir düşmanı öldürür veya esir kalırsa, ona şu, şu verilecektir"** buyurmuş. Savaş esnasında yaşlılar geride kalmış, gençler ön safa geçip savaşmışlar. Ganimetler toplanınca yaşlılar, gençlere; **"Biz de sizin ortağınızdık"** diyerek hak iddia etmişler. Gençler buna karşı çıkınca, ihtilaf Rasûlullah'a (as.) arz edilmiş, bunun üzerine bu sûre nâzil olmuş.

2- Diğer bir rivâyete göre sûre, **Sa'd b. Ebî Vakkas**'ın ganimet malından bir kılıç alması üzerine nâzil olmuş.

3- Üçüncü rivâyete göre de, ganimetler sadece Rasûlullah'a (as.) aitti; insanlar ganimetlerden pay isteyince bu sûre geldi.

---

[1] **Buhârî**, Tefsir, 8/1; **Müslim**, Tefsir, 5/31.

Bu sûrenin ilk âyeti, ganimetleri Allah ve Rasûlüne tahsis etmektedir. Bu bakımdan bu âyet, bir yönüyle nâsih, diğer yönüyle mensûhtur. Önceki Peygamberler döneminde ganimetler helâl değildi; bu âyet helâl kılarak o hükmü nesh etmektedir. Aynı sûrenin 41. âyetinde gelen **"Ganimetlerin beşte biri Allah'ındır"** hükmü de, ilk âyette getirilen ganimetlerin tamamının Allah ve Rasûlüne tahsis hükmünü nesh etmektedir.[2]

٦٣٢- (م ت د ــ **مصعب بن سعد** رضي الله عنهما) عن أبيه قال : لمّا كان يومُ بدْرٍ ، جئْتُ بسيفٍ ، فقلت : يا رسول الله ، إن اللّهَ قد شَفَى صدري من المشركين – أو نحو هذا – هَبْ لي هذا السيفَ ، فقال : « **هذا ليس لي ولا لَك** » ، فقلتُ : عسى أن يُعْطَى هذا مَنْ لا يُبْلي بلائي ، فجاءني الرسولُ صلى الله عليه وسلم فقال : « **إنك سألتني وليس لي ، وإنه قد صارَ لي ، وهو لك** ، قال : فنزلت { **يسألونك عن الأنفال...} الآية** » (الأنفال : ١). أخرجه الترمذي ، وأبو داود. وقد أخرجه مسلم في جملة حديث طويل يجيءُ في فضائل سَعْدٍ، في كتاب الفضائل من حرف الفاء.

632- Mus'ab b. Sa'd[3], babasından şöyle rivâyet eder:

"Bedir günü Hz. Peygamber'e (ganimet malından) bir kılıç getirdim ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, (bugün) müşriklerden (hıncımı aldım ve bu vesile ile) Allah, gönlüme ferahlık verdi -dedim veya bunun gibi bir şey söyledim-. Şu kılıcı bana bağışla."

"- Bu, ne benim, ne de senindir" buyurdu. Ben;

---

[2] Bkz., **Taberî**, IX, 168; **Kurtubî**, VII, 360; **İbn Kesîr**, III, 273; **Aynî**, XVIII, 244.

[3] **Ebû Zürâre, Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkas el-Kuraşî ez-Zührî el-Medenî:** ö. 103/721. Medîneli tâbiîlerdendiır. Aşere-i mübeşşereden Sa'd b. Ebî Vakkas'ın oğludur. Babasını, Hz. Ali'yi ve İbn Ömer'i dinlemiştir. Kendisinden Amr b. Mürre ve Asım b. Behdele rivâyet etti. **Medîne**'den **Kûfe**'ye göçtü ve orada vefat etti.Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sitede tahric edilmiştir.

"-Bu kılıç, hakkını benim gibi veremeyecek olan birine gidebilir" diyerek (gittim). Sonra Rasûlullah (as.) yanıma gelip dedi ki:

"- Sen istediğinde kılıç benim değildi, şimdi ise benim oldu. Artık senindir."

Bunun üzerine *'Sana ganimetlerden soruyorlar...'*[4] âyeti nâzil oldu."[5]

٦٣٣- (د ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : نزلت : { ومَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمئذ دُبُرَه } (الأنفال : ١٦) في يوم بَدْر. أخرجه أبو داود.

633- Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi:

"O gün kim geri dönüp kaçarsa... Muhakkak ki o, Allah'ın gazabına uğramıştır. Onun yeri cehennemdir. Cehennem, ne kötü bir uğraktır"[6] âyeti **Bedir** savaşı hakkında nâzil oldu.[7]

٦٣٤- (خ ــ ابن عباس رضي الله عنهما) { إن شَرَّ الدواب عند الله الصُّمُّ الْبُكم الذين لا يعقلون...} الآية (الأنفال: ٢٢) قال : هم نفر من بني عبد الدار. أخرجه البخاري.

634- İbn Abbas şöyle dedi:

"Allah katında yerde yürüyen canlıların en kötüsü, hakkı anlamayan ve kabul etmeyen sağırlar ve dilsizlerdir"[8] âyeti, Abduddâr oğullarından bazı kişiler hakkında nâzil olmuştur.[9]

---

[4] Enfâl, 1.

[5] **Müslim**, Cihâd, 12/33; **Tirmizî**, Tefsir, 9/3079; **Ebû Davud**, Cihâd, 156/2740.

[6] Enfâl, 16.

[7] **Ebû Davud**, Cihâd, 106/2648.

[8] Enfâl, 22.

[9] **Buhârî**, Tefsir, 8/1.

İZAH

Yeryüzündeki bütün varlıklar, Allah'a itâat etmektedir. Ne için yaratıldılarsa, ona uymaktadırlar. Ama insanlar, Allah'a itâat ve ibâdet için yaratıldıkları halde, içlerinden bazıları O'na küfretmektedirler. Bu âyet-i kerîme, onları, bir şey anlamayan, idrâk edemeyen hayvana benzetmektedir. Zaten **"canlılar"** diye tercüme ettiğimiz kelimenin lügât anlamı **"hayvanlar"** demektir.

Başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurulmaktadır.

"Yeryüzünde gezinen hayvanların (canlıların) *Allah katında en kötüsü, kâfirlerdir. Çünkü onlar, iman etmezler."*[10]

Hatta bir başka âyet-i kerîmede de bunlar *"Hayvandan da aşağı"* görülmüşlerdir.

Hadîste de ifâde edildiği üzere bu âyet, Kureyş'in **Abduddâr** kabilesi hakkında nâzil olmuştur. Yahudiler ve münafıklar hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilir. Ancak âyetin hükmü, bu tavsife giren herkesi kapsamaktadır. Bunlar, Allah Rasûlünün getirdiklerini düşünmeyen, ibret almayan, kulağının arkasıyla dinleyen, Hakka teslim olmayan insanlardır.[11]

٦٣٥- (خ م ـــ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) قال : قال أَبو جهل : {اللهم إن كان هذا هو الحقَّ من عندك ، فأمْطِرْ علينا حِجارة من السماء...} الآية (الأنفال : ٣٣) فنزلت { وما كان اللّهُ ليُعَذِّبَهُمْ وأنت فيهم...} الآية (الأنفال : ٣٣) فلما أخرجوه نزلت {وما لهم ألاَّ يُعَذِّبَهم الله وهم يَصُدُّونَ عن المسجد الحرام...} الآية (الأنفال: ٣٤). أخرجه البخاري، ومسلم.

635- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Ebû Cehil şöyle dedi:

---

[10] Enfâl, 8/55.

[11] Bkz., **Taberî**, IX, 211; **Kurtubî**, VII, 388; **İbn Kesîr**, III, 298.

"Yâ Allah! Eğer bu, senin tarafından gelen bir hak (din) ise, hemen üzerimize gökten taş yağdır, veya bize çok acıklı bir azap ver!"[12]

Bunun üzerine şu âyet indi:

"(Ey Rasûlüm), sen onların içindeyken Allah onlara azap etmez.. Onlar istiğfar ederlerken de Allah onlara azap etmez."[13]

Rasûlullah'ı (as.) **Mekke**'den çıkardıkları zaman da şu âyet nâzil oldu:

"(Sen aralarından çıktıktan sonra) Allah onlara niye azap etmesin ki?! Onlar, mü'minleri Mescid-i Haram'dan men ediyorlar."[14]

İZAH

Diğer bazı rivâyetlerde **"...Üzerimize taş yağdır..."** temennisinde bulunmanın, **Ebû Cehil** değil, **Nadr b. Hâris** olduğu kaydedilir. Aynı sözü, ikisinin de söylemiş olması muhtemeldir.

Tirmizî'nin rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Allah bana, ümmetim hakkında iki şeyi garanti etti:

1- Sen onların içindeyken Allah onlara azap etmez.

2- Onlar istiğfâr ederlerken de Allah kendilerine azap etmez. Ben âhirete göçüp gidince, onlara, kıyâmete kadar bakî kalmak üzere istiğfârı bırakacağım."[15]

Şüphesiz bu hal, Hz. Muhammed'in (as.) ve ümmetinin, Allah katında sahip olduğu büyük değerin ifâdesidir. Aynı zamanda dünyada müslümanların, geçmiş ümmetler gibi ilâhî cezâlara uğratılmayacağının garantisidir.

Yukarıda geçen hadîsin, **Taberî** tarafından kaydedilen diğer bir rivâyetinde **Ebû Cehil,** o sözü söyledikten sonra pişman olmuş, **"Affeyle Allahım!"** demiş ve bunun üzerine ***"Onlar istiğfâr***

---

[12] Enfâl, 32.

[13] Enfâl, 33.

[14] Enfâl, 34

[15] **Tirmizî**, Tefsir, 9/3082.

ederlerken Allah onlara azap etmez" âyeti nâzil olmuştur. Bu rivâyete göre âyet, Rasûlullah'ın (as.) varlığı ile istiğfârın varlığını ihtivâ eden kısmı birlikte nâzil oldu.

Diğer bir rivâyete göre ise Rasûlullah (as.) **Mekke**'de iken *"Sen onların içindeyken Allah onlara azap etmez"* âyeti gelmiş, **Mekke**'den hicret edince de *"Onlar istiğfâr ederlerken de Allah kendilerine azap etmez"* kısmı nâzil olmuş. Çünkü o sırada **Mekke**'de bazı müslümanlar kalmış ve onlar istiğfâr ediyorlardı. Onlar da hicret edince *"Allah onlara niye azâp etmesin ki? Onlar mü'minleri Mescid-i Haram'dan men ediyorlar"* âyeti gelmiş.

İzahına çalıştığımız hadîs, câhiliyet dönemi insanlarının cehâlet ve taassubunu da göstermektedir. **"Eğer bu din, hak din ise, bize hidâyet buyur!"** demeleri gerekirken, **"Haydi bize taş yağdır! Azap gönder!"** diye meydan okumaktadırlar. Bu tür meydan okumalar, daha önceki ümmetlerde de görülmüş, ama hepsi de hâk ile yeksân edilmişlerdir.

İbnu'l-Cevzî, Muhammed b. İshak'ın şöyle söylediğini kaydeder:

"Müşrikler; **'vallahi bizler istiğfârda bulunursak, Allah bize azâp etmeyecek'** dediklerinde, *'Onlar mü'minleri Mescid-i Haram'dan men ettikleri halde, Allah onlara neden azap etmesin?!'* âyeti nâzil oldu."[16]

٦٣٦- (م د ت ــ *عقبة بن عامر* رضي الله عنه) قال سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر يقول «**{وأَعِدُّوا لهم ما استطعتم من قُوَّةٍ}** (الأنفال: ٦٠) **أَلاَ إنّ القُوَّةَ الرَّمْيُ**» ثلاثا

أخرجه مسلم ،والترمذي وأبو داود. وزاد الترمذي ومسلم: **ألا إن الله سيَفتحُ لكم الأرض، وستُكفَوْنَ المؤوَنة فلا يَعجزَنَّ أحدُكم أن يَلْهُوَ بأسْهُمِه.** إلا أنَّ مسلما أفرد هذه الزيادة حديثا برأسه.

---

[16] Bkz., **Taberî**, IX, 232; **İbn Kesîr**, III, 309; **İbn Hacer**, IX, 200; **Aynî**, XVIII, 249.

636- Ukbe b. Âmir'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) minberde, ***'Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın...'***[17] âyetini okudu, sonra üç defa:

"- Dikkat edin! Kuvvet, atmaktır" buyurdu.[18]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Müslim ve **Tirmizî**, hadîse şu ziyâdeyi yaparlar:

"Dikkat edin! Yüce Allah, size yeryüzünü fethetmeyi nasip edecek. Sıkıntıdan kurtarılacaksınız. Yalnız hiçbiriniz, oklarıyla meşgul olmaktan vazgeçmesin."

Yalnız **Müslim**, bu ziyâdeyi, müstakil bir hadîs olarak rivâyet eder.

İZAH

Düşmana karşı kuvvet hazırlamayı emreden âyet-i kerîmeyi Rasûlullah (as.) tek kelime ile, **"Atmak"** diye açıklamaktadır. Bu kelime, her nevi silahın nihâî hedefini belirtmesi bakımından son derece uygun bir tefsirdir. Bu, aynı zamanda Rasûlullah'ın (as.) ifâde gücünü, az sözle çok şeyi belirtme kabiliyetini de göstermektedir.

Âyetin devamında gelen ***"...Bununla hem Allah'ın düşmanlarını, hem sizin düşmanlarınızı ve hem de sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz"*** cümlesi, önemi günümüzde anlaşılan, silahın caydırıcılık yönüne işaret etmektedir. Zaten hadîsin sonunda, silahla uğraşmaktan sarf-ı nazar edilmemesi de özellikle tembih edilmektedir.

Ebû Davud'un rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulur:

"Yüce Allah, tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete sokar: Onu hayır ve sevap niyetiyle yapan ustayı, onu atanı ve onu taşıyanı."[19]

---

[17] Enfâl, 60.

[18] **Müslim**, İmâret, 52/167; **Tirmizî**, Tefsir, 9/3083; **Ebû Davud**, Cihâd, 24/2514.

[19] **Ebû Davud**, Cihâd, 24/2513.

Aynı hadîste Rasûlullah (as.), silah kullanmayı bildiği halde, ondan yüz çevirenin, Allah'ın nimetini terk ettiğini, küfrân-ı nimette bulunduğunu söylemiştir. **Müslim**, şu hadîsi rivâyet eder:

مَنْ عَلِمَ الرَّمْيَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَلَيْسَ مِنَّا أَوْ قَدْ عَصي

"Kim silah kullanmayı öğrenir de sonra onu terk ederse, bizden değildir, yahut âsî olmuştur."[20]

Hülâsa bu âyet ve bu hususta rivâyet edilen hadîsler, düşmana karşı günün gerektirdiği her türlü silahla mücehhez olmanın farz olduğunu göstermektedir.[21]

٦٣٧- (خ د — ابن عباس رضي الله عنهما) قال : لما نزلت {إِنْ يَكُنْ منكم عشرون صابرون يَغْلِبُوا مائتين } (الأنفال : ٦٥) كُتِبَ عليهم أن لا يفرَّ واحدٌ من عشرة ، ولا عشرُونَ من مائتين ، ثم نزلت : {الآنَ خفَّفَ اللّه عنكم وعلم أنَّ فيكم ضَعْفا ، فإن يكن منكم مائة صابرة يغلبوا مائتين ، وإن يكن منكم ألف يغلبوا ألفين بإذن الله، والله مع الصابرين } [الأنفال : ٦٦] فكُتِبَ أن لا يفرَّ مائة من مائتين. أخرجه البخاري.

وفي أخرى له ، ولأبي داود قال : لمَّا نزلت {إن يكن منكم عشرون صابرون يغلبوا مائتين } شَقَّ ذلك على المسلمين، فنزل {الآنَ خَفَّفَ اللّه عنكم...} الآية ، قال : فلمَّا خَفَّفَ اللّه عنهم من العدَّة نقص عنهم من الصَّبْر بقدر ما خفَّف عنهم.

637- İbn Abbas anlatıyor:

"...Eğer içinizden sabır ve sebât gösterecek yirmi kişi bulunursa, onlar ikiyüz kişiye gâlip gelirler..."[22] âyeti nâzil olunca, bir mü'minin on düşmandan, yirmi mü'minin de ikiyüz düşmandan kaçmaması farz kılınmıştı. Sonra şu âyet nâzil oldu:

---

[20] **Müslim**, İmâret, 52/169.

[21] Bkz., **Taberî**, X, 29; **İbn Kesîr**, III, 338; **Bezlu'l-Mechûd**, XI, 428.

[22] Enfâl, 65.

"Şimdi Allah, sizden yükü hafifletti. Sizdeki zayıflığı bildi. Eğer sizden sabredecek yüz kişi bulunursa, onlar ikiyüz kişiye gâlip gelirler. Sizden bin kişi de, Allah'ın izniyle ikibin kişiyi yener. Allah, sabredenlerle beraberdir."[23]

Bu âyetle de yüz mü'minin, ikiyüz düşmandan kaçmaması farz kılınmıştır."[24]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti ile **Buhârî**'nin diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Eğer sizden sabır ve sebât gösterecek yirmi kişi olursa, onlar ikiyüz kişiyi yenerler" âyeti nâzil olunca, bu hüküm müslümanlara ağır geldi. Bunun üzerine *"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti..."* âyeti geldi.

İbn Abbas şöyle der:

"Allah mü'minlerden sayıdaki (oranı) hafifletince, hafifletilen miktar kadar sabrı da tenkîs etti."

İZAH

Bu âyet-i kerîmede ifâde edildiğine göre önceleri, kendilerinin on misli düşmana karşı durmak, geri gelmemek müslümanlara farzdı. Ancak bilâhare bu yük hafifletilerek sadece iki misli düşmanla mücâdele zorunluluğu getirilmiştir. Burada ikinci âyet, ilkini nesh etmiş gibi görünüyorsa da, nesihten ziyâde bir hafifletme söz konusudur.

Azın çoğa galebesi konusunda pek çok şey söylenebilirse de, biz burada biri manevî, ikisi maddî olmak üzere üç hususu hatırlatalım:

1- Mü'minler, Allah'a güvenip dayanırlar. O'ndan yardım ister ve O'nun kendilerini yalnız bırakmayacağına inanırlar. Şehitliği yok olup gitmek değil, erişilebilecek derecelerin en üstünü telâkkî ederler.

---

[23] Enfâl, 66.

[24] **Buharî**, Tefsir, 8/6-7; **Ebû Davud**, Cihâd, 106/2646.

Buna mukabil kâfirler, Allah'tan herhangi bir yardım beklemedikleri gibi, ölümden sonraki hayattan da bir şey beklemezler.

2- Mü'minler, beşerî cehd ve gayretin en üstününü gösterirler. Savaş sahnesinde geri dönmeyi düşünmezler. Zifafa girer gibi düşmana atılırlar. Bu atılışın kendilerine, ya Allah'ın rahmet ve bereketi ile dünyanın şan ve şerefini kazandıracağına, ya da ebedî hayatın sonsuz mutluluğunu sağlayacağına inanırlar. Her iki neticeyi de güzel kabul ederler. Buna mukabil kâfirin gâyesi dünyadır, dünyevî zevklerdir. Sıkıntı ve eziyetten uzak bir hayat yaşamaktır. Bu bakımdan onun için can verme pahasına mücâdeleye değer bir şey yoktur. Hem başkalarının yaşaması için kendi canını niye versin?

3- Maddî vâkıa: Mü'minler, savaşın bütün maddî unsurlarını göz önünde bulundururlar. Düşman ordusunun gücünü, sayısını, askerin moral durumunu, silah gücünü, savaş alanını bütün cepheleriyle dikkate alırlar. Hazırlıklarını buna göre yapar, asker ve silah gücünü buna göre hazırlarlar.

Son iki şart olan maddî vâkıa ile beşerî cehd ve gayreti, düşmanın da gösterebileceğini düşünmek mümkün ise de, Allah'ın yardımının mü'minlerle beraber olacağına şüphe yoktur. Allah'ın yardımı ise, asla mağlûb edilemez.

Yüce Allah şöyle buyurur:

وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكافِرِينَ علي الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلا.

"Allah, mü'minler aleyhine, kâfirlere zafer imkânı vermez."[25]

وَكانَ حَقًا عَلَيْنا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ.

"Mü'minleri muzaffer kılmak, bizim üzerimize borçtur."[26]

٦٣٨- (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم قال : «
لم تحلَّ الغنائمُ لأحدٍ سُودِ الرُّءوسِ من قَبْلِكم ،إنما كانت تَنزِلُ نارٌ من السماء فتأكلُها».

---

[25] Nisâ, 141.

[26] Rum, 47.

قال سليمان الأعمش: فمنْ يقول هذا إلا أبو هريرة الآن؟ فلما كان يوم بدر، وقعوا في الغنائم قبل أنْ تحلّ لهم، فأنزل الله **{لولا كتابٌ من الله سبق لمسّكم فيما أخذتم عذابٌ عظيمٌ}** (الأنعام: ٦٨). أخرجه الترمذي

638- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ganimetler, sizden önceki siyah başlılardan hiç kimseye helâl değildi. Gökten bir ateş iner ve ganimetleri yakardı."

Râvî Süleyman el-A'meş[27]; "Bunu (yâni siyah başlılar lafını) bugün Ebû Hureyre'den başka kimse kullanmıyor" dedi.

Bedir gününde müslümanlar, henüz kendilerine helâl kılınmadığı halde ganimet almışlardı. Bunun üzerine yüce Allah;

"Eğer Allah, daha önce yazmış olmasaydı, aldığınız şeylerden dolayı mutlaka size büyük bir âzap dokunurdu"[28] âyetini indirdi.[29]

İZAH

Bu âyet, **Bedir** ganimetleri veya esirlerden alınan kurtuluş fidyesi hakkında nâzil olmuştur.

***"Allah'ın daha önce yazmış olduğu yazı"*, Levh-i Mahfûz**'daki hükmüdür. Yani Yüce Mevlâ, **Levh-i Mahfûz**'da, Muhammed (as.) ümmetine ganimetlerin ve esirlerden kurtuluş fidyesi almanın helâl

---

[27] **Ebû Muhammed, Süleyman b. Mihrân el-Kâhilî el-Esedî el-Kûfî el-A'meş:** ö. 148/765. Kûfeli tâbiîlerdendir. **Enes b. Mâlik**'i görmüştür. Aslen Taberistanlıdır, **Rey'de** doğmuş, babası tarafından **Kûfe**'ye getirilmişti. Döneminin büyük imamlarındandı. Son derece dürüst ve doğru sözlü olduğu için kendisine "**Mushaf**" denirdi. **Yahya'l-Kattân** onun için "**allâmetu'l-İslâm**" der. Muhaddislerin ve kırâat ehlinin en önde gelenlerindendi. **İbn Uyeyne; "o, Kur'ân'ı insanların en iyi okuyanı, hadîsi en iyi hıfzedeni, ferâizi en iyi bileniydi"** der. Fakihti, sika bir muhaddisti. Büyük şöhretine rağmen bazen tedlis yapardı. İbâdetine son derece düşkün biriydi. Hakkında Şiî olduğu ithamı vardır.

[28] Enfâl, 68.

[29] **Tirmizî**, Tefsir, 9/3085.

olduğunu yazmıştı. Eğer bunu yazmamış olsaydı, muhakkak ki mü'minlere büyük bir azap gelecekti.

Taberî'nin rivâyetine göre, esirlerden fidye alınmasına karşı çıkan **Hz. Ömer** ve **Sa'd b. Muâz**'a hitâben Rasûlullah (as.);

"Eğer bu hususta bize bir azap gelseydi, sizden başka kurtulan olmazdı" demiştir.

Bazı müfessirler bu âyeti, **"Bedir ehline azap edilmeyeceği hakkında bir hüküm yazılmış olmasaydı"** diye tefsir ederken, bazıları da; **"Bilmeden yaptıklarınızdan dolayı muâheze edilmeyeceğinize dâir bir hüküm yazılmış olmasaydı"** diye te'vil ederler.

Âyetin ganimetlerle tefsir edilmesi, bu husustaki rivâyetlerin en sağlamı olmakla birlikte umûm manasına hamledilmesine de mani değildir.

Bu hadîste öğrendiğimiz diğer bir husus da, ganimetlerin, bizden önceki hiçbir ümmete helâl kılınmadığıdır.

Hadîste geçen **"Siyâh başlılar"**dan maksat, insanlardır. Saçlarının siyah olmalarına binâen bu şekilde tavsif edilmişlerdir.[30]

٦٣٩- (د ـ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال : لما كان يومُ بَدْرٍ ، وأخذ- يعني النبي صلى الله عليه وسلم - الفداءَ ، أنزل الله عز وجل { ما كان لنبيٍّ أن يكونَ له أسْرَى حتى يُثْخِنَ في الأرض تُريدون عَرَضَ الدنيا ، والله يريد الآخرة والله عزيز حكيم ولولا كتاب من الله سبق لمسّكُمْ فيما أخذْتمْ} من الفداء {عذابٌ عظيمٌ} (الأنفال: ٦٧ ، ٦٨) ثم أُحلّ لهم الغنائم. أخرجه أبو داود.

639- Ömer b. el-Hattâb anlatıyor:

"Bedir günü Rasûlullah (as.) kurtuluş fidyesi kabul edince, Allah şu âyeti indirdi:

---

[30] Bkz., **Taberî**, X, 44; **Kurtubî**, VIII, 50; **İbn Kesîr**, III, 345.

"Hiçbir peygamber için, yeryüzünde sağlam basmadıkça, esirler alması câiz değildir. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz. Halbuki Allah, âhireti kazanmanızı istiyor. Allah, azîzdir, hakîmdir. Eğer Allah daha önce yazmış olmasaydı, aldığınız şeylerden dolayı mutlaka size büyük bir azap dokunurdu.[31]

Sonra ganimetler, müslümanlara helâl kılındı."[32]

İZAH

Bu âyet de **Bedir** savaşı hakkında nâzil olmuştur.

"Yeryüzünde sağlam basmak"; üstün gelmek, muzaffer olmak, düşmana kesin bir hâkimiyet tesis etmek demektir. İşte bu seviyeye gelmeden esir almak, askeri esirlerle meşgul etmek doğru değildir.

Âyetteki azar ve kınama, müfessirlerin çoğuna göre, Rasûlullah'a (as.) esirler için fidye alınmasını tavsiye edenleredir. Nitekim bu âyetin nuzûlü üzerine, Hz. Peygamber'le (as.), O'na fidyeyi tavsiye eden **Hz. Ebû Bekir**'in birlikte ağladıkları rivâyet edilmiştir.

İzahına çalıştığımız hadîsle, bir önceki hadîs aynı olaya açıklık getirmektedir. Üzerinde durulan mesele, **Bedir** esirlerinden alınan fidye ve ganimetlerdir. Hadîste bildirildiğine göre geçmiş milletlere ganimet helâl değildi. Alınan ganimetler bir araya toplanır ve gökten bir ateşin inip onları yakması beklenirdi. Ateşin ganimetleri yakması, Allah yolunda giriştikleri cihâdın kabul edildiğine alâmet sayılırdı. Ganimet mallarından bir hırsızlık yapıldığı takdirde, inmesi beklenen ateş gelmezmiş.[33]

٦٤٠- (د ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله عز وجل: **{والذين آمنوا وهَاجروا}** وقوله : **{والذين آمنوا ولم يهَاجروا}** قال : كان الأعرابيُّ لا يَرِثُ المهاجرَ ، ولا

---

[31] Enfâl, 67-68.

[32] **Ebû Davud**, Cihâd, 131/2690.

[33] Bkz., **Taberî**; X,42; **Kurtubî**, VIII, 45; **İbn Kesîr**, III, 345.

يرثه المهاجرُ ، فَنسخت ، فقال : {وأولوا الأرحام بعضُهم أولى ببعض} (الأنفال : ٧٥ــ٧٢). أخرجه أبو داود.

640- İbn Abbas; *"İman edip hicret edenler"* âyeti ile, *"İman ettiği halde hicret etmeyenler"*[34] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bir bedevî muhacire, muhacir de ona vâris olamazdı. Sonra *'Akrabalar birbirlerine daha yakındır'*[35] âyeti onu nesh etti."[36]

İZAH

İşâret edilen âyet-i kerîmede, Muhacirlerle Ensârın, birbirlerinin velisi oldukları ifâde edilmektedir. Âyetin meâli şöyledir:

"İman edip hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenlerle, Muhâcirleri barındıran ve onlara yardım edenler, birbirlerinin velisidirler. İman edip hicret etmeyenler ise, hicret edinceye kadar sizin onlara hiçbir velâyetiniz yoktur. Ama dinde sizin yardımınızı isterlerse, onlara yardım etmek üzerinize borçtur. Yalnız bu yardım, anlaşmalı bulunduğunuz bir kavmin aleyhine olamaz."[37]

Bu âyette iki sınıf insandan bahsedilmektedir:

1- İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd edenler, yâni Muhâcirler.

2- Muhâcirleri barındıran ve onlara yardım edenler, yâni Ensâr.

İşte bu iki zümre, önceleri birbirlerinin velisi, yâni mirasçısı idi. Akrabası dahi olsa bir bedevî, veya hicret etmeyip **Mekke**'de kalan bir mü'min, **Medîne**'deki bir Muhâcire vâris olamazdı. Vâris olabilmesi için mutlaka hicret etmesi gerekirdi. Yâni mirasta esas olan, hicretti. Fakat bilâhalre *"Akrabalar, birbirlerine daha yakındır"*

---

[34] Enfâl, 72.

[35] Enfâl, 75.

[36] **Ebû Davud**, Ferâiz, 16/2924.

[37] Enfâl, 72.

âyeti nâzil olunca, bu hüküm kalktı. Zaten **Mekke**'nin fethi ile, hicret müessesesi de son bulmuştu. Binâenaleyh mirasta esas da olamazdı.

Ensâr ile Muhâcirler arasındaki miras tatbikatı ise, Rasûlullah'ın (as.) tesis ettiği **"Kardeşlik"** esasına göre yürütülüyordu. Bu konu için 564 nolu hadîse de bakınız.[38]

سورة براءة

9- BERÂET SÛRESİ

٦٤١- (ت د ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : قُلْتُ لعُثمانَ: ما حَمَلَكُم على أنْ عَمَدْتُم إلى الأنفال، وهي من المثاني؟ وإلى براءة وهي من المئين؟ فقرنتم بينهما، و لم تكتبوا سطر: **بسم الله الرحمن الرحيم**، و وضعتموها في السبع الطول؟ ما حملكم على ذلك؟ قال عثمان: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم مما يأتي عليه الزمان، وهو تنزل عليه السور ذوات العدد، وكان إذا نزل عليه شيء دعا بعض من كان يكتب، فيقول: **ضعوا هؤلاء الآيات في السورة التي يذكر فيها كذا وكذا**، فإذا نزلت عليه الآية ، فيقول: **ضعوا هذه الآيات في السورة التي يذكر فيها كذا وكذا** ، وكانت الأنفال من أوائل ما نزل بالمدينة ، وكانت براءة من آخر القرآن نزولا ، وكانت قصتها شبيهة بقصتها ، فقبض رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ولم يبين لنا أنها منها ، فمن أجل ذلك قرنت بينهما، ولم أكتب سطر: **بسم الله الرحمن الرحيم**، و وضعتها في السبع الطوال. أخرجه الترمذي و أبو داود.

641- İbn Abbas der ki: "Hz. Osman'a şöyle dedim:

"- *Mesânî*'den olan *Enfâl* sûresi ile *Miûn*'dan olan *Berâet* sûresini birleştirmeye, aralarında besmele yazmamaya ve onları yedi uzun sûre içine sokmaya sizi sevk eden nedir? Niye böyle yaptınız?"

---

[38] Bkz., **Taberî**, X, 51; **İbn Kesîr**, III, 351; **Avnu'l-Ma'bûd**, VIII; 140; **Bezlu'l-Mechûd**, XIII, 209.

Hz. Osman şöyle dedi:

"- Öyle zaman olurdu ki, Rasûlullah'a (as.) birçok sûre (den âyetler) inerdi. O'na vahiy geldiği zaman, vahiy kâtiplerinden birini çağırır ve :

"- **Bu âyetleri, içinde şu şu meselelerin zikredildiği sûreye yazın!**" derdi. O'na bir âyet geldiğinde de:

"- **Bu âyeti, içinde şu şu şeylerin geçtiği sûreye yazın!**" derdi.

Enfâl sûresi, Medîne'de ilk nâzil olan sûrelerdendir. *Berâet* sûresi ise Kur'ân'ın son nâzil olan sûrelerindendir. Her ikisinin hikâyesi de birbirine benzemektedir. Hz. Peygamber (as.), bize *Berâet* sûresinin *Enfâl*'dan olduğunu (veya olmadığını) beyân etmeden vefat etti. İşte bu yüzden iki sûreyi de ard arda koydum. Aralarında da besmele yazmadım ve onu yedi uzun sûre arasına koydum."[39]

İZAH

Bu hadîste **İbn Abbas**, önemli bir soru sormaktadır:

"İki ayrı sûre olmalarına rağmen *Enfâl* sûresi ile *Berâet* sûresi arasına niçin besmele yazılmadı?"

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'in bütün sûreleri **besmele** ile başlar. Sadece **Berâet** sûresi, veya diğer adı ile **Tevbe** sûresi müstesnâ.

Hz. Osman, bu soruya verdiği cevapta; **Tevbe** sûresinin, **Enfâl**'in devamı olmak ihtimâlinin bulunduğunu, çünkü konuları itibariyle aralarında benzerlikler olduğunu, üstelik bunların iki ayrı sûre mi, yoksa tek bir sûre mi olduklarını beyân etmeden Rasûlullah'ın (as.) vefat ettiğini, bu yüzden aralarına **besmele** koymadığını, ancak ayrı sûreler olabilecekleri ihtimâlini düşünerek bunu da aralarına fâsıla koyarak gösterdiğini söylemiştir.

Dikkat edilirse gerçekten her iki sûre arasında benzerlikler vardır: **Enfâl**, Rasûlullah'ın (as.) **Mekke** müşrikleriyle, **Tevbe** ise **Medîne** münafıkları ile olan münasebetlerini düzenlemektedir. Her ikisinde de savaş ve cihâd emri vardır. Bu mesele sahâbe arasında da ihtilaflıdır. Ashâbın bir kısmı, bunların iki ayrı sûre olduğunu

---

[39] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3086; **Ebû Davud**, Salât, 125/786.

söylerken, diğer kısmı da ikisinin bir sûre olduğuna kail olmuşlardır. İşte bu iki sûrenin aralarının ayrılmasına rağmen **besmele** konulmamak sûretiyle her iki gurubun fikrine riâyet edildiği söylenmiştir.

İbn Abbas'ın bu konudaki bir sorusuna **Hz. Ali** şöyle demiştir:

"Besmele emânı ifâde eder, halbuki *Tevbe* sûresinde emân değil, kılıç vardır."

Kezâ; **"Besmelenin rahmeti ifâde ettiği, *Tevbe* sûresinin ise rahmeti değil cezâyı ve azâbı ihtivâ ettiği, binâenaleyh rahmetle azabın bir arada olamayacağı"** da rivâyet edilmiştir. Nitekim Araplar sulh ve emân yazılarına **besmele** ile başlar, sulhu bozan mektuplarına ise **besmele** yazmazlardı. Bu hususta daha başka şeyler de söylenmişse de, en sağlam tespit, herhalde **Hz. Osman**'ın söyledikleridir.

AYET VE SÛRELERİN TERTİBİ

Kur'ân âyetlerinin tertibinin tevkîfî olduğunda İslâm âlimleri müttefiktirler. Buna göre âyetlerin tertibini Allah Peygamberine emretmiş, O da vahiy kâtiplerine buna göre yazdırmıştır.

Sûrelerin tertibi konusunda ise ittifak yoktur. Bazıları bunların tertibinin de tevkîfî olduğunu söylerken, bazı âlimler ictihâdî veya sahâbenin ittifakı ile olduğu kanâatindedirler. Yukarıdaki hadîs de ictihâdî olduğuna bir karîne teşkil etmektedir.

Her sûrenin başında zikredilen **Besmele**'nin, o sûrenin ilk âyeti olup olmadığı da münakaşa konusudur.

Kur'ân'ın sûreleri uzunluk kısalık bakımından dörde ayrılır:

1- Seb-i Tıvâl: Yedi uzun sûre demektir. Bunlar Kur'ân'ı Kerîm'in en uzun sûreleridir: **Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf** ile **Enfâl** ve **Tevbe** sûreleri. Yedinci sûreyi, **Enfâl** ve **Tevbe** sûreleri birlikte teşkil ederler.

2- Miûnlar: Âyetleri yüzden fazla olan sûrelerdir. Buna göre **Miûn**, yedi uzun sûreyi de içine almakta, ancak ilk yedisine **Seb-i Tıvâl** ismi verilmektedir.

3- Mesânî: Âyetleri yüzden az olan sûrelerdir. Veya başka bir ifâde ile **Miûn** ile **Mufassal** arasındaki sûrelerdir.

4- Mufassal: Kısa sûrelerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in son taraflarında bulunan bu sûrelerden ilkinin hangisi olduğu hakkında çok değişik görüşler vardır. **Mufassal** da kendi içinde **Uzun, Orta** ve **Kısa** olmak üzere üçe ayrılır.[40]

٦٤٢- (خ م ــ سعيد بن جبير رحمه الله) قال : قلت لابن عباسٍ : سورةُ التَّوبة ؟ فقال : بل هي الفَاضِحَةُ ، مازالتْ تنزل { **ومنهم** }، { **ومنهم** } حتى ظَنُّوا أن لا يبقي أحدٌ إلا ذُكِرَ فيها ، قال: قلت: سورةُ الأنفال ؟ قال: نَزَلتْ في بَدْرٍ، قال: قلتُ: سورة الْحَشْرِ ؟ قال: نزلت في بني النَّضِيرِ.

وفي رواية قلت لابن عباس: سورةُ الحشرِ؟ قال: قل : سورةَ النَّضيرِ. أخرجه البخاري ومسلم.

642- Saîd b. Cübeyr anlatıyor: İbn Abbas'a dedim ki:

"- *Tevbe* sûresi nedir?"

"- O *Tevbe* değil, bilâkis *Fâdiha*'dır. ***'Onlardan... onlardan...'*** diye (âyetler) nâzil olmaya devam etti. O kadar ki (mü'minler), orada zikredilmeyen kimse kalmayacağını zannettiler."

"- Peki *Enfâl* sûresi?"

"- Enfâl, Bedir savaşı hakkında nâzil oldu."

"- Ya *Haşr* sûresi?"

"- Benû Nadîr hakkında nâzil oldu."[41]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette İbn Abbas'a;

---

[40] Bkz., **Kurtubî**, VIII, 61; **İbn Kesîr**, III, 357; **Avnu'l-Ma'bûd**, II, 496; **Bezlu'l-Mechûd**, IV, 532; **Menhel**, V, 204.

[41] **Buhârî**, Tefsir, 8/1; 59/1; Meğâzî, 14; **Müslim**, Tefsir, 5/31.

"- *Haşir* sûresi?" diye sordum, cevâben;

"- *Nadîr* sûresi diye söyle!" dedi.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

"Fâdihâ"; ayıbını ortaya çıkaran demektir. Bu sûredeki âyetler, insanların bazı kusurlarını ortaya döktüğü için bu ismi almıştır. ***"Onlardan bazıları... Onlardan bazıları..."*** **diye âyetler o kadar sık geldi ki, bu sûrede tavsifi yapılmayan kimse kalmayacağını zannettiler"** cümlesi, bu hususu açıklamaktadır.

"Haşir"; bilindiği gibi kıyâmet günü insanların muhakeme için toplanmasıdır. **İbn Abbas,** bu sûreye, bu ismin verilmesini hoş görmemiştir. Çünkü bu sûrede geçen **haşir** olayından maksat kıyâmetteki haşir değildir, **Benû Nadîr** Yahudilerinin sürgün edilmesidir. Bu bakımdan yanlış anlamaya sebebiyet vermemek için *Nadîr* sûresi denmesini uygun görmektedir.

٦٤٣- (خ م د س ـ *أبو هريرة* رضي الله عنه) أنَّ أبا بكرٍ بَعثه في الحجَّة التي أمَّره رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، قبْل حَجَّة الوَداعِ ، في رَهْطٍ يُؤذِّنون في النَّاس يوم النَّحر : **أن لا يَحُجَّ بعد العام مُشْرِكٌ ، ولا يطوفَ بالبيت عُرْيانٌ.**

وفي رواية: ثم أرْدَفَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بِعَليِّ بن أبي طالب فأمرهُ أن يُؤذِّنَ بـ «براءة» فقال أبو هريرة: فأذَّن معنا في أهل مِنى ببراءة: **أن لا يَحُجَّ بعد العام مُشْرِكٌ ،ولا يطوف بالبيت عريانٌ.**

وفي رواية : ويومُ الحجِّ الأكبر : يومُ النَّحْر ، والحجُّ الأكْبَرُ : الحجُّ ، وإنما قيل: الحجُّ الأكبر ،من أجلِ قول النَّاسِ : العمرةُ : الحجُّ الأصغرُ ، قال : فَنَبَذَ أبو بكرٍ إلى الناس في ذلك العام ، فلم يَحُجَّ في العام القابل الذي حَجَّ فيه النبي صلى الله عليه وسلم حَجَّةَ الوداع - مُشْرِكٌ.

وأنزل الله تعالى في العام الذي نَبَذَ فيه أبو بكر إلى المشركين { **يا أيُّها الذين آمنوا إنَّما المُشْرِكونَ نَجَسٌ ، فلا يَقْرَبُوا المَسْجدَ الحرامَ بعدَ عامِهِمْ هذا ، وإنْ خِفْتُمْ عَيْلة فَسوْف**

يُغنيكُمُ اللّه من فَضْله...} الآية (التوبة: ٢٨) وكان المشركون يُوافُون بالتجارة ، فينتفعُ بها المسلمون ، فلما حَرَّمَ اللّه على المشركين أنْ يقربوا المسْجدَ الحرامَ وجَدَ المسلمون في أنفسهم مما قُطِعَ عليهم من التجارة التي كان المشركون يُوافُون بها فقال اللّه تعالى: **{وإنْ خفتُمْ عَيْلَة فسَوْفَ يُغنيكُمُ اللّهُ مِنْ فَضْله إنْ شاء}** ثم أحلَّ في الآية التي تَتبعُها الجزْية، ولم تكن تُؤخَذ قبل ذلك، فجعلها عوضا ممَّا مَنَعُهم من موافاة المشركين بتجاراتهم ، فقال عز وجل **{قاتلُوا الَّذينَ لا يُؤمنُونَ باللّه ولا باليَوْمِ الآخرِ ولا يُحرِّمون مَاحَرَّمَ اللّهُ وَرسولُهُ ولا يَدينُونَ دينَ الحقّ من الذينَ أوتُوا الكتاب حَتّى يُعطُوا الْجزْيَةَ عَنْ يَد وَهُم صَاغرُون}** (التوبة: ٢٩) فلما أحلَّ اللّه عز وجل ذلك للمسلمين: عَرفُوا أنَّهُ قد عاضَهُم أفْضَل مما خافوا ووَجَدُوا عليه مما كان المشركون يُوافون به من التجارة. هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية أبي داود ، قال : بعثني أبو بكر فيمن يُؤذّنُ يومَ النَّحْرِ بمنى : أن لا يَحُجَّ بعد العام مُشْرِكٌ ، ولا يطوفَ بالبيت عريانٌ ، ويومُ الحجِّ الأكبر : يومُ النحر ، والحجُّ الأكبر : الحجُّ.

وفي رواية النسائي مثل رواية أبي داود ، إلى قوله : « **عُرْيانٌ** ».

وله في رواية أخرى ، قال أبو هريرة : جئتُ مع علي بن أبي طالب حين بعثه رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أهل مكة ببراءة ، قيل : ما كنت تنادون ؟ قال : كنَّا ننادي : إنه لا يدخل الجنة إلا نفسٌ مؤمنة ، ولا يطوفَنَّ بالبيت عرْيانٌ ، ومن كان بينه وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم – عَهدٌ ، فأجَلُهُ أو أمَدُهُ إلى أربعة أشهر ، فإذا مَضت الأربعةُ الأشهر ، فإنَّ اللّه بريءٌ من المشركين ورسولُهُ ، ولا يَحُجُّ بعد العام مشركٌ ، فكنت أُنادي حتى صَحِلَ صوتي.

643- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, o şöyle dedi:

"Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın (as.) kendisini Emîr tayin ettiği Vedâ haccından önceki hacda, kurban gününde insanlara; *'Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccedemeyecek ve hiçbir çıplak da Beyti tavaf*

etmeyecek' diye ilân etmeleri için (seçtiği) heyet içinde beni de göndermişti.[42]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Sonra Rasûlullah (as.), arkadan Ali b. Tâlib'i gönderdi ve O'na *Tevbe* sûresindeki âyetleri ilân etmesini emretti. Ebû Hureyre şöyle dedi:

"O, bizimle beraber Mina'da insanlara Tevbe'deki âyetleri şöyle ilân etti:

"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccedemeyecek ve hiçbir çıplak da Kâbe'yi tavaf edemeyecek!"

Diğer bir rivâyette:

"Hacc-ı Ekber günü, yâni kurban günüdür. Hacc-ı Ekber, hacdır. Ona Hacc-ı Ekber denmesi, insanların, Umre'ye Hacc-ı Asğar demelerinden dolayıdır."

Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Ebû Bekir, o yıl insanlara, gelecek yıl Hz. Peygamberin (as.) yapacağı Vedâ haccında hiçbir müşrikin haccedemeyeceğini ilân etti."

Hz. Ebû Bekir'in insanlara bunu ilân ettiği yılda, Yüce Mevlâ şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler, müşrikler ancak pisliktirler. Artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah sizi fazl-u kereminden zenginleştirecektir."[43]

Müşrikler alış-veriş yapıyorlar, müslümanlar da bundan faydalanıyorlardı. Allah, müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayınca, müslümanlar, müşriklerle yaptıkları ticâretin kesilmesi yüzünden içlerinde bir sıkıntı duydular. Yüce Allah şöyle buyurdu:

---

[42] **Buhârî**, Salât, 10; Hac, 67; Cizye, 16; Meğâzî, 66; Tefsir, 9/2-4; **Müslim**, Hac, 78/435; **Ebû Davud**, Menâsik, 67/1946; **Nesâî**, Hac, 161.

[43] Tevbe, 28.

"Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi, fazl-u kereminden zengin eder..."

Sonra Allah, bunu takip eden âyette cizyeyi helâl kıldı; daha önce cizye alınmıyordu. Allah cizyeyi, müşriklerle ticâretlerinin kesilmesine karşılık saydı. Şöyle buyurdu:

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen Allah ve Rasûlünün haram kıldığı şeyi haram tanımayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle, hor ve hakîr olarak kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."[44]

Yüce Allah, cizyeyi müslümanlara helâl kılınca, anladılar ki bu, (kaybetmekten) korktuklarından ve müşriklerle ticâretten elde ettiklerinden daha hayırlıdır."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.[45]

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Ebû Bekir, kurban günü Mina'da insanlara; **"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccedemeyecek ve hiçbir çıplak da Kâbe'yi tavaf etmeyecek"** ilânını yapmak üzere gönderdiği kişiler arasında beni de yolladı. Hacc-ı Ekber günü, kurban günüdür. Hacc-ı Ekber de, (bilinen) hacdır."

Nesâî'nin diğer bir rivâyetinde ise **Ebû** Hureyre şöyle der:

"Râsûlullah (as.), Ali b. Ebi Tâlib'i *Tevbe* sûresi ile Mekkelilere gönderdiğinde, ben de onunla beraber gittim."

"- Neyi duyuruyorsunuz?" denilince, şu cevabı verdi:

"- Biz, *'Mü'min olandan başka hiç kimse cennete giremeyecek, hiçbir çıplak Kâbe'yi tavaf edemeyecek. Kimin, Rasûlullah'la (as.) bir anlaşması varsa, onun süresi* *-veya müddeti dedi-* ***dört aydır. Dört ay geçince, artık Allah ve Rasûlü, müşriklerden berîdirler. Bu yıldan***

---

[44] Tevbe, 29.

[45] Köşeli parantez içinde verilen bu ibâre, **Buhârî** ve **Müslim**'de yoktur. Muhtemeldir ki müellif, bunu, el-**Humeydî**'nin **Ziyâdât**'ından almıştır. **Sûyûtî**, bu rivâyeti **Durru'l-Mensûr**'da zikreder. Bkz., III, 227.

***sonra hiçbir müşrik haccedemeyecek'* diye nidâ ediyorduk. O kadar bağırdım ki, sonunda sesim kısıldı."**

İZAH

Rasûlullah (as.), hicrî 9. yılda **Hz. Ebû Bekir**'i Hac Emîri olarak tayin etmişti. Daha önce geçtiği üzere müşrikler, çıplak olarak **Kâbe**'yi tavaf ediyorlardı. Hz. Peygamber (as.) hem bunu yasaklamak ve hem de artık bu yıldan sonra müşriklerin haccedemeyeceğini ilan etmek görevini de **Ebû Bekir**'e vermişti. **Hz. Ebû Bekir**'in arkasından **Hz. Ali**'yi göndermiş ve ona da sadece ***Berâe*** sûresini insanlara tebliğ etme görevini vermişti.

Burada akla gelen bir soru, bu görevin niçin **Hz. Ebû Bekir'**den alınıp **Hz. Ali'**ye verildiğidir. Rivâyetler, **Cebrâil**'in emri üzerine Hz. Peygamber'in böyle hareket ettiğini göstermektedir. Bunun sebebi olarak da Arapların eski gelenekleri gösterilir: Araplara göre bir anlaşmayı, ancak o anlaşmayı yapan kabile büyüğü veya onun en yakın akrabalarından biri bozabilirdi. **Hz. Ali** de Rasûlullah'ın (as.) en yakın akrabası idi ve bir önceki anlaşmayı da o yazmıştı. İşte Arapların bu geleneklerine de riâyet edilerek, müşriklerle yapılan bütün anlaşmaların geçersiz olduğunu ilân etme görevi **Hz. Ali'**ye verilmişti.

Bu görevi alan **Hz. Ali, *Berâe*** sûresini **Mekke, Mina** ve **Arafat'**taki insanlara tebliğ etmek üzere Rasûlullah'ın (as.) devesi **Adbâ**'ya binerek yola çıktı, **Arc** mevkiinde **Hz. Ebû Bekir**'e yetişti. 648 numara ile gelecek olan hadîste de görüleceği üzere **Hz. Ebû Bekir**;

"- Emîr olarak mı, yoksa elçi olarak mı geldin?" diye sormuş, **Hz. Ali** de;

"- Elçi olarak geldim" cevabını vermişti.

Hz. Ali, *Berâe* sûresini insanlara duyurabilmek için Hac Emîri olan **Hz. Ebû Bekir'**den yardımcı isteyince, kendisine yeteri kadar yardımcı verilmişti. **Ebû Hureyre** de bunlar arasında idi.

MÜŞRİKLERLE YAPILAN BÜTÜN ANLAŞMALARIN FESHEDİLMESİ

Berâe sûresinin hemen başında müşriklerle yapılan bütün anlaşmalar feshedildikten sonra, dört aylık bir geçiş süresi tanınmaktadır. Bu süre zarfında herkes serbest olacaktı. Yalnız bu sürenin kimlere tanındığı konusunda farklı görüşler vardır. Önce bu konudaki hadîsleri kaydedelim:

1- İzahına çalıştığımız hadîste dört aylık süre, Rasûlullah'la (as.) aralarında anlaşma bulunanlara verilmiştir. Bu anlaşmanın hükmü, dört ay sonra son bulacaktı.

2- Biraz sonra gelecek olan hadîse göre ise, muayyen bir süre için anlaşma yapılan kişilerle bu anlaşmanın hükmü süresi doluncaya kadar geçerli olacak, anlaşma bulunmayan kişilere ise dört aylık bir düşünme ve karar verme zamanı tanınacaktı.

Bu iki farklı rivâyet, âyet-i kerîmenin de farklı tefsir edilmesine yol açmıştır.

Müfessirlerin çoğunluğunun da kabul ettiği **Mücâhid**'in kavli şöyledir:

"Bu âyetle, anlaşması olsun olmasın herkese dört aylık bir süre tanınmıştır. Anlaşma süresi dört aydan az olanların bu süresi dört aya çıkarıldı, daha çok olanların da dört aya indirildi. Hiç anlaşması olmayanlara da dört aylık bir süre verildi."

Kelbî ve **Hasan-ı Basrî**'ye göre; dört aylık süre, anlaşması dört aydan az olanlar içindir. Onlar için süre dört aya çıkarıldı. Süresi dört aydan çok olanlar için ise, sürenin tamamlanması emredildi.

İlk tercih, müfessirlerce daha doğru bulunmuştur.

Müşriklere bu sürenin tanınmasının sebebi konusunda çeşitli şeyler söylenebilir. Her şeyden önce onlara düşünmeleri için zaman verilmektedir. Bu zaman içinde düşünürler, kendileri için gerekli tedbirleri alırlar, bir yol çizerler, saflarını belli ederler. Artık ortada iki yol vardır; ya İslâm'ın yanında olmak, ya da karşısında olmak söz konusudur. Şimdiye kadar olduğu gibi İslâm, artık hep müdâfaa pozisyonunda da kalmayacaktır. Bütün bunları bilerek herkes, yerini tayin etmelidir.

Böyle bir sürenin verilmesinde, onları İslâm'a teşvik etmek, tekrar daveti tazelemek arzusu da yatmaktadır. Aynı zamanda müslümanlara da, zulme ve haksızlığa sapmamayı telkin etmektedir.[46]

٦٤٤- (ت ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال : سألتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عن يوم الحجِّ الأكبر؟ فقال :« **يومُ النَّحْرِ** » ، ورُوِيَ مَوْقوفا عليه. أخرجه الترمذي.

644- Ali b. Ebî Tâlib;

"Rasûlullah'a (as.) hacc-ı ekber gününden sordum, şöyle cevap verdi" der:

"O, kurban günüdür."[47]

Bu söz, mevkûf olarak da rivâyet edilir.

İZAH

"Hacc-ı Ekber"; büyük hac demektir. Bu günden maksat, hadîste de ifâde edildiği üzere kurban kesim günü, yani kurban bayramı günüdür. Ancak bu hususta daha farklı görüşler de vardır. Bir rivâyete göre **Arafat** günü, diğer bir görüşe göre de bütün hac günleridir. Bu rivâyetlerden en sahîh görüleni, ilki, yani kurban kesim günü rivâyetidir. Cumhur da bu kanâattedir.

Bu güne hacc-ı ekber denmesinin sebebi de, müslümanlarla müşriklerin bu yılda beraber haccetmiş olmalarıdır. O yıl aynı günün, Yahudi ve hıristiyanların bayramlarına tesadüf ettiği de rivâyet edilmiştir.

Diğer bir rivâyete göre de hacc-ı ekber, **Vedâ** haccıdır.

---

[46] Bkz., **Taberî**, X, 59; **Kurtubî**, VIII, 64; **İbn Kesîr**, III, 356; **İbn Hacer**, VIII, 413-414; IX, 211-215; **Aynî**, XVIII, 17; 259; **Bezlu'l-Mechûd**, IX, 254; **Hâzin**, II, 203.

[47] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3088.

Bunun dışında hacc-ı ekber tâbiri; farz olan hac ve kıran haccı için, hacc-ı asgar da ifrâd haccı ve umre için kullanılmıştır.[48]

٦٤٥- (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) وقد سئل : بأيّ شيْءٍ بُعثت في الحَجّة ؟ قال: بُعثْتُ بأرْبع : لا يطوفنّ بالبيت عُريانٌ ، ومن كان بينه وبين النبي صلى الله عليه وسلم عَهْدٌ ، فهو إلى مُدّته ، ومَنْ لم يكن له عهدٌ ، فأجلُهُ أربَعةُ أشْهُرٍ ، ولا يَدْخلُ الجنّة إلا نفسٌ مُؤمنةٌ ، ولا يجتمع المشركون والمؤمنون بعد عامهم هذا. أخرجه الترمذي.

645- Ali b. Ebî Tâlib'a soruldu:

"- Sen, hacca hangi görevle gönderildin?"

"- Dört şeyle gönderildim:

1- Hiçbir çıplak Kâbe'yi tavaf edemeyecek.

2- Kimin Rasûlullah'la (as.) bir anlaşması varsa, bu anlaşma, sürenin sonuna kadar geçerlidir. Anlaşması olmayanın süresi dört aydır.

3- Cennete ancak mü'min olan girer.

4- Bu yıldan sonra müşrikler ve mü'minler (bir daha burada) **bir araya gelmeyecekler."**[49]

٦٤٦- (د ــ ابن عمر رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وقَفَ يَوْمَ النّحْرِ بَيْنَ الجَمَراتِ في الحجّة التي حَجَّ فيها ، فقال : « أيُّ يَوْمٍ هَذا ؟ » فقالوا: يومُ النّحْرِ، فقال: «هذا يوم الحج الأكبر ». أخرجه أبو داود.

646- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), haccını edâ ettiği sırada, kurban günü Cemreler arasında durdu ve;

"- Bu, hangi gündür?" diye sordu.

[48] **Taberî**, X, 67; **Kurtubî**, VIII, 69; **İbn Kesîr**, III, 362; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 420; **Bezlu'l-Mechûd**, IX, 254.

[49] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3092.

"- Kurban günü" dediler.

"- Öyleyse bu, hacc-ı ekber günüdür" buyurdu.[50]

٦٤٧ - (د ـ ابن أبي أوفى رضي الله عنه) كان يقول : يومُ النحرِ : يومُ الحجِّ الأكبرِ ، يُهراقُ فيه الدمُ ، ويوضع فيه الشَّعَرُ ، ويُقْضى فيه التَّفَثُ ، وتَحِلُّ فيه الحُرُمُ. أخرجه...

647- İbn Ebî Evfâ, şöyle diyordu:

"Kurban günü, hacc-ı ekber günüdür. O günde kan akıtılır, saçlar kesilir, o gün yıkanılır ve hac yasakları o gün helâl olur."[51]

٦٤٨ - (س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم حين رجعَ مِنْ عُمْرَةِ الجِعْرانَة بَعثَ أَبَا بكرٍ عَلى الحجِّ ، فأَقْبَلْنا معه ، حتى إذا كُنَّا بالعَرْجِ ، ثَوَّبَ بالصبح ، ثم استوى لِيُكبِّر ، فسمع الرَّغوَةَ خلْفَ ظهره ، فوقفَ عن التَّكْبير ، فقال : هذه رَغْوَةُ ناقة رسُول اللّه صلى الله عليه وسلم الْجَدْعاء ، لقد بَدَا لِرُسول اللّه صلى الله عليه وسلم في الحجِّ ، فَلَعَلَّهُ [أن] يَكُونَ رسُول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فَنُصَلِّيَ مَعَهُ ، فإذَا عليٌّ عَلَيْها ، فقال أبو بكرٍ : أميرٌ، أمْ رَسُولٌ ؟ قال: لا ، بل رَسولٌ، أرْسَلَنِي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ب «براءة »، أقْرَؤُها على النَّاسِ في مَواقفِ الحجِّ فَقَدمْنَا مَكَّةَ، فلمَّا كان قَبْلَ التَّرْوِيَة بِيَوْمٍ ، قامَ أبو بكر فخَطَبَ النَّاسَ فحَدَّثَهُمْ عَنْ مناسكهم، حتى إذا فرغ قام علي رضي اللّه عنه فقرأ على الناسِ بَراءة ، حتى خَتمها ، ثم خرجنا معه، حتى إذا كان يومُ عَرفة قام أبو بكر ، فخطب الناس ، فحدَّثهم عن مناسكهم، حتى إذا فرغ قام عليٌّ ، فقرأ على الناس « براءة» حتى خَتمها ثم كان يومُ النَّحْرِ فأفَضْنا فلمَّا رجعَ أبو بكرٍ خَطَبَ النَّاسَ ، فحَدَّثَهُمْ عَنْ إفاضتِهِمْ ،وعن نَحْرِهم، وعن مناسكهم، فلما فرغ قام عليٌّ، فقرأ على الناس «براءَة» حتى خَتمها، ثم كان يومُ النَّفْرِ الأول، قامَ أبو بكر، فَخَطَبَ الناس، فحدَّثهُم كيف يَنفرون؟ وكيف يَرْمُونَ؟

[50] **Ebû Davud**, Menâsik, 67/1945.

[51] Musannıf, hadîsin başına **Ebû Davud** işâretini koymuş, ancak âdeti olduğu üzere sonunda kimin tahric ettiğini yazmamıştır. Bu hadîs **Ebû Davûd**'da bulunamamıştır, ama **Taberî**, X, 70'de rivâyet edilmiştir.

فَعَلَّمَهُمْ مناسكهم، فلما فرغ، قام عليٌّ ، فقرأ على النَّاس «بَرَاءةَ» حتى خَتَمَهَا. أخرجه النسائي.

648- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber (as.) Ci'râne umresinden dönünce, Hz. Ebû Bekir'i hacca gönderdi. Biz de onunla gittik. Arc mevkiine geldiğimizde, sabah namazı için mola verdi. Namaza başlanacağı sırada, arkasında bir deve sesi duydu. Tekbir almaktan vazgeçti ve;

"- Bu, Rasûlullah'ın (as.) devesi Ced'â'nın sesidir. Belki Hz. Peygamberin hac konusundaki fikri değişmiştir. Şayet gelen O'ysa, namazı O'nunla kılarız" dedi.

Baktık ki gelen Hz. Ali! Hz. Ebû Bekir dedi ki:

"- Emîr olarak mı, elçi olarak mı geldin?"

"- Hayır, elçi olarak. Rasûlullah (as.) beni, hacda *Berâe* sûresini insanlara tebliğ etmem için gönderdi."

Mekke'ye geldik. Terviye'den bir gün önce Ebû Bekir kalktı, insanlara hitâb etti. Onlara hac ibâdetlerini anlattı. O, sözünü bitirince Hz. Ali kalktı, insanlara Berâe sûresini okudu. Bitirince, onunla birlikte çıktık.

Arafa günü olunca, Hz. Ebû Bekir yine kalkıp insanlara hitâb etti, hac menâsikini anlattı. Bitirince yine Hz. Ali kalktı, insanlara Berâe sûresini sonuna kadar okudu.

Sonra kurban günü olunca Arafat'tan dağıldık. Hz. Ebû Bekir dönünce yine insanlara hitâb etti. Onlara Arafat'tan dağılma âdâbından, kurbanlarından ve hac menâsiklerinden bahsetti. Sözünü bitirince Hz. Ali kalktı, insanlara Berâe'yi sonuna kadar okudu.

İlk Nefîr günü gelince, Hz. Ebû Bekir yine kalkıp insanlara hitâb etti, onlara (Mina'dan) nasıl dağılacaklarını, şeytanı nasıl taşlayacaklarını anlattı, hac menâsiklerini öğretti. Bitirince yine Hz. Ali kalktı, insanlara Berâe'yi sonuna kadar okudu."[52]

---

[52] **Nesâî**, Hac, 187.

٦٤٩- (خ - زيد بن وهب رحمه الله) قال : كُنّا عندَ حُذَيْفَةَ ، فقال : ما بَقِيَ من أصحاب هذه الآية يعني { فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ ، إِنَّهُمْ لا أَيْمانَ لَهُم } (التوبة : ١٢) إلا ثلاثةٌ، ولا بقي من المنافقين إلا أربعة ، فقال أعرابيٌّ : إنكم أصحابَ محمد ، تخبرونا أخبارا لا ندري ما هي؟ تزعمون أن لا مُنافقَ إلا أربعة، فما بالُ هؤلاء الذي يَبْقُرون بيوتنا ويَسْرِقون أعلاقنا؟ قال: أولئك الفُسّاق أجَلْ لم يبق منهم إلا أربعةٌ: أحدهم: شيخ كبير لو شرِبَ الماءَ البارِدَ لما وجدَ بَرْدَه. أخرجه البخاري.

649- Zeyd b. Vehb[53] anlatıyor:

"Huzeyfe'nin yanında bulunuyorduk, dedi ki:

"Bu âyetin [yâni *"...küfrün elebaşlarıyla savaşın, çünkü onların yeminleri yoktur"*[54] âyetinin] muhatabından sadece üç kişi, münafıklardan da sadece dört kişi kaldı."

Bir bedevî şöyle dedi:

"- Sizler, ey Muhammed'in ashâbı, bize öyle haberler veriyorsunuz ki, biz onların ne olduğunu bilmiyoruz. Münâfıklardan sadece dört kişinin kaldığını iddia ediyorsunuz. Peki şu evlerimize girip etrafı araştıran ve en kıymetli mallarımızı çalanlar ne oluyor?"

Huzeyfe şu cevâbı verdi:

"- Onlar fâsıklardır. Evet, münafıklardan dört kişiden başka kimse kalmadı. Onlardan biri de yaşlı bir ihtiyardır. O da, soğuk bir su içse, onun soğukluğunu bile hissedemeyecek derecededir."[55]

---

[53] **Ebû Süleyman, Zeyd b. Vehb el-Hemedânî el-Cühenî el-Kûfî:** ö. 83/701. Cahiliyyet ve İslâm dönemlerini idrak etmiş, Hz. Peygamber'i görmek için **Medîne**'ye gitmiş, ancak henüz yolda iken Rasûlullah (as.) vefat etmişti. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti. Hz. Ömer'den hadîs dinlemiştir. Özellikle Abdullah b. Mes'ûd'dan ders almıştı. Kendisinden A'meş ve Hammâd b. Ebî Süleyman rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sitede tahric edildi. **Kûfe**'de orada vefat etti.

[54] Tevbe, 12.

[55] **Buhârî**, Tefsir, 9/5.

İZAH

Köşeli parantezle gösterilen cümleler, **Buhârî**'de yoktur. Âyet-i kerîmeyi **Buhârî** bâb başlığı olarak kullandığı için, müellif onu hadîsin içine alarak hangi âyete işâret edildiğini göstermek istemiştir. Yalnız **Ebû Bekr el-İsmâîlî,** bu hadîsin rivâyet tarîklerinden birinde, ***"Ey iman edenler, hem benim ve hem de sizin düşmanınız olanları dost edinmeyin"***[56] âyetinin zikredildiğini söyleyerek farklı bir tercihi benimser.

"**Küfür imamları**"ndan maksat, bazılarına göre **Ebû Cehil, Utbe, Şeybe** gibi **Kureyş**'in ileri gelenleridir. Ancak bu âyetin nuzûlü sırasında onlardan pek çoğunun katledilmiş olduğu dikkate alınarak, bu görüşün doğru olmadığı ileri sürülmüştür. Bu cümle, İslâm'a cephe alan ve savaş açan herkesi içine alan bir muhtevâya sahiptir. Zaten âyette de, ahdi bozan ve İslâm'a ta'n eden kişilerle savaşılması emredilmektedir.

Bazı âlimler, bu âyetle, İslâm'a ta'n eden herkesin öldürülmesi gerektiğine istidlâl etmişlerdir. **İbnu'l-Münzir,** Hz. Peygamber'e (as.) küfredenin öldürülmesi gerektiğinde icmâ bulunduğunu söyler.

Hadîste işâret edilen, kâfirlerden üç ve münafıklardan dört kişinin kimler olduğu sağlıklı bir şekilde tespit edilememiştir. Zaten nifak zâhirî değil, kalbî bir meseledir. Kimin hakiki mü'min, kimin münafık olduğunu insanlar bilemez. Bunu ancak Allah ve Rasûlü bilir. Hz. Peygamber (as.) de sırdaşı olarak bilinen **Huzeyfe**'ye bunların kimler olduğunu söylemiş olabilir, fakat **Huzeyfe**, bunları açıklamamıştır.[57]

٦٥٠- (م ـــ *النعمان بن بشير* رضي الله عنه) قال: كنتُ عند مِنْبَرِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فقال رجلٌ: ما أبالي أن لا أعمل عَملا بعد الإسلام إلا أنْ أسْقيَ الحاجَّ وقال آخر: ما أُبالي أنْ لا أعملَ عملاً بعد الإسلام إلاَّ أنْ أعْمُرَ المسجدَ الحرام وقال آخر: والجهادُ

---

[56] Mümtehine, 1.

[57] Bkz., **Taberî**, X, 87; **Kurtubî**, VIII, 81; **İbn Kesîr**, III, 369; **İbn Hacer**, IX, 218; **Kastalânî**, VIII, 144.

في سبيل الله أفضل مما قلتم فزجرهم عُمَرُ وقال: لا ترفعوا أصواتكم عند منبر رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يومُ الجُمُعةِ ولكن إذا صليتُ الجمعة دخلتُ فاستفتيتُه فيما اختلفتم فيه فأنزل الله عز وجل: **{أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الحَاجِّ وعِمارَةَ الْمَسْجِدِ الحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ باللَّه والْيَوْمِ الآخِرِ}** إلى آخرها (التوبة: ١٩) أخرجه مسلم.

650- en-Nu'man b. Beşîr anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) minberinin yanında bulunuyordum. Bir adam dedi ki:

"- Müslüman olduktan sonra, hacılara su dağıtmak hariç, herhangi bir ameli yapmamaya hiç aldırmam."

Bir diğeride şöyle dedi:

"- Ben de müslüman olduktan sonra, Mescid-i Haram'ın imar ve bakımını yapmaktan başka, herhangi bir ameli yapmamaya hiç önem vermem."

Bir başkası da şöyle dedi:

"- Allah yolunda cihâd, sizin bu söylediklerinizden çok daha hayırlı bir ameldir."

Hz. Ömer onları azarladı ve dedi ki:

"- Rasûlullah'ın (as.) minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin. -O gün Cuma idi-. Cuma'yı kılınca içeri girip ihtilâf ettiğiniz şeyleri O'na sorarım."

Sonra yüce Allah;

"Siz, hacılara su dağıtma işi ile Mescid-i Haram'ın imâr ve bakımını, Allah'a ve âhiret gününe iman edip de Allah yolunda cihâd eden kimsenin işi gibi mi tuttunuz? Bunlar, Allah katında bir değildir. Allah, zâlim bir millete hidâyet vermez"[58] âyetini indirdi.[59]

---

[58] Tevbe, 19.

[59] **Müslim**, İmâret, 29/111.

İZAH

Bu hadîste, hacılara su dağıtmak ve **Kâbe**'yi imar etmekle övünmek reddedilmekte, aksine Allah'a iman ve bu uğurda cihâdın, bu işlerden çok daha önemli olduğuna ve asıl bunlarla iftihâr *edilmesi gerektiğine işâret edilmektedir.* **İbnu'l-Esîr** *burada ilen su* dağıtma hakkındaki sözü söyleyenin Hz. Peygamber'in amcası **Abbas**, imarla ilgili kişinin **Osman b. Talha** veya **Şeybe b. Osman**, cihâd konusunu dile getirenin de **Hz. Ali** olduğunu kaydeder.[60]

Yukarıda geçen âyetin nüzûl sebebi ile ilgili diğer rivâyetler için **Tefsir** kitaplarına bakılmalıdır.[61]

٦٥١- (ت ـــ **عدي بن حاتم الطائي** رضي الله عنه) قال : أتيتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وفي عُنُقي صليبٌ من ذهبٍ ، فقال : **يا عديُّ أطرَحْ عنك هذا الوثَنَ** ، وسمعته يقرأ { **اتّخذوا أحبارَهم ورُهبانَهم أربابا من دون اللّه** }(التوبة: ٣١) قال: **إنَّهم لم يكونوا يعبدونَهم ولكنَّهم كانوا إذا أَحَلُّوا لهم شيئا استَحَلُّوهُ وإذاحَرَّمُوا عليهم شيئا حَرَّمُوهُ**. أخرجه الترمذي.

651- Adiy b. Hâtim et-Tâî diyor ki:

"Boynumda altın bir haç asılı olduğu halde Hz. Peygamber'e (as.) geldim. Bana şöyle dedi:

"- Ya Adiy, şu putu çıkar at!"

Sonra da *"Onlar, Allah'ı bırakıp âlimlerini ve râhiplerini ilâh edindiler..."*[62] âyetini okuduğunu duydum. Sonra şöyle buyurdu:

"Aslında onlar, râhiplerine tapmıyor, onlara ibâdet etmiyorlardı. Fakat râhipleri bir şeyi helâl kılarsa, onlar da helâl sayıyor, haram kılarsa haram kabul ediyorlardı."[63]

---

[60] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, XV, 596.

[61] Bkz., **Taberî**, X, 95; **Kurtubî**, VIII, 91; **İbn Kesîr**, III, 373.

[62] Tevbe, 31.

[63] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3095.

İZAH

Bu hadîs, teşrî hakkı konusunda son derece önemli bir konuya temas etmektedir. Helâl ve haramı belirleyip tespit etme yetkisinin kimde olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır.

TEŞRÎ' HAKKI

İnsanlar, Allah'ın emirlerini bırakıp da bazı insanların koydukları emirlere uyarlarsa, onları ilâh edinmiş olurlar. Çünkü teşrî' hakkı, yâni helâl ve haramı tayin etme hakkı, sadece Allah'a aittir. Allah'a karşı hiçbir temyiz ve itiraz makamı da olamaz. Hiçbir güç, O'nun hükmünü değiştiremez. Böyle bir şeye cür'et etmek, sapıklıktır.

İşte Yahudiler ve hıristiyanlar, bu yüzden sapıtmışlardır. Onlar, Hakkın hükmüne değil, insanların hükmüne uydular. Allah'a tapar gibi onlara taptılar, hatta onların emrine Allah'tan daha çok değer verdiler. Allah'ın haram kıldığı şeyleri, onların emriyle helâl gördüler. Sadece Allah'a ait olan helâli haramı tayin etme hakkını onlara verdiler. Adetâ Allah'ı yaşanan hayattan uzaklaştırıp gökler kırallığına yerleştirdiler, kalplerin dar kalıplarına, mâbetlerin kalın duvarları arasına hapsettiler.

Âlimlere, ulu'l-emre itâat, şüphesiz farzdır. Ancak bu, Allah'a rağmen bir itâat değil, Allah için itâattir. Binâenaleyh itâat, marûf ve meşrû işlerdedir.

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîften de anlaşılacağı üzere bu anlayış, Allah'ı bırakıp başkalarına tapmak demektir. Bu da insanı küfre ve şirke götürür. Tıpkı Yahudi ve hıristiyanların yaptıkları gibi...

٦٥٢- (خ ــ **زيد بن وهب** رحمه الله) قال : مررتُ بالرَّبَذة ، فإذا بأبي ذرٍّ، فقلت له : ما أنزَلكَ منزِلك هذا ؟ قال : كنتُ بالشام ، فاختلفتُ أنا ومعاويةُ في هذه الآية : **{والَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والْفِضَّةَ ولا يُنفِقُونَها في سبيل اللّه ، فَبَشِّرْهُمْ بعذاب أليم}** (التوبة: ٣٤) فقال معاوية : نزَلتْ في أهل الكتاب ، فقلتُ : نزلتْ فينا وفيهم ، فكان بيني وبينه في ذلك كلام ، فَكَتَبَ إلى عثمان يَشكوني ، فكتب إليَّ عثمانُ : أنْ اقدَم المدينةَ ، فقدِمْتُها فكثُر عليَّ

النَّاسُ ، حتى كأنهم لم يروني قبل ذلك ، فذكرتُ ذلك لعثمان ، فقال لي : إن شئتَ تنحَّيتَ ، فكنتُ قريبا ، فذاك الذي أنزلني هذا المنزلَ ولو أمَّرُوا عليَّ حَبشيًّا لَسَمِعْتُ وأَطَعْتُ. أخرجه البخاري.

652- Zeyd b. Vehb anlatıyor:

"Rebze'ye gitmiştim, baktım ki Ebû Zer de orada.. Dedim ki:

"- Seni buraya getiren nedir?"

Şöyle cevap verdi:

"- Şam'da idim. Muâviye ile, ***'Altın ve gümüşü biriktirip saklayan ve onları Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azap ile müjdele!'***[64] âyeti hakkında ihtilâfa düştük. Muâviye;

"- Bu âyet, ehl-i kitab hakkında indi" dedi. Ben de;

"- Hem bizim, hem de onlar hakkında nâzil oldu" dedim.

Bu konuda aramızda söyleştik. O, Hz. Osman'a mektup yazıp beni şikâyet etti. Hz. Osman da bana, Medîne'ye gelmemi yazdı. Ben de geldim. İnsanlar başıma toplandılar, sanki daha önce beni hiç görmemişler gibi... Hz. Osman'a bu durumu anlattım. Bana;

"- İstersen yalnız bir köşeye çekil, (ama) yakınımda (bir yerde) ol!" dedi.

İşte beni buraya kadar getiren hâdise budur. Bana bir Habeşliyi Emîr tayin etseler dahi, muhakkak ki ben yine onu dinler ve itâat ederim."[65]

İZAH

Rebze; Medîne yakınında bir yer adıdır. **Hz. Muâviye** ile ihtilâfa düşen **Ebû Zer, Hz. Osman**'ın emri ile **Rebze'**ye gitmiş, insanlarla ihtilâttan kaçınarak hayatını orada sürdürmüş ve orada vefat etmiştir.

Hz. Muâviye, bu âyetin başında geçen; ***"Ey iman edenler, Yahudi ve hıristiyan âlimlerinin çoğu, insanların mallarını haksız olarak***

---

[64] Tevbe, 34.

[65] **Buhârî,** Zekât, 4.

yerler ve onları Allah yolundan çevirirler"[66] cümlesini dikkate alarak, **"Serveti biriktirip Allah yolunda harcamama"** hükmünün de öncelikle onlara ait olduğunu iddia etmiş, **Ebû Zer** ise âyeti genel manası ile değerlendirerek hükmü bütün insanlara teşmil etmişti.

Ebû Zer, bu anlayıştan hareketle servet biriktirmeyi câiz görmez, bu yolda konuşmalar yapardı. Onun bu fikirleri, halk arasında da taraftar bulmuş, askerlerden bile ona meyledenler olmuştu.

Hz. Muâviye, Ebû Zer'in bu tür düşüncelerinin ve konuşmalarının **Suriye**'de fitneye yol açabileceğinden endişe ederek, durumu **Hz. Osman**'a arz etmişti. Bunun üzerine **Ebû Zer** de **Medîne**'ye çağırılmıştı.

Ebû Zer Medîne'ye gelince, insanlar başına toplanmış, devamlı soru soruyorlar, münakaşalar yapıyorlardı. Neredeyse iş, **Suriye'**de korkulan fitneye dönüşecekti. Bunun üzerine bizzat **Ebû Zer,** vaziyetin böyle bir fitneye dönüşebileceği endişesini **Hz. Osman'**a arz etmiş, o da kendisine uzleti tavsiye etmişti. Yukarıdaki hadîs, bunu açıkça göstermektedir. **Ebû Zer** de bu teklifi uygun buluyor. **Rebze**'yi tercih ediyor ve oraya yerleşiyor.

Bir rivâyette **Ebû Zer, Hz. Osman**'a asla fikrinden dönmediğini de tekrarlıyor.

İslâm hukukçuları bu meselede, **Hz. Muâviye**'nin ictihâdını tercih ederler. Servet sahibi olmak, dinen yasak değildir. Yasak olan, zekâtın verilmemesidir. Zekâtı verilen mal, âyette ifâde edilen "***kenz***" kapsamına girmez. Nitekim **Buhârî** de bu hadîsi, **"Zekâtı ödenen mal, kenz değildir"** başlığı altında zikreder. Bundan sonra gelen hadîsler de bu hususu aydınlatmaktadır.

Burada temas edilmesi gereken diğer bir husus da **Ebû Zer'**in tavrıdır. **Ebû Zer,** düşüncelerinin bazı insanlar tarafından istismar edileceğini, bir fitne ve karışıklığa yol açabileceğini fark edince, bizzat kendisi halifeye müracaat ederek çare arıyor, halifenin de uzlete çekilme teklifini tereddütsüz kabul ediyor. Bilhassa son cümle ile de

---

[66] Tevbe, 34.

Ebû Zer, asla siyasî otoriteye isyân etmeyeceğini, çok kesin bir ifâde ile vurgulamaktadır.

BAZI HÜKÜMLER

1- Âmirlere itâat etmek gerekir.

2- Daima hakkı ve doğruyu söylemek gerekir.

3- Fitneye asla sebep olmamak gerekir.

4- İctihâtta ihtilaf câizdir.

5- Mefsedetin def'i, maslahatın celbine tercih edilir. **Ebû Zer**'in **Medîne**'de kalması, ilmî açıdan büyük fayda sağlardı. Buna rağmen fitne ihtimali göz önüne alınarak **Rebze**'ye gitti.[67]

٦٥٣- (د ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : لما نزلت هذه الآية : **{والَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والفِضَّةَ }** كَبُرَ ذلك على المسلمين ، فقال عمر : أنا أُفَرِّجُ عنكم ، فانطلق ، فقال : يا نَبِيَّ اللّه، إنه كَبُرَ عَلَى أصحابك هذه الآية ، فقال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : **« إن اللّه لم يَفرِض الزكاة إلا ليطيبَ ما بقي من أموالكم ، وإنما فرضَ المواريثَ لتكون لمن بعدكم»**، فكَبَّرَ عُمَرُ ، ثم قال له : **«ألا أخبرك بخير ما يَكْنِزُ المرءُ ؟ المرأة الصالحة: إذا نظر إليها سَرَّتْهُ ، إذا أمَرَها أطاعتْه، إذا غاب عنها حفظتْه»**. أخرجه أبو داود.

653- İbn Abbas şöyle dedi:

"Altın ve gümüşü biriktirip saklayanlar..." âyeti nâzil olunca, bu (hüküm) müslümanlara ağır geldi. Hz. Ömer;

"- Ben bu sıkıntıyı sizden gidereceğim" deyip (Rasûlullah'a) gitti:

"- Ey Allah'ın Peygamberi, bu âyet senin ashâbına ağır geldi" dedi.

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Allah zekâtı, sadece elinizde kalan mallarınızı temizlemek için, mirasları da sizden sonrakilere ait olması için farz kıldı."

---

[67] Bkz., **Taberî**, X, 118; **Kurtubî**, VIII, 123; **İbn Kesîr**, III, 388; **İbn Hacer**, IV, 20; **Aynî**, VIII, 262; **Kastalânî**, III, 12.

Hz. Ömer, sevinçten "Allahü ekber" diye bağırdı. Hz. Peygamber (as.) sonra şöyle dedi:

"- İnsanın sahip olduğu hazinenin en hayırlısını haber vereyim mi? O, sâliha bir kadındır ki, kocası kendisine baktığı zaman ona sevinç-sürûr verir, emrettiği zaman itâat eder. Kocasının bulunmadığı zamanlarda da onu (n sırrını, evini, malını, namusunu) **muhafaza eder."**[68]

İZAH

Burada da görüldüğü üzere müslümanlar, âyetin, servet edinmeyi mutlak olarak yasakladığını zannederek tedirgin olmuşlar, Rasûlullah (as.) da onların bu endişelerini izâle etmiştir. Âyette yasaklanan şey, "**kenz**"'dir, yâni servet biriktirip zekât vermemektir. Zekâtı ödendiği takdirde servet edinmek haram değildir. Nitekim miras da, sonra gelen nesle helâl kılınmıştır. Şayet servet edinmek yasak olsaydı, Allah ne zekâtı, ne de mirası emretmezdi. Çünkü mirasta da birikmiş malları almak söz konusudur.

Hz. Peygamber (as.) bundan sonra sâliha bir kadının, maddî hazinelerden çok daha hayırlı ve değerli olduğunu ifâde ediyor. Bu sözüyle de âile huzurunun, her şeyden kıymetli ve değerli olduğuna, bunun asla para ile temin edilemeyeceğine işaret ediyor.[69]

٦٥٤- (خ ط ـ *ابن عمر بن الخطاب* رضي الله عنهما) قال له أعرابيٌّ: أخبرني عن قول الله تعالي: {**والَّذينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والْفِضَّةَ ولا يُنْفِقُونَها في سبيل الله فبَشِّرْهُمْ بعذابٍ أليم**} قال ابن عمر: مَنْ كَنَزها فلم يُؤَدِّ زكاتَها ويلٌ لهم هذا كان قبلَ أن تُنْزَل الزكاةُ، فلما أُنْزِلَتْ جَعَلَها الله طُهْرا للأموالِ. أخرجه البخاري. وفي رواية الموطأ ، قال عبد الله بن دينار : سمعتُ عبد الله بن عمر وهو يُسأل عن الكنز ما هو ؟ فقال : هو المال الذي لا تُؤدَّي منه الزكاةُ.

---

[68] **Ebû Davud**, Zekât, 32/1664.

[69] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 81; **Bezlu'l-Mechûd**, VIII, 208.

654- Abdullah b. Ömer'e bir bedevî şöyle der:

"- Bana *'Altın ve gümüşü biriktiren, onları Allah yolunda harcamayanları can yakıcı bir azap ile müjdele!'* âyetinden haber ver."

İbn Ömer şöyle der:

"- Kim malı biriktirir, zekâtını vermezse vay başına geleceklere!.. Ancak bu hüküm, zekât âyeti inmeden önce idi. Zekât âyeti inince, Allah zekâtı mallar için temizlik vasıtası kılmıştır."[70]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî**'nin rivâyetidir.

Muvatta'nın rivâyetinde Abdullah b. Dînar[71] şöyle der:

"Abdullah b. Ömer'i duydum, ona *"kenz"*in (yâni hazinenin) ne olduğu soruluyordu. Şöyle dedi:

"- O, zekâtı verilmeyen maldır."

İZAH

Bu rivâyette açıkça görüldüğü üzere, âyet-i kerîmede servete karşılık gösterilen azap, zekâtla ortadan kalkmıştır. Allah'ın lütfettiği zenginlik nimetini, yine Allah'ın emirleri dahilinde kullananlar, herhalde azaba değil, takdir ve mükâfata lâyıktırlar.

٦٥٥- (ت ـ *ثوبانُ* رضي الله عنه) قال: لما نزلت **{والَّذينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والْفِضَّةَ ولا يُنْفِقُونَها في سبيل اللّه}** كُنَّا مع رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره فقال بعض أصحابه: أُنزلت في الذهب والفضة فلو علمنا: أيُّ المالِ خيرٌ اتخذناه فقال رسول

---

[70] **Buhârî**, Zekât, 4; Tefsir, 9/6; **Muvatta**, Zekât, 10/21.

[71] **Ebû Abdurrahman, Abdullah b. Dînâr el-Kuraşî el-Adevî el-Medenî:** ö. 127/745. Medîneli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer'in âzâdlısıdır. İbn Ömer ve enes b. Mâlik'ten rivâyeti vardır. Kendisinden İbn Uyeyne ve Süfyan Sevrî rivâyet eder. Güvenilir âlimlerdendir. Velâ hadîsinde infirâd ettiği için **Ukaylî** onu *Duafâ'*sına almıştır, ama **Zehebî; "Ukaylî'nin yaptığına itibar edilmez"** der. Sikadır, rivâyetlerinin delil olarak kabul edileceğinde ittifak vardır. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

اللّه صلى الله عليه وسلم: «**أفْضَلهُ: لِسانٌ ذَاكرٌ وقلبٌ شاكرٌ وزوجةٌ صالحةٌ تُعين المؤمنَ على إيمانه**». أخرجه الترمذي.

655- Sevbân[72] anlatıyor:

*"**Altın ve gümüşü biriktiren ve onları Allah yolunda harcamayanlar...**"* âyeti nâzil olunca, biz, seferlerinden birinde Rasûlullah'la (as.) beraberdik. Ashâbından biri;

"- Altın ve gümüş hakkında âyet indi. Keşke hangi malı almamızın daha hayırlı olduğunu bilseydik!.." dedi. Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurdu:

"- Malın en efdâli; zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve imanı konusunda erkeğine yardımcı sâliha bir kadındır."[73]

٦٥٦- (د ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال: **{لا يَسْتَأْذِنُك الّذين يؤمنون باللّه واليوم الآخر أن يُجاهدوا بأموالهم وأنفسهم واللّه عليمٌ بالمتّقين}** (التوبة: ٤٤) ، نَسَخَتْها التي في النُّور: **{إنما المؤمنون الذين آمنوا باللّه ورسوله ، وإذا كانوا معه على أمر جامع لم يذهبوا حتى يستأذنوه، إن الذين يستأذنونك أَولئك الذين يؤمنون باللّه ورسوله ، فإذا استأذنوك لبعض شأنهم فأْذَنْ لمن شئتَ منهم ، واستغفر لهم اللّه إن اللّه غفور رحيم }** (النور : ٦٢). أخرجه أبو داود.

656- İbn Abbas şöyle dedi:

---

[72] **Ebû Abdullah, Sevbân b. Bucdud (Cahder) el-Hâqşimî el-Kuraşî:** ö. 54/674. Hz. Peygamber'in âzâd ettiği savaş esirlerindendir. Müteâkiben Hz. Peygamber'den hiç ayrılmayan Sevbân, sonra **Remle**'ye yerleşti, oradan da **Humus**'a göçtü ve orada vefat etti. Aslen **Yemen**'lidir. Kendisinden 128 hadîs rivâyet **edilmiştir.** Kendisinden Ebû İdris el-Havlânî ve cübeyr b. Nüfeyr rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sitede tahric edildi.

[73] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3094.

"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihâd etmekten (geri kalmak) için senden izin istemezler. Allah, müttakîleri pek iyi bilir"[74] âyetini, **Nûr** sûresindeki;

"Gerçek mü'minler, ancak Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerdir. Onlar toplu bir işte bulundukları zaman, Rasûlullah'tan (as.) izin almadıkça bırakıp gitmezler. Şüphesiz senden izin isteyenler, Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerdir. Bazı işleri için senden izin istedikleri zaman, onlardan dilediğine izin ver. Onlar için Allah'tan mağfiret dile! Muhakkak ki Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir"[75] âyeti nesh etmiştir."[76]

İZAH

Rasûlullah'ın, cihâda gitmemek için izin isteyen bazı müslümanlara izin vermesi üzerine **Tevbe** sûresindeki âyet nâzil olmuştur. Nitekim bir önceki âyette de şöyle buyurulur:

"Allah seni affetsin! Niçin onlara izin verdin? (Keşke) yalancılarla doğru söyleyenler belli oluncaya kadar izin vermeseydin ..."[77]

Rasûlullah'ın (as.) izin vermesi, her ne kadar hoş görülmedi ise de, O'nun bu tasarrufunu Yüce Allah bağışlamıştır. Özellikle **Nûr** sûresindeki âyet, izin meselesini tamamen Hz. Peygamber'in (as.) irâdesine bırakmaktadır.

Çeşitli mazeretlerle savaşa gitmek istemeyenlerin bir kısmı münafıklardı. İlk âyetle onların ortaya çıkarılması murad edilmiştir. Ancak hiç şüphesiz ki samimi mü'minlerden de gerçekten haklı mazereti olanlar bulunabilirdi. **Nûr** sûresindeki âyet de bu hususta kolaylık getirmektedir.

Bu âyetler arasında, her ne kadar bir nesihten bahsediliyorsa da, muhkem olması daha kabûle şayan bir görüştür. Az önce

---

[74] Tevbe, 44.

[75] Nûr, 64.

[76] **Ebû Davud**, Cihâd, 171/2771.

[77] Tevbe, 43.

söylediğimiz gibi, âyetlerin hükmünü münâfıklarla mü'minler hakkında, yâni gerçekten mazereti olanlarla mazereti olmadığı halde kaçmağa çalışanlar hakkında uygularsak, arada tenâkuz da kalmaz. Nitekim ilk âyetin hemen arkasından gelen şu âyet de bu fikri te'yid eder:

"Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar, kalpleri şüphe içinde olanlar izin isterler. Onlar şüphe ve tereddüt içinde bocalayıp dururlar."[78]

Amr b. Meymûn, Rasûlullah'ın (as.), iki şeyi Allah'tan izin almadan yaptığını söyler:

1- Esirlerden fidye almak.

2- Münafıklara izin vermek."[79]

٦٥٧- (خ م س ـــ *أبو مسعود البدري [عقبة بن عامر]* رضي الله عنه) قال: لما نزلت آيةُ الصَّدَقة ، كُنَّا نُحامِلُ على ظهورنا ، فجاء رجل فتصدَّق بشيءٍ كثيرٍ ، فقالوا : مُرَاءٍ، وجاء رجل فتصدق بِصَاعٍ ، فقالوا : إن اللّه لَغَنِيٌّ عن صاعِ هذا ، فنزلت { **الذين يَلْمِزُون المطَّوِّعِينَ من المؤمنين في الصدقات ، والذين لا يَجِدُونَ إلاَّ جُهْدَهُمْ**...} الآية (التوبة : ٧٩).

وفي رواية : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أمَرَنا بالصدقة انْطَلَقَ أحَدُنا إلى السُّوق ، فيُحَامِلُ، فيُصِيبُ المُدَّ ، وإنَّ لبعضهم اليومَ لَمِائَةَ ألفٍ. زاد في رواية : كأنَّهُ يُعَرِّضُ بنفسه.

وفي أخرى : لَمَّا أَمر رسولِ الله صلى الله عليه وسلم بالصدقة كُنَّا نَتَحَامَلُ ، فجاء أبو عَقيلٍ بِنِصْفِ صاعٍ ،وجاء إنسانٌ بأكثر منه ، فقال المنافقون : إن اللّه لغنيٌّ عن صدقة هذا ، وما فعل هذا الآخرُ إلاَّ رياء ، فنزلت. أخرجه البخاري ، ومسلم ، والنسائي. وزاد النسائي بعد قوله : لِمَائَةَ ألفٍ : وما كان له يومئذ دِرْهَمٌ.

---

[78] Tevbe, 45.

[79] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, VII, 458; **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 404.

657- Ebû Mes'ûd el-Bedrî (Ukbe b. Amr) anlatıyor:

"Sadaka âyeti nâzil olunca, sırtımızda yük taşır (böylece para kazanır ve sadaka verir) dik. Bir adam gelip pek çok şey tasadduk etti. Dediler ki:

"- Riyâkârlık yapıyor!"

Bir başkası geldi, o da bir *sa'*[80] (hurma) tasadduk etti. Bu sefer dediler ki:

"- Şüphesiz Allah zengindir, bu bir sa' hurmaya muhtaç değildir."

Bunun üzerine;

"Onlar, gönül hoşluğu ile** (bol miktarda) **sadaka verenlere bir türlü, ancak güçlerinin yettiğini bulup verenlere de başka türlü laf atıp ayıplıyorlar. Allah onları maskaraya çevirecektir. Onlar için can yakıcı bir azap vardır"[81] âyeti nâzil oldu."[82]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.) bize, sadaka vermemizi emrettiği zaman, bizden biri çarşıya gider, hamallık yapar, bir *müd*[83] kazanır (onu tasadduk eder)di. Bugün ise müslümanlardan bazılarının yüzbinleri vardır."

Bir rivâyette de, "Sanki o, kendine ta'rizde bulunuyordu" ziyâdesi vardır .[84]

Başka bir rivâyette de şu ibâre yer alır:

---

[80] Bir sa', şer'î dirheme göre 2,917 kg.; örfî dirheme göre de 3,333 kg.'dır.

[81] Tevbe, 79.

[82] **Buhârî**, Zekât, 10; İcâre, 13; Tefsir, 9/11; **Müslim**, Zekât, 21/72; **Nesâî**, Zekât, 49.

[83] Yaklaşık 830 gr.'lık bir ağırlık birimidir.

[84] Bu söz, **Buharî**'de tahric edildiği üzere râvî **Şakîk**'in, **Ebû Mes'ûd el-Bedrî**'den naklettiği bir sözdür ve **Ebû Mes'ûd el-Bedrî**'nin büyük bir servete sahip olduğunu ifâde etmektedir.

"Rasûlullah (as.) sadakayı emredince, biz hamallık yapar (kazancımızla sadaka verir)dik. Bir gün Ebû Akîl, (sadaka olarak) yarım sa' (hurma) getirdi. Bir başkası, ondan daha çok sadaka getirdi. Bunu gören münafıklar şöyle dediler:

"- Allah, bu adamın (yarım sa'lık) sadakasına muhtaç değildir. Öbürünün yaptığı ise, riyâdan başka bir şey değildir."

Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etti. Yalnız **Nesaî**; "...Bugün ise müslümanlardan bazılarının yüzbinleri vardır" cümlesinden sonra, "o gün onun meteliği yoktu" cümlesini ilave eder.

İZAH

Sadaka âyeti diye işaret edilen âyet, **Aynî**'nin beyanına göre, ***"Onların mallarından sadaka al!"***[85] âyetidir. Bu âyet gelince, herkes bir şeyler tasadduk etmek için yarışa girdi. Zenginler mallarından, fakirler de hamallık yaparak kazandıklarından sadaka vermeğe başladılar.

Müslümanlar arasında böyle bir hareketin başlaması, münafıkların alay ve istihzâsına yol açtı. Az vereni, **"Sanki Allah'ın bu kadarcık şeye ihtiyacı mı var?"** diye ayıplarken, çok vereni de riyâkârlıkla itham ediyorlardı.

Hadîste çok miktarda sadaka verdiği söylenen kişi, **Abdurrahman b. Avf**'tır. Rivâyete göre dört bin dirhem sadaka getirmişti, ki bu miktar, onun bütün mal varlığının yarısını teşkil ediyordu. **Hz. Ömer, Abdurrahman**'a:

"- Sen delirdin mi?" deyince;

"- Hayır delirmedim, yalnız 4.000 dirhem malımı Rabbime ödünç veriyorum" demiş.

---

[85] Tevbe, 103.

Taberî'nin kaydettiğine göre bu kampanya, sefere hazırlanmakta olan ordunun masraflarını karşılamak için açılmış**. İbn Hacer,** bunun **Tebük** gazâsı olduğuna işaret eder.[86]

Bu hadîs, Rasûlullah (as.) dönemindeki hayat şartlarının zorluğunu, buna rağmen müslümanların hayır yapmak için duydukları büyük iştiyakı göstermektedir. Aynı zamanda münâfıkların bir tavsifini de yapmaktadır.[87]

٦٥٨- (خ م س ــ **عبد الله بن عمر بن الخطاب** رضي الله عنهما) قال: لَمَّا تُوُفِّيَ عبدُ اللّه يعني: ابنَ أُبَيٍّ بن سَلُول جاء ابنُه عبد اللّه إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فسأله أنْ يُعْطِيَهُ قميصَهُ يُكَفِّنُ فيه أباه؟ فأعطاه ثم سأله أن يُصلِّيَ عليه؟ فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم لِيُصَلِّيَ عليه فقام عمرُ فأخَذَ بثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول اللّه تُصلِّي عليه وقد نهاك ربُّك أن تُصليَ عليه؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **إنما خيَّرني الله عز وجل فقال: {استغفرْ لهم أولا تَسْتَغْفِرْ لهم إن تستغفر لهم سبعين مَرَّةً}** (التوبة: ٨٠) **وسأزيد على السبعين** ، قال : إنه منافق ، فصلَّى عليه رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : فأنزل اللّه عز وجل **{ولا تُصلِّ على أحد منهم ماتَ أبدا ، ولا تَقُمْ على قبره إنهم كفروا باللّه ورسوله ، وماتوا وهم فاسقون}** (التوبة: ٨٤). زاد في رواية : فترك الصلاة عليهم.

أخرجه البخاري ،ومسلم ،والنسائي.

658- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Abdullah b. Übeyy b. Selül[88] ölünce, oğlu Abdullah[89] Rasûlullah'a (as.) gelip babasını kefenlemek için gömleğini vermesini

---

[86] **İbn Hacer**, IX, 230.

[87] Bkz., **Taberî**, X, 194; **Kurtubî**, VIII, 215; **İbn Kesîr**, III, 429; **İbn Hacer**, IV, 32; IX, 229-231; **Aynî**, VIII, 274; XVIII, 271; **Kastalânî**, III, 19.

[88] **Ebû'l-Hubâb, Abdullah b. Übeyy b. Selûl (Malik) el-Ensârî el-Hazrecî**: ö. 9/631. Münafıkların reisi olarak ünlüdür. Hazrec kabilesinin reisi idi. Bedir savaşından sonra İslâm'ı kabul etmiş görünmesine rağmen, Hz. Peygamber'e ve İslâm'a olan düşmanlığını içten içe sürdürmüştür. **Medîne**'nin yönetimi kendisine verilmek

ricâ eder. Hz. Peygamber (as.) de gömleğini ona verir. Sonra cenâzesini de kıldırmasını ister. Rasûlullah (as.) cenazeyi kıldırmak üzere kalkınca, Hz. Ömer ayağa kalkıp Hz. Peygamber'in elbisesinden tutar ve der ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbin seni ona namaz kılmaktan men ettiği halde, yine onun namazını mı kılacaksın?"

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Yüce Rabbim, *'Onlar için ister mağfiret dile, ister dileme! Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen dahi, Allah onları asla affetmeyecektir'*[90] buyurarak beni muhayyer bıraktı. Ben de yetmişten fazla mağfiret dileyeceğim."

"- Ama şüphe yok ki, o münafıktır."

Râvî şöyle der:

"Buna rağmen Rasûlullah (as.) yine de onun namazını kıldı. Bunun üzerine Yüce Allah;

üzere iken Hz. Peygamber'in gelmesiyle bu fırsatı kaçırmıştı. Yahudilerle birleşerek Müslümanların aleyhine faaliyetlerde byulunmuş, Uhud savaşında 300 arkadaşıyla birlikte katılmışken bir bahane uydurararak savaştan geri dönmüştü. Ben3u Müstalik savaşında da bozguncu faaliyetlerini sürdürmüş, Hz. Âişe'ye yapılan iftiranın baş aktörü olarak faaliyet göstermiştir. Bu yüzden kendisi hakkında *"iftiranın büyüğünü yapan adam için en büyük azap vardır"* (Nûr, 11) âyeti nâzil olmuştu. Oğlu Abdullah, kendisinin aksine samimi biğr mü2mindi; babası öldüğünde onu kefenlemek üzere Hz. Peygamber'den gömleğini vermesini ve cenazesini kıldırmasını rica etmişti. Hz. Peygamber de gömleğini verdi, cenazesini kıldırmak üzere giderken Hz. Ömer'in itirazıyla karşılaştı. Münafıkların affı için dua edilemeyeceğine dair nâzil olan âyet (Tevbe, 84) üzerine namazını kılmaktan vazgeçti

[89] **Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül (Malik) el-Ensarî el-Hazrecî:** ö. 12/633. Sahabîdir. Başlangıçta ismi Hubâb iken Hz. Peygamber Abdullah diye değiştirmişti. Babası münâfıkların reisi, kendisi ise sahâbenin en faziletlerinden biriydi. Benû müstalik gazası dönüşünde babasının Hz. Peygamber'i ve Müslümanları kastederek söylediği "Medîne'ye döndüğümüzde şerefliler şerefsizleri oradan çıkarak" sözü üzerine Abdullah, Hz. Peygamber'e giderek babasını öldürmek için izin istemiş, ama Rasûlullah (as.) ona izin vermemiş, aksine babasına iyi davranmıştı. **Bedir** ve sonraki bütün savaşlara katılan Abdullah, **Yemame** savaşında şehid edildi.

[90] Tevbe, 80.

"Onlardan ölen birine, artık asla namaz kılma! Kabri başında da durma! Çünkü onlar Allah ve Rasûlüne küfretmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir"[91] âyetini indirdi."[92]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette "Artık Rasûlullah (as.) onlara namaz kılmayı terk etti" ziyâdesi yer alır.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Abdullah b. Übeyy, câhiliyet döneminde **Hazrec** kabilesinin lideri idi. Bilâhare müslüman olmuş, fakat hakikatte yine inanmamıştı. Münafıklar safında yer almış, hatta onların reisi olmuştu. **Hz. Âişe**'ye iftirâ hâdisesinde başrolü oynamış, **Uhud** savaşında fitne çıkarmış, Rasûlullah'a (as.) ve müslümanlara hakaretler ederek ordunun üçte birini alıp savaştan dönmüştü.

Abdullah b. Übeyy, hicrî 9. yılda, Rasûlullah (as.) **Tebük** seferinden dönünce **Zilkade** ayında vefat etti. Yirmi gün kadar hasta yatmış, Hz. Peygamber (as.) ziyaretine gitmişti. Ölümüne yakın Rasûlullah (as.) ona bazı hatalarını hatırlatınca şöyle demişti:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, şimdi tekdîr zamanı değil, ölüm ânıdır. Ölürsem cenâzemde bulun, senin vücûduna temas eden gömleğini lütfet, onunla kefenleneyim. Namazımı da kıl ve benim için duâ et!"

Hz. Peygamber (as.) de onun bu ricasını yerine getirmişti.

İzahına çalıştığımız hadîste, bu taleplerin oğlundan geldiği söylenmektedir. Aynı şeylerin, oğlu tarafından da ricâ edildiğini düşünürsek arada tenâkuz kalmaz.

Abdullah b. Übeyy'in oğlunun ismi **Hubâb** idi, Rasûlullah (as.) ona **Abdullah** adını vermişti. Oğul **Abdullah,** babasının aksine,

---

[91] Tevbe, 84.

[92] **Buhârî**, Cenâiz, 23; Tefsir, 9/12-13; Libâs, 8; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 2/25; **Nesâî**, Cenâiz, 69.

sahâbelerin en hayırlıları ve en faziletlileri arasında yer alır. **Bedir** dahil bütün gazâlarda yer almış, **Hz. Ebû Bekir**'in hilâfeti döneminde **Yemâme**'de şehid düşmüştü. Babasına son derece düşkündü. Buna rağmen **Uhud**'da babasının, Rasûlullah (as.) hakkında söylediklerinden dolayı, kafasını kesmek için Hz. Peygamberden izin istemişti.

Buhârî'nin kaydettiğine göre **Abdullah b. Übeyy**'in âile efradı, Hz. Peygamber henüz gelmeden cenazeyi gömmüşler. Rasûlullah (as.) gelince, kabirden çıkarılmasını emretmiş, gömleğiyle kefenlenmesini sağlamış, namazını kılmış, sonra defnine izin vermiş.

Hz. Peygamber'in, münafıkların reisi olan **Abdullah b. Übeyy**'e gösterdiği bu âlicenaplığın hikmeti olarak iki şey akla gelmektedir:

1- Son derece samimi bir müslüman olan oğlu **Abdullah**'a ikramda bulunmak, onu teselli etmek arzusu.

2- Bu vesile ile birçok insanın müslüman olmasını sağlamak. Rivâyete göre Rasûlullah'a (as.) bu mesele açıldığında şöyle buyurmuş:

"Benim gömleğim onu Allah'ın azâbından kurtarmaz, ancak ben ümid ediyorum ki, bu vesile ile pek çok kişi İslâm'a girecektir."

Nitekim Rasûlullah'ın (as.) bu âlicenaplığı üzerine **Hazrec**'ten bin kişinin müslüman olduğu rivâyet edilmiştir.

Bir üçüncü sebep olarak da şu husus ileri sürülür: **Bedir** esirleri arasında bulunan ve Rasûlullah'ın (as.) amcası olan **Abbas**'a, **Abdullah b. Übey** bir elbise vermişti. Hz. Peygamberin gömleğini ona vermesi de, **İbn Ubeyy**'in o günkü ikrâmına bir karşılıktır.

Bu meseleyi, biraz da İslâm'ın genel politikası olarak değerlendirmek gerekir. İslâm, parçalamayı değil, bütünleştirip kaynaştırmayı, düşmanlığı değil dayanışmayı, küfür ve nifak odaklarının kenetlenmesini değil, dağılıp İslâm'a kaymalarını gâye edinmiştir. Kaldı ki İslâm, zaten zâhire göre hüküm verir. **Abdullah b. Ubeyy**'in, davranışları itibariyle münafık olduğu bilinmesine rağmen, zâhirde müslüman görünüyor, mü'min olduğunu söylüyordu. Rasûlullah (as.) onun cenâzesini kılmakla, İslâm'ın zâhire göre hüküm verme prensibini uygulamış oluyordu.

Mekke'nin fethi ile İslâm yeryüzünde istikrar bulup güçlenince ve; *"Onlardan ölen birine artık asla namaz kılma!.."* âyeti de nâzil olunca, artık cenâzeleri kılınmamıştır.

Son olarak, *"Onlar için ister mağfiret dile, ister dileme..."* âyeti hakkındaki iki görüşü de kaydedelim:

1- Bu bir muhayyerlik ifâdesidir. Nitekim Hz. Peygamber, **"Rabbim beni muhayyer bıraktı"** buyurmuştur. **Hasan-ı Basrî, Katâde, Urve** bu görüştedirler. Ancak bu hüküm de, *"Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de müsâvîdir, Allah onları asla bağışlamayacaktır"*[93] âyeti ile nesh edilmiştir.

2- Bir kısım müfessirlere göre ise, bu bir ümitsizlik ifâdesidir. Asla affedilmeyeceklerini göstermektedir. Yetmiş rakamı da mübâlağa için kullanılmıştır.

BAZI HÜKÜMLER

1- Gömlekle kefenlenmek câizdir.

2- Kâfirin cenâzesi kılınmaz, ona duâ edilmez. Şayet bir müslümanın kâfir olan babası ölürse, yıkanıp kefenlenmesi ve defnedilmesi câizdir. **Hz. Ali** de, babası **Ebû Tâlib** için aynı şeyi yapmıştı.

3- Gerektiğinde cenâzeyi mezardan çıkarmak câizdir.

4- Hadîs, **Hz. Ömer**'in fazilet ve ileri görüşlülüğünün delilidir. Daha önce bu hususta bir âyet gelmediği halde **Hz. Ömer,** Rasûlullah'a (as.) **"Rabbin seni men ettiği halde onun namazını mı kılacaksın?"** demiş, ondan sonra gelen âyet de **Hz. Ömer**'in fikrini te'yid etmişti.

5- İhtiyaç olmasa da âlim-fâzıl kişilerden teberrüken bazı şeyler istenebilir.[94]

---

[93] Münâfikûn, 6.

[94] Bkz., **Taberî**, X, 198; **Kurtubî**, VIII, 218; **İbn Kesîr**, III, 435; **İbn Hacer**, III, 482; IX, 233-240; **Aynî**, VIII, 54; XVIII, 272.

٦٥٩- (خ ت س - عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال : لَمَّا مَاتَ عبدُ الله بن أُبَيّ بن سَلول و دُعِيَ له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لِيُصلِّيَ عليه ، فلما قامَ رسول الله صلى الله عليه وسلم وَثَبْتُ إليه ، فقلتُ : يا رسولَ الله ، أَتُصلِّي على ابن أُبَيٍّ وقد قال كذا وكذا يوم كذا وكذا ؟ ! أُعدِّدُ عليه قولَهُ ، فتبسَّمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، وقال : **أخِّرْ عني يا عُمَرُ** ، فلما أكثرْتُ عليه، قال : **أما إني خُيِّرْتُ ، فاخترتُ ، لو أعلمُ أني إن زدتُ على السبعين يُغفرْ له ، لَزِدْتُ عليها** ، قال : فصلَّى عليه رسولُه الله صلى الله عليه وسلم ، ثم انصرفَ ، فلم يَمكُثْ إلا يسيرا حتى نزلت الآيتان من براءة **{ ولا تُصَلِّ على أحد منهم مات أبدا. ولا تقم علي قبره ، إنهم كفروا بالله ورسوله، وماتوا وهم فاسقون}** قال : فعجبتُ بعدُ من جُرْأتي على رسول الله صلى الله عليه وسلم يومئذ ، والله ورسولُهُ أعلم. أخرجه البخاري، والترمذي ، والنسائي.

وزاد الترمذي: فما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بعده على منافق، ولا قام على قبره حتى قبضه الله.

659- Ömer b. el-Hattab şöyle der:

"Abdullah b. Ubeyy b. Selül vefat edince, cenâzesini kıldırması için Hz. Peygamber (as.) dâvet edildi. Rasûlullah (as.) gitmek için kalkınca, önüne geçtim ve:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, İbn Ubeyy falan falan günde şöyle söylediği halde onun namazını mı kılacaksın?" dedim ve kendisine İbn Übeyy'in sözlerini hatırlattım. Hz. Peygamber (as.) gülümsedi ve dedi ki:

"- Çekil yolumdan ya Ömer!"

Ben yine ısrar edince de şöyle buyurdu:

"- Bak, ben muhayyer bırakıldım. Bunun üzerine tercih hakkımı kullandım. Eğer yetmişten fazla mağfiret dilediğim takdirde affedileceğini bilsem, mutlaka daha fazla mağfiret dilerdim."

Hz. Ömer, olayı şöyle anlatır:

"Rasûlullah (as.) onun namazını kıldı, sonra döndü. Çok az bir zaman geçmişti ki, **Berâe** sûresinden şu iki âyet nâzil oldu:

"Onlardan ölen birine artık ebediyen namaz kılma! Kabri başında da durma! Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir."

Hz. Ömer sonra şöyle der:

"Sonradan, o gün Rasûlullah'a (as.) karşı göstermiş olduğum cür'etten dolayı hayret etmiştim. Şüphesiz her şeyin en iyisini Allah ve Rasûlü bilir."[95]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti.

Bu hadîse, **Tirmizî** şu lafzı ilâve eder:

"Artık ondan sonra Rasûlullah (as.), ölünceye kadar hiçbir münafığın namazını kılmadı, kabri başında da durmadı."

İZAH

Burada **Hz. Ömer**, konu ile ilgili iki âyet nâzil olduğunu söylemekte, bunlardan birini zikretmesine rağmen, diğerini belirtmemektedir. Diğeri de muhtemelen **Tevbe** sûresinin, yukarıda geçen 80. âyeti, özellikle de; ***"Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen dahi Allah onları asla affetmeyecektir. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne küfrettiler. Allah fâsıkları hidâyete erdirmez"*** kısmıdır."[96]

٦٦٠ – (ت د – *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : نزلت هذه الآية في أَهل قُباءَ { فيه رجالٌ يُحبُّونَ أن يتطَهروا ، والله يُحبُّ المُطَّهِّرين } (التوبة : ١٠٨) قال: كانوا يَسْتَنجُونَ بالماء، فنزلت هذه الآية فيهم.أخرجه الترمذي وأبو داود.

660- Ebû Hureyre şöyle der:

---

[95] **Buhârî**, Cenâiz, 85; Tefsir, 9/12; **Tirmizî**, Tefsir, 10/3097; **Nesâî**, Cenâiz, 69.

[96] Bkz., **Aynî**, VIII, 193.

"...Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Şüphesiz Allah, iyi temizlenenleri sever"[97] âyeti, **Kubalılar** hakkında nâzil oldu. Onlar su ile tahâretlenirlerdi. İşte bu âyet, bu yüzden onlar hakkında gelmiştir."[98]

İZAH

KUBA MESCİDİ: Kuba, Medîne'nin güney tarafında, üç mil mesafede bir yerdir. **Kuba Mescidi**, hicret esnasında Rasûlullah (as.) **Kuba**'da iken yapılmıştır. İslâm tarihinde yapılan ilk mescid budur. Bu mescidin, Rasûlullah'tan (as.) önce hicret eden sahabîler tarafından yapıldığı da rivâyet edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Takvâ esasına göre kurulan mescid"*[99] diye tavsif edilen **Kuba Mecsidinin** fazileti hakkında pek çok hadîs-i şerif rivâyet edilmiştir:

مَنْ خَرَجَ حَتّى يَأْتِيَ هذا الْمَسْجِدَ مَسْجِدَ قُباء فَصلّي فيه كان له عِدْلُ عُمْرَة.

"Kim evinden çıkıp şu Kuba mescidine gelir ve orada namaz kılarsa, bir Umre sevâbı kazanmış olur."[100]

Hz. Peygamberin, her Cumartesi günü **Kuba** mescidini ziyaret ettiği rivâyet edilir.[101]

Âyet-i kerîmedeki *"Takvâ mescidi"* ifâdesi, **Kuba** mescidi hakkında kullanılmışsa da, **Mescid-i Nebî** için de **"Takva mescidi"** tabiri kullanılır. Nitekim **Nesâî**'nin rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (as.);

"Takva mescidi, benim mescidimdir"[102] buyurmuştur.

---

[97] Tevbe, 108.

[98] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3100; **Ebû Davud**, Tahâret, 23/44.

[99] Tevbe, 108.

[100] **Nesâî**, Mecâcid, 9.

[101] **Buhârî**, Mescid-u Mekke, 2; **Müslim**, Hac, 97/515.

[102] **Nesâî**, Mesâcid, 8.

Âyette geçen *"Temizlenmeyi sevenler..."* cümlesinden maksat, bilhassa abdest bozduktan sonra tahâretlenmede gösterilen aşırı titizliktir.[103]

٦٦١ - (ت س - علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : سمعت رَجُلا يستغفرُ لأبويه وهما مشركان ، فقلتُ له : أتستغفرُ لأبويك وهما مشركان ؟ فقال : استغفرَ إبراهيمُ لأبيه وهو مشرك ، فذكرتُ ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم ، فنزلت { ما كان للنَّبيِّ والَّذين آمنُوا أنْ يَستَغفِرُوا للْمُشْرِكين } (التوبة : ١١٣) أخرجه النسائي ، والترمذي.

661- Ali b. Ebî Tâlib anlatıyor:

"Bir adamın anne-babası müşrik oldukları halde, onlar için mağfiret dilediğini duydum. Onu:

"- Ebeveynin müşrik olduğu halde onlar için mağfiret mi diliyorsun?" dedim. O da cevaben:

"- Hz. İbrahim de, babası müşrik olduğu halde, onun için mağfiret dilemişti" dedi.

Bunu Hz. Peygamber'e anlattım, arkasından;

"Müşriklerin cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, akraba bile olsa artık onlar için ne Peygamber, ne de mü'minler mağfiret dileyemezler"[104] âyeti nâzil oldu."[105]

İZAH

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında dört rivâyet vardır:

1- Bunlardan biri, yukarıdaki hadîste ifâde edilmiştir.

2- Diğer bir rivâyete göre âyet, **Ebû Tâlib** hakkında nâzil oldu. **Ebû Tâlib** vefat ederken, Rasûlullah (as.) ona ısrarla kelime-i tevhidi telkin etmiş, ancak o, **Ebû Cehil'**in de tahrikiyle iman ettiğini söylemeden vefat etmişti. O zaman Hz. Peygamber :

---

[103] Bkz., **Menhel**, I, 161.

[104], Tevbe, 113.

[105] **Tirmizî**, Tefsir, 10/3101; **Nesâî**, Cenâiz, 103.

"Men edilmediğim takdirde, senin için Allah'tan mağfiret dilemeğe devam edeceğim" demişti. İşte yukarıdaki âyet, bunun üzerine nâzil oldu.

Ancak **Ebû Tâlib**'in **Mekke**'de vefat etmesi, bu sûrenin ise son nâzil olan sûrelerden olması hasebiyle bu rivâyet tercihe şayan görülmemiştir. **Ebû Tâlib** hakkında nâzil olan ayet,

"Sen, sevdiğine hidâyet veremezsin, fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir"[106] âyetidir.

3- Diğer bir rivâyete göre Rasûlullah (as.), annesinin mezarını ziyâret edip ağladı. Niçin ağladığı sorulduğunda, annesi için istiğfarda bulunmak istediği halde izin verilmediği için ağladığını söyler ve çok geçmeden de yukarıdaki âyet gelir.

4- Diğer bir rivâyete göre de ashâbdan bazıları Rasûlullah'a (as.) gelip dediler ki:

"- Atalarımız arasında çok hayırlı işler yapanlar vardır. Onlar için mağfiret dilesek olmaz mı?"

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Olur. İbrahim nasıl babası için mağfiret diledi ise, ben de babam için af dileyeceğim."

Bunun üzerine yukarıdaki âyet geldi ve:

"İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, ona önceden vermiş olduğu bir sözden dolayı idi. Babasının Allah'a düşman olduğunu anlayınca vazgeçti..."[107] âyetiyle de **Hz. İbrahim**'in mağfiret talebinin sebebi açıklandı.

Buradaki rivâyetlerin hepsi de, hüküm itibariyle, âyette getirilmek istenen esasa uygun düşmektedir. Buna göre insanın, kâfir olarak ölen bir yakını için mağfiret dilemesi câiz değildir. İnsanları birbirinden ayıran yegâne ölçü, imandır. İman edenler ayrı bir milleti, etmeyenler ayrı bir milleti temsil ederler.[108]

---

[106] Kasas, 56.

[107] Tevbe, 114.

[108] Bkz., **Taberî**, X, 41; **Kurtubî**, VIII, 272; **İbn Kesîr**, III, 460.

٦٦٢ - (*خ م ت د س - ابن شهاب الزهري* رحمه الله) قال : أخبَرَني عبد الرحمن بنُ عبد الله بن كعب بن مالك : أنَّ عبدَ الله بن كَعْب ، كان قائدَ كعبٍ من بنيه حين عَمِيَ - قال : وكان أعلمَ قومه وأوعاهم لأحاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم - قال : سمعتُ كعبَ بنَ مالك يُحدِّثُ حديثَهُ حين تَخلَّفَ عن رسولِ الله صلى الله عليه وسلمِ في غَزْوةِ تَبُوكَ ، قال كعبٌ : لم أتخلَّفُ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة غزاها قَطُّ إلا في غزوة تبوك ، غير أنّي تخلَّفتُ في غزوة بَدْرٍ ، ولم يُعاتبْ أحدا تخلَّفَ عنها ، إنما خرجَ رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون يريدون عيرَ قُرَيْشٍ ، حتى جَمَعَ الله بينهم وبين عَدُوِّهِمْ على غير ميعاد ، ولقد شهدتُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة العَقَبة ، حين تواثَقْنا على الإسلام ، وما أُحِبُّ أنَّ لي بها مَشْهَدَ بَدْرٍ وإن كانت بدرٌ أَذْكَرَ في الناس منها ، وكان مِنْ خبري حين تَخلَّفْتُ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك ، أنّي لم أَكُنْ قَطُّ أقوى ، ولا أيسرَ منّي حين تَخلَّفْتُ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في تلك الغزوة ، والله ما جمعتُ قَبْلَها راحلتين قَطُّ ، حتى جَمَعْتُهُما في تلك الغزوة ولم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد غزوة إلا ورّى بغيرها ، حتى كانت تلك لغزوة فغزاها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في حَرٍّ شديد ، واستقْبَلَ سفرا بعيدا ، ومفازا، واستقبل عَدُوًّا كثيرا فَجَلَّى للمسلمين أمرهم ليتأهَّبوا أُهْبَةَ غزوهم ، وأخبرهم بوجْهِهِم الذي يريدُ ، والمسلمون مع رسول الله صلى الله عليه وسلم كثير لا يجمعهم كتابُ حافظٍ - يريد بذلك الديوانَ - قال كعبٌ : فقلَّ رجل يريد أن يتغيَّبَ ،إلا ظَنَّ أنَّ ذلك سَيَخْفى ما لم ينزل فيه وحيٌ من الله عز وجل ، وغزا رسول الله صلى الله عليه وسلم تلك الغزوة حين طابت الثمارُ والظِّلالُ ، فأنا إليها أصعَرُ ، فتجهز رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون معه ، وطَفِقْتُ أغْدُو لِكَيْ أتجهَّزَ معهم ، فأرجعُ ولم أقضِ شيئا ، وأقول في نفسي : أنا قادرٌ على ذلك إذا أردتُ ، فلم يزل ذلك يتمادَى بي ، حتى استمرَّ بالناس الجدُّ، فأصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم غاديا، والمسلمون معه، ولم أقضِ من جهازي شيئا ، ثم غدوتُ فرجعتُ، ولم أقض شيئا ، فلم يزل ذلك يتمادى [بي] حتى أسرعوا ، وتفارط الغزوُ ، فهممْتُ أنْ أرتحلَ فأدْرِكَهُمْ ، فياليتني فعلْتُ، ثم لم يُقدَّر ذلك لي ، فطفقتُ إذا خرجت في الناس - بعد خروج رسول الله صلى الله عليه وسلم يَحْزُنُني أني لا أرى لي أُسْوَةً ، إلا رجلا مغموصا عليه في النِّفاق ، أو رجلا ممن عذرَ اللهُ من الضعفاء، ولم

يذكرني رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى بلغَ تبوكا فقال وهو جالس في القوم بتبوك: « **ما فعل كعبُ بن مالك؟**»، فقال رجل من بني سَلِمَةَ : يا رسول الله ، حَبَسَهُ بُرْدَاهُ ، والنَّظَرُ في عِطْفَيْه ، فقال له معاذ بن جَبَل : بِئْسَ ما قُلْتَ ، والله يا رسول الله ، ما علمنا عليه إلا خيرا، فسكتَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فبينا هو على ذلك رأى رجُلا مُبَيِّضا يَزُول به السَّرابُ ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **كُنْ أَبا خَيثَمَة** » ، فإذا هُوَ أبو خيثمة الأنصاريُّ ، وهو الذي تصدَّق بصاع التمر حين لمزَه المنافقون، قال كعبٌ : فلما بلغني أَن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قد توَجَّه قافلا من تبوك، حضرني بَثِّي ، فطفقتُ أَتذكَّرُ الكذبَ ، وأقول : بم أَخرجُ من سَخَطِه غدا؟ وأستعينُ على ذلك بكلِّ ذي رأيٍ من أهلي، فلما قيل: إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قد أَظَلَّ قادما ، زاحَ عنِّي الباطلُ ، حتى عرفتُ أني لن أنجوَ منه بشيء أبدا ، فأجمعْتُ صدْقَهُ ، وَصَبَّحَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قادما ، وكان إذا قَدِمَ من سفرٍ بدأ بالمسجد ، فركع فيه ركعتين ، ثم جلس للناسِ ، فلَمَّا فَعل ذلك جاءهُ المُخَلَّفُونَ ، فطَفقُوا يعتذرون إليه ، ويحلفون له ، وكانوا بضعة وثمانين رجُلا ، فقَبلَ منهم عَلانيتَهم ، وبايَعهم ، واستغفر لهم ، ووكَل سرائرهم إلى الله ، حتى جئتُ ، فلمَّا سلَّمتُ تبَسَّمَ تبسُّم المُغضَب ، ثم قال: «**تعالَ**»، فجئتُ أَمْشي، حتى جَلَسْتُ بين يديْه، فقال لي : «**مَا خلَّفَكَ ؟ ألم تكن قد ابتعتَ ظَهرَكَ؟**» قلتُ : يا رسول الله، إنِّي –والله– لو جلستُ عند غيرك من أهل الدنيا ، لرأيتُ أنِّي سأخرُجُ من سَخَطه بعُذْرٍ، لقد أُعطيتُ جَدَلا ، ولكني –والله– لقد علمتُ لَئنْ حَدَّثْتُك اليومَ حَديثَ كذبٍ ترضى به عني ، ليوشكَنَّ الله أن يُسخطَكَ عليَّ، ولئن حَدَّثْتُكَ حديثَ صدق تَجدُ عليَّ فيه، إني لأرجو فيه عُقْبَى الله عز وجل – وفي رواية : عفو الله – [والله] ما كان لي من عُذْرٍ ، والله ما كنتُ قطُّ أقْوَى ولا أيْسرَ منِّي حين تَخلَّفْتُ عنك ، قال : فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « **أمَّا هَذا فقد صدق ، فَقُمْ حتى يَقْضيَ اللهُ فيك**»، فقمتُ ، وثارَ رجالٌ من بني سَلِمةَ ، فاتَّبعوني، فقالوا لي : والله ما علمناكَ أَذنبتَ ذنبا قَبلَ هذا ، لقد عَجزتَ في أن لا تكونَ اعتذَرْتَ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بما اعتذَرَ إليه المُخَلَّفون ، فقد كان كافيكَ ذَنْبَكَ استغفارُ رسول الله صلى الله عليه وسلم لك ، قال : فوَ الله ما زالوا يُؤنِّبونَني حتى أردتُ أنْ أرجعَ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأُكَذِّبَ

نَفسي، قال: ثم قُلتُ لهم : هل لَقِي هذا مَعي مِن أحَد ؟ قالوا : نعم ، لَقِيهُ مَعَكَ رَجُلان ، قالا مثلَ ما قُلتَ ، وقيلَ لهما مثلَ ما قيلَ لك ، قال : قلتُ : مَن هما؟ قالوا : مُرارةُ بن الرَّبيع العامريُّ ، وهِلالُ ابنُ أُمَيَّة الواقفيُّ ، قال : فذكروا لي رجُلين صالحَيْن قد شَهِدا بَدرا ، ففيهما أُسْوَةٌ ، قال : فمضيتُ حين ذكروهما لي، قال : ونَهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن كلامنا أيُّها الثلاثةُ من بين من تَخَلَّفَ عنه ، قال : فَاجْتَنَبَنا الناسُ – أو قال : تغيَّرُوا لنا – حتى تنكَّرَتْ لِيَ في نفسي الأرضُ، فما هي بالأرض التي أعرف ، فلبِثْنا على ذلك خمسين ليلة ، فأمَّا صاحِبايَ فاستكانا، وقَعَدا في بيوتهما يبكيان ، وأما أنا فكنتُ أشَبَّ القوم وأجلَدَهُمْ ، فكنتُ أخرُجُ ، فأشهَدُ الصلاةَ ، وأطوفُ في الأسواق، فلا يكلِّمُني أحدٌ ، وآتي رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فَأُسَلِّمُ عليه – وهو في مجلسه – بعدَ الصلاة ، فأقولُ في نفسي: هل حرَّكَ شَفَتَيْه بردِّ السلام ، أمْ لا ؟ ثُمَّ أُصَلِّي قريبا منه ، وأُسَارِقُهُ النَّظَرَ ، فإذا أقْبَلْتُ على صَلاتي نظَرَ إليَّ ، وإذا الْتَفَتُّ نحوه أعْرَضَ عنّي، حتى إذا طَالَ عليَّ ذلكَ من جَفْوَةِ المُسلمينَ، مَشَيْتُ حتَّى تَسَوَّرْتُ جدارَ حائط أبي قتادة – وهو ابنُ عَمِّي ، وأحَبُّ النَّاس إليَّ – فسلَّمْتُ عليه ، فو الله ما رَدَّ عليَّ السلام ، فقُلْتُ له : يا أبا قتادة ، أنشُدُكَ بالله، هل تَعْلَمَنَّ أنّي أُحبُّ الله ورَسوله؟ قال : فسكتَ ، فعُدتُ فناشَدْتُه ، فسكتَ ، فعدتُ فناشدْتُه ، فقال: اللهُ ورسولُهُ أعلم، ففاضت عَيْنَايَ ، وتولَّيتُ حتى تَسوَّرتُ الجدارَ ، فبينا أنا أمْشي في سُوق المدينة ، إذا نَبطيٌّ من نَبط أهل الشام، ممَّنْ قَدمَ بطعامٍ يبيعه بالمدينة، يقول: مَنْ يَدُلُّ على كعبِ بنِ مالك ؟ قال: فَطَفِقَ النَّاسُ يُشيرونَ له إليَّ ، حتى جاءني ، فدفعَ إليَّ كتابا من ملك غسانَ ، وكنتُ كاتبا ، فقرأتُه ، فإذا فيه : أما بعد ، فإنَّه قد بلغنا أن صاحبك قد جَفاك ، ولم يجعلك الله بدارِ هوان ، ولا مَضيعة ، فالْحَقْ بنا نُواسِكَ ، قال : فقلتُ حين قرأتها : وهذه أيضا من البلاء ، فتيمَّمْتُ بها التَّنُّورَ ، فسَجَرْتُها ، حتى إذا مَضتْ أربعون من الخمسين، واسْتَلْبَثَ الوَحْيُ، فإذا رسولُ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم يأتيني، فقال : « **إنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يأمُرُكَ أنْ تَعتَزِلَ امرأتكَ** » ، قال : فقلتُ : أُطلِّقُها، أمْ ماذا أفعلُ؟ قال : « **لا، بل اعتَزِلها فلا تقربَنَّها** »، قال : وأرسل إليَّ صَاحِبيَّ بمثل ذلك ، قال : فقلتُ لامرأتي : الْحَقي بأهلك ، فكوني عندهم حتى يَقْضيَ اللهُ في هذا الأمر ، قال : فجاءَتْ امرأةُ هلال بن أُميةَ رسولَ الله صلى الله

عليه وسلم ، فقالت: يا رسول الله إنَّ هلالَ بن أُميَّةَ شيخٌ ضائعٌ ، ليس له خادمٌ ، فهل تكره أن أخدُمَه ؟ قال : « **لا ، ولكن لا يقربنك**» ، فقالت: إنَّهُ واللهِ ما به حركةٌ إلى شيءٍ، واللهِ ما زال يبكي، منذُ كان من أمرِه ما كان إلى يومه هذا ، قال : فقال لي بعْضُ أهلي: لو استَأْذنتَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم في امرأتك ، فقد أذن لامْرأة هلال بن أُميَّةَ أنْ تَخدُمَه؟ قال : فقلتُ: لا أستأذن فيها رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، وما يُدْريني ما يقولُ رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا استأذنْتُهُ فيها ، وأنا رجلٌ شابٌّ ؟ قال : فلَبثْتُ بذلك عشْرَ ليال، فكَمُلَ لنا خمسونَ ليلة من حين نُهي عن كلامنا ، قال : ثم صليتُ صلاةَ الفجر صَبَاحَ خمسين ليلة ، على ظَهْرِ بيتٍ من بيوتنا، فبَيْنما أنا جالسٌ على الحال التي ذكرَ اللهُ عز وجل منَّا : قد ضاقَتْ عَليَّ نَفْسي، وضاقَتْ عليَّ الأرضُ بما رَحُبَتْ ، سمعتُ صوتَ صارخٍ أوْفَى على سَلْعٍ يقول بأعلى صوته : يا كَعْبَ بنَ مالك ، أبْشِرْ ، قال : فخَرَرْتُ ساجدا ، وعلمتُ أنْ قد جاءَ فَرَجٌ ، قال : وآذنَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بتوبَة الله علينا حين صلَّى صلاةَ الفجر، فذهب النَّاسُ يُبَشِّرُونَنا ، فذهبَ قِبَلَ صاحبيَّ مُبَشِّرون ، وركَضَ رَجلٌ إليَّ فرسا ، وسعَى ساعٍ من أَسْلَمَ قِبَلي ، وأوْفَى على الجبل، وكانَ الصوتُ أسرعَ من الفرس، فلما جاءني الذي سمعتُ صوتَهُ يُبَشِّرُني ، نَزعتُ له ثَوْبَيَّ، فكَسَوْتُهُما إيَّاهُ ببشارتِه، والله ما أمْلكُ غيرَهُما يومئذ ، واستَعَرْتُ ثوبين فلَبِسْتُهما ، وانطَلقْتُ أتأمَّمُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، يَتَلقَّاني النَّاسُ فوْجا فوْجا ، يُهنّؤوني بالتَّوْبة ، ويقولون : لتَهْنئْكَ توبةُ الله عليك، حتَّى دخلتُ المسجدَ ، فإذا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حوْلَهُ النَّاسُ ، فقام طَلْحَةُ بنُ عُبَيْد الله يُهَرْوِلُ ، حتى صافَحَني وهَنَّأني، والله ما قام رجلٌ من المهاجرين غيرُهُ ، قال: فكان كعبٌ لا يَنْسَاها لطَلْحة ، قال كعبٌ : فلما سلَّمْتُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم قال– وهو يَبْرُقُ وجْهُهُ من السرور – : «**أبْشر بخَيْر يوم مرَّ عليك منذُ ولَدتْكَ أُمُّكَ** » ، قال: فقلتُ : أمن عندكَ يا رسولَ الله، أم من عنْد الله؟ فقال: « **بلْ من عنْد الله** » ، وكان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا سُرَّ استَنَارَ وجهُهُ ، حتى كأنَّ وَجْهَهُ قطْعَةُ قَمرٍ ، قال : وكُنَّا نَعْرفُ ذلك ، قال : فلمَّا جلستُ بين يديه ، قلتُ : يا رسولَ الله ، إنَّ من توْبَتي أنْ أنْخلعَ منْ مالي صَدَقَةً إلى الله وإلى رسول الله ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **أمْسكْ بعْضَ مَالكَ ، فهو خيرٌ**

لك » ، قال : فقلتُ : فإني أمسكُ سهمي الذي بخيبر، قال : وقلت: يا رسول الله ، إن الله إنما أنجاني بالصدق ، وإن من توبتي أن لا أحدثُ إلا صدقا ما بقيتُ ، قال : فوالله، ما علمت أحدا من المسلمين أبلاهُ الله في صدق الحديث منذُ ذكرْتُ ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم أحسَنَ مما أبلاني الله ، ووالله ما تعمّدتُ كذبة مُنذ قلت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم إلى يومي هذا ، وإني لأرجو أن يحفظني اللهُ فيما بقيَ، قال : فأنزل الله عز وجل : { **لَقَد تابَ اللهُ على النبيِّ والمُهاجرينَ والأنصار الذينَ اتّبعُوهُ في ساعة العُسْرَة من بعد ما كَادَ يَزيغُ قُلوبُ فريق منهم ، ثم تابَ عليهم إنَّهُ بهم رؤفٌ رحيمٌ ، وعلى الثلاثة الذين خُلّفُوا ، حتى إذَا ضَاقَتْ عليهمُ الأرضُ بِمَا رَحُبتْ ، وضاقَتْ عليهم أنفُسُهُم، وظنُّوا أنْ لا مَلْجَأَ منَ الله إلا إليه، ثم تابَ عليهم ليتوبوا ، إنّ الله هو التّوابُ الرحيم ، يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين**} [التوبة: ١١٧ - ١١٩] ، قال كعبٌ : والله ما أنعمَ اللهُ عليَّ من نعْمَة قطُّ - بعدَ إذْ هداني للإسلام - أعظمَ في نفسي من صدْقي رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : أنْ لا أكونَ كذبْتُهُ فأهْلكَ كما هَلكَ الذين كذبُوا ، إنّ الله قال للذينَ كذبوا حين أنزلَ الوَحيَ شرّ ما قال لأحد ، فقال الله : {**سيحْلفُونَ بالله لكم إذا انقلبْتم إليهم لتعْرضُوا عنهم ، فأعْرضُوا عنهم ، إنَّهُم رجْسٌ ومأواهم جهنّمُ جزاء بمَا كانوا يكسبون يحلفون لكم لترْضَوْا عنهم، فإن ترْضَوْا عنهم فإنّ الله لا يَرضَى عن القوم الفاسقين**} [التوبة: ٩٥ - ٩٦] ، قال كعب : كنّا خلّفنا - أيها الثلاثة - عن أمْرِ أُولئكَ الذين قَبلَ منهم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حين حَلفوا له ، فبايَعَهُم واستغفر لهم ، وأرجأ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أمْرَنا ، حتى قضَى الله تعالى فيه بذلك، قال الله عز وجل: {**وعلى الثلاثة الذين خُلّفوا**} [التوبة: ١١٨] وليس الذي ذُكرَ مما خُلّفْنا عن الغَزْو، وإنَّمَا هو تَخْليفه إيَّانا، وإرجاؤه أمْرَنا عمّن حَلفَ له، واعتذر إليه فقبل منه.

وفي رواية : ونهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن كلامي وكلام صاحبَيَّ ، ولم يَنْهَ عن كلام أحد من المتخلفين غيرنا، فاجتنبَ الناسُ كلامَنا ، فلبثتُ كذلك ، حتى طال عليَّ الأمْرُ ، وما من شيء أهَمُّ إليَّ منْ أنْ أموتَ ، فلا يُصَلِّي عليَّ النبيُّ صلى الله عليه وسلم أو يموتَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فأكون من النّاس بتلك المنزلة ، فلا يكلّمني أحدٌ منهم ، ولا

يُسَلِّمُ عليَّ ، ولا يُصَلِّي عليَّ ، قال: فأنزل الله تَوْبَتنا على نبيِّه صلى الله عليه وسلم ، حين بقي الثلثُ الأَخيرُ من الليل، ورسولُ الله صلى الله عليه وسلم عند أُمِّ سَلَمةَ،وكانتْ أُمُّ سَلَمةَ مُحْسِنَة في شأني مَعْنيَّة بأمري، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **يا أمَّ سَلَمَةَ** ، تِيبَ على كَعْب » ، قالت: أفلا أُرسِلُ إليه فأُبَشِّرَهُ ؟ قال : إذا يَحْطِمُكُمُ الناسُ ، فيمنعونكم النومَ سائرَ الليْلِ ، حتى إذا صَلَّى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صلاةَ الفجر ، آذَنَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بتوبة الله علينا.

وفي رواية : أَنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم خرجَ يومَ الخميس في غزوة تبوك ، وكان يحبُّ أن يخرجَ يومَ الخميس.

وفي رواية طَرَفٌ من هذا الحديث، وفيها زيادة معنى : أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان لا يَقْدَمُ من سَفَرٍ إلا نهارا في الضُّحَى ، فإذا قَدِمَ بدأ بالمسجد فصلى فيه ركعتين ، ثم جلس فيه.

هذه روايات البخاري ، ومسلم. وأخرج الترمذي طَرَفا من أوَّله قليلا : ثم قال... وذكر الحديث بطوله ، ولم يذكر لفظه... ثم أعادَ ذِكْر دُخُولِ كعبٍ على النبيِّ صلى الله عليه وسلم في المسجد، بعد نزول القرآن في شأنه... إلى آخر الحديث.

وأخرجه أبو داود مُجْمَلا ، وهذا لفظُهُ : أَنَّ عبد الله بن كعب – وكان قائدَ كعبٍ من بَنيه حين عَمِيَ – قال : سمعتُ كعبَ بن مالك – وذكر ابنُ السَّرحِ قِصَّةَ تخلُّفه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك – قال : ونهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم المسلمين عن كلامنا أَيُّهَا الثلاثةُ، حتى إذا طالَ عليَّ تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حائط أبي قتادة – وهو ابنُ عَمي– فسلَّمتُ عليه ، فو الله، ما ردَّ عليَّ السلامَ – ثم ساق خبر تنزيل تَوْبته ، هذا لفظ أبي داود.

وأخرج أيضا منه فصلا في كتاب الطلاق، وهذا لفظه : أَنَّ عبد الله بن كعب – وكان قائدَ كعب من بَنيه حين عَمِيَ – قال : سمعتُ كعب بن مالك – وساق قصته في تبوك – قال:حتى إذا مَضَتْ أربعون من الخمسين إذا رسولُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يأْتيني ، فقال : إنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يأْمُركَ أن تعتزل امرأتك ، قال : فقلتُ : أُطَلِّقها ، أم ماذا أفْعَلُ ؟ قال : لا ، بل اعتَزِلْها فلا تَقْربَنَّها ، فقلتُ لامرأتي : الحقي بأهلك ، وكوني عندهم حتى يَقْضيَ اللّه في هذا الأمر.

وأخرج أيضا منه فصلا في كتاب الجهاد في باب إعطاء البشير قال: سمعتُ كعبَ ابن مالك يقول: كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا قدمَ مِّنْ سَفَر بدأ بالمسجد فركع فيه ركعتين ثم جلس للناس، - قال أبو داود: وقَصَّ ابنُ السَّرْح الحديثَ - قال: ونَهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن كلامنا أيُّها الثلاثةُ حتى إذا طالَ على، تَسَوَّرْتُ جدار حائط أبي قتادة - وهو ابن عمّي - فسَّلمتُ عليه فو اللّه ما رَدَّ عليَّ السلامَ ثم صلَّيتُ الصبْح صباحَ خمسين ليلة على ظَهْر بيتٍ من بيوتنا سَمعْتُ صارخا: يا كعبَ بن مالكٍ أبْشِرْ، فلما جاء الذي سَمعْتُ صوته يُبشِّرُني نزَعْتُ له ثوبَيَّ، فكَسَوْتُهما إيَّاهُ، فانطلقتُ، حتى إذا دخلتُ المسجدَ فإذا رسول اللّه صلى الله عليه وسلم جالسٌ فقام إليَّ طَلْحَةُ بنُ عبيد اللّه يُهَرْولُ حتى صافحني وهنَّأني.

وأخرج أيضا منه فصلا آخر في كتاب النذُور ، قال : فقلتُ : يا رسول اللّه ، إنِّي أنْخلعُ من مالي صدَقة إلى اللّه عز وجل، وإلى رسوله قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **أمْسك عليك بعض مالك فهو خيْرٌ لك** قال: فقلتُ: إني مُمْسكٌ سَهْمي الذي بخَيْبر.

وفي أخرى له قال : قال كعب للنبي صلى الله عليه وسلم أوْ أبو لُبَابَة ، أو مَنْ شاء اللّه - : إنَّ من توبتي: أن أهجُر دارَ قَوْمي التي أصبتُ فيها الذَّنْبَ، وأن أنْخَلعَ من مالي كُلِّه صدَقة، قال: ويُجْزيءُ عنك الثُّلُثُ.

وأخرج النسائي منه فصلا ، قال : عبدُ اللّه بنُ كعب : سمعت كعبَ بن مالك يحدِّثُ حديثه ، حيث تَخلَّفَ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزْوة تَبُوكَ ، قال : وصَبَّحَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم قادما - وكان إذا قَدمَ من سفرٍ بَدأَ بالمسجد فركَعَ فيه ركعتين ، ثم جلس للناس - فلما فعل ذلك : جاءهُ المُخلَّفونَ ، فَطَفقُوا يعتذورن إليه ، ويَحلفُونَ له ،وكانوا بِضْعا وثمانين رجلا ، فقبل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عَلانيتَهم ، وبايعهم ، واسْتَغْفَرَ لهم ، وَوَكَلَ سَرائرهم إلى اللّه تعالى، فجئُت حتى جلستُ بين يديه ، فقال : **مَا خَلَّفكَ ؟ ألم تكن ابْتَعْت ظَهْرَكَ ؟** قلتُ : يا رسولَ اللّه ، واللّه لو جلستُ... وذكر الحديث إلى قوله : قُمْ ، حتى يقْضيَ اللّهُ فيك ، فَقُمْتُ فمضيْتُ. وأخرج منه أيضا: أمْرَه باعتزال امرأته. وأخرج منه فصلا في كتاب النذور مثلَ ما أخرجَ أبو داود.

662- İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi:

"Bana Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik[109] haber verdi ki, Kâ'b gözleri görmez olunca, çocuklarından Abdullah b. Kâ'b[110] ona rehberlik yapıyordu. O, Rasûlullah'ın (as.) hadîslerini, kavminin en iyi bileni ve iyi anlayanı idi. O şöyle dedi:

"(Babam) Kâ'b b. Mâlik'den işittim; Tebük gazâsında Rasûlullah'tan (as.) geri kalıp gazâya gitmediği olayı anlatıyordu. Kâ'b şöyle dedi:

"Ben Tebük gazâsı hariç, Rasûlullah'ın (as.) yaptığı gazâların hiçbirinden geri kalmamıştım. Yalnız Bedir gazâsına da gitmemiştim. Ama Rasûlullah (as.), Bedir'den geri kalanlardan hiç kimseyi muâheze etmemişti. Çünkü Hz. Peygamber ve müslümanlar (cihâd maksadıyla değil, Şam'dan gelen) Kureyş kervânını tâkip gâyesiyle yola çıkmışlardı. Ama Allah onları, harp niyetleri olmadığı halde düşmanlarıyla karşılaştırdı. Kaldı ki ben, Akabe gecesi Hz. Peygamber'e İslâm üzere bîat ettiğimizde Rasûlullah'la (as.) beraberdim. Her ne kadar Bedir, insanlar arasında Akabe biatından daha meşhur ise de, ben; "Akabe'de bulunacağıma keşke Bedir'de bulunsaydım" demem.

Benim, Tebük gazâsından geri kalış haberime gelince; gerçekten ben hiçbir zaman, Rasûlullah'tan (as.) geri kaldığım bu gazâdakinden daha güçlü-kuvvetli ve hâli-vakti daha iyi değildim. Vallahi bundan önce hiçbir zaman iki bineğe sahip olmamıştım, bu gazâ esnasında iki bineğim vardı. Rasûlullah (as.) da o zamana kadar, herhangi bir gazâya gittiğinde, gideceği (yeri ve günü) söylemez, başka bir yere

---

[109] **Ebû'l-Hattâb, Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ'b el-Ensarî es-Eslemî el-Medenî:** Meşhur sahabî Kâ'b b. Mâlik'in torunudur. Medîneli tâbiîlerdendir. Babasından ve Ebû Hureyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden zührî ve Muhammed b. Ebî Ümâme rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî'**de tahric edilmiştir.

[110] **Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik el-Ensarî es-Eslemî el-Medenî:** ö. 98/715. Medîneli tâbiîlerdendir, babası Tebük gazasından geri kalan ve tevbesinin kabul edildiği âyetle bildirilen meşhur sahabîdir. Babası gözlerini kaybettiğinde, ona rehberlik yapardı. Babasından ve İbn Abbas'dan rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Abdurrahman ve Zührî rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

gider gibi görünürdü. Ama bu gazâda Hz. Peygamber, çok sıcak bir mevsimde sefere çıktığı, uzak ve tehlikeli bir yolculuk yapacağı, sayıca çok ve kuvvetli bir düşmanla karşılaşacağı için meseleyi önceden açıkladı. Buna göre savaşa hazırlansınlar diye, müslümanlara maksadını söyledi ve gidecekleri yeri haber verdi. Rasûlullah'la (as.) birlikte savaşa katılan müslümanların sayısı pek çoktu ve bunların isimlerinin kaydedildiği bir kitap, yani bir divan da yoktu."

Kâ'b şöyle devam etti:

"(Savaşa gitmemek için) gizlenmek istediği takdirde, hakkında Yüce Allah'tan bir vahiy gelmedikçe, bunun gizli kalacağını (fark edilip bilinemiyeceğini) anlamayan çok az adam vardı.

Hz. Peygamber bu gazâya, meyvelerin olgunlaştığı, gölgelerin arandığı bir mevsimde çıkmıştı. Ben de bunlara çok düşkündüm. Rasûlullah (as.) ve müslümanlar, savaş hazırlıklarına başladılar. Ben de hazırlık yapmak için sabah evden çıkar, fakat hiçbir şey yapmadan dönerdim. Kendi kendime; "İstediğim anda gereken hazırlığı yapabilirim" diyordum.

Bu ihmalcilik bende devam etti. İnsanlar ise, işi ciddi tutup gereken hazırlığı yaptılar. Nihayet bir sabah, Hz. Peygamberle müslümanlar yola çıktılar. Ben hâla hiçbir hazırlık yapmamıştım.

Sabahleyin hazırlık yapmak için evden çıktım, fakat yine hiçbir şey yapmadan eve döndüm. Benim bu ihmalim yine devam etti. Sonunda ordu süratle yol aldı ve benim de gazâya katılmak imkânım gittikçe uzaklaştı. Bununla beraber yine de yola çıkıp orduya yetişmeyi düşündüm. Keşke düşündüğümü yapsaydım!.. Fakat bu da müyesser olmadı.

Rasûlullah (as.) gazâya gittikten sonra, insanlar arasına çıktığımda, sadece münafıklık damgası yemiş kişileri veya Allah'ın mazûr gördüğü âciz ve zayıf insanları görmem, beni çok üzüyordu.

Hz. Peygamber Tebük'e varıncaya kadar beni anmamış. Tebük'te ashâbı arasında otururken beni hatırlamış ve;

"- Kâ'b ne yaptı?" demiş. Benû Selime'den bir adam (Abdullah b. Üneys) şöyle cevap vermiş:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, iki elbisesine ve endamına bakıp gururlanması, onu Medîne'de hapsetti."

Bunun üzerine Muâz b. Cebel adama demiş ki:

"- Ne kötü söz söyledin!" (Sonra Rasûlullah'a dönüp şöyle demiş:) Vallahi ey Allah'ın Rasûlü, biz onun hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyoruz."

Hz. Peygamber susmuş. O sırada beyazlara bürünmüş, serapta dalgalanan bir adam görmüş ve:

"- Bu gelen Ebû Hayseme[111] olaydı!" demiş.

Yaklaşınca baktılar ki, gelen Ebû Hayseme'dir. Bu zat, münafıklar kendisiyle alay ettiklerinde bir sa' hurma tasadduk etmişti."

Kâ'b sözlerine şöyle devam etti:

"Rasûlullah'ın (as.) Tebük'ten dönüp Medîne'ye gelmekte olduğu haberini alınca, bütün vücudumu kaygı ve endişe kapladı. Yalanlar düşünmeğe başladım:

"- Yarın Rasûlullah'ın (as.) öfkesinden nasıl kurtulacağım?" diyordum.

Âilemden aklı eren herkesten bu hususta yardım istedim. Kurduğum bütün pilânlar, "Rasûlullah (as.) Medîne'ye yaklaştı"

---

[111] **Ebû Hayseme el-Ensarî el-Hazrecî es-Sâlimî:** ö. 60/680? Medîneli sahâbîdir. Ensâr'ın Hazrec kabilesinin Benû Sâlim kolundandır. Künyesiyle meşhurdur. Sahâbe arasında **Ebû Hayseme** künyesiyle bilinen başka kimse yoktur, yalnız **Abdurrahman b. Ebî Sebre**'nin de aynı künyeyi kullandığı rivâyet edilir.. İsmi konusunda bazı rivâyetler varsa da bunlar sağlıklı değildir. İsminin Abdullah b. Hayseme olduğu rivâyeti en çok kabul görenidir. **Uhud** savaşında Hz. Peygamber'in yanında savaşmıştır. Daha sonra yapılan bütün savaşlarda da Rasûlullah'ın (as.) yanında yer almıştı. Yalnız **Tebük** savaşına ordu ile birlikte katılmamıştı. Hareketten on gün sonra evinin gölgeliğinde karısıyla oturup yemek yer ve soğuk sular içerken birden; **"ben bu gölgelikler altında karımla birlikte oturuyorum; yanımda yemeğim ve soğuk sular duruyor, Ama Allah'ın Rasûlü güneşin altında belki susuz ve yiyeceksiz yol alıyor"** diyerek silahını kuşanıp yola koyulur ve **Tebük**'e yaklaşıldığında orduya yetişir. Hz. Peygamber ona dua edip iltifatta bulunur. Yezîd b. Muâviye'nin hilâfet dönemine kadar yaşamıştır.

dendiği zaman, kafamdan dağıldılar. Artık, bunların hiçbiri ile O'ndan asla kurtulamayacağıma kanâat getirdim. Hz. Peygamber'e doğruyu söylemeye karar verdim.

Nihâyet Rasûlullah (as.) geldi. O, seferden dönünce, önce mescide gider, orada iki rekât namaz kılar, sonra insanlarla (görüşmek) için otururdu. Bu defa da aynı şeyi yapıp oturunca, savaşa gitmeyenler gelip mazeretler beyan ettiler, (inandırmak için) yeminler ettiler. Bunlar seksen küsür kişi idi. Hz. Peygamber, bunların zâhirde gösterdikleri mazeretlerini kabul edip kendileriyle bîat etti, onlar için mağfiret diledi ve içyüzlerini de Allah'a havâle etti.

Nihâyet ben de huzuruna girdim. Selâm verdiğimde, dargın biri gibi gülümsedi, sonra;

"- **Gel!**" dedi.

Yürüyüp yanına vardım ve önünde oturdum. Bana dedi ki:

"- Neden geri kaldın? Binek satın alamamış mıydın?"

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, vallahi, sizden başka şu dünyada kiminle otursam, mazeret beyan ederek onun gazabından kurtulacağıma kesinlikle inanıyorum. Çünkü bana güzel konuşma gücü verilmiştir. Fakat ben, vallahi biliyorum ki, bugün yalan söyleyip sizin rızanızı kazanabilirsem de, çok sürmez Yüce Allah, (yalanımı bildirerek) sizi bana öfkelendirir. Eğer doğrusunu söylersem, bana kızacaksınız. Ama muhakkak ki ben, (doğru söyleyerek) Yüce Allah'tan hayırlı sonuç -bir rivâyette Allah'ın affını- bekliyorum. Vallahi, geri kalmak için hiçbir mazeretim yoktu. Vallahi hiçbir zaman, sizden geri kaldığım zamanki kadar kuvvetli ve zengin olmamıştım."

Kâ'b, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, der:

"- İşte bu, doğru söyledi. Şimdi kalk, senin hakkında Allah hükmünü bildirinceye kadar bekle!"

Ben de kalktım. Benû Seleme'den birtakım adamlar peşime takıldılar. Dediler ki:

"- Vallahi biz senin, bundan önce bir günah işlediğini bilmiyoruz. Ama sen, geri kalan diğer adamların yaptığı gibi, Rasûlullah'a (as.) mazeret beyanından acze düştün. Halbuki

Rasûlullah'ın (as.) senin hakkında mağfiret dilemesi, günahına kâfi idi."

Vallahi beni o kadar ayıpladılar ki, Hz. Peygamber'e dönüp kendi (ifâde)mi yalanlamayı bile düşündüm. Sonra onlara dedim ki:

"- Benimle birlikte bu duruma düşen kimse var mı?"

"- Evet, iki kişi daha seninle aynı cezâya uğradı. Onlar da senin dediğini dediler ve kendilerine (Rasûlullah tarafından) sana söylenenler söylendi" dediler.

"- Kim onlar?" dedim.

"- Mürâre b. er-Rabî el-Amirî[112] ve Hilâl b. Ümeyye el-Vâkıfî[113]" dediler.

Bedir gazâsına katılan ve bana örnek olabilecek iki sâlih adamın ismini söylediler. Bu iki zâtı bana söylediklerinde, yoluma devam ettim.

Sonra Hz. Peygamber, bizimle, yani kendisinden geri kalanlardan üç kişi ile konuşmaktan insanları men etti. Bunun üzerine insanlar da bizden uzaklaştılar. -Veya bize karşı tavırlarını değiştirdiler, dedi.- O kadar ki, yeryüzü bana dar gelmeğe başladı; sanki dünya tanıdığım yer değildi.

Bu durumda elli gün kaldık. Diğer iki arkadaşım ise sindiler, evlerinde oturup ağlamakla vakit geçirdiler. Ben onların en genci ve en güçlüsü idim. Evden çıkar, cemâatle namaza katılır, çarşı-pazarda dolaşırdım. Ama kimse benimle konuşmazdı. Namazdan sonra

---

112 **Mürâre b. er-Rabî' b. Amr el-Ensarî el-Evsî:** Meşhur sahabîlerdendir. **Bedir** ehlindendir. **Tebük** savaşına katılmayan ve tevbesinin Allah tarafından kabul edilidiği âyetle bildirilen üç kişiden biridir.

113 **Hilâl b. Ümeyye b. Âmir el-Vâkıfî el-Ensarî el-Medenî:** Sahabîdir. Medîneli ilk Müslümanlardandır. **Bedir** ehlindendir. Daha sonra yapılan bütün savaşlarda da Hz. Peygamber'in yanında yer almıştı. **Tebük** savaşına katılmayan üç kişiden biridir. O da tevbe etmiş ve tevbesi Allah tarafından kabul edildiği âyetle bildirilmişti. Karısının Şerîk b. Sehmâ ile zinâ ettiğini söyleyerek mülâane yapmıştır (bkz., hadîs no: 8384). Kabilesinin putlarını kırmış, **Mekke** fethinde de kabilesinin sancaktarlığını yapmıştı.

Rasûlullah'ın (as.) meclisine varır, O'na selâm verirdim; kendi kendime:

"Acaba selâmımı almak için dudaklarını oynattı mı, oynatmadı mı?" diye düşünürdüm.

Sonra namazı Hz. Peygamber'e yakın bir yerde kılar ve namazda gizlice O'nu gözetlerdim. Namaza daldığımda O da bana bakar, ben O'nun tarafına bakınca da yüzünü benden çevirirdi.

Müslümanların benimle münasebetlerini kesme hâli uzayınca, amcamın oğlu ve en çok sevdiğim insan olan Ebû Katâde'nin bahçe duvarından atladım ve gidip ona selâm verdim. Vallahi o da selâmımı almadı. Dedim ki:

"- Yâ Ebâ Katade! Sana Allah adına soruyorum, benim Allah ve Rasûlünü ne kadar sevdiğimi biliyor musun?"

Cevap vermedi. Tekrar yemin verip sordum, yine cevap vermedi. Tekrar yemin verip sordum, bu sefer:

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir" dedi.

Bunun üzerine gözlerim dolup taştı. Döndüm, duvardan atlayıp gittim.

Bir gün Medîne çarşısında geziyordum. Medîne'ye zâhire satmak için gelen Şâm çiftçilerinden biri;

"- Bana Kâ'b b. Mâlik'i kim gösterir?" diye sesleniyordu.

İnsanlar, kendisine beni işâret ettiler. Adam yanıma geldi ve bana Gassan Melik'inin gönderdiği bir mektup verdi. Ben okur-yazardım. Mektubu okudum. Selâmdan sonra şöyle diyordu:

"Bana ulaşan habere göre, efendin sana eziyet ediyormuş. Allah seni hukukun çiğnendiği ve kıymetinin bilinmediği bir yerde bırakmasın! Bize gel, sana ikrâmda bulunalım."

Mektubu okuyunca;

"- Bu da başka bir belâ!.." diyerek ateşe attım.

Bu sıkıntılı elli günden kırkı geçip vahyin gelmesi de gecikince, Rasûlullah'ın (as.) elçisi (Huzeyme b. Sâbit) bana gelip dedi ki:

"- Rasûlullah (as.) sana, hanımından ayrı kalmanı emrediyor!.."

"- Onu boşayacak mıyım, yoksan ne yapacağım?" dedim.

"- Hayır boşama, ondan ayrı dur ve kendisine yaklaşma!" dedi.

Hz. Peygamber, diğer iki arkadaşıma da aynı emri gönderdi. Bu emir üzerine karıma dedim ki:

"- Ailene git, Allah bu iş hakkında hükmünü bildirinceye kadar onların yanında kal!"

Hilâl b. Ümeyye'nin hanımı, Hz. Peygambere gidip;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Hilâl b. Ümeyye yıpranmış bir ihtiyardır, hizmetçisi de yoktur. Ona hizmet etsem, darılır mısınız?"

"- Hayır, ama sana yaklaşmasın!" buyurdu.

"- Vallahi, zaten onun kımıldayacak hâli yoktur. Allah'a yemin ederim ki, başına gelen bu olaydan beri, bugüne kadar durmadan ağlıyor."

Kâ'b, devamla der ki:

"Âilemden bazıları bana;

"- Karın için sen de Rasûlullah'tan (as.) izin istesen!? Hilâl b. Umeyye'ye hizmet etmesi için, karısına izin verdi."

Dedim ki:

"- Bu hususta Rasûlullah'tan (as.) izin isteyemem. İzin istesem bile Hz. Peygamber'in ne cevap vereceğini bilemiyorum. Çünkü ben, genç bir adamım."

Bu durumda on gün daha geçirdim. Böylece insanların bizimle konuşmaktan yasaklandıkları günden itibaren elli gün geçmişti. Ellinci günün sabahında evlerimizden birinin damında sabah namazını kıldım. Ben böyle, Yüce Mevlâ'nın bizi zikrettiği şekilde[114] canımın sıkıldığı ve yeryüzü bütün genişliğine rağmen bana dar geldiği bir halde iken, Sel' dağından, sesinin en yüksek tonuyla bağıran bir adamın sesini işittim. Adam;

"- Ey Kâ'b b. Mâlik, müjde!.." diye bağırıyordu.

Hemen secdeye kapandım ve anladım ki, kurtuluş günü gelmişti.

Hz. Peygamber sabah namazını kılınca, tevbemizin, Allah tarafından kabul edildiğini ilân etmiş, insanlar da bize müjde

---

[114] Tevbe, 118.

vermeğe koşuyorlardı. Müjdecilerden bazıları, diğer iki arkadaşıma doğru gitmişlerdi. Biri (Zübeyr b. Avvâm) bana at sürmüştü. Eslem kabilesinden biri de (Hamza b. Amr) koşup dağa çıkmış, bu yüzden sesi, atlıdan önce bana ulaşmıştı.

Sesini işittiğim adam bana müjdeyi getirince, sırtımdaki iki elbiseyi de çıkardım, müjdesine karşılık olarak ona giydirdim. Vallahi o gün, bunlardan başka elbisem yoktu. (Ebû Katâde'den) emânet iki elbise alıp onları giydim. Rasûlullah'a (as.) gitmek üzere yola çıktım. İnsanlar bölük bölük beni karşılıyorlar, tevbemin kabûlünü tebrik ediyorlar ve;

"- Allah'ın affı sana kutlu olsun!" diyorlardı.

Nihayet mescide girdim. Hz. Peygamber ortada oturmuş, insanlar da etrafını kuşatmışlardı. Talha b. Ubeydullah kalktı, koşarak geldi, elimi sıktı ve beni tebrik etti. Vallahi Talha'dan başka Muhacirlerden hiç kimse ayağa kalkmadı."

Râvî der ki:

"Kâ'b, Talha'nın bu hareketini hiç unutmadı."

Kâ'b şöyle devam etti:

"Rasûlullah'a (as.) selâm verdiğim zaman, sevinçten yüzü parlayarak buyurdu ki:

"- Annenin seni doğurduğu zamandan beri, üzerinden geçen günlerin en hayırlısı ile seni müjdeliyorum."

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu müjde sizin tarafınızdan mı, yoksa Allah tarafından mı?"

"- Hayır, Allah tarafından" buyurdu.

Hz. Peygamber sevindiği zaman yüzü parlar, sanki bir ay parçası gibi olurdu. Biz de sevindiğini bundan anlardık. Rasûlullah'ın (as.) huzuruna oturduğumda dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Allah ve Rasûlullah rızası için bütün malımı tasadduk ederek tevbemi tamamlamak istiyorum."

"- Malının bir kısmını elinde tut, çünkü senin için daha hayırlıdır" buyurdu.

Ben de; "Hayber'deki hissemi kendime ayırıyorum" dedim ve şunları ekledim:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Yüce Allah beni, ancak doğruyu söylemem sayesinde kurtardı. Yaşadığım müddetçe doğrudan başka bir şey söylememek de, tevbemin bir parçası olsun."

Kâ'b şöyle dedi:

"Vallahi, Rasûlullah'a (as.) bu sözleri söylediğim günden beri, doğru sözlülük yüzünden, Yüce Allah'ın kimseyi benden daha güzel bir şekilde mükâfatlandırdığını bilmiyorum. Vallahi, Rasûlullah'a (as.) bu sözleri söylediğim günden bugüne kadar, bilerek hiç yalan söylemedim. Kalan ömrümde de Allah'ın, beni yalandan koruyacağını ümit ediyorum."

Kâ'b, devamla, Yüce Allah şu âyetleri indirdi dedi:

"Allah, Peygamberini** (geri kalanlara izin verdiğinden dolayı affettiği gibi), **içlerinden bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken, güçlük anında yine O'na uyan Muhacirlerle Ensârın tevbelerini de kabul etti. Çünkü Allah çok şefkatli, çok merhametlidir.

Yeryüzü bütün genişliğine rağmen kendilerine dar gelen, vicdanları kendilerini sıkıştıran ve Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan geri bırakılan üç kişinin tevbelerini de kabul etti. Eski hallerine dönmeleri için Allah, onların tevbelerini kabul buyurdu. Muhakkak Allah tevbeleri çok kabul eden ve merhameti sonsuz olandır.

Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!"[115]

Kâ'b şöyle dedi:

"Allah'a yemin ederim ki, Yüce Mevlâ beni İslâm ile müşerref kıldıktan sonra, Rasûlullah'ın (as.) huzurunda doğruyu söylemem ve yalan söyleyip helâk olanların durumuna düşmememden daha büyük bir nimeti bana vermedi. Vahiy nâzil olunca da Allah, yalan

[115] Tevbe, 117-119.

söyleyenler hakkında, kimseye söylemediği ağır sözü söyledi, şöyle buyurdu:

"Onlara döndüğünüzde, kendilerine ilişmemeniz için size Allah adına yemin ederler. Onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar, murdardırlar. Yaptıklarının cezâsı olarak gidecekleri yer de cehennemdir.

Onlardan razı olmanız için size yemin ederler. Siz razı olsanız da Allah fâsıklardan razı olmaz."[116]

Kâ'b, sözlerini şöyle bitirdi:

"Biz üçümüz, yemin ettiklerinde Rasûlullah'ın (as.) yeminlerini kabul ettiği, kendileriyle bîat edip onlar için istiğfarda bulunduğu kişilerin işinden geri bırakılmıştık. Hz. Peygamber bizim işimizi, Yüce Allah'ın, hakkımızda ***"Geri bırakılan üç kişi..."*** âyetinde verdiği hükme kadar geciktirdi. Yüce Allah'ın, burada zikrettiği geri bırakılmamız konusu, bizim savaştan geri kalmamız değildir. Rasûlullah'a (as.) mazeret beyan edip, O'nun da mazeretlerini kabul ettiği kişilerin işlerinden geri bırakılmamıdır."[117]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şu ifâdeler yer alır:

"Rasûlullah (as.) insanları benimle ve benim durumumda olan diğer iki arkadaşımla konuşmaktan men etti. Buna karşı bizim dışımızda savaşa gitmeyen diğer insanlarla konuşmalarını yasaklamadı. Rasûlullah'ın (as.) bu emri üzerine insanlar, bizimle konuşmayı kestiler. Bir müddet bu halde kaldım. Bu durum hayli uzadı. Bu zaman içinde, benim içim ölmemden ve Rasûlullah'ın (as.) benim cenâzemi bile kılmamasından, veyahut ben bu durumda iken Rasûlullah'ın (as.) ölmesinden ve insanların benimle konuşmamakta,

---

116 Tevbe, 95-96.

117 **Buhârî**, Vesâyâ, 16; Cihâd, 103; Menâkıb, 23; Menâkıbu'l-Ensâr, 43; Meğâzî, 3, 78; Tefsir, 9/17-19; İsti'zân, 21; Eymân, 24; Ahkâm, 53; **Müslim**, Tevbe, 9/53; **Tirmizî**, Tefsir, 10/3102; **Ebû Davud**, Talak, 11/2202; Cihâd, 173/2773; Eymân, 29/3317; **Nesâî**, Talak, 18; Eymân, 36.

bana selâm vermemekte devam etmelerinden ve namazımı da kılmamalarından daha önemli bir endişem olmadı. Nihayet (ellinci) gecenin son üçte birine gelince, Ümmü Seleme'nin yanında bulunan Rasûlullah (as.), -Ümmü Seleme, benim hakkımda iyilik düşünen ve durumuma ilgi gösteren biri idi.- şöyle buyurdu:

"- Yâ Ümmü Seleme, Kâ'b'ın tevbesi kabul edildi."

Ümmü Seleme:

"- Kâ'b'a haber gönderip müjdeleyeyim mi?" dedi. Rasûlullah (as.):

"- O zaman insanlar, üstünüze gelir ve kalan gecenizde sizi uyutmazlar" buyurdu.

Nihayet Rasûlullah (as.) sabah namazını kılınca, Yüce Allah'ın bizim tevbemizi kabul buyurduğunu ilan etti."

Diğer bir rivâyette, Hz. Peygamberin Tebük gazâsına Perşembe günü çıktığı ve sefere Perşembe günleri çıkmaktan hoşlandığı ifâde edilir.

Bu hadîsin bir rivâyetinde de şu ziyâdelik yer alır:

"Rasûlullah (as.) seferden mutlaka gündüz ve kuşluk vakti dönerdi. Dönünce de önce mescide gider, iki rekât namaz kılar, sonra otururdu.

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî, bu hadîsin baş tarafından kısa bir bölümünü tahric eder, sonra "râvî hadîsi uzun uzun anlattı..." der, ama hadîsin lafzını kaydetmez. Sonra da Kur'ân'ın nuzûlü üzerine **Kâ'b**'ın mescidde Rasûlullah'ın (as.) yanına gidişini ve sonrasını zikreder.

Ebû Davud ise hadîsi kısaca zikreder. Onun lafzı şöyledir:

"Abdullah b. Kâ'b –ki o, babası Kâ'b gözlerini kaybettiğinde onu gezdiren kişidir- dedi ki:

"(Babam) Kâ'b b. Mâlik'in şöyle söylediğini duydum:

"...Râvî İbnu's-Serh, Tebük gazâsında Kâ'b'ın Hz. Peygamber'den geri kalışını anlattı. Sonra dedi ki:

"Rasûlullah (as.), müslümanların, bizim üçümüzle konuşmalarını yasakladı. Bu hal uzayınca, amcamın oğlu Ebû

Katâde'nin bahçe duvarını atlayıp geçtim, Ebû Katâde'ye selâm verdim, vallahi selâmımı almadı..."

Sonra tevbesinin kabulüne dair âyetin nâzil olması olayını anlatır.

Bu, **Ebû Davud**'un lafzıdır.

Ebû Davud, Kitâbu't-Talak'da da hadîsin bir bölümünü tahric eder:

"Abdullah b. Kâ'b, -ki o, babası Kâ'b'ın gözleri kör olunca, ona rehberlik yapıyordu- şöyle dedi:

"Kâ'b b. Mâlik'i dinledim, Tebük olayını hikâye etti, şöyle dedi:

"Nihayet elli günden kırkı geçince, Rasûlullah'ın (as.) elçisi bana gelip;

"- Hz. Peygamber sana, hanımından uzaklaşmanı emrediyor" dedi. Dedim ki:

"- Boşayacak mıyım, yoksa ne yapacağım?"

"- Hayır, boşama! Ama ondan uzak dur ve kendisine yaklaşma!" dedi.

Bunun üzerine karıma;

"- Âilene git! Yüce Allah bu konuda bir hüküm indirinceye kadar onlarda kal!" dedim.

Ebû Davud, Kitabu'l-Cihâd'da da, "müjde getirene hediye vermek" bâb başlığı altında hadîsin bir bölümünü tahric eder:

"Kâ'b b. Mâlik'i duydum, şöyle diyordu:

"Rasûlullah (as.) bir seferden döndüğü zaman önce mescide gider, iki rekât namaz kılar, sonra insanlarla sohbet için otururdu."

Ebû Davud dedi ki: "İbn Serh[118], hadîsi (olduğu gibi) zikretti."

Kâ'b şöyle dedi:

---

[118] **Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Amr b. es-Serh el-Emevî el-Mısrî:** ö. 250/864. Mısırlıdır. Muhaddis, hâfız ve fakihtir. Büyük âlimlerdendir. Sikadır. İbn Uyeyne ve İbn Vehb'den rivâyette bulunmuş, kendisinden de Bakî b. Mahled ve Yakub el-Fesevî rivâyet etmiştir. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi. Abdullah b. Vehb'in **Muvatta**'ını şerh etmişti.

"Rasûlullah (as.), insanların bizim üçümüzle konuşmalarını yasakladı. Bu hal uzayınca, amcamın oğlu Ebû Katâde'nin bahçe duvarını atlayıp kendisine selâm verdim, vallahi selâmımı almadı. Sonra ellinci gecenin sabahında, evlerimizden birinin damında sabah namazımı kıldım. Bir ses duydum:

"- Ey Kâ'b b. Mâlik, müjde!" diye bağırıyordu. Sesini duyduğum zat geldiğinde, bana (beklediğim) müjdeyi getiriyordu. Hemen iki elbisemi çıkarıp ona giydirdim. Sonra gittim, mescide girdim, Rasûlullah (as.) orada oturuyordu. Talha b. Ubeydullah derhal kalkıp koştu, beni tebrik etti ve musafaha yaptı."

Kitâbu'n-Nüzûr'da da **Ebû Davud**'un kısa bir rivâyeti vardır, orada şu ilâve yer alır:

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Allah ve Rasûlünün rızası için bütün malımı tasadduk etmek istiyorum."

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Malının bir kısmını elinde tutman, senin için daha hayırlıdır."

"- Öyleyse Hayber'deki hissemi kendime ayırıyorum."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde de Kâ'b, Ebû Lübâbe[119] veya Allah'ın dilediği biri, Hz. Peygamber'e dedi ki:

"- Tevbemin kabul olması için, içinde o günahı işlediğim evimi bırakacağım ve bütün malımı da tasadduk edeceğim."

Rasûlullah (as.);

"- Üçte birini tasadduk etmen kâfidir" cevabını verir.

Nesâî de, hadîsin bir bölümünü rivâyet eder:

---

[119] **Ebû Lübâbe, Rifâa b. Abdülmünzir el-Ensarî** el-Evsî el-**Medenî:** ö. 37/657? Sahabîdir. **Akabe** bîatına katılan heyetin reislerindendi. **Bedir** ehlindendir. Bir rivâyete göre Hz. Peygamber onu **Medîne**'de görevlendirmiş ve **Bedir** ganimetlerinden kendisine de hisse vermiş. Daha sonra yapılan bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer aldı. **Mekke** fethinde, kabilesinin bayraktarı idi. Kendisinden Nâfi ve Salim b. Abdullah rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edildi. Vefat tarihi ihtilaflıdır.

Abdullah b. Kâ'b der ki:

"Kâ'b b. Mâlik, Tebük gazâsında Rasûlullah'tan (as.) geri kaldığı zamandaki olayı şöyle anlattı:

"Hz. Peygamber sabahleyin Medîne'ye geldi. O, bir seferden dönünce önce mescide gider, iki rekât namaz kılar, sonra insanlarla sohbet için otururdu. O gün de aynı şeyi yapınca, savaştan geri kalanlar gelip kendisinden özür dilediler, yeminler ettiler. Onlar seksen küsür kişi idi. Rasûlullah (as.) onların zâhirde ileri sürdükleri mazeretlerini kabul etti, kendileriyle bîat etti ve onlar için Allah'tan mağfiret diledi. İçyüzlerini de Allah'a havale etti. Nihâyet ben de gelip önünde oturdum. Buyurdu ki:

"- **Niçin savaştan geri kaldın? Binek satın alamamış mıydın?"**

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, vallahi bu dünyada sizden başka kiminle oturup konuşsam..." diyerek **Nesaî**, olayı anlatır ve Rasûlullah'ın (as.);

"- **Git, Allah senin hakkında hükmünü bildirinceye kadar bekle!"** sözünü de kaydederek, Kâ'b'ın; "Ben de kalktım, gittim" cümlesine kadar hadîsi tahric eder.

Nesâî, diğer bir rivâyetinde, Hz. Peygamber'in Kâ'b'a, karısından uzak durması emrini de kaydeder. Kitabu'n-Nüzûr'da da hadîsi, **Ebû Davud**'un rivâyet ettiği şekilde tahric eder.

İZAH

Bu rivâyette sözü edilen Tebük savaşı, **Medîne**'den hayli uzak bir yerde, yiyeceklerin çok az olduğu bir zamanda ve yaz sıcağında yapıldığı için Müslümanlara çok meşakkatli gelen bir savaştı. Hatta bu yüzden **Tebük** gazâsına "**Gazvetü'l-Usra**" yani "**Zorluk gazâsı**"da denir. Bu, aynı zamanda Rasûlullah'ın (as.) bizzat katıldığı son gazâlardandır. Bu gazâda İslâm ordusu hakkında verilen rakamlar, 30.000 ile 70.000 arasında değişmektedir. Savaşa gidilmiş, ancak harbe gerek kalmadan dönülmüştü.

KÂ'B B. MÂLİK

Yukarıdaki uzun hadîsin bize ulaşmasını sağlayan olayın kahramanı **Ka'b b. Mâlik**'tir. O'nun **Abdurrahman, Abdullah** ve **Ubeydullah** adlarında üç oğlu vardı. **Zührî**, hadîsi **Abdullah**'ın oğlu **Abdurrahman**'dan dinledi. **Kâ'b**'ın hanımı, **Amîra binti Cübeyr** idi. Bu hanım, iki kıbleye karşı da namaz kılan Ensâr kadınlarından biriydi.

Kâ'b, devrinin önemli şahsiyetlerinden biriydi. Şâir ve edîbdi. Zaten bu yüzden **Gassân** hükümdarı ona mektup yazmıştı.

Kâ'b b. Mâlik, hiçbir özrü yokken, nefsine uyarak bu gazâya katılmamış, fakat sonra buna çok üzülmüştü. Bu savaşa katılmayanların sayısı seksen küsürdür. Yalnız bunların tamamına yakını münafıktı. Savaşa gitmeyenlerin çoğu, birtakım yalan mazeretler iler sürdüler. Rasûlullah (as.) onların zâhirde beyan ettikleri bu mazeretlerini kabul etti. Sadece üç kişi doğrusunu söyledi. Bunlar da **Kâb b. Mâlik, Murâre b. er-Rabî'** ve **Hilâl b. Ümeyye**'dir. Bunların üçü de Ensârdandı. İşte bu üç kişi doğru söylemişler, hatalarının karşılığını dünyada çekerek temizlenmişler ve uhrevî sorumluluktan kurtulmuşlardı. Tam elli gün boyunca, son derece sıkıntılı bir hayat yaşamışlardı.

Kâ'b'a af müjdesini getiren, **Hamza b. Amr** ve **Zübeyr b. Avvâm**'dı. **Zübeyr** atla **Kâ'b**'a gitmiş, **Hamza** ise **Sel'** dağına çıkarak seslenmişti.

Sel' dağı, **Medîne**'de küçük bir tepenin adıdır.[120]

Mürâre b. er-Rabî'in müjdecisi **Silkan b. Selâme** veya **Seleme b. Vakş**'tır.

Hilâl b. Ümeyye'nin müjdecisi ile **Saîd b. Zeyd**'dir.

Mürâre ve **Hilâl, Bedir** dahil bütün savaşlara katılmışlardı.

BAZI HÜKÜMLER

Bu hadîsten elliyi aşkın hüküm çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- **Akabe** bîatları ile **Bedir** ve **Tebük** gazalarının büyük faziletleri vardır.

2- Harpte hile esastır, gidilecek yeri bile açıklamak gerekmez.

3- Zâhire göre hüküm vermek ve özrü kabul etmek gerekir.

4- Namazda göz ucuyla bakmak, namazı bozmaz.

5- Niyet edilmedikçe, kinâye sözlerle talak vaki olmaz.

6- Güzel haberleri müjdelemek müstahabtır.

7- Müjdecilere hediye vermek müstahabtır.

8- Bir musibetten kurtulunca sadaka vermek müstahabtır.

9- Günahkârı muvakkat boykot, câizdir.

10- Şartlar değiştikçe, sorumluluk ölçüsü de değişir.

11- İhlâs ve doğruluğun önemi büyüktür.

12- Cihadın fazileti çok büyüktür.

13- Savaştan kaçan cezâlandırılır.

14- Sahâbenin tevbe anlayışı, Allah ve Rasûlüne bağlılığı, bu hadîste çok çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

15- Allah ve Rasûlüne karşı gelmek büyük bir cürümdür. **Hasan-ı Basrî** şöyle der:

"Sübhânellah! Bu üç kişi haram yememiş, kan dökmemiş, yeryüzünde fesat çıkarmamışlar... Buna rağmen bu işler başlarına gelmişse, kötülüklere ve büyük günahlara dalanların hâli nice olur?!"[121]

---

[120] **Mu'cemu'l-Büldân**, III, 236.

[121] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 242 vdv; **Aynî**, XVIII, 51.

٦٦٣- (د ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : في قوله تعالى : {إلاَّ تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُم عَذابا أليما} [التوبة : ٣٩] و{ما كانَ لأهْلِ المدينَة ومَنْ حَوْلَهُمْ منَ الأعْرَاب أنْ يتخلّفوا عن رسولِ اللّه} [التوبة : ١٢٠] قال: نَسَخَتْها {وما كان المؤمنون لِيَنْفِرُوا كافّة} [التوبة : ١٢٢]. أخرجه أبو داود.

663- İbn Abbas şöyle dedi:

"Savaşa topluca çıkmazsanız, Allah sizi çok acıklı bir azaba uğratır"[122] âyeti ile,

"Medînelilerin ve çevredeki bedevîlerin (savaşta) *Rasûlullah'tan geri kalmaları, kendilerini O'na tercih etmeleri* (helâl) *değildir"*[123] âyetini, yine aynı sûredeki;

"Mü'minlerin hepsinin topluca savaşa çıkmaları gerekmez"[124] âyeti nesh etmiştir.[125]

İZAH

Bu hadîste ileri sürülen nesih konusu, âlimler arasında ihtilaflıdır. Bir kısım müfessirlere göre, bu âyetler arasında nesih yoktur. Yalnız ilk iki âyetteki hüküm, Rasûlüllah (as.) dönemine mahsustu. Hz. Peygamber cihâd emrini verdiği zaman, hiçbir müslümanın bundan geri durması câiz değildi. Çünkü o dönemde cihâd, herkes için farz-ı ayındı. Hz. Peygamber'den sonraki dönemler için ise, son âyetin hükmü muteberdir.

Her üç âyetin de muhkem olduğu söylenmiştir; günün şartlarına ve ihtiyacın büyüklüğüne göre, bu âyetlerden biri ile amel edilmesi mümkündür. Hatta belki evlâ olanı da budur.

---

[122] Tevbe, 39.

[123] Tevbe, 120.

[124] Tevbe, 122.

[125] **Ebû Davud**, Cihâd, 19/2505.

Âyette işâret edilen *"Çevredeki bedeviler"* den maksat, **Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eslem** ve **Ğifar** kabileleridir.[126]

٦٦٤- (د ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : نَجْدَةُ بنُ نُفَيْع : سألتُ ابن عباس عن هذه الآية : { إلاّ تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُم عذابا أليما} ؟ قال : فأمسكَ عنهم المطرَ ، فكان عذابَهم. أخرجه أبو داود.

664- İbn Abbas'dan rivâyet edilen bir hadîste; Necdet b. Nüfey'[127], İbn Abbas'a; ***"Topluca savaşa çıkmazsanız, Allah sizi çok acıklı bir azaba uğratır"*** âyetini sordu. İbn Abbas şöyle dedi:

"Onlardan yağmuru kesti. Bu, onların azabı idi."[128]

İZAH

Rivâyete göre Hz. Peygamber, bazı Arap kabilelerine, cihâda gitmelerini emretmiş, onlar ise işi ağırdan almışlardı. Bunun üzerine onlar, kuraklıkla cezâlandırıldılar. İşte âyette geçen azap kelimesinden maksat, bu kuraklıktır.

Âyette işaret edilen savaşın, **Tebük** savaşı olduğu rivâyet edilir.[129]

---

[126] Bkz., **Taberî**, XI, 62; **Kurtubî**, VIII, 293; **İbn Kesîr**, III, 473; **Avnu'l-Ma'bûd**, VIII, 182; **Bezlu'l-Mechûd**, XI, 413.

[127] **Necdet b. Nüfey' el-Hanefî el-Yemâmî**: Mervli tabiîlerdendir. İbn Abbas'tan rivâyeti vardır. Kendisinden Abdülmü'min b. Halid rivâyet etti. Muhaddisler nazarın meçhûl biri olmakla birlikte İbn Hibbân *Sikat*'ına almıştı. Bilinen bir hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[128] **Ebû Davud**, Cihâd, 19/2506.

[129] Bkz., **Taberî**, X, 134; **İbn Kesîr**, III, 401; **Bezlu'l-Mechûd**, XI, 415.

سورة يونس

10 - YÛNUS SÛRESİ

٦٦٥- (ت ـ عبادة بن الصامت رضي الله عنه) قال : سألتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عن قوله تعالى : { لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الحياة الدُّنيا } (يونس: ٦٤) قال : « هي الرؤيا الصالحة ، يَرَاها المؤمنُ ، أو تُرَى له ». أخرجه الترمذي.

665- Ubâde b. es-Sâmit anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.), Yüce Allah'ın; ***'Onlar için dünya hayatında ve âhirette müjdeler vardır'***[130] âyetini sordum. Şöyle buyurdu:

"O, mü'minin gördüğü veya ona gösterilen sâlih rüyadır."[131]

İZAH

Âyet-i kerîmede işâret edilen müjdeler:

a) **Dünyada mü'minin gördüğü sâlih rüyâdır.** Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

الرُّؤْيا الصَّالحة يُبَشَّرُ بها العَبْدُ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ و أَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّة.

"Bir kulun müjdelendiği sâlih rüyâ, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden biridir.[132]

Başka bir hadîste de şöyle buyurur:

ذَهَبَت النُّبُوَّةُ وَبَقِيَتِ الْمُبَشِّرات.

"Nübüvvet gitti, geriye müjdeler kaldı."[133]

b) **Ahirette ise cennettir.**

---

[130] Yûnus,64.

[131] **Tirmizî**, Rüya, 3/2273.

[132] **Buhârî**, Ta'bîr, 2, 4, 10, 26; **Müslim**, Rüya, 6-9; **Tirmizî**, Rüyâ, 1, 2, 6, 10.

[133] **Buhârî**, Ta'bir, 5; **Müslim**, Salat, 207; **Tirmizî**, Rüya, 2.

Bir başka rivâyete göre, bu âyetteki müjdeden maksat, ölüm esnasında insanın gideceği yerin kendisine müjdelenmesidir.

Bu rivâyetler, farklı da olsalar, birbirlerini nakzedici mâhiyette değildirler. Müjdelerden biri sâlih rüyâ ise, diğeri de büyük mükâfatlara nâil olacağının ölüm esnasında kendisine haber verilmesidir. Nitekim bu müjdelere, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde işâret edilmektedir.[134]

Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî şöyle der:

"Bir mü'mine ölüm meleği geldiği zaman, ona şöyle der: *'Selâm sana ey Allah'ın dostu! Allah da sana selâm ediyor.'* Böyle diyerek onun ruhunu kabzeder."

"Melekler onların canlarını hoş ve rahat oldukları halde alırlar. *'Selâm size!.. Amellerinizin karşılığı olarak cennete buyurun!'* derler"[135] âyeti de bunu te'yid eder.[136]

٦٦٦- (ت ـ *أبو الدرداء* رضي الله عنه) سألَهُ رَجُلٌ من أهل مِصْرَ عن هذه الآية {لَهُمُ الْبُشْرَى في الحياة الدُّنيا}؟ قال: ما سألني عنها أحدٌ منذُ سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: «**ما سألني عنها أحد غيرك منذُ أُنزلت: هي الرؤيا الصالحة يَراها المسلم أو تُرى له**». أخرجه الترمذي.

666- Ebû'd-Derdâ'ya Mısır'lı bir adam, ***"Onlar için hayatında müjdeler vardır..."*** âyetini sordu, Ebû'd-Derdâ şu cevabı verdi:

"Ben bu âyeti Rasûlullah'a (as.) sorduğum günden beri, kimse onu bana sormamıştı. Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştu:

"- Senden başka hiç kimse, nâzil olduğu günden beri bu âyet hakkında, bana soru sormamıştı. O, bir müslümanın gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rüyâdır."[137]

---

[134] Bkz., Bakara, 25, Tevbe, 21, Enbiyâ, 103, Fussilet, 30-32, Hadîd, 12.

[135] Nahl, 32.

[136] Bkz., **Taberî**, XI, 133; **Kurtubî**, VIII, 358; **İbn Kesîr**, III, 511.

[137] **Tirmizî**, Tefsir, 11/3106.

٦٦٧ – (ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال :
«لَما أَغْرَقَ اللّهُ فِرْعَوْنَ ، قال: { آمنتُ أنه لا إلَه إلاّ الذي آمَنَتْ به بنو إسرائيل } [يونس: ٩٠] ». قال جبريل : يا مُحَمَّدُ ، فلو رأيْتني وأنا آخُذُ من حالِ البحْرِ فأدُسُّهُ في فيه ، مخافَةَ أن تُدْرِكَهُ الرَّحمةُ.

وفي رواية : أنه ذكر أَنَّ جبريل جَعلَ يدُسُّ في فِي فرعون الطينَ خَشْيَةَ أنْ يقُولَ: لا إله إلاّ اللّه، فيرحمه اللّه ، أَوْ خَشيَةَ أنْ يرحمه. أخرجه الترمذي.

667- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah, Firavun'u denize gömdüğünde, Firavun boğulmaya başlayınca; ***'İsrâil oğullarının iman ettiği Allah'tan başka ilâh bulunmadığına iman ettim, ben de müslümanlardanım'*** **dedi.**[138]

Cebrâil bana dedi ki:

"- Ya Muhammed, Allah'ın rahmetinin kendisine gelebileceğinden korkarak denizin çamurundan alıp Firavun'un ağzına tıkarken sen beni bir görseydin."[139]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de, **"Cebrâil, Firavun'un** ***lâ ilâhe illallâh*** **diyerek kendisine Allah tarafından merhamet edileceğinden korkarak veya ona acıyacağından korkarak ağzını çamurla tıkıyordu"** denir.

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

---

[138] Yunus, 90.

[139] **Tirmizî**, Tefsir, 11/3107.

İZAH

Bu hadîsi **Tirmizî, Ahmed b. Hanbel; Taberî, Taberânî, Hâkim, Ebû Davud et-Tayâlisî, İbn Hibbân, İbn Ebî Hâtim, İbnü'l-Münzir, İbn Merdûye** ve **Ebû'ş-Şeyh** rivâyet etmişlerdir.

Bu rivâyetin **İbn Abbas**'dan gelen iki senedi vardır:

a) Bu senedlerden birinde **İbn Zeyd** vardır. Bu zat, sadûk ve güvenilir olmasına rağmen, bazen yanıldığı, hâfızasının da iyi olmadığı rivâyet edilir. Bu yüzden zayıf görülmüştür.

b) Diğer sened; **Şu'be, Adiyy b. Sâbit** ve **Saîd b. Cübeyr** şeklindedir. Bu sened, **Buhârî**'nin şartına uygundur. **Şu'be** bu hadîsi, ayrıca **Atâ b. es-Sâib**'den de rivâyet etmiştir. **Atâ** da sikadır ve **Müslim**'in râvîlerindendir.

Hadîsi ayrıca **Ebû Hureyre** de rivâyet etmektedir.[140]

Bu durumda, **Tirmizî**'nin de kaydettiği gibi, hadîsin en azından hasen olduğuna hükmetmek gerekir. Çünkü râvîleri arasında müttehem kimse yoktur. **İbn Zeyd,** hâfızasının kötülüğü ile müttehemse de, diğer rivâyet, onu te'yîd etmektedir.

FİRAVUN'UN İMANI VE CEBRÂİL'İN MÜDAHELESİ

Bilindiği üzere **Firavun, Hz. Musa**'yı takiben denize girmiş, tam boğulacağı sırada da imana gelmişti. Ancak yeis hâlindeki imanın hiçbir değeri yoktur.

Burada izahında müşkülat arz eden husus, **Cebrâil**'in davranışıdır. **Cebrâil,** niçin **Firavun**'un iman etmesine mani olmak istemiştir?

Zemahşerî; "**Allah'ın rahmeti gelir korkusuyla ağzını çamurla tıkadım**" cümlesinin doğru olmadığını, bunun, Allah'a ve meleklerine iftirâ edenlerin ilavesi olduğunu söyler ve burada iki yönlü bir câhillikten söz eder:

1- İman, söz değil kalp işidir. Nitekim dilsizin imanı da sahihtir. **Firavun**'un ağzını tıkamanın bir anlamı yoktur. Çünkü

---

[140] Hadîsin muhtelif rivâyetleri için bkz., **Müsned**, I, 340, hadîs no; 3154; **Taberî** *Tefsîr*, VIII, 378; **Durru'l-Mensûr**, III, 315.

denizdeki boğulma hali, ağzı kapatılsa bile, kalben imana gelmeye mani değildir.

2- Kâfirin imana gelmesini istemeyen de kâfir olur. Çünkü küfre rıza, küfürdür.[141]

Ancak hadîsin muhtelif vecihlerle rivâyet edilmiş olması ve bunların da aşırı bir za'f unsurunu ihtivâ etmemesi, hadîsin uydurma olmadığını göstermekte, bu itibarla **Zemahşerî**'nin iftirâ iddiası, aşırı görülmektedir.

Ebû's-Suûd Efendi ise, hadîsteki rahmeti, **"dünyevî rahmet"** diye izah eder ve bunu da boğulmaktan kurtulmak şeklinde açıklar.[142] Buna göre **Cebrâil**'in müdahalesi, **Firavun**'un boğulmaktan kurtulmasını önlemek gâyesine yönelikti.

Râzî de bu hadîs üzerinde çeşitli sorular ortaya atar, özetle şöyle der:

"Eğer o anda Firavun'da mükelleflik hâli devam ediyor idiyse, Cibrîl'in görevi, onun tevbesine mani olmak değil, yardımcı olmaktı. Firavun'un tevbesine mani olması demek, onun kâfir olarak kalmasına rıza göstermesi demek olur ki, küfre rıza da küfürdür. Eğer o anda Firavun'dan mükelleflik hâli zâil olmuşsa, Cibrîl'in o hareketinin hiçbir anlamı kalmaz. Sonra Cebrâil bunu kendiliğinden mi yapmıştır, yoksa bunu ona Allah mı emretmiştir? Eğer Cebrâil, bunu kendiliğinden yaptı, dersek, bu; ***'Biz Rabbinin emri olmadan asla inmeyiz'***[143] âyetine aykırıdır. Eğer böyle yapmasını ona Allah emretti dersek, Firavun'un imanına engel olmasını Cibrîl'e emretmesi Allah'ın şanına nasıl yakıştırılır? Kaldı ki Allah, Hz. Musa'ya, Firavun'a yumuşak söz söylemesini emretmişti."[144]

Bu müşkilleri **Hâzin** ve **Mübârekfûrî** çeşitli şekillerde cevaplandırmışlardır. Bunlar da özet olarak şöyledir:

---

[141] **Keşşâf**, II, 251.

[142] **Tefsir-i Ebû's-Suûd**, IV, 173.

[143] Meryem: 64.

[144] **Râzî**, V, 33.

"Eğer mükelleflik hâli hala devam ediyor idiyse, Cibrîl'in, Firavun'un iman etmesine engel olması caiz değildir" iddiası, ehl-i sünnetin kader inancına aykırıdır. Fiilleri yaratan Allah'tır. Allah, dilediğine hidâyet verir, dilediğini dalâlete sevk eder. Ehl-i sünnete göre Allah, kâfir ile imanı arasına girebilir. İşte bunun delilleri:

"Biliniz ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer."[145]

"Kalplerimiz kapalıdır, dediler. Oysa Allah onların kalplerini, küfürleri sebebiyle mühürlemiştir."[146]

"Biz, onların kalplerini ve gözlerini çeviriyoruz, tıpkı ona ilk önce iman etmedikleri gibi** (kalıyorlar).**"[147]

Allah, bu sonuncu âyette, önceleri iman etmediklerinden dolayı, bilâhare onların kalplerini çevirdiğini bildiriyor. Firavun'a aynı şeyi yapmış olması, niçin imkânsız olsun? Firavun'a, önceleri iman etmediği için, bilâhare iman etmesine fırsat vermemiştir. Firavun'un ağzını çamurla tıkamak, kâfirin kalbini mühürlemek ve onu imandan mahrum etmek gibidir. Bu, onun sâbık küfrünün cezasıdır.

İşte Cebrâil'in fiili, bu esasa göre değerlendirilir. Yüce Allah, sâbık küfrünün cezası olarak, Firavun'u imandan men etti ve imanla Firavun arasına girdi, imanını kabul etmedi.

Sonra, Firavun'un ağzına çamur tıkamayı Cibrîl, kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yapmıştır. Râzî'nin; *'Cibrîl'in görevi, tevbeye mani olmak değil, yardımcı olmaktır'* iddiası, Cibrîl'in ancak bizim gibi mükellef olması halinde geçerlidir. Halbuki Cibrîl, bunu kediliğinden değil, Allah'ın emri ile yapmıştı. Cibrîl burada Allah'ın emrini infâz etmekte idi. Allah'ın, tevbesine mani olduğu kişiye, Cibrîl'in de mani olması nasıl câiz görülmez? Allah'ın yardım etmediği birine, Cibrîl'in yardım etmesi nasıl düşünülebilir?

---

[145] Enfâl, 24.

[146] Bakara, 88.

[147] En'âm, 110.

'Teklif hâli zâil olmuş idiyse, Cibrîl'in hareketinin bir faydası yoktur' iddiasına gelince; Allah'ın yaptığı işler hakkında insanlar, ya sebep ve hikmet aramak hakkına sahiptirler, ya da değildirler. Eğer Allah'ın fiillerinde sebep ve hikmet aramak hakkı insanda yoksa, *'Cibrîl'in hareketinin ne anlamı vardır?'* sorusunun anlamı yoktur.

Eğer bir fiilin Allah'a ait olabilmesi için, onun maslahat sağlayan bir gayesi olması, emir ve yasaklarının güzel ve övgüye değer olması gerekir diye düşünürsek, o zaman denebilir ki, Firavun'un iman etmesinin, kendisine bir şey kazandırmayacağını ve onun azaba müstahak olduğunu bildiği için Cibrîl onun ağzına çamur tıkamıştır. Çünkü artık Firavun'un imanı kabul edilmez. İşte Cibrîl de, o hareketiyle, Firavun'un imanının kabul edilmediğini göstermiştir. Bunun faydası, hükmü çabuklaştırmaktır. Ayrıca Hz. Musa; ***'...Onlar o acıklı azabı görmeden iman etmeyecekler...'***[148] diye de duâ etmişti. Azabı görünce iman etmenin ise, hiçbir anlamı yoktur. Allah, Musa'nın duâsını kabul etti ve Firavun tam boğulurken iman edince, Cibrîl onun ağzına çamur tıkayarak, Allah'ın Musa'ya olan ***'...Duânız kabul olundu...'***[149] vâdini gerçekleştirmişti. Böylece Cibrîl, Allah'ın ezeldeki hükmüne uygun hareket etmiş, O'nun rızasına uymuş, emrini yerine getirmiş oluyordu.

"Tevbesine mani olmak, küfrüne rıza göstermek demektir, küfre rıza da küfürdür" iddiasına gelince; ***'Hiç şüphe yok ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir.'***[150] Cibrîl, ancak Allah'ın rızasını yerine getirir. Eğer Cibrîl Allah'ın emrini yerine getirmiş, rızasına uygun davranmış ise, burada küfre rıza değil, Allah'ın emrine rıza söz konusu olur.

Sonra *'küfre rıza küfürdür'* hükmü, ancak bizim hakkımızda geçerlidir. Çünkü biz, mümkün olduğu kadar küfrü izâle etmekle

---

[148] Yunus, 88.

[149] Yunus, 89.

[150] Fâtır, 8.

de memuruz. Bir kâfirin küfründen razı olursak, bu bizim için küfür olur. Ancak bizden farklı bir sorumluluk taşıyanlar için küfür olmaz. Çünkü o, Rabbinin emrini yerine getirmiştir. Rabbinin emrini yerine getirmek ise, küfre razı olmak demek değildir. Buna göre Cibrîl, Firavun'un ağzına çamur doldururken, onun küfrüne razı olduğu için değil, aksine kızdığı için bu işi yapmıştır.

'Firavun'un imanına mani olmasını Allah Cibrîl'e nasıl emreder?' iddiasına da ***'Allah istediğini yapar'***[151], ***'Dilediğini hükmeder'***[152], ***'O'na yaptığı şeyden asla hesap sorulamaz'***[153] âyetleri, en güzel cevap teşkil eder."[154]

سورة هود

11- HÛD SÛRESİ

٦٦٨ - (ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: قال أبو بكر يا رسول الله، قد شِبْتَ، قال: شيّبتني هودٌ، والواقعة، والمرسلاتُ، وعَمَّ يتساءلون، وإذا الشمس كُوِّرَتْ. أخرجه الترمذي.

668- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, saçlarınız ağarmış."

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

---

[151] İbrahim, 27.

[152] Mâide, 1.

[153] Enbiyâ, 23.

[154] Bkz., **Hâzin**, II, 313-314; **Taberî**, XI, 162; **Kurtubî**, I, 381, VIII, 377; **İbn Kesîr**, III, 524.

"- Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme ve Küvviret sûreleri beni ağarttı" [155]

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin hasen-garîb olduğunu söyledi.

Hadiste zikri geçen sûrelerin, Rasûlullah'ın (as.) saçlarını ağartmasının sebebi, ihtivâ ettiği âyetler olmalıdır. Bilindiği üzere bu sûrelerde daha çok kıyâmet ahvâlinden bahsedilmektedir. Kıyâmetin korkunç manzarası ve günahkârların âkıbeti, gözler önüne serilmektedir. Ayrıca eski ümmetlerin başına gelenler de hatırlatılmaktadır.

Hûd sûresinde ayrıca istikametten de bahsedilmektedir. Bu emir de, saçları ağartan unsurlardan biridir.

٦٦٩- (خ ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال محمدُ بنُ عَبَّاد بن جعفر المخزوميُّ : إنه سمع ابنَ عباس يقرأ { ألا إنهم يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ } [هود : ٥] قال: فسألته عنها ؟ فقال : كان أُناس يَسْتَحْيُونَ أنْ يَتخلَّوا فَيُفْضُوا إلى السماء ، وأن يُجامِعُوا نساءهم فَيُفْضُوا إلى السماء ، فنزل ذلك فيهم.

وفي رواية عمرو بن دينار قال : قرأ ابن عباس { ألا إنهم يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ ليستخفوا منه ألا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثيابَهُمْ } قال : وقال غيره : يَسْتَغْشُونَ : يُغَطُّون رُؤوسَهم. أخرجه البخاري.

669- İbn Abbas'dan rivâyet edilen bir hadîste; Muhammed b. Abbad b. Cafer el-Mahzûmî[156], İbn Abbas'ın;

---

[155] **Tirmizî**, Tefsir, 57/3297.

[156] **Muhammed b. Abbâd b. Cafer el-Mahzûmî el-Mekkî:** Mekkeli tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre, Cabir, İbn Ömer ve İbn Abbas'ı dinlemiştir. Kendisinden oğlu Cafer, Zührî ve İbn Cüreyc rivâyet etti. Güvenilir âlimlerdendi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Dikkat edin, onlar gizlenmek için göğüslerini büküyorlar. Bilin ki Allah, onlar elbiselerine büründüklerinde de neyi gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir. Çünkü o, gönüllerdeki her şeyi bilir"[157] âyetini okuduğunu duyunca, ona bu âyeti sordu. İbn Abbas, şu cevabı verdi:

"- Bazı insanlar, helâda abdest bozarken, avret yerlerinin açılıp bu görüntünün göklere ulaşmasından, hanımlarıyla yatarlarken, bu çıplak hallerinin göklere yükselmesinden utanıyorlardı. İşte bu âyet, onlar hakkında nâzil oldu."[158]

RİVÂYETLER

Amr b. Dînar'ın rivâyetinde ise, İbn Abbas; *"Dikkat edin, onlar gizlenmek için göğüslerini büküyorlar. Bilin ki onlar elbiselerine bürünüp yatarlarken de, Allah, onların neyi gizleyip neyi açıkladıklarını bilir"* âyetini okudu. Biri;

"Elbiselerine bürünürler, yani başlarını örterler..." dedi.

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

İZAH

Âyette geçen **"göğsünü bükmek"** cümlesinden maksat, görmemesi için başını eğmek, yüzünü çevirmek, sırtını dönmektir. Bu, Allah'ın kelâmını işitmemek için yapılırdı. Bu tâbir, kinâî olarak kalp çarpıklığı, dışardan iyi görünüp içinden münafıklık yapmak anlamında da kullanılır.[159]

İnsanlar bu hareketi;

a) **İbn Abbas**'a göre, Hz. Muhammed'e olan düşmanlıklarından,

b) **Müchahid**'e göre, içlerinde küfrü gizlediklerinden,

c) **Katâde**'ye göre, Allah'ın kitabını dinlemek istemediklerinden,

---

[157] Hûd, 5.

[158] **Buhârî**, Tefsir, 11/1.

[159] **Elmalılı**, IV, 2755.

d) **İbn Zeyd**'e göre, Hz. Peygamber'le kendi aralarında konuşurlarken,

e) **İbn Abbas**'ın diğer bir kavline göre de, Allah'tan utandıkları için yaparlardı.

İlk dört kavle göre bu hareket, müslüman olmayanlar tarafından yapılırdı. **İbnu'l Cevzî, İbn Abbas**'ın son kavline dayanarak, bu hareketin müslümanlar tarafından yapıldığını ve âyetin de mü'minler hakkında nâzil olduğunu söyler. İzahına çalıştığımız hadîs de, bu görüşü te'yîd etmektedir.

Yukarıda geçen âyetin nüzûl sebebi hakkında beş ayrı rivâyet vardır:

1- Bunlardan biri, izahına çalıştığımız hadîste ifâde edilmektedir.

2- Diğer bir rivâyete göre bu âyet, **Ahnes b. Şurayk** hakkında nâzil olmuştur. O, tatlı dilli, yakışıklı, Rasûlullah'a (as.) sevgi izhâr eden, ama içinden husûmet besleyen biriydi. Buna göre âyet, kinâî anlamıyla değerlendirilmelidir.

3- Âyet, bazı münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Onlar, Rasûlullah'a (as.) rastladıklarında, görmemesi için başlarını eğer, yüzlerini örterlerdi.

4- Âyet, müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Onlar; **"Kapılarımızı kitler, perdelerimizi indirir, örtülerimize bürünür ve göğsümüzü de Muhammed'e karşı düşmanlık üzere dürer bükersek, o bizi nasıl bilecek?"** demişlerdi. Bunun üzerine Allah, bu âyetle, onların içlerinde gizlediklerini Peygamberine haber verdi.

5- Bazı insanlar da Hz. Peygamber'e karşı şiddetli düşmanlık gösteriyor, Kur'ân'ı işittiklerinde, göğüslerini büküyor, başlarını eğiyor, örtülere bürünüyorlardı. Bunu da Rasûlullah'ı (as.)

dinlememek ve herhangi bir Kur'ân âyetini duymamak için yaparlardı. İşte yukarıdaki âyet, bunlar hakkında nâzil oldu.[160]

İbnu'l-Cevzî'ye göre, bu rivâyetlerin ilki, âyetin mü'minler hakkında nâzil olduğunu, diğerleri ise münafıklar ve müşrikler hakkında nâzil olduğunu göstermektedir. Âyetin câmialı ifâdesi, bunların hepsine de imkân vermektedir. Bu anlayış, Kur'ân'ın genel prensipler vaz' etme esasına da uygun düşmektedir.

Ancak **Taberî**, ilk rivâyetin de mü'minler hakkında olmadığını, münafıkların cehâletini gösterdiğini, **"örtünüp gizlenirsek Allah bizi göremez"** şeklindeki yanlış inançlarını ortaya koyduğunu söyler.[161]

٦٧٠- (خ م ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «رَحِمَ اللّهُ لُوطا ، لقَدْ كان يأوي إلى رُكنٍ شديد ، ولو لَبِثْتُ في السجن ما لبث يوسفُ، ثم أتاني الداعي ، لأجبتُ». أخرجه البخاري ، ومسلم.

وللبخاري أيضا أنه صلى الله عليه وسلم قال: «يغفر اللّه للوط إنْ كان لَيأْوي إلى رُكنٍ شديد» وأخرج الترمذي هذا المعنى بنحوه. وقد تقدم بزيادة في أوله وهو مذكور في تفسير سورة البقرة.

670- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah Lût'a rahmet eylesin! *'O çok sağlam bir rükne sığınmıştı.'*[162] Eğer Yusuf'un kaldığı kadar ben hapiste

---

[160] Bu rivâyetler için bkz., **Taberî**, XI, 183; **Kurtubî**, IX, 5; **İbn Kesîr**, III, 536; **Vâhidî**, 179.

[161] Bkz., **Aynî**, XVIII, 288; **İbn Hacer**, IX, 253; **Kastalânî**, VII, 167; **Zâdu'l-Mesîr**, IV, 76.

[162] Hûd, 80

kalsaydım, sonra da kıralın elçisi (hapisten çıkarmak için) **bana gelseydi, hiç şüphesiz kabul ederdim."**[163]

RİVÂYETLER

Hadisi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde de, **"Allah Lût'a mağfiret eylesin! Eğer o, sağlam bir rükne sığınsaydı ..."** ibâresi yer alır.

Tirmizî de hadîsi aynı meâlde rivâyet eder.

Bu hadîs, başında geçen ziyâdeli rivâyetle birlikte daha önce zikredilmişti.[164]

٦٧١- (خ م ت ـــ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ اللَّه لَيُمْلي للظَّالِمِ حتَّى إذا أخذه لم يُفْلِتْهُ»، ثم قرأ {وكَذلكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ } [هود: ١٠٢]. أخرجه البخاري ، ومسلم، الترمذي. وقال الترمذي: وربما قال: «لَيُمْهِلُ».

671- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber;

"Şüphesiz ki Allah, zâlime mühlet verir, ama bir de yakaladı mı, artık onun için hiçbir kurtuluş yolu yoktur" buyurdu, sonra da:

"Rabbin, zâlim milletleri cezalandırdığı zaman, işte böyle çarpar. Muhakkak ki O'nun cezalandırması çok acıdır, pek şiddetlidir"[165] âyetini okudu.[166]

---

[163] **Buhârî**, Tefsir, 2/46; 12/5; Enbiyâ, 11, 15, 19; Ta'bir, 9; **Müslim**, İman, 69/238; **Tirmizî**, Tefsir, 13/3116.

[164] Bu hadîs ve izahı için 525 nolu hadîse bakınız.

[165] Hud, 102.

[166] **Buhârî**, Tefsir, 11/5; **Müslim**, Birr, 15/61; **Tirmizî**, Tefsir, 12/3110.

İZAH

Burada Allah tarafından dünyada cezalandırıldığı bildirilen ümmetler, **Hûd** sûresinde zikri geçen **Nûh, Hûd, Sâlih, İbrahim, Lût, Şuayb** ve **Musa** (as.) ın kavimleridir. Bunlardan her biri, ayrı bir felâkete mahkûm edilmişlerdi.

Hz. Nûh'un kavmi, tufanla[167], **Hz. Hûd**'un kavmi olan **Âd** kavurucu bir kasırga ile[168]., **Hz. Sâlih**'in kavmi **Semûd** yıldırımlarla[169], **Hz. Lût**'un kavmi gökten yağan taşlarla[170], **Hz. Şuayb**'in kavmi olan **Medyen** ahâlisi korkunç bir gürültü ile,[171] **Hz. Musa**'nın kavmi de boğularak helâk edildiler.[172]

Bunların helâk edilmelerinin ortak sebebi, Allah'a şirk koşmaları, O'nu inkâr etmeleridir. Âyetteki zulümden maksat da budur. Şüphesiz bu insanlar, inkârın dışında pek çok kötülükler de irtikâb etmişlerdi. Ama kötülüklerin en büyüğü, hiç şüphe yok ki şirk ve küfürdür.

İbn Mâce'nin rivâyet ettiği ve aşağıda kısmen tercümesini vereceğimiz bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurur:

"Ben, beş şeyden Allah'a sığınırım:

1- Bir millette fuhuş yayılırsa, Allah onları, daha önceki milletlerde görülmemiş hastalıklara müptelâ kılar.

2- Bir millet ölçü ve tartıda hilekârlık yaparsa, Allah onları darlık ve zâlim idarecilerle cezalandırır.

3- Bir millet zekâtını vermezse, yağmur ve rahmet kesilir.

4- Bir millet Allah ve Rasûlüne verdikleri ahdi bozarsa, Allah onlara düşmanı musallat eder.

---

167 Hûd, 25-48.

168 Hûd, 50-60.

169 Hûd, 61-68.

170 Hûd, 77-83.

171 Hûd, 84-95.

172 Hûd, 96-100.

5- Bir milletin yöneticileri Allah'ın kitabı ile hükmetmez, bunlardan sadece işlerine geleni alırsa, Allah, onların cezasını kendi aralarında (fitne, fesâd anarşi ile) **verir."**[173]

٦٧٢- (خ م ت د ـ ابن مسعود رضي الله عنه) أنَّ رُجلا أصابَ من امرأة قُبْلَة، فأتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فذكر ذلك له ، فنزلت { **وأقِمِ الصّلاةَ طَرَفَي النّهارِ وزُلفا منَ اللّيْلِ ، إنّ الحَسَنات يُذهِبْنَ السَّيِّئات ذلكَ ذِكْرى للذّاكرين** } [هود : ١١٦] فقال الرجل : يا رسول الله، ألِيَ هذه؟ قال: « **لِمَنْ عمل بها من أمّتي**». أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي.

ولمسلم أيضا قال : جاء رجلٌ إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا رسول الله ، إني عَالجْتُ امرأة في أقْصَى المدينة ، وإني أصبْتُ منها ما دونَ أنْ أمَسَّها ، فأنا هذا ، فاقْضِ فيَّ ما شئتَ، فقال له عمر : لقد سَتَرَكَ الله ، لَوْ سَتَرْتَ عَلى نَفْسِكَ ؟ قال : ولم يَرُدَّ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فقال الرجلُ فانطلق، فأتبَعَهُ النبيُّ رُجلا، فدعاهُ وتلا عليه هذه الآية : {**وأقِمِ الصّلاةَ طَرَفَي النّهارِ وزُلفا منَ اللّيْلِ ، إنّ الحَسَنات يُذهِبْنَ السَّيِّئات ذلكَ ذِكْرى للذاكرين**}فقال رجلٌ من القوم:يا نبيَّ الله،هذا له خاصَّة ؟ قال:« **بَلْ للناسِ كافّة** ». وأخرج الترمذي الروايتين ، وأبو داود الرواية الثانية.

672- İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre, ashâbdan biri, bir kadını öpmüş. Sonra (nâdim olup) Rasûlullah'a (as.) gelmiş ve olayı anlatmış. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın saatlerinde namaz kıl! Çünkü iyilikler, kötülükleri siler. Bu, düşünenler için bir nasihattır."[174]

Adam dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu, bana mı mahsustur?" Rasûlullah (as.);

---

[173] **İbn Mâce**, Fiten, 22/4017.

[174] Hûd, 114.

"- Ümmetimden bunu yapan herkese mahsustur" buyurdu.[175]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî'**nin rivâyetidir.

Müslim farklı bir rivâyeti daha vardır:

"Bir adam Hz. Peygamber'e gelip şöyle der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben Medîne'nin kenar mahallesinde bir kadını elledim, ona dokundum, ama temasta bulunmadım. İşte ben, bu günahla huzurunuzdayım. Hakkımda dilediğin hükmü ver!.."

Bunun üzerine Hz. Ömer ona;

"- Allah seni gizlemişti, keşke sen de kendini gizleseydin!." dedi.

Hz. Peygamber bir şey söylemedi, adam da kalkıp gitti. Sonra Rasûlullah (as.) arkasından bir adam göndererek onu çağırdı ve ona şu âyeti okudu:

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın saatlerinde namaz kıl! Çünkü iyilikler, kötülükleri siler. Bu, düşünenler için bir nasihattır."

Cemâatten biri (Hz. Ömer):

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu sadece ona mı mahsus?" diye sordu. Hz. Peygamber:

"- Hayır, bütün insanlara" buyurdu.

Tirmizî bu iki rivâyeti de, **Ebû Davud** ise sadece ikinci rivâyeti tahric etti.

İZAH

Bu ve bundan sonraki iki hadîste zikri geçen olayda öpen ve öpülenin adı, açıkça geçmemektedir. Yalnız 674 nolu hadîste

---

[175] **Buhârî**, Mevâkîtu's-Salât, 4; Tefsir, 11/7; **Müslim**, Tevbe, 7/39; **Tirmizî**, Tefsir, 12/3112; **Ebû Davud**, Hudûd, 32/4468.

öpenin, **Ebû'l-Yeser** olduğu anlaşılmaktadır. İbnu'l-Esîr de aynı ismi vermektedir.[176]Bu rivâyette zikri geçen kişiler şunlardır:

EBÛ'L-YESER

Bu zatın adı, **Ebû'l-Yeser Kâ'b b. Amr b. Abbâd b. Amr**'dır. **Akabe** ehlindendir. Yirmi yaşında iken **Bedir** savaşına katılmış, bu savaşta **Hz. Abbas**'ı esir almıştı. Müşriklerin bayrağını da ellerinden almıştı. **Sıffîn**'de **Hz. Ali**'nin yanında yer almış, hicrî 55'de vefat etmişti. Rivâyete göre o, **Bedir** ehlinden **Medîne**'de vefat eden son sahâbîdir.[177]

Bu olayda ismi geçenlerden biri de **Abbâd b. Amr**'dır. **Kurtubî, Ebû'l-Yeser**'in ismi olarak **Abbâd b. Amr**'ı kaydeder. Muhtemelen bu, **Ebû'l-Yeser**'in dedesinin ismi de **Abbâd** olduğu için meydana gelen bir karışıklıktır.

NEBHÂN et-TEMMÂR

Bu olayda adı geçen diğer bir sahabî de **Nebhân et-Temmâr**'dır. **İbn Hacer** bu zatın adı ile rivâyet edilen hadîsin, **Mukatîl, Abdulğânî b. Saîd es-Sekafî, Sa'lebî** ve **Mâverdî** tarafından nakledildiğini, ancak bu rivâyetlerin hiçbirinin güvenilir olmadığını söyler.[178]

İBN MUATTİB

Bu olayda ismi geçen sahabîlerden biri de **İbn Muattib**'dir. Bu zâtın ismini, **İbn Ebî Hayseme, Târih**'inde zikreder.

ÂMİR B. KAYS

Bir diğeri de **Ebû Musa'l-Eş'arî**'nin kardeşi **Âmir b. Kays**'dır. Bunu **Mukatil, Tefsir**'inde zikretmiş, ancak bu rivâyete de iltifât edilmemiştir.

---

[176] Bkz., **Câmiu'l-Usûl**, XV, 596.

[177] **İsâbe**, VII, 468; **Usdu'l-Ğabe**, V, 484; VI, 332.

[178] **İsâbe**, VI, 418; **Usdu'l-Ğâbe**, V, 309.

AMR B. ĞAZİYYE

Nihâyet adı geçenlerden biri de **Amr b. Ğaziyye**'dir. **Amr** da **Akabe** ehlindendir. **Bedir** savaşına da katılmıştır. Bu zatın adını da **Kelbî** zikretmiştir. Ancak **Kelbî**, hadîste zayıftır.

İbn Hacer, bütün bunları kaydettikten sonra, en sağlam görüşün, **Ebû'l-Yeser** olduğunu söyler. 674 nolu hadîste de bu zâtın ismi açık olarak geçmektedir. Ancak olayın taadüdü ihtimâli de akıldan uzak tutulmamalıdır.

Öpülen kadının ve kocasının ismi ise tespit edilememiştir.

İYİLİKLER GÜNAHLARA KEFFÂRETTİR

Yukarıda geçen âyet-i kerîme, mezhepler arasında farklı istidlâllere konu olmuştur:

1- **Cumhur**, bu âyeti mutlak değil, mukayyed manası ile izah eder. Bunu mukayyed kılan da şu hadîs-i şeriftir:

إنَّ الصَّلاةَ إلَى الصَّلاةِ كفَّارَةٌ لما بَيْنَهُما ما اجْتُنِبَتِ الْكَبائِرُ.

"Büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde, namazlar, namaz aralarında işlenen günahlara kefârettirler."[179]

Nitekim **Buhârî** de bu hadîsi, **"Namaz günahlara kefârettir"** bâb başlığı altında zikretmiştir. Ayrıca bu görüşü te'yîd eden pek çok hadîs de rivâyet edilmiştir.

Buna göre; büyük günahlardan sakınıldığı takdirde iyilikler ve ibâdetler, küçük günahlara kefâret olur.

2- **Mürcie**, bu âyetin zâhirine bakarak, iyiliklerin, küçük olsun büyük olsun her türlü günaha kefâret olduğunu ileri sürer. Bunlar âyeti, mutlak manası ile alırlar.

İbn Abdulberr; "Eğer iyilikler, her türlü günaha kefâretse, tevbenin ne anlamı kalır?" diye sorar.

---

[179] **Müslim**, Tahâret, 5/14-16; **Ebû Davud**, Tahâret, 129/343; **Tirmizî**, Salât 160/214; **Nesâî**, Cuma, 23.

3- **Mu'tezile**'den bazılarına göre de, bu âyetten maksat; iyiliklerin kötülükleri terke vesile olduğudur, yoksa herhangi bir günahın kefâreti söz konusu değildir.

Âyette geçen "**iyilikler**"den maksat; cumhura göre beş vakit namazdır. Ancak mutlak olarak "**iyilik**"in, kötülüğe kefâret olacağını bildiren hadîsler de vardır. Bunlardan biri de şu hadîstir:

إتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَ أَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ.

"Nerede olursan ol, Allah'tan kork! Bir kötülüğün hemen arkasından iyilik yap ki, onu silsin. İnsanlara karşı da güzel ahlâklı ol!"[180]

Kelime-i Tevhîd'in iyilik olup olmadığını soran **Ebû Zerr**'e Rasûlullah (as.); **"O, iyiliklerin en üstünüdür"** cevabını vermiştir.[181]

"GÜNDÜZÜN İKİ TARAFI"

Burada izaha muhtaç diğer bir husus da şudur:

Âyette geçen **"Gündüzün iki tarafı"**ndan maksat nedir?

Bu hususta hayli farklı görüşler vardır. Birinci tarafın sabah namazına işâret ettiği konusunda hemen hemen ittifak vardır. Ancak ikinci taraftan maksat, bazı müfessirlere göre öğle namazı, bazılarına göre ikindi, bazılarına göre akşam, bazılarına göre de öğle ve ikindi namazlarıdır. Öğle ve ikindi namazları olduğu görüşü daha yaygındır.

"Gecenin yakın saatleri"nden gâye de; akşam ve yatsı namazlarıdır.

İbn Kesîr, bu âyetin beş vakit namaz farz kılınmadan önce gelmiş olması ihtimaline işaret eder. O zaman sadece sabah ve akşam namazları kılınırdı. Sabah güneş doğmadan, akşam da batmadan kılınırdı. Gece de ibâdete geçilirdi.

---

180 **Tirmizî**, Birr, 55; **Müsned**, V, 153.

181 **Müsned**, V, 169; **Taberî**, XII, 128.

Ancak bu, çok zayıf bir ihtimaldir. Çünkü bu hâdisede adı geçenlerin hepsi de Medîneli Ensârdandır. Yani olay, **Medîne**'de cereyan etmiştir. Namaz ise hicretten bir buçuk yıl evvel **Mi'râc** gecesinde farz kılındı. Kaldı ki, âlimlerin cumhuru, bu âyette işaret edilen namazların, farz namazlar olduğunda ittifak halindedirler.[182]

BAZI HÜKÜMLER

1- Bir kadını öpmek, dokunmak haddi gerektirmez.

2- Beş vakit namaz, küçük günahlar için tevbe yerine geçer.

3- Tevbe kapısı daima açıktır.

4- Bu hadîste, **Ebû Hanîfe**'nin, sabah ve ikindi namazlarını geç vakitte kılmanın efdâl olduğu hakkındaki görüşüne delil vardır. Çünkü âyette bu namazların, gündüz tarafında kılınması emredilmektedir. Sabah namazının gündüz tarafında olabilmesi için, ortalığın aydınlanması gerekir. İkindi namazının gündüz tarafında olması da, günün son bulmasına yakın zamanı ifâde etmektedir. Biri güneş doğmadan, diğeri batmadan önce olmak üzere, her ikisi de güneşten önce kılınıyor.

5- Bu hadîste **Vitr**'in vücûbuna da delil vardır. **Hanefî** fukahası **"Zülef = yakın saatler"** kelimesinin çoğul olmasından hareketle **Vitr**'in vücûbuna kail olmuştur. Çünkü Arapça'da çoğul sayısı, asgarî üçtür. Akşam ve yatsı namazlarına vitir namazı da ilave edilince, ancak çoğul sayısına ulaşılabilmektedir.[183]

٦٧٣- (ت ــ معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال : أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم رجلٌ ، فقال : يا رسول اللّه ، أرأيتَ رجلا لَقيَ امرأةً ليس بينهما معرفةٌ ، فليس يأتي الرجلُ إلى امرأته شيئا إلاّ قدْ أتى هو إليها ، إلا أنه لم يجامعها ؟ قال : فأنزل اللّه عز وجل : { وأقِم

---

182 **İbn Kesîr**, III, 581; **İbn Hacer**, IX, 260-262; **Taberî**, XII, 127; **Hâzin**, II, 352; **Kastalânî**, VII, 173; **Nevevî**, XVII, 79; **Kurtubî**, IX, 109.

183 Hadisin şerhi için bkz., **Aynî**, V, 11; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 161; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 436; **İbn Hacer**, VIII, 268.

الصَّلاةَ طَرَفَي النَّهارِ وَزُلَفاً منَ اللَّيْلِ ، إنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ ذلكَ ذِكْرى للذَّاكِرين } فأمره أن يتوضَّأ ويُصَلّي ، قال معاذ : فقلت : يا رسُولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، أهيَ له خاصّة ، أم للمؤمنين عامّة ؟ قال: « بل للمؤمنين عامة ». أخرجه الترمذي.

673- Muâz b. Cebel anlatıyor:

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle sorar:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bir adam, tanımadığı bir kadınla karşılaşır da cinsî temas hariç, hanımına yaptıklarını ona da yapsa ne buyurursunuz?"

Yüce Allah şu âyeti inzâl buyurdu:

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri siler. Bu, düşünenler için bir nasihattır."[184]

Bunun üzerine Rasûlullah (as.), adama, abdest alıp namaz kılmasını emreder."

Muâz eder ki: Rasûlullah'a (as.) sordum:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu hüküm sadece ona mı mahsus, yoksa bütün mü'minlere mi?"

"- Hayır, bütün mü'minlere" cevabını verdi.[185]

٦٧٤- (ت ـــ *أبو اليسر* رضي الله عنه) قال : أتَتْني امْرأةٌ تَبْتاعُ تمْرا ، فقلتُ : إنَّ في البيت تمْرا أطْيَبَ منه ، فدَخلتْ معي في البيت ، فأهويتُ إليها ، فقبَّلْتُها ، فأتيتُ أبا بكر ، فذكرتُ ذلك له ، فقال: استُرْ على نفسك وتُبْ ، فأتيتُ عمر ، فذكرت ذلك له ، فقال : استُر على نفسك وتُبْ ، ولا تُخبِرْ أحدا ، فلم أصبرْ ، فأتيتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فذكرتُ ذلك له ، فقال : **أخلَفْتَ غازيا في سبيل اللّه في أهله بمثل هذا ؟ حتى تمنّى أنه لم يكن أسْلمَ إلا تلْكَ الساعة ، حتى ظنَّ أنه منْ أهل النار** ، قال : وأطرقَ رسولُ اللّه صلى الله

---

184 Hûd, 114.

185 **Tirmizî**, Tefsir, 12/3113.

عليه وسلم طويلا، حتى أوحى الله إليه { وأقم الصَّلاة طَرَفي النَّهار وَزُلَفا من اللَّيْل ، إنّ الْحَسَنات يُذْهِبْنَ السَّيِّئات ذلك ذِكْرى للذَّاكرين } قال أبو اليسر : فأتيْتُه ، فقرأها عليَّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فقال أصحابه: يا رسول الله، أَلِهذا خاصَّة أمْ للنّاس عامّة؟ فقال: « بل للناس عامة ». أخرجه الترمذي.

674- Ebû'l-Yeser[186] anlatıyor:

"Bir kadın gelip benden hurma satın aldı. Ona dedim ki:

"- Evde bundan daha güzel hurmalarım var."

Kadın benimle birlikte eve geldi. Nefsim onu arzuladı, yaklaştım ve öptüm. Sonra Ebû Bekir'e gidip olayı anlattım. Dedi ki:

"- Bunu kimseye söyleme ve tevbe et!"

Ömer'e gidip anlattım, o da;

"- Gizle ve tevbe et! Kimseye de bundan bahsetme!" dedi.

Ben dayanamayıp Rasûlullah'a (as.) gittim ve olayı kendisine anlattım. Buyurdu ki:

"- Sen Allah yolunda (cihâda giden) **bir gâzînin âilesine böyle mi bakacaktın?"**

(Râvi dedi ki: "Bu söz ona öyle tesir etti ki) keşke o, şu andan önce müslüman olmasaydı diye temenni etti (çünkü kâfir müslüman olunca, bütün günahları silinir). Hatta cehennemlik olduğunu bile düşündü."

Hz. Peygamber (as.) uzun müddet başını eğip sustu. Nihâyet Allah, şu âyeti vahyetti: ***"Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın***

---

186 **Ebû'l-Yeser (Yüsr?), Kâ'b b. Amr b. Abbâd el-Ensârî es-Selemî**: ö. 55/675. Sahabîdir. Akabe ehlindendir. **Bedir** dahil bütün savaşlara katılmıştır. **Bedir**'de Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ı esir alan kişidir. Kendisinden Rib'î b. Hirâş ve Hanzale b. Kays rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Yukarıdaki hadîste belirtildiği üzere işlediği hata yüzünden tevbesinin kabul edildiği âyetle bildirilen kişidir. **Medîne**'de vefat etti. Bedir ehlinden son ölen kişi olduğu rivâyet edilir.

saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri siler. Bu, düşünenler için bir nasihattir."[187]

Ebû'l-Yeser dedi ki:

"Rasûlullah'ın (as.) yanına geldim, bana bu âyeti okudu. O zaman ashâbı dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu, sadece ona mı mahsus, yoksa bütün insanlara mı?"

"- **Hayır, bütün insanlara"** buyurdu.[188]

İZAH

Ebû'l-Yeser'in, o zamana kadar müslüman olmamasını temenni etmesinin sebebi şudur:

Bilindiği üzere İslâm, geçmişi siler. Kâfir müslüman olunca, geçmişteki bütün günahları affedilir. **Ebû'l-Yeser,** eğer daha önce müslüman olmayıp o anda müslüman olsaydı, az önce işlediği günahın sorumluluğundan kurtulmuş olacaktı. Burada, yaptığı hatanın, kendisini ne kadar sarstığı, ona ne derece tesir ettiği ifâde edilmektedir.

---

[187] Hûd, 114.

[188] **Tirmizî**, Tefsir, 12/3115.

سورة يوسف

12- YÛSUF SÛRESİ

٦٧٥- (خ ـ عروة بن الزبير رضي الله عنهما) أنهُ سألَ عائشة عن قوله تعالى : {حتّى إذا استَيْأسَ الرُّسُلُ ،وظَنُّوا أنَّهمْ قد كُذِّبوا } [يوسف : ١١٠] أو كُذِبُوا ؟ قالت : بل كَذَّبَهُم قوْمُهُم ، فقُلْتُ: واللّه ، لقد استَيْقنوا أنَّ قوْمَهُمْ كَذَّبوهُم ، وما هو بالظَّنِّ ، فقالت : يا عُرَيَّةُ أجَلْ ، لقد استيقنوا بذلك ، فقلتُ : لعلّها { قد كُذِبوا } فقالت : هم أتْباعُ الرُّسُلِ الذين آمنوا بربهم وصدَّقوهم ، وطال عليهم البلاءُ، واستأْخَرَ عنهم النصرُ ، حتى إذا استَيْأسَ الرسُلُ ممن كَذَّبَهُم من قومهم ، وظَنُّوا أنَّ أتْباعَهم كَذَّبُوهُم ، جاءهم نصرُ اللّه عند ذلك.

وفي رواية عبْد اللّه بن عُبَيْد اللّه بن أبي مُلَيْكة قال : قال ابن عباس : { حتّى إذا استَيْأسَ الرُّسُلُ ،وظَنُّوا أنّهمْ قد كُذِبوا } خَفيفة ، قال : ذهبَ بها هُنالك ، وتلا {حتّى يقولَ الرَّسولُ والّذينَ آمَنُوا معه : متَى نصْرُ اللّه ؟ ألا إنَّ نَصْرَ اللّه قَريب } [البقرة: ٢١٤] ، قال : فلقيتُ عروةَ بنَ الزبير فذكرتُ ذلك له ، فقال : قالت عائشة : مَعاذَ اللّه ، واللّه ما وَعدَ اللّهُ رسوله من شيء قطُّ إلاّ عَلِمَ أنّه كائنٌ قبلَ أنْ يَموتَ ، ولكن لم تزل البلايا بالرُّسُلِ ، حتى خافوا أن يكون مَن معهم من قومهم يُكذِّبونَهم، وكانت تَقرَؤها { وظَنّوا أنّهمْ قد كُذِّبوا } مُثقّلة. أخرجه البخاري.

675- Urve b. ez-Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre, o, Hz. Âişe'ye;

"Nihâyet Peygamberler, ümitlerini kesince ve yalanlandıkları zannına varınca, zaferimiz onlara geldi ve dilediğimiz kimseler kurtuldu"[189] âyetinin " وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا" cümlesini sordu:

"- (Buradaki fiil, şeddesiz ve sülâsîden) '*küzibû*' **mu, yoksa** (şeddeli ve tef'îl bâbından) '*küzzibû*' **mu?"**

---

[189] Yusuf: 110.

Dedi ki:

"- Kavimleri onları tekzîb etti (yâni şeddeli olarak *"küzzibû"* şeklinde).

"- Ama vallahi onlar, kavimlerinin kendilerini tekzîb ettiklerini zaten kesin olarak biliyorlardı. Bu zannî bir bilgi değildi. (Öyleyse âyetteki 'zan' fiilinin anlamı nedir?)" dedim.

"- Ey Urvecik, evet onlar bunu kesin olarak biliyorlardı."

"- Öyleyse, belki de âyet (şeddesiz olarak) ***'küzibû'*** şeklindedir (yani Peygamberler, kendilerine yapılan yardım vâdinde aldatıldıklarını zannettiler)."

"- Allah korusun!.. Peygamberler, asla Rablerinin vâdinin tahakkukundan şüphe etmemişlerdir."

"- Öyleyse bu âyet nedir?"

"- Onlar, Peygamberlerin etbâıdır. Bunlar, Rablerine iman edip Peygamberleri tasdik etmişlerdi. Ama üzerlerindeki belâ, uzun süre devam etmiş ve Allah'ın yardımı gecikmişti. Nihâyet Peygamberler, kendilerini yalanlayan kavimlerinin (iman etmelerinden) ümitlerini kesince ve tâbîlerinin de kendilerini yalanlayacakları kanâatine varınca, işte o anda Allah'ın yardımı onlara geldi."[190]

RİVÂYETLER

Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke'nin[191] rivâyetinde ise, İbn Abbas: ***"Nihâyet Peygamberler*** *(kavimlerinin imanından)* ***ümitlerini kesip, kendilerinin de yalana çıkarıldıklarını zannedince..."*** diye, ***"küzibû"*** şeklinde şeddesiz okudu. O, bu manaya, (Bakara sûresindeki); ***"Hatta Rasûl ve mâiyetindeki mü'minler; 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyorlardı. Dikkat edin,***

---

[190] **Buhârî**, Enbiyâ, 19; Tefsir, 2/38, 12/6.

[191] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke (Züheyr) et-Teymî el-Kuraşî el-Mekkî el-Ahvel**: ö. 117/735. Meşhur tâbiîlerdendir. Otuz sahabîye yetiştiğini söyler. Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Cüreyc ve Eyyub es-Sahtiyânî rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Abdullah b. Zübeyr döneminde **Mekke** kadısı idi.

muhakkak ki Allah'ın yardımı yakındır"[192] âyetinin (yardımı) ile vardı.

İbn Ebî Müleyke şöyle der:

"Urve b. ez-Zübeyr'e rastladım, bunu ona anlattım. Dedi ki; bana Hz. Âişe şöyle dedi:

"- Allah korusun!.. Vallahi Peygamber, Allah kendisine ne va'dettiyse, ölmeden bu va'din mutlaka gerçekleşeceğini bilir. Fakat Peygamberlerin üzerinden belâlar hiç eksik olmaz. O kadar ki, onlar, mâiyetinde bulunan mü'minlerin de, kendilerini yalanlamalarından korkmuşlardır."

Âişe bu âyeti, "***küzzibû***" diye şeddeli olarak okudu.

Hadîsi Buharî tahric etti.

İZAH

Bu hadîste zikredilen âyet-i kerîme, bir önceki âyetle de alâkalıdır. Orada; daha önce de Peygamberler gönderildiği, ancak insanların bunları yalanladıkları ifâde edilmektedir. Buna rağmen Peygamberler uzun zaman sabretmişler, sonunda da ümitsizliğe düşmüşlerdi. İşte o zaman Allah'ın yardımı gelip, müşrikler cezalandırılmışlardı.

Bu âyet, kırâati itibariyle son derece önemli anlam farklılığını ihtivâ etmekte, **Kurtubî**'nin de işaret ettiği gibi, yanlış bir anlama insanı dalâlete götürebilmektedir. Her şeyden önce burada, Peygamberler, kendilerine yakışmayan tutum ve inançtan tenzih edilmektedir.

ÜMİT KESMEK

Bu âyette üzerinde durulması gereken iki husustan biri, Peygamberlerin neden ümit kestikleridir. Onların ümit kestikleri şeyin ne olduğu hakkında vârid olan rivâyetleri şöylece özetlemek mümkündür:

---

[192] Bakara, 214.

1- Peygamberler, insanların iman etmelerinden ümit kestiler. **Hz. Âişe, İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, Dahhâk, Katâde** bu görüştedirler. **Taberî** de bir önceki âyeti delil göstererek **"İman etmelerinden ümit kestikleri"** görüşünü tercih eder.[193]

2- Diğer bir görüşe göre de Peygamberler, Allah'tan gelecek yardım konusunda ümit kestiler. Onlar da beşerdiler ve rûhî bir zaaf gösterdiler. Bu görüş de **İbn Abbas**'dan rivâyet edilmiştir.

Kurtubî, buna şiddetle karşı çıkar ve Peygamberlerin, böyle bir zanda bulunamayacaklarını, bu zanna varana ilâhî yardımın lâyık olmadığını söyler.[194]

3- **Saîd b. Cübeyr**'den gelen diğer bir rivâyete göre de, Peygamberler, kavimlerinin yardımından ümit kestiler.[195]

İlk rivâyet, diğerlerine göre daha kabule şayan görülmüştür.

YALANLANMAK

Bu âyette, üzerinde durulması gereken diğer bir husus da **"Yalanlandıklarını zannettiler"** cümlesidir. Bu cümle, izahı oldukça zor ve hakkında hayli münakaşa yapılan hususlardan biridir.

Önce ***"küzzibû"*** lafzının okunuş şekli üzerinde duralım. Bu kelime üç şekilde okunmuştur:

1- ***"Küzibû"*** diye şeddesiz olarak. Bu kıraat; **İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Âsım, Hamza, Kisâî** ve **A'meş**'den rivâyet edilmiştir. **Küfe** kurrâsının tamamı ve **Medîne** kurrâsının bir kısmı da bu kırâati tercih eder. Buna göre mâna şöyle olur:

"İnsanlar, Peygamberlerin haber verdikleri ilâhî cezâ ve azap konusunda kendilerine yalan söylendiğini zannettiler."

Burada **Kurtubî**, âyette işâret edilen kişilerin, mü'minler de olabileceğini düşünerek; **"Peygamberlerin, ilâhî yardım**

---

[193] **Taberî**, XIII, 85.

[194] **Taberî**, XIII, 86; **Kurtubî**, IX, 276; **Zemahşerî**, II, 347.

[195] **Taberî**, XIII, 85.

konusundaki va'dlerinde yalan söyledikleri zannına kapıldılar" diye de anlaşılabileceğini kaydeder.

Buna göre *"zan"* fiilinin fâili insanlar, *"kizb"* fiilinin fâili de Peygamberlerdir.[196]

2- *"Küzzibû"* diye şeddeli olarak. Bu kırâat da **İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr** ve **İbn Âmir**'den rivâyet edilmiştir. Bu durumda mana şöyle olur:

"Peygamberler, insanların kendilerini yalanladıklarını anladılar."

Burada ise *"zan"* fiilinin fâili Peygamberler, *"kizb"* fiilinin fâili de insanlardır.

Görüldüğü gibi *"zan"*, burada kesin bilgi anlamına gelmektedir. **Hasan-ı Basrî, Atâ** ve **Katâde** bu anlamı verirler. **Tevbe** sûresinde geçen "**zan**" kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır:

وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللّٰهِ إِلَّاۤ إِلَيْهِ.

"Onlar, kurtuluşun, ancak Allah'a sığınmakta olduğunu anlamışlardı."[197]

Kurtubî, burada şu manaya da işâret eder:

"Peygamberler, inanan insanların da kendilerini yalanladıklarını zannettiler." Yani onların kalplerine de şüphe düşmesinden korktular.

Taberî, bu rivâyetlerden ilkini tercih ederken, **Kurtubî** ikincisini uygun bulur. **İbn Abbas**'ın rivâyeti ilkine, **Hz. Âişe**'nin rivâyeti ise ikincisine delildir.[198]

3- Bu kelime *"kezebû"* diye, şeddesiz ve malûm sîgasiyle de okunmuştur. **Mücâhid**'den rivâyet edilen bu kırâat, taraftar bulmamıştır.

Zemahşerî, bu cümleye; **"Peygamberlerin, Allah'tan yardım geleceğini söylediklerinde, içlerinden gelen bir duygunun**

---

[196] Kurtubî, IX, 275.

[197] Tevbe, 118.

[198] **Taberî**, XIII, 87; **Zadu'l-Mesîr**, IV, 296.

kendilerini yalanlaması" anlamını verir ve **İbn Abbas**'ın kavline dayanarak, bunu "**vesvese**" diye izah eder.[199]

Aynî, Hattâbî'den naklen der ki:

"Peygamberlerin, Allah tarafından gelen vahyi yalanlamaları, şüphe etmeleri câiz değildir. Fakat vahiy geldikten sonra, aradan uzun zaman geçer, birçok belâ ve sıkıntıya maruz kalınır, buna rağmen Allah'ın yardım vadi yine gerçekleşmeyince, Peygamberler, ilâhî yardım vadini ihtivâ eden vahiyde yanılmış olabileceklerinden şüphe edebilirler. Bu durumda âyetteki 'kizb' sözü, 'yanılma' anlamı ile te'vil edilir."[200]

İbn Hacer, Mücâhid'in "***kezebû***" kırâatinin de, bu "***yanılma***" anlamını te'yid ettiğini söyler. Yani Peygamberler, kendilerinin yanıldıklarını zannettiler.[201]

Hakîm-i Tirmizî'ye göre de, bu cümle Peygamberlerin, Allah'ın vadine karşı bir töhmeti değil, işlenen bazı nefsî hatalardan dolayı ilâhî vadi geciktirdiğini düşünerek kendi nefislerine karşı bir töhmeti ifâde etmektedir.[202]

٦٧٦- *(ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله : **{ وما يُؤمِنُ أكثَرُهُمْ بالله إلاّ وهم مشركون}** [يوسف : ١٠٦] ، قال : تسألهم : مَنْ خَلَقَهُم ، ومن خلق السموات والأرض ؟ فيقولون : اللّه.

وفي رواية : فيُقرُّونَ أنّ اللّه خالقُهم ، فذلك إيمانُهُم ، وهم يعبدون غيره فذلك شركهم.

أخرجه.

676- İbn Abbas; ***"Onların çoğu, şirk koşmadan Allah'a inanmaz"***[203] âyeti hakkında şöyle dedi:

---

[199] **Zemahşerî**, II, 347.

[200] **Aynî**, XVIII, 116.

[201] **İbn Hacer**, IX, 276.

[202] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 275; **Aynî**, XV, 281; XVIII, 115; **Kastalânî**, V, 372; VII, 182.

[203] Yusuf: 106.

"Onlara, 'kendilerini kim yarattı, yerleri gökleri kim yarattı?' **diye sorsan, hemen;** *'Allah'* derler.[204]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de hadîs şöyledir: "Onlar Allah'ın, kendilerinin yaratıcısı olduğunu ikrâr ederler; bu, onların inançlarını gösterir. Ama Allah'tan başkasına ibâdet ederler; bu da müşrik olduklarını gösterir."

İZAH

Bu hadîste, müşriklerin tezatlar içinde bulunduklarına işaret edilmektedir. Bir taraftan gerek kendilerini, gerek yerleri ve gökleri Allah'ın yarattığını itirâf ederler, ama diğer taraftan Allah'a şirk koşmaktan geri durmazlar.

"Onlara, **'yeryüzü ve içindeki varlıklar kimindir?"** *diye sor, hemen;* **'Allah'ındır'** *diyecekler."*[205]

"Onlara **'yedi göğün Rabbi kim? Büyük arşın Rabbi kim?'** *diye sor, hemen;* **'Allah'** *diyecekler."*[206]

"Onlara **'her şeyin mülkiyeti kimindir?'** *diye sor, hemen;* **'Allah'ındır'** *diyecekler."*[207]

"Onlara **'gökleri ve yeri kim yarattı?'** *diye sorsan;* **'muhakkak Allah yarattı'** *derler."*[208]

"Onlara **'gökten yağmuru kim indiriyor? Yeryüzüne, ölümünden sonra hayat veren kimdir?'** *diye sorsan;* **'hiç şüphesiz Allah!'** *derler."*[209]

---

204 Musannıf, bu hadîsin kaynağını belirtmemiştir. Hadis, **Taberî**'de rivâyet edilmiştir, XIII, 77.

205 Mü'minûn, 84-85.

206 Mü'minûn, 86-87.

207 Mü'minûn, 88-89.

208 Ankebût, 61; Lokman, 25; Zümer, 38; Zuhrûf, 9.

209 Ankebût, 63.

***"Onlara,* 'kendilerini kim yarattı?'** *diye sorsan;* **'hiç şüphesiz Allah!'** *derler."*[210]

Bir taraftan Allah'ın varlığını ve her şeyin yegâne yaratıcısı olduğunu biliyor, ama öbür taraftan O'na şirk koşmaktan geri durmuyorlar. İşte onların, **"Bizi yaratan, rızık veren, öldüren Allah'tır"** şeklindeki sözleri inançlarını göstermektedir. Bunun yanında putlara ibâdet etmeleri de müşrik olduklarını göstermektedir.[211]

İbn Abbas'dan rivâyet edilen diğer bir kavle göre, bu âyet, müşriklerin telbiyelerine işaret etmektedir. Onlar şöyle telbiye getirirlerdi:[212]

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لا شَرِيكَ لَكَ إِلاَّ شَرِيكًا هُوَلَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ.

Bu âyetten, hıristiyanların ve münafıkların kastedildiği de rivâyet edilmiştir.

Putperestler; ***"Rabbimiz Allah'tır, ama putlar Allah katında bizim şefâatçılarımızdır"*** derken, bazı Mekkeliler; ***"Rabbimiz Allah'tır, Melekler O'nun kızlarıdır"*** derlerdi. Hıristiyanlar ise; ***"Rabbimiz Allah'tır, Mesih O'nun oğludur"*** derler, Yahudiler de; ***"Rabbimiz Allah'tır, Üzeyr de O'nun oğludur"*** derlerdi.

Hülâsa, mesele genelleştirilirse, âyet-i kerîme, Allah'a inandığını söylediği halde yine de O'na ortak koşan her zümreden insanı ve her din mensubunu kapsamaktadır.

Bu âyetin, **Müşebbihe** fırkasına da delâlet edebileceğini, çünkü onların mücmel olarak iman ettikleri halde, tafsîlde şirke saptıklarını **Kurtubî** kaydeder.[213]

Kerrâmiye fırkası, imanın sadece dil ile ikrârdan ibâret olduğuna, bu âyetten istidlâl eder.[214]

---

210 Zuhrûf, 87.

211 **Taberî**, XIII, 78; **Kurtubî**, IX, 272.

212 **Kurtubî**, IX,272; **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 294.

213 **Kurtubî**, IX, 272.

214 Bkz., **Râzî**, VI, 255; **Taberî**, XIII, 78.

سورة الرعد

13- RA'D SÛRESİ

٦٧٧- (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم في قوله : {ونُفضِّلُ بعضَها على بعض في الأُكُلِ} [الرعد: ٤] قال: «الدَّقَلُ والفارسيُّ والحلوُ والحامضُ». أخرجه الترمذي.

677- Ebû Hureyre;

"Lezzet bakımından yemişlerin bazısını bazısına üstün kıldık"[215] âyeti hakkında Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Yani sertlik-yumuşaklık, tatlılık-ekşilik gibi."[216]

İZAH

Yüce Allah, insanların istifadesi için çeşit çeşit meyveler, yiyecekler yaratmıştır. Hepsinin rengi, tadı birbirinden farklıdır. Kimisi tatlı, kimisi ekşidir. Kimisi sert, kimisi yumuşaktır. Hatta aynı ağacın aynı dalında yetişen meyveler bile birbirinden farklı olabilmektedir. Üstelik bunlar aynı su ile sulanmakta, aynı güneşle ısınmaktadırlar. Akl-ı selim sahipleri için bunlar, Yüce Allah'ın vahdaniyetini ve sonsuz kudretini gösteren delillerdir. Eğer bu meyveler, Allah tarafından değil de suyun, ağacın, toprağın veya kör tabiatın eseri olsalardı, hepsinin aynı renkte, aynı tatta, aynı sertlikte, aynı büyüklükte olmaları gerekirdi. Aralarında farklılık olmaması icab ederdi.

Nitekim bütün insanlar da aynı anne-babadan türemiştirler. Ancak hepsinin meşrebi, huyu, şekli başka başkadır. Hayır ve şerde, iman ve küfürde farklı farklıdırlar.

---

[215] Ra'd, 4.

[216] **Tirmizî**, Tefsir, 14/3118.

Hadiste "**sert**" diye tercüme ettiğimiz "***Dakal***" kelimesi, kuru ve âdî hurma için kullanılır. "***Fârisî***" kelimesi de, iyi cins hurma için kullanılan bir tabirdir.[217]

سورة إبراهيم

14- İBRAHİM SÛRESİ

٦٧٨- (ت ــ *أبو أمامة الباهلي* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى : { **وَيُسقَى من ماءٍ صَديدٍ ، يتجَرَّعُه** } [إبراهيم : ١٦] ، قال : «**يُقَرَّبُ إلى فيه ، فيكْرَهُه ، فإذا أُدْنِي منه شَوَى وجْهَهُ ، ووَقَعَتْ فَرْوَةُ رَأْسه ، فإذا شَرِبَه قَطَّعَ أمْعاءَهُ ، حتَّى يخرج من دُبُره** » ، قال تعالى : {**وَسُقُوا ماء حَميما فَقَطَّعَ أمعاءهم** } [محمد : ١٥] وقال : {**وإنْ يَستَغيثُوا يُغاثُوا بماءٍ كالمُهْلِ يَشْوي الوُجُوهَ بئسَ الشَّرابُ وساءَتْ مُرْتَفقا**} [الكهف : ٢٩]. أخرجه الترمذي.

678- Ebû Umâme el-Bâhilî anlatıyor:

"Rasûlullah (as); *'Ona irinli su içirilecektir. O da onu yudum yudum içecektir'*[218] âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"İrin, onun ağzına yaklaştırılır, tiksinir. Yanına getirildiğinde yüzünü yakar-kavurur, başının derisi düşer. Onu içtiğinde ise, barsaklarını parçalar ve dübüründen çıkar. Yüce Allah; *'Onlara kaynar sudan içirilir ve bu su, barsaklarını parçalar'*[219] buyurdu. *'Onlar, su! Su! diye inledikçe, kendilerine erimiş maden gibi kaynar*

---

[217] Bkz., **Taberî**, XIV, 102; **Kurtubî**, IX, 281.

[218] İbrahim, 16.

[219] Muhammed, 15.

***bir su verilir, ki o su, yüzleri kavurur. O ne kötü bir içecektir! Orası da ne kötü bir konak yeridir!'*[220] **buyurdu."**[221]

İZAH

Âyette geçen "*sadîd*" kelimesini "**irin**" diye tercüme ettik. Bu lafzı **Mücâhid, Dahhâk, Katâde**; kâfirin yanıklarından akan irin ve kan diye açıklarlar. **el-Kurazî;** cehennem ehlinin pisliği, zânîlerin fercleriden akan pisliktir, der. **İbn Kuteybe** ve **Kurtubî**, bu ifâdenin bir teşbih ve temsil olduğunu söyler ve maksat, irin gibi bir su içirmektir, derler.

Burada cehennemliklerin azap sahnelerinden biri anlatılmaktadır. İnsan, bu azâba muhatap olmaya değil, görmeye, hatta hayâl etmeye bile tahammül edemez. Nitekim âyet-i kerîmenin devamında da; "*Ona her taraftan ölüm gelecek, ama ölemeyecek... Arkasından ağır bir azap gelecek...*" buyurulur.[222]

٦٧٩- (ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : أُتِيَ رَسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بِقناعٍ فيه رُطَبٌ ، فقال : {مثلُ كلمةٍ طيِّبةٍ كشجرةٍ طيِّبةٍ أصلُها ثابتٌ وفرْعُها في السَّمَاء تُؤتِي أُكُلَها كُلَّ حين بإذن ربِّها } [إبراهيم : ٢٤ ، ٢٥] قال: « هي النَّخْلةُ » ، {ومَثَلُ كلمةٍ خبيثةٍ كشجَرَةٍ خبيثَةٍ اجتُثَّتْ من فوق الأرض مالها من قَرارٍ } [إبراهيم : ٢٦] قال : « هي الحنظَل ». أخرجه الترمذي. وقال : وقد رَوَاهُ غيرُ واحدٍ موقوفا ،ولم يرفَعُوهُ.

679- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.), içinde olgunlaşmış taze hurma bulunan bir tabak getirildi:

---

[220] Kehf, 29.

[221] **Tirmizî**, Sıfat-u Cehennem, 4/2583.

[222] Bkz., **Taberî**, XIV, 102; **Kurtubî**, IX, 281.

"Hoş kelime** (olan tevhîd), **kökü yerde sâbit, dalları göğe yükselen ve Rabbinin izniyle her mevsim meyvesini veren hoş bir ağaç gibidir"[223] âyetini okudu ve;

"- O, hurmadır" buyurdu.

"Kötü söz** (olan küfür de), **toprağın üstünde büyüyen kötü bir ağaç gibidir.** (Temeli ve kökü olmadığı için) **ayakta duramaz"[224] âyetini okudu ve;

"- O da Ebû Cehil karpuzudur" dedi.[225]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** tahric etti ve; "Bunu birçok kişi mevkûf olarak rivâyet etmiş, **Hammâd b. Seleme**'den başka kimse merfû olarak rivâyet etmemiştir" dedi.

İZAH

Âyetteki **"hoş ve temiz kelime"**yi **İbn Abbas; "Kelime-i tevhîd"** diye tefsir eder.

Bu âyette geçen **"hoş ve temiz ağaç"**, **Tirmizî**'nin rivâyet ettiği yukarıdaki hadîse göre hurmadır. **İbn Abbas**'dan rivâyet edilen diğer bir kavle göre, bundan maksat, mü'mindir. Mü'minin kökü yerde sâbittir. Yeryüzünde sâlih ameller işler ve onun bu amelleri göklere yükselir. Hem mü'min, her mevsim meyve de verir, yâni her saat Allah'ı zikreder.

Bazı rivâyetlerde "**sabit olan**" şeyin, mü'minin kalbinde karar kılan kelime-i tevhîd olduğu zikredilir.

Âyetteki **"kötü söz"**den maksat, **İbn Abbas**'a göre şirktir.

"**Kötü ağaç"**dan maksat da, yukarıdaki hadîste görüldüğü üzere **Ebû Cehil** karpuzudur. **İbn Abbas**'dan gelen bir rivâyete göre, bununla kâfir murad edilmiştir. Onun hiçbir ameli kabul edilip göğe

---

[223] İbrahim, 24-25.

[224] İbrahim, 26.

[225] **Tirmizî**, Tefsir, 15/3119.

yükselmez. Yerde de sağlam bir kökü yoktur, çünkü sâlih bir ameli yoktur.

Şüphe yok ki, burada bir teşbih söz konusudur. Mü'min ile kâfir, iman ile küfür, temsilî ifâdelerle zihinlere yerleştirilmektedir. Âyette biri sağlam, köklü, hem kendine, hem umuma faydalı, ulvî hedeflere namzet, diğeri ise köksüz, zararlı ve felâkete aday iki insan resmedilmektedir.[226]

٦٨٠- (خ م ت د س ـــ البراء بن عازب رضي الله عنهما) عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم قال: «المسلم إذا سُئِلَ في القبر : يشهد أن لا إله إلاّ الله وأنّ محمدا رسولُ الله ، فذلك قوله : {يثبّتُ اللّهُ الذين آمنوا بالقول الثابت } » [إبراهيم: ٢٧].

وفي رواية قال : { يُثبّتُ اللّهُ الذين آمنوا بالقول الثّابت } نزلت في عذاب القبر، يقال له : مَن ربُّك؟ فيقولُ : ربّيَ اللّهُ، ونَبيِّي محمدٌ.

أخرجه البخاري ،ومسلم ، وأبو داود ، والنسائي ، والترمذي. إلا أنّه قال : « هي في القبر ، يُقال له : من ربُّك ؟ وما دينُك ؟ ومَن نبيّك؟».

680- el-Berâ b. Âzib, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet eder:

"Müslüman, kabirde sorguya çekildiği zaman, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet getirir. Yüce Allah'ın kelâmı;

"Allah, mü'minlere dünya ve âhirette sâbit bir sözde (tevhîd'de) *karar ve sebât ihsân eder..."*[227] **şeklindedir."**[228]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

---

[226] Bkz., **Taberî**, XIII, 203; **Kurtubî**, IX, 359; **Aynî**, XIX, 4.

[227] İbrahim, 27.

[228] **Buhârî**, Cenâiz, 87; Tefsir, 14/2; **Müslim**, Cennet, 17/73; **Tirmizî**, Tefsir, 15/3120; **Ebû Davud**, Sünnet, 27/4750; **Nesâî**, Cenâiz, 114.

"Allah, mü'minlere sâbit bir sözde** (tevhîd'de) **daima sebât ihsân eder" âyeti, kabir azâbı hakkında nâzil olmuştur. Kabirde insana:

"- Rabbin kimdir?" denir. Mü'min:

"- Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed'dir" cevabını verir.

Hadîsi **Buharî, Müslim, Ebû Davud, Nesaî** ve **Tirmizî** tahric etti. Ancak **Tirmizî**'deki rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Bu âyet, kabir hakkında nâzil oldu. Orada insana;

"- Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?" soruları sorulur.

İZAH

"Sâbit söz"den maksat, kelime-i şehâdettir. Nitekim hadîs, bunu te'yid etmektedir.

Âyetteki **"âhiret hayatı"**ndan maksat da kabir hayatıdır.

Mü'minler, dünyada imanlarında sebât gösterip tâviz vermedikleri için, Allah, kabirde de onlara karar ve sebât ihsân eder. Bu karar ve sebât, meleklerin sorularına doğru cevap vermeye muvaffak kılması ile tecelli eder.

Taberî ve **Kurtubî**'nin kaydettiklerine göre ise, âyetteki **"dünya hayatı"** cümlesi, kabir hayatı anlamında kullanılmıştır. Çünkü ölüm, dünyevî bir olaydır ve dünya hayatının devamıdır. **"Âhiret hayatı"** cümlesi de, kıyâmeti, yani hesap zamanını ifâde etmektedir. Buna göre, mü'minler dünyada Allah'a imanda sebât gösterdikleri için Allah da onlara hem kabirde ve hem de hesap gününde sebât ihsân eder.[229]

٦٨١- (خ ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله تعالى **{ ألم تر إلى الذين بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَهِ كُفْرا}** [إبراهيم : ٢٨] قال : هم كُفَّارُ أهْلِ مَكّةَ. وفي روايةٍ قال: هم واللّه كُفّارُ

---

229 Bkz., **Taberî**, XIII, 213; **Kurtubî**, IX, 363; **İbn Hacer**, III, 601-602.

قُرَيْش ، قال عَمرو: هم قُرَيْشٌ ، ومحمدٌ: نعمةُ الله، {وأَحَلُّوا قومهم دار البوار} قال: النَّارَ يومَ بَدر. أخرجه البخاري.

681- İbn Abbas;

"Allah'ın nimetini küfür ve nankörlükle karşılayanı ve kavimlerini helâke sürükleyenleri görmez misin?"[230] âyeti hakkında şöyle dedi:

"(Âyette sözü edilen insanlar), Mekke kâfirleridir."[231]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette İbn Abbas şöyle demiştir:

"- Vallahi onlar Kureyş kâfirleridir."

Amr (b. Dînar) ise şöyle dedi:

"- Onlar Kureyşlilerdir. Muhammed de Allah'ın nimetidir. (O'nu küfürle karşıladılar). ***'Kavimlerini felâket yurduna sürüklediler'*** âyeti de, Bedir günü cehenneme sürüklediler, demektir."

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

İZAH

Yukarıdaki âyette geçen, Allah'ın nimetini nankörlükle karşılayanların kimler olduğu konusunda bazı farklı görüşler varsa da, bu görüşlerin hepsi, **Mekke** müşrikleri etrafında toplanır; özellikle de müşriklerin ileri gelenleri...

Onlara verilen nimet ise **Hz. Muhammed**'dir. Allah O'nu müşriklere peygamber göndermiş, böylece onlara doğru yolu göstermiş, sapıklıktan kurtulmaları için çeşitli imkânlar, kolaylıklar lütfetmiş, ama onlar bütün ilâhî nimetleri nankörlükle karşılamışlar,

---

[230] İbrahim, 28.

[231] **Buhârî**, Meğâzî, 7; Tefsir, 14/2.

Allah'a ve Rasûlüne küfretmişler, sonunda da cehennemi boylamışlardır.[232]

٦٨٢- (م ت) ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قوله تعالى : { يوم تُبَدَّلُ الأرضُ غيرَ الأرض والسموات } [إبراهيم : ٤٨] قلت : أيْنَ يَكُونُ النَّاسُ يومئذ يا رسول الله ؟ قال : « على الصراط ». أخرجه مسلم ، والترمذي.

682- Hz. Âişe der ki:

"Rasûlullah'a (as.); ***'O gün yeryüzü başka bir yeryüzüne, gökler de başka bir şekle çevrilecek'***[233] âyetini sordum:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, o gün insanlar nerede olacaklar?" dedim.

"- Sırat üzerinde toplanacaklar"[234] buyurdu.

İZAH

Kıyâmette yerler ve gökler, tamamen şekil değiştirecek, bambaşka bir hüviyete girecekler. Nasıl bir şekle girecekleri konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar için **Tefsir** kitaplarına bakılmalıdır.[235]

---

[232] Bkz., **Taberî**, XIII, 219; **Kurtubî**, IX, 364; **İbn Hacer**, VIII, 21; **Aynî**, XVII, 92.

[233] İbrahim, 48.

[234] **Müslim**, Sıfâtü'l-Münâfıkîn, 2/29; **Tirmizî**, Tefsir, 15/3121.

[235] Bkz., **Taberî**, XIII, 249; **Kurtubî**, IX, 383; **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 375.

سورة الحجر

15 - HİCR SÛRESİ

٦٨٣- (ت س - ابن عباس رضي الله عنهما) قال: كانت امْرأةٌ تُصلّي خلْفَ رسول الله صلى الله عليه وسلم حسناء من أحْسنِ النّاسِ وكان بعضُ القومِ يتقدّمُ، حتى يكونَ في الصفّ الأول لئلا يراها ويتأخر بعضهم حتى يكون في الصفّ المؤخر فإذا ركعَ نظر من تحت إبطيه، فأنزل الله تعالى: {ولقدْ علمْنا المسْتقْدمين منْكمْ ولقدْ علمنا المسْتأخرين} [الحجر: ٢٤]. أخرجه الترمذي، والنسائي.

683- İbn Abbas anlatıyor:

"İnsanların en güzellerinden bir kadın, Rasûlullah'ın (as.) arkasında namaz kılıyordu. Cemâatten bazıları, namazda kadını görmemek için ilk safa doğru ilerliyorlardı. Bazıları da geri kalıyor, arka safta namaza duruyorlardı. Rükûya gittiklerinde koltuklarının altından bakıyorlardı. Bunun üzerine; ***"Muhakkak ki biz, öne geçmek isteyenleri de biliriz, geride durmak isteyenleri de biliriz"***[236] âyeti nâzil oldu."[237]

İZAH

Bu hadîs, yukarıda geçen âyetin nüzûl sebebini göstermektedir.

Âyette geçen **"Öne geçmek ve geri kalmak isteyenler"** cümlesinin delâleti konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ezcümle:

1- Hadiste de ifâde edildiği üzere, namaz saflarında öne veya arkaya geçmektir. Öne geçmek takvâyı, geride kalmak da cehâleti, nifâkı ifâde etmektedir.

---

[236] Hicr, 24.

[237] **Tirmizî**, Tefsir, 16/3122; **Nesâî**, İmâmet, 62.

2- **Atâ, Mücâhid** ve **Dahhâk**'dan nakledildiğine göre, daha önce ölenler ile halen hayatta olanlar kastedilmiştir.

3- **İkrime**'ye göre maksat, yaratılmış olan insanlar ile henüz yaratılmayan, babalarının sulbünde olan gelecek nesillerdir.

4- **Mücâhid**'den gelen diğer bir rivâyete göre maksat, geçmiş ümmetler ile **Muhammed** ümmetidir.

5- **Hasan-ı Basrî** ve **Katâde**, hayır ve tâatta öne geçenler ile geri kalanlardır, derler.

6- **İbn Müseyyeb**, savaş meydanlarında ön safta vuruşanlarla geride kalanlardır, der.

7- **el-Kurazî**'ye göre, savaşta şehid edilenler ile sağ kurtulanlardır.

8- **Şa'bî**'ye göre de, mahlûkatın evveli ile sonu murad edilmiştir.

Bütün bu farklı tevcihler, bize, âyet-i kerîmeyi, herhangi bir şeye tahsis etmeyerek genel manasıyla anlamak ve bunların tümüne hamletmek imkânını vermektedir. Allah, hem yapılan işleri, hem bu işlerdeki gâyeleri, hem geçmiş insanları, hem gelecek nesilleri bilir. Ancak şunu bilmek gerekir ki, âyetin nüzûl sebebi, ilk maddede zikredilen husustur.

Bu hadîs, namazda ilk safın faziletini göstermektedir.[238]

٦٨٤- (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «اتقُوا فِراسَةَ المؤمن ، فإنه يَنظُرُ بنورِ اللّه »، ثم قرأ { إنَّ في ذلك لآياتٍ للمُتَوسِّمين } [الحجر : ٧٥]. أخرجه الترمذي.

684- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'minin ferâsetinden sakının, çünkü o, Allah'ın nuru ile bakar." Sonra Hz. Peygamber (as.); *'Muhakkak ki bunda, basîret sahibi insanlar için ibretler vardır'*[239] âyetini okudu."[240]

---

238 Bkz., **Taberî**, XIV, 23; **Zâdu'l-Mesîr**, IV, 396; **Kurtubî**, X, 19.

İZAH

"Basîret sahibi" diye tercüme ettiğimiz, *"**mütevessim**"* kelimesi hakkında yapılan yorumların en sağlamı, bu hadîste görülmektedir. Bundan maksat da; ferâset sahipleridir. Yani keskin görüşlü, akl-i selim sahibi, basîret ehli kişilerdir. Olaylara ve insanlara doğru teşhisler koyabilenlerdir. Tezâhürlerden hareketle hakîkatlere, iç yüzlere nüfûz edebilenlerdir. Bunun pek çok tezâhürlerini **Kurtubî** kaydeder.[241]

Taberî'nin kaydettiği bir hadîste şöyle buyurulur:

إنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا يَعْرِفُونَ النَّاسَ بِالتَّوَسُّمِ.

"Allah'ın öyle kulları vardır ki, onlar, basîretleri ile insanları tanırlar."[242]

Ancak önemine binâen kaydetmek gerekir ki, ferâsetle varılan netice, hukûkî uygulama için delil değildir.

٦٨٥- (س ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: أُتِيَ رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم سبعا من المثاني الطول.

وفي رواية في قوله {سبعا من المثاني} [الحجر: ٨٧]، قال : السبع الطُّوَلُ. أخرجه النسائي.

685- İbn Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah'a (as.) *Mesânî*'den olan yedi uzun (sûre) verilmiştir.[243]

---

[239] Hıcr, 75.

[240] **Tirmizî**, Tefsîr, 16/3127.

[241] **Kurtubî**, X, 44.

[242] **Taberî**, XIV, 46.

[243] **Nesâî**, İftitâh, 21.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; *"Biz, sana Mesânî'den yedi (sûre) verdik"*[244] âyeti hakkında; "onlar yedi uzun (sûre)dir" demiştir.

Hadîsi **Nesaî** tahric etti.

İZAH

Mesânî; mesnâ'nın çoğulu olup çift ve mükerrer demektir.

Seb'u'l-Mesânî: Bu tabirin, delâleti konusunda farklı görüşler serdedilmiştir:

1- **Fâtiha** sûresidir. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, İbn Sîrîn, Ebû Hureyre, Übeyy b. Kâ'b, Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Atâ, Katâde bu görüştedirler. Çünkü Fâtiha'nın âyet sayısı yedidir. Bu görüşü te'yid eden hadîsler de vardır. **Tirmizî**'nin rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

اَلْحَمْدُلِلّٰهِ اُمُّ الْقُرْآنِ وَاُمُّ الْكِتَابِ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي.

"Fâtihâ; Ümmü'l-Kur'ân, Ümmü'l-Kitâb ve Seb'u'l-Mesânî'dir."[245]

Fâtiha'ya **Mesânî** denmesinin sebebi olarak; her rekâtta tekrar edildiği için, sadece **Muhammed** ümmetine verildiği için istisnâ anlamında kullanıldığı, bu sûrenin Allah'a hamd mefhûmunu ihtivâ ettiği için hamd ü senâ anlamında kullanıldığı, **Fâtiha** kul ile Allah arasında taksim edilmiş karşılıklı bir söz olduğu için ikiye ayrılmış anlamında, iki defa nâzil olduğu için yine iki anlamında ve bu sûredeki bazı kelimelerin ikişer defa tekrar edildiği için ikili anlamında kullanıldığı da rivâyet edilmiştir.

2- **Seb'u'l-Mesânî**'den maksat, yedi uzun sûredir. Bu görüş de İbn Abbas, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid ve Dahhâk'dan rivâyet edilmiştir. Bu yedi uzun sûre de; Bakara, Al-i Imrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe-Enfâl sûreleridir. Enfâl-Tevbe sûreleri, aralarında Besmele olmadığı için ikisi birlikte tek bir

---

[244] Hicr, 87.

[245] **Tirmizî**, Tefsir, 16/3124.

sûre kabul edilmiştir. Ancak bu yedinci sûre konusunda ittifak yoktur. Saîd b. Cübeyr'e göre yedinci sûre Yûnus, Ebû Mâlik'e göre sadece Tevbe sûresidir.

Yedi uzun sûreye **Mesânî** denmesinin sebebine gelince, bu hususta iki görüş vardır:

a) **İbn Abbas**'a göre bu sûrelerde had'lar, farzlar, meseller ikişer defa zikredildiği için **Mesânî** denmiştir.

b) **Mâverdî'**ye göre ise, âyetleri yüz ile ikiyüz arasında olduğu için **Mesânî** denmiştir.

3- **Ziyâd b. Ebî Meryem**'e göre, **Seb'u'l-Mesânî,** Kur'ân'ın indirildiği yedi manâdır: Emir, nehiy, müjde, korkutma, darb-ı mesel, nimetlerin zikri ve eski milletlerin haberleri.

4- **Ebû Mâlik, Dahhâk** ve **Tâvus,** **"Seb'u'l-Mesânî",** bütün Kur'ân'dır, derler.

Seb'u'l-Mesânî'nin **"Fâtiha"** sûresi olduğunu gösteren rivâyetler, diğerlerinden daha sahîhtir.[246]

٦٨٦- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) {الذينَ جَعَلُوا القرآن عضين} [الحجر: ٩١] قال: هم أهل الكتاب: اليهودُ والنصارى جَزَّؤوهُ أجزاء فآمنوا ببعضٍ وكفروا ببعضٍ. أخرجه البخاري.

686- İbn Abbas;

"Onlar Kitabı kısım kısım yapanlardır"[247] âyeti hakkında şöyle dedi:

"- Onlar (dan maksat) ehl-i kitâb olan Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Kitâb'ı parçalara ayırmışlar, bir kısmına inanmış, ama bir kısmına küfretmişlerdi."[248]

---

[246] **Taberî**, XIV, 51; **Kurtubî**, X, 54; **Zâdu'l-Mesîr**, IV, 412; **İbn Hacer**, IX; 293, **Aynî**, XIX, 11.

[247] Hicr, 91.

[248] **Buhârî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 52; Tefsîr, 15/4.

İZAH

"Parçalara ayırmak"tan maksadın ne olduğu, bu hadîste ifâde edilmektedir. **Kitâb**'ın işlerine gelen kısmına inanıp, diğer kısımları reddetmeleridir. Bu konuda gelen diğer bir rivâyete göre ise, Kur'ân hakkında çeşitli iftirâ ve yalanlar uydurarak, bunu her tarafa dağıtmalarıdır. O, şiirdir, büyüdür, kehânettir, efsânedir gibi iddiaları yaymalarıdır. Bunlardan sahîh olanı, ilk rivâyettir.

"Kitâb"dan gâyenin her ne kadar Kur'ân olduğu gâlip ihtimalse de, ehl-i kitâbın kendi kitapları olması da uzak bir ihtimâl değildir. Çünkü onlar, kendi kitaplarını da tahrîf etmişler, bir kısmına inanıp diğer kısmını reddetmişlerdi. Âyet, genel manası ile benimsenir ve hüküm, bu işi yapan herkes için düşünülürse, her iki ihtimâli de kapsamış olur.[249]

٦٨٧- (ت ــ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال في قوله تعالى: {لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ} [الحجر : ٩٢ ، ٩٣] قال : عن قوله : « لا إله إلا اللّهُ». أخرجه الترمذي. وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

687- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber; ***"Rabbine yemin olsun ki, biz onların hepsine muhakkak sûrette yapmakta oldukları şeylerden soracağız"***[250] âyeti hakkında şöyle buyurdu: "(Yani onlara) **Lâ ilâhe illallâh sözünden** (soracağız)."[251]

İZAH

Az önceki hadîste bazı insanlar **Kitâb'**ı parçalara ayırmışlar, bir kısmına inanıp diğer kısmına küfretmişlerdi. İşte burada da Cenâb-ı Hak, onlara bunun hesabını soracağını haber vermektedir. Yani tevhîd ve iman konusundaki bu davranışlarının hesabını soracaktır.

---

[249] Bkz., **Taberî**, XIV; 61; **Kurtubî**, X, 58; **İbn Hacer**, IX, 293.

[250] Hicr, 92-93.

[251] **Tirmizî**, Tefsir, 16/3126.

Âyet-i kerîmede, *"yaptıklarından soracağız"* ifâdesi kullanılmaktadır. Bu ifâde, imandan ziyâde ameli hatırlatmaktadır. Çünkü imân, daha çok kalp ve dil işidir.

Şüphesiz, söz de dilin amelidir. Kaldı ki Rasûlullah (as.), bundan maksadın kelim-i tevhîd olduğunu da açıklamıştır. Yani onlara kelime-i tevhîde vefâ gösterip göstermedikleri, sözlerini amelleriyle doğrulayıp doğrulamadıkları sorulacaktır. Kur'ân'ın tamamına inanmışlar mı, yoksa işlerine gelene inanıp diğerlerini red mi etmişler? Bu husus onlara sorulacaktır.

Hasan-ı Basrî şöyle der:

"İman süslü sözlerle , din temennîlerle gerçekleşmez. O, kalbe iyice yerleşmesi ve amellerin de onu doğrulaması ile tahakkuk eder."[252]

Hz. Peygamber (as.) de hâlis imanı; **"İnsanı haramlardan alıkoyan şey"** diye açıklar.

Bu âyet, mü'min-kâfir herkese, yaptıklarının hesabının sorulacağını göstermektedir. Yalnız kâfirlerin muhâsebe edilip edilmeyecekleri konusu, âlimler arasında ihtilâflıdır.[253]

Bu hadîsin râvîlerinden **Leys b. Ebî Süleym**, muhaddisler nazarında zayıf biridir.

سورة النحل

16 - NAHL SÛRESİ

٦٨٨- (س ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) { مَنْ كفر باللّه من بعد إيمانه، إلا مَنْ أُكْرِهَ وقلبُهُ مُطمئنٌ بالإيمان ، ولكن من شرح بالكفر صدرا فعليهم غضبٌ من اللّه ، ولهم عذاب عظيم } واستثنى من ذلك { ثُمَّ إنَّ ربَّكَ لِلَّذينَ هاجَرُوا مِنْ بعْدِ ما فُتِنُوا ، ثمَّ جاهدوا وصبروا ، إن ربك من بعدها لغفور رحيم } [النحل : ١١٠] وهو عبد اللّه بن

---

[252] **Kurtubî**, X, 60.

[253] Bkz., **Taberî**, XIV, 66.

أبي السَّرْح – الذي كان على مصرَ – كان يكتُبُ الوَحيَ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فأزلَّهُ الشيطانُ ، فَلَحِقَ بالكفار ، فأَمر به أن يُقتل يوم الفتح ، فاسْتجارَ له عثمان بن عفان ، فأجارَهُ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم. أخرجه النسائي.

688- İbn Abbas şöyle dedi:

"Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlananlar müstesnâ, kim inandıktan sonra Allah'a küfreder, göğsünü küfre açarsa, onlar Allah'ın gazâbına uğrarlar. Onlar için büyük bir azap vardır"[254] âyetindeki (genel hükümden); *"Sonra muhakkak ki Rabbin, eziyet ve zulme uğrayıp hicret eden, sonra da cihâd eden ve sabredenlerin (yardımcısıdır). Şüphe yok ki Rabbin, çok affedicidir, çok merhametlidir"*[255] âyetindeki (hüküm), istisnâ edilmiştir. O (burada işâret edilen kişi), Mısır'da komutanlık yapan Abdullah b. Ebî Serh'dir.[256] O, Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapıyordu. Ama şeytan onu şaşırttı, kâfirlere katıldı ve Fetih gününde Hz. Peygamber (as.) onun öldürülmesini emretti. Osman b. Affân onun için emân diledi, Rasûlullah (as.) da onu affetti."[257]

---

[254] Nahl: 106.

[255] Nahl: 110.

[256] **Ebû Yahya, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh el-Âmirî el-Kuraşî:** ö. 37/657. Sahabîdir, Hz. Osman'ın süt kardeşidir. Kureyş'in önde gelenlerindendi. Önce müslüman olup vahiy kâtipliği yapmış, ancak sonra irtidat edip tekrar **Mekke**'ye dönmüştü. **Mekke** fethi sırasında Rasûlullah'ın (as.) Kâbe örtüsüne sarılsalar bile öldürülmesini emrettiği dört kişiden biridir. Ama Hz. Osman'ın ricası üzerine kendisine emân vermişti. Bunun üzerine tekrar İslâm'a girdi ve ondan sonra iyi bir islâmî hayat yaşadı. Hz. Osman döneminde **Mısır** valiliği yaptı, 27/647'de **İfrikıye**'yi fethetti. Hz. Osman'ın öldürülmesi ile başlayan fitne dönemibnde **Askalan'**a çekildi ve kimseye bîat etmeyerek tarafsız kaldı. **Askalan**'da sabah namazından selâm verirken ruhunu teslim etti.

[257] **Nesâî**, Tahrîmu'd-Dem, 15. Müellifin işâret etmemesine rağmen bu hâdisi **Ebû Davud** da rivâyet etmiştir. Bkz., Hudûd, 1/4358.

İZAH

"İnandıktan sonra Allah'a küfredip göğsünü küfre açan" kişinin kim olduğu hakkında farklı rivâyetler vardır. Yukarıdaki hadîste, bunun, **Abdullah b. Ebî Serh** olduğu ifâde edilmektedir.

ABDULLAH B. EBÎ SERH

Rasûlullah'ın (as.) vahiy kâtibi idi. Ancak şeytana uyarak irtidâd etmiş ve **Mekke**'ye geri dönmüş, Kur'ân âyetleri hakkında bazı uydurma tasarruflarda bulunduğunu söylemişti. **Mekke** fethinde Rasûlullah (as.), onun yakalandığı yerde öldürülmesini emretmişti. Süt kardeşi **Hz. Osman**'ın ısrarlı talepleri üzerine affedildi. O da bunun üzerine tekrar müslüman oldu ve ondan sonraki hayatı, son derece dürüst ve mükemmel geçti. **Mısır** fethine katıldı, buranın fethinde büyük hizmeti geçti. Sonra **Hz. Ali** ile **Hz. Muâviye** arasında ortaya çıkan fitne döneminde hiçbir tarafa bîat etmedi, **Askalan**'a çekildi. **"Son amelim sabah namazı olsun!"** diye niyâz etmişti. Hicrî 36 yılında sabah namazını kılıp sol tarafa selâm verince ruhunu teslim etti.[258]

İŞKENCE VE İLK ŞEHİD

Diğer bir rivâyete göre de bu âyetteki *"zorlananlar müstesnâ"* cümlesi **Ammâr b. Yâsir** hakkında nâzil olmuştur. **Ammâr** ve annesi **Sümeyye** ile babası, müşrikler tarafından işkence edilmiş, **Sümeyye** bacaklarından iki deveye bağlanarak gerilmiş, **Ebû Cehil** tarafından; **"Sen erkekler için müslüman oldun!"** diye alay edilerek önden süngülenmek suretiyle öldürülmüş, **Yâsir** de katledilmişti. **Sümeyye** ve **Yâsir**, İslâm'ın ilk şehitleri oldular. Bu manzaradan çok korkan genç **Ammâr**, müşriklerin teklifini kabul ederek İslâm'a inanmadığını söylemiş, ancak oradan kurtulur kurtulmaz Rasûlullah'a (as.) gidip durumu arz etmiş, bunun üzerine **"zorlananlar müstesnâ"** hükmü nâzil olmuştur. **Bilâl-i Habeşî,**

---

[258] **İsâbe**, IV, 109; **Üsüd**, III, 259.

Suheyb-i Rûmî, Habbâb ve **Sâlim** de **Ammâr** gibi işkenceye marûz kalanlardandır.

Buna göre ilk âyetin manası şöyle olur:

Kalbi iman ile dolu olduğu halde kim küfre zorlanır ve iman ettikten sonra tekrar Allah'a küfretmek zorunda kalırsa, bu, onun imanına zarar vermez. Fakat göğsünü küfre isteyerek açarsa, o, Allah'ın gazâbına uğrar...

ZORLAMA

Şahıslar bir tarafa bırakılırsa, bu âyet, zorlama hâlinde küfür lafzının telaffuz edilebileceğine ruhsat getirmektedir. Bu zorlanmanın ölçüsü de, canını, namusunu veya bir uzvunu kaybetme ihtimâlidir. Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlandığı için küfrü telaffuz eden bir insanın küfrüne hükmedilemez.

Bir kısım âlimler, ruhsatın fiil ve davranışlarda değil, sadece sözlerde geçerli olduğunu söyler. Buna göre, meselâ birini öldürmek veya malını almak, veya zinâ, içki, faiz gibi şeylerde zorlama olsa dahi ruhsat yoktur. **Hasan-ı Basrî, Evzâî** ve bazı **Mâlikîler** bu görüştedirler.

Fakat âlimlerin çoğunluğu, iman kalpte var olduğu müddetçe, fiil ve davranışlar için de ruhsatın geçerli olduğu görüşündedir. Ancak zorlansa dahi bir başkasını öldürmenin câiz olmadığında icmâ vardır.

Ruhsat câiz olmakla birlikte azîmet prensibinin çok daha hayırlı ve sevâbının daha büyük olduğuna şüphe yoktur.[259]

٦٨٩- (ت ــ **ابي بن كعب** رضي الله عنه) قال: لما كان يومُ أُحُد: أصيب من الأنصار أربعةٌ وستُّون رُجلا ، ومن المهاجرين ستةٌ - منهم حمزة بن عبد المطّلب - فمثّلُوا بهم ، فقالت الأنصار: لئن أصبنا منهم يوما مثلَ هذا لَنُرْبيَنَّ عليهم التمثيل ، فلما كان يومُ فتح مكة أنزل الله {**وإن عاقبتُم فعاقبوا بمثل ما عُوقبتم به ، ولئن صبرتُم لهو خيرٌ للصابرين** }

---

[259] Bkz., **Taberî**, XIV, 180; **Kurtubî**, X, 180, 192; **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 495.

[النحل: ١٢٦] فقال رجل: لا قُرَيْشَ بعد اليوم فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «كُفُّوا عن القوم إلا أربعة». أخرجه الترمذي.

689- Übeyy b. Kâ'b anlatıyor:

"Uhud gününde Ensârdan 64, Muhâcirlerden de 6 kişi şehid düştü. Bunlardan biri de Hamza b. Abdulmuttalib'di.[260] Müşrikler, onlara müsle yapmışlardı. Ensârdan bazısı;

"- Eğer bir gün bize de fırsat düşerse, muhakkak müsleyi onlara fazlasıyla tatbik edeceğiz" dedi.

Mekke fethedilince Yüce Allah; ***"Eğer bir cezâ ile mukabele edecek olursanız, ancak size verilen cezânın misli ile mukabele edin*** *(ileri gitmeyin).* ***Ama eğer*** *(mukabele etmeyip)* ***sabrederseniz, muhakkak ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır"***[261] buyurdu.

Adamın biri:

"- Artık bundan sonra Kureyşe hayat hakkı yok!" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Dört kişi hariç, Kureyşten elinizi çekin!" buyurdu.[262]

İZAH

"Müsle": Bir insanı öldürdükten sonra uzuvlarını kesmek, parçalamak suretiyle cesedi tahrip etmektir.

Uhud savaşında müslümanlar yetmiş şehid vermişlerdi. Bunlardan biri de Rasûlullah'ın (as.) amcası **Hz. Hamza** idi. Ona **müsle** de yapılmıştı; karnı yarılmış, burnu-kulakları kesilmiş, vücûdu parçalanmıştı. Bu feci manzaradan fevkalâde müteessir olan

---

[260] **Ebû Umâre, Hamza b. Abdülmuttalib el-Kuraşî el-Haşimî:** ö. 3/624. Rasûlullah'ın (as.) amcası ve süt kardeşi idi; onları Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe emzirmişti. İlk müslümanlardandır. Onun müslüman olmasıyla İslâm büyük güç kazandı. **"Allah'ın aslanı"** lakabı ile maruftu. **Bedir** ehlindendir. **Bedir**'de Utbe ile mübarezeye çıkmış ve onu öldürmüştü. **Uhud**'da Vahşî adlı bir köle tarafından şehid edildi. **"Şehidlerin efendisi"** olarak şöhrete ulaştı.

[261] Nahl, 126.

[262] **Tirmizî**, Tefsir, 17/3129.

Rasûlullah (as.) ve müslümanlar, kendilerinin de müşriklerden aynı şekilde intikam alacaklarını söylemişlerdi. Bunun üzerine nâzil olan âyet-i kerîme, aşırı gitmeyi yasaklamış, misliyle mukabeleye cevâz vermiş, ama sabrın daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber ve müslümanlar da sabrı benimsemişlerdi.

Mekke fethi sırasında Hz. Peygamber tarafından öldürülmelerine cevaz verilen dördü erkek ikisi kadın altı kişi şunlardır:

1- **Abdullah b. Ebî Serh: Abdullah** hakkında az önce geçen hadîste bilgi verilmişti.

2- **İkrime b. Ebî Cehil: İkrime**, öldürüleceği korkusuyla **Yemen**'e kaçmıştı. Karısı **Ümmü Hakîm** müslüman olmuş, kocası için Hz. Peygamber'den emân istemiş, istediği emânı almış, **Yemen**'e giderek kocasını bulmuş, affedildiğini müjdeleyince **İkrime** de müslüman olmuş ve ondan sonraki İslâmî hayatı gâyet güzel geçmişti.

3- **Mikyes b. Subâbe:** Kendi kavmi olan **Benû Leys**'den **Nemîle b. Abdullah** tarafından öldürüldü.

4- **Abdullah b. Hatal:** O da **Ebû Berze el-Eslemî** ve **Saîd b. Hureys el-Mahzumî** tarafından öldürülmüştü.

5- **Fertenî**: Bu kadın, **İbn Hatal**'ın muganniyesi idi ve Rasûlullah'ı (as.) hicvederdi. Öldürülmesi emredilmişse de, müslüman olmuş, af dilemiş ve bağışlanmıştı.

6- **Sâre**: Bu kadın da **İbn Hatal**'ın muganniyesi idi ve **Hâtıb b. Ebî Beltea**'nın gizli mektubunu **Kureyş**'e götürüyordu. **Sâre**'ye emân verildiği ve öldürüldüğü hakkında farklı rivâyetler vardır.[263]

---

[263] Bkz., **Taberî**, XIV, 195; **Kurtubî**, X, 201; **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 507.

سورة بني إسرائيل

17 - İSRÂ SÛRESİ

٦٩٠- (خ — ابن مسعود رضي الله عنه) قال : في بني إسرائيل والكهف، ومريم، وطه ، والأنبياء : إنَّهُنَّ من العتاق ، الأول ، وهُنَّ من تلادي. أخرجه البخاري.

690- İbn Abbas; İsrâ, Kehf, Meryem, Tâ-Hâ ve Enbiyâ sûreleri hakkında şöyle dedi:

"- Onlar, ilk nâzil olan sûrelerdir ve benim eski ezberlerimdir."[264]

İZAH

"İtâka": **Atîk**'in çoğuludur. Eski, kıymetli ve üstün demektir. Bu lafız, adı geçen sûrelerin faziletleri sadedinde kullanılmıştır. Bu sûrelerin ve onlarda geçen kıssaların faziletini ve kıymetini göstermektedir.

"Uvel": Bu lafız da ilk, ilkler anlamına gelir. Bununla **İbn Abbas,** ya bu sûrelerin ilk ezberlediği sûrelerden olduğunu, veya ilk nâzil olan sûrelerden olduğunu ifâde etmek istemiştir. Her ikisinin murad edilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü bazı âyetleri müstesnâ, bu sûrelerin hepsi de **Mekke**'de nâzil olmuşlardır.

"Tilâd": Bu lafız da eski olmak, eskiden kalmak anlamına gelir ve maksat eski ezberlerinden olduğunu belirtmektir.[265]

٦٩١- (خ ت — ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله عز وجل {وما جعلنا الرؤيا التي أريناك إلا فتنة للناس} [الإسراء: ٦٠] قال: هي رؤيا عَيْنٍ أُرِيهَا النبيُّ صلى الله عليه

---

[264] **Buhârî**, Tefsir, 17/1; 21/1; Fedâilu'l-Kur'ân, 6.

[265] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 302, 363; **Aynî**, XIX, 19.

وسلم ليلة أُسْرِيَ به إلى بيت المقدس، {والشجرة الملعونة في القرآن} وهي شجرة الزَّقُّوم.
أخرجه البخاري، والترمذي.

691- İbn Abbas; *"Sana gösterdiğimiz rüyâyı ve Kur'ân'da lânet edilen ağacı, insanlar için ancak bir imtihan yaptık"*[266] âyeti hakkında şöyle dedi:

"- O rüyâ, gözün görmesidir; İsrâ gecesi Beytü'l-Makdis'e giderken Rasûlullah'a (as.) gösterilmiştir. Kur'ân'da lânet edilen ağaç da zakkum ağacıdır."[267]

İZAH

Burada üzerinde durulan husus, **İsrâ** ve **Mi'râc** olayı ile Kur'ân-ı Kerîm'de lanetlenen ağaçtır. Önce **İsrâ** olayına temas edelim:

İSRÂ RÜYADA MI - UYANIKKEN Mİ OLDU?

Bu âyette en çok ihtilâf, "**rüyâ**" kelimesi etrafında cereyan etmiştir. Tabiatiyle bu ihtilâf, **Mi'râc** olayına da yansımıştır. Âyet-i kerîmedeki "**rüyâ**"nın şekli konusunda iki ayrı görüş vardır:

1- Buradaki "**rüyâ**" lafzı, uykuda görülen rüyâ değil, uyanıkken gözün görmesi olayıdır. Zaten rüyâ kelimesi de Arapça'da, "**görmek**" mastarından alınmıştır.

2- Bundan maksat, uykuda görülen rüyâdır. Bu rüyânın delâleti konusunda çeşitli rivâyetler varsa da, bunlar zayıftır.

Buhârî'nin müteaddit rivâyetlerinde sarîh olarak belirtildiği üzere bu olay, uykudaki rüyâ şeklinde değil, gözle görme şeklinde meydana gelmiştir. Âyetin işâret ettiği **Mi'râc** olayı gece cereyan ettiği için, "**rüyâ**" kelimesi kullanılmış olabilir. Âyet-i kerîme, bunun, insanlar için bir fitne, bir imtihan vesilesi olduğunu ifâde etmektedir. Uykuda görülen rüyânın, insanlar için fitne ve imtihana vesile olması, akla da uygun düşmemektedir. Nitekim **İbn Abbas; "O rüyâ**

---

[266] İsrâ, 60.

[267] **Buhârî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 42; Tefsir, 17/9; Kader; 10; **Tirmizî**, Tefsir, 18/3134.

değil, gözün görmesidir" derken, diğer bir hadîste de; **"O, uykuda görülen rüyâ değildir"** diye tasrîh edilmektedir.

Hâdise, **Mi'râc** gecesi **Mekke'**den **Beytü'l-Makdis**'e giderken ve orada cereyan etmiştir. Ancak burada görülen şeylerin ne olduğu söylenmemiştir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerîm'de; *"O'na âyetlerimizi göstermek için..."*[268] diye ifâde edilmektedir. Müteaddit hadîslerde, görülen şeylerin neler olduğu belirtilmektedir. Bunlar, **Mi'râc** bahsinde ele alınacaktır.

2- ZAKKUM

"Lânet edilen ağacın" mâhiyeti konusunda da çeşitli görüşler serdedilmiştir. Bu konudaki rivâyetlerin en sahîhi, yukarıda geçen **"zakkum ağacı"** rivâyetidir. Zakkum ağacı, Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde zikredilmiştir:

"Biz, zakkum ağacını kâfirler için bir fitne (azap) yaptık. O, cehennemin dibinde biten bir ağaçtır. Meyveleri şeytanların başları gibidir. İşte onlar, muhakkak bundan yiyecekler, karınlarını bundan dolduracaklar."[269]

"Şüphesiz zakkum ağacı, kâfirin yiyeceğidir. O, maden tortusu gibi midelerinde kaynar, tıpkı kaynar suyun kaynaması gibi..."[270]

"Siz ey sapıklar, yalancılar!.. Muhakkak zakkum ağacından yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. Üstüne de o kaynar sudan içeceksiniz. Susamış develerin içişi gibi..."[271]

Bu âyetlerin dışında, zakkumun mâhiyeti konusunda yapılan çeşitli te'viller için Tefsir kitaplarına bakılmalıdır.

---

[268] İsrâ, 1.

[269] Saffât, 62-66.

[270] Duhân, 43-46.

[271] Vâkıa, 51-55.

3- İMTİHAN

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, bu görülen şeylerin insanlar için bir fitne ve imtihan vesilesi kılınmasıdır.

O, gerçekten müşrikler için bir fitne, mü'minler için de bir iman sınavı idi. Çünkü Hz. Peygamber (as.), **Mi'râc** olayını anlatınca, **"Bir gecede bir aylık mesafe nasıl alınabilir?"** diyen **Mekke** müşrikleri, O'nu alaya almışlardı. Hatta bu olay, müslümanlar arasında bile fitneye yol açtığı, sırf bu yüzden İslâm'dan dönenlerin bile olduğu rivâyet edilmiştir.

Lânetlenen ağacın fitne vesilesi olması da şöyle izah edilmiştir:

Pek çok kişi, cehennemde bir ağacın yetişmesi ve bunu ateşin yakıp yok etmemesi nasıl düşünülebilir? diyerek şüphe ve tereddütler içerisinde bocalamıştır. Özellikle **Ebû Cehil, "Taşı bile yakıp erittiği söylenen cehennem, nasıl oluyor da ağacı yakmıyor?"** diyerek fikirleri bulandırıyordu.

İşte imanı tam anlamıyla içine sindirememiş olan insanlar için, bu zakkum ağacı da bir fitne olmuştu. Halbuki yüce Allah'ın gücü ve kudreti karşısında, tabiat kanunlarının hiçbir hüküm ifâde etmeyeceğine, ancak imanı sağlam olanlar inanabilir. Nitekim ateşin tabiatı yakmak olduğu halde, Yüce Allah'ın emri ile **Hz. İbrahim'**i yakmamış, ateş alanını gülistana çevirmişti.[272]

٦٩٢- (خ ـ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) في قوله عز وجل : **{أَمَرْنا مُتْرَفِيها}** [الإسراء : ١٦] قال : كنا نقولُ للحيّ في الجاهلية – إذا كثُروا – قد أَمِرَ بنو فُلان.

أخرجه البخاري.

692- Abdullah b. Mes'ûd;

---

[272] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 315; XIII, 345; **Aynî**, XVII, 30; XIX, 30; XXIII, 158; **İbn Kesîr**, IV, 323; **Taberî**, XV, 109; **Kurtubî**, X, 282; **Zâdu'l-Mesîr**, V, 53; **Durru'l-Mensûr**, IV, 191.

"Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, o memleketin zevk ve refâh içinde yüzen** (önderlerine) **emrederiz..."[273] âyetindeki (emrederiz kelimesi hakkında) şöyle dedi:

"- Biz, câhiliyet döneminde, bir kabile çok kalabalık olduğu zaman, onun için *'Emira benû fulânın'* yani falan kabile arttı" derdik."[274]

İZAH

Bu âyette geçen "**emretmek**" kelimesi, üç şekilde tefsir edilmiştir:

1- Yukarıdaki hadîste **İbn Mes'ud**, bu fiili, emretmek değil, çoğaltmak anlamında kullanmıştır. Câhiliyet döneminde de bu anlamda kullanılırdı. Buna göre âyetin anlamı şöyledir:

Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, o memleketin zevk ve refah içinde yüzen elebaşlarının sayılarını çoğaltırız.

Ebû Ubeyde, Dahhâk, Katâde ve **İbn Kuteybe** de bu te'vîli tercih ederler.

2- Diğer bir te'vîle göre "***emernâ***" fiili, "***emmernâ***" diye şeddeli olarak okunmuştur. Bu durumda fiil "**Emir yapmak, idâreci kılmak"** anlamına gelir ve âyetin manası da şöyle olur:

"...Onların zevk ve refah içinde yüzen şımarıklarını Emîr yaparız."

3- Kelime zâhirde olduğu gibi "**emretmek**" anlamında kullanılmıştır. Bu da **Saîd b. Cübeyr**'in tercihidir. **Taberî** de bunu uygun bulur.

Bir dördüncü te'vîl olarak **Mâverdî**, "**göndeririz**" anlamını vermiştir.

Zemanşerî, buradaki "**emr**"i, mecâz anlamında kabul ediyor ve; Allah onlara bolluklar, nimetler verir, onlar da şehvetlerine uyarlar, bu yüzden azap onlara hak olur diye izah ediyor.[275]

---

[273] İsrâ, 16.

[274] **Buhârî**, Tefsir 17/4.

٦٩٣- (خ م ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) في قوله تعالى : {أولئك الذين يَدْعُون يبتغون إلى ربهم الوسيلة } [الإسراء : ٥٧] قال : كان نفرٌ من الإنس يعبدون نفرا من الجن ، فأسلم النَّفَرُ من الجنّ ، فاستمسك الآخرون بعبادتهم ، فنزلت { أولئك الذين يَدْعون يبتغون إلى ربهم الوسيلة}. أخرجه البخاري ،ومسلم.

693- Abdullah b. Me'ûd;

"Onlar, hangisi Allah'a daha yakın olacak diye Rablerine karşı vesile ararlar, rahmetini umarlar ve O'ndan korkarlar..."[276] âyeti hakkında şöyle dedi:

"- İnsanlardan birkaçı, cinlerden bazısına ibâdet ediyordu. İbâdet edilen cin, müslüman oldu, ama ibâdet edenler, yine ibâdetlerine devam ettiler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu."[277]

İZAH

"Vesîle"; yakınlıktır. Allah'a yakın olmak için vesile arayan da müşriklerin ma'bûd diye tapındıkları cinler veya meleklerdir. Onlar Allah'a yaklaşmak için vesile ararlarken, müşrikler hâla onlara tapmaya devam ediyorlardı.

Bu hadîste bazı insanların cinlere taptıkları, cinlerin ise müslüman oldukları ve insanların kendilerine tapmalarına razı olmadıkları, kendileri Allah'a yaklaşmak için vesile aradıkları, ama insanların yine de cinlere ibâdete devam ettikleri anlatılmaktadır. Ma'bûd olan cin Hakka döndüğü halde, ona tapan kul dönmüyor.

Taberî, İbn Mes'ûd'dan yaptığı diğer bir rivâyette; **"Cinlere ibâdet eden insanlar, onların müslüman olduklarını bilmîyorlardı"** ziyâdesini kaydeder.

Yine **Taberî, İbn Mes'ûd'**un şu sözünü nakleder:

---

275 Bkz., **İbn Hacer**, IX, 310; **Taberî**, XV, 55; **İbn Kesîr**, IV, 295; **Keşşâf**, II, 442, **Kurtubî**, X, 232; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 19; **Durru'l-Mensûr**, IV, 169.

276 İsrâ, 17/57.

277 **Buhârî**, Tefsir, 17/7-8; **Müslim**, Tefsir, 4/28.

"Arap kabileleri, bazı meleklere taparlardı. Bu meleklere cin denirdi. Bunlar Allah'ın kızlarıdır, derlerdi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu."

Bu âyetten önce geçen; *"De ki: Allah'tan başka ilâh diye inandıklarınızı çağırın..."* âyeti hakkında **İbn Abbas** şöyle der:

"Müşrikler; ***'Biz meleklere ibâdet ederiz, onlar da duâ ederler, bizim için şefâatçi olurlar'*** **derlerdi."**

Kastalânî; "İnsanların Allah'tan başka tapındıkları ilâh..." diye mutlak bırakılan ifâdeyi, sadece Araplara tahsis etmez, örnek olarak **Mesîh** ve **Üzeyr**'e tapınanları da zikreder. **İbn Kesîr,** bu örneğe **Hz. Meryem**'i de ilâve eder, hatta **İbn Abbas'**dan naklen ay ve güneşi de katar. **Taberî** de naklettiği rivâyetlerle bu görüşlere mesned teşkil eder.

Hadiste, tam metin karşılığı olarak **"İns'den bazı insanlar, cin'den bazı insanlara ibâdet ediyorlardı"** ibâresi kullanılmaktadır. **Kirmânî**, ins ve cinnin, birbirinden farklı iki zümre olduğunu, her ikisi hakkında "**insanlar**" lafzının nasıl kullanıldığını sorar. Buna cevâben **Aynî, "Nâs, yani insanlar"** lafzının, bir gurup ifâdesi olduğunu, bunun "**ins**"den de "**cin**" den de olabileceğini söyler.[278]

٦٩٤- (ت ـــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم **{يوم ندعو كلَّ أُناس بإمامهم}** [الإسراء: ٧١] قال: **«يُدْعى أحدُهم فيُعطي كتابَه بيمينه ويُمدُّ له في جسْمِه ستُّون ذراعا، ويَبيضُّ وجهُهُ ويُجعلُ على رأسِه تاجٌ من لؤلؤ يتلألأ فينطلق إلى أصحابه الذين كانوا يجتمعون إليه فيرَونه من بعيد فيقولون، اللهم ائتنا بهذا فيأتيهم ،فيقول: أبْشِرُوا لكُلّ رجُلٍ منكم مثلُ هذا المتبوع على الهُدَى، وأما الكافر: فيُعْطَى كتابَه بشماله ويَسوَدُّ وجهه ويُمدُّ له في جسمه ستون ذراعا، ويُلبس تاجا من نارٍ، فإذا رآه أصحابُهُ يقولون : نعوذُ باللّه من شر هذا ، اللَّهُمَّ لا تأتنا به ، فيأتيهم. فيقولون: اللهم أخْزِه، فيقول لهم: أبعَدكُمُ اللّه، فإنّ لكلّ رجلٍ منكم هذا».** أخرجه الترمذي.

---

[278] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 314; **Aynî**, XIX, 29; **Kastalânî**, VII, 208; **Taberî**, XV, 104; **Kurtubî**, X, 279; **İbn Kesîr**, IV, 320; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 49; **Durru'l-Mensûr**, IV, 189.

694- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (as.);

"Bütün insanları, kendi imamlarıyla birlikte çağıracağımız gün..."[279] âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"O gün insanlardan biri çağrılır, kitabı sağına verilir, vücudu altmış zirâ büyütülür, yüzü aklanıp güzelleştirilir, başına da parıldayan incilerle süslü bir tâc giydirilir. Sonra toplu halde kendisini bekleyen arkadaşlarına doğru gider. Arkadaşları onu uzaktan görünce:

"Yâ Rabbi, onu bize de lütfeyle![280] derler.

Adam, onların yanına gider ve:

"- Sizden, hidâyete tâbi olan herkesi, bununla müjdeleyiniz!" der.

Kâfire ise **Kitâb'ı** solundan verilir[281], yüzü karartılır, vücûdu[282] altmış zirâ büyütülür ve ateşten[283] bir tâc giydirilir. Arkadaşları onu görünce:

"Bunun şerrinden Allah'a sığınırız! Yâ Rabbi, onu bize getirme!" derler. Adam, onların yanına gidince de;

"Ya Rabbi, onu uzaklaştır!" diye yalvarırlar.

Adam der ki:

"- Allah sizi uzak tutsun! Sizden her birinizin âkıbeti işte budur."[284]

---

[279] İsrâ, 71.

[280] Burada **Tirmizî**, **"Onu bize mübarek kıl!"** cümlesini ziyâde eder.

[281] **"Kitabı solundan verilir"** cümlesi, **Tirmizî'**de yoktur.

[282] **Tirmizî'**de **"Âdem sûretinde"** ziyâdesi vardır.

[283] **"Ateşten"** kelimesi, **Tirmizî'**de yoktur.

[284] **Tirmizî**, Tefsir, 18/3136.

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin hasen-garîb olduğunu söyler. Senedindeki râvîlerden **Abdurrahman b. Ebî Kerîme**, durumu meçhul bir râvîdir ve sadece **İbn Hibbân** onun sika olduğunu söylemektedir.

Âyet-i kerîmede bahsedilen **"çağırma günü"**, kıyâmet günüdür.

İNSANLARIN MAHŞERE ÇAĞRILMASI

Burada üzerinde durulması gereken şey, âyetteki "**İmam**" lafzının delâletidir. "**Kendi imamlarıyla birlikte çağıracağımız"** cümlesindeki "**İmam**" lafzı ile ne murâd edilmiştir?

1- Reisleri murâd edilmiştir. **Taberî, İbn Abbas**'ın **"Dalâlet imamları veya hidâyet imamları"** cümlesiyle buna açıklık getirdiğini söyler. **Kurtubî, Hz. Ali'**nin; **"İnsanlar, kendi asırlarının liderleriyle çağırılır"** şeklinde bir sözünü kaydeder. Buna göre insanlar; **" Ey İsâ'ya tâbi olanlar!.. Ey Musa'ya tâbi olanlar!.. Ey Ebû Cehil'e tâbi olanlar!.."** şeklinde, tâbi olduğu lideri ile birlikte çağırılır.

2- Diğer bir rivâyete göre ise "**Amelleri**" demektir. Buna göre de; **"Ey falan ameli işleyenler!.."** diye çağırılırlar. **Hasan-ı Basrî, Ebû'l-Âliye**, âyete bu manayı verirler.

3- **Enes b. Mâlik**'den gelen bir rivâyete göre de, **"İmamları"**ndan maksat, Peygamberleridir. **Mücâhid**, bu rivâyeti muvafık bulur. **İbn Kesîr** de; *"Her ümmet için bir Peygamber vardır"*[285] âyetini, bu görüşün delili olarak zikreder. Bu durumda insanlar; **"Ey Muhammed ümmeti!.. Ey Musa ümmeti!.."** diye çağırılırlar.

4- **İkrime**'den rivâyet edildiğine göre "**kitapları**" demektir. Ancak kitaplarından maksat da; **Mukatil** ve **Katâde**'ye göre, amellerinin yazılı olduğu kitap, **Dahhâk, İbn Zeyd** ve **İbn Kesîr**'e göre de kendilerine vahyedilen kitaptır.

---

[285] Yunus, 47.

Âyetin devamında gelen *"...Kitabı sağ eline verilenler, işte onlar kitaplarını okuyacaklar, sevinecekler"* cümlesi, bu görüşe delil teşkil eder mâhiyettedir.

"Her ümmet kendi kitabına çağırılacak. Bugün yaptıklarınızın karşılığı size verilecek; İşte bu, sizin kitabınızdır. Size hakkı söylüyor. Çünkü biz, sizin yaptıklarınızı hep yazıyorduk"[286] âyeti de aynı görüşü te'yid eder.

Yâsîn sûresinde geçen *"Biz her şeyi İmâm-ı Mübîn'de yazdık"*[287] âyetindeki "**İmâm**" lafzı da, yine "**Kitap**" anlamında kullanılmıştır.

Buna göre insanlar; **"Ey İncîl ehli!.. Ey Kur'ân ehli!.."** diye çağırılırlar. **Kurtubî**, bu görüşlerin ekserisini içine alan şu meâlde bir hadîse işaret eder:

"Herkes kendi zamanının imamı ile, Rabblerinin kitabı ile ve Peygamberlerinin sünneti ile çağırılır. *'Ey İbrahim'in etbâı, gelin!.. Ey Musa'nın etbâı, gelin!.. Ey Muhammed'in etbâı, gelin!..'* denilir. Hak ehli kalkar, sağ elleriyle kitaplarını alırlar. Sonra *'Ey şeytanın etbâı, gelin!.. Ey dalâlet reislerinin etbâı, gelin!..'* denilir."[288]

Kurtubî, burada başka bir hadîsle, diğer bir hususa da açıklık getirir:

"Yüce Allah, kıyâmet gününde evvelkilerin ve sonrakilerin hepsini topladığı zaman, her gaddâr insan için bir bayrak dikilir ve, *'Bu, falan oğlu falanın gadridir'* denilir."[289]

Muttefekun aleyh olan bu hadîste, **"Falan oğlu falanın gadri"** cümlesi kullanılmaktadır. Bu da, âhirette insanların, kendi isimleri ve babalarının isimleriyle çağrılacağına delâlet etmektedir. Bu hadîs, insanların annelerinin ismiyle çağrılacağı iddiasını nakzetmektedir. Hâsılı, herkes kime bağlı ise, onunla mahşere gelir. **Sahîhayn**'da şöyle buyurulur:

---

[286] Câsiye, 45/28-29.

[287] Yâsin, 12.

[288] **Kurtubî**, X, 297.

[289] **Buhârî**, Cizye, 22; **Müslim**, Cihâd, 4/9.

"Her ümmet kime ibâdet ediyor idiyse, âhirette ona tâbi olacak. Tâğûtlara tapanlar, tâğûtların peşinden gidecek."[290]

Âyet-i kerîmede de; *"Biz onları cehenneme çağıran öncüler yaptık"*[291] buyurulmaktadır.

Ondan sonra herkes kitabını almaya şahsen çağrılır. Sonra; *"Her ümmetten bir şâhit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine şâhit yaptığımız zaman..."*[292] âyeti mûcibince, her Peygamber, ümmetine şâhitlik yapar.[293]

٦٩٥- (ط ــ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) كان يقولُ : دُلُوكُ الشَّمْسِ : مَيْلُها. أخرجه الموطأ

695- Abdullah b. Ömer; *"...Güneşin batıya dönmesi ..."*[294] âyetini, "meyletmesi" diye tefsir etti.[295]

İZAH

Âyette geçen *"dulûku'ş-şems"* cümlesi farklı şekillerde anlaşılmıştır:

1- Güneşin zevâl vaktini geçmesi, yani başımızın üzerinden batıya doğru kaymasıdır. Yukarıdaki hadîs, buna delâlet etmektedir. **Hz. Ömer, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hureyre, Şa'bî, Saîd b. Cümeyr, Mücâhid, Atâ, Katâde, Dahhâk, Mukatil, Hasan-ı Basrî,** bu görüşü tercih ederler. Buna göre âyette öğle namazına işaret edilmektedir.

---

[290] **Buhârî**, Tevhid, 24; **Müslim**, İman, 81/299.

[291] Kasas, 28/41.

[292] Nisâ, 4/41.

[293] Bkz., **Taberî**, XV, 126; **Kurtubî**, X, 296; **İbn Kesîr**, IV, 330; **Zâdü'l-Mesir**, V, 64; **Durru'l-Mensûr**, IV, 194.

[294] İsrâ, 78.

[295] **Muvatta**, Vukût, 4/19.

2- Maksat, güneşin batmasıdır. Bu görüş, genellikle **İbn Mes'ûd**'a dayanır. **Hâkim, İbn Mes'ûd**'un bu kavlini sahîh bir senedle rivâyet eder.[296] **İbn Zeyd, en-Nehaî** ve **İbn Abbas**'ın iki kavlinden biri de bu istikamettedir. Buna göre âyet, akşam namazına delâlet etmektedir.

3- **Muvatta** şârihi **el-Bâcî,** *"dulûk"*u, güneşin hareketi olarak izah eder.

Buna göre, güneşin zevâli geçmesi, yani gölgenin dönmesi *dulûk*'tur. Gölgenin kendi misline ulaşması da *dulûk*'tur. Güneşin batması da *dulûk*'tur. **Bâcî**'nin bu tarifine göre bu âyet, öğle, ikindi namazlarına işâret etmektedir. Bazıları buna akşam namazını da ilâve eder.

4- **Ebû Ubeyde,** *"dulûku'ş-şems"*i, zevâlden gurûba kadar olan zaman diye izah eder. **İbn Atıyye** de *"dulûk"*un meyletmek anlamına geldiğini ve başlangıcının zevâl, sonunun gurûb vakti olduğunu söyler.

Taberî, çeşitli rivâyetleri zikrettikten ve Arap şâirlerinin şiirlerinden de örnekler verdikten sonra ilk görüşün daha evlâ olduğunu söyler.

Hülasa edecek olursak, **"güneşin dönmesi**"nden maksat, doğudan batıya dönmesidir. Bunun da başlangıcı zevâl, sonu gurûb vaktidir. Bu olay, güneşin gündüz yaptığı hareketidir. Bize göre bu ifâdenin, öğle ve ikindi namazlarına işaret etmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.[297]

٦٩٦- (ط ـ ابن عباس رضي الله عنهما) كان يقولُ :دُلُوكُ الشَّمْسِ : إذا فاءَ الفَيْءُ ، وغَسَقُ اللَّيل : احتماعُ اللَّيْلِ وظُلْمَتُهُ. أخرجه الموطأ.

696- İbn Abbas;

---

[296] **Müstedrek**, II, 363.

[297] Bkz., **Taberî**, XV, 134; **Kurtubî**, X, 303; **İbn Kesîr**, IV, 333; **Zürkanî**, I, 41; **Münteka**, I, 21; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 72.

"Güneşin dönmesi" âyetini, **"gölgenin dönmesi"** diye,

"Gece karanlığı bastığı zaman" âyetini de "gece ile zifiri karanlığın birleşmesi" diye tefsir etti.[298]

İZAH

Bu hadîsle, bundan önce geçen hadîs, aynı âyetin izahı sadedinde rivâyet edilmiştir. Bu âyette beş vakit namazın murad edildiğine istidlâl edilmiştir. Hatta **Kurtubî**, bu konuda icmâ bulunduğunu söyler.

"Güneşin dönmesi" cümlesi ile öğle ve ikindi namazları, *"Gece karanlığı"* cümlesi ile akşam ve yatsı namazları, *"Sabah Kur'ân'ı"* cümlesi ile de sabah namazı murad edilmiştir. Gerçi **İbn Mes'ûd** *"gece karanlığı"* cümlesi ile yatsı namazına, **İbn Abbas** da akşam namazına işâret edildiğini söylemişlerse de **Kadı Ebû Ya'lâ,** bundan maksadın, güneşin batmasından koyu karanlığın çökmesine kadar olan zaman olduğunu ifâde eder ve **Hasan-ı Basrî** de bununla akşam ve yatsı namazlarının kastedildiğini söyler. **Taberî** ise maksat akşam namazıdır, der.

"Gece ile zifirî karanlığın birleşmesi" cümlesi, herhangi bir birleşme olayını değil, koyu karanlığın çöktüğü vakti ifâde etmektedir.

Bu farklı yorumları bir noktada toplamak mümkündür: İlk iki cümle ile öğle, ikindi, akşam, yatsı namazları, *"Sabah Kur'ân'ı"* cümlesi ile de sabah namazı murad edilmiştir. **İbn Kesîr** de bunu tercih eder.

Hadîste geçen **"gölgenin dönmesi"** tabiri, zevâlden sonraki zamanı ifâde etmektedir. Zevâl vaktine kadar güneş, yüzü doğu cihetine dönük olduğu halde ayakta duran bir insanın yüzüne vurur ve insanın gölgesi batıya düşer. Zevâlden sonra ise, aynı insanın ensesinden vurur ve bu sefer gölgesi doğuya düşer. Bu durumda gölge, dönmüş olur.

---

298 **Muvatta**, Vukûtu's-Salât, 4/20.

٦٩٧- (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) في قوله تعالى {إنَّ قرآن الفجر كان مَشهودا} [الإسراء: ٧٨] أنّ النبيّ صلى الله عليه وسلم قال: «تشهدُهُ ملائكة الليل وملائكة النهار». أخرجه الترمذي.

697- Ebû Hureyre; *"...Muhakkak ki sabah Kur'ân'ı* (namazı) *şâhitlidir"* âyeti hakkında Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Gece melekleri ile gündüz melekleri, bu namazda hazır bulunurlar."[299]

İZAH

Daha önce de söylendiği gibi *"Sabah Kur'ân'ı"*ndan maksat, sabah namazıdır. **Zeccâc**, bu cümleyi, sabahleyin Kur'ân okumak diye anlar. **Kurtubî** de âyeti, sabah namazında uzun sûre okumak diye tefsir eder. Bu âyet, Kur'ân'sız namazın olamayacağına delildir.

MELEKLERİN ŞAHİTLİĞİ

İnsanın yanında her an hazır bulunan melekler, gece ve gündüz melekleri olmak üzere iki çeşittir. Gece melekleri ikindi namazından sabah vaktine kadar görev yaparlar. Gündüz melekleri de, sabahtan ikindiye kadar görev yaparlar. Bunların görev değiştirme zamanları, sabah ve ikindi namazlarıdır. İşte her iki gurup meleğin, nöbet değişimi için birleştiği zaman olması hasebiyle **"Sabah namazı şâhitlidir"** denmiştir. Aynı tavsîfe şüphesiz ikindi namazı da girer.

Sahîhayn'daki bir hadîste; melekler görevlerini bitirip Allah'ın huzuruna çıktıklarında, Yüce Allah onlara,

"- Kulumu nasıl buldunuz, nasıl bıraktınız?" diye sorunca melekler;

---

[299] **Tirmizî**, Tefsir, 18/3135.

"- **Ya Rabbî, biz ona gittiğimizde senin huzuruna durmuş namaz kılıyordu, onun yanından ayrılacağımız sırada da yine senin huzuruna durmuş namaz kılıyordu"** diye rapor ederler.[300]

٦٩٨- (ت ـ *ابو هريرة* رضي الله عنه) في قوله تعالى: **{عسى أن يبعثك ربُّكَ مقاما محمودا}** قال: سُئِلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عن المقام المحمود؟ قال: «هو **الشفاعة**». أخرجه الترمذي.

698- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre;

"...Umulur ki Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a ulaştıracaktır"[301] âyetindeki **Makam-ı Mahmûd**'dan Rasûlullah'a (as.) soruldu, Hz. Peygamber de cevâben;

"- **O şefâattir"** buyurdu.[302]

İZAH

"Makam-ı Mahmud": Bu âyette geçen **Makam-ı Mahmûd** hakkında çeşitli rivâyetler vardır:

Ashâb-ı kirâmın ve diğer İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre **Makam-ı Mahmûd,** şefâat makamıdır. Yukarıdaki hadîs de onun delilidir. Buna göre Rasûlullah (as.) kıyâmet gününde bu makama oturtulacak ve kendisine ümmetine şefâat etme hakkı verilecektir. Bundan dolayıdır ki, sahîh hadîslerde özellikle ezandan sonra, Rasûlullah'ı (as.) **Makam-ı Mahmûd'**a ulaştırması için Allah'a duâ edilmesi tavsiye edilmektedir.

Bazı âlimler **Makam-ı Mahmûd'**u, Hz. Peygamber'in Arş'a oturtulması, Kürsi'ye oturtulması, herkesin Rasûlullah'a (as.) övgüde ve senâda bulunması şeklinde de izah ederler. Bu rivâyetlerin hiçbiri **"Şefâat makamı"** rivâyetine aykırı değildir. **Arş**

---

[300] Bkz., **Taberî,** XV, 139; **Kurtubî,** X, 306; **İbn Kesîr,** IV, 333.

[301] Isrâ, 79.

[302] **Tirmizî,** Tefsir, 18/3137.

veya **Kürsî**'ye oturtulması **Livâu'l-Hamd** isimli sancağın O'na verilmesi, ama yine de şefâat hakkına sahip kılınması mümkündür.[303]

٦٩٩- (خ ـ آدم بن علي رحمه الله) قال : سمعتُ ابن عمر يقول : إنَّ النّاس يصيرُون جُثى، كلُّ أُمّة تتبعُ نبيّا ، يقولون : يا فلانُ اشْفع ، يا فلان اشفع ، حتّى تنتهي الشفاعة إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فذلك يومَ يَبْعَثُهُ الله المقام المحمود. أخرجه البخاري.

وأخرجه البخاري أيضا عن حمزة عن أبيه عبد الله بن عُمَرَ مَرْفوعا إلى النبي صلى الله عليه وسلم.

699- Âdem b. Ali[304] dedi ki: İbn Ömer'i duydum, şöyle diyordu:

"Şüphesiz ki (kıyâmet günü) insanlar küme küme olacaklar, her ümmet kendi Peygamberinin ardına düşecek;

"- Ey falan, şefâat et!.. Ey falan, şefâat et!" diyecekler. Nihâyet şefâat, Hz. Peygamber'de son bulacak. İşte bu, Allah'ın, Peygamberini Makam-ı Mahmûd'a göndereceği gündür."[305]

RİVÂYETLER

Buhârî'nin rivâyet ettiği bu hadîsi, yine **Buhârî, Hamza**[306], babası, **Abdullah b. Ömer** ve Rasûlullah (as.) tarîkıyla merfû olarak ayrıca tahric eder.

---

303 Bkz., **Taberî**, XV, 144; **Kurtubî**, X, 309; **İbn Hacer**, IX, 317; **İbn Kesîr**, IV, 335; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 76; **Durru'l-Mensûr**, IV, 197.

304 **Âdem b. Ali el-İclî:** Kûfeli tâbiîlerdendir. İbn Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be ve Süfyan es-Sevrî rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Buharî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir. Hişam b. Abdülmelik döneminde vefat etti.

305 **Buhârî**, Tefsir, 17/11; Zekât, 52.

306 **Ebû Umâre, Hamza b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Kuraşî el-Adevî el-Medenî:** Medîneli tâbiîlerdendir. Hz. Ömer'in torunudur. Babası İbn Ömer ve

٧٠٠- (ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم بمكّةَ أُمِرَ بالهجرةِ فنزلت عليه {وقُلْ ربِّ أَدْخلنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ ، وأَخْرِجْني مُخْرَجَ صِدْقٍ، واجْعلْ لي من لَدُنْكَ سُلطانا نَصيرا } [الإسراء: ٨٠]. أخرجه الترمذي.

700- İbn Abbas şöyle dedi:

"Hz. Peygamber Mekke'de idi, hicret etmekle emrolunduğu zaman;

"De ki: Rabbim, beni sıdk ile** (Medîne'ye) **sok, sıdk ile** (Mekke'den) **çıkar ve katından bana kudretli bir yardımcı lütfeyle!.."[307] âyeti nâzil oldu."[308]

İZAH

Âyet-i kerîmede geçen ***"Sıdk ile sok, sıdk ile çıkar!"*** cümlesinin delâleti konusunda çok farklı görüşler varsa da, bunların en kuvvetlisi, yukarıdaki hadîste ifâde edilen, hicret niyetiyle Rasûlullah'ın (as.) **Mekke'**den çıkıp **Medîne'**ye gitmesidir.

Bu âyetin, bir önceki âyetle irtibatı düşünülerek **"Beni dünyadan sıdk ile çıkar, âhirete sıdk ile sok!"** diye de te'vîl edilmiştir. **Dahhâk**, âyeti Rasûlullah'ın (as.) **Mekke'**den çıkması, sonra tekrar fâtih olarak **Mekke'**ye girmesi diye izah eder.

*"**Sıdk**"* lafzı burada, emniyet, huzur, hoşnutluk, memnuniyet anlamında kullanılmıştır.

"Kudretli yardımcı" cümlesi de;

1- Kâfirlere karşı kuvvetli olmak, üstün gelmek, muzaffer olmak,

2- Sağlam huccet ve delillere sahip olmak diye tefsir edilmiştir.

Hasan-ı Basrî, bu âyetin tefsirinde;

---

halası Hz. Hafsa'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî ve Musa b. Ukbe rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[307] İsrâ, 80.

[308] **Tirmizî**,Tefsir, 18/3139.

"Yüce Allah, Rasûlüne Fâris'in ve Rûm'un mülk ve izzetini parçalayıp kendisine vereceğini vadetti" der.

Taberî ve **İbn Kesîr** de buna uyarak ilk görüşü kuvvetli bulurlar ve bu âyette İslâm dininin, bütün dinlere üstün geleceği manasının bulunduğunu ifâde ederler.[309]

٧٠١- (خ م ت ــ ***ابن مسعود*** رضي الله عنه) قال: بَينَا أنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يتوكَّأُ على عَسِيبٍ - مَرَّ بنفرٍ من اليهود فقال بعضُهُمْ: سلوهُ عن الروح؟ وقال بعضهم: لا تسألوه لا يُسمِعكم ما تَكرهُون فقاموا إليه فقالوا: يا أبا القاسم، حَدِّثنا عن الروح ، فقام ساعة ينظُرُ، فعرفتُ أنه يوحى إليه فتأخرتُ حتى صَعِد الوحيُ، ثم قال: {**ويسألونك عن الروح قُل: الرُّوحُ من أمرِ رَبِّي، وما أُوتيتُم من العلم إلا قليلا**} [الإسراء: ٨٠] فقال بعضهم لبعض: قد قلنا لكم: لا تسألوه.

وفي رواية: «**وما أوتوا من العمل إلا قليلا**» قال الأعمش: هكذا في قراءتنا. أخرجه البخاري، ومسلم، والترمذي.

701- İbn Mes'ûd anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah'la (as.) beraberdim. Kendisi hurma dalından bir asâya dayanıyordu. O sırada birkaç Yahudi göründü. Bir kısmı;

"- O'na ruhu sorun!" derken, diğerleri;

"- O'na bir şey sormayın ki, size hoşlanmadığınız şeyleri işittirmesin" dediler.

Ama yine de gelip dediler ki:

"- Yâ Ebâ'l-Kasım, bize ruhtan bahset!"

Hz. Peygamber, bir müddet durup bakakaldı. Anladım ki O'na vahiy geliyordu. Vahiy bitinceye kadar bekledim. Bitince şu âyeti okudu:

---

309 Bkz., **Taberî**, XV, 148; **Kurtubî**, X, 313; **İbn Kesîr**, IV, 342; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 77.

"Sana rûhtan soruyorlar. De ki: Rûh, Rabbimin bildiği bir şeydir. Size ilimden, ancak pek az bir şey verilmiştir."[310]

Bunun üzerine Yahudiler, birbirlerine;

"- Size, O'na bir şey sormayalım, demiştik!" diye çıkışırlar."[311]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ibâre; *"...Onlara ilimden, ancak pek az bir şey verilmiştir"* şeklindedir. A'meş; "Bizim kırâatimizde böyledir" dedi.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

İsrâ sûresi, bütünüyle **Mekkî'**dir. Yukarıdaki hadîsten anlaşıldığına göre rûh âyeti **Medîne'**de nâzil olmuştur. Bundan sonra gelecek olan hadîste ise rûh âyetinin de **Mekke'**de nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda da **Medîne'**de Yahudilerin sorusu üzerine âyetin ikinci defa nâzil olduğu hususu üzerinde durulmaktadır.

RUH

Ruh hakkında, âyet ve hadîslerde fazla bir bilgi verilmemiştir. Hatta âyet, o konuda insanlara çok az bilgi verildiğini söylemektedir. **Cebrâil**'e ve **Hz. İsa**'ya "**Rûh**" adı verildiği bilinmekte ise de, bu âyette sözü edilen **Ruh'**dan maksat, vücûdu ayakta tutan yaşatan şey olmalıdır. Yahudiler, Rasûlullah'a (as.) bunun mâhiyetini sormuşlardır.

Rûh'un mâhiyeti konusunda sorulan soruların hemen hepsi, cevapsız kalmaya mahkûmdur. Şu kadar söylenebilir ki ruh, Allah'ın sonsuz kudretinin bir tecellisidir. **Elmalılı** merhûm, rûhu; hareket, hayat ve idrâkin kaynağı diye izah eder. İnsanı ayakta tutan rûhtur.

---

[310] İsrâ, 85.

[311] **Buhârî**, İlim, 47; Tefsir, 17/13; İ'tisâm, 3; Tevhîd, 28, 29; **Müslim**, Sıfatü'l-Münafıkîn, 4/32; **Tirmizî**, Tefsir, 18/3141.

O, gözle görülmez. Nitekim insan ölünce, kendisinden herhangi bir şeyin ayrıldığı görülmemekte, ama insan bir cesed haline gelmektedir.

Âyet-i kerîme, rûh hakkında insanlara pek az bir bilgi verildiğini söylemektedir. Bu bilgiyi yine Kur'ân-ı Kerim'de aramak gerekir. Yukarıda geçen âyet-i kerîmede, ***"Rûh, Rabbimin emrinden bir şeydir"*** buyurulmaktadır. Şu âyetler de bize bu konuda çeşitli ip uçları vermektedir:

"Allah bir şeyi yaratmak istediği zaman, O'nun emri, sadece 'Ol!' demesidir; o hemen oluverir."[312]

"Bizim emrimiz, ancak bir göz kırpması gibidir."[313]

"Emir ve yaratmak O'na mahsustur."[314]

En iyisini Yüce Mevlâ bilir.[315]

٧٠٢-(ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : قالت قريش لليهود : أعطونا شيئا تسأل عنه هذا الرجل ، فقالوا: سلوه عن الروح ، فسألوه عن الروح ، فأنزل الله تعالى : {ويسألونك عن الروح؟ قُل : الرُّوحُ من أمْرِ رَبِّي ، وما أُوتيتُم من العلم إلا قليلا } قالوا: أوتينا علما كثيرا ، وأوتينا التوراة ، ومن أوتيَ التوراة فقد أوتي خيرا كثيرا ، فأنزل الله : { قُل لو كانَ البحر مدادا لكلمات ربِّي لنفد البحرُ قبل أن تنفد كلمات ربي ولو جئنا بمثله مددا } [الكهف: ١٠٩]. أخرجه الترمذي.

702- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Kureyşliler, Yahudilere şöyle dediler:

"- Bize bir şeyler öğretin de, şu adama onları soralım."

---

[312] Yâsin, 82.

[313] Kamer, 50.

[314] A'râf, 54.

[315] Bkz., **Taberî**, XV,155; **Kurtubî**, X, 323; **İbn Kesîr**, IV, 345; **Elmalılı**, IV, 3198; **İbn Hacer**, IX, 319; **Aynî**, XIX,33; **Kastalânî**, VII, 211.

"- O'na rûhtan sorun!" dediler. Onlar da Rasûlullah'a (as.) rûh'u sordular. Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Sana rûhtan soruyorlar. De ki: Rûh, Rabbimin bildiği bir şeydir. Size ilimden ancak pek az şey verilmiştir."

Yahudiler dediler ki:

"- Ama bize pek çok ilim verilmiştir. Bize Tevrat verilmiştir. Kendilerine Tevrat verilen insanlara da pek çok hayırlar verilmiştir."

Bunun üzerine Yüce Allah;

"De ki: Rabbimin kelimeleri** (ni yazmak) **için denizler mürekkep olsa, muhakkak ki Rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi. Hatta bir o kadar** (deniz) **daha yardımcı getirsek bile..."[316] âyetini indirdi.[317]

İZAH

Bu rivâyette, az önce geçen hadîsten farklı olarak Yahudilerin itirazı üzerine **Kehf** sûresindeki bir âyetin nuzûlü anlatılmaktadır. ***"...Size ilimden pek az bir şey verilmiştir"*** âyeti gelince, Yahudiler itiraz etmişler;

"- Bize pek çok ilim verilmiştir. Çünkü bize Tevrat verilmiştir. Kendilerine Tevrat verilen insanlara da pek çok hayırlar verilmiştir" demişlerdi.

İşte onların bu itirazı üzerine yukarıda geçen **Kehf** sûresindeki âyet nâzil olmuş ve insanların sahip olduğu bilginin, Allah'ın ilmi yanında okyanuslarda zerre mesâbesinde bile olmadığı ifâde edilmiştir.

٧٠٣- (خ م ت س ـــ *ابن عباس* رضي الله عنه) في قوله تعالى : **{ ولا تَجْهَرْ بِصلاتِكَ ولا تُخافِتْ بِها }** [الإسراء: ١١٠] قال : أُنزِلتْ ورسول اللّه صلى الله عليه وسلم مُتَوارٍ بمكَّة ، وكان إذا رفعَ صوتَهُ ، سَمِعَهُ المشركون فسبُّوا القرآن ومَنْ أنزلَه ومَنْ جاء به ، فقال اللّه عز وجل : **{ ولا تَجْهَرْ بِصلاتِكَ }** ، أي : بقراءتك ، حتى يَسْمَعَها المشركون {

[316] Kehf, 109.

[317] **Tirmizî**, Tefsir, 18/3140.

ولا تخافت بها}: عن أصحابك ، فلا تُسمعهم { وَابتغِ بين ذلك سَبيلا }: أسمِعهم ،ولا تجهر حتى يأخذوا عنك القرآن.

وفي رواية : { وَابتغِ بين ذلك سَبيلا } يقول : بين الجَهْرِ والمخافتةِ. أخرجه الجماعة إلا الموطأ ، وأبا داود.

703- İbn Abbas;

"...Namazda sesini pek yükseltme, çok da kısma! Bu ikisinin arasında bir yol tut!"[318] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu âyet, Rasûlullah (as.) Mekke'de gizli (ibâdet ettiği) sırada nâzil oldu. Sesini yükselttiği zaman müşrikler duyuyor ve Kur'ân'a, O'nu indirene ve getirene küfrediyorlardı. Yüce Allah, *"Namazını âşikâre yapma!"*, yâni açıktan yüksek sesle okuma ki, müşrikler duymasınlar. *"Çok da gizleme!"*, yâni ashâbın duymayacak şekilde de gizli okuma!.. *"Bu ikisi arasında bir yol tut!"*, yâni çok yüksek sesle okuma, ama ashâbına da işittir ki, Kur'ân'ı senden alsınlar."[319]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette, *"Bu ikisi arası bir yol tut!"* cümlesi hakkında şöyle dedi:

"Yâni gizli ile açık arasında bir yol."

Hadîs, **Muvatta** ve **Ebû Davud** hariç, **Kütüb-ü Sitte**'de tahric edilmiştir.

İZAH

Bu hadîs, bir taraftan İslâm'ın ilk devirlerindeki hâli tasvir etmekte, diğer taraftan da yukarıda geçen âyetin nüzûl sebebini göstermektedir.

---

318 İsrâ, 110.

319 **Buhârî**, Tefsir, 17/14; Tevhid, 34, 44, 52; **Müslim**, Salât, 31/145; **Tirmizî**, Tefsir, 18/3146; **Nesâî**, İftitâh, 73.

"Namazını âşikâre yapma!" cümlesinin delâleti konusunda iki rivâyet vardır. Biri bu hadîste geçtiği üzere farz namazlarda kırâati yüksek sesle yapmamaktır. Diğeri ise bundan sonra gelecek olan **Hz. Âişe** hadîsinde görüleceği üzere duâda sesini yükseltmemektir. **İbn Abbas**'ın kavli her ne kadar daha tercihe şayansa da, bu iki farklı rivâyet, tek bir esasa ircâ edilebilir; o da ibâdet esnasında sesini fazla yükseltmemektir.

Aşağıda gelecek olan **Hz. Âişe**'nin hadîsinde ise, ya "**salât**" duâ anlamına da geldiği için kelimenin lügavî anlamı kastedilmiş veya duânın, namazın bir cüz'ü olması hasebiyle böyle söylemiş olması muhtemeldir.

Âyette duâ değil, namaz murâd edildiğini kabul edenler de, *"Namazını âşikâre yapma, gizli de tutma!"* cümlesinin delâletinde farklı izahlar yapmışlardır. Yukarıda geçtiği üzere cumhura göre bundan maksat, namazda kırâati çok gizli ve çok açık yapmamaktır. Farklı izahlar için Tefsir kitaplarına bakılmalıdır.[320]

٧٠٤- (خ م ط ـ **عائشة** رضي الله عنهما) قالت: أُنْزِلَ هذا في الدُّعاء **{ولا تَجْهَرْ بِصلاتِكَ ولا تُخافِتْ بِها}**. أخرجه البخاري، ومسلم. وأخرجه الموطأ عن عروة بن الزبير فجعله من كلامه.

704- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Namazında pek bağırma, sesini pek de gizleme!" âyeti duâ hakkında nâzil olmuştur.[321]

RİVÂYETLER

Muvatta bu hadîsi, Urve b. ez-Zübeyr'den rivâyet eder ve onun sözü olarak kaydeder.

---

[320] Bkz., **Taberî**, XV, 186; **Kurtubî**, X, 344; **İbn Kesîr**, IV, 360; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 99; **İbn Hacer**, IX, 324; **Aynî**, XIX, 35; **Kastalânî**, VII, 213; **Münteka**, I, 360.

[321] **Buhârî**, Tefsir, 17/14; Daavât, 17; Tevhîd, 44; **Müslim**, Salât, 31/146; **Muvatta**, Kur'ân, 9/39.

سورة الكهف

18 - KEHF SÛRESİ

٧٠٥- (ط ــ سعيد بن المسيب رحمه الله) قال: {الباقيات الصالحات} [الكهف: ٤٦] هي قولُ العبد، اللهُ أكبرُ، وسبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله، ولا حول ولا قوة إلا بالله. أخرجه الموطأ.

705- Saîd b. el-Müseyyeb;

"...Bâkî kalacak olan sâlih ameller..."[322] âyeti hakkında şöyle dedi:

"O, kulun; ***'Allahü Ekber', 'Sübhânellah', 'el-Hümdü lillâh', 'Lâ ilâhe illellâh'*** **ve** ***'Ve lâ Havle ve lâ Kuvvete illâ billâh'*** şeklindeki sözleridir.[323]

İZAH

Yukarıdaki lafızların, ***"Bâkî kalacak ameller"*** diye tavsif edilmesinin sebebi, bu lafızlarda zikredilen Yüce Mevlâ'nın "**Bekâ**" sıfatına sahip olmasıdır. ***"Sâlih ameller"*** diye tavsif edilmesinin sebebi de, sevâbının çok olmasıdır.

Bu âyetin tamammın meâli şöyledir:

"Mal ve çocuklar, dünya hayatının süsüdür. Bâkî kalacak olan sâlih ameller ise, Rabbinin katında sevâpça da, amelce de daha hayırlıdır."

Yâni mal, çocuk ve benzeri dünya hayatının süsleri bâkî değil, fânîdir. Bunlar, Allah katında herhangi bir mükâfat da kazandırmazlar, hatta böyle bir ümit de yoktur, olsa bile yanıltıcıdır. Buna mukabil bâkî olan Allah'ı zikretmek ise fânî değildir. Çünkü

---

[322] Kehf, 46.

[323] **Muvatta**, Kur'ân, 17/23.

Allah fânî değil, bâkîdir. Bâkî olan Allah'ı zikretmek de Allah katında pek çok mükâfat ve sevap kazandırır. Bunların karşılığında beklenen mükâfat ümidi de, asla aldatıcı değil, gerçektir, şüphesizdir.

Söz konusu bâkî ve sâlih amellerin ne olduğu, yukarıdaki hadîste ifâde edilmiştir. Bu hususta bazı farklı rivâyetler varsa da, bunlar Allah'ın zikrine yönelik lafız farklılıklarından ibarettir. Yalnız **İbn Mes'ûd, Saîd b. Cübeyr, Mesrûk;** bunların **"Beş vakit namaz"** olduğunu söylerken, **İbn Ebî Talha, İbn Abbas** ve **Katâde** de **"Bütün güzel amelleridir."** diye bir genelleme yaparlar. **Taberî, İbn Zeyd** ve **Kurtubî** de bu son kavli tercih ederler.[324]

٧٠٦- (خ م ت ــ سعيد بن جبير رحمه الله) قال : قلتُ لابن عباسٍ رضي الله تعالى عنهما: إنّ نَوْفا البِكاليَّ يزْعُمُ أنَّ مُوسى صاحبَ بني إسرائيل ليس هو صاحبَ الخَضِرِ.

فقال : كذبَ عَدُوُّ اللّه ، سَمِعتُ أبيّْ بن كَعْبٍ يقول : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «قام موسى عليه السلام خطيبا في بني إسرائيل ، فسُئل : أي الناس أعلمُ؟ فقال : أنا أعلم، قال : فعتَبَ اللّه عليه إذْ لم يَرُدَّ العلمَ إليه ، فأَوحَى اللّه إليه : إنّ عبدا من عبادي بمجْمَع البحرين ، وهو أعلم منك ، قال موسى ، أيْ ربِّ ، كَيْفَ لي به ؟ فَقِيلَ له : احْمِلْ حُوتا في مِكْتَلٍ ، فحيثُ تَفْقِدُ الحُوتَ ، فهو ثَمَّ ، فانطلق وانطلق معه فتاهُ ،وهو يُوشَعُ بنُ نونٍ ، فحملَ مُوسَى حوتا في مكتَلٍ ، فانطلق هو وفتاه يَمشيانِ ، حتى أتيا الصخرةَ ، فرَقَدَ موسى وفتاه ، فاضطرب الحوتُ في المكتل ، حتى خرجَ من المكتلِ ، فسقط في البحر ، قال: وأمْسك اللّه عنه جرْيَةَ الماء حتى كان مثلَ الطّاق فكان للحوت سَرَبا وكان لموسى وفتاهُ عَجبا، فانطلقا بقيةَ ليلتهما ويومَهما ، ونسي صاحبُ موسى أن يُخبِرَهُ ، فلما أصبح موسى عليه السلام قال لفتاه : { آتنا غَداءنا ، لقد لَقِينا من سفرنا هذا نَصبا} [الكهف : ٦٢] قال: ولم يَنصبْ حتى جاوزَ المكانَ الذي أُمرَ به { قال أرأيت إذْ أوينا إلى الصخرة ؟ فإني نسيتُ الحوتَ ، ومَا أنْسانيهُ إلا الشيطانُ أن أذكره ، واتَّخذَ

324 Bkz., **Kurtubî**, X, 414; **İbn Kesîr**, IV, 391; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 149; **Müntekâ**, I, 355.

سبيله في البحر عجبا} قال موسى {ذلك ما كُنّا نبغ فارتدّا على آثارهما قصصا} [الكهف: ٦٣،٦٤] قال: يقصّان آثارهما، حتى أتيا الصخرة، فرأى رجلا مُسجّى عليه بثوب، فسلّم عليه موسى فقال له الخضر : أنّي بأرضك السلام ؟ قال : أنا موسى ، قال : موسى بني إسرائيل ؟ قال : نعم ، قال: إنّك على علم من علم اللّه علّمكهُ اللّهُ لا أعلمُهُ ، وأنا على علم من علم اللّه علمنيه لا تعلَمُهُ ، قال له موسى: {هل أتّبعُكَ على أن تُعلمني مما علّمت رُشْدا؟ قال إنك لن تستطيع معي صَبْرا وكيف تصْبرُ علي ما لم تُحط به خُبْرا ؟ قال ستجدُني إنْ شاءَ اللّهُ صابرا ولا أعصي لك أمرا} قال له الخضر: { فإن اتّبعتني فلا تسألني عن شيء حتى أحدث لك منه ذكرا } [الكهف : ٦٦ ، ٧٠] قال : نعم ، فانطلق موسى والخضر يمشيان على ساحل البحر ، فمرّت بهما سفينةٌ ، فكلّمُوهُمْ أنْ يحملُوهُما ، فعرفُوا الخضرَ ، فحملوهما بغير نوْل ، فعمَدَ الخضرُ إلى لوْحٍ من ألواح السفينة، فنزعه ،قال له موسى : قومٌ حملونا بغير نولٍ ، عمدت إلى سفينتهم ، فخرقتها {لتُغرِق أهلها ؟ لقد جئت شيئا إمْرا، قال ألم أقل: إنّك لن تستطيع معي صبرا؟ قال : لا تؤاخذني بما نسيتُ ولا تُرهقني من أمري عُسْرا} [الكهف: ٧١ ، ٧٣]، ثمّ خرجا من السفينة ، فبينما هما يمشيان على الساحل ، إذا غُلامٌ يلعبُ مع الغلمان ، فأخذَ الخضرُ برأسه ، فاقتلعَهُ بيده ، فقتله ، فقال موسى : { أقتلْتَ نَفْسا زاكية بغير نفسٍ؟ لقد جئتَ شيئا نُكْرا ، قال: ألم أقلْ لك إنك لن تستطيع معي صبرا؟} [الكهف: ٧٤ ، ٧٥] قال : وهذه أشدُّ من الأولى {قال: إن سألتُكَ عن شيء بعدها فلا تُصاحبني، قد بَلغْتَ من لَدُنّي عُذْرا ، فانطلقا ، حتى إذا أتيا أهل قرية استطْعما أهْلها ، فأبوْا أن يُضيّفُوهما، فوجَدا فيها جدارا يُريدُ أن ينقضّ} يقول: مائل، قال الخضر بيده هكذا {فأقامَه، قال } له موسى: قومٌ أتيناهُمْ ، لم يضيفونا، ولم يُطْعمونا {لو شئتَ لاتّخذتَ عليه أجرا. قال: هذا فراقُ بيني وبينك، سأُنبّئك بتأويل ما لم تسْتطعْ عليه صبرا} [الكهف: ٧٥ ، ٧٧] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يرحمُ اللّه موسى لوددْتُ أنه كانَ صَبَرَ، حتى كان يقصُّ علينا من أخبارهما» قال: وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «كانت الأولى من موسى نسيانا» قال: وجاء عُصْفورٌ حتى وقع

على حرف السَّفينة ثُمَّ نَقرَ في البحر، فقال له الخضرُ: ما نَقَصَ علمي وعلمُك من علم اللّه، إلا مثلَ ما نَقَصَ هذا العُصفُور من البحر».

زاد في رواية : « وعلْمُ الخلائق » ثم ذكر نحوه. قال سعيد بن جبير : وكان يقرأ « وكان أمامَهم ملك يأخذ كل سفينة غصبًا » وكان يقرأ «وأما الغلام : فكان كافرا ».

وفي رواية قال : « بينما موسى- عليه السلام - في قومه يُذَكِّرهم بأيَّام اللّه ، وأيامُ اللّه : نعماؤه وبلاؤه ، إذْ قالَ : ما أعلمُ في الأرض رجلا خيْرا أو أعلمَ منِّي » قال :... وذكر الحديث.

وفيه « حُوتا مالحا ». وفيه : « مُسَجَّى ثوْبا ، مستلقيا على القفا ، أو على حُلاوَة القَفَا ».

وفيه: أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «رحمةُ اللّه علينا وعلى مُوسَى، لَوْلاَ أنَّهُ عَجَّلَ لرأى العجبَ، ولكنَّه أخذَتْهُ من صاحبه ذَمامَةٌ، قال: {إن سألتُك عن شيءٍ بعدها فلا تُصاحبني، قد بَلغْتَ من لَدُنِّي عُذْرا} ولو صبَر لرأى العجبَ قال: وكان إذا ذكرَ أحدا من الأنبياء بَدأ بنفسه، ثم قال { فانطلقا، حتى إذا أتيا أهلَ قرية } لئام، فطافا في المجلس، فاستْطعَما أهلها { فأبَوْا أن يُضيِّفوهما} إلى قوله {هذا فِراقُ بيني وبينك} قال: وأخذ بثوبه، ثم تلا إلى قوله: {أما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر} إلى آخر الآية [الكهف: ٧٩]، فإذا جاء الذي يُسخِّرُها وجدها مُنْخرِقة ، فتجاوزها، فأصلحوها بخشبة وأما الغلام فطُبِعَ يومَ طُبِعَ كافرا، وكان أبواه قد عطفا عليه، فلو أنه أدرك {أرْهَقهما طُغيانا وكفرا، فأردنا أن يُبدلهما ربُّهما خيرا منه زكاةً وأقربَ رُحْما}».

وفي رواية قال : « وفي أصل الصَّخْرة عينٌ يقال لها : الحياةُ لا يُصيبُ من مائها شيءٌ إلا حَيِيَ ، فأصابَ الحوتَ من ماء تلك العين فتحرَّكَ ، وانْسلَّ من المِكْتل ».وذكر نحوه.

وفي رواية: «أنه قيل له: خُذْ حوتا حتى تُنْفخَ فيه الروحُ فأخذ حوتا ، فجعله في مكتل، فقال لفتاه: لا أُكَلِّفُكَ إلا أن تُخبِرَني بحيث يُفارقُكَ الحوتُ ، فقال : ما كَلَّفْتَ كبيرا »... وذكر الحديث.

وفيه « **فوجدا خضرا على طُنْفُسَة خضراءَ على كَبِد الْبَحْرِ ، وأن الْخضرَ قال لموسى : أما يَكْفيكَ أنّ التَّوْراةَ بِيَدَيْكَ ، وأنَ الْوَحْيَ يأتيك ، يا موسى ، إنّ لي علْما لا ينبغي لك أن تعلَمه ، وإن لك علما لا ينبغي لي أن أعلَمه** ».

وفيه في صفة قتل الغلام « **فأضجعَهُ فذبحه بالسِّكين** ».

وفيه «**كان أبواه مؤمنين وكان كافرا {فخشينا أنْ يُرْهِقَهما طُغْيانا وكُفْرا} يحملهما حُبُّه على أن يُتابِعَاهُ على دينه {فَأَرَدْنَا أنْ يُبْدِلَهُما ربُّهما خيْرا منهُ زكَاة} لقوله: {قتلت نفسا زكية}** ، **{وأقرب رُحْما} أرحمُ بهما من الأول الذي قَتلَ الخضرُ**». وفي رواية « **أنهما أُبْدلاَ جَارِية** ».

وفي رواية عُبَيْد الله بن عبد الله بن عُتْبَة بن مسعود أنّ ابن عباسٍ تمارَى هو والحرُّ ابنُ قيس بن حِصْنٍ الفَزَارِيُّ في صاحبِ موسى عليه السلام ، فقال ابن عباس : هو الْخَضِرُ ، فمرَّ بهما أُبيُّ بن كعبٍ ، فَدعاهُ ابنُ عباسٍ فقال : يا أبا الطُّفيل، هَلُمَّ إلينا فإنِّي قد تماريتُ أنا وصاحِبي هذا في صاحب موسى الذي سأل موسى السبيلَ إلى لُقيِّه ، فهل سمعت رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يذكُرُ شأْنَهُ ؟ فقال أُبيٌّ : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **بَيْنا موسى في ملأٍ من بني إسرائيل، إذ جاءهُ رَجُلٌ فقال له: هل تَعْلم أحدا أعلمَ منك ؟ قال موسى : لا ، فأوحِيَ الله تعالى إلى موسى: بلى، عبدُنا الخضر فسأل موسى السبيلَ إلى لُقيِّه فجعل الله له الحوتَ آية... وذكر الحديث إلى قوله: {فارْتدّا علَىَ آثارهما قصصا} فوجدا خضرا، فكان من شأنِهما ما قصّ اللهُ في كتابِه**».

هذه رواياتُ البخاري ومسلم. ولمسلم رواية أخرى بطولها وفيها: «**فانطلقا حتى إذا لَقِيا غلْمانا يَلْعبون، قال: فانطلقَ إلى أحدهم بَادِيَ الرأْيِ فقتَله** قال: **فَذُعِرَ عندها موسى ذُعْرَة مُنْكَرَة، قال: {أقَتلْتَ نفْسا زكِيّة بغير نفسٍ لقد جئتَ شيئا نُكْرا}** فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم، عند هذا المكان: **رحمةُ الله علينا وعلى موسى لولا أنه عَجَّلَ لرأى العجبَ ولكنه أخذَتْه منْ صاحبه ذَمَامَة**».

وعند البخاري فيه ألفاظ غير مسندة ، منها :« يزعمون أن الملك كان اسمه : هُدَدُ بْنُ بُدَدَ ، وأنّ الغلام المقتول : كان اسمه فيما يزعمون : حَيْسُور ».

وفي رواية في قوله قال : { **ألم أقُلْ لك إنك لن تستطيع معي صبرا ؟** } قال : « **كانت الأولى نسيانا ، والوسطى : شرْطا ، والثالثةُ عمْدا** ».

وأخرجه الترمذي مثل الرواية الأولى بطولها.

وفيها قال سفيان : يَزْعُمُ ناسٌ أنّ تلك الصخرةَ عندها عَيْنُ الحياة ، لا يُصيبُ ماؤها مَيتا إلا عاش. قالَ : وكان الحوتُ قد أُكِلَ منه ، فلما قُطِرَ عليه الماء عاشَ ... وذكر الحديث إلى آخره.

وفي رواية لمسلم أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قرأ { **لاتّخذْتَ عَلَيْه أجْرا** }.

وعنده قال : أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **الغلامُ الذي قتله الخضرُ طُبِعَ كافرا ، ولو عاش لأَرْهَق أبويه طُغيانا وكفرا** ».

وفي رواية الترمذي أيضا: قال «**الغلام الذي قتله الخضرُ : طُبِعَ يومَ طُبِعَ كافرا**... لم يَزِدْ ».

وأخرج أبو داود من الحديث طَرَفَيْن مختصرَيْن عن أُبَيّ بن كعب: الأول، قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: «**الغلام الذي قتله الخضر: طُبِعَ كافرا ولو عاش لأَرْهَق أبويه طُغيانا وكفرا**».

والثاني: أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **أبْصرَ الخَضِر غُلاما يلعبُ مع الصبيان، فتناول رأسه فقلَعه ، فقال موسى** » : { **أقتلت نفسا زكيَّة....** } الآية.

وحيث اقتصر أبو داود على هذه الطرفين من الحديث بطوله لم أُعْلِمْ عَلامَتَهُ.

706- Saîd b. Cübeyr anlatıyor:

İbn Abbas'a dedim ki:

"- Nevf el-Bikâlî[325], İsrâil oğullarının Peygamberi Hz. Musa'nın, Hızır'ın arkadaşı olan Musa olmadığını iddia ediyor."

---

[325] **Ebû Yezîd, Nevf b. Fedâle el-Bikâlî**: ö. 90/717 ds. Suriyeli tâbiîlerdendir. Hz. Ali ve Sevbân'dan rivâyette bulunur. Kendisinden Saîd b. Cübeyr ve Şehr b. Havşeb rivâyet etti. Suriyeli kıssacılardandır. Kâ'bu'l-Ahbâr'ın karısının oğludur. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikreder.

"- Yalan söyledi o Allah düşmanı!... Ben Übeyy b. Kâ'b'ı dinledim: O; Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim, diyordu:

"Hz. Musa, İsrâil oğulları arasında hutbe irâd ederken, kendisine; *'İnsanların en âlimi kimdir?'* diye sorulunca, Musa;

"- En âlimi benim" dedi.

O'nun bu sözünden dolayı Allah kendisini kınadı, çünkü O, ilmi Allah'a havâle etmemişti. Allah O'na; ***'İki denizin birleştiği yerde kullarımdan biri var, o senden daha âlimdir'*** diye vahyetti. **Musa;**

"- Ey Rabbim, onu nasıl bulabilirim?" diye yalvarınca, kendisine;

"- Bir zembile balık koy (ve onu al git)! **Balığı nerede kaybedersen, adam oradadır"**

Hz. Musa da yola koyuldu, yanında da genç (arkadaşı) Yûşa' b. Nûn (b. Efrayim b. Yusuf) vardı. Musa balığı zembile koydu ve genç (arkadaşı) ile yola revân oldu. (İki denizin birleştiği yerde) bir kayanın yanına vardılar. Orada Musa ve genç (arkadaşı) uykuya daldılar. Bu sırada zembildeki balık çırpındı ve zembilden çıkıp denize düştü. Allah suyun akıntısını kesti, hatta suyu kemer gibi yaptı. Su, balık için bir kanal, Musa ve genç (arkadaşı) için de bir şaşkınlık vesilesi olmuştu. Onlar, günlerinin kalan kısmı ile o geceyi de yürüyerek geçirdiler. Musa'nın arkadaşı, O'na haber vermeyi unutmuştu. Sabah olunca Musa genç (arkadaşına) dedi ki:

"- Kahvaltımızı getir, gerçekten bu yolculuğumuzdan yorgun düştük."[326]

Halbuki O, emredildiği yerin ötesine varıncaya kadar yorgunluk duymamıştı. Genç arkadaşı:

"- Gördün mü; kayaya vardığımızda ben balığın *(gittiğini haber vermeyi)* ***unutmuşum. Onu hatırlatmayı, bana, muhakkak şeytan unutturdu. O, acâip bir şekilde denizde yolunu tutmuştu"***[327] ***dedi.***

Musa ise;

---

[326] Kehf: 62.

[327] Kehf: 63.

"- İşte bizim aradığımız bu idi, dedi ve izleri üzerine geri döndüler."[328]

Onlar (geri dönüp) kendi izlerini takip ediyorlardı. Sonunda kayaya ulaştılar. Musa orada örtünmüş bir adam gördü. Adamın üzerinde bir elbise vardı. Hz. Musa O'na selâm verdi. Hızır (as.) ise:,

"- Senin memleketinde selâm ne gezer!" dedi.

"- Ben Musa'yım."

"- İsrâil oğullarının Musa'sı mı?"

"- Evet."

"- Şüphesiz sen, Allah'ın ilminden bir ilmi biliyorsun, ki bunu sana Allah öğretmiştir. Ben onu bilemem. Ben de Allah'ın ilminden bir ilmi biliyorum, bunu da bana Allah öğretmiştir ve sen de onu bilemezsin."

"- Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için, sana tâbi olabilir miyim?"[329]

"- Sen, benimle (arkadaşlığa) asla dayanamazsın. İçyüzünü bilemediğin şeye nasıl sabredeceksin?"[330]

"- İnşâllâh beni sabredenlerden bulacaksın. Senin hiçbir işine karşı gelmeyeceğim."[331]

"- O halde bana tâbi olacaksan, ben sana söz açmadıkça hiçbir şeyden suâl etmeyeceksin."[332]

"- Tamam."

Musa ve Hızır, deniz sahilinde yola koyuldular. Bu esnâda sahile bir gemi yanaştı. Kendilerini de gemiye almaları için, gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır'ı tanıdılar, ikisini de ücretsiz olarak gemiye aldılar. Hızır, geminin tahtalarından birini söküp çıkardı. Musa;

---

[328] Kehf: 64.

[329] Kehf: 66.

[330] Kehf: 67-68.

[331] Kehf: 69.

[332] Kehf: 18/70.

"- Bizi ücretsiz alan bir insanları boğmak için gemilerini yaraladın öyle mi? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın."[333]

"O'na; **'Ben dememiş miydim, sen benimle** (arkadaşlığa) **sabredemezsin'** *dedi."*[334]

"- Musa; **'Unuttuğumdan dolayı beni muâheze etme! Bu işimde bana güçlük çıkarma!'** *dedi."*[335]

Sonra gemiden çıktılar. Sahilde yürürlerken, çocuklarla birlikte oynayan küçük bir çocuk gördüler. Hızır, hemen çocuğun kafasını tuttu ve eliyle kafasını koparıp çocuğu öldürdü. Musa dedi ki:

"- Günahsız bir çocuğu, bir can karşılığı da olmaksızın öldürdün öyle mi? Doğrusu kötü bir iş yaptın."[336]

"Hızır; **'Ben sana, sen benimle asla sabredemezsin, demedim mi?'** *dedi."*[337]

Râvî Süfyân b. Uyeyne; "Bu, birincisinden daha ağır bir ihtardı" dedi.

"Musa şöyle dedi: **"Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaşlık etme! Benim tarafımdan özrün** (son) **derecesine ulaştın."**[338]

"Yine yola koyuldular. Sonunda bir köye vardılar, köylülerden yiyecek istediler. Köylüler, onları misafir etmekten çekindiler. O sırada, yıkılmak üzere olan (yâni eğik) *bir duvar gördüler."*[339]

Hızır, eliyle şöyle işaret ederek *"Onu düzeltti. Musa, O'na;* **'Bu insanlara geldik de ne bizi misafir ettiler, ne de yemek verdiler! Eğer isteseydin, bu işine karşılık bir ücret alırdın'** *dedi."*[340]

---

333 Kehf: 71.

334 Kehf: 72.

335 Kehf: 73.

336 Kehf: 74.

337 Kehf: 75.

338 Kehf: 76.

339 Kehf: 77.

340 Kehf: 77.

"Hızır; **'İşte bu, seninle benim ayrılış sebebimizdir. Sana, o sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim'** *dedi."*[341]

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah Musa'ya rahmet eylesin! Keşke sabretseydi de, Hızır'la beraber gördükleri (daha pek çok) **olayın haberlerini bize anlatsaydı!"**

Râvî, Hz. Peygamberin şunu da eklediğini ilâve etti:

"İlki, Musa'nın unutması idi."

Rasûlullah (as.) şöyle devam etti:

"Bir serçe gelip geminin kenarına kondu, sonra denizi gagaladı. Bunun üzerine Hızır, Hz. Musa'ya şöyle dedi:

"- Benim ilmimle senin ilmin, Allah'ın ilminden, ancak şu serçenin deniz suyundan aldığı kadar bir şey almıştır."[342]

RİVÂYETLER

Bu son cümle diğer bir rivâyette **"...senin ilmin ve mahlukatın ilmi..."** şeklindedir.

Saîd b. Cübeyr şöyle dedi: İbn Abbas;

"Önlerinde[343] ***her sağlam gemiyi gasp eden bir kıral vardı"***[344] âyetini ve ***"Çocuğa gelince, o kâfir***[345] ***idi"***[346] âyetini okuyordu.

Diğer bir rivâyette (hadîsin başı) şöyledir:

"Hz. Musa, kavmine Allah'ın günlerini hatırlatıyordu. Allah'ın günlerinden maksat, nimetleri ve belâlarıdır. Bir ara şöyle dedi:

---

[341] Kehf: 78.

[342] **Buhârî**, İlim, 16, 19, 44; İcâre, 7; Şurût, 12; Bed'u'l-Halk, 11; Enbiyâ, 27; Tefsir, 18/2-4; Tevhid, 31; **Müslim**, Fedâil, 46/170; **Tirmizî**, Tefsîr, 19/3149; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4705 - 4707.

[343] Bu lafız, tefsîrî bir ifâdedir. Kur'ân'da bu ibâre, "**ötelerinde**" şeklindedir.

[344] Kehf: 79.

[345] Bu kelime de lafzen Kur'ân'da bulunmamaktadır, tefsirî bir ifâdedir..

[346] Kehf: 80.

"- Yeryüzünde benden daha hayırlı, yahut daha âlim birini bilmiyorum."

Hadîs, yukarıdaki gibi devam ediyor.

Aynı rivâyette **"...tuzlu bir balık al!"** ve **"Hızır bir elbiseyle örtünmüş, sırt üstü, kafası üzerine veya kafasının ortası üzerine yatıyordu..."** cümleleri de vardır.

Bu rivâyette Rasûlullah'ın (as.) şu sözü de yer alır:

"Allah'ın rahmeti bizim ve Musa'nın üzerine olsun!.. Şâyet o, acele etmeseydi, muhakkak şaşılacak şeyler görecekti. Ama onu, arkadaşına karşı utanma duygusu kapladı ve;

"- Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaşlık etme! Benim tarafımdan özrün (son) derecesine ulaştın, dedi."

Eğer sabretseydi, gerçekten acâip şeyler görecekti."

Râvî; "Rasûlullah (as.), Peygamberlerden birini andığı zaman, önce kendi zâtını (zikrederek) söze başlardı" diyor ve rivâyetine şöyle devam ediyor:

"Sonra yola çıktılar, sonunda bir köye vardılar"[347] **Cimri, hasîs bir köye!.. Bütün meclisleri dolaşarak köylüden yiyecek istediler.**

"Ama köylüler, onları misafir etmekten çekindiler. O sırada da yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır onu hemen doğrulttu. Musa;

"- Eğer isteseydin, bu işine karşılık ücret alabilirdin, dedi. Hızır;

"- Bu, seninle benim ayrılış sebebimizdir, dedi." **Elbisesinden tuttu ve; *'Sabredemediğin şeylerin iç yüzünü sana haber vereceğim'* dedi ve *'Gemi, denizde çalışan bir takım yoksullarındı...'*[348] âyetini sonuna kadar okudu. Onu gasp edecek kıral geldiği zaman, gemiyi delinmiş bulacak ve bırakıp gidecek. Sonra yoksullar da onu bir tahta ile tamir edecekler.**

Çocuk ise, yaratıldığı zaman kâfir olarak yaratılmıştı. Anne ve babası, ona karşı çok şefkatli idiler. Şâyet çocuk büyümüş olsaydı,

---

[347] Kehf: 77.

[348] Kehf: 77 - 79.

"Anne babasını azgınlık ve küfre sevk edecekti. Biz de istedik ki, Rableri onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir evlat versin!"[349]

Diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Kayanın dibinde hayat adında bir nehir akıyordu. Bu suya dokunup da dirilmeyen yoktu. Balığa da bu nehrin suyundan bir parça isabet etti. Balık (canlanıp) **hareket etti ve zembilden çıktı..."**

Diğer bir rivâyete göre de Musa'ya şöyle dendi:

"Bir balık al, ona rûh üfleninceye kadar tut."

O da balık alıp zembile koydu ve genç arkadaşına;

"- Bu balık senden ayrıldığı yerde bana haber vermenden başka bir görev vermiyorum sana" dedi. Arkadaşı da;

"- Büyük bir görev vermedin" karşılığını verdi.

Bu minvâl üzere rivâyet edilen hadîste şu cümle de yer alır:

"Onlar, Hızır'ı denizin kenarında, yeşil bir örtüye bürünmüş olarak buldular. Hızır Musa'ya;

"- Ey Musa, Tevrat'ın elinde olması ve sana vahyin gelmesi kâfi gelmedi mi? Benim bir miktar ilmim var, ama bunları öğrenmek sana gerekmez. Nitekim senin de bir miktar ilmin var, ama onları bilmek de bana gerekmez" dedi.

Bu rivâyette çocuğun öldürülüşü anlatılırken; **"Onu yatırdı ve bıçakla kesti"** denir. Bu rivâyette, şunlar da zikredilir:

"Çocuğun anne-babası mü'min idiler. Kendisi ise kâfirdi. ***'Çocuğun onları azgınlık ve küfre sevk etmesinden korktuk'*****"**[350] Anne-babanın, çocuklarına olan sevgisi, kendilerini, onun dinine uymaya sevk edebilirdi. *"Bu yüzden onların Rabbinin, bu çocuğun yerine daha temiz* (O temiz çocuğu niçin öldürdün? Sorusundan dolayı burada *"daha temiz"* ifâdesi kullanıldı) *ve daha merhametli* (yani,

---

[349] Kehf, 80-81

[350] Kehf, 80.

onlara, Hızır'ın öldürdüğü ilk çocuktan daha merhametli) ***bir çocuk vermesini istedik.***"[351]

Bir rivâyette de, **"Onlara, o çocuğun yerine bir kız çocuk verildi"** ibâresi vardır.

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'un rivâyeti ise şöyledir: İbn Abbas, Hurr b. Kays b. Hısn el-Fezârî[352] ile, Hz. Musa'nın arkadaşı konusunda münakaşa ediyordu. İbn Abbas;

"O, Hızır'dır" diyordu. O sırada oradan Übeyy b. Kâ'b geçiyordu. İbn Abbas onu çağırdı;

"- Yâ Ebâ Tufeyl, yanımıza gel! Bu arkadaşımla Hz. Musa'nın, bulmaya çalıştığı arkadaşı hakkında anlaşamıyoruz. Sen, Rasûlullah'ın (as.) onun hakkında bir şey söylediğini işittin mi?"

Übeyy, "Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediğini işittim" diye söze başlar:

"Hz. Musa, İsrail oğullarıyla beraber bulunduğu bir sırada, bir adam gelip;

"- Senden daha âlim birini biliyor musun?" diye sorar. Hz. Musa:

"- Hayır!" der.

Bunun üzerine Allah, Hz. Musa'ya; **"Bilakis kulumuz Hızır** (senden daha âlimdir)" diye vahyeder. Hz. Musa da onu nasıl bulabileceğini sorar. Bunun üzerine Allah, balığı ona alâmet yaptı..."

Hadîs, *"Hemen izlerini takip ederek geri döndüler"*[353] **Hızır**'ı buldular. Artık onların durumu, Allah'ın, Kitâb'ında zikrettiği gibi oldu" cümlesine kadar rivâyet edilir.

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

---

[351] Kehf, 80-81.

[352] **el-Hurr b. Kays b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezârî**: Sahabîdir. Uyeyne b. Hısn'ın kardeşinin oğludur. **Tebük** seferinden sonra bir heyetle birlikte Hz. Peygamber'e gelip İslâm'ı kabul etmişti. Samimi bir müslüman olduğu ve dinini gayet güzel yaşadığı rivâyet edilmektedir.

[353] Kehf, 64.

Müslim'in uzunca bir rivâyeti daha vardır. Burada şu farklılıklar yer alır:

"...Gittiler. Oynayan çocuklara rastladılar. Hızır onlardan birine gitti ve hiç düşünmeden onu öldürdü. O anda Musa, görülmemiş bir dehşete kapıldı ve dedi ki:

"- Masûm birini, kısas söz konusu olmadığı halde öldürdün öyle mi? Gerçekten çok kötü bir şey yaptın" dedi.[354]

O anda Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah bize de, Musa'ya da merhamet buyursun! Şâyet acele etmeseydi, çok acâip şeyler görecekti. Fakat onu, arkadaşına karşı bir utanma duygusu kaplamıştı."

Buhârî'de de Rasûlullah'a (as.) isnâd edilmeyen bazı lafızlar yer alır:

Rivâyete göre "kıralın ismi, **Hüded b. Büded** idi. Öldürülen çocuğun ismi de **Haysûr** (veya Ceysûr, Ceysûn) idi."

"Ben demedim mi ki, sen, benimle asla sabredemezsin!"[355] âyeti hakkında da şu söz rivâyet edilir:

"İlki unutma idi, ikincisi şart, üçüncüsü de kasdî idi."

Tirmizî, aynı hadîsi, ilk kaydettiğimiz rivâyet gibi uzun uzun tahric eder. Orada **Süfyân** (es-Sevrî'nin) şu sözü de kaydedilir:

"İnsanlar rivâyet eder ki, o kayanın yanında Hayat pınarı vardı ve bir ölü bu pınara temas etse, mutlaka dirilirdi. Balığın bir kısmı yenmişti. Üzerine (bu pınardan) su damlayınca hemen canlandı."

Müslim'in bir rivâyetinde Rasûlullah (as.) âyetteki ***"lettehazte"*** lafzını şeddesiz olarak ***"letehizte"*** şeklinde okudu.

Müslim'deki diğer bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Hızır'ın öldürdüğü çocuk, kâfir tabiatında (yaratılmış) **idi. Şâyet yaşasaydı, anne-babasını küfre ve azgınlığa sevk edecekti."**

---

[354] Kehf, 74.

[355] Kehf, 72.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise sadece, "**Hızır'ın öldürdüğü çocuk, yaratıldığı gün kâfir tabiatında** (yaratılmış) **idi**" denir.

Ebû Davud ise, Übeyy b. Kâ'b'ın rivâyetinden muhtasar iki ibâre tahric eder:

İlkinde Rasûlullah (as.) şöyle buyurur:

"Hızır'ın öldürdüğü çocuk, yaratıldığı gün, kâfir olarak yaratılmıştı. Şâyet yaşasaydı, anne-babasını küfre ve azgınlığa sevk edecekti."

İkincisinde de Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurur:

"Hızır, çocuklarla birlikte oynayan bir küçüğe baktı, yanına gitti ve başını kopardı. Musa; ***'Masûm bir canı mı öldürdün!...'*** **dedi."**

Ebî Davud, bu uzun hadîsin iki kısa cümlesini almıştır. Bu yüzden **Ebû Davud**'u kaynak olarak vermedim.

İZAH

Bu uzun rivâyette muhtelif kişilerden ve değişik konulardan söz edilmektedir. Bunların önemlilerine kısaca temas edelim:

1- MUSA

Hadiste iki **Musa'**ya işaret edilmektedir. **Nevf el-Bikâlî'**nin **Kâ'bu'l-Ahbâr**'dan rivâyetine göre, **Hz. Musa** ile **Hızır** aleyhisselâmm arkadaşı olan **Musa**, ayrı ayrı kişilerdir. **Kâ'bu'l-Ahbâr,** bunun **Musa b. Mîşâ b. Efrâsîm b. Yusuf b. Yakub b. İshak b. İbrahim** olduğunu söyler. **Hz. Musa** ise **İmrân**'ın oğludur.

Yukarıdaki hadîste görüldüğü üzere **İbn Abbas,** bu iddiayı reddetmekte ve **Hızır**'ın arkadaşı olan **Musa**'nın, **Hz. Musa** olduğunu belirtmektedir. **İbn İshak**'ın kaydettiğine göre **Musa b. Mîşâ, Hz. Musa**'dan önce yaşamış biridir. Kur'ân-ı Kerim'de **Hz. Musa**'dan başka bir **Musa**'dan da bahsedilmemektedir. Kaldı ki **Buhârî**'nin rivâyetine göre[356] bu mesele daha önce **İbn Abbas**'la **Hür b. Kays** arasında münakaşa edilmiş, yanlarına gelen **Übeyy b.**

---

[356] **Buhârî**, İlim, 16.

Kâ'b'a sorduklarında **Übeyy**, **Hızır'**ın arkadaşı olan **Musa'**nın, **Hz. Musa** olduğunu Rasûlullah'tan duyduğunu söylemiştir.

Aynî, Hz. Musa'nın 120 veya 160 yıl yaşadığını, bunun 40 yılının **Tîh** sahrasında geçtiğini, **Nûh Tufanı** ile **Hz. Musa** arasında 1620 yıl bulunduğunu söyler.[357]

2- NEVF el-BİKÂLÎ

İbn Abbas'ın, **"Yalan söyledi o Allah düşmanı"** sözü, **Nevf el-Bikâlî** hakkında söylenmiştir. Ancak bu sözün hakîkî manası kastedilmemiştir. Maksat, **Nevf'**in sözünün hilâf-ı hakikat olduğunu kesin bir dille söylemektir. Yoksa **Nevf**, Allah düşmanı değildir. Kendisi tâbiûndandır. Baba adı **Fedâle**'dir. **Himyer** kabilesinin **Benû Bikâl** kolundandır. **Kâ'bu'l-Ahbâr'**ın üvey oğlu veya kardeşinin oğlu olduğu söylenmiştir. Müslümanlığı gâyet güzel, sika ve güvenilir biridir.[358]

3 - YÛŞA' B. NÛN

Hz. Musa'nın genç arkadaşı diye takdim edilen **Yûşa' b. Nûn, Hz. Yusuf'**un torunlarındandır. Hem **Hz. Musa**'ya hizmet eder, hem ondan ilim öğrenirdi. Bazı zayıf rivâyetlerde onun da peygamberliğinden bahsedilir. **Yûşa'**, **Erîha'**yı fethetmiş, oradaki zâlimlerle savaşmıştı.

İbnu'l-Arabî, onun, **Hz. Musa'**nın kızkardeşinin oğlu olduğunu söyler.[359]

4 - ÖLDÜRÜLEN ÇOCUK

Hadisin bazı rivâyetlerinde öldürülen çocuğun ismi **Haysûr** veya **Ceysûr** diye zikredilmektedir. Çocuğun öldürüldüğü yer olarak da **Ubulle** gösterilir.

---

[357] Bkz., **Aynî**, II, 59, 193.

[358] Bkz., **İbn Hacer**, I, 296; IX, 333; **Aynî**, II, 59, 193; XIX, 40; **Kastalânî**, VIII, 217; **el-Kâmil**, I, 169, 199.

[359] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 336; **Kurtubî**, VI, 130; IX, 270; **Aynî**, II, 63; **Maârif**: 20.

Bazı rivâyetlerde **Hızır** aleyhisselâmın, çocuğun kafasını kestiği ifâde edilirken, bir yerde kafasını tutup kopardığı belirtilir. Muhtemelen **Hızır**, önce çocuğun başına vurmuş, sonra yatırıp boğazını kesmiş, sonra da başını koparmıştır.[360]

İbn Hacer'in kaydettiğine göre Allah, öldürülen çocuğun yerine, anne-babasına daha hayırlı bir kız çocuk vermiş ve ondan da bir peygamber dünyaya gelmişti. **Taberî** ve **İbn Ebi Hâtim** de böyle der. Rivâyete göre bu kızın ismi, **Hanne**, ondan doğan peygamber de **Şem'ûn**'dur.[361]

5- İKİ DENİZİN BİRLEŞTİĞİ YER

İki denizin birleştiği yerin neresi olduğu hakkında da sağlam bir bilgi yoktur. Hadis-i şerifte ifâde edildiği üzere burası, **Hz. Musa** ile **Hızır**'ın buluştuğu yerdir. **Sebte** boğazı, **Süveyş** kanalı, **Basra** körfezi, **Hartum** yöresinde **Nil** nehrinin iki kolunun birleştiği yer gibi çeşitli rivâyetler vardır. Ancak bunların hiçbiri, sağlam bilgi vermez.[362]

6- HIZIR

Hızır aleyhisselâmın asıl isminin ne olduğu konusunda çok değişik rivâyetler vardır. Bunlardan en çok bilinenleri **Belyâ, Ermiyâ, el-Yesâ', Ahmed** ve **Âmir**'dir. **Hızır**, onun lakabıdır. Ona bu lakabın verilmesinin sebebi, oturduğu veya namaz kıldığı çorak arazinin hemen yeşillenmesidir. Güzelliğinden ve parlaklığından dolayı bu lakabın verildiği de rivâyet edilir. Kimin neslinden geldiği hakkındaki rivâyetler de hayli farklıdır.

Hızır'ın yaşadığı zaman olarak, **Hz. Musa**'ya takaddüm eden dönem gösterilir.

---

[360] **İbn Hacer**, IX, 342; **Aynî**, XIII, 303; **Kurtubî**, XI; 21.

[361] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 344; **Taberî**, XVI, 3; **Durru'l-Mensûr**, IV, 238.

[362] Bkz., **Taberî**, XV, 271; **Kurtubî**, XI, 9; **el-Kâmil**, I, 200; **Aynî**, II, 59; **Durru'l-Mensûr**, IV, 235.

Hızır'ın hâlen yaşayıp yaşamadığı da ayrı bir münakaşa konusudur. Özellikle tasavvuf ve tarikat erbabı, onun hayat suyundan içmiş olduğunu ve kıyâmete kadar yaşayacağını ileri sürer. **Buhârî, İbrahim el-Harbî, İbn Cevzî** onun yaşamadığına kaildirler.

Cumhur, **Hızır**'ın peygamber olduğunda müttefiktir. Bu kıssadaki pek çok şey, onun peygamberliğine delâlet eder. ***"Ben bunları kendimden yapmadım"***[363] âyeti, peygamber olduğunun delili kabul edilir. ***"O ikisi, kendisine rahmet** (peygamberlik) **verdiğimiz ve tarafımızdan ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini** (Hızır'ı) **buldular"***[364] âyeti de Peygamberliğine delildir.

Onun veli olduğu, salih insanlardan biri olduğu da rivâyet edilmiştir.[365]

7- HIZIR - HZ. MUSA

Bu hadîsten bazıları, **Hızır'**ın **Hz. Musa'**dan üstün olduğunu zannetmişlerdir. Bu düşünce, doğru olmasa gerektir. Çünkü Allah, **Hz.** Musa'yı Rasûl olarak seçmiş, kelâmı ile konuşmuş, O'na **Tevrat'**ı vermiştir.

"Ey Musa, ben seni peygamber göndermek ve seninle konuşmak suretiyle seni insanlara tercih ettim"[366] buyurmuştur.

Hızır ise, âlimlerin ittifaken kabul ettiklerine göre **Rasûl** değildir, **Nebî'**dir. **Rasûl'**un **Nebî'**den daha üstün olduğuna şüphe yoktur. Kaldı ki **Hızır'**ın **Rasûl** olduğunu düşünsek bile, **Musa**'nın risâleti daha büyük, ümmeti de daha çoktur. Binâenaleyh **Musa** daha efdâldir.

---

[363] Kehf, 82.

[364] Kehf, 65.

[365] Bkz., **İsâbe**, II, 285-335; **İbn Hacer**, VII, 93-96; **Aynî**, II, 60, XV, 299; **Tehzîbu'l-Esmâ**, I, 176; **Kurtubî**, XI, 29, 41; **İbn Kesîr**, IV, 416; **Durru'l-Mensûr**, IV, 234; **Zâdu'l-Mesîr**, V, 167; **Elmalılı**, IV, 3260.

[366] A'râf, 144.

Hızır'ın, İsrâil oğullarının peygamberlerinden biri olması söz konusudur. Halbuki **Musa**, İsrâil oğulları peygamberlerinin en üstünüdür. Eğer **Hızır** nebî değil, velîdir dersek, nebî'nin velîden efdal olduğuna şüphe yoktur. Bunun aksi düşünülemez.[367]

8- VELİLERİN İLHAMI VE DİNÎ HÜKÜMLER

Hızır'la **Musa**'nın kıssasından çıkarılabilecek bir husus da şudur:

Bazı imanı zayıf, bilgisi cılız tarîkat erbabı zannedebilir ki, bu hâdise; dinî hükümlerin bağlayıcı olmadığını gösterir. Dinî hükümler ancak avâm içindir, havâssın ve evliyânın bu nasslara ihtiyacı yoktur,. Onların kalplerine doğan ilham, doğru yolun ta kendisidir zannedebilirler. Kendilerini dinî ahkâmdan müstağnî görebilirler. Nitekim **Hızır, Musa**'ya göre büyük günah sayılan işler yapmıştı, ama meselenin esrârına vâkıf olan ve doğru olan yine **Hızır**'dı derler. **"Müftüler ne fetvâ verirlerse versinler, sen yine kalbinden fetvâ iste!"** [368] hadîsinin de bu iddiayı te'yid ettiği ileri sürülür.

Kurtubî'nin de dediği gibi böyle bir iddia, her şeyden önce küfürdür, zındıklıktır. Dinin temel esaslarını reddetmektir. Peygamberlerin getirdikleri vahye ihtiyâcı olmadığını ileri sürmektir. Halbuki yüce Mevlâ; ***"Allah, hem meleklerden, hem de insanlardan peygamberler seçer"***[369] ve ***"Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir"***[370] buyurmaktadır.

Yüce Allah, peygamberlerin getirdiği her şeye itâat edilmesini emretmiş, onların örnek edinilmelerini istemiştir. Bütün bunlardan müstağnî olduğunu iddia etmek, kalplerinin temiz ve mâsivâdan arınmış olması hasebiyle her hakîkate kalben vâsıl olduğunu ileri

---

[367] Bkz., **İbn Hacer**, I, 298-299; **Aynî**, III, 60.

[368] **Câmiu's-Sağîr**, I, 40.

[369] Hacc, 75.

[370] En'am, 124.

sürmek, küfürden başka bir şey değildir. Bu, insanın âdeta kendini peygamberleştirmesidir.[371]

9- BAZI HÜKÜMLER

Bu uzun hadîsten pek çok dinî hüküm çıkarılmıştır. Bunlardan önemli birkaçı şunlardır:

1- İlim tahsiline hırsla sarılmak, bu uğurda sıkıntılara katlanmak, seyahatler yapmak müstahaptır, büyük fazîlettir.

2- Gayr-i müslimden hediye kabul edilebilir.

3- Hızır aleyhisselâm, Nebîdir.

4- Zararın en hafif olanı tercih edilir. Yalnız bu hükümden, adam öldürmek müstesnâdır. Daha büyük bir zararı önlemek için, hiçbir insan öldürülemez. Hızır aleyhisselâmın, çocuğu öldürmesi, ancak Allah'ın bileceği bir meseledir.

5- Verilen bir söze, bir va'de ilk defa aykırı hareket edildiği zaman mazeret ileri sürülebilir. Ancak tekrarında delil getirilmesi gerekir.

6- Aklen hikmeti anlaşılmasa bile, dinî hükümlere teslim olmak gerekir.

7- Yüce Allah, mülkünde dilediğini yapar, yarattıkları üzerinde dilediği şekilde hükmeder.

8- Allah'ın hükmüne itiraz değil, teslimiyet gerekir, çünkü akıl, rubûbiyetin esrarını idrâke her zaman yeterli değildir.

9- Hüsun-kubuhta ölçü, Allah'ın hükmüdür.[372]

٧٠٧- (ت) ـ أبو الدرداء رضي الله عنه أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «كانَ الكَنْزُ ذهبا وفضةً». أخرجه الترمذي.

707- Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

---

[371] **Kurtubî**, XI, 40; **İbn Hacer**, I, 299; **Elmalılı**, IV, 3271.

[372] **İbn Hacer**, IX, 346.

(*"Duvarın altında bir define vardı"* âyetinde bahsedilen) "Define, altın ve gümüştü."[373]

İZAH

Hızır'ın düzelttiği duvarın nerede bulunduğu ve kime âit olduğu bilinmemektedir. Yukarıdaki hadîste duvarın altında bulunan şeyin hakiki bir hazine, yani altın ve gümüş olduğu ifâde edilmektedir. Ancak diğer bazı rivâyetlerde onun ilmî bir hazine olduğu, üzerinde ibretâmiz sözler yazılı altın bir levhâ olduğu da belirtilmektedir.[374]

٧٠٨- (خ م ت — زينب بن جحش رضي الله عنها) أنّ النبيّ صلى الله عليه وسلم دَخَلَ عَلَيْها فزعا يقول : « لا إله إلا الله ، ويلٌ للعَرَب من شرّ قد اقترَب ، فُتح اليوم من رَدْم يأجوجَ ومأجوجَ مثلُ هذه – وحلّق بأصبعه : الإبهام والتي تليها». فقالت زينب بنتُ جَحْش : فقلت: يا رسول الله أنَهْلكُ وفينا الصالحون؟ قال : نعم ، إذا كَثُرَ الخَبَثُ. هذه رواية البخاري ، ومسلم.

وفي رواية الترمذي قالت : استَيْقَظَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مِنَ النّوم مُحْمَرّاً وَجْهُهُ ، يقول : «لا إله إلا اللّه...» وذكر نحوه. وفيه « وَعَقَدَ عَشْرا ».

708- Zeyneb binti Cahş'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), korku içinde onun yanına gelmiş, şöyle demiş:

"Lâ ilâhe illallâh!.. Şu yaklaşan şerden vay Arabın hâline!.. Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinden şu kadarı açıldı" Bu sırada şehâdet parmağının ucunu baş parmağına değdiriyordu.

Zeyneb bint Cahş;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, içimizde sâlih insanlar varken, biz yine helâk olur muyuz?" diye sorunca, Hz. Peygamber;

---

[373] **Tirmizî**, Tefsir, 19/3152.

[374] Bkz., **Taberî**, XVI, 6; **Dürru'l-Mensûr**, IV, 234; **İbn Kesîr**, IV, 415.

"- **Evet, fısk u fucûr çoğalınca"** diye cevap vermiş.[375]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyetinde Zeyneb şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), yüzü kıpkırmızı bir vaziyette uykudan uyandı ve; ***Lâ ilâhe illallah..*"** dedi.

Bu rivâyette "On düğümü yaptı" ifâdesi yer alır.

İZAH

İsnâdı zayıf olan bu rivâyetteki; **"On düğümü yaptı"** cümlesini **İbnul-Esîr;** işâret parmağının ucunu baş parmağının ortasına koyarak küçük bir halka yaptı, diye izah eder.

YE'CÛC - ME'CÛC

Kur'ân-ı Kerim'de **Ye'cûc-Me'cûc, Zülkarneyn** kıssası içersinde zikredilir.[376] Buna göre;

"Zülkarneyn iki dağın arasına varınca, orada söz anlamayan bir millet buldu. Orada kendisine;* 'Ey Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc yeryüzünde fesat çıkarıyorlar. Bu yüzden bizimle onlar arasında bir set yapman karşılığında sana vergi verelim'** ***dediler... Zülkarneyn; **'Bana gücünüzle yardım edin, sizinle onlar arasında bir set yapayım'** ***dedi."***[377]

Bu âyetin devamında **Zülkarneyn'**in, demir pikleri yan yana getirmek, üzerine de erimiş bakır dökmek suretiyle sağlam bir set yaptığı ve **Ye'cûc** ile **Me'cûc'**un artık o seddi asla aşamadıkları anlatılır.

---

[375] **Buhârî,** Enbiyâ, 7; Menâkıb, 25; Fiten, 4, 28; **Müslim,** Fiten, 1/1; **Tirmizî,** Fiten, 23/2187.

[376] Kehf, 83-96.

[377] Kehf, 93-95.

Enbiyâ sûresinde ise, kıyâmete yakın bu seddin açılacağı, **Ye'cûc** ve **Me'cûc**'un her tepeden saldırıya geçecekleri[378] anlatılır.

Hadislerde **Ye'cûc** ve **Me'cûc**, kıyâmet fitneleri arasında zikredilir ve **Hz. İsa**'nın yeryüzüne inmesi ile bağlantılı gösterilir. Bunların son derece kalabalık olduğu, **Taberiye** gölünü, **Dicle** ve **Fırat'**ı içip tüketecekleri, yeryüzündekileri öldürdükten sonra oklarını göğe atacakları ve sonunda Yüce Allah'ın bir burun kurdu göndererek onların hepsini tek nefeste öldüreceği, cesed kokularının bütün yeryüzünü dolduracağı, birtakım kuşların bu cesedleri alıp götürecekleri, şiddetli bir yağmurun yeryüzünü yıkayıp temizleyeceği, onların geride bıraktıkları ok, yay ve kalkanlarını müslümanların yedi yıl boyunca odun yerine yakacakları hikâye edilir.[379]

Ye'cûc ve **Me'cûc**'un eşkâli, sayıları, nerede ve nasıl yaşadıkları, kimin neslinden geldikleri, âyet-i kerîmede bahsedilen seddin nerede olduğu hakkında çeşitli rivâyetler varsa da[380], bunların hiçbiri kesin bilgi ifâde etmez. **Ye'cûc** ve **Me'cûc**, **Kitâb-ı Mukaddes**'te ve batı literatüründe de yer almaktadır.

Özellikle günümüzde, dünyanın keşfedilmeyen bir bölgesinin kalmaması, söz konusu sed için dünyanın ötesinde bazı arayışları da akla getirmektedir.

Hülâsa bu mesele, müşahede ve muhakemeye dayanmayan bir konu olduğu için bilgimizin dışında kalmaktadır. Bu hususta **Elmalılı** merhûmun şu değerlendirmesini kaydedelim:

"Ye'cûc ve Me'cûc, vaktiyle bir veya iki kavmin ism-i hâssı olsa da, doğrusu lisân-ı İslâm'da müteâref olan mefhum şudur: Aslı ve nesebi belirsiz, din ve millet tanımaz bir halîta-i beşer ki, hurûcları eşrât-ı sâattendir. Arzı ifsâd edeceklerdir."[381]

---

378 Enbiyâ, 95.

379 **Müslim**, Fiten, 20/110; **İbn Mâce**, Fiten, 33/4075- 4081.

380 **İbn Kesîr**, IV, 424; **Zâdu'l-Mesîr**, V, 190; **Kurtubî**, XI, 56; **İbn Hacer**, XIV, 619.

381 **Elmalı**, IV, 3288.

Ye'cûc ve **Me'cûc**'un, adı geçen seddi delip yeryüzüne dağılmaları, 710 nolu hadîste anlatılmaktadır.

Yukarıdaki hadîs-i şerifte **"fisk u fucûr"**, âyette de "**ifsâd**" lafzı kullanılmaktadır. Bundan maksat da fuhşun, homoseksüelliğin ve cinâyetlerin yayılmasıdır.[382]

٧٠٩- (خ م ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم قال : «فُتِحَ اليومَ مِنْ رَدْمِ يأجوج ومأجوج مثل هذه ، وعقد بيده تسعين ». أخرجه البخاري ، ومسلم.

709- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinden şu kadarı açıldı" Bu sırada eliyle doksan düğümü yaptı.[383]

İZAH

Önceki hadîste **"On düğümü yaptı"** denirken, burada **"Doksan düğümü yaptı"** denilmektedir. Arada bir zıddiyet yoktur. Değişik olaylarda, farklı oranda seddin açıldığını ifâde etmektedir. **"Doksan düğümü yaptı"** cümlesi de, yine parmaklarla yapılan bir halkayı ifâde etmekte, ancak bu, öncekinden daha küçük bir deliğe işâret etmektedir.

٧١٠- (ت ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال في السَّدِّ: «يَحْفِرُونَه كُلَّ يوم ، حتى إذا كادوا يَخْرِقونه ، قال الذي عليهم : ارْجِعُوا ، فَستَحْفِرُونَه غدا ، قال : فَيُعيدُهُ اللّهُ كأشَدِّ ما كان، حتى إذا بلغ مُدَّتَهُمْ، وأراد اللّه أن يبعثهم على الناس، قال الذي عليهم: ارجعوا فستحفرونه غدا إن شاء اللّه ، واستثنى ،

[382] Bkz., **Durru'l-Mensûr**, IV, 249, 335; **İbn Kesîr**, IV, 592; **Taberî**, XVI, 16, 87; **Nevevî**, XVIII, 2; **İbn Hacer**,VII, 29-34; XIV, 619-625; **Aynî**, XV, 232.

[383] **Buhârî**, Enbiyâ, 7; Fiten, 28; **Müslim**, Fiten, 1/3.

قال: فيرجعون ، فيجدونه كهيئته حين تركوه فيخرقونه ، فيخرجون على الناس ، فَيَسْتَقُّونَ المياه ، ويَفِرُّ الناسُ منهم ، فيرمون بسهام إلى السَّماء ، فترجع مُخَضَّبة بالدماء، فيقولون : قَهَرْنا مَنْ في الأرض ، وعَلَوْنا مَنْ في السَّماء ، قَسْوَة وَعُلُوًّا ، فيبعثُ اللَّهُ عليهم نَغفا في أقْفَائِهِمْ ، فَيَهْلِكُون فَيُصْبِحُونَ فَرْسَى ، قال : فوالذي نَفْسُ محمد بيده، إنّ دوابّ الأرض تَسْمَنُ وتَبْطَرُ ، وتشْكَرُ شَكرا من لُحومِهِمْ ». أخرجه الترمذي.

710- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber, sed hakkında şöyle dedi:

"Ye'cûc ve Me'cûc her gün kazarlar, seddi delmeye yaklaştıkları vakit başlarındaki âmir, *'Bugün gidin, yarın* (tekrar) *kazarsınız'* der. (Onlar gidince) **Allah seddi, olduğundan daha sağlam bir hale getirir. Nihâyet sürelerini tamamlayıp, Allah da onları insanların üzerine salmayı murâd edince, âmirleri şöyle der:**

***"- Bugün gidin, yarın inşallah yine kazarsınız"* Böylece** (inşallah diyerek) **bir istisnâ getirir.** (Allah'ın dilemesi şartına bağlar).

Tekrar geldiklerinde, onu bıraktıkları durumda bulurlar. Seddi delerler ve insanların üzerine yürürler. Bütün suları içip bitirirler. İnsanlar onlardan kaçar. Onlar göğe ok atarlar, ok kana bulanmış bir vaziyette geri döner. Şımararak ve böbürlenerek; *'Yerdekileri kahrettik, göktekileri de yendik'* derler.

Allah onların başlarına, deve ve koyunların burunlarında çıkan (küçük) **kurtlar gönderir. Bunlar, onları helâk ederler. Onlar, öldürülmüş** (cesedler haline) **gelirler.**

Muhammed'in hayatı elinde bulunan (Yüce Allah'a) **yemin ederim ki, yeryüzünün etobur hayvanları** (onları yiyerek) **semirecekler ve** (bu sayede) **vücutları en iyi şekilde beslenip gelişecektir."**[384]

---

[384] Tirmizî, Tefsir, 19/3153.

٧١١- (خ - مصعب بن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنهما) قال : يعني أبي- سألتُ عن قوله تعالى : {هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالأَخْسَرِينَ أَعْمَالا } [الكهف : ١٠٣] أهُم الحَرُورِيّةُ ؟ قال : لا ، هم اليهود والنصارى ، أمَّا اليهود : فكَذَّبُوا محمدًا صلى الله عليه وسلم ، وأما النَّصارى : فكذَّبوا بالجنَّة، قالوا: لا طعام فيها ولا شراب، والحرورية {الذين يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّه مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِه} [البقرة: ٢٧]، وكان سعدٌ يُسَمِّيهِم : الفاسقين. أخرجه البخاري.

711- Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkas anlatıyor.

"Babama; ***"Size, yaptıkları işler bakımından en çok hüsrana uğrayanları haber verelim mi?"***[385] âyeti hakkında sordum:

"- Onlar Harûrîler mi?"

"- Hayır! Onlar Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Yahudiler Hz. Muhammed'i tekzib ettiler, Hıristiyanlar ise cenneti (ve oradaki nimetleri) yalanladılar. ***'Orada yemek-içmek yoktur'*** **dediler. Harûrîler;** ***'Onlar, Allah'a sağlam bir şekilde söz verdikten sonra ahdi bozarlar, Allah'ın bağlamayı emrettiği şeyleri keserler, yeryüzünde fesat ve bozgunculuk yaparlar... İşte onlar, hüsrana uğrayacaklardır'***[386] âyetinde (ifâde edilmektedir).

Sa'd; "onlar fâsıklardır" derdi.[387]

İZAH

Harûrîler: Hâricîlerin bir koludur. **Küfe** yakınındaki **Harûra** köyüne nispetle bu ismi almışlardır. **Hâricîler, Hz. Ali'**ye ilk defa burada baş kaldırmışlardır.

Yahudi ve Hıristiyanların amellerinin boşa gitmesinin ana sebebi, tevhîd akîdesinde yaptıkları tahrifat ve Allah'tan gelen vahiyle sâbit olan ibâdetleri değiştirerek kendilerine göre bir takım

---

[385] Kehf, 103.

[386] Bakara, 27.

[387] **Buhârî**, Tefsir, 18/5.

âyin ve ibâdetler uydurmalarıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur.

"Onların dünya hayatındaki amelleri boşa gitmiştir. Halbuki onlar, güzel işler yaptıklarını sanıyorlardı. Ama onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr ediyorlardı. İşte bu yüzden bütün amelleri boşa gitmiştir. Artık onlar için kiyâmet günü hiçbir terazi tutmayız."[388]

Harûrîler ise müslüman olmuşlar, İslâmî prensipleri kabul etmişler, ama buna rağmen Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ulû'l-emre' itâat edeceklerine dair verdikleri sözde durmamışlar, isyân etmişler ve ahdi bozmuşlardı. İşte onlar da bu yüzden zarardadırlar. Kâfir değil, ama fâsıktırlar. Kâfirler ise en büyük zarardadırlar.

Her ne kadar **Sa'd b. Ebî Vakkas,** bu âyeti ehl-i kitâba tahsis etmekte ise de, bu tahsîs, âyetin umûmîliğine engel teşkil etmez. Zaten âyet-i kerîme **Mekkî**'dir. **Mekke'**de ne ehl-i kitâb, ne de **Harûrîler** vardı. Binâenaleyh bu âyet, İslâm'ın dışında yol arayan herkesi kapsar. Nitekim **Hz. Ali, Harûrîler**'in de bu âyetin kapsamına girdiğini söylemiştir.

Hadîsin sonunda geçen, **"Sa'd onlara fâsıklar adını verirdi"** sözü, **İbn Hacer**'in belirttiği üzere bir zapt hatâsıdır. Doğrusu **"hüsrâna uğrayanlar"** olmalıdır.[389]

٧١٢- (خ م ــ *ابو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يومَ القيامة لا يَزِنُ عِنْدَ اللّه جَنَاحَ بَعُوضَةٍ ، وقال : اقْرَءوا { فَلا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنا } [الكهف : ١٠٥] ». أخرجه البخاري ، ومسلم.

---

388 Kehf, 104-105

389 Bkz., **Taberî**, XVI, 32; **Kurtubî**, XI, 66; **İbn Kesîr**, IV, 429, **İbn Hacer**, IX, 350; **Aynî**, XIX, 49; **Kastalânî**, VII, 229.

712- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kıyâmet günü iri-yarı bir adam gelecek, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar ağırlığı olmayacaktır. *'Onlar için kıyâmet günü terazi tutmayız'*[390] âyetini okuyun!"[391]

İZAH

Bunun sebebi, yukarıda geçen âyetin baş tarafında izah edilmektedir:

"Onlar, Allah'ın âyetlerini ve Allah'a kavuşmayı inkâr ettiler. Bu yüzden amelleri boşa gitmiştir. Binâenaleyh onlar için kıyâmet günü terazi tutmayız."

Çünkü onlar, her türlü hayırdan mahrumdurlar. Tartılacak hiçbir amelleri yoktur. Dünyada bazı iyi işler yapmış olsalar bile, Allah'ın âyetlerine küfrettikleri için, bu yaptıklarının hiçbir kıymeti yoktur.

٧١٣- (ت ــ *أبو سعيد بن أبي فضالة* رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « إذَا جَمعَ اللّهُ النّاسَ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فيه ، نادى مُنادٍ : مَنْ كانَ يُشْرِكُ في عملِ عمله للّه أحَدا فَلْيَطْلُبْ ثَوابَهُ منْهُ ، فإنَّ اللّه أَغْنى الشُّركاءِ عَنِ الشِّرْكِ».

أخرجه الترمذي.

713- Ebû Saîd b. Fedâle'nin[392] rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[390] Kehf, 105.

[391] **Buhârî**, Tefsir, 18/5; **Müslim**, Sıfatü'l-Münafıkîn, 18.

[392] **Ebû Saîd (Sa'd?) b. Ebî Fedâle el-Ensarî el-Harisî el-Medenî:** Sahabîdir. İbn Sa'd'ın kaydettiğine göre **Hendek** savaşına katılmıştı. Kendisinden Ziyâd b. Mînâ rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

"Yüce Allah insanları, geleceğinde asla şüphe bulunmayan (kıyâmet) gününde topladığı zaman bir münâdî şöyle seslenir:

"- Kim Allah için yaptığı bir amelde, O'na birini ortak tutmuş ise, sevâbını ondan istesin! Şüphesiz Allah, ortaklıktan en müstağnî olandır."[393]

İZAH

Tirmizî, bu hadîsi, **Kehf** sûresinin 110. âyetinin tefsiri sadedinde zikretmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in son nâzil olan âyetlerinden biri olan bu âyetin meâli şöyledir:

"De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Yalnız bana,* 'İlâhınız tek bir ilâhtır'** ***diye vahyediliyor. Kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse, sâlih amel işlesin ve Rabbine yaptığı ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin."

ŞİRK-İ HAFÎ VEYA RİYÂ

Bu âyet, açık şirk konusuna delâlet etmekte ise de, bundan daha çok şirk-i hafîye, yâni gizli şirke delâlet etmektedir. Şirk-i hafî; Allah için yapılan ibâdetlerin insanlar tarafından da bilinmesi ve bu vesile ile insanlardan iyi puan almak için duyulan arzudur. Bir bakıma ibâdetin, insanlara gösteriş gâyesiyle yapılmasıdır. Hz. Peygamber, şirk-i hafîyi; **"Bir adamın, başka biri için namaz kılmasıdır"**[394] diye tarif eder.

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkındaki bazı rivâyetler, meseleyi daha iyi anlamamıza imkân verecektir:

Taberî'nin kaydettiğine göre bir adam Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben Allah yolunda cihâda çıkmak istiyorum. Ama cihâddaki kahramanlığımın ve durumumun da bilinmesinden hoşlanıyorum."

İşte yukarıdaki âyet, bunun üzerine nâzil oldu.

---

393 **Tirmizî**, Tefsir, 19/3154.

394 **İbn Kesîr**, IV, 433.

Hadîsin diğer bir rivâyetinde;

"...Ben iyi bir iş yapmak, sadaka vermek istiyorum, ama insanların da bunu görmesini arzu ediyorum" cümlesi ilâve edilir.

Bu meâlde diğer bir rivâyet de **Ubâde b. Sâmit**'ten gelir: Bir adam **Ubâde'**ye gelip der ki:

"- Bir adam Allah rızası için namaz kılıp oruç tutar, hacceder, sadaka verir, sonra da bunlarla övülmeyi arzu ederse, durumu nedir?"

"- Onun hiçbir şeyi kalmamıştır. Çünkü Allah; *'Kim, herhangi bir işte bana birini ortak ederse, o iş bütünüyle onundur, benim ona ihtiyacım yoktur'* buyurmuştur."

Ashâbdan **Şeddâd b. Evs**'in, **"Biz, Rasûlullah (as.) döneminde riyâyı, küçük şirk telâkkî ederdik"** dediği rivâyet edilir.

Hülâsa, âyetteki *"...Sâlih amel işlesin, Rabbine ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin!"* cümlesinden maksat, gösteriş için ibâdet yapmak, yâni riyâdır. Buna bazı hadîslerde **"şirk-i hafî"** yâni gizli şirk veya **"şirk-i asğar"** yâni küçük şirk denilmiştir. Bu husustaki pek çok hadîsin mefhûmundan anlaşılan da, Yüce Mevlâ'nın, riyâ karışmayan ve sadece kendi rızası için ihlâs ile yapılan ibâdetleri kabul edeceğidir.[395]

---

[395] Bkz., **Taberî**, XVI, 40; **Kurtubî**, XI, 69; **İbn Kesîr**, IV, 432; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 202; **Durru'l-Mensûr**, IV, 255.

سورة مريم

19 - MERYEM SÛRESİ

٧١٤- (م ت ـ المغيرة بن شعبة رضي الله عنه) قال: لما قدمت نجران سألوني فقالوا: إنكم تقرؤون {يا أخت هارون} [مريم: ٢٨]، وموسى قبل عيسى بكذا وكذا ؟ فلما قدمت على رسول الله صلى الله عليه وسلم سألته عن ذلك؟ فقال: «إنهم كانوا يسمون بأنبيائهم، والصالحين قبلهم».

هذه رواية مسلم. وأخرجه الترمذي قال : بعثني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى نجران ، فقالوا : ألستم تقرءون... وذكر الحديث.

714- Muğîre b. Şu'be anlatıyor:

"Ben Necrân'a geldiğimde, bana (Hz. Meryem için);

"- Ey Harun'un kız kardeşi..."[396] diye âyet okuyorsunuz. Halbuki Musa, İsa'dan şu kadar şu kadar zaman öncedir. (Bunu nasıl izah edersiniz)?" diye sordular.

Rasûlullah'ın (as.) yanına dönünce, bunu kendisine sordum, şu cevabı verdi:

"- Onlar (çocuklarına), **peygamberlerin ve kendilerinden önce geçen sâlih insanların isimlerini veriyorlardı."**[397]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Aynı hadîsi; "Rasûlullah (as.) beni Necrân'a gönderdi. Bana; "Siz '...' âyetini okumuyor musunuz?" dediler..." ibâresiyle Tirmizî de tahric eder.

---

[396] Meryem, 28.

[397] **Müslim**, Adâb, 1/9; **Tirmizî**, Tefsir, 20/3155.

İZAH

Hadiste işâret edilen âyet-i kerîmede **Hz. Meryem**'den bahsedilmektedir. **Hz. Meryem, Hz. İsa**'yı babasız doğurunca, insanlar bunu meşrû görmemişler, şöyle demişlerdi:

"- Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi."

İşte burada **Meryem**'e, **Harun**'un kız kardeşi denmektedir. Halbuki **Harun** ile **Meryem** arasında çok uzun bir zaman dilimi vardır. Üstelik bunlar kardeş de değildirler. Bu hususu bilen **Necrânlılar, Muğîre**'ye, bu âyetin hakikati göstermediğini iddiâ etmişler, **Muğîre** de o anda verecek cevap bulamamış, dönüşünde meseleyi Rasûlullah'a (as.) anlatmış, O da âyetteki **Harun**'un, **Hz. Musa**'nın kardeşi olan **Hz. Harun** olmadığını, Yahudiler arasında geçmiş peygamberlerin ve sâlih kişilerin isimlerini kullanmanın yaygın olduğunu ve bir isim benzerliğinin bu yanlış anlamaya yol açtığını söylemişti.

Burada söz konusu **Harun**'un, **Hz. Meryem**'in gerçek kardeşi mi, yoksa faziletinden dolayı mı bu isme izâfe edildiği konusu açık değildir. Gerçekten Yahudiler arasında fazîleti ile marûf kişilere **Harun** adı verilirdi. Her iki görüş de rivâyet edilmiştir.

Bu hususta daha değişik yorumlar da yapılmıştır: **Hz. Harun**'un neslinden geldiği için; veya **Hz. İsa**'yı babasız dünyaya getirdiğinden; yahut yaptığı işin meşrû olmadığını göstermek gâyesiyle **Harun** adındaki ahlâksız bir adama nispet edildiği ve böylece **Hz. Meryem**'in ahlaksızlık yaptığını hatırlatmak istedikleri için böyle dedikleri de rivâyet edilmiştir.[398]

٧١٥- (ت ـ **قتادة** رحمه الله) في قوله تعالى { **وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًا** } [مريم : ٥٧] قال : قال أنسٌ : إنّ نبيَّ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «لما عُرِجَ بِي رأيْتُ إدْرِيسَ في السماء الرابعَة».

---

[398] Bkz., **Taberî**, XVI, 77; **Kurtubî**, XI, 100; **İbn Kesîr**, IV, 452; **Zâdü'l-Mesîr**, V, 227; **Dürru'l-Mensûr**, IV, 270.

أخرجه الترمذي وقال: هذا طرف من حديث المعراج. وسيَردُ الحديثُ بطوله في كتاب النبوة: من حرف النون.

715- Katâde'nin Enes'den rivâyet ettiğine göre; ***"Biz onu yüce bir mevkiye yükselttik"***[399] âyeti hakkında Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben Mi'raca çıkarıldığımda dördüncü kat gökte İdris'i gördüm."[400]

٧١٦- (خ ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لجبريل عليه السلام : «ما يَمنَعُكَ أنْ تَزُورَنَا أكثَرَ مِمَّا تَزُورُنَا ؟ » فنزلت : {وما نَتَنَزَّلُ إلاَّ بأمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلكَ وما كانَ رَبُّكَ نَسيًّا} [مريم: ٦٥] قال: هذا كان الجواب لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم. أخرجه البخاري، والترمذي.

716- İbn Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Cibrîl aleyhisselâma şöyle dedi:

"- Bizi daha çok ziyâret etmekten seni alıkoyan nedir?"

"Biz, Rabbinin emri olmadıkça inmeyiz. Önümüzde, arkamızda ve bunların arasında olanlar hep O'nundur. Rabbin seni unutmuş değildir"[401] âyeti nâzil oldu.

İbn Abbas: "Bu Cibrîl'in Muhammed'e cevâbıdır" dedi.[402]

---

[399] Meryem, 57.

[400] **Tirmizî**, Tefsir, 20/3157. **Tirmizî** bu hadîsi, **Mirac** hadîsinin bir parçası olarak tahric etmiştir. Hadis bütün olarak **Kitâbu'n-Nübüvvet**'te gelecektir. Bkz., hadîs no: 8.866.

[401] Meryem, 64.

[402] **Buhârî**, Bed'u'l-Halk, 6; Tefsir, 19/2; Tevhid, 28; **Tirmizî**, Tefsir, 20/3158.

İZAH

Bu hadîste **Cibrîl**'in Rasûlullah'a (as.) gelmekte geciktiğine işâret edilmektedir. Bunun sebebi, âyet-i kerîmede gâyet açık bir şekilde açıklanmaktadır: **"Biz sana ancak Allah emrederse geliriz, O emretmezse gelemeyiz"** denmektedir.

Hz. Peygamberin, **Cibrîl**'in, gelmekte gecikmesinden duyduğu rahatsızlığın sebebi olarak da; kendisine **Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn, Rûh** gibi konularda sorulan sorulara cevap verememesi, **Cibrîl**'in de gelmekte gecikmesi üzerine fevkalâde sıkıntılı bir duruma düşmesi gösterilir.

Cibrîl'in gecikmesinin hikmeti ise; Hz. Peygamberin, sorulan sorulara **"Yarın size cevap vereceğim"** deyip **"İnşâllâh"** demeyi unutması gösterilir.

Cibrîl'in Hz. Peygambere kaç gün gecikerek geldiği konusunda çok farklı rivâyetler vardır.[403]

٧١٧- (م ـ *أمُّ مبشرٍ الأنصارية* رضي الله عنها) أنّها سَمعَت النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقول عند حفصة : « لا يدْخُلُ النّارَ – إن شاءَ اللّهُ – من أصحاب الشّجَرَة أحدٌ : الذين بايَعُوا تَحتَها، قالت: بلى يا رسول اللّه، فانْتَهرَها، فقالتْ حفصةُ: { وإنْ منكم إلا وارِدُهَا} [مريم :٧١] فقال النبي صلى الله عليه وسلم : قد قال اللّه تعالى : { ثم نُنَجّي الذين اتّقَوْا ،ونَذَرُ الظّالمين فيها جِثِيًا}» [مريم:٧٢]. أخرجه مسلم.

717- Ümmü Mübeşşir'den[404] rivâyet edildiğine göre, o, Rasûlullah (as.) Hafsa'nın yanında iken, O'nun şöyle söylediğini işitti:

---

[403] Bkz., **Taberî**, XVI, 103; **Kurtubî**, XI, 128; **İbn Kesîr**, IV, 472; **Zâdu'l-Mesîr**, V, 248; **İbn Hacer**, IX, 355; **Aynî**, XIX, 53; **Kastalânî**, VII, 233.

[404] **Ümmü Mübeşşir bint Berâ' b. Ma'rûr el-Ensâriye**: Hanım sahabilerdendir. Zeyd b. Harise'nin zevcesidir. Kendisinden Mücahid rivâyet etmiştir. Hadîsi **Müslim, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

"Ağacın altında bîat eden ashâb-ı şecereden hiç biri, inşâllâh cehenneme girmeyecektir."

Hafsa:

"- Hayır girecek, ey Allah'ın Rasûlü" deyince, Hz. Peygamber onu azarladı. Hafsa;

"Sizden cehenneme uğramayacak kimse yoktur"[405] âyetini okumuş, Rasûlullah (as.) da, Yüce Allah ***"Sonra Allah'tan korkanları kurtaracağız, zâlimleri de orada diz çökmüş halde bırakacağız"***[406] buyuruyor, demiş."[407]

İZAH

"İnşâllâh cehenneme girmeyecektir" cümlesinde kullanılan "**İnşâllâh**" lafzı, bir şüpheyi değil, Allah'ın adı ile teberrükü ifâde eder. **Müslim**'in rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurur:

"Bedir ve Hudeybiye'ye katılan, cehenneme girmez."[408]

İzahına çalıştığımız hadîste, **Hudeybiye**'de ağaç altında Rasûlullah'a (as.) bîat eden insanların cehenneme girmeyecekleri anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de de zikri geçen bu bîat olayı, Allah'ın rızasına nâil olduğu için **Bîatu'r-Rıdvân** adıyla meşhur olmuştur.[409]

HERKES CEHENNEME GİDECEK Mİ?

Hz. Hafsa'nın **"Herkes cehenneme uğrayacaktır"** âyetini okumasından maksat, itiraz değil, âyetin manasını anlamaktır. Acaba âyetteki **"cehenneme uğramak"** cümlesinden gâye nedir? Gerçekten herkes cehenneme girecek mi? **Hz. Hafsa,** işte bunu anlamak istemiştir.

---

405 Meryem, 71.

406 Meryem, 72.

407 **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 37/163.

408 **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 37/162.

409 Fetih, 18-19.

Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurur:

اَلْوُرُودُ الدُّخُولُ. لا يَبْقَى بَرٌّ وَ لا فاجِرٌ إلاّ دَخَلَها فَتَكونُ على الْمُؤْمِنِينَ بَرْدًا وَسَلامًا كَما كانَتْ على إبْراهِيمَ.

"Uğramak, girmektir. İyi ve kötü herkes, oraya girecektir. Ancak cehennem mü'minlere soğuk ve selâmet olacaktır. Tıpkı (ateş) Hz. İbrahim'e olduğu gibi."[410]

Söz konusu âyet-i kerîmenin devamında da *"Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür"* buyurulur. Yine aynı âyette *"Sonra Allah müttakîleri kurtaracak ve zâlimleri toptan cehennemde bırakacak"* buyurulmaktadır.

Bu deliller, herkesin cehenneme uğrayıp geçeceğini göstermektedir. **İbn Abbas, Câbir b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Abdullah b. Revâha, Hâlid b. Ma'dân, Ebû Meysere** ve **İbn Cüreyc**'in kavli budur. Âyette **"Müttakîleri kurtarıp zâlimleri oraya sokarız"** denmeyip, *"...zâlimleri orada bırakırız"* buyrulması, bu fikri te'yid etmektedir.

Sahîhayn'da rivâyet edilen diğer bir hadîste de şöyle buyurulur:

لا يَمُوتُ لأحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ثَلاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ فَتَمَسَّهُ النّارُ إلاّ تَحِلَّةَ الْقَسَمِ.

"Bir müslümanın üç çocuğu ölürse, ona yemini bozmayacak kadarı müstesnâ, cehennem dokunmaz."[411]

Buradaki **"yemini bozmayacak kadarı"** cümlesi, azlıktan kinâyedir.

İbn Abbas, Nâfi b. Azrak'ın bir sorusu üzerine şöyle der:

"- Sen ve ben oraya gireceğiz. Ancak Allah bizi oradan çıkaracak mı, çıkarmayacak mı, sen onu düşün!"

İbn Abbas, Nâfi'nin *"Onlar cehennemin hışırtısını bile duymazlar"*[412] âyetini hatırlatarak itirazına devam etmesi üzerine şöyle der:

---

[410] **Müsned**, III, 329.

[411] **Buhârî**, Cenâiz, 6; Eymân, 9; **Müslim**, Birr, 47/150.

"- Yazık sana! Sen deli misin? Öyle olsaydı, *'O, kıyâmet günü kavmini cehenneme götürecektir'*[413] ve *'Siz cehenneme gireceksiniz'*[414] âyetlerini ne yapacağız?"

Abdullah b. Revâha'nın da; "Cehenneme varacağım haber verildiği halde, çıkacağım haber verilmedi" diyerek ağladığı rivâyet edilir.

Hasan-ı Basrî, bir adama şöyle der:

"- Herkesin cehenneme varacağından haberin var mı?"

"- Evet."

"- Peki, sana oradan çıkacağın söylendi mi?"

"- Hayır!"

"- Öyleyse nasıl gülebiliyorsun?"

Halid b. Ma'dân şöyle der:

"Cennet ehli cennete girdiği zaman, *'Rabbimiz, bizim cehenneme varacağımızı söylememiş miydi?'* derler. Onlara, *'Siz oraya vardınız, ama onu sönmüş buldunuz'* denir."[415]

"Cehenneme uğramak" cümlesinden maksadın, onun üzerinde kurulan **Sırat** köprüsünden geçmek olduğu, cümledeki *"**minküm**"* yani "**sizden**" zamirinin müşrikleri gösterdiği de rivâyet edilmiştir. Diğer te'viller için **Tefsir** kitaplarına bakılmalıdır.[416]

٧١٨- (ت ـ *السدي* رحمه الله) قال: سألتُ مُرَّةَ الهَمَدانيَّ عن قول اللّه تعالى: {**وإنْ منكم إلا وارِدُهَا**}؟ فحدثني: أنَّ عبدَ اللّه بنَ مسعودٍ حَدَّثَهم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**يَرِدُ الناسُ، ثم يَصْدُرُون عنها بأعمالهم، فأوَّلُهم كلمْحِ البَرْقِ، ثم كالريح،**

---

[412] Enbiyâ, 102.

[413] Hûd, 98.

[414] Enbiyâ, 98.

[415] **İbn Kesîr**, IV, 476.

[416] Bkz., **Taberî**, XVI, 109; **Kurtubî**, XI, 136; **İbn Kesîr**, IV, 475; **Zâdu'l-Mesir**, V, 255; **Dürru'l-Mensûr**, IV, 280.

ثم كَحُضْرِ الفَرَسِ ثم كالرَّاكب في رَحْله ثم كَشَدِّ الرَّجُل، ثم كَمَشْيه». أخرجه الترمذي.وقال: وقد روي عن السدي و لم يرفعه.

718- Süddî anlatıyor:

"Sizden cehenneme varmayacak kimse yoktur" âyetini Mürre el-Hemdânî'ye[417] sordum. Bana, Abdullah b. Mes'ûd'un, kendilerine rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

"İnsanlar cehenneme varır, ama sonra amelleri sayesinde geri dönerler; ilki şimşek hızı gibi (bir süratle döner), **sonra rüzgar gibi, sonra atın koşması gibi, sonra süvari gibi, sonra koşan bir adam gibi, sonra da yaya yürüyen gibi** (bir hızla dönerler)"[418]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Tirmizî** tahric etti ve dedi ki: "Bu hadîs Süddî'den de rivâyet edilmiştir, ama o bunu merfû olarak rivâyet etmedi."

٧١٩- (خ م ت ـ خَبّاب بن الأرت رضي الله عنه) قال : كُنْتُ قَيْنا في الجاهلية ، وكان لي على العَاص بن وائل السهمي دَيْنٌ ، فأتيْته أتقاضاهُ – وفي رواية قال : فعملتُ للعَاصِ بن وائل سيفا، فجئتُهُ أتقَاضَاهُ فقال : لا أعطيك ، حتى تكْفُرَ بمُحمد ، فقلتُ : واللّه لا أكفرُ حتى يُميتكَ اللّه ثم تبعث ، قال: وإني لميِّتٌ ثم مبعوث ؟ قُلْتُ : بلى ، قال : دَعْني حتى أمُوتَ وأُبعث ، فسأُوتَى مالا وولدا فأَقْضِيكَ، فنزلت : { أفرأيتَ الذي كفر بآياتنا ،

---

[417] **Ebû Şerâhîl, Mürre b. Şerâhil el-Hemdânî es-Seksekî el-Kûfî:** ö. 80/699? İbadetine düşkünlüğünden, hayırseverliğinden ve ilminden dolayı ona "**Mürre el-Hayr**" ve "**Mürre et-Tayyib**" deniyordu. Muhadramundandır. İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Şa'bî ve Amr b. Mürre rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Çok ibadet ederdi. Geniş ilmine rağmen ibadete düşkünlüğü sebebiyle ilmî faaliyette yeterince temayüz etmedi. **Kûfe**'de vefat etti.

[418] **Tirmizî**, Tefsir, 20/3159.

وقال : لأُوتَيَنَّ مالا وولدا ؟ أطَّلَعَ الغيبَ ، أم اتخذ عند الرحمن عَهْدا ؟ كلاَّ سَنَكْتُبُ ما يقول، ونَمُدُّ له من العذاب مَدّا،ونَرِثُهُ ما يقولُ ويأتينا فَرْدا} [مريم: ٧٧-٨٠] أخرجه البخاري ، مسلم. وأخرجه الترمذي قال: جئتُ العاصَ بنَ وائلٍ السَّهميَّ أتقاضاه حَقًا لي عنده ، فقال: لا أُعطيك حتى تكفر بمحمَّد... الحديث.

719- Habbâb b. el-Eret anlatıyor:

"Ben câhiliyet döneminde demircilik yapıyordum. Âs b. Vâil es-Sehmî'den[419] alacağım vardı. Onu almak için kendisine gittim. -Bir rivâyette de Âs b. Vâil'e bir kılıç yapmıştım, parasını ödemesi için kendisine gittim, demiş-. Âs şöyle dedi:

"- Muhammed'e küfretmedikçe sana para vermem."

"- Vallahi, Allah seni öldürüp tekrar diriltinceye kadar ben Muhammed'e küfretmem."

"- Ben öldükten sonra tekrar diriltilecek miyim?"

"- Evet."

"- Öyleyse bırak peşimi... Öleyim, diriltileyim, bana bol bol mal ve evlat verilsin, ben de senin paranı öderim."

Bunun üzerine, ***"Âyetlerimizi inkâr eden ve* 'bana mal da, evlat da verilecektir'** *diyen şu adamı gördün mü? O, gaybı mı görmüş? Yoksa Rahman'ın nezdinde bir söz mü almış?!.. Hayır!.. Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını da çoğalttıkça çoğaltacağız. Onun söylediği şeye biz vâris olacağız ve o, tek başına bize gelecektir"*[420] âyetleri nâzil oldu."[421]

RİVÂYETLER

Bunu **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

---

419 **Âs b. Vâil es-Sehmî:** Meşhur sahabî Amr b. As'ın babasıdır. Kureyş'in önde gelenlerindendi. Hz. Peygamber'le istihza ederdi. Hicret'ten önce **Mekke**'de öldü.

420 Meryem, 77-80.

421 **Buhârî**, Buyû', 29; İcâre, 15; Husûmât, 10; Tefsir, 19/3-5; **Müslim**, Sıfatü'l-Münafikîn, 4/35; **Tirmizî**, Tefsir, 20/3162.

Tirmizî'nin rivâyetinde hadîs; "Âs b. Vâil es-Sehmî'ye geldim, kendisinde bulunan hakkımı ödemesini istedim, bana *'Muhammed'e küfretmedikçe sana bir şey ödemem'* dedi... diye devam eder.

İZAH

Bu hadîs, yukarıda geçen âyetlerin nüzûl sebebini anlatmaktadır.

Âs b. Vâil, meşhur sahabî **Amr b. Âs**'ın babasıdır. Kureyş müşriklerinin önde gelenlerindendi. **Habbâb b. Eret** de pek çok işkenceye marûz kalan müslümanlardandı. Güçlü bir kabilesi ve âile efradı olmadığı için daima eziyete uğrayanlardandı.

İşte **Âs**, bir taraftan güçsüz olduğu için **Habbâb**'ın hakkını vermiyor, diğer taraftan da müslümanların âhiret inancı ile alay ediyor.

Âyetteki **"Onun söylediği şeye biz vâris olacağız"** cümlesinden gâye şudur:

Onun iddia ettiği mal ve evladı elinden alacağız ve o, tek başına bize gelecek. Malı da evladı da kendisine yâr olmayacak. Hatta bunlar dünyada da kendisine yaramayacak.[422]

---

[422] Bkz., **Taberî**, XVI, 120; **Kurtubî**, XI, 145; **İbn Kesîr**, IV, 482; **Zâdü'l-Mesir**, V, 260.

سورة الحج

20 - HAC SÛRESİ

٧٢٠- (خ - ابن عباس رضي الله عنهما) قال : { ومن النَّاس من يَعْبُدُ اللَّهَ على حَرْفٍ} [الحج : ١١] كان الرَّجلُ يَقدَمُ المدينة [فَيُسْلِمُ] ، فإن وَلَدت امرأته غلاما، ونُتجت خَيْلُهُ. قال : هذا دِينٌ صالِحٌ ، وإن لم تلد امرأتُهُ ، ولم تُنتجْ خيلُهُ ، قال : هذا دِينُ سوء.
أخرجه البخاري.

720- İbn Abbas;

"İnsanlardan bazısı, Allah'a uçurum kenarında ibâdet eder"[423] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Adamın biri Medîne'ye gelir ve (müslüman olurdu).[424] Şayet karısı bir erkek çocuk doğurur ve devesi de yavrularsa; 'Bu, iyi bir din!' derdi. Ama karısı erkek çocuk doğurmaz ve devesi de yavrulamazsa; 'Bu, kötü bir din!' derdi."[425]

İZAH

Bu hadîs, o dönemdeki bazı insanların tabiatını pek güzel bir şekilde aksettirmektedir. Kaldı ki bu tip insanlar, her dönemde pek çoktur.

Bu insanlar **Medîne'**ye hicret edip Hz. Peygamberin huzuruna gider, iman ederlerdi. Şâyet karısı erkek çocuk doğurur, hayvanları yavrular, sağlığı düzelir, kendisine çeşitli maddî menfaatler sağlanırsa, **"Bu, güzel bir din!"** derlerdi. Ama çocukları kız olur, hayvanları yavrulamaz, hastalanır, kısaca beklediği maddî çıkarı

---

[423] Hac, 11.

[424] Parantez içindeki bu lafız, **Buhârî'**de yoktur. Ancak hadîsin diğer tarîklerinde bu ibâre görülmektedir. Bkz., **İbn Hacer**, IX, 356; **Aynî**, XIX, 69; **Kurtubî**, XII, 17; **İbn Kesîr**, IV, 620.

[425] **Buhârî**, Tefsir, 22/2.

elde edemezse; **"Bu ne kötü din! Bundan hiçbir hayır görmedim"** diyerek yüz çevirirlerdi.

Şüphesiz ki bu, bir şahsiyet ifâdesi değil, bir münafık tabiatıdır. Âyet-i kerîme de bu tabiatı, enteresan bir ifâdeyle ***"...Allah'a sanki bir uçurumun kenarındaymış gibi ibadet eder"*** şeklinde tavsir etmektedir. Yâni sebâtı, kararı ve güveni olmayan, daima şüphe içinde bocalayan, her an rengini ve şeklini değiştirebilen, çıkar kovalayan tipler...

Âyetin devamı şöyledir: ***"...Eğer kendisine bir hayır isabet ederse, razı olur, sebât gösterir. Şâyet bir belâ isabet ederse, yüz üstü döner*** *(dinden çıkar).* ***Dünya ve âhireti perişan olur. İşte bu, açık bir hüsrandır."***

Yukarıda geçen âyet-i kerîmenin nuzûlüne sebep olan bu olayın bazı Yahudilerle, **Benû Esed** kabilesinden bazı insanların şahsında müşâhede edildiği rivâyet edilir.[426]

٧٢١- (خ ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : أنا أولُ من يَجثو للخُصومَة بين يَدي الرحمن يومَ القيامة ، قال قَيْسُ بن عُباد : فيهم نزلت : { هذان خَصْمان اختَصَموا في رَبِّهم } [الحج: ١٩] قال : هم الذين تَبارَزُوا يومَ بَدْر: عليٌّ، وحمزَةُ ، وعُبيدةُ بن الحارث ،وشيبَةُ بن رَبيعة ، وعُتبةُ بن ربيعة ، والوليد بن عُتبة.

وفي رواية أنَّ عليًّا قال : نزلت هذه الآيةُ في مُبارزَتنا يومَ بدْر { هذان خَصْمان اختَصَموا في رَبِّهم } أخرجه البخاري.

721- Ali b. Ebî Tâlib;

"Kıyâmet günü (müşriklerle muhâkeme için) Rahman'ın huzurunda diz çökecek ilk insan benim" dedi.

Kays b. Ubâd[427] şöyle dedi:

---

[426] Bkz., **Taberî.**, XVII, 22; **Kurtubî**, XII, 17; **İbn Kesîr**, IV, 619; **İbn Hacer**, IX, 372-373; **Kastalânî**, VII, 246.

"Bunlar, Rableri (nin dini) hakkında birbirleriyle mücadele eden iki hasım (guruptur)..."[428] âyeti, Bedir günü mübâreze meydanına çıkan Ali, Hamza, Ubeyde b. el-Hâris[429], Şeybe b. Rabîa[430], Utbe b. Rabîa[431] ve Velid b. Utbe[432] hakkında nâzil olmuştur."[433]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Ali şöyle demiştir:

"Bunlar, Rableri hakkında birbirleriyle mücadele eden iki hasımdır" âyeti, Bedir günü bizim (müşriklerle) yaptığımız mübâreze hakkında gelmiştir."

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

İZAH

Mübâreze: Bir savaş öncesi, yapılacak savaşı kızıştırmak gâyesiyle her iki taraftan birkaç kişinin meydana çıkıp dövüşmesi olayıdır.

---

427 **Ebû Abdullah, Kays b. Ubâd el-Kaysî ed-Dubbaî el-Basrî**: ö. 80/699 ds. Basralı tâbiîlerdendir. Hz. Ömer döneminde **Medîne**'ye geldi. Hz. Ömer, Hz. Ali, Ammâr ve diğer sahabîlerden rivâyetleri vardır. Kendisinden oğlu Abdullah, Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn rivâyet etti. Hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Sika ve sâlih bir zâttır, ancak hadîsi azdır. İbn Sa'd onu Haccâc tarafından öldürülen kişiler arasında zikreder.

428 Hac, 22/19.

429 **Ubeyde b. el-Hâris b. el-Muttalib el-Kuraşî:** ö. 2/623. İlk müslümanlardandır. **Bedir**'de Hz. Ali ve Hz. Hamza ile mübazere meydanına çıkmış ve bu sırada yaralanmıştı. Bir süre sonra da vefat etti.

430 **Şeybe b. Rabîa**: ö. 2/624. Cahiliyette Kureyş'in ulularındandı. **Bedir**'de müşrikler safında yer aldı, orada mübareze meydanında öldürüldü.

431 **Utbe b. Rabîa:** ö. 2/624. Cahiliyette Kureyş'in reislerindendi. Akıllı, yumuşak huylu, faziletli biriydi. **Ficar** savaşında sulhu sağlamıştı. **Bedir**'de müşrikler safında yer aldı, orada öldürüldü. Çok cesur ve heybetli biriydi.

432 **el-Velîd b. Utbe b. Rabîa b. Abdişems b. Abdimenâf el-Kuraşî**: ö. 2/624. Kureyşlidir, müşriklerin önde gelenlerindendir. **Bedir** savaşında müşriklerden mübâreze meydanına çıkan üç kişiden biridir. Mübareze meydanında öldürüldü.

433 **Buhârî**, Meğâzî, 3, 7; Tefsir, 22/3.

İslâm tarihinin ilk ve en önemli savaşı olan **Bedir** savaşında da mübâreze yapılmıştı. Altı kişi mübâreze meydanına çıkmışlardı. Müslümanlardan **Hz. Ali, Hz. Hamza** ve **Ubeyde b. el-Hâris b. Abdulmuttalib,** müşriklerden de komutan **Utbe b. Rabîa** ve kardeşi **Şeybe b. Rabîa** ile oğlu **Velid b. Utbe** çıkmışlardı. **Hz. Ali** ve **Hz. Hamza,** hasımlarını öldürmüşler, yaralanan **Hâris**'in yardımına da yetişerek, onun rakibini de katletmişlerdi. Mübâreze meydanına çıkan bu altı kişinin tamamı, Kureyştendi.

İşte bu mübârezenin ardından, İslâm tarihinin ilk ve en önemli savaşı olan **Bedir** muharebesi başladı.

Yukarıda geçen âyet-i kerîme, bu muhâsım iki zümre hakkında nâzil olmuştur. Âyetin devamı şöyledir:

"...O küfreden zümre için ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarının üstünden kaynar sular dökülecektir. Bu kaynar su ile karınlarında olan şeyler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden kamçılar vardır. Ne zaman ateşten çıkmak isterlerse, yine içine atılırlar ve onlara; **'Tadın bakalım cehennemin azabını!'** ***denir."***[434]

"Yüce Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri ise, altından ırmaklar akan cennetlere koyacak. Onlar orada altın bilezikler ve incilerle süslenecekler. Elbiseleri de ipekten olacak."[435]

Bu âyetlerin nüzûl sebebi hakkında gelen diğer bir rivâyet de şöyledir:

Ehl-i kitâb, müslümanlara;

"- Biz Allah'a sizden daha yakın ve daha lâyığız. Çünkü bizim kitabımız da, peygamberimiz de sizinkinden önce gelmiştir" demişler. Müslümanlar da;

"- Aksine bizler Allah'a daha yakın ve daha lâyığız. Çünkü biz Muhammed'e de, sizin peygamberinize de, bizim kitabımıza da daha önce geçen kitaplara da iman ettik" cevabını vermişlerdi. Âyet de bunun üzerine nâzil olmuştu.

---

434 Hac, 19-22.

435 Hac, 23.

*"İki muhâsım"*dan gâyenin, cennet ve cehennem olduğu da rivâyet edilmiştir. Cehennem; **"Allah beni ukûbeti için yarattı"**, Cennet de; **"Allah beni rahmeti için yarattı"** diye birbirleriyle üstünlük iddiasında bulunurlar.

İzahına çalıştığımız hadîste ifâde edilen mübâreze meselesi, âyetin nüzûl sebebi konusunda en sahîh rivâyet olmakla birlikte, biri veya diğeri olsun, özel bir sebebin varlığı, âyetin umûmîliğine engel teşkil etmez. Binâenaleyh âyet-i kerîme, mü'minlerle kâfirler hakkında nâzil olmuştur dersek, her iki rivâyeti de içine alır, her zaman ve olaya tatbiki mümkün olur.[436]

٧٢٢- (خ م ــ *أبو ذر الغفاري* رضي الله عنه) قال قَيْسُ بن عُبَادٍ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يُقْسِمُ قسما: أنّ [هذه الآية] {**هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ** } نزلت في الذين بَرَزُوا يوم بَدرٍ : حمزةَ ، وعليٍّ، وعُبيدَةَ بنِ الحارث ، وعُتبة وشيبةَ ابنَيْ ربيعةَ والوليدِ بن عُتبةَ. أخرجه البخاري ، ومسلم. وهذا الحديث آخرُ حديث في صحيح مسلم.

722- Kays b. Ubâd anlatıyor:

"Ebû Zer el-Ğifârî'yi yemin ederek şöyle söylerken işittim:

"Bunlar, Rableri hakkında mücâdele eden iki hasımdır" âyeti, Bedir günü mübârezeye çıkan Hamza, Ali, Ubeyde b. el-Hâris, Rabîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe ile Velid b. Utbe hakkında nâzil olmuştur."[437]

Bu, **Müslim**'in son hadîsidir.

٧٢٣- (ت ــ *ابن الزبير بن العوام* رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**إِنَّما سُمِّيَ الْبَيْتُ الْعَتِيقُ ؛لأنهُ لم يَظْهَرْ عَلَيْهِ جَبَّارٌ** ». أخرجه الترمذي.

---

[436] Bkz., **Taberî**, XVII, 131; **Kurtubî**, XII, 25; **İbn Kesîr**, IV, 624; **Zâdü'l-Mesir**, V, 416; **Dürru'l-Mensûr**, IV, 348; **İbn Hacer**, VIII, 11; IX, 274, **Kastalânî**, VII, 246.

[437] **Buhârî**, Meğâzî, 7; Tefsir, 22/3; **Müslim**, Tefsir, 7/34.

723- Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kâbe'ye Atîk adı verilmesinin sebebi, hiçbir zâlimin ona hükmedememesidir."[438]

İZAH

Bu hadîsi **Tirmizî**, **Hac** sûresinin 29. âyeti münasebetiyle tahric etmiştir. Bu âyetin meâli şöyledir:

"Sonra kirlerini atsınlar, adaklarını yerine getirsinler ve Atîk Beyti tavaf etsinler."

ATÎK

1- **"Itk"** kökünden gelen **bir** kelime olup **"âzâd edilmiş"** anlamına gelir. Bu mana, yukarıdaki hadîse uygun düşmektedir. Buna göre **Kâbe**, zâlimlerden âzâde ve hür olduğu için **Atîk** adını almıştır.

Gerçekten tarihte **Kâbe**'ye yapılan saldırıların hepsi, düşmanın hezimeti ile neticelenmiştir. **Fîl** olayı, bunun en çarpıcı örneğidir.

2- **"Atîk"**'in diğer bir anlamı da "**eski**"'dir. Yeryüzünde yapılan ilk mabed olması hasebiyle **Kâbe**'ye bu isim verilmiştir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'in şehâdetiyle sâbittir.

3- "**Atîk**" şerefli ve yüce anlamına da gelir. Bu mana da **Kâbe'**ye pek yakışmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca onun sahip olduğu şeref ve yüceliği başka bir yerde görmek mümkün değildir.

4- Bir görüşe göre **Kâbe**'de günahkârlar azaptan âzâd edildikleri için bu isim verilmiştir.

5- Diğer bir görüşe göre de **Nûh** tufanında sâlimen kurtulduğu için **Atîk** denmiştir.

İzahına çalıştığımız hadîse göre, **Kâbe'**ye, uzun tarihi boyunca hiçbir zâlim idarecinin musallat olamadığı, hâkimiyeti altında tutamadığı için **Atîk** denmiştir. Bu rivâyet, ilk maddeye uygun düşmektedir.

---

[438] **Tirmizî**, Tefsir, 23/3170.

Atîk kelimesinin anlamı, yapılan çeşitli tevcihlere uygun düşse de, hepsinde ortak olan bir şey vardır ki, bu kelime bir övgü, fazilet ve yücelik ifâde etmektedir.[439]

٧٢٤- (ت س ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : لَمَّا خَرَجَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم من مكّة ، قال أبو بكر : آذَوْا نَبِيَّهُمْ حتى خرج ، لَيَهْلِكُنَّ فأنزل اللّه تعالى { **أُذنَ لِلَّذين يُقاتَلونَ بأنّهم ظُلمُوا ،وإنَّ اللّه على نَصْرِهم لقديرٌ** } [الحج : ٣٩] فقال أبو بكرٍ: لقد علمتُ أنه سيكونُ قتالٌ. هذه رواية الترمذي. وفي رواية النسائي قال : لَمَّا أُخْرِجَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم من مكة ، قال أبو بكرٍ : أخْرَجوا نَبِيَّهُمْ، إنّا للّه وإنا إليه راجعون ، فنزلت { **أُذنَ لِلَّذين يُقاتَلونَ**... } الآية. فعرفتُ أنهُ سيكون قتالٌ. قال ابن عباسٍ : هي أوَّلُ آية نزلتْ في القتال.

724- İbn Abbas anlatıyor:

Rasûlullah (as.) Mekke'den çıkarılınca, Ebû Bekir;

"- Peygamberlerine o kadar eziyet ettiler ki, sonunda (memleketinden de) çıkardılar; bunlar mutlaka helâk olacaklar" dedi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Kendilerine savaş açılan mü'minlerin *(kâfirlerle savaşmalarına)* ***izin verildi. Çünkü onlar, zulmedildiler. Şüphesiz Allah da mü'minleri muzaffer kılmaya kadirdir."***[440]

Bu âyet üzerine Hz. Ebû Bekir şöyle dedi:

"Ben, savaş olacağını anlamıştım."[441]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir. **Nesâî**'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Hz. Peygamber, Mekke'den çıkarılınca, Ebû Bekir;

---

439 Bkz., **Taberî**, XVII, 151; **Kurtubî**, XII, 52; **İbn Kesîr**, IV, 635; **Dürru'l-Mensûr**, IV, 357.

440 Hac, 39.

441 **Tirmizî**, Tefsir, 23/3171; **Nesâî**, Cihâd, 1.

"Onlar, Peygamberlerini, kendi memleketinden çıkardılar. ***'İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn'*****[442]**, yâni ***'biz Allah'ın kuluyuz ve yine O'na döneceğiz'*** dedi.

Bunun üzerine, ***"Kendilerine savaş açılanlara izin verildi..."*** âyeti nâzil oldu. Ebû Bekir;

"Ben savaş olacağını anlamıştım" dedi.

İbn Abbas şöyle dedi:

"Bu âyet, savaş hakkında ilk nâzil olan âyettir."

سوؤة قد أفلح المؤمنون

21 - MÜ'MİNÛN SÛRESİ

٧٢٥- (ت ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : قُلتُ : يا رسول الله ، {والَّذين يُؤتُون ما آتَوا وقُلوبُهُمْ وجلَةٌ } [المؤمنون : ٦٠] أَهُمُ الذين يَشْرَبون الخمرَ ويَسْرِقُون ؟ قال : «لا ، يا بِنْتَ الصِّدِّيق ، ولكن هم الذي يَصُومُون [ويصلُّون] ويَتَصَدَّقون ، ويخافون أنْ لا يُتقَبَّل منهم { أولئك يُسارعونَ في الخيرات ، وهم لها سابقون } [المؤمنون : ٦١] ». أخرجه الترمذي.

725- Hz Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.); ***'Onlar ki, verdiklerini yürekleri titreyerek verirler'***[443] âyetini sordum;

"- Onlar içki içen ve hırsızlık yapanlar mıdır?" dedim. Rasûlullah (as.);

"- Hayır, ey Sıddîkın kızı, onlar oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren, aman bunların kendilerinden kabul edilip edilmeyeceğinden korku duyanlardır. ***'Onlar hayırda yarış yapanlar ve hayır yapmakta öne geçenlerdir'***[444] buyurdu.[445]

---

[442] Bakara, 156.

[443] Mü'minûn, 60.

[444] Mü'minîn, 61.

İZAH

Hz. Âişe, "yürekleri titreyerek vermelerini", istemeye istemeye vermeleri şeklinde anlamış, böyle bir davranışın da ancak imanı kuvvetli olmayan günahkârlar tarafından yapılabileceğini düşünerek, bu âyette işaret edilen insanların **"içki içen ve hırsızlık yapan kişiler mi?"** olduğunu sormuştur.

Hz. Peygamber de cevaben, bunların imanı sağlam, itâatkâr ve ihlâslı mü'minler olduğunu, yaptıkları her türlü hayır ve ibâdeti **"Acaba Allah bunu bizden kabul edecek mi?"** şüphe ve korkusu içinde edâ ettiklerini söylemiştir.

Bu rivâyetin senedi munkatıdır; çünkü hadîsi **Hz. Âişe**'den rivâyet eden **Abdurrahman b. Vehb el-Hemedânî, Hz. Âişe**'ye yetişmemiştir. Ancak bunu destekleyen başka rivâyetler vardır.

٧٢٦- (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم {وَهُمْ فيها كَالِحُونَ} [المؤمنون : ١٠٤] قال : « تشويه النَّارُ ، فَتَقَلَّصَ شَفَتَهُ العُلْيا حتى تَبْلُغَ وسْطَ رأسِهِ، وتَسْتَرخِي شَفَتَهُ السُّفْلى حتَّى تَضْرِبَ سُرَّتَهُ ». أخرجه الترمذي.

726- Ebû Saîd el-Hudrî;

*"**Onların dişleri** (cehennemde) **sırıtıp durur**"*[446] âyeti hakkında Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Cehennem onu yakar, üst dudağı şişer, (şişkinliği) **tâ başının ortasına kadar ulaşır, alt dudağı da sarkar, göğsüne kadar iner."**[447]

---

[445] **Tirmizî**, Tefsir, 24/3175.

[446] Mü'minûn, 104.

[447] **Tirmizî**, Tefsir, 24/3176.

سورة النور

22- NÛR SÛRESİ

٧٢٧- (ت د س ــ عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، عن جده رضي الله عنهما) قال : كان رجلٌ يقالُ له: مَرْثَدُ بنُ أبي مرثد، وكان رجلا يحمل الأسْرَاء من مكة ، حتى يأتيَ بهم المدينة ، قال: وكانت امرأةٌ بَغيٌّ بمكة، يقال لها: عَنَاقُ، وكانت صديقة له، وإنه كان وَعَدَ رجلا من أُسَارَى مكةَ يحمله، قال: فجئتُ حتى انتهيتُ إلى ظلِّ حائطٍ من حَوائط مكة، في ليلة مُقْمِرَة ، قال: فجاءت عَناقُ ، فأبصرَتْ سوادَ ظلِّي بجنْب الحائط، فلما انتهتْ إليَّ عرفَتْني، فقالت: مَرْثَدُ ؟ فقلت: مرثد، فقالت: مَرْحبا وأهلا ، هَلُمَّ فبِتْ عندنا، قال: قلتُ: يا عناق: حرَّمَ اللّه الزنا، قالت: يا أهلَ الخيام، هذا الرجلُ يحمل أسْراءكُمْ، قال: فتبعني ثمانيةٌ، وسلَكْتُ الْخَنْدَمَةَ، فانتهيتُ إلى غارٍ، أو كَهْفٍ، فدخلتُ، فجاءوا حتَّى قامُوا على رأْسِي، فَبالُوا، فظلَّ بَوْلُهُمْ على رأسي، وعَمَّاهُم اللّه عَنِّي، قال: ثم رجعوا، ورجعتُ إلى صاحبي، فحملْتُهُ وكان رجلا ثقيلا حتى انتهيتُ إلى الإذخرِ، ففككْتُ عنه أكْبُلَهُ، فجعلتُ أحمله، ويُعْيِيني حتى قدمتُ المدينةَ، فأتيتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم، فقلت: يا رسول اللّه، أَنْكِحُ عناقَ؟ فأمسكَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم فلم يَرُدَّ شيئا حتى نزلت **{الزَّانِي لا يَنْكِحُ إلاّ زانيةً أو مُشْرِكةً والزانيةُ لا ينكحُها إلاّ زانٍ أو مُشْرِكٌ}** [النور: ٣] فقال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم: «**يا مَرْثَدُ {الزَّانِي لا يَنْكِحُ إلاّ زانيةً أو مُشْرِكةً والزانيةُ لا ينكحُها إلاّ زانٍ أو مُشْرِكٌ} فلا تَنْكحْها** ».

هذه رواية الترمذي. وأخرجه النسائي بنحوه. ورواية الترمذي أتم. واختصره أبو داود قال : إنَّ مرثَدَ بنَ أبي مَرْثَد الغَنَويَّ كان يحملُ الأُسارى بمكَّة، وكان بمكة بَغيٌّ يقال لها : عَنَاقُ ، وكانت صديقتَهُ ، قال: فجئتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقلت: يا رسولَ اللّه ، أنكحُ عناقَ ؟ قال : فسكتَ، فنزلت: **{ الزانيةُ لا ينكحُها إلاّ زانٍ أو مُشْرِكٌ }** فدعاني فقرأها ، وقال لي : لا تَنْكحها.

727- Amr b. Şuayb, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet eder:

"Mersed b. Ebî Mersed[448] adında bir adam vardı. Mekke'den Medîne'ye esir taşırdı. Mekke'de Anâk adında ahlâksız bir kadın vardı ve bu adamın dostu idi. Mersed, Mekke esirlerinden birine, kendisini Medîne'ye götüreceğini vadetmişti. Mersed, olayı şöyle anlatır:

"Ay ışığının parıldadığı bir gecede Mekke surlarından birinin dibine kadar ilerledim. O sırada Anâk geldi. Kadın, benim duvarın kenarına akseden gölgemi gördü, yanıma gelince beni tanıdı ve;

"- Mersed sen misin?" dedi.

"- Evet, Mersed" dedim.

"- Merhaba, hoş geldin, gel bizde yat."

"- Yâ Anâk, Allah zinâyı haram kıldı" dedim. O zaman kadın:

"- Ey ahâli, bu adam esirlerinizi kaçırıyor" diye bağırmaya başladı. Bunun üzerine sekiz kişi peşime düştü. Ben, Handeme tepesine doğru kaçmağa başladım. Bir mağaraya veya kaya kovuğuna rastladım ve oraya girdim. Adamlar geldiler, hatta tam başımın üzerinde durup işediler. Sidikleri başımdan aşağıya aktı. Fakat Allah onları kör etmiş, beni görmelerini engellemişti. Sonra dönüp gittiler. Ben de (söz verdiğim) arkadaşıma gittim. Onu yüklendim. Çok ağır bir adamdı. İzhir'e kadar götürdüm. Kelepçelerini çözdüm, onu taşımaya devam ettim. Beni çok yordu, ama sonunda Medîne'ye ulaştım. Rasûlullah'a (as.) gidip dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Anâk'la evlenebilir miyim?"

Hz. Peygamber sustu, hiç cevap vermedi. Sonunda şu âyet nâzil oldu:

"Zinâ eden bir erkek, ancak zinâ eden veya müşrike olan bir kadınla evlenir. Zinâ eden bir kadın da ancak zinâ eden veya müşrik olan bir erkekle nikâhlanır."[449]

---

[448] **Mersed b. Ebî Mersed (Kennâz) b. Hısn el-Ğanevî:** ö. 4/626. Sahabîdir. Kendisi ve babası **Bedir** ehlindendir. Hz. Hamza'nın halîfi idiler. Hz. Peygamber onu Evs b. Sâmit'le kardeş yapmıştı. **Racî'** gazasına birlik komutanı olarak katıldı ve orada şehid edildi. Çok güçlü-kuvvetli olduğu için **Mekke**'den **Medîne**'ye esirleri taşırdı.

[449] Nûr, 3.

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- **Ey Mersed!.** ***'Zinâ eden bir erkek, ancak zinâ eden veya müşrike olan bir kadınla evlenir. Zinâ eden bir kadın da ancak zinâ eden veya müşrik olan bir erkekle evlenir.'*** **Binâenaleyh onunla evlenme!..**"[450]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî**'nindir.

Benzer bir hadîsi **Nesâî** de tahric etmiş, ancak **Tirmizî**'ninki daha teferruatlıdır.

Ebû Davud da muhtasar olarak şöyle rivâyet etmiştir:

"Mersed b. Ebî Mersed el-Ğanevî, Mekke'de esir taşırdı. Mekke'de Anâk adında ahlâksız bir kadın vardı ve Mersed'in dostu idi. Mersed der ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Anâk'ı nikâhlayayım mı?"

Hz. Peygamber sustu ve şu âyet nâzil oldu:

"Zinâ eden kadını, ancak zinâ eden veya müşrik olan bir erkek nikâhlar."

Rasûlullah (as.) beni çağırdı, bu âyeti okudu ve bana:

"- **Onunla evlenme!**" dedi.

İZAH

1- Ebû Mersed: İsmi, meşhur olan kavle göre **Kennâz b. el-Husayn el-Ganevî**'dir. **Bedir** ehlindendir. Rasûlullah'tan (as.) rivâyetleri vardır. **Hz. Hamza**'nın halîfi idi. Hz. Peygamberden sonra **Şâm**'da ikamet etti.[451]

2- Mersed : Bu zât da babası gibi sahabîdir ve **Bedir** ehlindendir. Hicretin üçüncü yılında Safer ayında **Zâtü'r-Racî'** gazâsında şehid düştü. O da **Hz. Hamza**'nın halîfi idi.[452]

---

[450] **Tirmizî**, Tefsir, 25/3177; **Ebû Davud**, Nikâh, 5/2051; **Nesâî**, Nikâh, 12.

[451] **İsâbe**, VII, 369.

[452] **İsâbe**, VI, 70.

ZİNA EDEN BİRİYLE EVLENİLEBİLİR Mİ?

Yukarıdaki hadîs, **Nûr** sûresinde zikredilen, zânîleri nikâhlamakla ilgili âyet hakkındaki en sahîh rivâyetlerden biridir. Bunun dışında başka rivâyetler de vardır. Bu rivâyetlerin hepsi de, âyetin, zinâ eden kadınlarla evlenme arzusunu dile getiren mü'minler hakkında nâzil olduğu noktasında birleşmektedir.

Burada karşımıza çıkan mesele, bir mü'minin, zinâ eden biriyle evlenmesinin câiz olup olmadığıdır. Bu konuda bir karara varmadan önce, âyetten neyin kastedildiğine bakmak lâzımdır. Onun için önce âyet hakkında müfessirlerin değerlendirmelerine bir göz atalım:

1- **Sâîd b. el-Müseyyeb** ve **İmâm Şâfiî**'ye göre, bu âyet nesh edilmiştir. Onlara göre âyetin hükmü muvakkat idi ve ***"İçinizden bekârları evlendirin"***[453] âyeti ile bu hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Binâenaleyh zinâ eden biriyle evlenilebilir, çünkü o, âyetteki "**bekârlar**" cümlesindendir. **Nahhâs**, "**Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir"** der.

Fetvâ ehli âlimler de; **"zinâ eden bir kadının, gerek zinâ ettiği erkekle ve gerek diğer bir erkekle evlenmesinin câiz olduğunu"** söylerler. **İbn Ömer, Sâlim, Ata, Tavus, Mâlik** ve **Ebû Hanîfe** bu kanâattediler.[454]

2- Âyetteki "**nikâh**" kelimesi, evlenmek değil, cinsî temas anlamındadır. Buna göre âyet; zinâ eden biri, ancak zinâkâr veya müşrik olan biriyle zinâ etmiş olur demektir. Bununla nikâhın hükmü değil, zinânın çirkin bir fiil olduğu ve mü'minlere haram kılındığı anlatılmak istenmiştir.

İbn Abbas, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Dahhâk, Mücâhid ve **Taberî** bu kavli tercih ederler. **Taberî** şöyle der:

"Zinâkâr olsa dahi bir müslümanın, bir müşrikle evlenmesinin câiz olmadığına şüphe yoktur. Böyle olunca âyet-i

---

[453] Nûr, 32.

[454] Bkz., **Beyhakî**, VII, 154; **Taberî**, XVIII, 74; **Kurtubî**, XII, 169; **İbn Kesîr**, V, 55; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 49.

kerîmenin, *'zinâkâr bir mü'minin iffetli bir mü'minle nikâh akdetmesinin câiz olmadığını, ancak zinâkâr veya müşrik olan biri ile nikâhlanabileceğini kastettiğini'* düşünmek mümkün değildir."[455]

Ancak **Zeccâc; "Kur'ân'da nikâh kelimesi ile evlenmek murâd edildiğini"** söyleyerek buna karşı çıkar.[456]

Zinâ edenin, ancak zinâkâr biri ile zinâ etmiş olacağı zaten bilinen bir gerçektir. Zinâ etmeyen biri ile nasıl zinâ etmiş olabilir? Böyle olunca âyet-i kerîmenin, mü'min olsun olmasın herkes tarafından bilinen bu gerçeği kastetmiş olması, oldukça uzak bir ihtimal gibi görünmektedir.

3- Diğer bir görüş de, âyet-i kerîmenin, bazı kişiler hakkında özel bir hüküm getirdiği şeklindedir. Bu kişiler de, âyetin nuzûlüne sebep olanlardır; yâni ya fuhşu meslek haline getiren kadınlar, ya böyle kadınlarla evlenmek için izin isteyen bazı mü'minler veya ahlâksız kadınların kazançlarından faydalanmak isteyen insanlardır.

Bu kavli de **Hattâbî, Mücahid, Ebû Salih** beyan ederler.[457]

Âyet-i kerîmeyi, bir takım özel kişilere tahsis etmenin, pek isâbetli bir tercih olmadığını zannederiz.

4- Âyetteki **"zinâ eden"**den maksat, had vurulan insandır. Binâenaleyh had vurulan bir zânînin, zinâdan dolayı had vurulan birinden başkası ile evlenmesi câiz değildir.

Hasan-ı Basrî, İbrahim en-Nehaî ve bazı **Şâfiîler**, bu görüşü tercih ederler. Bunlar;

لا يَنْكِحُ الزَّانِي الْمَجْلُودُ إِلاَّ مِثْلَهُ.

"Kırbaç vurulan zânî, ancak kendisi gibi biriyle evlenir"[458] hadîsini de görüşlerine delil sayarlar.

---

[455] **Taberî**, XVIII, 75.

[456] Bkz., **Taberî**, XVIII, 73; **Beyhakî**, VII, 154; **Kurtubî**, XII, 167; **İbn Kesîr**, V, 51; **Dürru'l-Mensûr**, V, 19; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 49; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 17.

[457] Bkz., **Taberî**, XVIII, 71; **Beyhakî**, VII, 153; **İbn Kesîr**, V, 52; **Kurtubî**, XII, 168; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 50; **Durru'l-Mensûr**, V, 19-20.

Ancak **İbnu'l-Arabî;** bu görüşün ne aklen, ne de naklen doğru olmadığını söyler. Bu görüş doğru olsaydı, zinâ eden bir müslümanın, bir müşrikle evlenmesinin câiz olması gerekirdi.[459]

5- Diğer bir görüşe göre de bu hüküm, bir gerçeği tespit etmektedir. Yâni zinâkârların çoğu, ancak kendisi gibi zinâkâr biri ile evlenmek ister. Böylece mü'minler, hem zinâdan ve hem de zinâkâr biri ile evlenmekten sakındırılmaktadır. **Şevkânî**, bunun en güzel izâh olduğunu ve âyetin nüzûl sebebinin de bunu te'yid ettiğini söyler.[460]

Bize göre de en isâbetli tercih, bu sonuncusudur.

Âyet hakkındaki bu değerlendirmeleri gördükten sonra, şimdi zinâkâr biri ile evlenmenin câiz olup olmadığı konusuna dönelim:

Bu meseleyi iki ana noktada toplamak mümkündür:

a- Bu âyet umûm ifâde etmekte ve zinâ eden biriyle evlenmeyi kesinlikle yasaklamaktadır. Binâenaleyh zinâkâr biriyle evlenmek, câiz değildir.

Hz. Ali, Hz. Âişe, İbn Mes'ûd ve **Berâ'** bu görüştedir. Delilleri, izâhına çalıştığımız **Mersed** hadîsi ve yukarıda geçen âyet-i kerîmedir.[461]

b- Zinâ eden biri ile evlenmekte hiçbir sakınca yoktur.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, İbn Abbas ve âlimlerin cumhuru bu görüştedir. Delilleri:

1) **İbn Abbas**'a, bir kadınla zinâ eden, sonra onunla evlenmek isteyen bir adam hakkında soruldu, şu hadîsi irâd etti:

أوّله سفاح وآخره نكاح لا يحرّم الحرام الحلال.

---

458 **Ebû Davud**, Nikâh, 5/2052.

459 Bkz., **Kurtubî**, XII, 168; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 49.

460 Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 50.

461 Bkz., **Beyhakî**, VII, 156; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 50.

"Onun başı zinâ, sonu nikâhtır. Haram, helâli haram kılmaz."[462]

ıı) **İbn Abbas'**dan gelen diğer bir rivâyete göre, bir adam Rasûlullah'a (as.); **"Amcasının kızı ile evli olduğunu, onunsa kimseyi geri çevirmediğini"** söyleyince, Rasûlullah (as.):

"- Öyleyse boşa onu!" der. Adam:

"- Ama o çok güzel, onu çok seviyorum, ayrılığına dayanamam" deyince Hz. Peygamber:

"- Öyleyse nikâhında tut!" der.[463]

ııı) **Hz. Ömer,** zinâ eden bir çifte önce had vurdu, sonra onları evlendirmek istedi, ama erkek kabul etmedi.[464]

ıv) Âyette **"zinâ eden... ancak bir müşrikle evlenir"** buyurulmaktadır. Halbuki zinâkâr dahi olsa bir müslümanın, bir müşrikle evlenmesinin câiz olmadığına şüphe yoktur.

v) Mantıkî bir kıyaslama yapılacak olursa bu olay, tıpkı bir bostandan meyve çalan, sonra bostan sahibine gidip para ile tekrar meyve satın alan insanın işine benzer. Bunlardan ilki, hırsızlık olduğu için haramdır, diğeri para ile satın alındığı için helâldir.[465]

İşte bunun gibi zinâ da dinen haram kılınmış, ancak nikâh helâldir.

Bütün bunlara dayanarak cumhûr, zinâkârla nikâhı câiz görür. Mezhep imamları da bu görüştedir. Yalnız **Ahmed b. Hanbel,** tevbe şartını getirir. Her ne kadar mezhep imamları arasında zinâ eden bir kadının, bir erkekle evlenebilmesi için iddetini tamamlaması, hâmile kalmışsa çocuğunu doğurması gerektiği gibi konularda bazı ihtilaflar varsa da tevbekâr olan bir zânî ile evlenmekte, hiçbir dinî mahzur bulunmadığında ittifak halindedirler.

---

[462] **Dârekutnî,** III, 268.

[463] **Beyhakî,** VII, 154; **İbn Kesîr,** V, 53.

[464] **Beyhakî,** VII, 155.

[465] **Kurtubî,** XII, 170.

Cumhûr, âyetin sonundaki *"Bu, mü'minlere haram kılındı"* cümlesini tahrime değil, zemme hamleder.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus da *"Bu, mü'minlere haram kılındı"* cümlesidir. Bu cümle, yukarıdaki ihtilâfa dayalı olarak iki şekilde izâh edilmiştir:

a) Yâni zinâ mü'minlere haram kılındı.

b) Zinâkârla evlenmek, mü'minlere haram kılındı.[466]

٧٢٨- (خ د ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) أنَّ هلالَ بنَ أُمية قذفَ امرأتَهُ عندَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم بشريك بن سحماء ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : « **البيِّنةَ أو حَدٌ في ظهرك** » ، قال : يا رسولَ الله إذا رأى أحدُنا على امرأته رجلا ينطلقُ يلتمسُ البينة ؟ فجعل النبيُّ صلى الله عليه وسلم يقول : **البينة ، وإلا حدٌّ في ظهرك** ، فقال هلالٌ : والذي بعثك بالحقّ، إني لصادقٌ ، ولَيُنزِلَنَّ الله ما يُبرئُ ظهري من الحدِّ ، فنزل جبريل عليه السلام، وأنزل عليه { **وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنْفُسُهُمْ ، فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ : إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ، وَالْخَامِسَةُ : أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ، وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ : أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ : إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ، وَالْخَامِسَةَ : أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ** } [النور: ٦ - ٩] فانصرف النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فأرسَلَ إليهما ، فجاء هلالٌ فشَهِدَ ، والنبيُّ يقولُ: **إنَّ اللَّهَ يعلمُ أنَّ أحدَكُما كاذبٌ ، فهلْ منكما تائبٌ** ؟ ثم قامتْ فشهدتْ ، فلما كانتْ عند الخامسة وقفُوها ، وقالوا : إنها مُوجبةٌ ، قال ابن عباس: فتلكأتْ ونكصتْ، حتَّى ظنَنَّا أنها ترجعُ ، ثم قالت : لا أفضحُ قومي سائرَ اليوم فمضتْ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: **أبصرُوها فإن جاءتْ به أكحل العَيْنَيْن، سابغ الأَلْيَتَيْن خَدَلَّج السَّاقَيْن، فهو لشريك بن سحماء** فجاءت به كذلك فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «**لولا ما مضى من كتاب الله عز وجل لكان لي ولها شأنٌ**».

---

466 Yukarıda geçenlerden ayrı olarak şu kaynaklara da bakınız, **el-Muğnî**, VII, 515; **Neylu'l-Evtâr**, VI, 163.

أخرجه البخاري ، وأبو داود ، والترمذي. وسيرد في كتاب « اللعان » من حرف اللام - أحاديثُ في سببِ نُزولِ هذه الآيات عن ابن عباسٍ وغيره.

728- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; Hilâl b. Ümeyye, Rasûlullah'ın (as.) huzurunda, karısının Şerîk b. Sehmâ[467] ile zinâ yaptığını iddia etti. Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Ya delil getirirsin, ya da sırtına had vurulur."

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bizden biri karısının üzerinde bir adam görürse, delil aramağa mı gitsin?!"

Rasûlullah (as.) yine de:

"- Ya delil getirirsin, ya da sırtına had vurulur" demeye devam etti.

Hilâl şöyle dedi:

"- Seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben doğru söylüyorum. Yüce Allah, sırtıma had vurulmasından beni kurtaracak olan hükmü mutlaka indirecektir."

Bunun üzerine Cibril (al.) gelip Allah'tan şu âyetleri indirdi:

"Karılarına zinâ isnâd eden ve kendilerinden başka şâhitleri de bulunmayan kimselerin her biri, dört defa yemin ederek, karısına isnâd ettiği sözde muhakkak doğru söylediğine Allah'ı şâhit tutmalı, beşincisinde de şâyet yalancılardansa üzerine Allah'ın lânetinin gelmesini dilemelidir.

Kadın ise, dört defa yemin ederek, kocasının kendisine yaptığı zinâ isnâdında muhakkak yalancılardan olduğuna Allah'ı şâhit tutmalıdır. Beşinci defada kadın, eğer kocası doğru söyleyenlerdense, Allah'ın gazâbının kendi üzerine gelmesini dilemelidir."[468]

---

[467] **Şerîk b. Abde b. Muğîs el-Belevî el-Aclânî**: Şerîk b. es-Sehmâ diye meşhurdur. Sehmâ, annesiydi. Berâ b. Mâlik'in anneden kardeşidir. **Suriye** fetihlerinde komutanlık yapmış, **Mısır**'ın fethine de katılmıştı. Babası da sahabîdir. Hilâl b. Ümeyye ona iftira atmış, bu yüzden onun karısıyla mulâane yapmıştı.

[468] Nûr, 6-9.

Bunun üzerine Hz. Peygamber döndü, Hilâl ve karısına haber gönderdi. Hilâl gelip yemin etti. Rasûlullah (as.) dedi ki:

"- Şüphesiz Allah biliyor ki, ikinizden biri yalan söylüyor. Herhangi biriniz tevbe etmek ister mi?"

Buna rağmen kadın da kalkıp yemin etti. Beşinci defa yemin ederken kadını tuttular ve:

"- Bu (beşincisi, azâbı) **vâcib kılıcıdır"** dediler.

İbn Abbas der ki:

"Kadın durakladı, geri döndü, biz de yemininden rücû edeceğini sandık. Ama kadın;

"- Kabilemi, bundan sonraki günlerde rezil edemem" dedi ve yeminine devam etti. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bu kadını takip edin. Eğer o, gözleri sürmeli, kalçaları geniş, bacakları kalın bir çocuk doğurursa, o, Şerik b. Sehmâ'dandır."

Sonunda kadın, böyle bir çocuk doğurdu. O zaman Hz. Peygamber dedi ki:

"- Şâyet yüce Allah'ın kitâbının hükmü geçmemiş olsaydı, benim bu kadınla işim vardı."[469]

İZAH

"Benim bu kadınla işim vardı" cümlesi, kadına had cezâsını tatbik edeceğini ifâde etmektedir. Çocuğun, hakkında zinâ ithâmı bulunan **Şerik b. Sehmâ**'ya benzemesi yüzünden, kadına had cezası vurulacaktı. Ancak lânetleşme, had cezâsını düşürdüğü için, mulâane âyetinin inmesi ile bu cezâ tatbik edilmemiştir.[470]

MULÂANE

Mulâane veya **Liân**; lanetleşmek anlamına gelen bir mastardır.

Istılâhî olarak; karı-kocanın, zinâ iddiasıyla lanetleşmeleri anlamına gelir. Böyle bir lânetleşmeden sonra eşler, birbirlerine

---

469 **Buhârî**, Şehâdât, 21; Tefsir, 24/3; Talak, 28; **Ebû Davud**, Talak, 27/2254; **Tirmizî**, Tefsir, 25/3179.

470 **Kastalânî**, VII, 255.

ebediyen haram olurlar. Lânetleşmenin şekli, âyet-i kerîmede izah edilmiştir.

Yukarıdaki hadîste mülâane âyetinin inmesine, **Hilâl b. Ümeyye**'nin, karısı hakkındaki iddiasının sebep olduğu anlatılmaktadır. Diğer sahîh bir rivâyette de **Uveymir b. Hars el-Aclânî'**nin iddiası üzerine âyetin nâzil olduğu ifâde edilmektedir. Bu durumda âyetin nuzûlüne, benzer iki olayın sebep olduğundan söz edilebilir. Ancak cumhur, âyetin, **Hilâl b. Ümeyye'**nin iddiası üzerine nâzil olduğunu, İslâm'da ilk lânetleşmenin onun şahsında yapıldığını, **Uveymir**'in iddiasının da, âyetin hükmüne tetabuk ettiğini söyler. Söz konusu **Liân** olayı, h. 9. yılda Şaban ayında vukû buldu.

Az önce de söylendiği gibi karı-kocanın lânetleşmesi ile, aralarında ebedî ayrılık meydana gelir. Bunun diğer bir neticesi ise, ithâm edeni hadd-i kaziften, ithâm edileni de hadd-i zinâdan kurtarmasıdır.[471]

٧٢٩- (خ م ت س ــ محمد بن شهاب الزُّهريُّ عن عُرْوَةَ بن الزبير ،وسعيد بن المسيب، وعَلْقمَةَ بنِ وقَّاصٍ الليثيِّ، وعُبَيدِ اللّهِ بن عبدِ اللّهِ بن عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ) عن حديث عائشةَ زوجِ النبي صلى الله عليه وسلم ورضي اللّه عنها حين قال لها أهل الإفْكِ ما قالوا، فبرَّأهَا اللّهُ مما قالُوا، قال الزُّهريُّ: وكُلُّهُمْ حدثني طائفة من حديثها، وبعضُهم كان أوعى له من بعضٍ، وأثْبَتهمْ له اقتصاصا، وقد وَعيْتُ عن كلِّ واحدٍ منهم الحديثَ الذي حدَّثني عن عائشة، وبعضُ حديثهم يُصَدِّقُ بعْضا، قالوا: قالت: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا أرادا أنْ يَخْرُجَ سفرا، أقْرَعَ بيْنَ أزْواجهِ، فأيَّتهُنَّ خرجَ سَهْمُهَا، خرجَ بها معَهُ ،قالت: فأقْرَعَ بيْنَنَا في غزاةٍ غزَاها ، فخرجَ فيها سهْمِي، فخرجتُ معه - بعدَ ما أُنزلَ الحجابُ - وأَنا أُحْمَلُ في هوْدَجي وأُنْزَلُ فيه ، فسرْنا حتى إذا فرغ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم من غزْوته تلكَ، وقفلَ، ودنونا من المدينة، آذن ليلة بالرَّحيل فقُمتُ حين آذَنُوا بالرحيل، فمشَيتُ حتى جاوزتُ

---

[471] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 382; **Aynî**, XIX, 75.

الجيش، فلمّا قضيتُ من شأني، أقبلتُ إلى الرَّحْلِ فلمستُ صدري، فإذا عقدٌ لي من جزْعِ أظفار.

وفي رواية : جزع ظَفار قد انقطعَ ، فرجعتُ ، فالتمستُ عقدي ، فحبَسني ابتغاؤُه ، وأقْبلَ الرهطُ الذين كانوا يَرْحلونَ لي ، فاحْتَمُلوا هوْدَجي فرحلوه على بعيري الذي كُنْتُ أرْكَبُ ، وهم يَحْسُبُونَ أنِّي فيه ،وكان النساءُ إذْ ذاكَ خِفافا لم يثْقُلْنَ - ومنهم من قال : لم يُهبَّلْنَ - ولم يَغْشَهُنَّ اللحمُ وإنّما يأكلن العُلْقة من الطعام ، فلم يستنكرِ القومُ حين رفعُوهُ ثقل الْهوْدَجِ ، ومنهم من قال : خِفَّةَ الهودج - فحملوُه ،وكنتُ جارية حديثةَ السِّنِّ ، فبعثوا الجمل وساروا ، فوجدتُ عقْدي بعد ما استَمرَّ الجيشُ ، فجئتُ منزلهم وليس فيه أحد - ومنهم من قال : فجئتُ منازلهم وليس بها منهم دَاعٍ ولا مجيبٌ - فتَيمَّمْتُ منزلي الذي كنتُ فيه ، وظَنَنْتُ أنهم سَيفْقدُوني فيرجعون إليَّ ، فَبيْنا أنا جالسةٌ غلبَتْني عيْنايَ فنمْتُ ، وكان صَفْوانُ بنُ المُعطّلِ السُّلَميُّ ، ثم الذَّكْوَانيُّ : عَرَّسَ من وراء الجيش ، فادَّلَجَ فأصبح عند منزلي ، فرأى سوادَ إنسانٍ نائمٍ ،فأتاني فَعَرفني حين رآني - وكان يراني قبل الحجاب - فاستَيْقَظْتُ باسترجاعه حين عرَفني ، فخمَّرْتُ وجْهي بجلْبابي ، والله ما كلَّمَني بكلمة ،ولا سمعتُ منه كلمة غير استرجاعه، وهوَى حتى أناخَ راحلتَهُ ، فوطئَ على يَديْهَا فركبْتُها ، فانطلق يقُودُ بي الراحلةَ ، حتى أتينا الجيش ، بعْد ما نزلوا مُعرِّسين - وفي رواية مُوغرين في نَحْرِ الظهيرة - قال أحدُ رُواته : والْوَغْرَةُ : شدَّةُ الحر - قالت : فهَلَكَ مَنْ هلك في شأني ، وكان الذي تولَّى كِبْرَ الإفك: عبدُ الله بن أُبَيٍّ بن سلُول ، فقدمنا المدينةَ ، فاشتكيتُ بها شهْرا ، والناسُ يُفيضُونَ في قول أصحاب الإفْك ولا أشْعُرُ ، وهو يَرِيبُني في وجَعي: أنّي لا أرى من النبي صلى الله عليه وسلم اللُّطْفَ الذي كنت أرى منه حين أشتكي ، إنما يدْخلُ فيُسلِّمُ ، ثم يقولُ : كيْفَ تيكُمْ ؟ ثم ينصرف ، فذلك الذي يَريبُني منه ، ولا أشْعُرُ بالشَّرِّ حتى نقهْتُ ، فخرجتُ أنا وأمُّ مسْطحٍ قبلَ المَناصع، وهي مُتبرَّزنا ،وكُنّا لا نخرج إلا ليلا إلى ليْلٍ ، وذلك قبلَ أن نتّخذَ الكُنُف قريبا من بُيوتنا ، وأمْرُنا أمْرُ العرب الأُوَلِ في التبرُّزِ قبلَ الغائط ، وكنا نتأذّى بالكُنُف أنْ نتخذَها عند بيوتنا ، فأقْبلْتُ أنا وأمُّ مسطحٍ - وهي ابنةُ أبي رُهْم بن عبد المطلب بن عبد مناف ، وأُمُّها بنتُ صَخْرِ بن عامرٍ، خالةُ أبي بكر الصِّدِّيق ،-رضي الله عنه- وابنها : مسطحُ بنُ أُثاثةَ بن عبّاد بن المطلب - حين فرغْنا من شأننا نمشي ، فعثرتْ أمُّ

مسطح في مِرْطِها ، فقالت : تعِسَ مسطحٌ ،فقُلْت لها : بئسما قُلْت ، أتسبِّين رجُلا، شهِدَ بدرا ؟ فقالت: يا هَنْتاهْ ألَمْ تسْمَعي ما قال ؟ قلتُ : وما قال : ؟ فأخبرَتْني بقول أهل الإفك، فازْدَدْتُ مرضا إلى مَرضي، فلمَّا رجعتُ إلى بيتي ، دخل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فسلَّم ، وقال : كيف تيكُم؟ فقلت : ائْذَنْ لي إلى أبوَيَّ ، قالت : وأنا حينئذ أُريدُ أنْ أستيقن الخبرَ من قبلهما، فأذن لي رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فأتيتُ أبويَّ ، فقلت لأمِّي : يا أُمَّتاه ، ماذا يتحدَّثُ الناسُ به ؟ فقالت : يا بُنيَّةُ ، هوِّني علي نَفسك الشَّأْن ، فواللّه لَقلَّما كانت امْرأةٌ قطُّ وَضيْئةٌ عند رجلٍ يُحبُّها ولها ضرَائرُ إلا أكثرْنَ عليها ، فقالتُ : سبحان اللّه ! ولقد تَحدث النَّاسُ بهذا ؟ قالت : فبكيتُ تلكَ الليلة ، حتى أصبحتُ لا يَرْقأُ لي دمْعٌ ولا أكتحِلُ بنوْم ، ثمَّ أَصبحتُ أبكي ، فدعا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عليَّ بنَ أبي طالبٍ ، وأُسامةَ بْنَ زيدٍ ، حين اسْتَلْبثَ الوَحْيُ ، يسْتَشيرُهما في فراقِ أهله، قالتْ : فأما أُسامةُ فأشارَ عليه بما يعلمُ من براءة أهله ، وبالذي يعلم في نفسه من الوُدِّ لهم ، فقال أُسامةُ : هم أهلُكَ يا رسولَ اللّه ، ولا نعلمُ واللّه إلا خيرا. وأما عليّ بن أبي طالب فقال : يا رسول اللّه ، لم يُضيِّق اللّهُ عليك والنساءُ سواها كثير ، وسَلِ الجاريةَ تَصْدُقْكَ ، قالت: فدعا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بريرةَ ، فقال : أيْ بَريرةُ، هلْ رأيت فيها شيئا يَريبُك ؟ قالت له بريرةُ : لا والذي بعثك بالحقِّ ، إنْ رأيتُ منها أمرا أغْمِصُهُ عليها أكثرَ منْ أنَّها جاريةٌ حديثةُ السِّنِّ، تنامُ عن عجين أهْلها ، فيأتي الدَّاجنُ فيأكله قالت : فقام رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم من يومه فاستعذَرَ من عبد اللّه بن أُبيٍّ بن سلول ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم - وهو على المنبر -:مَنْ يَعْذرُني من رجلٍ بَلغني أذاه في أهلي ؟ - ومن الرُّواة من قال : في أهل بيتي - فو اللّه ما علمتُ على أهلي إلا خيرا ،ولقد ذَكرُوا رَجُلا ما علمتُ عليه إلا خيرا ، وما كان يدْخُلُ على أهلي إلا معي ، قالت : فقام سعدُ بنُ مُعاذ أحدُ بني عبد الأشهل ، فقال: يا رسولَ اللّه، أنا واللّه أعْذرُك منه ، إنْ كان من الأوْس ضربنا عُنُقَهُ ، وإن كان من إخواننا من الخزْرَج أمرتَنا ففعلنا فيه أمْرَكَ ، فقام سعدُ بنُ عُبادة -وهو سيد الخزرج - ، وكانت أُمُّ حسان بنتَ عمِّه من فخذه وكان قبل ذلك رُجلا صالحا، ولكن احْتَمَلَتْهُ الْحَميَّةُ - وَمِنَ الرواة مَنْ قال : اجْتَهلَتْهُ الْحَميَّةُ، فقال لسعد بن معاذ : كذبتَ ، لَعمْرُ اللّه لا تقتُله ، ولا تقْدر على ذلك ، فقام أُسيْد بن حُضيْر - وهو ابن عَمِّ سعْد، يعني ابن معاذ - فقال لسعد بن

عُبادة : كَذبتَ ، لعمر الله لنَقتُلَنّهُ ،فإنّك منافقٌ تُجادلُ عن المنافقين ، فتثاوَر الحيّان الأوسُ والخزرجُ حتى هَمُّوا أنْ يقتتلُوا - ورسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم قائمٌ على المنبر - فلم يَزَلْ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يُخفِّضُهمْ حتّى سَكَتُوا وسكتَ ، وبكَيْتُ يومي ذلك ، لا يرْقأ لي دَمْعٌ ، ولا أكْتحل بنوْم ، ثم بكَيْتُ ليلتيَ المقبلة ، لا يرقأ لي دَمْعٌ ، ولا أكْتحل بنوْم ، فأصبحَ عندي أبواي ، وقد بكَيْتُ لَيلتينْ ويوما ، حتى أظُنُّ أنّ البكاءَ فالقٌ كبدي - ومن الرُّواة من قال: وأبوايَ يظُنّان أنّ البكاء فالقٌ كبدي- قالت : فبينما هما جالسان عندي ، وأنا أبكي ، إذ استَأْذنتْ امرأةٌ من الأنصار، فأذنتُ لها ، فجلستْ تبكي معي ، فبيْنا نحن كذلك ، إذْ دخل علينا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فسلّم ، ثم جلسَ ، قالت : ولم يجْلسْ عندي من يوم قيل لي ما قيل قبْلها ، وقد مكثَ شهرا لا يُوحَى إليه في شأني بشيء ، قالت : فتشهَّدَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حين جلس، ثم قال : أما بعدُ ، يا عائشةُ ، فإنه بلغني عنك كذا وكذا ، فإن كُنت بريئة فسيُبرِّئك اللّه ، وإن كُنت ألْممْت بذنب فاستْغفري اللّه ، وتُوبي إليه ، فإنّ العبدَ إذا اعترف بذنبه ، ثم تابَ تاب اللّه عليه.فلما قضى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم مقالتَهُ قَلَصَ دَمْعي، حتّى ما أُحِسُّ منه قطْرَة، فقلتُ لأبي : أجبْ عَنّي رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فيما قالَ : قالَ:واللّه ما أدْري ما أقُولُ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم ،فقُلْتُ لأُمّي : أجيبي عني رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فيما قال، قالت: واللّه ما أدري ما أقول لرسول اللّه ، قالت:وأنا جاريةٌ حديثَةُ السِّنِّ، لا أَقْرأُ كثيرا من القرآن ، فقلتُ:إني واللّه،لقد علمتُ أنّكم سمعْتمْ ما تحدّث به الناسُ ، حتى استقرّ في أنفسكم،وصدّقْتم به ، ولئنْ قلْتُ لكم: إني بريئة.واللّهُ يعلم أني لبريئةٌ لا تُصدّقوني بذلك ، ولئن اعترفتُ لكم بأمْر.والله يعلم أني بريئة- لتُصدّقُنّي، فو اللّه ما أجدُ لي ولكم مثلا إلا أبا يوسفَ إذا قال : **{ فصَبْرٌ جميلٌ،واللّهُ المُستعانُ على ما تَصفُون}** [يوسف: ١٨] ثم تحوّلتُ ، فاضْطجعْتُ على فراشي ، وأنا واللّه حينئذ أعلم أني بريئةٌ ، وأنّ اللّه مُبرِّئي ببَراءتي ،ولكن واللّه ما كنت أظُنُّ أنّ اللّه يُنْزل في شأني وحْيا يُتْلى،ولشأني في نفسي كان أحقرَ من أنْ يتكلّم اللّهُ فِيَّ بأمْر يُتْلى - ومن الرواة من قال:ولأنا أحْقَرُ في نفسي منْ أن يتكلّمُ اللّهُ بالقرآن في أمري- ولكن كنتُ أرجُو أنْ يَرَى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في النوم رُؤْيا يُبرِّئني اللّه بها،فو اللّه ما رام رسولُ اللّه مَجْلسَهُ، ولا خرج أحَدٌ من أهل البيت، حتى أنْزلَ اللّه على نبيِّه، فأخذه ما كان يأخُذُه من

البُرَحاء،حتى إنَّه ليتحدَّرُ منه مثلُ الجُمانِ من العرقِ في يومٍ شاتٍ من ثقَلِ القولِ الذي أُنزل علي، قالت: فَسُرِّيَ عن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم وهو يضحَكُ، وكان أوَّل كلمة تكلَّم بها، أَنْ قال لي: يا عائشةُ ، احْمَدي اللّه - ومن الرواة من قال: أبشري يا عائشة، أمّا اللّه فقدْ برَّأكِ- فقالت لي أمّي: قومي إلى رسول اللّه صلى الله علبه وسلم فقلت: لا واللّه لا أقومُ إليه ولا أحْمَد إلا اللّه وهو الذي أنزل براءتي فأنزل اللّه عز وجل: **{إنَّ الّذينَ جاءوا بالإفْك عُصْبَةٌ منكم}** العَشْرَ الآيات [النور: ١١ - ١٩] فلما أنزلَ اللّهُ هذا في براءتي ، قال أبو بكر الصديق : وكان يُنفقُ على مسْطح بن أُثاثَة - لقرابته منه وفَقْره - واللّه لا أُنفقُ على مسطح شيئا أبدا بعد ما قال لعائشة فأنزل اللّهُ **{ولاَ يأتَلِ أُولوا الفَضْلِ منكم والسَّعَة أن يُؤتوا أولِي القُرْبى والمساكينَ والمهاجرينَ في سبيل اللّه ولْيَعفُوا ولْيَصْفَحُوا ألا تحبُّون أن يغفر اللّه لكم؟ واللّه غَفُورٌ رحيم}** [النور: ٢٢] فقال أبو بكر: بَلى واللّه إنّي لأُحبُّ أن يَغفرَ اللّهُ لي، فرجعَ إلى مسطح الذي كان يُجري عليه وقال: واللّه لا أنزِعُها منه أبدا. قالت عائشة: وكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم سألَ زينبَ بنتَ جحشٍ عنْ أمْري، فقال: يا زينب، ما علمتِ؟ ما رأيت؟ فقالت: يا رسولَ اللّه، أحْمِي سَمْعي وبصري، واللّه ما علمتُ عليها إلا خيرا، قالتْ عائشةُ: وهي التي كانت تُساميني من أزْواجِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم، فَعصمها اللّهُ بالورَعِ، قالت عائشةُ: وطَفِقَتْ أختُها حَمْنَةُ تُحارب لها، فَهلكَتْ فيمن هلكَ من أصحاب الإفك.

قال ابن شهاب : فهذا الذي بلغني من حديث هؤلاء الرَّهْط.

ومن الرواة من زاد : قال عُرْوةُ : قالت عائشةُ : واللهِ إنَّ الرجُلَ الذي قيل له ما قيل ، ليقولُ : سُبحانَ اللّه ! فو الذي نفسي بيده ، ما كشفتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثى ، قالت : ثم قُتل بعد ذلك في سبيل اللّه.

وفي رواية أُخرى عن عُرْوةَ عن عائشة قالت: لما ذُكِرَ من شأني الذي ذُكِرَ ، وما علمتُ به ، قام رسولُ اللّه صلى اللّه عليه وسلم خطيبا ، فتَشهَّدَ ، فَحمدَ اللّه وأثْنى عليه بما هو أهلُه ، ثم قال : **أما بعدُ ، فأشيرُوا عليَّ في أناسٍ أبَنُوا أهْلي ، وأيْمُ اللّه ، ما علمتُ على أهْلي من سوءٍ قط ، وأبَنُوهُمْ بِمنْ واللّه ما علمتُ عليه من سوءٍ قطُّ ، ولا دَخلَ بيْتي قطُّ**

إلاّ وأنا حاضرٌ ، ولا غِبْتُ في سفرٍ إلاغابَ معي ، فقام سعدُ بنُ معاذ ، فقال : إئذنْ لي يا رسولَ اللّه : أنْ نَضربَ أَعناقَهمْ وقام رجلٌ من بني الخزرج – وكانت أُمُّ حسان من رَهْطِ ذلك الرجل – فقال : كذبتَ واللّه : أنْ لو كانُوا من الأوْسِ ما أحْببت أن تَضربَ أعناقَهم حتى كادَ يكُون بيْن الأوسِ والخزرج شرٌّ في المسجد ، وما علمتُ ، فلمَّا كان مساءُ ذلك اليوم خرجتُ لبعضِ حاجتي ومعي أُمُّ مسْطَحٍ ، فعَثرت ، فقالتْ : تَعِسَ مِسطحٌ ، فقلتُ لها : أي أُمِّ ، أتسبِّينَ ابْنك ؟ فسكتتْ ، ثم عثَرَت الثانية ، فقالتْ : تَعِسَ مسطحٌ ، فقلتُ لها : أي أمِّ ، أتسبِّين ابنك ؟ فسكتتْ ، ثم عثَرَت الثالثة ، فقالتْ : تَعِسَ مِسطحٌ ، فانْتَهرتُها ، فقالت : واللّه ما أَسبُّهُ إلا فيك ، فقلتُ : في أيِّ شأْني ؟ فذكرَتْ – وفي رواية : فبَقرتْ – لي الحديثَ ، فقلتُ: وقد كانَ هذا؟ قالت: نعمْ ،واللّه ، فرجعْتُ إلى بيتي كأنَّ الذي خرجتُ له لا أجد منه قليلا ولا كثيرا ، وَوُعِكْتُ ، وقلتُ لرسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم : أرسلني إلى بيتِ أمي ، فأرسلَ معي الغلامَ ، فدخلتُ الدارَ ، فوجدْتُ أمَّ رُومانَ في أسفلِ البيتِ ، وأبا بكر فوقَ البيت يقرأ ، فقالت: أُمي : ما جاءَ بك يا بُنيَّةُ ؟ فأخبرتُها ، وذكرتُ لها الحديث. وإذا هو لم يَبْلُغْ منها مثلَ ما بلغَ مني ، فقالت : أيْ بُنيَّةُ، خَفِّضي عليكِ الشَّأْنَ ، فإنَّهُ واللّه لَقلَّما كانت امرأةٌ حَسناءُ عند رجلٍ يُحبُّها لها ضَرائرُ ، إلا حَسَدْنَها ، وقيلَ فيها، قلت : وقد علمَ به أبي ؟ قالت : نعم ، قلت : ورسُولُ اللّه ؟ قالت: نعم ، ورسولُ اللّه ، فاسْتَعْبَرْتُ وبَكَيت ، فسمعَ أبو بكرٍ صَوْتي وهو فوق البيت يقرأُ فنزل. فقال لأُمي : ما شأْنُها ؟ فقالت: بلَغها الذي ذُكرَ في شأْنها ، ففاضت عيناهُ ،وقال : أَقْسمتُ عليكِ يا بُنيَّةُ إلا رجعْتِ إلى بَيتكِ فرجعت ، ولقدْ جاءَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بيتي ، فسأَلَ عني خادمي ؟ فقالت: لا واللّه ، ما علمتُ عليها عيبا ، إلا أنَّها كانت تَرقُدُ ، حتى تدخلَ الشَّاةُ فتأْكلَ خُبْزَها أو عَجينَها – وفي رواية : عجينها أو خَميرَها – شكَّ هشام. فانتهرَها بعضُ أصحابه ، فقال : اصْدُقي رسولَ اللّه ، حتى أَسْقَطُوا لها به ، فقالت: سبْحانَ اللّه ! واللّه ما علمتُ عليها إلا ما يعلمُ الصائغُ على تِبْرِ الذهبِ الأحمرِ وبلغ الأمرُ ذلكَ الرجلَ الذي قيل له ، فقال : سُبحانَ اللّه! واللّه ما كشفتُ كنَفَ أُنثي قط، قالت عائشةُ: فقُتِلَ شهيدا في سبيل اللّه، قالت: وأصبحَ أبوايَ عندي فلم يزالا، حتى دخلَ عليَّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم، وقد صلَّى العصر ثم دخلَ، وقد اكْتَنَفَني أَبواي عن يميني وعن شمالي، فحمد اللّه وأثْنى عليه ثم قال: **أمَّا بعدُ، يا عائشةُ إنْ كُنْت**

قارفت سوءا أو ظلمت ، فتوبي إلى الله فإنَّ اللَّهَ يقبلُ التَّوبة عن عباده، قالت: وقد جاءت امرأةٌ من الأنصار فهي جالسةٌ بالباب، فقلتُ: ألا تستحيي من هذه المرأة: أنْ تذكُرَ شيئا؟ قالت: فوعظ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم، فالتفتُّ إلى أبي، فقلتُ: أجبْهُ، قال: فماذا أَقُولُ؟ فالْتفتُّ إلى أُمِّي فقلتُ: أجيبيه ،فقالت: أَقولُ ماذا ؟ فلمَّا لم يُجيباهُ تشهَّدْتُ، فحمدتُ اللّه، أثْنَيْتُ عليه بما هو أهْله، ثم قُلْتُ: أما بعد فو اللّه، لئنْ قُلْتُ لكم: إني لم أُفْعلْ -واللَّهُ يعْلَم إني لصادقةٌ – ما ذاك بنافعي عندكم، لقد تكلَّمتُمْ به، وأُشْرِبَتْهُ قُلُوبُكم، وإنْ قُلْتُ: إني قد فعلت – واللّهُ يعْلَم أنّي لم أفعلْ – لتقُولُنَّ: قد باءتْ به نفسها، وإني –واللّه– ما أجد لي ولكم مثلا، والْتمستُ اسم يعقُوب، فلم أقْدرْ عليه – إلا أبا يُوسُف، حين قال: **{فصبْرٌ جميلٌ ،واللّهُ الْمُستعانُ على ما تصفُون}** وأنزل على رسول اللّه صلى الله عليه وسلم منْ ساعته ، فسكتْنا، فرُفعَ عنه ، وإني لأتبيَّنُ السُّرور في وجْهه ، وهُو يمسحُ جبينَهُ ويقول: **أبشري يا عائشة، فقد أنزل اللّه براءتك،** قالت: وكُنْت أشَدَّ ما كُنتُ غضبا ، فقال لي أبوايَ: قُومي إليه فقلت: واللّه لا أقوم إليه، ولا أحْمَدُهُ، ولا أحْمدكما، ولكن أحْمدُ اللّه الذي أنْزلَ براءتي ولقد سمعْتُمُوهُ فما أنكرْتموهُ ولا غيَّرْتموهُ، وكانت عائشة تقول: أمَّا زينبُ بنتُ جحْش: فعَصَمها اللّهُ بدينها فلم تقُلْ إلاّ خيرا، وأما أختُها حمْنةُ: فهلَكتْ فيمن هَلك، وكان الذي يتكلمُ فيه: مسْطحٌ، وحسَّانُ بن ثابت، والمنافقُ: عبدُ اللّه بْن أُبَيّ بْنَ سَلُول، وهو الذي كان يسْتوْشيه ويجْمعُهُ، وهو الذي تولَّى كبْرَهُ منهم هو وحَمْنَةُ ، قالت: فحلَفَ أبو بكر ألاّ ينْفعَ مسْطحا بنافعة أبدا فأنزل اللّه عز وجل **{وَلاَ يأْتلِ أُولوا الْفَضْلِ منكم والسَّعة...}** إلى آخر الآية يعني أبا بكر **{أن يُؤتوا أولي القُرْبي والمساكينَ}** يعني مسْطحا إلى قوله: **{ألا تحبُّون أن يغفر اللّه لكم واللّه غفُورٌ رحيم}** فقال أبو بكر: بلى يا ربَّنا ، إنا لنُحبُّ أنْ تغفر لنا، وعادَ له بما كان يصْنعُ.

وفي رواية : أن عائشةَ لَمَّا أُخبرتْ بالأمر قالت : يا رسول اللّه ، أتأذنُ لي أنْ أنطلقَ إلى أهْلي؟ فأذن لها ، وأرسل معها الغلامَ ، وقال رجُلٌ من الأنصار: **{سبحانك ! ما يكون لنا أن نتكلَّمَ بهذا سُبحانك ! هذا بُهتانٌ عظيم }** لمْ يَزد على هذا.

هذه رواية البخاري ، ومسلم. وعند البخاري قال : قال الزهري : كان حديثُ الإفك في غزوة المُرَيْسيع ، ذكره البخاري في غزوة بني المُصْطَلق من خُزاعَةَ ، قال : وهي غزوة المُرَيْسيع ، قال ابن إسحاق:وذلك سنه ستٍ ، وقال موسى بنُ عُقْبة : سنة أربعٍ ، إلى هنا ما حكاه البخاري.

وأخرج البخاري من حديث الزُّهري قال : قال لي الوليدُ بن عبد الملك : أبَلَغَك أنَّ عليًا كان فيمن قَذَف عائشة ؟ قلتُ : لا ، ولكن قد أخبرني رُجلان من قومك : - أبو سلمة بن عبد الرحمن ، وأبو بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام - أنَّ عائشة قالت لهما : كان عليٌّ مُسَلِّما في شأنها.

وأخرج البخاري أيضا من حديث الزهري عن عروة بن عائشة **{ والذي تولّى كِبْرَهُ منهم}** : عبد اللّه بن أُبيّ.

زاد في رواية : قال عُروة : أُخبرتُ أنه كان يُشاعُ ، ويُتحدَّثُ به عنده ، فيُقرُّه ويُشيعُهُ ويَستوشيه ، قال عروةُ : لم يُسمَّ من أهْلِ الإفك أيضا إلاّ حسَّانُ بن ثابتٍ ،مِسْطَحُ ابنُ أُثاثة،حَمْنَةُ بنُ جحش ، في ناسٍ آخرين ، لا علْم لي بهم ، غير أنهم عُصْبَةٌ ، كما قال اللّه تعالى، قال عروةُ : وكانت عائشةُ تكره أنْ يُسَبَّ عندها حسّانُ ، وتقول : إنه الذي قال:

فإنّ أبي ووالِدَهُ وعِرْضي لعِرْضِ محمدٍ منكم وِقاءُ

وفي رواية لهما : قال مسروق بن الأجْدع : دخلتُ على عائشة ، عندها حسانُ يُنْشدُها شعرا ، يُشبِّبُ من أبيات ، فقال:

حَصانٌ رَزانٌ ، ما تُزَنُّ بريبة وتُصبِحُ غَرْثَى من لُحُوم الغوافل

فقالت له عائشة : لكنَّك لست كذلك ، قال مسروق : فقلت لها : أتأذنين له أن يدْخل عليك ؟ وقد قال اللّه تعالى : **{ والذي تولّى كِبْرَهُ منهم له عذابٌ عظيمٌ }** ؟ قالت:وأيُّ عذابٍ أشدُّ من العمى ؟ وقالت : إنه كان يُنافحُ - أو يُهاجي - عن رسول الله صلى الله عليه وسلم.

وأخرج الترمذي الرواية الثانية من الروايتين الطويلتين عن عروة عن عائشة بطولها ، وقال : وقد رواه يونس بن يزيد ، ومعمرٌ ، وغيرُ واحد عن الزهري عن عروة بن الزبير ،

وسعيد بن المسيب ،وعلقمة بن وَقّاص الليثيّ ، وعبيد الله بن عبد الله - عن عائشة أطول من حديث هشام بن عروة وأتمّ ، يعني بذلك : الرواية الأولى بطولها.

وأخرجه النسائي من الرواية الأولى إلى قوله : « **فلم يستنكرِ القومُ خِفَّةَ الهَوْدج حين رفعوهُ وحملوهُ ، وكنت جارية حديثة السِّنّ** »، ثم قال : وذكر الحديث ، ولم يذكر لفظه.

وأخرج أبو داود منه طرفين يسيرين: أحدهما : عن ابن شهاب قال : أخبرني عروةُ بن الزبير وسعيد بن المسيب،وعلقمة بن، وقّاصٍ الليثي، وعبيد الله بن عبد الله، عن حديث عائشة، وكُلٌّ حدَّثني طائفة من الحديث «قالت: ولشأني في نفسي كان أحقرَ من أن يتكلَّم الله- في بأمْرٍ يُتلى».

والطرف الآخر : أخرجه في باب الأدب ، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **أبْشري يا عائشة ، فإن الله -عزَّ وجلَّ- قدْ أنزل عُذْرَك ، وقرأ عليها القرآنَ ، فقال أبوايَ : قُومي فقَبِّلي رأسَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقلتُ : أَحْمَدُ الله ، لا إيّاكما** ».

وحيث اقتصر على هذين الطرفين اليسيرين ، لم أُثبتْ علامته مع الجماعة ، ونبَّهتُ بذكْرِ هما ها هنا ؛ لئلا يُخلَّ بهما.

729- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Urve b. ez-Zübeyr'den; Saîd b. el-Müseyyeb'den, Alkame b. Vakkas el-Leysî'den, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan naklen, Rasûlullah'ın zevcesi Hz. Âişe için iftirâcılar söylediklerini söyleyip Allah da onu bu söylenenlerden akladığı olay hakkında Hz. Âişe hadîsinden rivâyet ediyor. Zührî şöyle dedi:

"Bu râvîlerin hepsi, bana, Âişe hadîsinin bir kısmını rivâyet etti. Bu hadîsi, bazıları, diğerlerinden daha iyi bellemiş ve rivâyetçe daha sağlam idi. Bunların her birinden, bana rivâyet ettikleri Hz. Âişe hadîsini belledim. Bu râvîlerin rivâyetleri, birbirini tasdik etmektedir. Onların rivâyetlerine göre Hz. Âişe şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), bir sefere çıkmak istediğinde, hanımları arasında kur'a çekerdi. Kur'a kime çıkarsa, kendisiyle birlikte onu götürürdü. (Yine böyle) çıkacağı bir gazâ için aramızda kur'a çekti,

bana isâbet etti. Ben de O'nunla birlikte yola çıktım. Bu olay tesettür âyeti nâzil olduktan sonra cereyân etti.

Ben, mahfemin içinde taşınıyor ve yine onun içinde indiriliyordum. Bu şekilde yolumuza devam ettik. Nihâyet Rasûlullah (as.) bu gazâyı bitirip geri döndüğü ve hepimiz birlikte Medîne'ye yakın (bir konak yerinde) bulunduğumuz sırada, geceleyin hareket emrini verdi. Hareket emrini ilân ettikleri sırada ben, (ihtiyâcımı gidermek için) kalkmış ve ordudan ayrılmıştım. İhtiyacımı giderince, konak yerine döndüm. Elimi göğsüme atınca (Yemen'in meşhur) göz taşından yapılmış gerdanlığımın olmadığını gördüm.

-Bir rivâyette ibâre, "Göz taşından mamûl gerdanlığım kopmuştu" şeklindedir-.

Hemen döndüm, gerdanlığımı aradım. Onu aramak, beni yolculuktan alıkoymuştu. Beni taşıyanlar, mahfemi alıp bindiğim deveye yüklemişler. Onlar, benim de mahfenin içinde olduğumu zannediyorlardı. O zaman kadınlar hafiftiler, kilolu değildiler. Et ve yağ, onları kaplamazdı. Çünkü az yemek yerlerdi. İşte bu sebepten beni taşıyanlar, mahfeyi kaldırdıklarında, onun ağırlığını -bazıları hafifliğini dedi- yadırgamamış bir kadındım. Onlar, deveyi sürüp götürdüler.

Ordu gittikten sonra, ben gerdanlığımı buldum. Ordunun konak yerine geldim, ama orda hiç kimse yoktu.

-Bazıları, "Konak yerine geldim, orada ne çağıran, ne de cevap veren vardı" diye rivâyet eder-.

Daha önce oturduğum yere gittim. Beni mahfede bulamayınca, dönüp bana gelecekler diye düşündüm. Ben bu düşüncelerle oturup beklerken uykum geldi, hemen uyumuşum.

Safvan b. el-Muattal es-Sülemî ez-Zekvânî[472], ordunun arkasında istirahate çekilmişti; gece yol almış, sabaha da benim bulunduğum

---

[472] **Ebû Amr, Safvân b. Muattal es-Sülemî ez-Zekvânî el-Medenî:** ö. 58/677. Rasûlullah'ın (as.) medhine mazhar ashâbdandır. Müreysi gazâsında ordunun artçısı idi ve mola yerinde gerdanlığını kaybeden Hz. Âişe'ye rastlamıştı. Bundan

yerde kavuşmuştu. (Oraya gelince) uyuyan bir insan karaltısı görmüş, yaklaşıp beni görünce de tanımış. Zaten beni, tesettür âyetinden önce de görmüştü. Beni tanıyınca hayretinden:

"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" diyerek istircâ âyetini okumasıyla uyandım. Elbisemle yüzümü örttüm. Vallahi bana tek kelime bile söylemedi. Hatta istircâ'dan gayri bir sözünü de duymadım. Devesinden indi, Hayvanını çökertti, ön ayaklarına bastı, ben de deveye bindim.

Safvân, deveyi çekerek beni götürdü. Nihâyet, konak yerinde istirâhate çekildikten sonra -bir rivâyette öğle sıcağında- orduya yetiştik. Bu arada benim hakkımda (söyledikleri sözler sebebiyle) helâk olanlar olmuştu. İftirânın büyüğünü, Abdullah b. Übeyy b. Selûl üstlenmişti.

Nihâyet Medîne'ye geldik. Ben orada bir ay hastalandım. İnsanlar, iftiracıların sözlerini dile doluyorlarmış, benim bunlardan hiç haberim olmadı. Yalnız, hastalığım esnasında beni şüphelendiren bir şey vardı; Hz. Peygamber'den, daha önceki hastalıklarımda gördüğüm alâkayı bu sefer görmüyordum. Sadece odama giriyor, selâm veriyor, "Nasılsınız?" diyor, sonra da dönüp gidiyordu. İşte bu, beni şüphelendiriyordu. Ama yine de bir kötülük hissine kapılmıyordum.

Sonunda iyileşmeye başladım. Bir gece Ümmü Mistâh'la[473] birlikte, Menâsi'ye doğru (gitmek üzere) evden çıktım. Burası, bizim ihtiyacımızı giderdiğimiz yerdi. Biz buraya ancak, geceden geceye

---

dolayı Hz. Aişe hakkında bir iftira kampanyası başlatılmıştı. Halbuki Safvân, masum biriydi. İfk olayındaki tavrından dolayı şair Hassân'ın başını yarmıştı. Cesur, kahraman, faziletli biriydi. Kendisinden iki hadîs rivâyet edilmiştir. Ölüm tarihi hakkında çok farklı rakamlar verilmektedir. Hz. Peygamber onun hakkında **"hayırdan başka bir şey bilmiyorum"** demişti.

[473] **Ümmü Mistah el-Kuraşiyye el-Muttalibiyye:** Hanım sahabîlerdendir. Künyesiyle meşhurdur. İsminin Selmâ olduğu rivâyet edilir. Ebû Ruhm'un kızıdır. Annesi, Hz. Ebû Bekir'in teyzesi Rayta bint Sahr'dır. Kendisi Üsâse b. Abbâd'ın zevcesidir. Bu evlilikten, oğlu Mistah dünyaya geldi. Hz. Âişe'ye iftira olayındaki tavrından dolayı oğlu Mistah'a en büyük tepkiyi, annesi Ümmü Mistah göstermişti. Kendisi İslâm'ı güzel yaşayan bir hanımdı.

giderdik. Bu husus, helâlarımızı, evlerimizin yanına yapmadan önceki (âdetimiz) idi. İhtiyâç gidermek konusunda bizim âdetimiz, ilk Arapların âdeti gibi idi. Helâları, evlerimizin yanına yapmaktan rahatsız olurduk.

İşte (o gece) ben ve Ümmü Mistah ihtiyacımızı giderdik. Ümmü Mistah, Ebû Ruhm b. Abdulmuttalib b. Abdi Menâf'ın kızıdır. Annesi de Ebû Bekir'in teyzesi ve Sahr b. Âmir'in kızı idi. Oğlunun adı da Mistah b. Üsâse b. Abbâd b. Abdülmuttalib[474] idi. İhtiyacımızı giderip dönerken, Ümmü Mistah, çarşafına bastı ve yere düştü:

"- Mistah belâsını bulsun!" dedi. Ona dedim ki:

"- Ne fenâ söyledin! Bedir gazâsına katılan birine sövüyorsun."

"- Ey saf kadın! Onun ne dediğini duymadın mı?"

"- Ne demiş?"

Bana iftirâcıların söylediklerini anlattı. Hastalığıma bir hastalık daha ekledi. Evime dönünce, Rasûlullah (as.) geldi, selâm verdi:

"- Nasılsınız?" dedi.

"- Anne babamın yanına gitmeme izin ver!" dedim.

O anda ben, haberi anne-babamdan iyice öğrenmek istiyordum. Hz. Peygamber izin verdi, ebeveynimin yanına gittim. Anneme:

"- Anneciğim, insanlar neler söylüyor?" dedim.

"- Yavrucuğum; sâkin ol, kendini üzme! Vallahi çok az güzel kadın vardır ki, kendisini seven bir adamla evli olsun, ortakları da bulunsun da, onun aleyhinde çok lâf edilmesin!.." dedi.

"- Sübhânellah!.. İnsanlar gerçekten bu (duyduklarımı) söylediler mi?" dedim.

O geceyi ağlayarak geçirdim. Gözümün yaşı dinmeden ve gözüme uyku girmeden sabahladım. Ağlayarak sabahı ettim. (O sabah) Rasûlullah (as.) Ali b. Ebi Tâlib ve Üsâme b. Zeyd'i çağırmıştı. Vahyin gecikmesi üzerine, âilesi ile ayrılması konusunda onlarla

---

[474] **Ebû Abbâd, Mistah b. Üsâse b. Abbâd b. el-Muttalib b. Abdimenâf el-Kuraşî el-Muttalibî**: ö. 34/654. Sahabîdir, Hz. Ebû Bekir'in teyzesinin oğludur. Bedir, Uhud ve daha sonra yapılan bütün savaşlara katılmıştır. İfk olayında Hz. Âişe hakkında ileri-geri konuştuğundan dolayı Hz. Peygamber tarafından kırbaç cezasına uğratılmıştı. **Medîne**'de vefat etti.

istişâre etmek istemişti. Üsâme, Hz. Peygamber'e, âilesinin günahsızlığı konusunda bildiğini ve onlara karşı duyduğu sevgiyi anlattı. Dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, onlar senin âilendir. Vallahi biz, hayırdan başka bir şey bilmiyoruz..."

Ali b. Ebi Tâlib ise şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Allah sana dünyayı dar etmedi ya! Âişe'den başka kadınlar da çoktur. (Âişe'nin) câriyesi (Berîre'ye) sor, o sana doğruyu söyler"

Bunun üzerine Rasûlullah (as.), Berîre'yi çağırdı ve;

"- Ey Berîre, Âişe'de seni şüpheye düşürecek bir şey gördün mü?" dedi.

Berîre şu cevabı verdi:

"- Hayır! Seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, Âişe'den, kendisini ayıplayacağım hiçbir şey görmedim. Yalnız o genç bir kadındır, bir seferinde âilesinin hamurunu yoğururken uyudu da, koyun gelip o hamuru yedi."

Sonra aynı gün Rasûlullah (as.) kalktı (minbere çıktı), Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün (ortaya attığı meselenin çözümü konusunda) kendisine yardım edilmesi isteğiyle minberde şöyle dedi:

"- Âilem -bir rivâyette hane halkım- **konusunda bana eziyet veren adamın** (iddiasını çözmek) **için kim bana yardım eder? Vallahi ben âilem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. O** (iftiracı) **insanlar, öyle bir adamın ismini** (Safvân b. Muattal'ı) **ortaya attılar ki, ben onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu zât, hiçbir zaman ben olmadan evime girmiş değildir."**

Bunun üzerine (Evs kabilesinden ve) Abdüleşhel oğullarından biri olan Sa'd b. Muâz[475] kalkıp dedi ki:

---

[475] **Ebû Amr, Sa'd b. Muâz b. Nu'man el-Ensarî el-Evsî el-Eşhelî:** ö. 5/626. Sahabîdir. İki **Akabe** bîatı arasında **Medîne**'de Mus'ab b. Umeyr'in delaletiyle müslüman oldu. Onun sayesinde Abdüleşhel kabilesi de İslâm'a girdi. Hz. Peygamber ona **"Ensarın seyyidi"** derdi. Kabilesinde çok saygın biriydi. **Bedir** ehlindendi. **Hendek** savaşında 37 yaşında şehid oldu. Hz. Peygamber **"Sa'd'ın ölümüyle**

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi ben, sana yardım eder, ondan hesap sorarım. Eğer o, Evs kabilesindense, boynunu vururuz. Şâyet Hazrec'li kardeşlerimizdense, (yapılması gerekeni) sen emredersin, biz de emrini yerine getiririz."

Sonra Sa'd b. Ubâde[476] kalktı. Sa'd, Hazrec kabilesinin reisi idi. Hassân (b. Sâbit)'in annesi (Furey'a bint Hâlid), onun kabilesinden amcasının kızı idi. Kendisi bundan önce sâlih bir adamdı. Fakat kabile gayreti, onu (karşı koymaya) sevk etmişti. -Bir rivâyette, kabile gayreti onu câhilleştirmişti, denir-.

Sa'd b. Muâz'a dedi ki:

"- Yalan söylüyorsun! Allah'a yemin ederim ki, sen onu öldüremezsin, buna gücün de yetmez!"

Bunun üzerine Sa'd b. Muâz'ın amcazâdesi Useyd b. Hudayr kalktı ve Sa'd b. Ubâde'ye cevap verdi:

"- Asıl sen yalan söylüyorsun! Allah'a yemin ederim ki, biz onu öldürürüz. Sen münâfıksın!.. Münafıklar hesabına mücadele ediyorsun!"

Böylece Evs ve Hazrec kabileleri ayaklandılar, hatta çarpışmaya bile niyetlendiler. Rasûlullah (as.) hâlâ minberde idi ve onları teskine çalışıyordu. Sonunda hepsi sustular, Hz. Peygamber de sustu.

Ben ise, o günümü de ağlayarak geçirdim. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi! Sabahleyin annemle babam yanıma

---

Rahman'ın Arş'ı titredi" dedi. Evs kabilesinin reisi idi. Kabilesine; "**Müslüman olmadıkça hiçbirinizle konuşmayacağım"** demişti. Cenazesi götürülürken münâfıklar; "**Bu çok hafif"** demişler, Hz. Peygamber de; **"Onu melekler taşıyor"** cevabını vermişti.

[476] **Ebû Sâbit, Sa'd b. Ubâde b. Düleym el-Ensarî el-Hazrecî es-Sâidî el-Medenî:** ö. 15/636. İkinci **Akabe** bîatına katılan nakîblerdendir. Hazrec kabilesinin ulusu idi. Hatta Ensâr'ın da reisi ve seyyidi kabul edilirdi. **Bedir** ve daha sonraki savaşlara katılmıştı. Bîaturrıdvan ehlindendi. **Mekke** fethinde Hz. Peygamber'in sancaktarı idi. Oğlu Kays da sancaktardı. Hz. Ebû Bekir'in halife seçimi sırasında ihtilafa düştü, kendisi de halifeliğe adaydı. Seçilemeyince **Medîne**'yi terk etti, **Suriye**'ye gitti, **Havran**'da öldü. Okur-yazardı. İyi okçuydu. Âilece çok cömerttiler. Her gün misafir ağırlar, **Suffe** ehlinden seksen kişiye bakardı. Aşırı bir kabile gayretkeşliği vardı. Rasûlullah'tan (as.) işittiği hadîsleri yazdığı bir **Sahife**'si vardı.

geldiler. Ben, iki gece bir gün devamlı ağlamıştım. Hatta ağlamaktan ciğerlerim parçalanacak sandım.

-Bir rivâyette, "Annem ve babam, ağlamaktan ciğerlerimin parçalanacağını sandılar" denir-.

İşte böyle, annemle babam yanımda otururlarken ve benim de ağladığım bir sırada, Ensârdan bir kadın içeri girmek için izin istedi. Kendisine izin verdim. O da oturup benimle ağlamağa başladı Biz bu halde iken, birden Rasûlullah (as.) yanımıza geldi. Selâm verip oturdu. Halbuki Hz. Peygamber, bundan önce, benim hakkımdaki dedikodu başladığı günden beri yanımda hiç oturmamıştı. Aradan bir aylık bir zaman geçtiği halde, benim hakkımda hiçbir vahiy de gelmemişti. Kelime-i şehâdet getirdi, sonra şöyle dedi:

"- Ey Âişe, senin hakkında bana şöyle şöyle sözler geldi. Eğer sen, suçsuzsan, şüphesiz Allah seni berâat ettirecektir. Şâyet bir günah işledinse, Allah'tan mağfiret dile ve tevbe et! Çünkü kul, günahını itiraf edip sonra da tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul buyurur."

Rasûlullah (as.) sözünü bitirince, gözümün yaşı dindi, bir damla gözyaşı gelmez oldu. Babama dedim ki:

"- Rasûlullah'a (as.) benim namıma cevap ver!" Babam;

"- Vallahi kızım, Rasûlullah'a (as.) ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi.

O zaman anneme;

"- Rasûlullah'ın (as.) sözüne benim namıma sen cevap ver!" dedim. O da;

"- Vallahi, Rasûlullah'a (as.) ne söyleyeceğimi bilmiyorum" dedi.

Ben yaşı çok küçük bir kadındım. Kur'ân'dan birçok şeyi (ezberden) okuyamıyordum. Şöyle dedim:

"- Vallahi ben biliyorum ki, siz, insanların söylediklerini işittiniz. Hatta bu söz kalbinize yerleşmiş ve siz bunlara inanmışsınız. Eğer ben *'Masûmum!'* desem, -ki Allah masûm olduğumu hiç şüphesiz biliyor-, siz bana inanmazsınız. Size itirafta bulunsam, -ki Allah günahsız olduğumu kesinlikle biliyor- beni tasdik edersiniz. Vallahi ben, size, Hz. Yusuf'un babasından başka

gösterecek bir misâl bulamıyorum. Yusuf'un babası *'..Artık bana düşen sabr-ı cemîldir. Sizin bu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak olan da sadece Allah'tır'* demişti."[477]

Sonra dönüp yatağıma uzandım. Vallahi o anda ben, kesinlikle suçsuz olduğumu ve muhakkak Allah'ın beni berâat ettireceğini biliyordum. Fakat vallahi ben, Yüce Mevlâ'nın, hakkımda okunan bir vahiy indireceğini hiç zannetmiyordum. Kendimi, bana ait bir mesele için Yüce Mevlâ'nın, okunan bir âyetle konuşmasından çok aşağı buluyordum.

-Bir rivâyette, "Bana âit bir mesele için Kur'ân diliyle kelâm edilmesinden kendimi çok aşağı buluyordum" denir-.

Fakat Yüce Allah'ın, beni berâat ettireceği bir rüyâyı, Rasûlullah'ın (as.) göreceğini ümit ediyordum. Vallahi Rasûlullah (as.), henüz yerinden kalkmamış ve evdekilerden hiçbiri de dışarı çıkmamıştı ki, Allah, Peygamberine vahiy indirdi, Kendisine, vahiy geldiğinde meydana gelen şiddet hâli yine gelmişti. O'na indirilen vahyin ağırlığından, soğuk günde alnından inci gibi ter dökülüyordu. Rasûlullah'tan (as.) bu hal zâil olduğunda ise gülüyordu. Bana söylediği ilk söz şu oldu:

"- **Ey Âişe, Allah'a hamd et!** -Bir rivâyette de **'Müjde ya Âişe!'** dedi- **Allah seni berâat ettirdi."**

O zaman annem:

"- Kalk, Rasûlullah'a (as.) teşekkür et!" dedi. Ben ise;

"- Hayır, vallahi kalkmam! Allah'tan başka hiç kimseye de hamd etmem! Benim berâatımı indiren O'dur!" dedim

Yüce Allah, şu âyetleri inzâl buyurmuştu:

"O yalan haberi getirenler, içinizden bir guruptur. Onu kendiniz için bir kötülük sanmayın, bilâkis o sizin için hayırdır. Onlardan her birine kazandığı günah vardır. Onlardan günahın büyüğünü üzerine alan o adama da büyük bir azap vardır.

Keşke onu işittiğinizde, erkek ve kadın mü'minler, kendi kardeşlerine iyi zanda bulunarak, **'Bu açık bir iftirâdır'** *deselerdi!*

---

[477] Yusuf, 18.

Buna dört şâhit getirselerdi ya! Madem ki şâhit getiremediler, o halde onlar, Allah katında yalancıdırlar.

Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın ihsân ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, içine daldığınız bu dedikodu sebebiyle, size muhakkak büyük bir azap gelirdi.

O zaman siz, o iftirâyı dillerinizle birbirinize yetiştiriyordunuz. Hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığınız şeyi, ağızlarınızla söylüyor ve bunu basit bir şey sanıyordunuz. Halbuki o, Allah katında büyük bir vebâldir.

Onu işittiğiniz zaman, **'Bunu söylemek bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, büyük bir iftirâdır!'** *deseydiniz ya!*

Eğer iman ediyorsanız, böyle bir şeye ebediyen bir daha dönmeyesiniz diye Allah size öğüt veriyor.

Allah size âyetlerini açık açık bildiriyor. Allah her şeyi bilen, hükmünde hikmet sahibi olandır.

Mü'minler arasında kötü sözlerin yayılmasını arzu edenler için dünyada ve âhirette pek acı bir azap vardır. Allah bilir, ama siz bilemezsiniz."[478]

Yüce Allah, benim masûmiyetim hakkında bu âyetleri indirince, babam Ebû Bekir, hem fakir ve hem de akrabası olduğu için yardım ettiği Mistah b. Üsâse için şöyle dedi:

"- Âişe hakkında o sözü söyledikten sonra, vallahi artık Mistah'a hiç bir şey vermem!"

O zaman da şu âyet nâzil oldu:

"İçinizde fazilet ve servet sahibi olanlar, akrabaya, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere infâk etmekte kusur etmesinler, bağışlasınlar, aldırmasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."[479]

Bunun üzerine Ebû Bekir;

---

[478] Nûr, 11-19.

[479] Nûr, 22.

"- Evet, vallahi ben, Allah'ın beni mağfiret buyurmasını hiç şüphesiz isterim" dedi ve Mistah'a daha önce yaptığı yardımı yapmaya devam etti ve;

"- Vallahi, bu yardımı ondan ebediyen kesmeyeceğim" dedi.

Âişe şöyle devam etti:

"Rasûlullah (as.), benim meselemi, (zevcesi) Zeyneb bint Cahş'a da sormuş;

"- Ey Zeyneb, Âişe hakkında ne biliyorsun, ne gördün?" demiş.

Zeyneb de şu cevabı vermiş:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben kulağımı ve gözümü korurum. Vallahi ben, onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum."

Âişe şöyle dedi:

"Halbuki Peygamberin hanımları arasından sadece Zeyneb, benimle rekabet ederdi. Ama Allah onu, takvâsı sayesinde korudu. Kızkardeşi Hamne ise, onunla mücâdele etti ve iftirâcılardan helâk olanlarla birlikte o da helâk oldu."[480]

İbn Şihâb; "İşte o insanların rivâyet ettiği hadîsten bize gelen budur" dedi.

RİVÂYETLER

Bazı râvîler, farklı rivâyetlerde bulunurlar. Urve'den rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiş:

"Vallahi, hakkında dedikodu yapılan adam (beni getiren Safvan b. Muattal) şöyle söylerdi:

"- Sübhânellah!.. Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben asla şimdiye kadar bir kadının eteğini açmadım."

Bu adam, bilâhare Allah yolunda şehid oldu.

Yine Urve'nin, Hz. Âişe'den rivâyet ettiği bir hadîste, o, şöyle dedi:

---

[480] **Buhârî**, Hibe, 15; Şehâdât, 15, 30; Cihâd, 64; Meğâzî, 11, 34; Tefsir, 12/3, 24/6, 11; Eymân, 18; İ'tisâm, 28; Tevhid, 35, 52; **Müslim**, Tevbe, 10/56; **Tirmizî**, Tefsir, 25/3180; **Nesâî**, Tahâret, 193.

"Benim hiçbir şeyden haberim olmadığı halde hakkımda söylenenler söylendiği vakit, Rasûlullah (as.) insanlara hitâp etmek üzere ayağa kalktı, şehâdet getirdi, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd ü senâ etti, sonra da şöyle dedi:

"Âilem hakkında ithamda bulunan insanlar konusunda bana yardım edin. Allah'a yemin ederim ki, ben, âilemden asla bir kötülük (sâdır olduğunu) **bilmiyorum. Âilemle birlikte ithâm edilen kişiye** (Safvân b. Muattal'a) **gelince, vallahi onun hakkında da asla bir kötülük bilmiyorum. Benim evde bulunduğum zamanların dışında, asla evime de girmemiştir. Bir sefere çıkıp evimden ayrıldığımda, o da mutlaka benimle beraber bulunurdu."**

Sa'd b. Muâz kalkıp dedi ki:

"- Onların başlarını vurmamız için müsaade buyur, ey Allah'ın Rasûlü!"

Hazrecliler'den bir adam, -ki Hassân (b. Sâbit'in) annesi bu adamın akrabası idi- kalkıp şöyle dedi:

"- Vallahi yalan söylüyorsun! Şâyet onlar, Evs kabilesinden olsalardı, başlarının vurulması hiç de hoşuna gitmezdi."

(İş öyle kızıştı ki) nerde ise mescidde Evs ile Hazrec arasında bir belâ çıkacaktı.

Ben henüz bu olaydan haberdar değildim. O gün akşam olunca, ihtiyacımı gidermek için Mistah'ın annesi ile birlikte evden çıktım. Mistah'ın annesi ayağı takılıp tökezleyince;

"- Kahrolası Mistah!" dedi. Ben;

"- Anacığım, oğluna mı sövüyorsun?" dedim. Sustu, ikinci defa tökezledi, yine;

"- Kahrolası Mistah!" dedi. Ben yine;

"- Anacığım, oğluna mı sövüyorsun?" dedim. Kadın yine sustu. Üçüncü defa tökezleyip, yine;

"- Kahrolası Mistah!" deyince, onu azarladım. Bana;

"- Ben ona senin işinden dolayı küfrediyorum" dedi.

"- Hangi işimden?" diye sorunca, olayı bana anlattı. -Bir rivâyette, meseleyi etraflıca anlattı, denir.-

"- Bu, doğru mudur?" dedim,

"- Vallahi, doğrudur" dedi.

Bunun üzerine evime döndüm. Artık çıkış sebebim olan zarûrî ihtiyaçtan az veya çok hiçbir şey hissetmiyordum. Hastalandım. Rasûlullah'tan (as.) beni annemin evine göndermesini istedim. Beni bir hizmetçi ile yolladı. Eve girdim. Annem Ümmü Rûman[481] alt katta, babam Ebû Bekir ise üstte Kur'ân okuyordu. Annem:

"- Seni buraya getiren sebep nedir, kızım?" dedi. Meseleyi kendisine anlattım. Baktım o, benim etkilendiğim gibi etkilenmedi. Şöyle dedi:

"- Yavrucuğum, sâkin ol! Vallahi çok az güzel kadın vardır ki, kendisini seven bir erkekle evli olsun, üstelik kumaları da bulunsun da, kıskanmasınlar ve hakkında lâf etmesinler!.."

"- Babam durumu biliyor mu?"

"- Evet."

"- Rasûlullah (as.) da biliyor mu?"

"- Evet, o da biliyor."

Göz yaşlarımı tutamadım ve ağladım. Evin üstünde Kur'ân okuyan babam Ebû Bekir sesimi duydu, aşağıya indi. Anneme;

"- Nesi var, bunun?" dedi.

"- Hakkında söylenenleri duydu" deyince, babamın da gözleri doldu ve dedi ki:

"- Yavrucuğum, yemin ederim ki, mutlaka evine dönmelisin."

Ben de evime döndüm, Hz. Peygamber evime gelip hizmetçime beni sordu. Hizmetçim olan kadın;

"- Vallahi hayır, ben onun hiçbir kusurunu bilmiyorum. Yalnız evde uyuklardı, içeriye koyun girer de ekmeğini veya hamurunu yerdi (ve haberi olmazdı)" dedi. Bir rivâyette râvî Hişâm, "Hamurunu veya mayasını" dedi diye şüphesini belirtti.

---

481 **Ümmü Rûman, Zeynep bint Âmir b. Uveymir el-Kinâniyye**: Hanım sahabîlerdendir. Hz. Ebû Bekir'in zevcesi ve Hz. Âişe'nin annesidir. Önce Abdullah b. el-Hâris b. Sahbere'nin karısı idi, kocası ölünce Hz. Ebû Bekir'le evlenmişti. **Mekke**'de müslüman olmuştu. Vefat tarihi konusunda çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in sağlığında hicretin altıncı yılında vefat ettiği rivâyet edilir. İbn Hacer ise, Buharî'den naklen, onun Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat ettiğini söyler.

Rasûlullah'ın (as.) ashâbından biri onu azarladı;

"- Peygamber'e doğruyu söyle!" dedi. Hatta bu yüzden ona hakaret ettiler. Kadın dedi ki:

"- Sübhânellah!.. Vallahi ben onu, bir sarrafın kırmızı altın külçesini tanıdığı kadar tanırım."

Bu mesele, benimle birlikte hakkında laf edilen adama (Safvan'a) da ulaştı. O da şöyle demiş:

"- Sübhânellah!.. Vallahi ben, şimdiye kadar asla bir kadının eteğini açmış değilim."

Bilâhare bu adam, Allah yolunda şehid edildi."

Hz. Âişe şöyle devam etti:

"Annemle babam, yanımdan hiç ayrılmadılar. Sonunda Rasûlullah (as.) da yanıma geldi. İkindi namazını kılıp gelmişti. Sağında ve solunda annemle babam oturuyorlardı. Hz. Peygamber, Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra dedi ki:

"- Ya Âişe, eğer bir hata etmiş veya kendine zulmetmiş isen Allah'a tevbe et! Şüphesiz Allah, kullarından tevbeleri kabul buyurur."

O sırada Ensârdan da bir kadın gelmiş, kapıda oturuyordu. Dedim ki:

"- Bir şey söylerken bu kadından olsun utanmıyor musun?"

Hz. Peygamber bana nasihat etti. Ben babama dönüp;

"- Ona cevap ver!" dedim.

"- Ne diyeyim?" dedi. O zaman anneme döndüm;

"- Peygamber'e cevap ver!" dedim. O da;

"- Ne söyleyim?" dedi.

Onlar cevap vermeyince, ben şehâdet getirip, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd ü senâda bulunduktan sonra dedim ki:

"- Vallahi, eğer ben size; '*Asla bir hata yapmadım*' desem, sizin karşınızda bu sözün bana faydası olmaz. Çünkü siz bu işi konuşmuş ve kalplerinize inandırmışsınız; halbuki Allah biliyor ki ben doğru söylüyorum. Şâyet '*yaptım*!' desem, '*Âişe suçunu itiraf etti*' dersiniz. Halbuki Allah, yapmadığımı kesinlikle biliyor. Vallahi ben, sizin ve benim durumum hakkında Yusuf'un babasından -Hz. Yakub'un ismini hatırlamağa çalıştım, ama hatırlayamadım- başka bir örnek

bulamıyorum. O; *'Bana düşen sabr-ı cemîldir. Sizin bu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak sadece Allah'tır'* demişti."

Tam o anda Rasûlullah'a (as.) vahiy geldi. Biz de sustuk. Vahiy hâli kendisinden zâil olunca, ben, onun yüzündeki sevinci fark ettim. Alnını siliyor ve şöyle diyordu:

"- Müjde ya Âişe!. Allah, senin masûmiyetini vahyetti."

Âişe şöyle devam etti.

"Benim kırgınlığım daha çok artmıştı. Annemle babam;

"- Kalk, Rasûlullah'a (as.) teşekkür et!" dediler. Ben ise cevaben;

"- Ben O'na gitmem! Ne O'na ve ne de size hamd ederim! Ben, sadece masûmiyetimi vahyeden Allah'a hamd ederim. Çünkü siz, iftirâyı duymuş, ama reddetmemiş, karşı çıkmamıştınız."

Âişe şöyle diyordu:

"Allah, Zeyneb binti Cahş'ı, dindarlığı sebebiyle korudu. O, hayırdan başka bir şey söylememişti. Kızkardeşi Hamne ise, helâk olanlarla birlikte o da helâk olmuştu. Bu konuda konuşanlar; Mistah, Hassâh b. Sâbit, münafıklardan da Abdullah b. Übeyy b. Selûl'dü. İbn Selûl, meseleyi devamlı kurcalıyor ve (söylenenleri) topluyordu. Onlardan günahın büyük kısmını yüklenen, o ve Hamne idi.

Babam Ebû Bekir, artık Mistah'a hiçbir yardımda bulunmayacağına yemin etmişti. Bunun üzerine Yüce Allah, şu âyeti indirdi:

"İçinizde fazilet ve servet sahibi olanlar, akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere yardım etmekte kusur etmesinler! Bağışlasınlar, aldırmasınlar! Allah'ın, sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."

Yani Ebû Bekir, akraba ve yoksula, yâni Mistah'a yardıma (devam etmekle emrolundu). Bunun üzerine Ebû Bekir, dedi ki:

"- Evet, vallahi ey Rabbimiz, bizi mağfiret buyurmanı muhakkak ki severiz."

Sonra yine eskisi gibi yardıma devam etti."

Diğer bir rivâyette ise, Hz. Âişe'ye mesele haber verilince şöyle demiş:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, âilemin yanına gitmeme izin verir misin?"

Rasûlullah (as.) ona izin verdi ve onunla birlikte hizmetçiyi de gönderdi.

Ensârdan bir adam (Ebû Eyyub el-Ensârî) şöyle dedi:

"- Seni tenzih ederim, ya Rabbi!. Bize ne oluyor ki, bu işi konuşup duruyoruz?!.. Seni tenzih ederim Allah'ım!.. Bu, büyük bir iftirâdır!"

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buhârî'nin başka bir **rivâyetinde Zührî; "İftirâ hâdisesi, Müreysi' gazâsında oldu" dedi:**

Buhârî, bu hadîsi, Huzâa ile yapılan Benû Mustalik gazâsı başlığı altında zikretti ve Benû Mustalik gazâsı, Müreysî' gazâsıdır, dedi. İbn İshak[482] **hicrî 6. yılda, Musa b. Ukbe**[483] **ise, hicrî 4. yılda yapıldı dedi.**

Bunlar, **Buhârî**'nin kaydettikleridir.

---

482 **Ebû Bekir, Muhammed b. İshak b. Yesâr el-Mahremî el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 151/768. Medîneli tâbiîlerdendir. Tahsil amacıyla uzun seyahatler yapmış, çok yer dolaşmış, bu yüzden hadîsleri değişik şehirlerde yayılmıştır. Hâfız muhaddislerdendir. Siyer ve megâzî allâmesidir. Ensâb, eyyâmu'l-arap ve ahbâr âlimidir. Aynı zamanda iyi bir edîptir. Bilhassa siyer ve megâzîde büyük şöhret sahibidir. Hadîste ilk mısannıflardandır. Siyer dışında müstakil olarak ***es-Sünen*** telif etmiştir. **Medîne**'de din ilminin iki ana rüknünden biri sayılırdı. Hadîsteki durumu ise tartışmalıdır. İmâm Mâlik ve Yahya'l-Kattân onun için "**kezzâb**" derler. Ebû Hâtim de hadîste kavi olmadığını söyler. Hakkında, Şiîliğe meyyâl olduğu, mu'tezilî ve kaderî olduğu ithamları da vardır. Onun hakkında yapılan bazı ithamlara rağmen büyük muhaddislerden biri olduğunda ve sağlam bir ilme sahip bulunduğunda şüphe yoktur. *Siyer*'i neşredilmiştir (Konya, 1981). **Bağdat**'ta vefat etmiştir.

483 **Ebû Muhammed, Musa b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Esedî el-Medenî:** ö. 141/758. Medîneli küçük tâbiîlerdendir. Zübeyr b. Avvâm âilesinin âzâdlısıdır. İbn Ömer ve Enes'i dinlemiştir. Kendisinden Mâlik, Şu'be ve İbn Uyeyne rivâyet etti. İlk ***Megâzî*** telif edenlerdendir. **Medîne**'de megâzîyi ondan iyi bilen kimse yoktu. Sika olduğunda ittifak edilmiştir. Özellikle megâzîye dair rivâyetleri huccet kabul edilirdi. Mescid-i Nebî'de halkası vardı. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

Yine **Buhârî**, Zührî'nin şu hadîsini tahric eder: Zührî dedi ki:

"Bana Velid b. Abdülmelik[484] şöyle dedi:

"- Hz. Ali'nin de, Hz. Âişe'ye iftirâ atanlar arasında bulunduğu haberi sana ulaştı mı?"

"- Hayır! Fakat senin kavminden iki adam -Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm-, bana, Hz. Âişe'nin kendilerine şöyle söylediğini haber verdiler:

"Bu hâdisede Ali, susuyor, birşey söylemiyordu."

Buhârî, Zührî'nin bir hadîsini daha tahric etti. Urve, Âişe'nin; ***"Onlardan, günahın büyüğünü yüklenen..."*** âyeti hakkında;

"- O, Abdullah b. Übeyy'di" dediğini rivâyet eder.

Diğer bir rivâyette ise, şu ziyâdelik vardır:

Urve şöyle dedi:

"Bana haber verildiğine göre, mesele duyuldu. Bu söz, İbn Übeyy'in yanında da konuşuldu ve o da inandı, hatta tahrik edip yaymak istedi."

Urve şöyle devam etti:

"İftirâcılardan olan diğer insanlar içinde Hassân b. Sâbit, Mitah b. Üsâse ve Hamne bint Cahş da zikredildi. Ancak diğer insanların kim olduklarını bilmiyorum. Şu kadar var ki, Yüce Allah'ın buyurduğu gibi, onlar, *'bir gurup'* idiler."

Urve devamla dedi ki:

"Âişe, huzurunda Hassân'a sövülmesini çirkin görür ve şöyle derdi:

"- O; ***'Şüphesiz babam ve onun babası ilebenim varlığım, Muhammed'in varlığı için size karşı kalkandır"*** beytini söyleyen adamdır."

Diğer bir rivâyette de Mesrûk b. el-Ecdâ' şöyle dedi:

---

[484] **el-Velîd b. Abdülmelik b. Mervân b. el-Hakem b. el-Âs b. Ümeyye el-Kuraşî el-Emevî**: ö. 96/714. Emevî halifesidir. Babası Abdülmelik'in 86/705 yılında vefatından sonra hilafete geçti. 9 yıl 8 ay halifelik yaptı. 46 yaşında vefat etti.

"Hz. Âişe'nin huzuruna girdim. Yanında da Hassân b. Sâbit vardı; şiir söylüyor, beyitler terennüm ediyor, şöyle diyordu:

"O, iffetli ve ağır başlıdır, iffetinden şüphe edilemez... O, iffetli insanlara** (iftirâ etmediği için) **onların etini yemeden aç olarak sabahladı."

Âişe ona;

"- Ama sen öyle değilsin!.. (yâni iftirâya kandın)" dedi.

Mesrûk dedi ki: Âişe'ye şöyle dedim:

"- Yüce Allah, ***'Onlardan günahın büyüğünü yüklenen kişiye büyük bir azap vardır'*** buyurduğu halde Hassân'ın huzurunuza girmesine neden izin veriyordun?"

Şu cevabı verdi:

"- Hangi azap, körlükten daha ağırdır? Kaldı ki o, Rasûlullah (as.) adına mücadele ederdi. -Bir rivâyette de müşrikleri hicvederdi-."

Tirmizî, bu hadîsin Urve ve Âişe tarîkıyla gelen iki uzun rivâyetten ikincisini uzun uzun tahric etti ve sonra dedi ki:

"Bunu Yunus b. Yezid, Ma'mer[485] ve birçok râvî Zührî'den, o da Urve b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb, Alkame b. Vakkas el-Leysî[486] ve Ubeydullah b. Abdullah'dan, onlar da Âişe'den rivâyet

---

[485] **Ebû Urve, Ma'mer b. Râşid el-Ezdî el-Haddânî el-Basrî el-Yemânî:** 95-144/714-770. Aslen Basralıdır, orada dünyaya geldi. Sonra **Yemen**'in başkenti **San'a** şehrine gitti ve orada evlenerek **Sana**'ya yerleşti. Muhaddis, hafız, müfessir, fakîh ve siyercidir. İlk musannıflardandır. 14 yaşında **Katâde b. Diâme**'den tahsile başlamış, sonra **ez-Zührî**'den de ders almış, hatta onun .en güvenilir talebesi ve ravisi olmuştur. **Hemmâm b. Münebbih**'in *es-Sahîfetu's-sahîha*'sını da eksiksiz olarak rivâyet etmiştir. Bütün **Yemen** bölgesinin en büyük âlimi idi. Cerh ve ta'dîl imamlarındandı. Meşhur talebesi **Abdurrezzak b. Hemmâm**, ondan 10.000 hadîs yazdığını söyler. **İbnu'l-Medinî**, onu, tasnif çağının ana rükünlerinden biri sayar. Rasûlullah'ın (as.) hadîslerini **Yemen**'de sistematik bir şekilde ilk defa o tasnif etmiştir. Hakkında Şiî olduğu rivâyeti vardır. **San'a**'da vefat etti. *et-Tesîr, el-Câmi* ve *Kitabu'l-megâzî* adlı eserleri bulunmaktadır.

[486] **Alkame b. Vakkas b. Mıhsan b. Kelede el-Leysî el-Atvârî el-Medenî:** ö. 80/699 ds. Hz. Peygamber döneminde doğdu. Sahabîliği ihtilaflıdır, ekseri ulema onu tâbiîlerden sayar. Hz. Ömer ve Hz. Âişe'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî

etmişlerdir. Bu tarîk, Hişâm b. Urve hadîsinden, yâni ilk tarîkle gelen rivâyetten daha uzun ve daha etraflıdır."

Nesâî de ilk rivâyeti; "...Beni taşıyanlar mahfeyi kaldırdıklarında onun hafifliğini yadırgamamışlar, çünkü ben o zaman çok genç bir kadındım" cümlesine kadar tahric etti.

Ebû Davud ise, hadîsin iki kısa fıkrasını tahric etti. Bunlardan biri şöyledir:

İbn Şihâb'dan rivâyet edilmiştir, o dedi ki:

"Bana Urve b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb, Alkame b. Vakkas el-Leysî ve Ubeydullah b. Abdullah, Âişe'nin hadîsini haber verdiler. Her biri hadîsin bir tarafını rivâyet etti. Âişe şöyle demiş:

"Ben kendimi, Yüce Allah'ın, benim hakkımda okunan bir âyetle konuşmasından çok hakîr görüyordum."

Diğerini ise "**Edeb**" bâbında tahric etmiştir. O rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuş:

"- Müjde ey Âişe!. Yüce Allah, senin mazûr olduğun hakkında âyet indirdi."

Sonra da ona, inen Kur'ân âyetlerini okudu. Annem ve babam;

"- Kalk, Rasûlullah'ı (as.) alnından öp!" dediler ise de ben;

"- Size değil, sadece Allah'a hamd ederim" dedim.

Ebû Davud, bu iki paragrafı zikretmesine rağmen, hadîsin başında **Ebû Davud** işâretini koymadım. Burada ona temas etmekle yetindim.[487]

İZAH

Bu rivâyette açıklanması gereken bazı hususlar yer almaktadır Bunları teker teker kısaca izah etmeye çalışalım.

---

ve İbn Ebî Müleyke rivâyet eder. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de Abdülmelik b. Mervân zamanında öldü.

[487] **Ebû Davud**, Sünnet, 21/4735; Edeb, 156/5219.

1- MUHTELİF RİVÂYETLERİ TEK SİYAKTA TOPLAMAK

Bu uzun hadîste, hadîs ilmi açısından önemli bir hususu müşâhede etmekteyiz. **İbn Şihâb ez-Zührî**, bu hadîsi **Urve b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb, Alkame b. Vakkas** ve **Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd**'dan ayrı ayrı dinlemiş, bu dinlediklerini tek siyâk altında, tek bir hadîsmiş gibi burada rivâyet etmektedir. Yâni muhtelif rivâyetler birleştirilerek tek bir rivâyet haline getirilmiştir.

Böyle bir tasarruf, ancak rivâyetlerin hepsi sahîh, râvîlerin hepsi sika ve hâfız olmaları hâlinde câiz görülmüştür. Râvîlerden biri bu vasfa sahip değilse, câiz olmaz.

İbn Şihâb'ın rivâyette bulunduğu dört râvînin her biri hâfız, sika ve güvenilir olduğu için, onun bu tasarrufu reddedilmemiştir.

2- MÜREYSİ' GAZASI

İslâm tarihinde "**İfk**" hâdisesi diye meşhur olan ve mahiyeti yukarıdaki uzun hadîste hikâye edilen olay, **Müreysi'** gazâsı sırasında meydana gelmiştir. Bu gazânın diğer bir adı da **Benû Mustalik** gazâsıdır. Hicrî 4. 5. veya 6. yılda cereyan ettiğine dair rivâyetler vardır. **İbn Hacer,** Hicrî 5. yıl rivâyetinin, en güvenilir rivâyet olduğunu söyler.[488]

Benû Mustalik, kabilenin adıdır. **Müreysi'** de, Hz. Peygamberin karargâhını kurduğu su kuyusunun adıdır. Ani bir baskınla düşman mağlup edilmişti. Müslümanlar bir şehid, düşman da on ölü vermişti.

3- İFK HADİSESİ

İfk; yalan söylemek, iftira atmak demektir. Bir kadının namusuna iftirâ etmek anlamında kullanılır. Bu olayda, **Hz. Âişe**'nin iffetine münafıklar tarafından çamur atıldığı için, İslâm tarihinde **"İfk hâdisesi"** diye meşhur olmuştur.

---

[488] Bkz., **İbn Hacer**, VIII, 196-197.

Hâdise, yukarıdaki hadîste teferruatıyla anlatılmıştır. Bu olayda **Hz. Âişe**'nin durumu, Allah'a teslimiyeti, kimseye masumiyetini kabul ettirememesi, meseleyi Allah'a havâle etmesi ve içine düştüğü çaresiz durumu **Hz. Yakub**'un hâli ile mukayese etmesi fevkalâde câlib-i dikkattir. **Hz. Yakub** da, oğlu **Yusuf**'un kurtlar tarafından parçalandığı haberi karşısında çaresiz kalmış, sabr-ı cemîlden başka yapacak bir şeyi olmadığını söylemiş, ağlaya ağlaya gözlerini kaybetmişti. İşte genç yaşına rağmen **Hz. Âişe**'nin olgunluğu, şahsiyeti, zekâsı, dirâyeti, bilgisi ve Allah'a bağlılığı bu hâdisede pek güzel bir şekilde görülmektedir. O sırada **Hz. Âişe,** henüz 15 yaşını bile tamamlamamıştı.

4- BAZI HÜKÜMLER

Muhaddisler, bu uzun hadîsten seksen kadar hüküm istinbât etmişlerdir. Bunlardan önemli birkaç tanesi şunlardır:

1- Kadınlar, savaşa gidebilir.

2- Sefer esnasında orduyu bir artçının takip etmesi faydalıdır.

3- Musibet karşısında istircâda bulunulur.

4- Beşerî münasebetlerde nezâket ve terbiyeli olmak esastır.[489]

٧٣٠- (خ ــ ***أمُّ رُومان*** رضي الله عنهما) وهي أمُّ عائشةَ رضي الله عنها قالت : بينا أنا قاعدةٌ أنا وعائشةُ ، إذْ ولَجت امرأةٌ من الأنصار ، فقالت : فعلَ الله بفُلانٍ وفعَلَ ، فقالت أمُّ رُومان: ومَا ذَاك ؟ قالت : ابْني فيمَنْ حَدَّث الحَديثَ ، قالت : وما ذاكَ ؟ قالت كذا وكذا ، قالت عائشةُ: وسَمِعَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قالت : نعم ، قالت : وأبو بكرٍ ؟ قالت : نعم ، فَخرَّتْ مَغْشيّا عليها، فما أفاقَت إلاّ وعليها حُمَّى بنافضٍ ، فطرَحْتُ عليها ثيابَها ، فغَطَّيْتُها ، فجاء النبيُّ صلى الله عليه وسلم، فقال : « **ما شأنُ هذه ؟** » قُلْتُ : يا رسول اللّه ، أخذتْها الحُمَّى بنافضٍ ، قال : فلعلَّ في حديث تُحُدِّثَ بهِ؟ قالت: نعم ، فقعدتْ عائشةُ ، فقالت : واللّه لئن حلَفتُ لا تُصدِّقوني ، ولئن قلتُ لا تعذروني، مثَلي

---

[489] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 388 - 424.

ومثلكم كيعقوب وبنيه {واللهُ المُستعانُ على ما تَصفُون} قالت : فانصرف ، ولم يقل لي شيئا ، فأنزل الله عُذرها ، قالت : بحمد الله ولا بحمد أحد ، ولا بحمدك. أخرجه البخاري.

قال الحميدي في كتاب «الجمع بين الصحيحين»: كان بعضُ مَن لقينا من الحفّاظ البغداديّين يقول: إن الإرسالَ في هذا الحديث أبيَنُ، واستدلَّ على ذلك بأنَّ أمَّ رُومان توفِّيت في حياة النبي صلى الله عليه وسلم. ومَسْرُوقُ بن الأجْدَع - روي هذا الحديث عن أمّ رومان - لم يُشاهِد النبيَّ صلى الله عليه وسلم بلا خلاف.

730- Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûman anlatıyor:

"Âişe ile ben, birlikte otururken, Ensârdan bir kadın içeri girdi ve dedi ki:

"- Allah falanın cezasını versin! Zaten verdi..."

Ümmü Rûman;

"- Ne var, ne oluyor?" diye sordu. Kadın;

"- Oğlum bu sözü yayanlar arasındadır" dedi. Hz. Âişe;

"- Hangi sözü?" diye sorunca, kadın; 'Şu, şu...' diye meseleyi anlattı. Hz. Âişe tekrar sordu:

"- Meseleyi Rasûlullah (as.) duydu mu?"

"- Evet."

"- Ya Ebû Bekir?"

"- Evet."

Ümmü Rûman dedi ki:

"Bunun üzerine Âişe bayıldı. Bilâhare ateş içersinde titreyerek ayıldı. Elbisesini üzerine attım ve onu örttüm. Hz. Peygamber geldi ve;

"- Bunun nesi var?" dedi. O'na;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, onu ateş sardı" dedim.

"- Hakkında söylenen sözlerden dolayı olmalıdır" dedi. (**Buhârî**'de bu cümle, Ümmü Rûman'a atfedilir.)

"- Evet."

Sonra Âişe kalkıp oturdu ve dedi ki:

"- Vallahi (yapmadım diye) yemin etsem, bana inanmazsınız. Yaptım desem mazeretimi kabul etmezsiniz. Artık bu durumda sizin

ve benim durumumuz, Hz. Yakub ve çocuklarının durumu gibidir. Hz. Yakub; *'Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak, sadece Allah'tır'* demişti."

Akabinde Hz. Peygamber, bana hiçbir şey demeden oradan ayrıldı. Sonra Yüce Allah, **Âişe**'nin mazur olduğu hakkında âyet indirdi. O zaman Âişe şöyle dedi:

"- Yalnız Allah'a hamd ederim, başka hiç kimseye teşekkür etmem, hatta sana bile!.."[490]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Buhari** tahric etti.

el-Humeydî, ***el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*** adlı eserinde şöyle der:

"Bağdadlı hadîs hafızlarından birkaçına rastladım, onlar;

"- Bu hadîsin mürsel olduğu son derece açıktır" diyorlardı. Onlar bu hükme şu şekilde vardılar:

"Ümmü Rûman, Rasûlullah'ın (as.) sağlığında vefat etti. Bu hadîsi Ümmü Rûman'dan rivâyet eden Mesrûk b. el-Ecdâ', hiç şüphesiz Rasûlullah (as.) dönemine yetişmemiştir."

İZAH

Muhtelif tarîklerle gelen **İfk** hadîsinin bazı rivâyetlerinde **Hz. Âişe**'nin, meseleyi ilk defa **Ümmü Mistah**'dan duyduğu ifâde edilirken, bazılarında annesi **Ümmü Rûman**'dan, bazılarında da Ensârdan bir kadından duyduğu belirtilmektedir. **İbn Hacer**, bu rivâyetleri şöyle te'lif eder:

"**Hz. Âişe**, meseleyi ilk defa **Ümmü Mistah**'dan duydu. Sonra hâdiseyi tahkik için annesinin yanına gitti. Annesi de ona, olayı kısaca anlattı. Sonra oraya ensârdan bir kadın geldi, o da bildiklerini anlattı. O zaman **Hz. Âişe**, hâdisenin gerçekten şuyû bulduğuna kani oldu ve annesine, bu olayı Rasûlullah'ın (as.) ve babasının duyup duymadığını sordu, duyduklarını öğrenince de bayıldı."

---

[490] **Buhârî**, Enbiyâ, 19; Meğâzî, 34; Tefsir, 12/3, 24/7.

BUHARÎ'DE MÜRSEL HADÎS VAR MI?

Burada üzerinde durulması gereken bir husus da, yukarıdaki rivâyetin sonunda **el-Humeydî**'nin işâret ettiği üzere hadîsin mürsel oluşudur.

Mesrûk, hadîsi, **Hz. Âişe'**nin annesi **Ümmü Rûman'**dan rivâyet etmektedir. **Ümmü Rûman'**ın da hicrî 6 yılında vefat ettiği rivâyet edilir. **Mesrûk**, gerçekten Rasûlullah (as.) dönemine yetişmemiştir. Hicret yılında doğmuş, **Hz. Ebû Bekir'**in halifeliği sırasında **Yemen'**den **Medîne'**ye gelmiştir. Ondan sonra da **Küfe'**de ikâmet etmiştir. Tabiûndandır, sikadır. **İbn Mes'ûd'**un en güvenilir talebesidir, 63/683 yılında vefat etmiştir.[491] Bu durumda **Mesrûk'**un, **Ümmü Rûman'**ı görüp dinlemiş olması imkânsızdır, binâenaleyh hadîs mürseldir.

Hatîb Bağdadî'ye dayanan bu iddiaya **İbn Hacer** karşı çıkar, özellikle **Ümmü Rûman'**ın vefat tarihine itiraz eder, hadîsin mürsel olmadığını ve **Buhârî'**nin haklı olduğunu söyler. Şöyle der:

"**Ümmü Rûman'**ın hicrî 6. yılda vefat ettiğini **Vâkıdî** söylemekte, **Zübeyr b. Bekkâr** da munkatı' bir rivâyetle onu desteklemektedir. Ancak böyle zayıf rivâyetlerle, sahîh senedler reddedilemez. **Buhârî,** ***Tarihu'l-Evsat*** ve ***Tarihu's-Sağîr***'de bu iddiayı reddetmekte ve **Ümmü Rûman'**ın, **Hz. Osman'**ın halifeliği döneminde vefat ettiğini söylemektedir. **Mesrûk'**un hadîsi, **Vâkıdî** ve **Zübeyr b. Bekkâr'**ın zayıf rivâyetleri ile karşılaştırıldığında isnâd açısından daha kuvvetli ve ittisal yönünden de daha açık olduğu görülecektir. Kaldı ki **İbrahim el-Harbî** de, **Mesrûk'**un onbeş yaşında iken **Ümmü Rûman'**ı dinlediğini kesin bir ifâde ile belirtmektedir. Buna göre **Mesrûk**, onu **Hz. Ömer'**in halifeliği sırasında dinlemiş olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, **Ebû Nuaym** da, **Ümmü Rûman'**ın Rasûlullah'tan (as.) sonra da yaşadığını söylemektedir. Bütün bunları **Hatîb Bağdadî, Vâkıdî** ve **Zübeyr b. Bekkâr'**ın rivâyetine dayanarak reddetmektedir. Ama bunda haklı değildir. Çünkü **Ahmed b. Hanbel**'in *Müsned*'inde, **Ebû Seleme**

---

[491] **Tehzibu't-Tehzib**, X, 109.

tarîkıyla **Hz. Âişe**'den rivâyet edilen bir hadîste, **Ahzâb** sûresinin 28. âyeti ile ilgili olarak, Rasûlullah'ın (as.) hanımlarını muhayyer bırakmasından bahsedilmektedir. Bu muhayyerlik olayının hicrî 9. yılda olduğuna şöphe yoktur. Bu hadîste Rasûlullah (as.), **Hz. Âişe**'ye;

"- Sana bir şey söyleyeceğim; ancak önce meseleyi annen ve baban Ebû Bekir'le Ümmü Rûman'a danış, sonra cevap ver!" der ve muhayyerlik meselesini söyler. **Hz. Âişe** de;

"- Ben, Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu tercih ediyorum. Ne Ebû Bekir'e ve ne de Ümmü Rûman'a danışmam" diye cevap vermiştir.

İşte hicrî 6. yılda vefat ettiği söylenen **Ümmü Rûman**'ın, hicrî 9. yılda sağ olduğu bu hadîste görülmektedir. Bu hadîs, *Sahîhayn*'da da vardır, ancak orada **Ebû Bekir** ve **Ümmü Rûman**'ın ismi yerine, **'annenle babana danış'** ifâdesi yer almaktadır.[492]

Kezâ, oğlu **Abdurrahman**, annesi **Ümmü Rûman**'ın, misafirlere ziyafet için yaptığı bir hazırlıktan bahsetmektedir ki, **Abdurrahman, Hudeybiye**'den sonra, yâni hicrî 7. yıldan sonra **Medîne**'ye hicret etmiştir. Bu rivâyette de **Ümmü Rûman**'ın vefat ettiği söylenen hicrî 6. yıldan sonra da sağ olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda **Mesrûk**'un, **Ümmü Rûman**'ı görmediği ve hadîsin mürsel olduğu iddiası dayanaksız kalmakta, gerçeğin yine de **Buhârî**'den yana olduğu görülmektedir."[493]

Aynî ise, **Mesrûk**'un, hadîsi **Hz. Âişe**'den dinlemiş olabileceği ihtimalinden bahseder.[494]

٧٣١- (ت ــ عائشة رضي الله عنها) قالت: لَمَّا أُنْزِلَ عُذْرِي، قام رسولُ اللّٰه صلى الله عليه وسلم على المنبر، وذكرَ ذلك وتلا القُرآنَ قالت: وأمرَ بِرَجُلَيْنِ وامرأةٍ، فَجُلِدوا الحدَّ.

أخرجه الترمذي.

---

[492] **Buhârî**, Tefsir, 33/4; **Müslim**, Talak, 4/22.

[493] **İbn Hacer**, VIII, 205, **İsâbe**, VIII, 206.

[494] **Aynî**, XIX, 86.

731- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Mazûr olduğumu (bildiren âyet) nâzil olunca, Rasûlullah (as.) minbere çıktı, meseleyi anlattı ve inen Kur'ân âyetlerini okudu. Sonra da emir verdi; iki erkekle bir kadına (iftirâ cezası olarak) hadden kırbaç vuruldu."[495]

İZAH

Hz. Âişe'ye iftira hâdisesine ismi karışan muhtelif kişiler vardır. Bunların bir kısmı ashâbdandır. Diğer bir kısmı ise münâfıklardır. Rivâyetlerde zikredilen bu kişileri tanımaya çalışalım.

1- FİTNENİN ELEBAŞLARI

Hz. Âişe'ye iftirâ olayını gündemde tutan, fitneyi devamlı kaşıyan kişiler, Kur'ân-ı Kerim'de **"bir gurup"** diye ifâde ediliyor. Âyette geçen "**Usbe**", yâni "**gurup**" kelimesini **İbn Abbas** 3-10 kişi, **İbn Uyeyne** 40 kişi, **Mücâhid** de 10-15 kişi diye açıklar. Bu konudaki rakamlarda ittifak olmadığı gibi, bunların kim oldukları da tam olarak bilinmemektedir.

Yukarıdaki hadîsi, **İbnu'l-Esîr,** sadece **Tirmizî**'ye atfetmekte ise de, aynı hadîsi **Ebû Davud** da rivâyet etmiştir.[496] **Tirmizî**'nin rivâyetinde **Hz. Âişe**'ye iftirâda bulunanlara Rasûlullah (as.) tarafından had vurulduğu ifâde edilmekte, ancak bunların isimleri verilmemektedir. **Ebû Davud**'un diğer bir rivâyetinde ise[497] **Hassân b. Sâbit, Mistah b. Üsâse** ve **Hamne bint Cahş**'ın isimleri verilmektedir.

2- HASSÂN B. SÂBİT

Künyesi **Ebû Abdurrahman**'dır. **Hazrec** kabilesindendir. Rasûlullah'ın (as.) şâiri olarak şöhret yapmıştır. Annesi de sahabîdir, ismi **Furay'a bint Hâlid**'dir. Kendisi, Rasûlullah'ın (as.) medhine

---

[495] **Tirmizî**, Tefsir, 25/3181.

[496] **Ebû Davud,** Hudûd, 35/4474.

[497] **Ebû Davud,** Hudûd, 35/4475.

mazhar olmuştur. Şiirleriyle müşrikleri, İslâm'a ve Rasûlullah'a (as.) saldıranları hicvederdi. Hatta Hz. Peygamber, onun için mescidde bir kürsü yaptırmıştı. **Hassan** da oraya çıkıp Rasûlullah'ı (as.) hicvedenleri hicvederdi. Çok iyi bir şâirdi, ancak korkak bir tabiata sahipti, bu yüzden hiçbir savaşa katılmadı. **Divan**'ı matbudur. Ölmeden önce gözlerini kaybetmişti. 54/674 yılında vefat ettiği rivâyet edilir.[498]

3- MİSTAH B. ÜSÂSE

Mistah lakabıdır. İsmi **Avf'**dır. Kureyşlidir. Annesi, **Ebû Bekir'**in teyzesinin kızıdır. Çok fakir olduğu için **Hz. Ebû Bekir,** ona devamlı yardım ederdi. **Bedir** ehlindendir, ondan sonra yapılan savaşlara da katılmıştır. İfk olayında **Hz. Âişe** hakkında ileri-geri konuşmuş, bu yüzden Hz. Peygamber ona iftira cezası olarak celde vurmuştu. 34/654 yılında vefat etti.[499]

4- HAMNE BİNT CAHŞ

Rasûlullah'ın (as.) hanımı **Hz. Zeyneb**'in kız kardeşidir. Önce **Mus'ab b. Umeyr**'le evlenmiş, **Mus'ab Uhud'**da şehid düşünce **Talha b. Ubeydullah'**a varmıştı. Kendisi de **Uhud** savaşına katılmıştı; yaralıları taşır, tedavi eder, askere su verirdi. İftirâ olayında **Hz. Âişe** hakkında laf etmesi, tamamen onu gözden düşürüp kardeşi **Zeyneb'**i öne çıkarmak gâyesine dayanıyordu. Kendisine celde cezası uygulandığı konusunda farklı rivâyetler vardır. Kızkardeşi **Hz. Zeyneb** ise, **Hz. Âişe** hakkında iyilik düşünmüş, iyi şeyler söylemişti[500]

---

[498] **İsâbe**, II, 62; **Üsd**, II, 5.

[499] **İsâbe**, VI, 93; **Üsd**, V, 156.

[500] **İsâbe**, VII, 586; **Üsd**, VII, 69.

5- ABDULLAH B. ÜBEY B. SELÛL

Ebû'l-Hubâb, Abdulllah b. Übeyy b. Sehl el-Hazrecî: Medîne münafıklarının reisidir. Câhiliyette **Hazrec** kabilesinin reisi idi. Hicretten sonra zâhiren müslüman olmuştu, fakat münafıkların başına geçerek gizli açık her türlü kötülüğü işlemekten geri kalmadı. En müşkül zamanlarda müslümanların birliğini parçaladı. **Uhud** harbinde Rasûlullah'la (as.) beraber savaşa gitmiş, savaşın en şiddetli anında ordunun üçte birini alıp **Medîne'**ye dönmüştü. **Müreysi** gazâsında muhacirlerden **Cahcâh b. Kays**'la Ensârdan **Sinân b. Vebere el-Cühenî** arasında meydana gelen bir münakaşayı (Bkz., hadîs no: 848) bahâne ederek halkı isyana teşvik etmiş, Hz. Peygamber'e ve müslümanlara hakaret etmiş, **Tebûk'**te de aynı şeyi yapmıştı. İfk olayında da **Hz. Âişe**'yi diline dolamıştı. 9/630 **Şevvâl** ayında vefat etti.

Yukarıda da söylendiği üzere, iftira suçundan haklarında had cezası tatbik edilen kişiler, **Ebû Davud**'un rivâyetinde üç kişi olarak zikredilmektedir ve isimleri de; **Hassân b. Sâbit, Mistah b. Üsâse** ve **Hamne bint Cahş**'dır. Dikkat edilirse burada **Abdullah b. Übeyy**'in ismi geçmemektedir. Halbuki o, 729 nolu hadîste de ifâde edildiği üzere **"günahın en büyüğünü yüklenen kişi"** idi. Ancak aynı hadîste **Urve**'nin şu sözü dikkat çekicidir:

"Bana haber verildiğine göre, bu mesele duyuldu, bu söz **İbn Übeyy**'in yanında da konuşuldu ve o da inandı, hatta toplayıp yaymak istedi."

Buna göre **İbn Übeyy** bizzat iftirâda bulunmamış, duyduklarını toplayıp yaymıştı. **Kurtubî**, bu konuda şöyle der:

"Dünyada çekilen islâmî cezalar, uhrevî sorumluluğu kaldırır. Halbuki âyette, **İbn Übeyy**'in büyük bir günah yüklendiği, âhirette de ona büyük bir azap verileceği ifâde edilmektedir. Dünyevî cezalar, uhrevî sorumluluğa kefâret olduğuna göre, **İbn Übeyy**'e ceza verilmesi, uhrevî cezasını da kaldıracaktı. Bu ise ***'âhirette de ona büyük bir azap vardır'*** âyetine ters düşerdi."[501]

---

[501] **Kurtubî**. XII, 202.

Bununla birlikte bazı rivâyetlerde ona da had vurulduğu nakledilmektedir.[502] **Beyhakî**'nin rivâyetinde, had vurulanlar arasında onun da ismi geçmektedir.[503]

٧٣٢- (خ د ــ *عائشة* رضي الله عنها) قالت : يَرْحَمُ اللَّه نِساء الْمُهَاجِرَات الأُوَل ، لمَّا أنزل {وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ... } الآية [النور : ٣١] شَقَقْنَ مُرُوطَهُنَّ فاخْتَمَرْنَ بها.

وفي أخرى قالت: «أَخَذْنَ أُزُرَهُنَّ ، فَشَقَقْنَها مِنْ قِبَلِ الْحَوَاشِي واخْتَمَرْنَ بها».

أخرجه البخاري. وفي رواية أبي داود ، قال : « شَقَقْنَ أَكْنَفَ مُرُوطِهِنَّ ، فاخْتَمَرْنَ بها ».

732- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Allah, ilk muhacir hanımlara rahmet eylesin!.. Onlar; ***'Baş örtülerini yakalarının üzerine koysunlar...'***[504] âyeti nâzil olunca, gömleklerini yırtıp, bunlardan baş örtüsü yapmışlardı."[505]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise şöyle demiştir:

"Eteklerini alıp kenarından yırttılar ve onunla (başlarını) örttüler."

Bu hadîsi, **Buhârî** rivâyet etmiştir.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise;

"Peştamallarının kenarını yırttılar ve onunla örtündüler" denir.

---

[502] Bkz., **Zâdu'l-Mesîr**, VI, 18; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 444.

[503] **Beyhakî**, VIII, 250.

[504] Nûr, 24/31.

[505] **Buhârî**, Tefsir, 24/12; **Ebû Davud**, Libâs, 33/4102.

İZAH

Bu rivâyet, hanım sahabîlerin, Allah'ın emrine karşı gösterdikleri sonsuz teslimiyetin eşsiz bir örneğidir. Aynı zamanda baş örtüsü hakkındaki dinî hükmü beyan etmektedir.

Hadiste **"Muhacir kadınlar"** diye tahsis edilmekle birlikte, yine **Hz. Âişe**'den gelen bir rivâyette **"Ensâr kadınları"** da özellikle zikredilir.[506] Hatta **İbn Hacer, İbn Ebî Hâtim**'den naklen **Hz. Âişe**'nin şu sözünü kaydeder:

"Müslüman Kureyş kadınlarının, şüphesiz ki faziletleri vardır. Ancak vallahi ben, Ensâr kadınlarından daha faziletlisini görmedim. Allah'ın kitabını tasdikte onlardan daha şedîd, vahye inanmada onlardan daha sağlam birini bilmiyorum. Nûr sûresindeki tesettür emri nâzil olup kocaları bu âyeti onlara haber verince, istisnâsız hepsi başlarını örtmüşler, sanki siyah kargalara dönmüşlerdi."[507]

BAŞ ÖRTÜSÜ

Yukarıda geçen âyet-i kerîmede, kadınların saçlarını örtmeleri ve kullandıkları baş örtüsünün boynu kapatacak derecede olması emredilmektedir.

Âyetteki *"humur"* kelimesi, *"himâr"*ın çoğuludur. *Himâr* da baş örtüsüdür. *"Cüyûb"* ise *"ceyb"* kelimesinin çoğuludur. Bu da gömleğin yakası veya cebi demektir. Gömlekte cep, göğüs üzerinde bulunduğu için, âyet, **"Baş örtülerini göğüslerinin üzerine sarkıtsınlar"** şeklinde de anlaşılabilir. Bunu te'yid eden pek çok rivâyet de vardır.[508] **Buhârî** de bu görüşe meyleder.

Hâsılı baş örtüsü, gömleğin yakasına ve göğse kadar inen bir örtüdür.[509]

---

506 **Ebû Davud**, Libâs, 32/4100.

507 **İbn Hacer**, IX, 434.

508 Bkz., **Kurtubî**, XII, 231.

509 **Kurtubî**. XII, 230; **İbn Kesîr**, V, 89.

Yukarıda geçen hadîsin bir benzerini **Ebû Davud, Ümmü Seleme'**den rivâyet etmektedir. Orada **Ümmü Seleme'**nin şu ifâdesi de yer alır:

"Giydikleri (siyah) örtülerden dolayı, sanki onların başları, üzerinde kargalar varmış gibi (simsiyah) olmuştu."

Şu hadîsler de meseleyi gâyet açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

لا يَحِلُّ لإِ مْرأة تُؤْمِنُ بِاللّهِ وَ الْيَوْمِ الآخِرِ إذا عَرَكَتْ انْ تَظْهَرَ إلاّ وَجْهَها وَيَدَيْها إلي هٰهُنا.

"Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kadının, bülûğa erdikten sonra yüzünden ve şuraya kadar ellerinden başka yerlerini göstermeleri helâl değildir."[510]

Rasûlullah (as.), ince bir elbise giyen **Hz. Ebû Bekir'**in kızı **Esmâ'**ya da şöyle demiştir:

يا أسْماء إنَّ الْمَرْأةَ إذا بَلَغَتْ الْمَحيضَ لَمْ يَصْلُحْ أنْ يُرَى مِنْها إلاّ هذا.

"Ey Esmâ, bir kadın bülûğa erip hayız görmeye başlayınca, şuralar hariç vücûdunun başka tarafının görünmesi doğru değildir." Rasûlullah (as.) bu sırada yüzünü ve ellerini gösteriyordu.[511]

٧٣٣- (د ــ ابن عباس رضي الله عنهما ، { وقل للمؤمنات يغضضن من ابصارهنّ... } الآية [النور : ٣١] فنسخ، واستثنى من ذلك ، { والقواعد من النساء اللاتي لا يرجون نكاحا... } الآية [النور : ٦٠] ، أخرجه أبو داود.

733- İbn Abbas şöyle dedi:

---

[510] **Taberî**, XVIII, 119; **Kurtubî**, XII, 229.

[511] **Kurtubî**, XII, 229, **İbn Kesîr**, V, 89. Hadisin izahı için ayrıca bkz., **İbn Hacer**, IX, 434; **Avnu'l-Ma'bûd**, XI, 159; **Bezlu'l-Mechûd**, XVI, 428.

"Mü'min kadınlara söyle; gözlerini haramdan sakınsınlar..."[512] âyetindeki hükümlerden, ***"Evlenmekten ümitleri kesilmiş yaşlı kadınların, süslenerek gösterişe çıkmamaları kaydıyla dış elbiselerini bırakmalarında onlara bir günah yoktur"***[513] hükmü istisnâ edilmiştir."[514]

İZAH

İlk âyette mutlak olarak genç-yaşlı bütün kadınların örtünmeleri emredilmişken, ikinci âyette yaşlı kadınların bundan istisnâ edildiği, onlara bir kolaylık getirildiği bildirilmektedir.

Buradaki yaşlılığın sınırı, âlimlerin ekserisine göre, kadının çocuktan ve hayızdan kesilmesidir. Kendisinin erkeklere arzu duymaması, erkekler için de bir câzibe unsuru olmaktan uzaklaşmasıdır. Yâni bir fitne ve ahlâksızlık endişesinin ortadan kalkmasıdır.

Ancak unutulmamalıdır ki onlar, yine de tesettürden muâf tutulmuş değildirler. Sadece genç hanımların, tesettürde göstermeleri gereken dikkat ve itinayı, yaşlıların göstermeleri gerekmez. Yaşlıların, cilbâb denilen dış elbiselerini çıkarmalarında bir günah yoktur. Ancak âyetin devamında da buyurulduğu üzere, ***"...İffetli davranmaları, onlar için çok daha hayırlıdır."***[515]

٧٣٤- (م د ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : كان عبدُ اللّه بنُ أُبَيٍّ بن سلُول يقولُ لجاريةٍ له : اذهبي فابْغينا شيْئا ، قال : فأَنزلَ اللّه عز وجل : **{ولا تُكْرِهُوا فَتَياتِكُمْ على الْبِغَاءِ إنْ أَرَدْنَ تحصُّنا لِتَبْتغُوا عرَضَ الحياةِ الدُّنيا ومَن يُكْرِهْهنَّ فإن اللّه من بعد إكراهِهنَّ لَهُنَّ – غَفُورٌ رَحيمٌ }** [النور : ٣١].

---

[512] Nûr, 31.

[513] Nûr, 60.

[514] **Ebû Davud**, Libâs, 37/4111

[515] Bkz., **Taberî**, XVIII, 165; **Kurtubî**, XII, 309; **İbn Kesîr**, V, 125.

وفي أخرى : أنّ جارية لعبدِ الله بن أُبي يُقال لها : مُسَيْكَةُ ، وأخرى يقال لها أُمَيْمةُ، كان يُريدُهما على الزّنا ، فَشَكَتا ذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأنزل الله عز وجل { **ولا تُكْرِهُوا فَتَياتِكُمْ على الْبِغاءِ... إلى قوله – غَفُورٌ رَحِيمٌ** } أخرجه مسلم.

وفي رواية أبي داود قال : جاءت مُسيكةُ لبعضِ ، فقالت : إنَّ سيدي يُكْرِهُني على البغاء ، فنزل في ذلك : { **ولا تُكْرِهُوا فَتَياتِكُمْ على الْبِغَاءِ** }.

قال أبو داود : وروى مُعْتَمِرٌ عن أبيه : { **ومَنْ يُكْرِهْهُنَّ ، فإن الله من بعد إكراهِهِنَّ ، فإن الله من بعد إكراهِهِنَّ لَهُنَّ – غَفُورٌ رَحِيمٌ** } قال: قال سعيدُ بنُ أبي الحسَن : غَفُورٌ لَهُنَّ ، الْمُكْرَهَات.

734- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Abdullah b. Übeyy b. Selûl, câriyesine;

"- Git, fuhuş yap da bize bir şeyler getir!" derdi.

Yüce Allah;

"Dünya hayatının geçici menfâatini kazanacaksınız diye, câriyelerinizi kendileri iffetli olmak isterlerken, siz fuhşa zorlamayın. Kim onları zinâya zorlarsa, muhakkak ki Allah, onlar hakkında, bu zorlanmalarından sonra da çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir"[516] âyetini indirdi."[517]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Abdullah b. Übeyy'in, biri Müseyke[518], diğeri Ümeyme[519] adında iki câriyesi vardı. Onları zinâ etmeleri için zorlardı. Câriyeler,

---

[516] Nûr, 33.

[517] **Müslim**, Tefsir, 3/26; **Ebû Davud**, Talak, 50/2311.

[518] **Müseyke**: Hz. Peygamber'e bîat eden hanım sahabîlerdendir. Münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün câriyesi idi. Abdullah para kazanmak amacıyla onu fuhşa zorlardı, ama o bundan uzak durmaya çalışırdı. **Müseyke** durumunu Hz. Peygamber'e arz etmiş ve hakkında; ***"iffetli kalmak isteyen câriyelerinizi,***

Rasûlullah'a (as.) bu hususu şikâyet ettiler. Bunun üzerine yüce Allah;

"Dünya hayatının geçici menfaatini kazanacaksınız diye, câriyelerinizi, kendileri iffetli olmak isterlerken, siz fuhşa zorlamayın..." âyetini indirdi.

Bunu **Müslim** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise, Müseyke, Ensârdan birine gelip;

"- Efendim beni fuhşa zorluyor" diye şikâyet eder.

"Cariyelerinizi fuhşa zorlamayın" âyeti bu hususta nâzil oldu.

Ebû Davud der ki:

"Mu'temir, babasından rivâyet eder: *"Kim onları zorlarsa, muhakkak ki Allah, onlar hakkında, bu zorlanmalarından sonra da çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir"* âyeti hakkında Saîd b. Ebî'l-Hasan[520] şöyle dedi:

"Onlar için, yâni zorlananlar için bağışlayıcıdır."

İZAH

Hadiste, münafıkların reisi **Abdullah b. Übeyy b. Selûl**'ün, câriyelerini para mukabili fuhşa zorladığı ve aldıkları paraya da el koyduğu anlatılmaktadır. Burada onun iki câriyesinin ismi geçmektedir: **Müseyke** ve **Ümeyme**. Ancak onun, fuhşa zorladığı

---

dünya hayatının menfaatleri peşine düşerek fuhşa zorlamayın!" (Nûr, 33) âyeti nâzil olmuştu.

519 **Ümeyme**: Hanım sahabîlerdendir. Münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün câriyesi idi. Abdullah para kazanmak amacıyla onu fuhşa zorlardı, ama o bundan uzak durmaya çalışırdı. **Müseyke** durumunu Hz. Peygamber'e arz etmiş ve hakkında; *"iffetli kalmak isteyen câriyelerinizi, dünya hayatının menfaatleri peşine düşerek fuhşa zorlamayın!"* (Nûr, 33) âyeti nâzil olmuştu.

520 **Saîd b. Ebî'l-Hasan (Yesâr) el-Basrî**: ö. 109/727. Basralı tâbiîlerdendir. Zeyd b. Sâbit'in âzâdlısıdır. Meşhur âlimlerden Hasan el-Basrî'nin kardeşidir. Hz. Ali, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den rivâyetleri vardır. Kendisinden A'meş, Katâde ve Eyyub es-Sahtiyânî rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Basra**'da vefat etmiştir.

başka câriyeleri de vardı. **İbn Hacer** ve **İbn Cevzî, Muâze, Ervâ, Kuteyle** ve **Amra** adlı câriyeleri de zikrederler.[521]

Zinâya zorlanan câriyelerin, zinâ mukabilinde aldığı ücrete efendisi el koyuyordu. Ayrıca bu zinâdan çocuk sahibi olurlarsa, çocuğun babası, câriyenin efendisine yüz deve verirdi.[522]

İşte **İbn Übeyy**, bu yüzden onları zinâya ve çocuk sahibi olmaya zorluyordu.

Ancak bu meseleyi **Abdullah b. Übeyy**'e tahsis etmeyip genel bir hüküm olarak anlamalıdır. Buna göre, insanları ahlâksızlığa ve gayr-ı meşrûya sevk eden her türlü tasarruf, İslâm'a aykırıdır.

Âyette geçen **"...kendileri iffetli olmak isterlerken..."** kaydından, iffetli olmak istemeyenlerin, yâni kendi arzularıyla bu işe koyulanların fuhşa teşvik edilebileceği anlamını çıkarmak doğru değildir. Fuhuş yasağı, her iki sınıf insan için de geçerlidir. Ancak kendileri namuslu bir hayat yaşamak isteyenleri fuhşa zorlamak, şüphesiz ki kendi istekleriyle fuhuş yapanları teşvikten çok daha büyük bir cürümdür.[523]

٧٣٥- (د ــ *عكرمة بن ابي جهل* رضي الله عنه) أنَّ نفرا من أهلِ العراق قالوا : يا ابنَ عباسٍ ، كيف ترى في هذه الآية التي أُمِرْنا بها ولا يعمل بها أحدٌ ؟ قول الله عز وجل : { **يا أيها الذين آمنوا ، لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الذي مَلَكَتْ ايمانكم** ... } الآية [النور : ٥٨] فقال ابن عباسٍ: إن اللّه حَليمٌ رحيمٌ بالمؤمنين ، يُحبُّ السَّتْرَ. وكان الناسُ ليس لِبُيوتِهِمْ سُتورٌ ولا حِجالٌ،فربما دخل الخادم ، أو الولدُ، أو يتيمةُ الرَّجُلِ والرجلُ على أهله ، فأمرهم اللّه تعالى الاستئذان في تلك العَوراتِ ، فجاءهم الله بالسُّتورِ والخيرِ ، فلم أرَ أحدا يعمل بذلكَ بَعْدُ.

وفي رواية عن ابن عباس : « **أنه سُمِعَ يقول : لم يُؤمَرْ بها أكثرُ الناس** : آية الإذن،**وإني لآمرُ جاريتي هذه تستأذنُ عَليّ** ». أخرجه أبو داود.

---

[521] **İsâbe**, VIII, 118; **Kurtubî**, XII, 254; **İbn Kesîr**, V, 98; **Zâdu'l-Mesir**, VI, 38.

[522] **Kurtubî**, XII,255.

[523] Bkz., **Taberî**, XVIII, 132; **İbn Kesîr**, V, 97; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 423; **Bezlu'l-Mechûd**, XI, 87.

735- İkrime b. Ebî Cehil'den rivâyet edildiğine göre, birkaç Iraklı şöyle sordular:

"- Ey İbn Abbas! Amel etmekle emrolunduğumuz halde kimsenin amel etmediği şu, *'Ey iman edenler, câriyeleriniz ve henüz bülûğa ermeyen çocuklarınız (odanıza girmek için) şu üç vakitte izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle sıcağında elbiselerinizi çıkardığınız zaman ve bir de yatsı namazından sonra...'*[524] âyeti hakkında ne dersiniz?"

İbn Abbas şu cevabı verdi:

"- Yüce Allah, mü'minlere karşı merhametlidir, yumuşaktır. Allah örtünmeyi sever. (Ama o zaman) insanların evlerinde örtüler ve odalar yoktu. Çok kere insan, âilesi ile birlikte (yatar) iken hizmetçi, çocuk veya adamın yetimesi içeri girerdi. Yüce Allah onlara, avret yerlerinin açılacağı o saatlerde izin istemelerini emretti. Allah onlara örtünmeyi ve hayırlı olanını getirdi. Ama sonra, bununla amel eden birini ben de görmedim."[525]

RİVÂYETLER

İbn Abbas'dan gelen diğer bir rivâyete göre de, onun; "İnsanların çoğu bununla, yâni izin âyetiyle emrolunmadılar, ama ben câriyeme, yanıma girerken izin istemesini emrettim" dediği işitilmiştir. Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Yukarıda işaret edilen âyet-i kerîme, nesh edilmiş değildir. Âyette üç vakte **"Mahrem vakitler"** adı verilmektedir. Bu vakitler şunlardır:

1- Sabah namazından önce,

2- Yatsıdan sonra odaya çekilince,

---

[524] Nûr, 58.

[525] Müellif, hadîsin baş tarafına "**Tirmizî**" işâretini koymuş ise de, sonunda âdeti olduğu üzere **Tirmizî**'nin tahric ettiğini beyan etmemiştir. Hadis için bkz., **Taberî**, XVIII, 161, **Dürrü'l-Mensûr**, V, 68.

3- Öğle sıcağında kaylûle için odaya çekilince.

Dikkat edilirse bunlara **"mahrem vakitler"** veya **"avret vakitler"** denmesinin sebebi, bu zamanlarda insanın yatak kıyafetinde olacağı ve tesettürde gerekli dikkati gösteremeyeceği içindir.

Burada izin istemekle emrolunan kişiler, câriyelerle henüz bülûğa ermeyen çocuklardır, yâni yine âile efradıdır. **Nûr** sûresinin 59. âyetinde bülûğa eren çocuklar, anne, babasının odasına girmek istediğinde sadece bu üç vakitte değil, her zaman izin almaları gerektiği emredilmektedir.

Meselenin bu şekilde vaz' edilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in, küçüklerin ahlâkına, terbiyesine ve yetiştirilmesine gösterdiği hassâsiyetin bir tezâhürüdür.

Hadisin sonunda **İbn Abbas**'ın **"İnsanların çoğu izin âyeti ile emrolunmadı"** cümlesindeki "لَمْ يُؤْمَرْ" *"lem yu'mer"* lafzı, **Ebû Davud**'un bazı nüshalarında ve **İbn Kesîr Tefsir**'inde bir harf değişikliği ile "لَمْ يُؤْمِنْ" *"lem yu'min"* yani **"İnsanların çoğu izin âyetine iman etmedi"** şeklinde rivâyet edilmiştir. İkinci rivâyetin sahih olduğunu düşünürsek, hadîsi, insanların bu konudaki lâubâliliğine, âyetin hükmüne aldırmadıklarına hamletmek gerekir. İlk rivâyetin sahih olduğunu düşünürsek, hadîsi, tesettür konusunda gereken hassasiyeti gösteren insanlar, izin âyeti ile emrolunmadılar, çünkü onlar zaten üzerlerine düşeni fazlasıyla yapıyorlardı diye anlamak gerekir.[526]

---

[526] Bkz., **Taberî**, XVIII, 161; **Kurtubî**, XII, 302; **İbn Kesîr**, V, 123; **Avnu'l-Ma'bûd**, XIV, 96; **Bezlu'l-Mechûd**, XX, 129.

سورة الفرقان

23- FURKAN SÛRESİ

٧٣٦- (ت ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى : {وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ على يَدَيْه} [الفرقان : ٢٧] قال: الظَّالِمُ : عُقْبَةُ بن أبي مُعَيْط {يقول: يا ليتني اتخذْتُ مع الرَّسول سَبِيلا. يا وَيْلَتا، لَيْتَنِي لم أَتَّخِذْ فلانا خليلا } يعني : أُمَيَّةَ بن خلف ، وقيل : أُبَيّ. اخرجه...

736- İbn Abbas;

"Zâlimin, elini ısırdığı o günde..."[527] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Buradaki zâlim, Ukbe b. Ebî Muayt'tır. O; *'Keşke ben de Peygamberle beraber kurtuluş yoluna girseydim! Vay bana!.. Ne olurdu, falanı dost edinmeseydim!..'* diye hayıflanacak.[528] Buradaki *'falan'*dan maksat, Ümeyye b. Halef'tir[529]. Übeyy olduğu da söylenmiştir."[530]

İZAH

Ümeyye b. Halef ile **Übeyy b. Halef**, kardeştiler ve her ikisi de **Ukbe b. Ebî Muyat'**ın[531] dostu idiler. Hadisteki **"Übeyy olduğu da söylendi"** şeklindeki tereddütlü rivâyet, bu isimlerin karıştırılmasından ve bir zabt hatasından kaynaklanmaktadır.

---

[527] Furkan, 27.

[528] Furkan, 27-28.

[529] **Ebû Safvân, Ümeyye b. Halef b. Vehb b. Huzâfe el-Cumehî**: Müşriklerin ileri gelenlerindendi. Kardeşi Übeyy de azılı bir İslâm düşmanıydı. Ümeyye **Bedir**'de öldürüldü. Kardeşi Übeyy de **Uhud**'da bizzat Hz. Peygamber tarafından öldürüldü.

[530] Müellif **"Tirmizî"** işâretini koymasına rağmen, hadîsi kimin tahric ettiğini yazmamıştır. Hadis için bkz., **Taberî**, XIX, 7; **Dürrü'l-Mensûr**, V, 68.

[531] **Ukbe b. Ebî Muayt:** ö. 2/624. Cahiliyette Kureyş'in önde gelenlerindendi. Müslümanlara çok eziyet etmişti. **Bedir**'de esir alındı ve asılarak öldürüldü. İslâm tarihinde ilk defa asılarak öldürülen kişidir.

Bundan sonraki hadîste de görüleceği üzere **Ukbe b. Ebî Muayt,** kelime-i şehâdet getirmiş, ancak **Ümeyye b. Halef**'in (veya Übeyy b. Halef'in) arzusu üzerine tekrar irtidâd etmiş ve Rasûlullah'ın (as.) en azılı düşmanlarından olmuştu. İşte bu yüzden o, **"keşke Rasûlullah'ın (as.) yanından ayrılmasaydım, Ümeyye'ye uymasaydım"** diye yanıp yakılacaktır.

Taberî'nin rivâyetinde **Ümeyye**, **Ukbe**'ye;

"- Eğer Muhammed'e uyarsan, bir daha yüzüne bakmam" deyince, o da dininden dönmüştü. **Ukbe, Bedir** savaşında esir alındı ve esirlerden sadece o öldürüldü. **Ümeyye** de **Bedir**'de öldürüldü. **Übeyy b. Halef**'i de Rasûlullah (as.) **Uhud'**da katletti.

Âyet-i kerîmede, dost ve arkadaş seçiminde dikkatli davranılması gerektiğine işaret edilmektedir. Her ne kadar bu âyet, belli bir şahıs hakkında gelmişse de, bu, hükmün umûmîliğine engel değildir. Zaten âyette lafzen bir tahsîs de yoktur.[532]

٧٣٧- *(ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : صَنَعَ عُقْبَةُ بن أبي مُعيط طعاما ، فدعا أَشْراف قُرَيْشٍ – وكان فيهم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم – فامتنع رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أنْ يَطْعَمَ ، أو يشْهَد عُقبةُ شهادةَ التوحيد ، ففعلَ ، فأتاه أُبيٌّ ، أو أُميَّةُ – وكان خَليلَهُ – فقال : أصَبَأت؟ قال: لا ولكن استَحْيَيْت أن يَخرج من منزلي ، أو يَطْعَمَ من طعامي ، فقال : ما كنتُ أَرضَى أو تَبْصُقَ في وجهه ، ففعَلَ عقْبةُ ، وقُتِل يوم بدرٍ صَبْرا كافرا.

أخرجه...

737- İbn Abbas anlatıyor :

"Ukbe b. Ebî Muayt[533], yemek hazırlayıp Kureyş eşrâfını davet etti. Davet edilenler arasında Hz. Peygamber de vardı. Hz.

---

532 Bkz., **Zâdu'l-Mesîr**, V, 85; **Kurtubî**, XIII, 25.

533 **Ukbe b. Ebî Muayt:** 2/624. Cahiliyette Kureyş'in önde gelenlerindendi. Müslümanlara çok eziyet etmişti. **Bedir**'de esir alındı ve asılarak öldürüldü. İslâm tarihinde ilk defa asılarak öldürülen kişidir.

Peygamber, Ukbe'ye, kelime-i tevhîdi söylemesini, aksi halde yemeğe katılmayacağını söyledi. Ukbe de kelime-i tevhîd getirdi. Bunun üzerine dostu Übeyy veya Ümeyye, ona geldi ve;

"- Sâbiî mi oldun?" diye sordu.

Ukbe şu cevabı verdi:

"- Hayır, ama yemeğimi yemeden evimden çıkmasından utandım (bu yüzden kelime-i tevhîdi söyledim).

"- O'nun yüzüne tükürmeden senden asla razı olmayacağım" deyince, Ukbe de söyleneni yaptı. Bedir savaşında esir alındıktan sonra öldürüldü."[534]

İZAH

"Sâbiî mi oldun?" sözü, dinini mi değiştirdin demektir. Araplar din değiştirenlere **Sâbiî** derlerdi. Hz. Peygamber'e de başlangıçta **Sâbiî** diyorlardı. Bu sözle **Ukbe**'ye, **"Müslüman mı oldun?"** diye sorulmak istenmiştir.

Hadisin sonunda "صَبْرًا" *"sabran"* kelimesi kullanılmaktadır. Biz onu **"Esîr alındıktan sonra"** diye tercüme ettik. Bu kelimeyi **İbnu'l-Esîr; "Savaş dışında yakalanıp öldürülen insanlar için kullanılır"** diye izah eder.[535] Maksat, maktûlu öldürmek üzere tutmaktır. Nitekim **Ukbe, Bedir**'de esir alınmış, **Bedir** esirlerinden hiçbiri öldürülmediği halde, sadece o, Hz. Peygamber'in emriyle **Hz. Ali** tarafından öldürülmüştü. Kendisi, herkesten farklı muâmeleye tâbi tutulmasına ısrarla karşı çıkmış, fidye teklif etmiş, ama kabul edilmemişti.

Übeyy b. Halef de, **Hz. Muhammed**'i mutlaka öldüreceğine yemin etmişti. Rasûlullah (as.) bunu duyunca, **"İnşallah ben onu**

---

534 Musannıf bu hadîsi de kimin tahric ettiğini belirtmemiştir. Hadis için bkz., **Dürru'l-Mensûr**, V, 69. Burada hadîsi **İbn Abbas**'dan **Kelbî** rivâyet etmektedir; **Kelbî** ise yalancılıkla müttehem biridir.

535 **Nihâye**, III, 8.

öldüreceğim" buyurmuştu. Nitekim o da **Uhud** savaşında bizzat Rasûlullah'ın (as.) eliyle öldürülmüştü.[536]

Ümeyye b. Halef de azılı müşriklerdendi. **Bilâl-i Habeşî'**yi kızgın kumlara yatırıp, göğsüne değirmen taşları koyan adamdı. **Bedir'**de, **Abdurrahman b. Avf** tarafından esir alınmıştı. **Bilâl** onu görünce, hemen üzerine saldırdı. **Ammâr b. Yâsir** ve **Hubeyb** de gelerek birlikte onu öldürdüler. **Abdurrahman** onlara engel olmak için büyük gayret göstermesine rağmen **Ümeyye**'yi kurtaramadı.

٧٣٨- (خ م د ـــ **ابن مسعود** رضي الله عنه) قال :سألتُ - أو سُئِلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم - أيُّ الذَّنب عند اللّه أَعْظَمُ ؟ قال : **أنْ تَجْعَلَ لِلّه ندًا وهو خَلَقَك** ، قال : قُلْتُ : إن ذلك لعظيمٌ ؛ قلتُ : ثم أيٌّ ؟ قال : **أنْ تقتلَ ولَدَكَ مخافَةَ أنْ يَطْعَمَ معك** ، قلت : ثم أيٌّ ؟ قال : **أنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جارِك** ، قال : ونزلت هذه الآية ، تصْديقًا لقول رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : **{ والذين لا يدْعُونَ مع اللّه إلها آخرَ ولا يقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إلاّ بِالْحَقِّ ولا يَزْنُون }** [الفرقان : ٦٨]. أخرجه البخاري ،ومسلم ، وأبو داود.

738- Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi:

"Rasûlullah'a (as.) sordum -veya soruldu-:

"- Allah katında en büyük günah hangisidir?"

"- Seni yaratan Allah'a ortak koşmandır."

"- Bu, gerçekten büyük bir günahtır. Sonra hangisidir?"

"- Yemeğine ortak olacak korkusuyla çocuğunu öldürmendir."

"- Sonra hangisidir?"

"- Komşunun helâli ile zinâ etmendir."

Rasûlullah'ın (as.) bu sözlerini tasdik için;

"Rahman'ın kulları, Allah'la beraber başka bir ilâha ibadet etmezler. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler..."[537] âyeti nâzil oldu."[538]

---

[536] **Dürrü'l-Mensûr**, V, 69.

[537] Furkan, 68.

İZAH

Bu rivâyette, şirkten sonra iki büyük günaha temas edilmektedir:

ZİNA

Şüphesiz zinâ, mutlak surette haramdır, büyük günahlardandır. Ancak hadîs **"komşunun helâli"**, yâni karısı ile zinâyı büyük günahlardan saymaktadır. Öncelikle bu mesele, insanî ilişkiler açısından ele alınmalıdır. Evet zinâ, büyük günahtır, ama komşunun hanımı ile zinâ daha büyük bir günahtır. Çünkü komşulukta karşılıklı güven esastır. Komşusunun namusuna bile göz diken biri ile dostluk ve komşuluk yapılamaz. Bu hal, toplumda insanların birbirlerine olan güvenini öldürür. İnsan, en yakın komşusuna güvenemezse, tanımadığı uzaktaki birine hiç güvenemez. Dolayısıyla herkes birbirinden şüphe etmeye başlar. İşte buna sebep olmak, herhalde en büyük günahlardandır.

Tanıdığı, güvendiği, komşuluk yaptığı, ekmeğini yediği biri tarafından kötülüğe maruz kalması, hiç şüphesiz ki insanı daha çok rahatsız eder. Çünkü insan, komşusundan sadakat ve yardım beklerken, ihânet ve kötülükle karşılaşması, onu yıkar.

İbn Hacer, Mikdâd b. Esved'den Rasûlullah'ın (as.) şu hadîsini kaydeder: Hz. Peygamber:

"- Zinâ hakkında ne dersiniz?" diye sordu.

"- Haramdır" dediler. Buyurdu ki:

"- Bir adamın on kadınla zinâ etmesi, komşusunun karısı ile zinâ etmesinden daha basittir."[539]

Hadiste özellikle komşunun zikredilmesinin diğer bir sebebi de, zinânın daha çok komşular, tanıdıklar arasında yapılacağına işaret de olabilir. Çünkü evlerin yakınlığı, görüşüp buluşmayı kolaylaştırır.

---

[538] **Buhârî**, Tefsîr, 2/3, 25/2; Edeb, 20; Hudûd, 20; Tevhid, 46; **Müslim**, İman, 37/141; **Ebû Davud**, Talak, 50/2310. Musannıf kaydetmemesine rağmen hadîs, **Tirmizî**'de de vardır; Tefsir, 26/3182-3183.

[539] **İbn Hacer**, IX, 439.

ÇOCUĞUNU ÖLDÜRMEK

Hadiste zikredilen diğer bir husus da **"Çocuğunu öldürmek"**tir. Adam öldürmenin, mutlak olarak büyük günahlardan olduğuna şüphe yoktur. Ama bir insanın, kendi öz çocuğunu öldürmesi ile, tamamen yabancı birini öldürmesi aynı kefeye konulamaz. Bu cürüm de, komşu ile zinâ etmenin, diğer biriyle zinâ etmekten daha büyük günah olduğu gibidir.

Çocuğunu öldürmenin gerekçesi olarak hadîste **"yemeğine ortak olacak korkusu",** yâni ekonomik sebepler gösterilmesi hayli dikkat çekici olsa gerektir. Ekonomik gerekçelere dayalı bu öldürme işinin, sadece yetişkin çocuklar için yasaklandığı düşünülmemeli, doğacak çocuklar için de aynı ilke göz önünde bulundurulmalıdır.

سورة الشعراء

24- ŞUARÂ SÛRESİ

٧٣٩- (خ م ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : لما نزلتْ : {وأنْذرْ عشيرتَك الأقْرَبينَ} [الشعراء : ٢١٤] صَعدَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم على الصَّفا ، فجعل يُنادي : يا بني فِهْرٍ ، يا بني عديّ - لِبُطون قُريشٍ - حتى اجتمعوا. فجعل الرجلُ إذا لم يستْطعْ أن يخرج أرسل رسولا ، لِيَنظرَ ما هو ؟ فجاء أبو لهب وقُريشٌ ، فقال : أرأيْتكُم لو أخبرْتُكم أن خَيْلا بالوادي ، تُريدُ أن تغير عليكم ، أكُنتمْ مُصدِّقيّ ؟ قالوا: نعم، ما جرَّبنا عليكَ إلا صدقا، قال: فإنّي نذيرٌ لكم بين يديْ عذاب شديد فقال أبو لهب: تبًا لكَ سائرَ اليوم، ألهذا جمعْتنا؟ فنزلت {تبّتْ يدَا أبي لهبٍ وتبَّ ما أغني عنه مالُه وما كَسَبَ}.(سورة التبت: ١ــ٢). وفي بعض الروايات: «وقد تبَّ» كذا قرأ الأعمش.

وفي رواية: أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم خرجَ إلى البَطْحاء ، فصَعدَ الجبَلَ ، فنادى: « يا صَبَاحاهُ، يا صباحاهْ»، فاجتمعت إليه قُريشٌ فقال: «أرأيتم إنْ حَدَّثْتُكم: أنَّ العَدُوَّ مُصَبِّحُكمْ، أو مُمَسِّكُمْ، أكنتم تُصَدِّقوني؟» قالوا: نعم، قال: « فإني نذيرٌ لكم بَين يدَىْ عذاب شديد »- وذكر نحوه.

هذه رواية البخاري ، ومسلم.وللبخاري أيضا قال : لما نزل : { وأنْذرْ عشيرتَكَ الأقربين } جعل النبيُّ صلى الله عليه وسلم يدعوهم قَبائلَ،قَبائلَ. وأخرج الترمذي الرواية الثانية.

وفي رواية للبخاري : لما نزلت : { وأنْذرْ عشيرتكَ الأقْربين ، ورهْطَك منهم المُخْلَصين} خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى صعد الصَّفا ، فهتفَ : صَباحَاهُ ، فقالوا : مَنْ هذا ؟ فاجتمعوا إليه ، فقال : أرأيتم إنْ أخبرتُكم أنَّ خيلا تخرجُ من سَفْح هذا الجبلِ ، أكنتم مُصدِّقيّ ؟ قالوا : ما جرَّبنا عليك كذبا ... وذكرالحديث.

739 - İbn Abbas anlatıyor:

"Önce en yakın akrabalarını korkut!..'[540] âyeti nâzil olunca, Hz. Peygamber Safâ tepesine çıkıp;

"- Ey Fihr oğulları!.. Ey Adiyy oğulları!.." diye Kureyş kabilesinin bütün kollarını saydı. İnsanlar (evlerinden çıkıp orada toplanmaya) başladılar. Herhangi biri oraya gitmeye imkân bulamayınca, ne olduğuna bakması için bir haberci gönderirdi. Ebû Leheb[541] ve Kureyşliler oraya gittiler. Rasûlullah (as.) dedi ki:

"- Şu vâdide süvarilerin toplandığını, üzerinize saldırmak istediklerini söylesem, bana inanır mısınız?" Hepsi birden;

"- Evet, senden doğruluktan başka bir şey görmedik" dediler.

"- Öyleyse ben size, önünüzde çok şiddetli bir azâbın bulunduğunu haber veriyorum" buyurdu. Ebû Leheb hemen;

"- Kahrolası!.. Bundan sonraki ömründe de hüsrana uğrayasın!.. Bizi bunun için mi topladın?" diye karşılık verdi.

Bunun üzerine; *"Ebû Leheb'in elleri kurusun! Zaten kurudu. Ne malı, ne kazancı kendisine fayda vermedi"*[542] âyetleri nâzil oldu.[543]

---

540 Şuâra, 26/214.

541 **Ebû Leheb Abdüluzzâ b. Abdulmuttalib b. Hâşim el-Kuraşî:** ö. 2/624. Hz. Peygamber'in amcası ve İslâm'ın en büyük düşmanıdır. **Mekke**'nin önde gelen reislerindendi. İki oğlu Utbe ve Uteybe, Hz. Peygamber'in kızları Rukıyye ve Ümmü Gülsüm ile evlenmişlerdi. Ama Ebû Leheb, Hz. Peygamber'e olan düşmanlığı yüzünden onları boşatmıştı. Evi, Rasûlullah'ın (as.) evine yakındı, bunu fırsat bilerek Hz. Peygamber'in evini taşa tutar, kapısına pislik atardı. Karısı Ümmü Cemîl, Ebû Süfyan'ın kız kardeşiydi ve o da Hz. Peygamber'e eziyet ederdi. Rasûlullah'ın (as.) yalancı ve sihirbaz biri olduğunu yayardı. Sonra ***Tebbet*** sûresi nâzil oldu ve bu karı kocanın cehennemde odun hamalı olarak azap göreceklerini haber verdi. Ebû Leheb, **Bedir** savaşına katılamadı ve bu savaştan birkaç gün sonra öldü. Kızı Dürre ise müslüman oldu ve Hz. Peygamber'in yanına, **Medîne**'ye, hicret etti.

542 Tebbet, 1-2.

543 **Buhârî**, Cenâiz, 98; Menâkıb, 13; Tefsir, 26/2; 34/2, 111/2; **Müslim**, İman, 89/355; **Tirmizî**, Tefsir, 92/3363.

RİVÂYETLER

Bazı rivâyetlerde âyetin lafzı, ***"Ve kad tebbe"*** şeklindedir. A'meş kırâati bu şekildedir.

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber Batha'ya gitti, tepeye çıktı ve oradan seslendi:

"- **Ey ahâli!.. Ey ahâli!..**"

Kureyş toplanınca da şöyle dedi:

"- **Düşman sizi, bir sabah veya akşam vakti ansızın bastıracak desem, bana inanır mısınız?"**

"- Evet."

"- **Öyleyse, ben size, önünüzde çok şiddetli bir azabın bulunduğunu ikaz ediyorum..."**

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"En yakın soydaşlarını korkut!.." âyeti nâzil olunca, Hz. Peygamber onları kabile kabile çağırdı...

Tirmizî de ikinci rivâyeti aynen tahric etti.

Buhârî'nin bir rivâyeti daha vardır:

"Önce en yakın soydaşlarını ve muhlislerden olan aşîretini korkut!" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) Safa tepesine çıktı:

"- **Ey ahâli!.."** diye seslendi. İnsanlar;

"- Kim bu?" dediler ve gidip etrafında toplandılar. Rasûlullah (as.) dedi ki:

"- **Size şu dağın arkasından süvârilerin saldırmak üzere olduğunu söylesem, bana inanır mısınız?"**

İnsanlar da;

"- Biz, senden asla yalan işitmedik" dediler...

İZAH

1- SAHABÎNİN MÜRSELİ

Bu hadîs, sahabînin mürsel rivâyetine örnektir. Çünkü hadîste zikredilen olay, **Mekke**'de, nübüvvetin ilk yıllarında cereyan etmiştir. Bundan sonra gelecek olan hadîslerde görüleceği üzere, bu

olayı **İbn Abbas, Hz. Âişe, Ebû Hureyre, Ebû Musa'l-Eş'arî** ve diğer bazı sahabiler rivâyet etmektedirler.

Hz. Âişe ile **İbn Abbas,** o sırada ya doğmamıştılar, ya da çok küçüktüler. **Ebû Hureyre** ise **Medîne**'de müslüman olmuştur. **Ebû Musa'l-Eş'arî**'nin hicretten önce **Yemen**'den **Mekke**'ye geldiği, **Habeşistan** hicretine katıldığı rivâyet edilmekle birlikte, diğer bir rivâyete göre bindikleri gemi **Habeşistan'**a gitmiş, o sırada müslümanlar da orada bulunuyorlarmış.

Bu durumda bu zevâtın, olaya bizzat şâhit olmaları, Rasûlullah'ı (as.) bizzat dinlemiş olmaları mümkün değildir. Buna rağmen bu olayı rivâyet etmeleri, ancak olaya bizzat şâhit olandan duymuş olmaları ile izâh edilebilir.

2- KUREYŞ KABİLESİ

Bu olayla ilgili rivâyetlerde zikredilen kişilere ve kabilelere dikkat edersek, bundan sonraki hadîste de ifâde edildiği üzere gerçekten **"Umumî ve hususî"** olmak üzere, Hz. Peygamber, kendi soyundan herkesi zikretmiştir. Bu, âyetin *"En yakınlarını korkut!"* ifâdesine de uygun düşmektedir.

Rasûlullah'ın (as.), ismini anarak hitap ettiği kişileri yakından uzağa doğru sıralayacak olursak, şöyle bir tablo ile karşılaşırız:

1- ***Fâtıma***: Rasûlullah'ın (as.) kızıdır.

2- ***Safiyye***: Rasûlullah'ın (as.) halasıdır.

3- ***Abbas***: Rasûlullah'ın (as.) amcasıdır.

4- ***Abdülmuttalib oğulları:*** **Abdulmuttalib**, Rasûlullah'ın (as.) dedesidir ve **Hâşim**'in oğludur.[544]

5- ***Hâsim oğulları:*** **Hâşim**, **Abdülmuttalib'**in babası ve **Abdimenâf'**ın oğludur.[545]

6- ***Abduşems oğulları:*** **Abdimenâf'**ın diğer oğludur.[546]

---

544 **Kabâilu'l-Arab**, II, 734.

545 **Kabâilu'1- Arab**, III, 1207.

546 **Kabâilu'l-Arab**, II, 724.

7- *Abdimenâf oğulları:* **Abdimenâf, Hâşim** ve **Abdişems**'in babası, **Kusayy**'ın oğludur.[547]

8- *Kusayy oğulları:* **Kusayy, Abdimenâf**'ın babası **Mürre b. Kâ'b**'ın torunudur.[548]

9- *Adiyy oğulları:* **Adiyy, Kâ'b b. Lüeyy**'in oğludur.[549]

10- *Mürre b. Kâ'b oğulları:* **Mürre, Kâ'b b. Lüeyy**'in diğer oğludur.[550]

11- *Kâ'b b. Lüeyy oğulları:* **Kâ'b, Adiyy** ve **Mürre**'nin babası, **Fihr**'in torunudur.[551]

12- *Fihr oğulları:* **Fihr, Lüeyy**'in babasıdır. Bütün **Kureyş**'in kendisine nispet edildiği, Rasûlullah'ın (as.) büyük ceddidir. **Adnânîlerden** olup **Kinâne**'nin bir koludur.[552]

13- *Kureyş*: **Mekke**'de ikamet eden insanların mensup olduğu büyük kabiledir.[553]

Bütün bu kabileler de pek çok yan kollara ayrılmışlardır.

İşte Rasûlullah burada, **Kureyş**'e, yani **Mekke**'de oturan insanların mensup olduğu kabilenin ilk kaynağına varıncaya kadar bütün yakınlarını tek tek zikretmiş oluyordu.

BAZI HÜKÜMLER

1- Sahabenin mürseli sahihtir.

2- İslâmî tebliğ, dar alandan başlamış, bütün dünya coğrafyasına yayılmıştır.

3- Tebliğe önce en yakınlarından başlanır.

4- Nesebi, ırkı ve milliyeti, hiç kimseyi Allah'ın azabından kurtaramaz.

---

547 **Kabâilu'l-Arab**, III, 735.

548 **Kabâilu'l-Arab**, III, 955.

549 **Kabâilu'l-Arab**, II, 766.

550 **Kabâilu'l-Arab**, III, 1073.

551 **Kabâilu'l-Arab**, III, 987.

552 **Kabâilu'l-Arab**, III, 929.

553 **Kabâilu'l-Arab**, III, 948.

5- Bu hadîste Rasûlullah'ın (as.) güvenilir ve doğru sözlü biri olduğu en büyük düşmanları tarafından itiraf edilmektedir.

٧٤٠- (خ م ت س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قام رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حين أنزل اللّه عز وجل { وأنْذرْ عشيرَتكَ الأقْربينَ } قال :« يا معْشر قُريشٍ – أو كلمة نحوها – اشْترُوا أنفسكم ، لا أُغني عنكم من اللّه شيئا. يا بني عبد مناف ، لا أغني عنكم من اللّه شيئا. يا عباسَ بنَ عبْد المطلب ، لا أغني عنك من اللّه شيئا. ويا صفيَّةُ عمَّةَ رسُول اللّه ، لا أغني عنك من اللّه شيئا.ويا فاطمةُ بنتَ محمَّدٍ ، سَليني ما شئْتِ منْ مالي ، لا أغني عنْك من اللّه شيئا ».

وفي رواية نحوه ، ولم يذكر فيه « يا بني عبد مناف » وذكر بدله : « بني عبد المطلب».

هذه رواية البخاري ، ومسلم وللبخاري أيضا قال : يابني عبد مناف ، اشْترُوا أنفُسَكُمْ من اللّه، يا بني عبد المطلب، اشتروا أنفسكم من اللّه ، يا أمَّ الزُّبيْر عَمة رسول اللّه، يا فاطمةُ بنتَ مُحمَّدٍ ، اشْتريا أنفُسَكُما من اللّه ،لا أملك لَكُما من اللّه شيئا ، سَلاني منْ مالي ما شئْتما.

ولمسلم أيضا قال : لمَّا نزلت هذه الآية { وأنْذرْ عشيرتَكَ الأقْربينَ } دعا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم قريشا ، فاجتمُعوا ، فعَمَّ وخَصَّ ، فقال: يا بني كعبِ بن لُؤيّ ، أنقذُوا أنفُسَكم منَ النَّارِ ، يا بني مُرَّة بن كَعبٍ ، أنقذُوا أنفُسَكم منَ النَّار، يا بني عبد شمسٍ ، أنقذُوا أنفُسَكم منَ النَّار، يا بني عبد المطلب ، أنقذُوا أنفُسَكم منَ النَّار ، يا فَاطمَةُ ، أنقذي نفْسَك منَ النَّار ، فإنَّ لا أملك لكم من اللّه شيْئا ، غير أنَّ لكم رَحما ،سَأَبُلُّها بِبَلالها.

وأخرجه الترمذي قال : لما نزلت { وأنْذرْ عشيرتَكَ الأقْربينَ } جمَع رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم قريشا، فخصَّ وعمَّ، فقال «يا معْشَر قُريْش أنْقذي نَفْسَك منَ النَّار، فإني لا أملك لكم من اللّه ضرّا ولا نفعا، يا بني عبد مناف، أنقذُوا أنفسكم منَ النَّار، فإني لا أملك لكم من اللّه ضرّا ولا نفعا، يا معشر بني قُصَيّ، أنقذُوا أنفُسكم من النَّار، فإني لا

أملك لكم من الله ضرّا ولا نفعا، يا معشرَ بني عبد المطلب، أنقذُوا أنفُسَكم منَ النَّار ، فإني لا أملك لكم من الله ضرّا ولا نفعا ،يا فاطمة بنت محمد أنقذي نفسَك منَ النَّار، فإني لا أملك لك من الله ضرّا ولا نفعا إنّ لك رَحما، سأبلّها ببلالها».

وأخرج النسائي الرواية الأولى من الروايات البخاري ومسلم والرواية التي أخرجها مسلم وحدَهُ.

740- Ebû Hureyre anlatıyor :

"Önce en yakınlarını korkut!" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) kalkıp şöyle dedi:

"- Ey Kureyş cemâati!.. -Veya bunun gibi bir kelime kullandı.- **Kendinizi satın alınız! Ben Allah'ın azabından hiç bir şeyi men edemem!"**

Ey Abdimenâf oğulları!.. Sizden Allah'ın hiçbir azabını men edemem!..

Ey Abdulmuttalib'in oğlu Abbas! Senden de Allah'ın hiçbir azabını engelleyemem!

Ey Allah Rasûlünün halası Safiyye!..[554] **Senden Allah'ın hiçbir azabını defedemem!**

Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Benim malımdan dilediğini iste! Ama senden de Allah'ın hiçbir azabını kaldıramam!"[555]

RİVÂYETLER

Buna benzer diğer bir rivâyette Abdimenâf oğulları zikredilmemiş, onun yerine "Abdülmuttalib oğulları" denmiştir.

---

554 **Safiyye bint Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf el-Kuraşiyye el-Hâşimiyye**: ö. 20/641. Hanım sahabîlerdendir. Hz. Peygamber'in halasıdır. Câhiliye döneminde Hâris b. Harb b. Ümeyye ile evlenmiş, onun ölümünden sonra da Avvâm b. Huveylid ile evlenmiş, bu evlilikten de meşhur sahabî ve aşere-i mübeşşereden Zübeyir b. Avvâm dünyaya gelmişti. Uzun yaşamış, Hz. Ömer döneminde **Medîne**'de vefat etmişti. Bakî mezarlığına defnedildi.

555 **Buhârî**, Vesâyâ, 11; Menâkıb, 13; Tefsir, 26/2; **Müslim**, İman, 89/351; **Tirmizî**, Tefsir, 27/3185; **Nesâî**, Vesâyâ, 6.

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"- Ey Abdimenâf oğulları!. Kendinizi Allah'tan satın alınız!..

Ey Abdulmuttalib oğulları!. Kendinizi Allah'tan satın alınız!..

Ey Rasûlullah'ın halası ve Zübeyr'in annesi (Abdülmuttalib'in kızı Safiye)**!..**

Ey Muhammed'in kızı Fâtıma!.. Kendinizi Allah'tan satın alınız!.. Ben Allah'ın huzurunda sizin için hiç bir şey yapamam. Ancak benim malımdan dilediğinizi isteyebilirsiniz."

Müslim'in de şöyle bir rivâyeti daha vardır:

"Önce en yakın soydaşlarını korkut!" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) Kureyş'i çağırdı. Onlar toplanınca, Hz. Peygamber kâh umûmî, kâh hususî ifâdelerle şöyle dedi:

"Ey Kâ'b b. Lüey[556] oğulları!. Kendinizi cehennemden kurtarın!

Ey Mürre b. Kâ'b oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın!

Ey Abdişems oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın!

Ey Abdimenâf oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın!

Ey Hâşim oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın!

Ey Abdulmuttalib oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın!

Ey Fâtıma! Kendini cehennemden kurtar!

Çünkü ben, Allah'ın huzurunda sizin için hiç bir şey yapamam! Ancak sizin bende bir akrabalık (hakkınız) **vardır. Ben de buna riâyet edeceğim."**

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Önce en yakın soydaşlarını korkut!" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) Kureyş'i topladı, kimi umumî, kimi hususî hitaplarla dedi ki:

---

[556] **Kâ'b b. Lüeyy b. Gâlib b. Fihr b. Mâlik b. en-Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İyâs b. Mudar b. Nizâr b. Maad b. Adnan**: Hz. Peygamber'in sekizinci dedesidir.

"- Ey Kureyşliler! Kendinizi cehennemden kurtarın! Allah'ın huzurunda benim size ne faydam, ne de zararım dokunabilir!

Ey Abdimenâf oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarınız! Allah'ın huzurunda benim size ne faydam ve ne de zararım dokunabilir!

Ey Kusayy oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarınız! Allah'ın huzurunda benim size hiçbir fayda ve zararım olamaz!

Ey Abdulmuttalib oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarınız! Allah'ın huzurunda benim size ne fayda ve ne de zararım dokunabilir!

Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Kendini cehennemden kurtar! Allah'ın huzurunda benim sana hiçbir faydam ve zararım olmaz! Senin için yalnız yakınlık hakkı vardır. Ben de bunu koruyacağım."

Nesâî de, **Buhârî** ve **Müslim**'in müştereken tahric ettikleri ilk rivâyetlerine ve **Müslim**'in yalnız başına tahric ettiği rivâyete benzer şekilde tahric etmiştir.

٧٤١- (م ت س ــ *عائشة* رضي الله عنها) قالت : لما نزلت : **{وأنْذِرْ عشيرتك الأقربينَ}** قامَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم على الصَّفا ، فقال : « **يا فاطمةُ بنتَ محمد ، يا صفيةُ بنَت عبد المطلب ، يابني عبد المطلب ، لا أملك لكم من اللّه شيئا ، سَلُوني مِنْ مالي ما شئْتُم**». أخرجه مسلم، والترمذي ،والنسائي.

741- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Önce en yakın soydaşlarını korkut!" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) **Safa** tepesine çıkıp şöyle seslendi:

"- Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Ey Abdülmuttalib'in kızı Safiyye!.. Ey Abdülmuttalib oğulları!.. Ben Allah'ın huzurunda sizin için hiç bir şey yapamam! Ancak malımdan dilediğinizi isteyebilirsiniz."[557]

---

[557] **Müslim**, İman, 89/350; **Tirmizî**, Tefsir, 27/3184; **Nesâî**, Vesâyâ, 6.

٧٤٢- (ت ـ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) قال: لما نزلت {وأنذرْ عشيرتك الأقْربينَ} وضعَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أصبعيه في أُذنَيْه، فرفع صوتَهُ فقال: «يا بني عبد مناف، يا صَباحاهُ». أخرجه الترمذي، وقال: وقد رُوِيَ مرسلاً، ولم يُذْكَرِ الأشعريُّ، قال: وهو أصحّ.

742- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edilmiştir:

"Önce en yakın soydaşlarını korkut!" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) parmaklarını kulaklarına koydu, yüksek sesle:

"- **Ey Abdimenâf oğulları!.. Ey ahâli!..**" diye seslendi.[558]

RİVÂYETLER

Tirmizî'nin kaydettiğine göre bu hadîs, **Ebû Musa** atlanarak mürsel olarak da rivâyet edilmiştir ve bu rivâyet, yukarıdakinden daha sahihtir.

٧٤٣- (م ـ قبيصة بن مخارق وزهير بن عمرو رضي الله عنهما) قالا: لما نزلت {وأنذرْ عشيرتَكَ الأقربين} انطلق نبيُّ اللّه صلى الله عليه وسلم إلى رَضْمَة جَبل، فعلا أعْلاها حَجَرا، ثم نادى: «يا بني عبد منافٍ إني نذيرٌ لكم، إنما مَثَلي ومَثَلُكم كمَثَل رَجُلٍ رأى العَدُوَّ» فانْطَلق يَرْبَأُ أهْلَهُ، فخشيَ أن يسبقوهُ، فجعل يَهْتفُ: «يا صاحباهُ». أخرجه مسلم.

743- Kabîse b. Mehârik[559] ve Züheyr b. Amr'dan[560] rivâyet edilmiştir:

[558] **Tirmizî**, Tefsir, 27/3186.

[559] **Ebû Bişr, Kabîse b. Muhârik b. Abdullah b. Şeddâd el-Hilâlî el-Basrî:** Sahabîdir. Bir heyetle birlikte Hz. Peygamber'e gelip müslüman olmuştu. Rasûlullah'tan (as.) sonra **Basra**'da oturdu ve orada vefat etti. Kendisinden Ebû Kılâbe ve Ebû Osman en-Nehdî rivâyet etti. Rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

"Önce en yakın soydaşlarını korkut!" âyeti nâzil olunca, Allah'ın Rasûlü, dağdan koparak birikmiş bir taş yığınına gitti, bu taşların en yükseğinin üstüne çıktı, sonra şöyle seslendi:

"- Ey Abdimenâf oğulları! Ben sizi (Allah'ın azabından) **korkutuyorum! Benim ve sizin durumunuz, düşmanın** (geldiğini) **görüp âilesini korumak için çırpınan ve düşmanın kendisini geçmesinden korkarak;**

"- Ey ahalî!.." **diye avaz avaz bağıran bir insanın durumu gibidir."**[561]

٧٤٤- (د ـ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى { وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ } [الشعراء : ٢٢٤] قال : استَثْنَى اللّه منهم {الذين آمنوا وعملوا الصالحات ، وذكروا اللّه كثيرا} [الشعراء: ٢٢٧]. أخرجه أبو داود.

744- İbn Abbas;

"Şâirlere, ancak sapık kimseler uyarlar"[562] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yüce Allah bunlardan, *'İman edip sâlih amel işleyenleri ve Allah'ı çokça zikredenleri'*[563] istisnâ etmiştir."[564]

İZAH

Bu hadîs münâsebetiyle şiirle ilgili bazı hususları belirtmekte fayda vardır:

---

[560] **Züheyr b. Amr el-Hilalî el-Basrî:** Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikâmet etti. Kendisinden Ebû Osman en-Nehdî rivâyet etti. Hadîsi **Müslim**'de ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[561] **Müslim**, İman, 89/353.

[562] Şuarâ, 224.

[563] Şuarâ, 227.

[564] **Ebû Davud**, Edeb, 95/5016.

ŞİİR

Şiir, müzik gibi güzel sanatların insanı duygulandırdığı inkâr edilemez. Ancak bunlarla çok fazla haşir-neşir olmak, bazen insanı ciddî ve hayatî şeylerden uzaklaştırabilir. Özellikle şiir, tamamen söze dayalı bir sanat olduğu için, insan bazen meşrû ve faydalı olmayan, hatta zararlı olan şeyler bile söyleyebilir. Bu sözler bir kalıp dahilinde söylendiği, güzel ve sanatkârâne ifâde edildiği için de insanları çok etkiler. Söylenenler, zararlı ve bâtıl şeylerse, şüphesiz etkisi de zararlı olacaktır.

İşte gerek âyet-i kerîmede ve gerek hadîs-i şerîflerde tasvip edilmeyen şiir, bu türden olanlardır. Bâtıla davet eden, ahlâksızlığı teşvik eden, fitne ve fesâd uyandıran düşüncelerin şiirleştirilmesidir. Âyet-i kerîmede de, ***"Onlar** (söz sahasının) **her vâdisinde otlarlar ve yapmayacakları şeyleri söylerler"*** buyurulmaktadır.

Buna karşı pek çok şiir vardır ki, Rasûlullah'ın (as.) da ifâde buyurduğu gibi **"hikmettir."**[565] Hiç bir şey, şiir kadar insanda derin tesir meydana getiremez. Üstelik bu tesir, süreklidir de. İşte bu derece etkili bir silah Hakk'ın hizmetinde kullanılırsa, hiç şüphesiz büyük bir hayır ve fazilet kazanılır.

Şiir, aynı zamanda düşmana karşı da kullanılan bir silahtır. Rasûlullah'ın (as.), **Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha** gibi şâirleri şiir söylemeye teşvik ettiği, hatta **Hassân**'ın **"Peygamber şâiri"** diye şöhret yaptığı malûmdur. Bunlar **Mescid-i Nebî'**de bile şiir okurlardı. Bunlar için **Mescid'**de bir kürsü yapıldığı bile rivâyet edilmektedir. Hz. Peygamber, **Hassân** için, **"Ya Rabbi, onu Rûhulkudus ile te'yid et!"** diye duâ etmiş, kendisine de, **"Onları hîcvet, Cibrîl seninle beraberdir"** demişti.

Amr b. eş-Şerîd'in, babasından rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (as.) ona, **Ümeyye b. Ebî Salt**'ın şiirini bilip bilmediğini sormuş, **"Biliyorum"** deyince de, **"Hadi oku!"** demiş. O da birkaç beyit

---

[565] **Buhârî**, Edeb, 90.

okuyup kesmiş, Hz. Peygamber, **"Devam et!"** diye ısrar etmiş, o da yüz beyit okumuştu.[566]

Hatta bizzat Hz. Peygamber de bazı beyitler telaffuz etmişti.

Öyleyse bu konuda ölçü şöyle olmalıdır: Şiirin hakka, hayra, fazilete ahlâka teşvik edeni faydalı, bâtıla ve ahlâksızlığa teşvik edeni zararlıdır.

İzahına çalıştığımız hadîs, bu ölçüye uygun düşmektedir. Nitekim *"Şâirlere ancak sapıklar uyar"* âyeti nâzil olunca, **Kâ'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâha** ve **Hassân b. Sâbit** ağlayarak Rasûlulllah'a (as.) gelmişler, Hz. Peygamber de âyetin devamını, yâni *"İman edip sâlih amel işleyenler müstesnâ"* cümlesini okuyarak onları rahatlatmıştı. Hz. Peygamber'e şiir hakkında sorulan bir soruya da:

هُوَ كَلاَمٌ حَسَنُهُ حَسَنٌ وَ قَبِيحُهُ قَبِيحٌ

"O, bir sözdür, güzeli güzeldir, çirkini çirkin"[567] buyurmuştu.

Bu iyi-kötü ayırımı, şüphesiz ki sadece şiir için değil, her türlü söz için geçerlidir. Ancak şiirin daha etkileyici olması ve şâirlerin de hayâl dünyasında daha çok gezinmeleri sebebiyle tahsisen zikredilmiştir.[568]

---

566 Bu konudaki rivâyetler için bkz., **Kurtubî**, XIII, 145 - 153.

567 **Kurtubî**, XII, 271.

568 Bkz., **Taberî**, XIX, 126; **İbn Kesîr**, V, 217; **İbn Hacer**, XII, 172; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 352; **Bezlu'l-Mechûd**, XIX, 248.

سورة النمل

25 - NEML SÛRESİ

٧٤٥- (ت ـــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
« **تَخْرُجُ الدَّابَّةُ ومَعها خاتَمُ سُلَيْمان ، وعَصَا موسى ، فتجْلُو وجْهَ الْمُؤمنِ ، وتَخْطِمُ أنفَ الكافِرِ بالخاتم ، حتّى إنَّ أهْلَ الْخُوَانِ لَيجْتَمعُونَ ، فيقول هذا : يا مؤمن ، ويقول هذا : يا كافر ، ويقول هذا : يا كافر ، ويقول هذا : يا مؤمن** ». أخرجه الترمذي.

745- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Dâbbetü'l-Arz çıkar; yanında Süleyman'ın mührü ve Musa'nın asâsı olduğu halde ortaya çıkacak, mü'minin yüzünü parlatacak, kâfirin de burnunu mühürleyecektir. Hatta bir sofrada oturanlar bir araya geldiklerinde, herkes yüzlerindeki alâmetlerden birbirini tanıdığı için, bir kişi diğerine;

***"- Ey mü'min!"* diye, diğeri de şuna;**

***"- Ey Kâfir!"* diye hitap eder."**[569]

İZAH

DÂBBETU'L-ARZ

Hadiste **Dâbbe**'nin **Hz. Süleyman**'ın mührü ve **Hz. Musa**'nın asâsı ile ortaya çıkacağı ifâde edilmektedir. O, mü'minin yüzünü parlatıp nurlandıracak, kâfirin de burnunu mühürleyecek. Dolayısıyla kimin mü'min, kimin kâfir olduğu yüzünden anlaşılacak. Bundan dolayıdır ki, insanlar birbirlerine **"Ey mü'min!.. Ey kâfir!.."** diye hitap edecekler.

Dâbbe; canlı, hareket eden varlık demektir. Daha çok hayvanlar için kullanılan bir isimdir. Genel anlamıyla insanlar için de kullanılır.

---

[569] **Tirmizî**, Tefsir, 28/3187.

Dâbbetü'l-Arz'ın ne olduğunu, ne zaman ve nereden çıkacağını bilmek mümkün değildir. Kıyâmet alâmetlerinden olduğu ve kıyâmete yakın ortaya çıkacağı bilinmektedir.[570]

Neml sûresinde buna işâret eden âyet-i kerîme şudur:

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لاَ يُوقِنُونَ.

"O sözün vukûu yaklaştığı zaman, yerden onlar için bir Dâbbe çıkarırız. O, **'insanların âyetlerimize yakînen iman etmemiş olduklarını'** *kendilerine söyler."*[571]

Müslim ve **Ebû Davud**'un rivâyet ettikleri bir hadîste, güneşin batıdan doğması ile **Dâbbe**'nin çıkışı beraber zikredilir ve bu iki alâmetin birbirini takip edeceği, **Dâbbe**'nin kuşluk vaktinde çıkacağı ifâde edilir.[572]

Dâbbe'nin bir hayvan olduğuna, ancak şekli ve mâhiyeti fevkalâde garip bir yaratık olduğuna dair rivâyetler vardır.[573]

Dâbbe'nin ortaya çıkacağı yer konusunda da çok değişik rivâyetler vardır, ancak bunlar genellikle **Mekke** civarındaki yerlerdir.[574]

Bazı âlimler, âyetteki ***"konuşan dâbbe"*** cümlesinden hareketle, onun insan olduğuna kail olmuşlardır. İzahına çalıştığımız hadîsteki, **"İnsanların yüzlerini mühürler..."** vb. ifâdeler de bu ihtimali te'yid etmektedir. **Hz. Ali** de şöyle der:

"Kuyruğu olan bir Dâbbe değil, sakalı olan bir Dâbbe."[575]

İzahına çalıştığımız hadîste söz konusu edilen **Dâbbe**'nin, şerri değil hayrı temsil ettiği, maddî ve manevî fevkalâde üstün bir

---

570 623 nolu hadîse de bakınız.

571 Neml, 82.

572 **Müslim**, Fiten, 23/118; **Ebû Davud**, Melâhim, 12/4310.

573 Bkz., **İbn Kesîr**, V, 257; **Kurtubî**, XIII, 235; **Zâdü'l-Mesîr**, VI, 190.

574 Bkz., **Taberî**, XX, 14; **Kurtubî**, XIII, 236; **İbn Kesîr**, V, 256.

575 **Kurtubî**, XIII, 236; **İbn Kesîr**, V, 257.

kuvvete sahip olduğu anlaşılmaktadır. **Musa**'nın asâsına ve **Süleyman**'ın mührüne sahip olan, üstelik mü'minlerle kâfirleri tefrik edip yüzlerini damgalayabilen birinin gücü ve üstün şahsiyeti münakaşa bile edilemez.

سورة القصص

26 - KASAS SÛRESİ

٧٤٦- (خ ــ **سعيد بن جبير** رحمه الله) قال: سألني يهوديّ من أهل الحيرة، أيَّ الأجلين قضى موسى عليه السلام؟ قلتُ: لا أدري حتى أقدم على حَبْر العرب فأسأله فقدمتُ فسألتُ ابن عباس؟ فقال: قضى أكثرهما وأطيبهما إنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا قال فعلَ. أخرجه البخاري.

746- Saîd b. Cübeyr anlatıyor :

"Hîreli bir Yahudi bana;

"- Musa aleyhisselam, iki müddetten hangisini yerine getirmiştir?" diye sordu.

"- Bilmiyorum, Arabın büyük âlimine gidip sorayım" dedim,

Gittim, İbn Abbas'a sordum. İbn Abbas dedi ki:

"- Musa, o iki süreden en çok ve (Şuayb'a) en hoş olanını yerine getirmiştir. Çünkü Allah'ın Peygamberi bir şey söyledi mi, onu yapar."[576]

İZAH

Hîre ; Irak'ta **Kûfe**'ye yakın bir şehirdir.

---

[576] **Buhârî**, Şehâdât, 28.

Bu hadîste işaret edilen olay, **Hz. Musa**'nın, **Şuayb** aleyhisselâma sekiz veya on yıl hizmet etmek mukabilinde, onun kızını almasıdır. Bu husus **Kasas** sûresinde şöyle hikâye edilmektedir:

Musa, **Firavun**'dan kaçtıktan sonra **Medyen**'e gider. Orada hayvanları sulamaya çalışan iki kadın görür. Babaları çok yaşlı olduğu için, bu işi, o iki kız görüyordu. Günlerce aç kalan **Musa**, ücretle onların hayvanlarını sulama işini üzerine aldı.

"Şuayb; **'Bana sekiz yıl ücretle çalışırsan, şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on seneyi tamamlarsan, bu da senden...'** ***dedi.***

Musa da: **'Bu, benimle senin aranda bir mesele... Bu iki müddetten hangisini yerine getirirsem, bana karşı düşmanlık yok. Allah, dediğimize şâhittir'** ***dedi."***[577]

Yahudi şu soruyu sormuştu: **Hz. Musa, Şuayb**'a sekiz yıl mı hizmet etti, yoksa on yıl mı?

Bu konuda **Hâkim**'in kaydettiği bir rivâyette, daha açık bir bilgi elde edebiliyoruz: **İbn Abbas**'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) **Cibrîl**'e; **"Musa'nın hangi süreyi yerine getirdiğini"** sormuş, **Cibrîl** de; **"En çok ve en tam olan süreyi"** cevabını vermiş.[578]

İbn Hacer, yukarıdaki hadîsin devamını şöyle zikreder:

Saîd b. Cübeyr şöyle dedi:

"O Yahudiyi tekrar gördüğümde, bu cevabı kendisine söyledim, bana;

"- Vallahi senin arkadaşın, gerçekten âlimmiş" dedi.

Hadisteki **"Allah'ın Peygamberi"** ifâdesinden maksat, **Hz. Muhammed** değildir. Mutlak olarak her Peygamber bir şey söyledi mi, mutlaka onu yapardı, demektir. Zaten **Buhârî**, bu hadîsi, **"Vadini yerine getirme"** başlığı altında zikreder.[579]

---

[577] Kasas, 27-28.

[578] **Müstedrek**, II, 409.

[579] Bkz., **İbn Hacer**, V, 627; **Aynî**, XIII, 260.

٧٤٧- (م ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) { إِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ} [القصص: ٥٦] نزلتْ في رسولِ الله صلى الله عليه وسلم حيثُ يُرَاوِدُ عَمَّهُ أبا طالبٍ على الإسلام.

أخرجه مسلم، والترمذي.

747- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ancak Allah, dilediğini hidâyete erdirir"[580] âyeti, Hz. Peygamber hakkında nâzil oldu. Çünkü O, ısrarla amcası **Ebû Talib**'in müslüman olmasını istemişti."[581]

İZAH

EBÛ TÂLİB

İsmi **Abdimenâf**'tır ve Rasûlullah'ın (as.) amcasıdır. Hz. Peygamber'in babası **Abdullah**'ın öz kardeşidir. Ondan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in dedesi **Abdülmuttalib**, vefâtı anında, küçük **Muhammed**'i ona vasiyet etmişti.

Bilindiği üzere ana karnında babadan yetim kalan Rasûlullah (as.), önce dedesi **Abdülmuttalib**'in himâyesine alınmış, sekiz yaşında iken onun da vefatı üzerine amcası **Ebû Talib**'in şefkat ve himâyesinde büyümüştü.

Ebû Tâlib de **Hz. Muhammed**'i, kendi çocuklarından bile çok sevmiş, onu evlendirmiş, Peygamber olduktan sonra bile müşriklerin her türlü tecâvüzkârâne davranışlarına karşı yine desteğini çekmemiş, kendisine kol-kanat germişti. Ölüm tehdidi karşısında bile yeğenini müşriklere teslim etmemişti.

Ebû Tâlib, müşriklerin üç yıl boyunca bütün müslümanlara uyguladıkları boykot sırasında bile boyun eğmeyip direnmişti. Evlenme, alış-veriş, gidip-gelme ve konuşma gibi her türlü zarûrî ve insanî münasebetlerin kesildiği, müslümanların açlıktan otları

---

[580] Kasas, 56.

[581] **Müslim**, İman, 9/41; **Tirmizî**, Tefsir, 29/3188.

yoldukları, ağaç köklerini kemirip durdukları, dillerinin şerhâ şerhâ yarıldığı o belâlı dönemde de aynı sıkıntıyı yaşamıştı.

O'nun, Hz. Peygambere olan büyük desteği, o derece şâyan-ı şükran bulunmuştur ki, vefat ettiği yıla **"Senetü'l-Hüzün"**, yâni **"keder yılı"** denmiştir. Nübüvvetin onuncu yılında vefat etmiştir.

İşte yukarıdaki hadîste, onun vefatı ile neticelenen hastalığı sırasında, müslüman olması için Rasûlullah'ın (as.) duyduğu büyük arzuya işaret edilmektedir. **İbnü'l-Müseyyeb**'in, babasından rivâyet ettiği **Buhârî** ve **Müslim**'in **Sahih**'lerine aldıkları daha uzun bir hadîste şöyle denir:[582]

"Ebû Cehil ile **Abdullah b. Ebi Ümeyye** dediler ki:

"- Ey Ebû Tâlib, Abdülmuttalib'in dininden dönmek mi istiyorsun?"

Rasûlullah (as.), amcasına kelime-i tevhîdi tekrar tekrar arz etti, onlar da her seferinde bunu söylemesini engellemeye çalıştılar. Sonunda **Ebû Tâlib:**

"- Ben, Abdülmuttalib'in dini üzereyim." dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Vallahi, Allah tarafından men olunmadığım müddetçe, senin için mutlaka mağfiret dileyeceğim."

Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Müşriklerin cehennemlik oldukları mü'minler tarafından anlaşıldıktan sonra, artık Peygamberin ve iman edenlerin, akraba bile olsa onlar için mağfiret dilemeleri doğru değildir."[583]

Ebû Tâlib hakkında da; *"Rasûlüm, sen her sevdiğine hidâyet edemezsin. Lâkin Allah, dilediği kişiyi hidâyete erdirir"* âyetini indirdi.

İlk âyetin **Ebû Tâlib**'e işaret etme ihtimali şüpheli ise de ikincisi kesin olarak **Ebû Tâlib**'le ilgilidir ve onun müslüman olmadığını göstermektedir. Allah'ın Rasûlü uğruna bütün varlığını ortaya koyduğu, her türlü fedakârlığı gösterdiği halde kabile gayreti, **"ölüm**

---

[582] **Buhârî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 40; **Müslim**, İman, 9/39.

[583] Tevbe, 113.

korkusundan dinini değiştirdi" diye ayıplanacağı korkusu ve **Ebû Cehil'**in de tahrikleriyle tevhîd akîdesini kabul edememiştir.

Ancak yine **Buhârî'**nin rivâyet ettiği bir hadîste, **Hz. Abbas'**ın;

"- Amcanın sana bunca faydası dokunduğu halde, senin ona hiç faydan dokunmayacak mı?" sorusuna Rasûlullah (as.) şu cevabı vermiştir:

"- Ben olmasam, o, cehennemin dibinde olacaktı, şimdi ise ateş ancak topuklarına kadar geliyor. Ancak yine de onun hararetiyle beyni kaynıyor."[584]

TEBLİĞ GÖREVİ VE HİDÂYET

Yukarıdaki âyet-i kerîme, Rasûlullah'ın (as.) görevinin hidâyet değil, tebliğ olduğuna da işaret etmektedir. Yani hidâyet vermek Allah'ın işidir, sen sadece tebliğ etmek, duyurmakla mükellefsin, demektir. Bu husus, çeşitli âyetlerle de te'yid edilmiştir:

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ.

"Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Fakat Allah, dilediğini hidâyete erdirir."[585]

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ.

"Sen ne kadar şiddetle arzulasan da, yine insanların çoğu iman etmez."[586]

٧٤٨- (خ ــ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى : { لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ } [القصص : ٥٨] قال : إلى مكة. أخرجه البخاري.

748- İbn Abbas şöyle dedi:

---

584 **Buhârî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 40.

585 Bakara, 272.

586 Yûsuf, 103.

"Muhakkak ki Kur'ân'ı sana indiren, seni Meâd'a mutlaka geri döndürecektir"[587] âyeti, **Mekke**'ye döndürecektir, demektir."[588]

İZAH

Âyette geçen "**Meâd**" kelimesi, dönüş yeri demektir ve daha çok ölüm anlamında kullanılır. Ancak **İbn Abbas,** yukarıda geçen âyette bunun ölüm ve âhiret anlamında kullanılmadığını, dünyada dönüşü ifade ettiğini söylemektedir. Döndürülecek olan yer ise, hadîste ifâde edildiği üzere, **Mekke**'dir. Buna göre âyet; *"Sen âhirete irtihâl etmeden önce, Allah seni mutlaka Mekke'ye geri getirecektir"* demektir.

Bu âyet, hicret esnasında **Cuhfe**'de nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (as.) vatanını ve **Kâbetullah**'ı terk etmek zorunda kalınca, pek ziyâde müteessir olur. İşte bu âyetle, daha **Mekke**'den çıkar çıkmaz, tekrar **Mekke**'ye döneceği ve orayı fethedeceği müjdelenmiş oluyordu.

Bu hususta başka tevcihler varsa da zayıftır.[589]

سورة العنكبوت

27- ANKEBÛT SÛRESİ

٧٤٩- (ت ـ أم هانئ رضي الله تعالى عنها) قالت : سُئِلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عن المنكر الذي كانوا يأتونه في ناديهم ؟ فقال : كانوا يَخْبِقونَ فيه ،والحذْفُ والسُّخْرِيُّ بمنْ مَرَّ بهم في أهل الأرض. هذه روايةٌ.

---

[587] Kasas, 28/85.

[588] **Buhârî**, Tefsir, 28/2.

[589] Bkz., **Taberî**, XX, 123; **Kurtubî**, XIII, 321; **İbn Kesîr**, V, 304; **Zâdü'l-Mesîr**, VI; 249, **İbn Hacer**, VIII, 392.

وفي رواية الترمذي عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى : { وتأتون في ناديكم المنكر } [العنكبوت : ٢٩] قال : كانوا يخذفون أهل الأرض ، ويسخرون منهم.

749- Ümmü Hânî[590] anlatıyor:

"Rasûlullah'a; *'...Toplantılarında onların yaptıkları edepsizlikten'*[591] soruldu. Şöyle buyurdu:

"Onlar, toplu halde bulunduklarında açıktan yelleniyorlar, yoldan geçen insanlara taş atıyorlar ve onlarla alay ediyorlardı."[592]

RİVÂYETLER

Tirmizî'nin rivâyetinde; Hz. Peygamber, ***"Toplantınızda edepsizlik yapıp duracak mısınız?"*** âyeti hakkında şöyle dedi:

"Onlar taş atar ve insanlarla alay ederlerdi."

İZAH

Bu hadîste, âyette geçen **"Münker"**in, yani edepsizliğin ne olduğu anlatılmaktadır. Buna göre söz konusu edepsizlik; açıktan

---

590 **Ümmü Hânî, Fâhite bint Ebî Tâlib:** ö. 40/661. Hanım sahabilerdendir. Rasûlullah'ın (as.) amcası Ebû Tâlib'in kızı, Hz. Ali'nin kızkardeşidir. İslâm'dan önce Hz. Peygamber kendisine talip olmuş, ama babası onu **Hübeyre** ile evlendirmişti. Sonra Fâhite müslüman oldu ve çocuklarını alıp kocasından ayrıldı. Hz. Peygamber yine kendisine talip olmuş, bu sefer de; **"Vallahi ben cahiliyyet döneminde de seni seviyordum, İslâm'da nasıl sevmem? Ama ben çocukları olan bir kadınım"** demişti ve Hz. Peygamber de susmuştu. Ümmü Hânî'nin Fetih yılında müslüman olduğu rivâyet edilir. Kendisinden 46 hadîs rivâyet edilmiştir.

591 Ankebût, 29 âyetine işaret edilmektedir.

592 Müellif, bu hadîsin başına **Tirmizî** işaretini koymuş, ancak sonunda âdeti olduğu halde kimin tahric ettiğini yazmamış, sadece **"Bu, bir rivâyettir"** demekle yetinmiş, sonra da ikinci rivâyette **Tirmizî'**nin tahric ettiğini açıkça belirtmiştir. **Tirmizî** tarafından tahric edilen hadîs, işte bu ikinci rivâyettir: Tefsir, 30/3190. Bu hadîs, **Müstedrek'**te (II, 409) ve **Ahmed b. Hanbel'**in **Müsned'**inde (VI, 341, 424) de rivâyet edilmiştir.

yellenmeleri, gelip geçenlere taş atmaları, onlarla alay etmeleri ve kendilerini rahatsız etmeleridir.

Âyetin siyâk ve sibâkına bakarak, bundan maksadın homoseksüellik olduğu, horoz, koç ve deve gibi hayvan dövüştürmenin murad edildiği söylenmişse de, yukarıdaki hadîs, bu hususta en sahih rivâyettir.

Hadisin ilk rivâyetinde, diğerinden farklı olarak sadece "**yellenmek**" lafzı ziyâde edilmiştir. Bu lafız, **Hz. Âişe'**den gelen bir hadîste de kullanılmıştır.[593]

Kurtubî, taş atmak konusunda şu bilgiyi verir:

"Herkesin elinde bir çömlek bulunur, içinde küçük çakıl taşları olurdu. Onları yoldan geçenlere atar, kime isabet ederse, onunla fuhuş yaparlardı.[594]

Bu husustaki rivâyetlerin mana ve mefhûmuna göre, bu âyette; her türlü ahlâksızlık, edebe aykırı davranış, insanları ve hayvanları rahatsız etmek, mâlâyânî ile iştigâl yasaklanmıştır.[595]

٧٥٠- (ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله : { وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ } [العنكبوت:٤٥] قال : ذِكْرُ الْعَبْدِ اللَّهَ بلسانه كَبِيرٌ، وذكره له وخوفه منه ، إذا أشْفَى على ذَنْبٍ ، فتركَهُ من خَوْفِه : أَكبرُ من ذِكرِه بلسانه ، من غَيْرِ نَزْعٍ عن الذَّنبِ. أخرجه...

750- İbn Abbas;

"...Muhakkak ki Allah'ı zikretmek, pek büyük (bir ibadet) *tir"*[596] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yâni kulun, dili ile Allah'ı zikretmesi büyük (bir ibadet) tir. Kulun Allah'ı zikretmesi, O'ndan korkması ve bir günaha yaklaştığında O'ndan korktuğu için o günahı terk etmesi ise, o

---

593 **Taberî**, XX, 145.

594 **Kurtubî**, XIII, 342.

595 Bkz., **Taberî**, XX, 144; **Kurtubî**, XIII, 341; **İbn Kesîr**, V, 321; **Şevkânî**, IV, 201.

596 Ankebût, 45.

günahı yaparak Allah'ı (sadece) dili ile zikretmesinden daha büyük (bir ibadet) tir."[597]

İZAH

Hadiste zikri geçen âyetin tamamının meâli şöyledir :

"Sana vahyedilen Kur'ân'ı oku ve namaz kıl! Şüphesiz namaz, münkerden ve ahlâksızlıktan alıkor. Muhakkak ki Allah'ı zikretmek, daha büyük (bir ibadet) tir. Allah, ne yaparsanız bilir."

Âyet-i kerîmedeki "**zikir**" kelimesi;

1- Mefûlüne muzaf olarak kulun **Allah'ı zikretmesi** anlamına gelir. Âyetteki cümlenin siyâk ve sibâkı da bunu te'yid eder. Yâni Allah'ı zikretmek, âyette daha önce zikri geçen şeylerden daha büyük bir ibâdettir. Allah, bütün yaptıklarınızı bilir ve hiçbir ibadetinizi zâyi etmez.

Bu görüş, **İbn Abbas, İbn Ömer, Selmân** ve **Katâde**'den rivâyet edilmiştir.

2- Veyahut da fâiline muzaf olarak **Allah'ın kulu anması** demektir. Buna göre âyet, **"Allah'ın sizi anması, sizin O'nu zikretmenizden daha büyüktür"** anlamına gelir.

Bu da **İbn Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, İkrime, Hasan-ı Basrî, Mücâhid** ve **Şu'be**'nin tercihidir. **İbn Ömer, İbn Abbas ve Selmân-ı Fârisî**'den de bu istikamette rivâyetler mevcuttur.

Bunlar, görüşlerine; *"Beni zikredin ki, ben de sizi anayım"*[598] âyetini de delil gösterirler. Âyette geçen **"namaz"**ın da, zaten Allah'ı zikirden ibaret olduğunu söylerler. Binâenaleyh o zaman, tekrar **"Allah'ı zikretmek daha büyüktür"** cümlesinin anlamı kalmaz. Öyleyse âyeti, **"Allah'ın sizi anması, sizin O'nu zikretmenizden daha büyüktür"** diye anlamak gerekir.

---

[597] **İbnu'l-Esîr,** bu hadîsin de kaynağını belirtmemiştir. **Câmuü'l-Usûl**'un, **M. Hâmid el-Fakî** baskısında, bu hadîsin **Rezîn** tarafından tahric edildiği belirtilmiştir. Elimizdeki kaynaklarda, hadîsin, yukarıdaki lafızlarla zikredildiğini görmek mümkün olmamıştır. Benzer lafızlarla **Kurtubî**, XIII, 349; **Taberî**, XX, 156; **İbn Kesîr**, III, 416 ve **Müstedrek**, II, 444, hadîs no 3538'de rivâyet edilmiştir.

[598] Bakara, 152.

3- **Taberî'**nin **İbn Abbas'**dan naklettiği bir rivâyete göre **İbn Abbas**, bu âyetin, yukarıda geçen her iki manayı da kapsadığını söylemiştir. Buna göre **"Allah'ı zikretmek, başka her şeyden daha büyük ibâdettir. Allah'ın sizi zikretmesi ise, sizin O'nu zikretmenizden daha büyüktür."**[599]

4- İzahına çalıştığımız hadîs ise, bu âyete farklı bir yorum getirmektedir. Önemli olan sadece Allah'ı zikretmek değildir; Allah'ı hatırlayıp azabından korkarak yasaklarından kaçınmak ve emirlerine uymaktır. Bu şekilde Allah'ı zikretmek, emir ve yasaklarına tam uymadan sadece zikretmekten daha büyüktür. O'nu hatırlayarak haramı işlememek, sadece hatırlamaktan, şüphesiz daha büyüktür. Çünkü Allah'ı hatırlamak, o haramı işlemeye engel olmuştur, binâenaleyh böyle bir hatırlamanın kıymeti çok büyüktür. Bunda hem zikir var, hem de zikrin fiiliyata yansıması vardır.

Mana itibariyle ilk üç görüşten her biri uygun düşmekte ise de, kapsamı ve neticesi itibariyle dördüncü görüşün daha tercihe şayan olduğu düşünülebilir.[600]

سورة الروم

28 - RÛM SÛRESİ

٧٥١- (ت ـ **ابو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال : لما كان يومُ بدْرٍ ظَهَرَت الرُّومُ على فارس ، فأعجَبَ ذلك المؤمنين ، فنزلت : { الم ، غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أدْنَى الأرض وهُمْ من بعْدِ غَلَبِهم سيَغْلِبون فِي بِضْعِ سنِينَ. لِلّه الأمرُ من قبلُ ومن بعدُ ويومئذ يَفْرَحُ

---

[599] **Taberî**, XX, 158.

[600] Bkz., **Taberî**, XX, 156; **İbn Kesîr**, V, 327; **Şevkânî**, IV, 206; **Dürrü'l-Mensûr**, V, 146; **Zâdü'l-Mesîr**, VI, 274.

المؤمنين} [الروم : ١- ٤] قال: ففرح المؤمنون بظهور الرومِ على فارس. أخرجه الترمذي.
وقال: هكذا قال نصرُ بنُ عليٍ: {غَلَبَتْ}.

751- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Bedir savaşı esnasında Rumlar, İranlılar'a gelip gelmişler ve bu (galibiyet) mü'minleri sevindirmişti. Bu olay hakkında şu âyetler nâzil olmuştu:

"Elif lâm Mîm!.. Rumlar mağlûb oldu; Arap ülkesine en yakın bir yerde.. Ama onlar, bu yenilgilerinden sonra muhakkak gâlip gelecekler. Hem de bir kaç yıl içinde... Eninde sonunda emir, Allah'ındır. O gün mü'minler sevinecekler..."[601]

İşte Rumlar'ın, İranlılar'a galip gelmeleri üzerine mü'minler sevinmişlerdi.

Ravî Nasr b. Ali el-Cehdamî, âyeti "Ğalebet" diye (malûm sigası ile) okudu."[602]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Atıyye el-Avfî**, sadûk olmakla birlikte çok hatâ etmesiyle tanınan biridir. Bu itibarla **Tirmizî** hadîs için hasen-garîb demiştir.

DOĞU ROMA VE İRAN

İslâm'ın zuhûrunda dünya üzerinde iki büyük imparatorluk hüküm sürüyordu: Bir tarafta **Doğu Roma**, diğer tarafta **İran**. **Dicle** ve **Fırat** nehirleri arasında kalan **Mezopotamya** bölgesinin batısına **Romalılar**, doğusuna **İranlılar** hükmediyordu. **Irak'**ın bir kısmı ile **Suriye, Filistin, Mısır** ve **Küçük Asya Doğu Roma**'nın, **Irak'**ın doğusunda kalan bölgenin tamamı da **İran**'ın hâkimiyeti altında idi.

Doğu Roma ehl-i kitaptı, **İran** ise ateşe tapıyordu.

---

[601] Rûm, 1-4.

[602] **Tirmizî**, Tefsir, 31/3192.

İşte bu iki büyük Devlet, nübüvvetin 6., miladî 616 yılında kanlı bir savaşa tutuştular. **İran 2. Hüsrev**'in, **Roma** da **Herakl'**in komutasında idi. Sonunda **Rumlar**, ağır bir mağlûbiyete uğramışlar, bir kısmı denize dökülmüş, yüz bine yakını kılıçtan geçirilmiş, bütün kiliseleri yıkılmıştı. **İranlılar**, bir taraftan **İstanbul'**a kadar dayanmışlar, öbür taraftan **İskenderiye**'ye ulaşmışlardı. Üstelik gittikleri her yerde ateşgedeler vücuda getirerek ateşperestliği yayıyorlardı.

İşte **Romalılar**'ın bu mağlûbiyet haberi **Mekke'**ye ulaşınca müşrikler sevinmiş, müslümanlar da üzülmüşlerdi. Çünkü putperest olan müşrikler, ateşperest olan **İranlılar**'ı kendilerine yakın buluyor, müslümanlar da ehl-i kitab olan **Romalılar**'ı kendilerine yakın buluyorlardı. Bu galibiyeti müşrikler, putlara inananların, Allah'a inananlara karşı zaferi diye değerlendirmişlerdi.

Korkunç bir izmihlâle uğrayan **Romalılar**'ın, kısa bir dönem içinde derlenip toplanmaları, ordu hazırlamaları, savaşı göze almaları ve hele **İran** gibi bir devlete karşı koymaları hayal bile edilemezdi. Ama o sırada nâzil olan yukarıdaki âyetler, birkaç sene içinde **Rumlar**'ın tekrar galip geleceğini söylüyordu. İşte âyet-i kerîmenin haber verdiği bu gâlibiyet, **Bedir** savaşı sırasında gerçekleşmiştir.

Âyette geçen *Bid'* kelimesi, üç ile dokuz arası bir sayıyı ifâde eder. Buna göre **Roma**, **İran'**ı 3-9 yıl zarfında yenecekti.

Yukarıdaki hadîsin sonunda bir kırâat farklılığına işaret edilmektedir. Âyetin başındaki kelime, bazı rivâyetlerde *"ğalebet"* diye malûm sifası ile okunmuşsa da, cumhûr *"ğulibet"* diye mechûl sigası ile okumuştur. **Taberî**, bütün şehirlerin kurrâsının da böyle okuduğunu kaydeder.

٧٥٢- (ت ــ *نيار بن مُكرمٍ الأسلمي* رضي الله عنه) قال: لما نزلت **{ألم، غُلبَت الرُّوم في أدْنَى الأرض وهُمْ من بعْدِ غَلَبِهم سيَغْلِبون في بَضْعِ سنينَ}** فكانت فارس يوم نزلت هذه الآيةُ قاهِرينَ للرومِ، وكان المسلمون يُحِبُّون ظُهُورَ الروم عليهم " لأنهم وإيَّاهم أَهلُ كِتابٍ، وفي ذلك قولُ اللّهِ: **{ويومئذ يَفْرَحُ المؤمنون بنصر اللّه ينصُر من يشاء وهو العزيز الحكيم}** [الروم: ٤ -٥] وكانت قريشٌ تُحِبُّ ظهورَ فارسَ " لأنهم وإيَّاهم ليسُوا بأهلِ

كتاب، ولا إيمان ببعث، فلما أنزلَ الله هذه الآية، خرج أبو بكرٍ الصِّدِّيق يصيحُ في نواحي مكة: {**ألم، غُلِبَت الرُّوم في أدْنَى الأرض وهُمْ من بعْدِ غَلَبِهم سيَغْلِبون في بِضْعِ سنينَ**} قال ناسٌ من قُريشٍ لأبي بكرٍ: فذلك بيننا وبينك، زعَمَ صاحبُكَ أنَّ الروم ستَغْلِبُ فارسَ في بضعِ سنين، أفلا نُراهنُكَ على ذلك؟ قال: بلى، - وذلك قبل تحريم الرِّهان - فارْتَهَنْ أبو بكرٍ والمشركون، وتواضعُوا الرِّهانَ، وقالوا لأبي بكرٍ، كم تجعلُ البِضْعَ: ثلاثَ سنين إلى تسعِ سنين، فسَمِّ بيننا وبينك وسطا ننتهي إليه، قال: فسمَّوا بينهم ستَّ سنين، قال: فمضت السِّتُّ سنينَ قبلَ أن يظهروا، فأخذَ المُشركونَ رَهْنَ أبي بكرٍ، فلما دخلت السَّنَةُ السابعُ، ظهرت الرومُ على فارسَ، فعابَ المسلمونَ على أبي بكرٍ تسْمِيَةَ ستَّ سنين، قال: لأنَّ الله قال: {**في بِضْعِ سنينَ**} قال: وأسلم عند ذلك ناسٌ كثير. أخرجه الترمذي.

752- Niyâr b. Mükrim el-Eslemî[603] anlatıyor:

"Elif Lâm Mîm!.. Rûmlar mağlûb oldu, Arap ülkesine en yakın yerde... Fakat onlar, bu yenilgilerinden sonra muhakkak gâlip gelecekler. Hem de birkaç sene içinde..." âyetleri nâzil olduğu zaman, **İranlılar Rumlar**'ı mağlûb etmişlerdi. Halbuki müslümanlar, **Rumlar**'ın onlara gâlip gelmesini istiyorlardı. Çünkü kendileri gibi onlar da kitap sahibi idiler. İşte bu hususta;

"O gün mü'minler, Allah'ın zafer vermesiyle sevinecekler... O, dilediğini muzaffer kılar. O, daima gâliptir, hükmünde hikmet sahibidir"[604] âyetleri nazil oldu.

Kureyşliler ise İranlılar'ın gâlip gelmelerini istiyorlardı. Çünkü onlar da kendileri gibi kitap ehli değildi ve öldükten sonra dirilmeye de inanmazlardı.

Yüce Allah, bu âyetleri inzâl buyurunca **Hz. Ebû Bekir** evden çıktı;

---

[603] **Niyâr b. Mükrim el-Eslemî:** Sahabîdir. Hz. Peygamber'den rivâyeti vardır. Bazı kaynaklarda onun Hz. Peygamber'den semâının bilinmediği kaydedilir. Hz. Osman'ı defneden dört kişiden biriydi. Kendisinden oğlu Abdullah ve Ebû Osman en-Nehdî rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî**'de tahric edilmiştir.

[604] Rûm, 4-5.

"Rumlar mağlûb oldu, Arap ülkesine en yakın yerde... Fakat onlar, bu yenilgilerden sonra muhakkak gâlip gelecekler. Hem de birkaç yıl içinde..." âyetlerini Mekke sokaklarında yüksek sesle okuyarak dolaşıyordu. Kureyşten bazı kişiler Ebû Bekir'e dediler ki:

"- Bu (iddia), seninle bizim aramızda (bir bahis) olsun! Senin adamın, birkaç sene içerisinde Rumlar'ın İranlılar'ı yeneceğini iddia ediyor. Seninle bu konuda bahse tutuşalım mı?"

"- Peki" dedi, Ebû Bekir.

Bu olay, bahse girmek haram kılınmadan önce idi. Ebû Bekir ve müşrikler bahse girdiler, rehin üzerinde de mutabık kaldılar. Ebû Bekir'e dediler ki:

"- Âyetteki *'birkaç'* sözünden neyi kastediyorsun? O, üç ile dokuz yıl arası bir zamanı ifâde eder. Sen aramızda ortalama bir zaman tayin et, biz de o zamanı bilelim."

Aralarında "Altı yıl içinde" diye anlaştılar.

Aradan altı yıl geçti, fakat bu süre içinde Rumlar gâlip gelemedi. Bunun üzerine müşrikler, Ebû Bekir'in rehnini aldılar. Yedinci yıl girince Rumlar, İranlılar'a galip geldi. Bunun üzerine müslümanlar, altı yıl diye sınırlandırdığı için Ebû Bekir'i kınadılar.

"- Yüce Allah, *'birkaç yıl içinde...'* buyurmuştu" dediler.

O gün birçok kişi müslüman oldu."[605]

İZAH

Rehinle ilgili cümle, bazı rivâyetlerde **"Bu, kumar haram kılınmadan önce idi"** şeklindedir.[606]

Hz. Ebû Bekir'le bahse tutuşan kişi **Übeyy b. Halef** ve kardeşi **Ümeyye b. Halef**'tir.

Konulan bahis devedir, ancak miktarı konusundaki rivâyetler farklıdır.

---

[605] **Tirmizî**, Tefsir, 31/3194.

[606] **Kurtubî**, XIV, 3.

Gerek konulan süre ve gerek bahsi kimin kazandığı konusunda bazı farklı rivâyetler varsa da, **Tirmizî**'nin rivâyeti, bunların en sahihidir.

٧٥٣- (ت ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله تعالى **{ألم، غُلِبَتِ الرُّوم في أدْنَى الأرض}** قال: غُلِبتْ وغَلَبت، قال: كان المشركون يُحبُّون أن يظهرَ أهلُ فارسَ على الروم "لأنهم وإيَّاهم أهل الأوثانِ، وكان المسلمون يحبون أن يظهرَ الرومُ على فارس "لأنهم أهل كتابٍ ، فذكروهُ لأبي بكرٍ، فذكرهُ أبو بكرٍ لرسولِ الله صلى الله عليه وسلم فقال: أما إنهُمْ سيَغْلِبُونَ، فذكره أبو بكرٍ لهم ، فقالوا: اجعلْ بيننا وبينك أجلاً، فإن ظهرْنا كان لنا كذا وكذا، وإن ظهرتُم كان لكم كذا وكذا، فجعل أجلَ خمسِ سنينَ فلم يظهروا فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال: ألاَّ جَعَلْتَهُ إلى دون العشْرِ؟ - قال سعيد بن جبير: والبِضْعُ ما دونَ العشْرِ - قال: ثم ظهرتِ الرومُ بعدُ فذلك قوله: **{ألم، غُلِبَت الرُّوم - إلى قوله - ويومئذ يَفْرَحُ المؤمنون بنصر الله}** قال سفيان: سمعتُ أنَّهُمْ ظهروا عليهم يومَ بدْر.

وفي رواية : أَنَّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال لأبي بكرٍ في مُنَاحَبَةِ **{ ألم ، غُلِبَتِ الرُّوم}**: ألاَّ أحْفَضْتَ يا أبا بكرٍ ؟ فإنَّ البِضعَ ، ما بين ثلاث إلى تسْعٍ. أخرجه الترمذي.

753- İbn Abbas;

"Elif Lâm Mîm!.. Rumlar mağlûb edildi, en yakın bir ülkede..." âyeti hakkında şöyle dedi:

"غُلِبتْ وَ غَلَبَت" "*Ğulibet*" ve "*ğalebet*", yâni **"mağlûp oldu"** veya **"galip geldi"** (her iki rivâyet de câizdir). Müşrikler, İranlılar'ın Rumlar'a gâlip gelmelerini istiyorlardı; çünkü onlar da kendileri gibi putperesttiler. Müslümanlar ise Rumlar'ın İranlılar'a gâlip gelmelerini istiyorlardı; çünkü onlar da müslümanlar gibi kitap sahibi idiler. Bunu Ebû Bekir'e sordular. Ebû Bekir de Rasûlullah'a (as.) anlattı. Hz. Peygamber:

"- Onlar mutlaka gâlip gelecekler" dedi:

Bu sözü Ebû Bekir onlara nakledince, dediler ki:

"- Öyleyse aramızda bir süre tayin edelim. Eğer biz gâlip gelirsek, bize şunu şunu verirsiniz, siz gâlip gelirseniz de size şunu şunu veririz."

Beş yıllık bir süre tayin ettiler. Bu zaman zarfında Rumlar gâlibiyet elde edemediler. Bu durumu Rasûlullah'a (as.) anlatınca;

"- **On yılın altında bir süre tayin etseydin ya!"** buyurdu.

Saîd b. Cübeyr şöyle dedi:

"- Âyetteki *bid'*, yani *'birkaç'* lafzı, on sayısının altındaki bir rakamı ifâde eder."

Bilâhare Rumlar gâlip geldi. İşte;

"Elif Lâm Mîm!.. Rumlar mağlûb oldu, en yakın ülkede... Onlar bu yenilgilerinden sonra muhakkak gâlip gelecekler. Hem de birkaç yıl içinde.. Eninde sonunda hüküm Allah'ındır. O gün Allah'ın zafer vermesiyle mü'minler sevinecekler" âyetleri bu hususta nâzil oldu.

Râvî Süfyân es-Servî şöyle dedi:

"Rumlar'ın İranlılar'a, Bedir savaşı sırasında gâlip geldiklerini işittim."[607]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Rasûlullah (as.) Ebû Bekir'e, rehinleşme olayı hakkında şöyle dedi:

"- **Rûmlar mağlûb oldu. Yâ Ebû Bekir, ihtiyatlı olmalı değil miydiniz? Çünkü *'birkaç'* lafzı, üç ile dokuz arasını ifâde eder."**

---

607 **Tirmizî**, Tefsir, 31/3193.

سورة لقمان

29- LOKMAN SÛRESİ

٧٥٤- (خ ـ ابن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال :«مفاتيحُ الغيب خمسٌ ، ثم قرأ { إنَّ اللّه عنْدَهُ علْمُ السَّاعة} إلى آخر الآية» [لقمان : ٣٤]

أخرجه البخاري.

وفي أُخرى له :« مفاتيحُ الْغَيْبِ خمسٌ لا يَعْلَمُها إلاَّ اللّه : لا يعلمُ أحدٌ ما يكونُ في غد إلاّ اللّهُ، ولا يعلمُ أحدٌ ما يكون في الأرحام ، ولا تعلم نفسٌ ما ذا تَكْسِبُ غدا؟ ولا تدري نفسٌ بأي أَرضٍ تموتُ؟ وما يدْري أحدٌ متى يَجيءُ المطرُ؟».

وفي رواية أُخرى : مفاتيحُ الْغَيْب خمسٌ لا يَعْلَمُها إلاَّ اللّه : لا يعلمُ ما تَغيضُ الأَرحامُ إلا اللّهُ، ولا يعْلَمُ ما في غد إلا اللّه، ولا يعلم مَتى يأتِيَ المطَرُ أحدٌ إلا اللّه ، ولا تدري نفسٌ بأيِّ أرضٍ تموت إلا اللّه ، ولا يعلم متى تقومُ الساعة إلا اللّهُ.

754- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.):

"Gaybın anahtarları beştir, dedi, sonra da; *'Kıyâmetin ilmi muhakkak ki Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır'*[608] âyetini okudu."[609]

RİVÂYETLER

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Gaybın anahtarları beştir; Allah'tan başka hiç kimse onları bilemez: Yarın ne olacağını Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Rahimlerde olanı kimse bilemez. Yarın ne kazanacağını hiç kimse

---

[608] Lokman, 34.

[609] **Buhârî**, İstiska, 29; Tefsir, 6/1; 13/1; 31/2; Tevhid, 4.

bilmez. Hiçbir canlı nerede öleceğini bilemez. Ne zaman yağmur yağacağını da kimse bilmez."

Başka bir rivâyet ise şöyledir:

"Gaybın anahtarları beştir; onları Allah'tan başka hiç kimse bilemez: Rahimlerde gizlenen şeyi Allah'tan başka kimse bilmez. Yarın ne olacağını Allah'tan başkası bilemez. Ne zaman yağmur geleceğini Allah'tan başka kimse bilmez. Nerede öleceğini hiçbir canlı bilemez, ancak Allah bilir. Kıyâmetin ne zaman kopacağını da Allah'tan başkası bilemez."

İZAH

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak şu husus rivâyet edilir:

Bâdiyeden biri gelip Rasûlullah'a (as.) sordu:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, kıyâmet ne zaman? Memleketimiz kuraklıktan sıkıldı, bolluk ne zaman? Karımı gebe bıraktım, doğum ne zaman? Bugün ne kazandığımı biliyorum, yarın ne kazanacağım? Nerede doğduğumu biliyorum, ama nerede öleceğim.?"

Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu.[610]

GAYBI BİLMEK

Bu âyet-i kerîmede yüce Mevlâ, gaybın anahtarlarının kendisinde olduğunu söylüyor. Buna göre gaybın anahtarları kulların elinde olmadığı için mugayyebatı bilmeleri de mümkün olmaz. Zaten hadîs-i şerîfte, **"Onları Allah'tan başka kimse bilemez"** buyurulmaktadır. Bu **"kimse"** lafzına Peygamberler ve melekler de dahildir. Nitekim **Cibrîl** hadîsinde bu husus, gâyet açık olarak ifâde edilmişti.

Aynı husus, **En'âm** sûresinde daha çarpıcı şekilde ifâde edilmektedir :

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُهَا وَلاَ حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الأَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ.

---

[610] **Taberî,** XXI, 87; **Durru'l-Mensûr,** V, 169.

"Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları Allah'tan başkası bilemez. Karada ve denizde ne varsa, hepsini O bilir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki bir tâne, yaş ve kuru her şey Allah'ın ilmindedir."[611]

Diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

لا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّموات والأرْضِ الْغَيْبَ إلاّ الله.

"Göklerde ve yerde olan hiç kimse gaybı bilmez, ancak Allah bilir."[612]

Burada gaybın, hiç kimse tarafından bilinemeyeceği şeklindeki mutlak ifâde, **Lokman** sûresinde beş konuya tahsis edilmektedir.

Buna rağmen, gaybın hiç kimse tarafından bilinemeyeceği hükmü, onun, Allah'ın kendilerine haber verdiği melek veya peygamber gibi bazı kişiler tarafından bilinmesine engel teşkil etmez. Yâni, Allah'ın haberdar ettiği kişiler, bu hükmün istisnâsıdır. Zaten onlar da, bunu kendiliklerinden değil, Allah'ın haber vermesiyle bilmektedirler. Bu hususu te'yid eden nasslar da vardır:

عالِمُ الْغَيْبِ فلا يظهر علي غَيْبِه أحَداً إلاّ مَن ارْتَضي من رَسُول.

"O, bütün gaybı bilendir; Peygamber olarak seçtiği kimselerden başka hiç kimseyi gayba muttali kılmaz."[613]

Buna göre Cenâb-ı Hak, dilediği kuluna vahiy veya ilhâm yoluyla bazı mugayyebâtı haber vermiştir. **Taberî, İbn Mes'ûd**'un şu sözünü nakleder:

كُلُّ شَيْءٍ اوتيهُ نَبِيّكُمْ إلاّ عِلْمَ الْغَيْبِ الْخَمْس.

"Peygamberinize gayb ilminin beşi hariç, her türlü ilim verilmiştir."[614]

---

611 En'âm, 59.

612 Neml, 65.

613 Cin, 26-27.

614 **Taberî**, XXI, 89; **İbn Kesîr**, V, 399.

Hz. İsa ve **Hz. Yusuf** hakkındaki bazı âyetlerde bu hususa da işaret edilmiştir:

وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ.

"Hz. İsa; evlerinizde ne yiyor ve ne biriktiriyorsanız, size haber veririm, dedi."[615]

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا.

"Yusuf; size rızık olarak verilecek bir yemek, daha size gelmeden önce onun nasıl bir yemek olduğunu size haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir, dedi."[616]

Bütün bunlar, gaybe âit bazı hususların Allah tarafından peygamberlere bildirilebileceğini göstermektedir. **Lokman** sûresindeki âyette de görüldüğü üzere bunlardan yalnız beş şey istisnâ edilmiştir.

MUGAYYEBÂT-I HAMSE

Âyet-i kerîmede bahsedilen ve Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği ifâde edilen beş şeye **"muğâyyebât-ı hamse"** denir.

Bunların açıklamasına geçmeden önce, bir hususu önemine binâen belirtmek gerekir:

İlim, kesin bilgi ifâde eder. Zan ve tahmine dayalı malumat, ilim değildir. Buna göre Allah'a âit olan gayba ait ilim, kesin bilgidir, zan değildir... Binâenaleyh, gayba ait bir meselede, hatta âyetteki beş konuda bile zanda bulunmak, hem ilim değildir, hem de dinen yasak değildir. Çünkü o, netice itibariyle bir zan ve tahmindir. İsabet edebilir de, etmeyebilir de...

Şimdi âyetteki beş hususu kısaca açıklayalım:

1- KIYÂMET

Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği hususlardan biri kıyâmettir. İnsanlığın ilmi ne safhaya varırsa varsın, bu hususta

---

[615] Al-i İmrân, 49.

[616] Yusuf, 37.

gerçeği yansıtacak tek kelime söylemesi mümkün değildir. **Cibrîl** hadîsinde Hz. Peygamberin de **Cebrâîl** aleyhisselâmın da bu konudaki câhillikleri açık bir şekilde görülmektedir. Kıyâmetin hangi yıl, hangi ay, hangi gün, gece mi, gündüz mü kopacağı insanlığın meçhûlüdür.

2- HAVA RAPORU

Âyet, *"Yağmuru Allah yağdırır"* buyurmaktadır. Burada her ne kadar bunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği sarih değilse de **"yağmur yağdırma"** ilminin Allah'a mahsus olduğuna şüphe yoktur. Rasathanelerin verdikleri bütün malumat, ilim değil, sadece zan ve tahmindir. Bu tahminler de, asla yüzde yüz isabet etmemektedir, hatta bazen beklenenin tam aksi tecelli edebilmektedir. Sonra hangi saatte, nerede, ne miktar yağacak, ne zaman başlayıp ne zaman bitecek??? Cevabı olmayan sorulardır.

Kaldı ki, hava durumuna dair verilen raporlar; bulut, nem, güneş gibi birtakım alâmetlere bakılarak verilmektedir. Bu alâmetler zuhûr edince, zaten mesele gayba âit bir konu olmaktan da çıkmaktadır.

3- CENÎNİ TEŞHİS

"Kimse ana karnındaki yavruyu bilemez."

Her ne kadar tıp bugün, ana rahmindeki ceninin, muayyen bir zaman sonra cinsiyetini kesine yakın bir katiyetle tespit edebilmekte ise de, bu tespit, âyet-i kerîmeyi nakzedici değildir. Çünkü ana rahmindeki çocuğun cinsiyeti, onunla ilgili hususların sadece bir tanesidir. Bunun dışında onun ahlâkı, rengi, rızkı, eceli, saîd mi- şakî mi olacağı gibi onun maddî ve manevî kişiliği ile ilgili pek çok husus vardır ki, bunların bilinmesi asla mümkün değildir. Halbuki bütün bunlar, cenin henüz ana rahminde iken yazılmaktadır.

4- YARINKİ KAZANÇ

"Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez."

Bu kazanç, hem maddî, hem de manevî olarak düşünülmelidir. Kimse yarın maddeten ne kazanacağını, hayır ve şer açısından da

nelerle karşılaşacağını ilm-i yakîn ile bilemez. Çünkü insan, çoğu zaman hiç ummadığı, beklemediği olaylarla karşılaşır. Hayata ve olaylara yön vermek, her zaman insanın irâdesi dahilinde değildir.

5- ECEL

"Hiç kimse nerede ve ne zaman öleceğini bilemez."

Hiç kimsenin bu konuda kesin bilgi sahibi olması mümkün değildir. **Tirmizî**'nin rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

إذاقضي اللّهُ لِرَجُلٍ انْ يَمُوتَ بِأَرْضٍ جعَلَ لَهُ إلَيْهاحاجَة.

"Allah, bir adamın bir yerde ölmesini hükmetmişse, onun için o yerde bir ihtiyaç halk eder."[617]

İnsan hangi yıl, hangi ay, hangi gün, hangi saatte, gece mi, gündüz mü ölecek? Hangi memlekette, karada mı, denizde mi, havada mı, dağda mı, şehirde mi, evde mi, dışarıda mı, yatakta mı, ayakta mı ölecek???

VELÎ GAYBI BİLİR Mİ?

Cin sûresindeki âyette, gaybe dair bazı konuları Allah'ın haber vermesiyle "**Rasûl**"ün de bileceği ifâde edilmişti. Bilindiği üzere **Rasûl**, Peygamber demektir. Burada acaba tahsisen Peygamberler mi murad edilmiş, yoksa veliler de buna dahil midir? Bu hususta iki görüş vardır:

1- **Mu'tezile**, âyetin zâhirî lafzını esas alarak sadece peygamberlerin gayba ait bazı şeyleri bilebileceğini, âyetin kapsamına velilerin asla giremeyeceğini söyler.

2- Ehl-i sünnetin bu konudaki görüşü ise, bazı velilerin, Allah'ın ilhâmı ile gayba ait bazı hususları bilebilecekleri istikametindedir. Buna delil olarak da şu hadîsi gösterirler:

---

[617] **Tirmizî**, Kader, 11.

قدْكان يَكُونُ فِي الأُمَمِ قبلكم مُحدَّثون فإنْ يكُنْ في أُمّتي منهم احدٌ فإنَّ عمربْن الْخطاب منْهُم.

"Sizden önceki ümmetlerde ilhâm sahibi kişiler bulunurdu. Eğer benim ümmetimde öyle biri varsa, hiç şüphesiz Hattab'ın oğlu Ömer onlardandır.[618]

Hadisin râvîsi **Abdullah b. Vehb,** hadîste kullanılan "***muhaddes***" lafzını **"ilhâm ehli kişiler"** diye izah eder.

Bu hadîsten sonra **Buhârî, Ebû Hureyre'**nin rivâyet ettiği diğer bir hadîsi tahric eder ve orada **"...peygamber olmadıkları halde"** cümlesini de kaydeder.

Hadisteki **"benim ümmetimde öyle biri varsa"** cümlesi, bir şüphe ve tereddüdü değil, te'kîdi ifâde eder. Zira **Muhammed** ümmeti, bütün ümmetlerin en üstünüdür. Diğer ümmetlerde bile böyle mülhem adamlar olursa, **Muhammed** ümmetinde öncelikle olur.[619]

Ancak şunu da kaydetmek gerekir ki, bu, vahiy gibi bir ilim değil, bir ilhâm, bir kalbe doğuştur ve insanın sadece kendisi için değer ifade edebilir, başkalarına delil olamaz.

سورة السجدة

30 - SECDE SÛRESİ

٧٥٥- (ت د ـ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) في قوله تعالى : { تتجافى جنوبهم عن المضاجع } [السجدة : ١٦] نزلت في انتظار الصلاة التي تُدْعى الْعَتَمَة. هذه رواية الترمذي.

---

[618] **Buhârî**, Fedâilu's-Sahâbe, 6; **Müslim**, Fedâilü's-Sahâbe, 2/23.

[619] **İbn Hacer**, VII, 407.

وفي رواية أبي داود قال: كانوا يتنفَّلون ما بين المغرب ، والعشاء ، ويُصلُّون وكان الحسن يقول : « قيامُ الليل ».

755- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Onlar** (namaz için) **yataklarından kalkarlar;** (Allah'ın) **azabından korkarak, rahmetinden ümitvâr olarak Rablerine duâ ederler..."[620] âyeti, yatsı namazını beklemek hakkında nâzil oldu.[621]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Müslümanlar akşamla yatsı arasında nâfile kılarlar, duâ ederlerdi."

Hasan-ı Basrî ise; "Gece namazı için kalkarlar" diye tefsir etti.

İZAH

Bu rivâyet, âyet-i kerîmenin nüzûl sebeplerinden birini göstermektedir. Âyetin kimler hakkında nâzil olduğu konusunda üç rivâyet vardır:

1- **Tirmizî**'nin rivâyet ettiği ve az önce geçen ilk hadîste görüldüğü üzere, yatsı namazını bekleyenler hakkında nâzil olmuştur.

2- Gece **Teheccüd** namazı kılanlar hakkında nâzil olmuştur. Yukarıda geçen **Hasan-ı Basrî**'nin tefsiri, bunu ifâde eder. Bu âyet hakkında **Muâz b. Cebel**'in rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"O, kulun geceyi ihya etmesidir."[622]

Mâlik, Evzâî, Atâ, Mücâhid, Katâde bu kavli tercih ederler. **Kurtubî**'nin kaydettiğine göre müfessirlerin cumhuru da bu kavli

---

[620] Secde, 16.

[621] **Tirmizî**, Tefsir, 33/3196; **Ebû Davud**, Salât, 312/1321.

[622] **Müsned**, V, 232.

tercih eder. Hatta **İbn Abbas** bunu, **"Namazda veya namaz dışında, kıyâmda veya yatarken mutlak olarak Allah'ı zikretmek"** diye anlar. Bu hususta pek çok rivâyet vardır.[623]

3- Üçüncü bir tercihe göre de âyetten maksat, sabah ve yatsı namazlarını cemâatle kılmak için yataktan kalkmaktır. **Ubâde, Ebû'd-Derdâ, Kurtubî** bu kavli güzel bulur ve yatsıyı, sonra da sabah namazını bekleyen insanın, **"İnsan namazı beklerken namazda sayılır"**[624] hadîsine göre zikir ve namaz halinde olduğunu söyler. Bu hususta şu hadîsi de delil gösterir:

"Kim yatsıyı cemâatle kılarsa, gecenin yarısını ihyâ etmiş olur. Sabah namazını da cemâatle kılarsa, bütün geceyi ihyâ etmiş gibidir."[625]

Her ne kadar **Kurtubî**'nin bu tercihi, uzak bir ihtimal değilse de, âyetin siyâk ve sibâkına dikkat edildiğinde ikinci maddede geçen **"geceyi ihyâ etmek"** görüşünün daha ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. **Tirmizî**'nin **"Yatsıyı bekleyenler hakkında nâzil oldu"** rivâyeti, yatsıyı gecenin son vaktine kadar bekleyip yine ibâdet ve zikirle geceyi ihyâ etmek şeklinde te'vil etmek mümkündür.[626]

٧٥٦- (م ــ **أُبي بن كعب** رضي الله عنه) في قوله تعالى : {**وَلَنُذِيقَنَّهُمْ من العَذاب الأدْنَى دُونَ العذابِ الأكْبَر**} [السجدة : ٢١] قال: مصائبُ الدنيا ، والرُّوم ، والبَطْشَة أو الدُّهان. شك شعبةُ في البطشَة أو الدُّخان. أخرجه مسلم.

756- Übeyy b. Kâ'b:

"Muhakkak ki o kâfirlere, o en büyük azaptan başka, yakın azaptan da tattıracağız"[627] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yakın azap; dünya musîbetleri, Rûm, batşe veya duhandır."

---

623 Bkz., **İbn Kesîr**, V, 410; **Dürrü'l-Mensûr**, V, 174.

624 **Buhârî**, Ezân, 30.

625 **Buhârî**, Ezân, 34; **Müslim**, Mesâcid, 46/260.

626 Bkz., **Taberî**, XXI, 100; **Kurtubî**, XIV, 99; **İbn Kesîr**, V, 409.

627 Secde, 21.

Batşe veya **duhân** diye şüphe eden, râvî Şu'be'dir.[628]

İZAH

Burada sözü edilen azabı ve çeşitlerini kısaca açıklamaya çalışalım:

1- "YAKIN AZAP"

Âyetteki "**Yakın azap**"tan muradın ne olduğu açık değildir. Bu hususta çeşitli ihtimallerden bahsedilmiştir:

a) **Bedir**'deki mağlubiyet ve esaret acısıdır. **İbn Mes'ûd, Mesrûk** ve **Katâde** bu görüştedir.

b) Kabir azabıdır. **Berâ b. Âzib** ve **Mücâhid**'in kavlidir.

c) Kıtlık ve açlıkla cezalandırmadır. Nitekim böyle bir olay **Mekke'**de görülmüş ve yedi yıl sürmüştür. Bu süre zarfında insanlar lâşeleri, hayvan derilerini yemişler, sonunda duâ etmesi için yine Rasûlullah'a (as.) yalvarmışlardı.

d) Mala va cana gelen dünyevî musîbetlerdir. **Müslim'**in rivâyet ettiği **Übeyy** hadîsi bunun delilidir. **Ubâde b. Sâbit** ve **İbn Abbas**'dan da buna benzer rivâyetler vardır. **Hasan-ı Basrî, Dahhâk, İbrahim en-Nehaî** de bu görüştedir. Buna göre dünyadaki her türlü belâ ve sıkıntı onlar için azap, mü'minler için gufrana vesiledir.

Âyeti genel anlamıyla değerlendirmek, özel bir olaya tahsisten daha evlâdır.

2- DUHAN

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

"Gökyüzünün âşikâre bir duman getireceği günü gözetle. O duman, bütün insanları saracaktır. Bu, acıklı bir azaptır... Biz o azabı biraz kaldıracağız, fakat siz yine döneceksiniz."[629]

Duhân, lügat itibariyle duman demektir. Bu âyette bahsedilen "**Duman azabı**", yukarıda üçüncü maddede sözü edilen açlık ve

---

[628] **Müslim**, Sifatu'l-Kıyamet, 7/42.

[629] Duhân, 10-15.

kıtlık yıllarıdır. Öyle bir açlık ki, insanlar, yerle gök arasını dumandan ibaret görürlerdi. Bu azap müşriklerin isyânı ve Rasûlullah'ın (as.); **"Hz. Yusuf'un yedi kıtlık yılı gibi onlara da yedi kıtlık yılı olsun!"**[630] şeklindeki niyâzı üzerine gelmişti. Sonunda müşrikler yine Rasûlullah'a (as.) yalvarmışlar, O'nun duâsıyla bu azaptan kurtulmuşlardı.[631]

3- BATŞE

Müsrikler o kıtlık azabından kurtulur kurtulmaz, tekrar eski hallerine şirk ve isyana dönmüşlerdi. Selâmete ulaşınca, azabı unutmuşlardı. Bunun üzerine, ***"Onları şiddetle yakalayacağımız gün, şüphesiz biz intikam alırız"***[632] buyurulmuştur. İşte **Batşe** yakalayıp intikam alma olayıdır ki, **Bedir**'de tecelli etmişti.[633]

4- RÛM

750 nolu hadîste geçtiği ve **Rûm** sûresinde ifâde buyurulduğu üzere Romalılar'la İranlılar arasında yapılan ve neticesi müslümanlarla müşrikleri de ilgilendiren savaşlardır.

Müslim'in bu bâbda rivâyet ettiği hadîslerde **"Duhân, batşe, Rûm zuhûr etmiş ve geçmiştir"** diye özellikle kaydedilir.

---

[630] **Müslim**, Sifâtu'l-Kıyamet, 7/39.

[631] **Kurtubî**, XVI, 131.

[632] Duhan, 16.

[633] **Kurtubî**, XVI, 131.

سورة الأحزاب

31- AHZÂB SÛRESİ

٧٥٧- (خ م ت - عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) قال : إنَّ زَيدَ بن حارثةَ مولى رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، ما كُنَّا ندْعوهُ إلاَّ زيدَ بنَ محمد ، حتَّى نَزَلَ القرآنُ { ادْعُوهُمْ لآبائهم ، هو أقْسَطُ عند الله... } الآية. أخرجه البخاري، ومسلم ، والترمذي.

757- Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi:

"Biz, Rasûlullah'ın (as.) âzâdlısı, Hârise'nin oğlu Zeyd'i,[634] Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağırırdık. Sonunda:

"Onları babalarının adlarıyla çağırın. Allah katında bu, daha doğrudur"[635] âyeti nâzil oldu.[636]

İZAH

Burada İslâm'ın evlatlık konusunda getirdiği yeni düzenlemeye dikkat çekilmektedir. Bilindiği üzere evlatlık, her dönemde insanlar

---

[634] **Ebû Üsâme, Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl el-Kâ'bî:** ö. 8/629. Sahabîdir. Hz. Peygamber'in âzâdlısıdır. Hakîm b. Hizâm onu halası Hz. Hatice için satın almıştı. Hz. Hatice de Rasûlullah'la (as.) evlenince, Zeyd'i ona hediye etti. Babası, âzâdlık ücretini ödeyip onu kölelikten kurtarmak istemiş, Hz. Peygamber'e başvurmuş, Rasûlullah (as.) da paraya gerek olmadan isterse babasıyla gidebileceğini söylemiş, ama o; **"ben babamın evinde efendi olarak yaşamaktansa, senin yanında köle olarak kalmayı tercih ederim"** karşılığını vermişti. Hz. Peygamber de onu âzâd edip evlat edinmişti. Bir rivâyete göre erkeklerden ilk müslüman olanıdır. Hz. Peygamber onu, âzâdlı câriye Ümmü Eymen'le evlendirmiş, bu evlilikten de Üsâme dünyaya gelmişti. Zeyd, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen (Ahzâb, 33) tek sahabîdir. Hz. Peygamber onu **Medîne**'de amcası Hz. Hamza ile kardeş yapmıştı. **Bedir** dahil bütün savaşlara katılmıştı. İslâm ordusunun Başkomutanı olarak katıldığı **Mûte** savaşında şehîd düştü.

[635] Ahzâb., 5.

[636] **Buhârî**, Tefsir, 33/2; **Müslim**, Fedâilü's-Sahâbe, 10/62; **Tirmizî**, Tefsir, 34/3209.

arasında câri bir uygulamadır. Bugün dahi evlatlık uygulaması câridir, bunun için yasal düzenlemeler de yapılmıştır.

1- ZEYD B. HÂRİSE

Aslen Yemenli olan **Zeyd**, **Benû Huzâa**'nın **Kelb** kabilesindendir. Henüz sekiz yaşında bir çocukken, kaçırılarak esir edilmiş, **Ukâz** panayırında 400 dirhem karşılığında **Hakîm b. Hizâm** tarafından, halası **Hz. Hatice** için satın alınmış, **Hz. Hatice** de Rasûlullah'la (as.) evlenince, onu kendisine hibe etmişti. Rasûlullah (as.) da onu âzâd edip evlat edinmişti.

İlk müslüman olan dört kişiden biri olan **Zeyd, Bedir** dahil, bütün savaşlarda Rasûlullah'ın (as.) mâiyyetinde bulunmuştur. Hz. Peygamber, onu çok sever, gönderdiği seriyyelere komutan tayin ederdi.

Zeyd, köle olduktan bir müddet sonra, babası, onun **Mekke**'de olduğunu öğrenmiş, bedelini ödeyerek kölelikten kurtarıp almak üzere **Mekke**'ye gelmiş, Rasûlullah'a (as.) başvurmuştu. Hz. Peygamber de hiçbir karşılık beklemeden **Zeyd**'i serbest bıraktı, isterse babası ile gidebileceğini söyledi. **Zeyd** ise;

"- Babamın evinde efendi olarak yaşamaktansa, senin evinde köle olmayı tercih ederim" diyerek Rasûlullah'ı (as.) tercih etmişti.

Bunun üzerine Hz. Peygamber **Zeyd**'i evlat edindi ve **"Ben ona, o bana vâris olacaktır"** buyurdu. Bundan sonra artık **Zeyd**, **Muammed**'in oğlu **Zeyd** diye çağırıldı.

Hz. Peygamber, sonra onu, dadısı **Ümmü Eymen** ile evlendirdi. Bu evlilikten **Üsâme** doğdu. Sonra **Zeyd**'i, halasının kızı **Zeyneb bint Cahş**'la evlendirdi.

Zeyd'in belki de en büyük fazileti, Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen yegâne sahabî olmasıdır:

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا.

"...Zeyd, o kadından ilişiğini kestiği zaman, biz onu sana zevce yaptık..."[637]

---

[637] Ahzâb, 37. Bu hususta 763 numaralı ve daha sonraki hadîslere de bakınız.

Hz. Ömer, oğlu **Abdullah**'a, **Zeyd**'in oğlu **Üsâme**'yi göstererek şöyle dedi:

"- Vallahi o, Allah'ın Rasûlüne senden daha sevgili idi. Onun babası da Rasûlullah'a senin babandan daha sevgili idi."

Rasûlullah'ın (as.) vefatı esnasında **Hz. Âişe** şöyle dedi:

"Eğer Zeyd sağ olsaydı, Rasûlullah (as.) kendine onu halife seçerdi."

Zeyd, komutan olarak katıldığı **Mûte**'de şehid edilmiştir.[638]

2- EVLATLIK

Burada önemli bir konu karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber **Zeyd**'i evlat edinmişti. Hatta birbirlerine vâris olacaklarını bile söylemişti. Ondan sonra **Zeyd**'e **Muhammed'in oğlu Zeyd** denmeye başlanmıştı. Hülâsa, öz evlat gibi dinî ve hukukî açıdan âile efradından sayılmaya başlanmıştı. Bu uygulama esasen, câhiliye döneminin âdeti idi.

Fakat bilâhare **Ahzâb** sûresindeki âyetler nâzil oldu. Âyetin tamamının meâli şöyledir:

"Onları, babalarının adlarıyla çağırın. Allah katında bu, daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Bununla beraber hatâ ederseniz, size günah yoktur. Kalplerinizin kastı olanda günah vardır."

Bu âyete göre bir insan, evlatlık bile olsa, asıl babasından başkasına nispet edilemez, nüfusuna geçemez. Bundan sonra gelen âyette de evlatlığın mirasçı olması âdeti lağvedilmiştir. Buna bağlı olarak bu sûrede nâzil olan âyetler, evlatlık müessesenin aslı bulunmadığını, bunun nesebî ve hakikî bir evlatlık olmadığını ilân etmiştir. Hatta Kur'ân, bu hususu fiilen te'yid için de, **Zeyd**'in boşadığı **Zeyneb bint Cahş**'ı, **Zeyd**'in babalığı Hz. Peygamber'le evlendirdi.

Böylece evlatlık alınan çocuklar, asıl babalarının adıyla çağırılmaları emredildiği gibi, evlatlık müessesesi ile ilgili bütün

---

[638] **İsâbe**, II, 598.

hukukî münasebetler de lağvedilmiş oluyordu. Kan akrabalığı ile hükmî akrabalık tefrik ediliyor, ayrıca **Zeyneb**, Rasûlullah'a (as.) bizzat Cenâb-ı Hak tarafından nikâhlanıyordu.

Bu bâbda **Buhârî** ve **Müslim**'de rivâyet edilen diğer bir hadîse göre de, **Ebû Huzeyfe, Sâlim b. Makıl**'i evlat edinmişti. **Ebû Huzeyfe**'nin karısı **Sehle**, **Sâlim**'in, kendilerinde kalmasının yollarını aramıştı. Ancak **Sâlim** erkek olduğu, âilede kadınların da bulunduğu, bu yüzden onlarla beraber kalmasının mahremiyet açısından ortaya çıkardığı zorluğu Rasûlullah (as.);

"- Sâlim'i emzir, böylece sen ona süt ana olup haram olursun" buyurarak çözmüştü.

٧٥٨- (خ م — أبو هريرة رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : « مامن مُؤمنٍ ، إلا وأنا أولَى الناس به في الدنيا والآخرة ، اقْرءوُا إنْ شئتم { النبيُّ أوْلَى بالمؤمنين من أنفسهم } [الأحزاب : ٦] فأيُّما مُؤمنٍ ترَكَ مالا فلْيَرِثْهُ عَصَبتُه من كانوا ، فإن ترك دينا أو ضَياعا ، فليأتِني فأنا مولاه ». أخرجه البخاري ، ومسلم.

758- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hiçbir mü'min yoktur ki, ben kendisine dünya ve âhirette insanların en yakını olmayayım! Dilerseniz, *'Peygamber mü'minlere kendi öz canlarından evlâdır'*[639] âyetini okuyunuz! Herhangi bir mü'min (ölür de) **geriye mal bırakırsa, bu mala, kim olurlarsa olsunlar, onun vârisi mirasçı olsun! Kim de geriye bir borç veya fakir bir âile bırakmışsa, onlar bana gelsin çünkü ben onun velisiyim."**[640]

---

639 Ahzâb, 6.

640 **Buhârî**, Kefâlet, 5; İstikraz, 11; Tefsir, 33/1; Nafakat, 1; Ferâiz, 4, 15, 25; **Müslim**, Ferâiz, 4/14.

İZAH

Hz. Peygamber, ölen bir insanın, önce borçlu olup olmadığını sorar, borcu yoksa namazını kılardı. Şâyet borcu var ve bunu ödeyecek mal da bırakmamışsa, ashâbına; **"Arkadaşınızın namazını kılın!"** buyururdu.

Ancak bu hadîste, biraz farklı bir durumla karşılaşıyoruz. Burada Rasûlullah (as.); **"Ölen bir mü'min, geride mal bırakmışsa, o mal mirasçılarına aittir, şâyet borç bırakmışsa, bu bana aittir, çünkü ben onun velisiyim"** buyurmaktadır.

İbn Battâl, borç ödeme hadîsinin, önceki uygulamayı nesh ettiğini söylerken, **Kitâbu'l-Kefâlet**'te **Buhârî**'nin rivâyet ettiği bir hadîse göre fetih ve ganimetler üzerine Rasûlullah'ın (as.) böyle hareket ettiği belirtilmekte, **Kirmânî** de fakir ölülerin borçlarını ödemenin, Hz. Peygamberin özelliklerinden olduğunu söylemektedir..

İbn Hacer, buna, bütün yöneticilerin, borçlu olarak ölen fakirlerin borçlarını devlet hazinesinden ödemeleri gerektiğini ilâve eder ve **İbn Battâl**'dan naklen bunu yapmayan yöneticilerin kıyâmette hesaba çekileceğini söyler.

SOSYAL DEVLET

Burada İslâm hukuk sisteminin getirdiği sosyal devlet ilkesinin çarpıcı bir örneğini görüyoruz. Buna göre devlet, borçlu olarak ölen ve geride de borcunu karşılayacak mal bırakmayan fakirlerin borçlarını öder. Böylelikle alacaklının mağdûriyetini önler, borçluyu da vebâlden kurtarır. Artık insanlara yardım ederken, hiç kimse, **"Yarın bu adamın başına bir şey gelirse, benim param ne olacak?"** diye düşünmez. Bu hal, toplumda dayanışmayı, sevgi ve birliği sağlar, O borcu ödemekle devlet, fakir vatandaşını uhrevî sorumluluktan da kurtarmış olur.

Bu hususun, dürüst ticaret erbabının iflâsına da teşmil edilip edilmeyeceği, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Fakir vatandaşların, devletin sosyal güvenlik garantisi altında bulunması ise, İslâm'ın en önemli prensiplerinden biridir. Ölüyü

mezarında sıkıntı çekmemesi için prensipler vaz' eden İslâm, yaşayan insanı dünyada sıkıntıdan kurtarmayı daha öncelikle düşünür.

Hz. Peygamber'in ilk dönemlerde, borçlu olarak ölen fakirlerin cenazelerini kılmaktan imtinâ etmesi ise, insanların, hâl-i hayatlarında borçlarını ödemek için mümkün olan gayreti göstermelerini teşvik ile izah edilebilir. Şüphesiz ki aynı teşvik, bir açıdan diğer insanlar için de akla gelir. Yâni Hz. Peygamberin, o mü'minin namazının kılınmasını sağlamak için, diğer insanlar da o fakir ve borçlu mevtânın borcunu karşılamak için gayret göstermek gibi tamamen ahlakî bir teşvik de düşünülebilir.

Hadisin devamında Rasûlullah (as.); **"...Kim geride fakir bir âile bırakmışsa bana gelsin!"** buyurmaktadır. Bu cümle de, fakir ve bakıma muhtaç insanların, devlet güvencesi altında bulunduklarını ifâde etmektedir. Zaten ölenin ihtiyacını, yâni borcunu karşılamak devletin görevi ise, yaşayan insanın ihtiyacını karşılamak, öncelikle görevidir. Sosyal devlet ilkesi de, hiç şüphesiz bunu gerektirir.[641]

٧٥٩- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله تعالى: **{ما جَعلَ اللّه لِرَجلٍ من قَلبَيْن في جوْفه}** [الأحزاب: ٤] قال أبو ظبيان : قُلنا لابنِ عباسٍ : أرأيت قولَ اللّه تعالى { ما **جَعلَ اللّهُ لِرَجلٍ من قَلبَيْن في جَوْفه** } ما عَنا بذلك ؟ قال : قام رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما يُصلّي ، فَخطَرَ خَطْرَة ، فقال المنافقون الذي يُصلون معه : ألا ترى أنَّ له قلْبَين : قلبا معكم ،وقلبا معهم ؟ فأنزل اللّه تعالى : { **ما جَعلَ اللّه لِرَجلٍ من قَلبَيْن في جَوْفه** }

أخرجه الترمذي.

759- İbn Abbas'dan rivâyet ediliyor:
Ebû Zıbyân[642] der ki:

641 Bkz., **İbn Hacer**, V, 245; XIII, 493; **Aynî**, XXIII, 235; **Kurtubî**, XIV, 122.

642 **Ebû Zıbyân, Husayn b. Cündüb b. Amr b. el-Hâris el-Cenbî el-Mezhicî el-Kûfî**: ö. 90/709. Kûfeli tâbiîlerdendir. Hz. Ali, Ammâr ve Üsâme b. Zeyd'i dinlemiştir. Kendisinden A'meş ve İbrahim en-Nehaî rivâyet etti. Hicrî 50 yılında Yezîd b.

İbn Abbas'a sorduk:

"- Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamıştır"[643] âyeti hakkında ne dersin? Allah bununla neyi kastetmiştir?"

Şöyle dedi:

"- Bir gün Rasûlullah (as.) namaz kılıyordu. Bir şey hatırladı, durakladı. Onunla birlikte namaz kılan münafıklar;

"Baksanıza, O'nun iki tane kalbi var; biri sizinle, diğeri de onlarla" dediler. Yüce Allah bunun üzerine;

"Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamıştır" âyetini indirdi."[644]

٧٦٠- (خ م ــ ***عائشة*** رضي الله عنها) في قوله تعالى **{إذْ جاءُوكم من فَوْقِكُم ومن أسْفَلَ منكم ، وإذْ زَاغَت الأبْصَارُ وبَلَغَت القُلوبُ الحَناجرَ }** [الأحزاب : ١٠] قالت : كان ذلك يومَ الخَنْدَق. أخرجه البخاري ، ومسلم.

760- Hz. Âişe;

"O vakit kâfirler, üstünüzden ve altınızdan size saldırmışlardı. O zaman gözler korkudan yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı"[645] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu işler, Hendek savaşında oldu."[646]

Muâviye ile birlikte **İstanbul** muhasarasına katıldı. İttifakla sika kabul edilen râvîlerdendir; hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Kûfe**'de vefat etti.

643 Ahzâb, 4.

644 **Tirmizî**, Tefsir, 34/3199.

645 Ahzâb, 10.

646 **Buhârî**, Meğâzî, 29. **İbnu'l-Esîr**, bu hadîsi **Müslim**'in de tahric ettiğini söylemektedir. Ancak hadîsi **Müslim**'de bulamadık. Bu durum, ya nüsha farklılığından, ya da hadîsi **el-Humeydî**'nin eserinden almış olmasından kaynaklanmaktadır.

İZAH

Yukarıdaki âyet-i kerîmede, müslümanların **Hendek** savaşı esnasındaki hâlet-i rûhiyeleri pek güzel tasvir ediliyor; müslümanlar her taraftan kuşatılmışlar, gözler korkudan yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı. Âyetin devamında şöyle buyurulur:

"O zaman siz, Allah'a karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler imtihana uğratılmışlardı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı."[647]

HENDEK SAVAŞI

Hendek muharebesi, müslümanların yaptıkları en zorlu savaşlardan biridir. Bu savaş, hicrî 5 , miladî 627 yılında, **Şevvâl** ayının 8-29'u arasında cereyan etmiştir.

Bu savaşta düşman; **Mekke** müşrikleri, **Ğatafan, Benû Müstalik, Ehâbiş, Fezâre, Mürre, Eşca', Sakîf** ve **Süleym** kabilelerinden meydana gelen büyük bir ittifak oluşturmuştu. Müslümanların 3.000 civarında kuvvetine karşılık düşman, 10.000 kişi ile saldırıyordu.

"Üstünüzden ve altınızdan" ifâdesi, müslümanların mevki itibariyle her taraftan kuşatıldıklarına işaret etmektedir.

Bu kuvvetli düşmana, müslümanlardaki silah ve teçhizat yokluğu ile açlık ve kıtlık da eklenince, Rasûlullah (as.) ve ashâbı, çareyi büyük hendekler kazmak suretiyle kendilerini müdafaada buldular.

İşte yukarıdaki âyet, bu çetin savaşta müslümanların durumuna ve hâlet-i rûhiyesine işaret etmektedir.

٧٦١- (*خ م ت س ــ أنس بن مالك* رضي الله عنه) قال : نَرى هذه الآية نزلت في عَمِّي أنَسِ بن النَّضِر { من المؤمنين رجال صَدَقُوا ما عاهَدُوا اللّهِ عليه } [الأحزاب : ٢٣].

---

[647] Ahzâb. 11.

أخرجه البخاري. وقد أخرج هو ومسلم ، والترمذيُّ هذا الحديث بأطول منه ،وهو مذكورٌ في غزوة أحد،من كتاب الغزوات ، من حرف الغين.

761- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri sözde sadakat gösterdiler..."[648] âyeti, amcam Enes b. en-Nadr[649] hakkında nâzil oldu."[650]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Aynı hadîsi **Müslim** ve **Tirmizî**, daha uzun bir şekilde tahric ettiler. Bu rivâyet, Kitâbu'l-Ğazâvât'da, Uhud Gazvesi bahsinde gelecektir.

İZAH

Enes b. Mâlik'in amcası olan **Enes b. Nadr, Bedir** savaşma katılamamıştı. müslümanlar **Bedir**'den dönünce;

---

[648] Ahzâb, 23.

[649] **Enes b. en-Nadr b. Damdam el-Hazrecî en-Neccârî el-Ensârî**: Sahabîdir. Meşhur sahabî Enes b. Mâlik'in amcasıdır. Bedir savaşına katılamamış ve bundan son derece üzülmüştü. **"Ey Allah'ın Rasûlü; müşriklerle yaptığın ilk savaşına katılamadım. Ama eğer Allah bana müşriklerle savaşmayı nasip ederse, ne yapacağımı herkes görecek"** diyerek Hz. Peygamber'den özür dilemişti. **Uhud** savaşına katıldı. Bu savaşta Müslümanların dağıldıkları sırada kılıcını sıyırmış ve; **"Allah'ım bu müslümanların yaptıklarından özür diliyorum, şu müşriklerin yaptıklarından da ben berîyim"** diyerek düşmana saldırmıştı. Bir ara Sa'd b. Muâz'ı görmüş ve ona; **"ey Sa'd, ben şu Uhud dağının eteğinde cennetin kokusunu duyuyorum"** demişti. Neticede **Uhud**'da şehid oldu, üzerinde seksenden fazla kılıç, ok ve mızrak yarası vardı. Müşrikler onun uzuvlarını parçalamışlardı, bu yüzden tanınmaz haldeydi, kızkardeşi elbisesinden tanıyabilmişti. Hakkında; ***"öyle mü'minler vardır ki, onlar Allah'a verdikleri sözlerini yerine getirirler..."*** âyeti (Ahzâb 23) nâzil olmuştu.

[650] **Buhârî**, Tefsir, 33/3; **Müslim**, İmâret, 41/148; **Tirmizî**, Tefsir, 34/3200.

"- Rasûlullah'ın (as.) müşriklerle yaptığı ilk savaştan geri kaldım. Eğer bundan böyle Allah bana bir savaş nasip ederse, neler yapacağımı Allah da görecektir" demişti.

Bu sözü ile **Enes b. Nadr, Bedir** savaşına katılamamaktan dolayı duyduğu sıkıntı ve acıyı dile getiriyordu. **Uhud** savaşında müslümanlar, paniğe kapılıp dağılmaya başlayınca, hatta Peygamber öldü şâyiası ile herkes can telaşına düşünce:

"- Ya Rab! Şu müşriklerin yaptıklarından sana sığınıyorum. Şu müslümanların yaptıklarından da senden özür diliyorum" diyerek yalın kılıç müşriklere saldırmıştı. Bu sırada **Sa'd b. Muâz'**ı görmüş;

"- Ey Sa'd! Vallahi cennetin kokusunu Uhud dağının eteklerinde duyuyorum" demiş, harp sahnesinde büyük kahramanlıklar göstererek şehid oluncaya kadar kılıç sallamıştı. Vücudu tanınmaz hale gelmiş, yalnız kızkardeşi onu parmaklarından keşfedebilmişti.

İşte âyet-i kerîme, **Enes b. Nadr'**ın, **Bedir** savaşı sonrasında Allah'a verdiği sözü yerine getirdiğini övgü ile dile getiriyor ve şöyle devam ediyor:

"Onlardan bir kısmı ahdini yerine getirdi. Bir kısmı da sırasını gözlüyor. Onlar, hiçbir şekilde ahidlerini değiştirmediler."

Yukarıdaki hadîs, her ne kadar âyet-i kerîmenin, **Enes b. Nadr'**ı kastettiğini belirtmekte ise de, âyetin ifâdesi mutlaktır; bu tavsife uygun düşen herkesi kapsar. **Enes**, bu tavsifin en güzel ve en çarpıcı örneğidir.[651]

٧٦٢- (ت ــ *أمُّ عمارَ الأنصارية* رضي الله عنها) قالت: أُتيتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم فقلت: ما أرَى كُلَّ شيءٍ إلا للرجال وما أرى النساءَ يُذْكرْنَ بشيءٍ فنزلت **{إن المسلمين والمسلمات – إلى قوله –: أَعدَّ اللّه لهم مغفرة وأجرا عظيما }** [الأحزاب : ٣٥]. أخرجه الترمذي.

651 Bkz., **İbn Hacer**, VIII, 100.

762- Ümmü Umâre el-Ensâriye[652] anlatıyor :

Rasûlullah'a (as.) gidip dedim ki;

"- Görüyorum ki, her şey erkekler için... Herhangi bir şeyde kadınların zikredildiği yok!"

Bunun üzerine;

"Muhakkak ki müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, Allah'ın buyruğunu yerine getiren erkekler ve kadınlar, sadık erkekler ve sadık kadınlar, sabırlı erkekler ve sabırlı kadınlar, mütevâzi erkekler ve mütevâzi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve kadınlar için Allah, büyük bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır"[653] âyet-i kerîmesi nâzil oldu.[654]

٧٦٣- (ت ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : لو كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم كاتمًا شيئًا من الوَحْي ، لكتَم هذه الآية : { إذ تقولُ للذي أنعمَ اللّه عليه} [الأحزاب : ٣٧] يعني: بالإسلام {وأنعمتَ عليه}: بالعتق فَأَعْتَقْتَهُ {أمْسِكْ عليك زوجَك، واتّقِ اللّه وتُخفي في نفسك مَا اللّهُ مُبديه، وتَخْشَى النَّاسَ، واللّهُ أحَقُّ أنْ تخشَاهُ، فلما قَضَى زيدٌ منها وطَرا زَوَّجْناكها لكَيْلاَ يكون على المؤمنين حَرَجٌ في أزواج أدْعيائهم، إذا قَضَوْا منهن وطَرا، وكان أمرُ اللّه مفعولا } [الأحزاب: ٣٧] فإنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم لما تَزَوَّجها ، قالوا : تزوَّجَ حَليلةَ ابنه ، فأنزل اللّه تعالى {ما كان محمدٌ أبا أحدٍ من رجالكم ، ولكن رسولَ اللّه وخاتَمَ النبيين } [الأحزاب : ٤٠] وكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم تَبَنَّاهُ وهو

---

[652] **Ümmü Umâre, Nesibe bint Kâ'b el-Ensariye el-Hazreciye:** ö. 13/634. Hanım sahabîlerdendir. **Akabe** ve Rıdvan bîatlarına, **Uhud, Hudeybiye, Huneyn** ve **Yemâme** savaşlarına, Rıdvan katıldı. **Uhud**'da 12, **Yemâme**'de 11 kılıç yarası almıştı. Hz. Ebû Bekir, halifeliği sırasında onu ziyaret ederdi. **Yemâme** savaşında kolu kesildi ve orada şehîd oldu.

[653] Ahzâb, 35.

[654] **Tirmizî**, Tefsir, 34/3211.

صغيرٌ، فلبثَ حتى صارَ رَجُلا، يقالُ له: زَيْدُ بنُ مُحمَّد، فأنزل اللّه تعالى: **{ادْعُوهم لآبائهم وهو أقْسَطُ عند اللّه فإن لم تعلموا آباءهم فإخوانُكم في الدِّينِ ومَواليكم}** فُلانٌ مولى فُلانٍ وفلانٌ أخو فلانٍ **{وهو أقْسَطُ عند اللّه}** يعني: أعدلُ عند اللّه.

وفي رواية مختصرا : لوكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم كاتما شيئا من الوَحْيِ ، لكَتَم هذه الآية : **{ إذ تقولُ للذي أنعمَ اللّه عليه }** لم يزدْ. أخرجه الترمذي.

763- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Eğer Rasûlullah (as.), Allah'ın vahyinden herhangi bir şeyi gizlemiş olsaydı, muhakkak şu âyeti gizlerdi:

"Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği *(yâni İslâm nimetini ihsan ettiği),* ***senin de*** *(kendisini âzâd etmekle)* ***ihsanda bulunduğun kimseye*** *(yâni Zeyd b. Hârise'ye);* **'Karını nikâhında tut ve Allah'tan kork!'** ***diyordun. Halbuki içinde, Allah'ın açığa vuracağı şeyi saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun. Allah, kendisinden sakınıp korkmana daha lâyıktı... Ne zaman ki Zeyd, o kadından ilişiğini kesti; evlatlıkların, ilişkilerini kestikleri zevcelerini nikâhlamakta, mü'minlere bir günah olmadığını*** *(göstermek)* ***için biz onu sana zevce yaptık. Allah'ın emri, yerine getirilmiştir."***[655]

Rasûlullah (as.), onunla evlenince, insanlar; "Oğlunun karısı ile evlendi" diye söylediler. Bunun üzerine şu âyet geldi:

"Muhammed, sizin adamlarınızdan birinin babası değildir. Fakat O, Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."[656]

Zeyd henüz küçükken, Hz. Peygamber onu evlat edinmişti. Aradan zaman geçti ve Zeyd (koca) adam oldu. Ona Muhammed'in oğlu Zeyd deniliyordu. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi:

"Onları babalarına nispetle çağırın. Allah katında bu, daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, dinde kardeşleriniz ve

---

655 Ahzâb. 37.

656 Ahzâb, 40.

***âzâdlılarınızdır"*[657] Yâni **"falanın âzâdlısı filan"**, **"falanın kardeşi filan"** diye çağırın."

***"Bu, Allah katında daha doğrudur"*,** yâni daha âdildir."[658]

RİVÂYETLER

Hadisin muhtasar bir rivâyetinde de sadece; "Eğer Rasûlullah (as.), vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı, mutlaka; ***'Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de ihsanda bulunduğun kimseye...'*** âyetini gizlerdi" ibâresi yer alır.[659]

٧٦٤ـ (خ ت س ـ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) قال: جاء زيد بن الحارثة يشكو فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "**اتق الله وأمسك عليك زوجك.**" قال أنس: لو كان رسول الله صلى الله عليه وسلم كاتما شيئا من الوحي لكتم هذه الآية قال: وكانت تفخر على أزواج رسول الله صلى الله عليه وسلم تقول: زوجكن أهاليكن و زوجني الله من فوق سبع سموات.

وفي رواية قال: (**و تخفي في نفسك ما الله مبديه**) نزلت في شأن زينب بنت جحش و زيد بن حارثة.

أخرجه البخاري. و في رواية الترمذي قال: لما نزلت هذه الآية (**و تخفي في نفسك ما الله مبديه**) في شأن زينب بنت جحش ، جاء زيد يشكو ، فهم بطلاقها ، فاستأمر النبي صلى الله عليه وسلم. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: " **وأمسك عليك زوجك ، اتق الله**."

و في أخرى له قال : لما نزلت هذه الآية في زينب بنت جحش (**فلما قضى زيد منها وطرا زوجناكها**) قال: وكانت تفخر على أزواج النبي صلى الله عليه وسلم ، تقول : زوجكن أهلوكن ، و زوجني الله من فوق سبع سموات.

---

[657] Ahzâb, 33/5.

[658] **Tirmizî**, Tefsir, 34/3207-3208. Musannıf işaret etmemesine mukabil hadîs, **Buhârî**, Tevhid, 22 ve **Müslim**, İman, 77/287 de de rivâyet edilmiştir.

[659] Bu hususta, 757 ve 764 nolu hadîslere ve izahlarına da bakınız.

وفي رواية النسائي قال : كانت زينب تفخر على نساء النبي صلى الله عليه وسلم ، تقول: أنكحني من السماء. و فيها نزلت آية الحجاب.

764- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Zeyd b. Hârise, (karısından Rasûlullah'a) şikâyette bulundu. Rasûlullah (as.) ise;

"- Allah'tan kork, hanımını nikâhında tut!" diyordu.

Enes dedi ki:

"Şâyet Rasûlullah (as.) vahiyden bir şeyi gizleseydi, mutlaka bu âyeti gizlerdi. **Zeyneb**, Rasûlullah'ın (as.) hanımlarına karşı;

"- Sizi âileleriniz nikâhladı, beni ise yedi kat göklerin üstünden Allah nikâhladı" diyerek övünürdü.[660]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Enes şöyle dedi:

"İçinde Allah'ın açığa vuracağı şeyi gizliyordun" âyeti, Zeyneb bint Cahş ve Zeyd b. Hârise'nin meselesi hakkında nâzil oldu."

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Zeyneb bint Cahş olayında, ***'İçinde, Allah'ın açığa vuracağı şeyi gizliyordun'*** âyetinin nuzûlüne yol açan meselede, Zeyd, Rasûlullah'a (as.) gelip karısından şikâyetçi olmuş, onu boşamak için Hz. Peygamberin iznini almak istemişti. Rasûlullah (as.) şöyle demişti:

"- Hanımını nikâhında tut ve Allah'tan kork!"

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Zeyneb bint Cahş hakkında nâzil olan ***"Zeyd, o kadından ilişiğini kesince, biz onu sana zevce yaptık"*** âyeti hakkında Enes şöyle dedi:

"Zeyneb, Rasûlullah'ın (as.) hanımlarına karşı;

---

[660] **Buhârî**, Tevhid, 22; Tefsir, 33/6; **Tirmizî**, Tefsir, 34/3212-13; **Nesâî**., Nikâh, 26.

"- Sizi âileleriniz evlendirdi, beni ise yedi kat göklerin üstünden Allah evlendirdi" diyerek övünürdü.

Nesâî'nin rivâyetinde ise Enes şöyle dedi:
"Zeyneb, Peygamberin hanımlarına karşı övünürdü, şöyle derdi:
"- Beni Allah, göklerde nikâhladı."
Hicâb âyeti de (Zeyneb'in düğünü) sırasında nâzil oldu."

İZAH

Zeyneb, Hz. Peygamberin halası **Ümeyme bint Abdulmuttalib**'in kızıdır. Kureyşden asîl bir âileye mensuptur. Rasûlullah (as.) onu, âzâdlı kölesi **Zeyd**'le evlendirdi. Yüce Allah, Peygamberine, **Zeyneb**'le evleneceğini önceden haber vermişti. Ama Rasûlullah (as.), evlatlığının karısını aldı, diye insanların fitne çıkaracaklarından korkarak bunu gizliyordu. Genç ve güzel bir kadın olan **Zeyneb**, asîl bir âileye mensup ve Rasûlullah'ın (as.) da akrabası olması hasebiyle, bir köle olan **Zeyd**'i kendine yakıştıramıyor, geçimsizlik yapıyordu. **Zeyd** de gururuna ve şahsiyetine düşkün biri olduğu için onun büyüklenmesine dayanamıyor ve ısrarla Rasûlullah'a (as.) başvurup boşanmak için izin istiyordu. Hz. Peygamber de insanların dedikodularından çekinerek, bildiğini gizliyor ve;

"- Allah'tan kork, Zeyneb'i nikâhında tut!" diyor, ama içinden boşamasını istiyordu. Çünkü bunu, Allah kendisine haber vermişti. Sonunda âyet geldi ve her şeyi açığa çıkardı.

İşte yukarıdaki hadîste de ifâde edildiği üzere, eğer Hz. Peygamber Kur'ân'dan bir şey gizlemiş olsaydı, içinde sakladığı bu duyguyu açıga vuran âyeti gizlerdi.[661]

٧٦٥- (خ م ت س ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أَنَّهُ كان ابنَ عَشْرِ سنين مَقْدَمَ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، قال : وَكُنَّ أُمَّهاتِي يُواظِبْنَنِي على خدمةِ رسولِ اللّه صلى الله

[661] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 478.

عليه وسلم ، فَخَدَمْتُهُ عَشْرَ سنينَ ، وتُوُفِّيَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، وأنا ابنُ عشرين سنة ، وكنتُ أعلَمَ النَّاسِ بشأنِ الحجاب حين أُنْزِلَ ، وكان أول ما نزل في مُبْتَنَى رسول اللّه صلى اللّه عليه وسلم بزينب بنت جحش: أصبَحَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم عَروسا بها فدعا القومَ فأصابوا الطعام ثم خرجوا وبقي رَهْطٌ منهم عند النبي صلى الله عليه وسلم فأطالوا المُكْثَ فقام النبي صلى الله عليه وسلم فخرج وخرجتُ معه لكَيْ يخرجوا فمشى النبيُّ صلى الله عليه وسلم ومَشَيْتُ حتّى جاءَ عَتَبَةَ حُجْرَةِ عائشة، ثم ظَنَّ أنهم خرجوا ، فرجع ، ورجعتُ معه ، حتى إذا بلغ عَتَبةَ حُجْرَةِ عائشة ظنَّ أنهم خرجوا ، فرجع ورجعت معه ، فإذا هم قد خرجوا ، فضرب النبيُّ صلى الله عليه وسلم بيني وبينه بالسِّتْرِ ، وأُنْزِلَ الحجابُ.

زاد في رواية: أنا أعْلَمُ النَّاسِ بالحِجَابِ وكان أُبَيُّ بن كعب يسألُني عنه. هذه رواية البخاري ومسلم.

وللبخاري من رواية الجَعْد عن أنس ، قال : مَرَّ بنا أنسٌ في مسجد بني رفاعة ، فسمعته يقولُ: كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا مَرَّ بِجَنَبَاتِ أُمِّ سُليم دَخلَ عليها فَسَلَّمَ عليها ، ثم قال : كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم عَروسا بزينبَ ، فقالت لي أُمُّ سُلَيم : لَوْ أَهْدَينا رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم هَدِيَّةً ؟ فقلتُ لها : افْعَلي ، فعمَدتُ إلى تَمرٍ وسَمْنٍ وأقط ، فاتخذتْ حَيْسَةً في بُرْمَة ، فأرسلتْ بها مَعي إليه ، فانطلقتُ بها إليه ، فقال [لي]: ضَعْها ، ثُمَّ أمرني ، فقال : ادْعُ لي رجالا سَمَّاهم،وادْعُ لي من لَقيتَ ، قال : ففعلْتُ الذي أمرني ، فرجعتُ ، فإذا البيتُ غاصٌّ بأهله ورأيتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وضَعَ يدَهُ على تلْكَ الْحَيْسَة وتَكَلَّمَ بما شاء اللّهُ ثم جعل يدْعُو عشرة عَشرَةَ يأكلونَ منه ويقولُ لهم: اذكروا اسم اللّه وليأكلْ كُلُّ رُجل ممّا يليه حتى تصدَّعُوا كلُّهم، فخرَجَ مَنْ خَرَجَ وبقيَ نفرٌ يتحدَّثون ثم خرج النبيُّ صلى الله عليه وسلم نحو الحُجرات وخَرجتُ في إثْره فقلتُ: إنهم قد ذَهبُوا فرجع فدخل البيتَ وأرْخَى السِّتْرَ وإنِّي لَفي الحجرة وهو يقول **{يا أيها الذين آمنوا لا تدخلوا بيُوتَ النبيِّ إلاّ أنْ يُؤذَن لكم إلى طعامٍ غيرَ ناظرين إناهُ ولكن إذا دُعِيتُمْ فادخلوا فإذا طَعِمْتُم فانْتَشروا ولا مُسْتَأنسين لحديث إن ذلكم كان يُؤذي النبيَّ فيستحيي منكم واللّه لا يستحيي من الْحقِّ}** [الأحزاب: ٥٤].

وقال الجعدُ : قال أنس : إنَّهُ خدم النبي صلى الله عليه وسلم عَشْرَ سنين.

ولمسلم من رواية الْجَعْد أيضا قال : تزوج رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فدخل بأهله،قال: فَصَنَعَتْ أُمّي أُمّ سُلَيم حَيْسا ، فجعلتْهُ في تَوْر ، فقالت : يا أنسُ ، اذْهَبْ بهذا إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ،فقل:بعَثَتْ بهذا إليك أُمّي ، وهي تُقْرِئُكَ السلام، وتقول : إنّ هذا لَكَ منّا قليلٌ، فقال : **ضَعْهُ**، ثم قال :« **اذهب فادْعُ لي فُلانا وفُلانا [وفلانا] ومَنْ لقيت**»، قال: فدعوتُ من سَمَّى ومن لقيتُ، قال : قُلْتُ لأنسٍ : عَدَدَ كَمْ كانوا ؟قال: زُهاء ثلاثمائة ، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **يا أنسُ** ، **هات التَّوْرَ** ، قال : فدخلوا حتى امتلأت الصُّفَّةُ والحُجْرَةُ ، فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : **ليَتحلّقْ عشرةٌ** ، **عشرة** ، **وليأكلْ كلُّ إنسان مما يليه** ، قال : فأكلوا حتى شبعوا ، قال : فخرجتْ طائفةٌ ،و دخلت طائفة، حتى أكلوا كلُّهم ، فقال لي : **يا أنسُ، ارفع** ، فرفعتُ ، فما أدري حين وضعتُ كان أكثرَ ، أم حين رفعتُ ؟ قال : وجلس طوائفُ منهم يتحدَّثون في بيت رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، ورسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم جالسٌ ، وزوجتُهُ مُوَلِّيَةٌ وجهها إلى الحائط ، فثقُلوا على رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فخرج رسول اللّه صلى الله عليه وسلم فسلَّمَ على نسائه ثم رجع،فلما رأوْا رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قد رجعَ،ظنُّوا أنهم قد ثقُلوا عليه ، قال:فابتدروا الباب،فخرجوا كلُّهم، وجاءَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، حتى أرخى السِّتْرَ ، ودخلَ وأنا جالسٌ في الحُجْرة ، فلم يلْبَثْ إلا يسيرا،حتى خرج عليَّ،وأُنزلت هذه الآية،فخرج رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم وقرأهُنَّ على الناس:**{يا أيُّها الذين آمنوا لا تدخلوا بُيوتَ النبيِّ ، إلا أن يُؤذَنَ لكم... }** إلى آخر الآية،قال:الجعد:قال أنس:أنا أحْدَثُ الناس عهدا بهذه الآيات ، وحُجِبْنَ نساءُ النبي صلى الله عليه وسلم.

وفي أخرى للبخاري قال : بنى النبيُّ صلى الله عليه وسلم بزينبَ ، فأوْلَمَ بخبز ولحم ، فأُرْسِلْتُ على الطعام داعيا ، فيجيءُ قومٌ فيأكلونَ ويخرجونَ ، ثم يجيءُ قومٌ فيأكلونَ ويخرجونَ، فدعوتُ حتى ما أجدُ أحدا أدْعُو ، فقلتُ : يانبيَّ اللّه ، ما أجدُ أحدا أدعو، قال : « **ارفعوا طعامكم** » وبقي ثلاثةُ رهْطٍ يتحدَّثونَ في البيت ، فخرجَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فانطلق إلى حُجْرة عائشة ، فقال : « **السلام عليكم أهلَ البيت ورحمةُ اللّه** » ، وقالت : وعليك السَّلامُ ورحمة اللّه ، كيف وجدتَ أهلكَ ؟ باركَ اللّهُ لك ، فتقرَّى حُجَرَ نسائه كُلِّهنَّ ، يقولُ

لهن كما يقولُ لعائشة ، ويقُلْنَ له كما قالت عائشةُ ، ثمَّ رجعَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فإذا رهطٌ ثلاثةٌ في البيتِ يتحدَّثونَ، وكان النبيُّ صلى الله عليه وسلم شديدَ الحياء ، فخرج مُنْطلقا نحو حُجرة عائشة ، فما أدري أخبرْتُهُ أو أُخْبِرَ أنَّ القومَ قد خرجوا، فرجع حتى وضع رِجْلَهُ في أُسْكُفَّة الباب داخلة، وأُخرى خارجة، أَرْخى السِّتر بيني وبينه، وأُنزلَ الحجابُ.

وفي أخرى له قال :أَوْلَمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حينَ بَنَى بزَيْنبَ بنْت جحشٍ ، فأشبعَ النَّاسَ خُبْزا ولحما وخرجَ إلى حُجَرِ أُمَّهات المُؤمنينَ كما كان يصنَعُ صبيحة بنائه فيُسلِّمُ عليهنَّ ويدْعُو لهنَّ ويُسَلِّمْنَ عليه ويدعون له، فلما رجع إلى بيْته، رأى رجلين، جرى بهما الحديث فلما رآهما رجَعَ عن بيته، فلما رأى الرَّجُلان أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رجع عن بيته وثَبا مُسْرِعَين فما أدْري أنا أخبرته بخُرُوجهما أو أُخْبِر؟ فرجع حتّى دخلَ الْبيْتَ وأرْخى السِّتْرَ بيْنِي وبينَهُ وأُنْزلت آيةُ الحجاب.

وأخرج الترمذي من هذه الروايات رواية الجعد التي أخرجها مسلم.

ولَهُ في رواية أُخرى قل: بنى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بامرأةٍ من نسائه،فأرْسَلَني، فدعوتُ له قوما إلى الطعام ، فلمَّا أكلوا وخرجُوا ، قام رسول اللّه صلى الله عليه وسلم مُنْطلقا قِبَلَ بيت عائشة، فرأى رجلين جالسيْنِ ، فانصرفَ راجعا ، فقام الرَّجُلان فخرجا ، فأنزلَ اللّه **{ يا أيُّها الذين آمنوا لا تدخلوا بيُوتَ النبيِّ إلاّ أنْ يُؤذَن لكم إلى طعامٍ غيرَ ناظرين إناهُ}**.

قال : وفي الحديث قِصةٌ.

وقد أُخرج البخاري هذه الرواية مختصرة قال:بنى رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم بامرأة ، فأرسلني ، فدعوتُ له رجالا إلى الطعام ، لم يَزدْ على هذا،ولم يُسَمِّها.

وللترمذي من طريق آخر قال : كنتُ مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم ،فأتى بابَ امرأة عَرَّس بها، فإذا عندها قومٌ ، فانطلق يقضي حاجته واحْتَبسَ ، ثم رجع وعندها قومٌ ، فانطلقَ، فقضى حاجتهُ ، فرجع وقد خرجوا ، قال : فدخلَ وأُرْخى بيني وبينه ستْرا ، قال : فذكرتُه لأبي طلحة ، قال : فقال :لئن كان كما تقولُ ليَنزلَنَّ في هذا شيءٌ. قال : فنزلت آية الحجاب.

وأخرج النسائي من هذه الروايات : رواية مسلم من طريق الجعد.

765- Enes b Mâlik anlatıyor; O, Rasûlullah'a (as.) götürüldüğünde on yaşında idi. Şöyle diyor:

"Ebeveynim beni Rasûlullah'ın (as.) hizmetine verdiler. On yıl Hz. Peygamber'e hizmet ettim. Ben yirmi yaşına basınca, Rasûlullah (as.) vefat etti. Örtünme hükmünün nüzulünü insanların en iyi bileni benim. Hz. Peygamber (as.), Zeyneb bint Cahş'la evlendikten (sonra) ilk nâzil olan (hüküm) budur. O gün Rasûlullah (as.) gerdeğe giriyordu. İnsanları davet edip ziyafet verdi. Sonra herkes dağıldı. Ancak Rasûlullah'ın (as.) yanında hâla bir gurup insan kalmıştı. Onlar, uzun süre (kalkmayıp) oturdular. (Bir ara) Rasûlullah (as.), artık dağılsalar düşüncesiyle kalktı, dışarı çıktı. Ben de O'nunla birlikte çıktım. Bir müddet yürüdü, ben de yürüdüm. Hz. Âişe'nin odasının eşiğine kadar geldi. Sonra, çıkmışlardır düşüncesiyle döndü, ben de O'nunla döndüm. Zeyneb'in yanına gelince, insanların hala gitmeyip oturduklarını gördü. Tekrar döndü, ben de O'nunla beraber döndüm. Yine Hz. Âişe'nin hücresinin eşiğine kadar gelince, artık gitmişlerdir diye döndü, ben de döndüm. Odaya girince, dağılmış olduklarını gördü. Rasûlullah (as.), kendisi ile benim arama bir perde koydu. İşte hicâb âyeti o zaman nâzil oldu."[662]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şöyle bir ziyâde vardır:

"....Ben, hicâb (hükmünün nüzûlünü) insanların en iyi bileniyim. Übeyy b. Kâ'b, onu benden sorardı."

Bu, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Buhârî'nin, el-Ca'd (b. Dînar)[663] tarîkıyla Enes'ten rivâyet ettiği bir hadîste Ca'd şöyle dedi:

---

[662] **Buhârî**, Tefsir, 33/8; Nikâh, 65, 68; Et'ime, 59; İsti'zân, 10, 33; Tevhid, 22; **Müslim**, Nikâh, 15/89-95, **Tirmizî**, Tefsir, 34/3217-3219.

[663] **Ebû Osman, el-Ca'd b. Dînâr el-Yeşkürî es-Sayrafî el-Basrî**: Basralı meşhur tâbiîlerdendir. Enes b. Mâlik ve Ebû Recâ'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be ve Hammâd b. Zeyd rivâyet ettiler. Sikadır; rivâyetleri **İbn Mâce** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Benû Rifâa mescidinde **Enes** yanımıza gelmişti. Onun şöyle söylediğini işittim:

"Rasûlullah (as.), Ümmü Süleym (Enes'in annesi) taraflarına gittiği zaman, ona uğrar, selâm verirdi."

Sonra şöyle devam etti:

"Hz. Peygamber (as.) evlenmiş, gerdeğe giriyordu. (Annem) Ümmü Süleym bana;

"- Keşke Rasûlullah'a (as.) bir hediye verseydik" dedi. Ben de;

"- Yap bu işi!" dedim. Bunun üzerine hurma, yağ ve süzme aldı ve bir kapta *Hayse* yemeği hazırladı. Bunu Rasûlullah'a (as.) benimle gönderdi. Rasûlullah (as.) bana;

"- Yemeği koy!" dedi. Sonra bana şunu emretti:

"- İsimlerini verdiğim şu adamları ve rastladığın diğer insanları davet et!"

Emrini yerine getirdim. Geri döndüğümde baktım ki, ev dolmuş. Bu sırada Hz. Peygamber'i gördüm; elini Hayse yemeğinin üstüne koymuştu ve Allah'ın söylemesini dilediği şeyi söylüyordu. Sonra davetlileri onar onar çağırdı, insanlar yemekten yediler. Hz. Peygamber onlara;

"- Bismillah deyiniz, herkes önünden yesin!" diyordu. Sonra insanlar dağıldılar. Çıkan çıktı, birkaç kişi de oturup konuşmaya devam etti. Sonra Rasûlullah (as.) dışarı çıktı, zevcelerinin hücrelerinin yanına doğru gitti, ben de arkasından çıktım;

"- İnsanlar dağıldılar" dedim.

Döndü, eve girdi, perdeyi çekti. Ben odada bulunuyordum. O sırada Rasûlullah (as.); ***"Ey iman edenler; Peygamberin evlerine, yemeğe davet olunmadan, vaktine de bakmadan girmeyin. Fakat davet edildiğiniz zaman girin. Yemeği yeyince dağılın. Söze-sohbete dalmayın. Çünkü bu, Peygambere eziyet veriyor. O, sizden utanıyor, ama Allah hakkı*** *(açıklamaktan)* ***çekinmez"***[664] âyetini okudu."

Ca'd; Enes, on yıl Rasûlullah'a (as.) hizmet ettiğini de söyledi, der.

---

664 Ahzâb, 53.

Müslim'in Ca'd tarîkıyla yaptığı rivâyet ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) evlendi, âilesiyle gerdeğe girecekti. Annem Ümmü Süleym, hays yemeği hazırladı, onu bir kaba koydu, bana da;

"- Enes, bunu Rasûlullah'a (as.) götür. Bunu sana annem yolladı, selâm söylüyor. Bu, bizden sana küçük bir (ikrâmdır) de!" diye tembih etti.

(Götürdüm, annemin tenbihatını söyledim) Hz. Peygamber;

"- (Şuraya) **koy**!" buyurdu. Sonra şöyle dedi:

"- Git de, falanı, falanı, falanı ve rastladığın kişileri davet et!"

Ben de isimlerini zikrettiği kişileri ve karşılaştığım insanları davet ettim."

Ca'd şöyle dedi:

"Enes'e,

"- Onlar kaç kişi idiler?" diye sordum.

"- Yaklaşık üçyüz kişi" dedi.

Enes şöyle devam etti:

"Rasûlullah (as.) bana;

"- Tencereyi getir!" diye emretti. Sonra pek çok insan içeri girdi. Hatta sofa ve oda (tamamen) doldu. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- (Davetliler) **onar onar halka olsun ve herkes önünden yesin!"**

İnsanlar, doyuncaya kadar yediler. Bir gurup çıkıyor, diğer gurup giriyordu. Nihâyet hepsi karnını doyurdu. Hz. Peygamber bana;

"- Enes, sofrayı kaldır!" dedi.

Sofrayı kaldırdım. Ancak sofra (daki yemek) ilk koyduğum sırada mı daha çoktu, yoksa kaldırırken mi daha çoktu, bilemiyorum.

(Yemekten sonra) bir gurup insan, Rasûlullah'ın (as.) evinde oturup konuşuyorlardı. Hz. Peygamber de oturuyordu. Zevcesi ise yüzünü duvara doğru dönmüştü. (Onların oturup konuşmaya devam etmeleri) Rasûlullah'a (as.) sıkıntı vermeye başladı. Hz. Peygamber (as.) çıkıp diğer hanımlarının yanına gitti, onlara selâm verdi, sonra döndü. İnsanlar Rasûlullah'ın (as.) döndüğünü görünce, O'nu sıktıklarını anladılar ve kapıya doğru hızlandılar; hepsi çıkıp gittiler. Hz. Peygamber (as.), perdeyi indirdi ve içeri girdi, ben de

odada oturuyordum. Az bir zaman geçti, Rasûlullah (as.) yanıma geldi, bu (hicâb) âyeti indirilmişti. Sonra dışarı çıktı ve halka;

"Ey iman edenler! Size izin verilmeden Peygamberin evlerine girmeyin!" âyetini sonuna kadar okudu."

Râvî Ca'd dedi ki: Enes şöyle söyledi:

"Ben, bu âyetler nâzil olduğunda, insanların en genci idim. Bunun üzerine Rasûlullah'ın (as.) hanımları örtündüler."

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Hz. Peygamber (as.), Zeyneb'le evlendiği zaman, düğünde et ve ekmek ziyâfeti çekti, Ben, insanları yemeğe davet için gönderildim. Bir gurup insan geliyor, yemeği yeyip çıkıyor, sonra bir başka gurup geliyor, yemeklerini yiyip çıkıyorlardı. Herkesi davet etmiştim, davet etmediğim kimse kalmamıştı. Dönüp;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, artık davet edilecek kimse bulamıyorum" dedim.

Hz. Peygamber (as.);

"- Sofranızı kaldırın!" buyurdu.

Evde yalnız üç gurup insan kalmış, konuşmaya dalmışlardı. Hz. Peygamber çıktı, Hz. Âişe'nin odasına gitti ve;

"- Selâmün aleyküm ve rahmetullah, ey hâne halkı!" dedi. Hz. Âişe de;

"- Aleykesselâm ve rahmetullah! Âileni nasıl buldun? Allah mübarek etsin!" dedi.

Rasûlullah (as.), bütün hanımlarını tek tek ziyâret etti; onlara Hz. Âişe'ye verdiği selâmı veriyor ve onlar da Hz. Âişe'nin söylediğini söylüyorlardı.

Hz. Peygamber (as.) tekrar (eve) dönünce, o üç gurup insanın evde yine konuşmaya devam ettiklerini gördü. Rasûlullah (as) çok kuvvetli bir hayâ duygusuna sahipti. Tekrar çıktı ve Hz. Âişe'nin hücresine doğru gitti. O insanların çıkıp gittiklerini ben mi kendisine haber verdim, yoksa haber verildi mi bilemiyorum; döndü, bir ayağını kapının eşiğinin iç tarafına koydu, diğeri dışarıda idi. Benimle kendisi arasındaki perdeyi indirdi. Hicâb âyeti (o sırada) nâzil oldu."

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), Zeyneb bint Cahş'la evlendiği zaman ziyâfet verdi, insanlar et ve ekmekle doydular. Hz. Peygamber (as.), âdeti olduğu üzere, evlendiğinin sabahında mü'minlerin annelerinin odalarını dolaştı, onlara selâm verdi, duâ etti. Onlar da selâmını aldılar ve duâ ettiler. Evine dönünce, iki kişinin konuşmaya daldığını gördü; onları görünce tekrar çıktı. O iki adam da, Rasûlullah'ın (as.) eve girmeyip döndüğünü gördüklerinde, fırlayıp çıktılar. Artık onların gittiklerini ben mi haber verdim, yoksa haber mi verildi bilemiyorum. Hz. Peygamber (as.) döndü, eve girdi, aramızdaki perdeyi indirdi. Hicâb âyeti nâzil oldu."

Tirmizî, bu rivâyetlerden, **Müslim**'in Ca'd b. Dînar hadîsini tahric etti. Diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) hanımlarından biri ile evlendiğinde, beni (düğüne) davetçi gönderdi. Ben de insanları düğün ziyafetine davet ettim. İnsanlar yemeklerini yeyip dağıldıklarında Hz. Peygamber (as.) kalktı, Hz. Âişe'nin odasına doğru gitti. (Döndüğünde hâla) iki adamın (gitmeyip) oturduğunu görünce, tekrar dönüp gitti. O iki adam da kalkıp gittiler. Yüce Allah;

"Ey iman edenler, Peygamberin evlerine, yemeğe davet olunmadan ve vaktine de bakmadan girmeyin!" âyetini indirdi."

Buhârî, bu rivâyeti de muhtasar olarak kaydeder:

"Rasûlullah (as.) bir hanımla evlendi. Beni gönderdi, insanları yemeğe davet ettim."

Yine **Tirmizî**, diğer bir tarîkle aynı hadîsi tekrar tahric eder:

"Ben Rasûlullah'la (as.) beraberdim. Gerdeğe gireceği kadının kapısına geldi. Orada birtakım insanların oturduğunu görünce döndü, ihtiyacını giderdi ve bir müddet oyalandı. Sonra döndü, baktı ki insanlar yine orda. Tekrar döndü, ihtiyacını giderdi. Yeniden eve geldi, bu sefer gitmişlerdi. İçeri girdi, aramızdaki örtüyü indirdi. Bu olayı Ebû Talha'ya anlattım. Ebû Talha;

"- Eğer mesele, senin dediğin gibi ise, mutlaka bu hususta bir şey nâzil olur" dedi.

Hicâb âyeti nâzil oldu."

Nesâî de bu rivâyetlerden, **Müslim**'in Ca'd b. Dînar tarîkıyla kaydettiği rivâyeti tahric etti.

٧٦٦- (خ م د س ــ **عائشة** رضي الله عنها) قال عروةُ : كانت خولةُ بنتُ حكيمٍ من اللاتي وهبْنَ أنفسهُنَّ للنبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقالت عائشةُ : أما تستحي المرأةُ أن تهبَ نفسها للرجل،فلما نزلت : { **تُرْجي من تشاءُ منهُنَّ** } قلت : يا رسولَ اللّه ، ما أرى ربَّكَ إلا يُسارعُ في هواكَ.

وفي أخرى ، قالت : كنتُ أغارُ على اللاتي وهبْنَ أنفسَهُنَّ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، وذكره نحوه.

وفي أخرى ، قالت : كانَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يستأذِنُنا إذا كان في يوم المرأة منَّا ، بعد أنْ نزلت هذه الآية: {**تُرْجي من تشاءُ منهُنَّ ، وتُؤوي إليك من تشاء، ومن ابتغيت مِمَّنْ عزلتَ، فلا جُناح عليك**} فقلتُ لها : ما كنت تقولين؟ قالت : كنتُ أقول لهُ : إن كان ذلك إليَّ ، فإنّي لا أُريدُ يا رسولَ اللّه أنْ أُوثِرَ عليكَ أحدا. وفي رواية : لم أُوثِرْ على نفسي أحدا.

أخرجه البخاري ، ومسلم، والنسائي،ووافقهم على الرواية الثالثة ، أبو داود

766- Hz. Âişe'den rivâyet ettiği bir hadîste Urve şöyle dedi:

"Havle bint Hakîm, kendilerini Rasûlullah'a (as.) hibe eden kadınlardandı. Hz. Âişe;

"- Bir kadın, kendisini bir erkeğe hibe etmekten utanmaz mı?" dedi. Sonra; ***"Hanımlarından dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alabilirsin"***[665] âyeti nâzil olunca, Rasûlullah'a (as.) şöyle söyledim, der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, görüyorum ki Rabbin, ancak senin arzunu yerine getirmekte sür'at gösteriyor."[666]

---

[665] Ahzâb, 51.

[666] **Buhârî**, Tefsir, 33/7; Nikâh, 30; **Müslim**, Radâ', 14/49; **Ebû Davud**, Nikâh, 39/2136; **Nesâî**, Nikâh, 1.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Âişe; "Ben, kendilerini Rasûlullah'a (as.) hibe eden kadınları kıskanır (ayıplar) dım" diyerek, hadîsi yukarıdaki gibi zikreder.

Diğer bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hanımlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın. Geride bıraktıklarından dilediğini almakta sana bir günah yoktur" âyeti nâzil olduktan sonra, Hz. Peygamber, biz kadınlardan birinin gününde olduğu zaman (gitmek isterse) bizden izin isterdi."

Âişe'ye;

"- Ne diyordunuz?" diye sordum. Dedi ki:

"- Ben, O'na; *'Eğer bu benim sıram ise, ey Allah'ın Rasûlü, ben asla kimseyi sana tercih etmek istemiyorum'* diyordum."

Diğer bir rivâyet de; "Ben kimseyi, kendime tercih etmem" şeklindedir.

Bunları **Buhârî**, **Müslim** ve **Nesâî** rivâyet ettiler,

Ebû Davud da üçüncü rivâyette onlara tevâfuk etmiştir.

İZAH

Yukarıdaki âyet, **muhayyerlik âyeti** diye bilinen âyetten sonra nâzil olmuştur.

MUHAYYERLİK ÂYETİ

Rasûlullah'ın (as.) hanımları, kendisinden dünyevî refah ve zenginlik istemişlerdi. Ayrıca birbirlerine karşı besledikleri kıskançlık duygusuyla da Hz. Peygamber'i üzüyorlardı. Bundan rahatsız olan Rasûlullah (as.), bir ay kadınlarından ayrılmış, onlardan uzak münzevî bir hayat yaşamıştı. İşte bunun üzerine **muhayyerlik** âyetleri diye bilinen âyetler nâzil olmuştu. Meâli şöyledir:

"Ey Peygamber, hanımlarına de ki: Eğer siz dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, hadi gelin, size boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi güzellikle boşayayım. Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret

yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah, içinizden sâlih amel işleyenlere büyük mükâfat hazırlamıştır."[667]

Bu âyetler nâzil olduktan sonra Rasûlullah (as.), **Hz. Âişe**'den başlayarak bütün hanımlarını muhayyer bıraktı. Ancak hepsi de, **"Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu isterim"** karşılığını verdiler. Onların bu tercihleri, Allah tarafından takdir ve tasvip edilmiş ve **Ahzâb** sûresinin 51 ve 52. âyetleri indirilmiştir.

Rivâyet edildiğine göre o sırada Rasûlullah'ın (as.) nikâhında dokuz kadın vardı ve bunların beşi Kureyştendi:

1- Hz. Âişe
2- H. Hafsa,
3- Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe,
4- Sevde bint Zem'a,
5- Ebû Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme,
6- Safiye bint Huyey,
7- Meymûne bint Hâris,
8- Zeyneb bint Cahş,
9- Cüvevriye bint Hâris.

İzahına çalıştığımız hadîste, üzerinde durulması gereken konulardan biri de, âyetteki; ***"İstediğini geri bırakır, istediğini yanına alırsın"*** cümlesidir. Bu cümlenin delâleti konusunda ittifak yoktur:

a) **İbn Abbas,** bu cümleyi; **"Hanımlarından istediğini boşar, istediğini nikâhında tutarsın"** şeklinde tefsir etmiştir.[668]

b) **İkrime** ve **Şa'bî**, âyeti; **"Kendilerini sana hibe eden kadınlardan dilediğini al, dilediğini alma"** diye te'vil ettiler.[669]

"Kendini hibe etmek"den maksat, bir kadının mehir istemeden bir erkeğe evlenme teklif etmesidir.

Hasan-ı Basrî de buna benzer bir yorum getirir, ancak o mutlak bir ifâde ile **"Kadınlardan dilediğini al, dilediğini alma"** demiştir.[670]

---

667 Ahzâb, 28-29.

668 **Taberî**,XXII, 25; **İbn Hacer**, IX, 482.

669 **Kurtubî**, XIV, 215.

670 **Taberî**, XXII, 25.

c) **Mücâhid** ve **Katâde** ise şöyle derler: **"Hanımlarından hangisini istersen, kendisini boşamadan ondan uzak durabilir, istediğini de yanına alabilirsin."** Aynı görüş **Hasan-ı Basrî** ve **İbn Abbas**'dan da rivâyet edilmiştir. Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.), hanımlarından bazısını boşamak isteyince, kendisine;

"- Bizi boşama, ancak gün itibariyle aramızda dilediğin şekilde taksimat yapabilirsin" demişlerdi. Bununla beraber Hz. Peygamber, onlara yine eşit davranmıştır. **Şâfiî** fakihleri, bu âyete dayanarak, hanımlar arasında eşit taksimata riâyet etmenin, Rasûlullah'a (as.) farz olmadığını söylerler.[671]

Âlimlerin ekserisi, bu üçüncü görüşü tercih ederek, bu âyetin; Rasûlullah'ın (as.), hanımları arasında zevciyet alâkası açısından dilediği şekilde hareket edebileceğini gösterdiği kanaatindedirler.

Zührî der ki:

"Biz, Rasûlullah'ın (as.), hanımlarından bazısını terk edip diğerlerini yanına aldığını biliyoruz."

Ebû Rezîn de şöyle der:

"Hz. Peygamber (as.), **Âişe, Ümmü Seleme, Hafsa** ve **Zeyneb**'i yanına aldı; malı ve nefsi konusunda onlara eşit muâmele yaptı. **Sevde, Cüveyriye, Safiye, Ümmü Habîbe** ve **Meymûne**'yi nöbetinden geri pilanda bıraktı."[672]

Bazıları, sadece **Sevde**'yi nöbetinden geri bıraktığını, çünkü **Sevde**'nin kendi gününü **Hz. Âişe**'ye verdiğini, diğer sekizine eşit davrandığını söyler.[673]

Yukarıdaki hadîste, âyet-i kerîmenin "Sana evlenme teklif eden kadınlardan hangisini istersen teklifini kabul eder, istemediğininkini de etmezsin. Teklifini kabul etmediğin kadınlar konusunda da muhayyersin, bilâhare onların teklifini de kabul edebilirsin" şeklinde anlaşılmaya müsait bir ibâre ihtivâ etmektedir. Çünkü **Havle bint Hakîm**'in, kendisini Rasûlullah'a (as.) arz etmesi, âyetin nüzûl sebebi

---

671 **İbn Kesîr**, V, 484; **Kurtubî**, XIV, 214.

672 **Taberî**, XXII, 25.

673 **Zâdu'l-Mesîr**, VI, 407.

olarak gösteriliyor. Ayrıca âyetin siyâk ve sibâkı da, bu te'vili doğrular mâhiyettedir.[674]

Hadisin diğer rivâyetinde Rasûlullah'ın (as.), nöbetinde bulunduğu hanımının yanından gitmek istediğinde, ondan izin istediği ifâde edilmekte ve bu izin istemenin, yukarıdaki âyetin nüzûlünden sonra olduğu kaydedilmektedir.

Bu sahih rivâyetleri esas alan **Taberî** şöyle der:

"İlk hadîse göre âyet, Hz. Peygamber'e evlenme teklif eden kadınlar hakkında umumî bir hüküm getirmekte, ikinci hadîse göre de, nikâhı altındaki hanımlar hakkında zevciyet alâkası açısından eşit davranmak zorunda olmadığını beyan eden hususî bir hüküm ihtivâ etmektedir."[675]

Böylece her iki hadîs de te'lif edilmiş olmaktadır.

Rasûlullah'a (as.) kendilerini arz eden kadınlardan isimleri bilinenler şunlardır:

Havle bin Hakîm, Ümmü Şüreyk, Fâtıma bint Şureyh, Leylâ bint Hatîm, Meymûne bint el-Hâris ve Zeyneb bint Huzeyme.[676]

İbn Abbas şöyle der:

"Hz. Peygamber (as.), kendisine teklifte bulunan kadınlardan hiçbirini almadı."

٧٦٧- (ت ــ *أم هانئ* رضي الله عنها) قالت : خطَبني رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فاعتذَرْتُ إليه ، فعذرَني ، ثم أنزل اللّه: {**إنا أحْلَلْنا لك أزواجَكَ اللاّتى آتيْت أجُورهُنَّ وما ملكتْ يمِيْنكَ مِمَّا أفاءَ اللّه عليك وبنات عَمِّكَ وبنات عمَّاتك وبنات خالك وبنات خالاتك اللاّتِي هاجَرْنَ معك**...} الآية [الأحزاب :٥٠] فلم أكُنْ لأحِلَّ له ؛ لأني لما هاجرتُ كنتُ من الطُّلقاء. أخرجه الترمذي.

767- Ümmü Hânî anlatıyor:

---

[674] **İbn Kesîr**, V, 484.

[675] **Taberî**, XXII, 26.

[676] **İbn Hacer**, IX, 481; **Aynî**, XIX, 120.

"Rasûlullah (as.) beni istedi. Ben ise, kendisine mazeret beyan ettim, o da beni mazur gördü. Sonra Allah şu âyeti indirdi:

"Ey Peygamber! Biz sana şunları helâl kıldık: Mehirlerini verdiğin zevcelerini, harp esirlerinden Allah'ın sana verdiği câriyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyzelerinin kızlarını... Bir de diğer mü'minlere değil de sadece sana mahsus olmak üzere, mü'min bir kadın kendisini Peygambere bağışlarsa, Peygamber de onu nikâhlamak isterse ..."[677]

Ümmü Hânî der ki:

"- Ben O'na helâl değildim; çünkü hicret etmemiştim. (Mekke fethinde) serbest bırakılanlardandım."[678]

İZAH

Tirmizî'nin rivâyet ettiği bu hadîs hasendir ve sadece bu tarîkle bilinmektedir. Ancak **İbnu'l-Arabî**, onu cidden zayıf bulmuş, delil olmaya elverişli olmadığını söylemiştir.[679]

Bu âyete dayanarak bazı müfessirler; bir kadının Rasûlullah'la (as.) evlenebilmesi için, hicret etmesinin şart olduğunu söylerler. Çünkü hicreti, ancak kâmil imana sahip olanlar göze alabilirler. Kâmil imana sahip olmayanlar da, Hz. Peygamber'e eş olmaya lâyık değildirler. Yukarıdaki hadîs, bu görüşün delilidir.

Bazıları da bu şartın, yabancı kadınlar için söz konusu olmayıp, sadece âyette zikri geçen akraba kadınlarına mahsus olduğunu söyler.

Bazıları ise âyetin mensûh olduğunu iddia eder, ancak nâsihi bilinmemektedir.[680]

---

[677] Ahzâb, 50.

[678] **Tirmizî**, Tefsir, 34/3214.

[679] **Kurtubî**, XIV, 206.

[680] **Zâdü'l-Mesîr**, VI, 404.

ÜMMÜ HÂNÎ

Hz. Ali'nin kızkardeşi ve **Ebû Tâlib**'in kızıdır. İsmi, meşhur olan kavle göre **Fâhite**'dir. **Hübeyre b. Amr el-Mahzûmî**'nin hanımı idi. **Ümmü Hânî**, müslümanlığı kabul edince, müşrik olan kocasından ayrıldı. Rasûlullah (as.) ona evlenme teklif etti. **Ümmü Hânî:**

"- Vallahi ben seni, câhiliyet döneminde de sevmiştim, İslâmiyette nasıl sevmem!? Fakat ben, çocuklu bir kadınım, sana eziyet vermek istemem" dedi.

İbn Hacer, onun şu sözünü de kaydeder:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Sen bana kendi gözümden, kulağımdan bile sevgilisin! Ancak zevciyet hakkı büyüktür, bunu yerine getirememekten korkarım."

Yukarıdaki hadîste, **"Rasûlullah'a (as.) mazeret beyan ettim"** diye mutlak bırakılan ifâde, bu sözlerde onun mazereti, gâyet açık bir şekilde görülmektedir.

Süddî tarîkıyla gelen şu rivâyet, meseleye biraz daha açıklık getirmektedir.

"- Ben, dul ve yetimleri olan bir kadınım" dedi. Çocukları yetişince, kendisini Rasûlullah'a (as.) arz etti, Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Şimdi olmaz. Çünkü Allah, '*...ancak seninle beraber hicret eden amca kızları sana helâldir*' âyetini indirdi."

Ümmü Hânî, Hz. Ali'nin hilâfetinden sonra vefat etti. Hz. Peygamberden 46 hadîs rivâyet etti.[681]

٧٦٨- (ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : نُهيَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم عن أصنافِ النِّساءِ ، إلاَّ ما كان من المؤمناتِ المهاجرَاتِ بقوله : { لا يحل لك النساءُ من بعدُ ، ولا أن تَبدَّلَ بهنَّ مِنْ أزواجٍ ، ولو أعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إلاما ملكتْ يمينُك } فأحلَّ اللّهُ فتياتِكم المؤمناتِ { وامرأةً مؤمنَةً إنْ وهبَتْ نفسها للنبيِّ } وحرَّم كُلَّ ذات دينٍ غير الإسلام ، قال : { ومن يَكْفُرْ بالايمان فقد حبط عمُلُه وهو في الآخرة من الخاسرين }]

---

681 **İsâbe**, VIII, 317; **Üsd**, VII, 404.

المائدة : ٦] وقال : { يا أيُّها النبيُّ إنا أحللنا لك أزواجَكَ اللاَّتِي آتيتَ أُجورَهنَّ ، وما ملكت يمينك ممَّا أفاء اللّه – إلى قوله – : خالصة لك من دون المؤمنين } وحرَّم ما سوى ذلك من أصناف النِّساء. أخرجه الترمذي.

768- İbn Abbas anlatıyor:

"Bundan sonra başka kadınlar sana helâl olmaz. Bunlardan** (bazısını)* ***boşayıp da, yerlerine başkalarını almak da olmaz. Güzellikleri hoşuna gitse bile... Ancak mülkiyetine geçen câriye müstesnâdır"[682] âyeti ile, Rasûlullah'a (as.), iman edip hicret eden kadınlardan başkası yasaklandı. Allah:

"Mü'min bir kadın, kendisini Peygambere bağışlarsa..."[683] âyeti ile, iman eden kızları helâl kıldı. İslâm'dan başka bir dine mensup olan kadını da haram kıldı. Yüce Allah, sonra şöyle buyurdu:

"...Kim, imanı reddederse, onun bütün yaptıkları boşa gitmiştir. O, âhirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır."[684]

Sonra da şunu emretti:

"Ey Peygamber! Biz sana şunları helâk kıldık: Mehirlerini vermiş olduğun zevcelerini, harp esirlerinden Allah'ın sana verdiği câriyeleri, seninle beraber hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını... Bir de diğer mü'minlere değil de yalnız sana mahsus olmak üzere, mü'min bir kadın kendisini Peygambere bağışlar ve Peygamber de onu nikâhlamak isterse..."

Yüce Allah, bunlardan başka kadınları Rasûlullah'a (as.) haram kıldı.[685]

---

682 Ahzâb, 52.

683 Ahzâb 50.

684 Mâide, 5.

685 **Tirmizî**, Tefsir, 34/3215.

İZAH

Bu rivâyet, nikâhı câiz olanlar konusunda, bilinenden farklı olarak Hz. Peygamber'in şahsına mahsus iki şeyi belirtmektedir. Buna göre:

1- Rasûlullah (as.), ancak iman edip hicret eden kadınlarla ve,

2- İman edip kendini Peygambere bağışlayan kadınlarla evlenebilir.

Ahzâb sûresinin 52. âyetinde Rasûlullah'a (as.), mevcut hanımlarının üzerine başka kadın alması veya birini boşayıp yerine başkasını alması, yasaklanmaktadır. **İbn Kesîr,** bunun muvakkat bir yasak olduğunu söyler. Şöyle der:

"Rasûlullah (as.) hanımlarını muhayyer bırakınca ve onlar da Allah'ı ve Rasûlünü tercih edince, Cenâb-ı Hak, Peygamberine başka bir kadınla evlenmesini yasaklayarak, onları mükâfatlandırmıştır. Ancak sonra bu yasağı kaldırmış ve istediği kadınla evlenmesine izin vermiştir."[686]

İbn Kesîr, bu âyetin hükmünü, bundan önceki 51. âyetin nesh ettiğini ilave eder.

Bundan sonra gelecek olan hadîste, Rasûlullah'a (as.), vefatından önce bütün kadınların helâl kılındığı ifâde edilmektedir.

٧٦٩- (ت س ــ ***عائشة*** رضي الله عنها) قالت: ما ماتَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم حتى أُحِلَّ له النساء. أخرجه الترمذي و النسائي. وللنسائي أيضا: حتَّى أُحِلَّ له أَنْ يَتزوَّجَ من النساء ما شاء.

769- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Rasûlullah'a (as.), vefatından önce bütün kadınlar helâl kılınmıştı."[687]

---

[686] **İbn Kesîr**, V, 486.

[687] **Tirmizî**, Tefsir, 34/3216; **Nesâî**, Nikâh, 2.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** ve **Nesaî** tahric etti. **Nesâî**'nin bir rivâyeti şöyledir:

"Rasûlullah (as.), dilediği kadınlarla evlenmek kendisine helâl kılınmadan ölmedi."

٧٧٠- (خ م ـ عائشة رضي الله عنها) أنَّ أزواجَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم كُنَّ يَخْرُجْنَ بالليل قِبَلَ الْمَناصِعِ - وهو صَعيدٌ أفيح - وكان عمرُ يقول للنبي صلى الله عليه وسلم : احْجُبْ نساءك، فلم يكن رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يفعل ، فخرجتْ سَوْدَةُ بنْتُ زَمْعَةَ زوجُ النبي صلى الله عليه وسلم ، ليلة من الليالي عشاء - وكانت امرأة طويلة - فناداها عمر : ألاَ قد عَرفْناك يا سودةُ، حِرْصا على أن ينزلَ الحجابُ. وفي رواية:كان أزواجُ النبي صلى الله عليه وسلم يَخْرُجْنَ ليلا إلى لَيْلٍ قِبلَ المناصع،وذكر نحوه.

وفي أخرى قالت : خرجتْ سودةُ بعد ما ضُرِبَ الحجابُ لحاجتها - وكانت امرأة جسيمة تفرَعُ النِّساء جسْما ، لا تخفى على مَنْ يعْرفُها - فرآها عمرُ بنُ الخطاب ، فقال : يا سَوْدةُ ، أما وَالله ما تَخْفَيْنَ علينا ، فانظُري كيفَ تخرُجينَ ؟ قالت : فانْكَفأتْ راجعة ورسولُ الله صلى الله عليه وسلم في بيتي ، وإنه ليتَعَشَّى وفي يده عَرْقٌ ، فدخلتْ ، فقالتْ : يا رسول الله ، إني خَرَجْتُ ، فقال لي عمرُ كذا وكذا ،قالت : فأُوحي إليه، ثُمَّ رُفعَ عنه وإنَّ العَرْق في يده ما وضعهُ ، فقال : إنهُ قد أُذنَ لكُنَّ أن تَخْرُجْنَ لحَاجَتكُنَّ ، قال هشامٌ : يعني : البَراز.

أخرجه البخاري ، ومسلم.

770- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamberin hanımları, geceleri (ihtiyaç gidermek için) Menâsi' tarafına giderlerdi. Menâsi', geniş bir arazidir. Hz. Ömer, Rasûlullah'a (as.);

"- Hanımlarını ört!" der, fakat Hz. Peygamber bunu yapmazdı.

Bir gece Rasûlullah'ın (as.) hanımı Sevde bint Zem'a,[688] yatsı vaktinde dışarı çıktı. Sevde, uzun boylu bir kadındı. Ömer, örtünme emrinin nâzil olması arzusuyla, ona;

"- Ey Sevde, dikkat et ey Sevde!.. Seni tanıdık" dedi.[689]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise; "Rasûlullah'ın (as.) hanımları, (ihtiyaç gidermek için) Menâsi' tarafına geceden geceye giderlerdi" diye başlar.

Başka bir rivâyette ise Hz. Âişe şöyle dedi:

"Örtünme emri geldikten sonra, Sevde, ihtiyacını gidermek için dışarı çıktı. Sevde, iri yapılı ve kadınların hepsinden uzun boylu idi. Bu sebeple önceden onu tanıyanlara (örtülü bile olsa) gizli kalamaz (tanınır) dı. Ömer b. el-Hattâb, onu görünce dedi ki:

"- Ey Sevde, vallahi sen, kendini bizden gizleyebilmiş değilsin. Nasıl dışarı çıkabiliyorsun?"

Hz. Âişe devamla şöyle der:

Bunun üzerine Sevde, (evine) döndü. O sırada Rasûlullah (as.) benim odamda idi ve akşam yemeğini yiyordu; elinde de bir kemik vardı. Sevde içeri girdi ve dedi ki:

---

688 **Sevde bint Zem'a b. Kays b. Abdişems el-Âmiriyye el-Kuraşiyye**: ö. 24/645. Hanım sahabîlerdendir. İlk müslümanlardandır. Rasûlullah'ın (as.) ikinci zevcesidir. Önce amcasının oğlu Sekrân b. Amr ile evli idi. Birlikte **Habeşistan**'a hicret etmişlerdi. Döndüklerinde kocası ölmüş, yaşlı haliyle çocukları elinde dul kalmıştı. Hz. Hatice de vefat edince, Rasûlullah (as.) ikinci evliliğini yaşlı ve altı çocuklu bir dul olan Sevde ile yaptı ve üç yıl boyunca sadece onunla yaşadı. Hz. Peygamberle evlendiğinde 50 yaşlarında idi. Bilahare Hz. Peygambere; **"Benim zevci hayatla alakam yok. Yalnız kıyâmette senin karın olarak dirilmek istiyorum"** diyerek nöbetini Hz. Âişe'ye vermişti. **Medîne**'de verfat etti. **Sevde** vefat edince **İbn Abbas** secdeye kapanmış, sebebini soranlara da; **"Rasûlullah (as.)** ***'Bir âyet gördüğünüzde secde edin!'*** **demişti. Allah Rasûlü'nün zevcesinin ölümünden daha büyük âyet mi olur?"** diye açıklamıştı. Kendisinden 5 hadîs rivâyet edildi.

689 **Buhârî**, Vudû', 13; Tefsir, 33/8; İsti'zân, 10; **Müslim**, Selâm, 7/17.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben, ihtiyacımı gidermek için dışarı çıkmıştım. Ömer bana şöyle dedi."

Bunun üzerine Rasûlullah'a (as.) vahiy geldi. Sonra kendisinden vahiy hali kaldırıldı. Kemik, hâla elinde idi, yere koymamıştı. Şöyle buyurdu:

"- İhtiyaçlarınızı karşılamak için dışarı çıkmanıza izin verilmiştir."

Râvî Hişâm; "Dışarı çıkmaktan maksat, helâya gitmektir" dedi.

İZAH

Menâsi'; **Medîne**'de, **Bakî'** taraflarında geniş ve düz bir arazi parçasıdır. Evlere tuvalet yapılmadan önce, hanımlar geceleri oraya giderek zarurî ihtiyaçlarını giderirlerdi.

ÖRTÜNMEK

Hicâb ve **tesettür**, örtünme anlamına gelir. Dinî anlamı ise; kadınların erkeklere karşı, İslâm'ın öngördüğü şekilde örtünmeleridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de hicâb âyeti diye meşhur olan iki âyet vardır:

Biri, 765 nolu hadîste geçen ***"...Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin"***[690] âyetidir. Diğeri ise örtünmenin şeklini beyân eden aşağıdaki âyettir:

"Ey Peygamber! Kadınlarına, kızlarına ve bütün mü'minlerin kadınlarına söyle: Dış elbiselerini giyinsinler! Bu, onların tanınıp eziyet edilmemelerine daha uygundur..."[691]

Ayrıca **Nûr** sûresinin 31. âyeti de yine tesettürle ilgilidir.

Hicâb âyetinin, hicrî 3, 4 veya 5. yılda nâzil olduğu hakkında farklı rivâyetler vardır.

Örtünmenin şeklini beyân eden az önceki âyetten başka, tesettürle ilgili mutlak emrin, **Zeyneb bint Cahş**'ın düğünü sırasında

---

[690] Ahzâb, 53.

[691] Ahzâb, 59.

nâzil olduğu 765 nolu hadîste geçmişti. Rasûlullah'ın (as.) **Zeyneb**'le hicrî 3. yılda evlendiği rivâyeti, daha kabule şayan görülmüştür.

Örtünme emrinin nuzûlü hakkında **Hz. Ömer**'in müessir olduğu gibi bir anlam hadîste görülmekte ise de, aslında Rasûlullah (as.), kadınların örtünmeleri gerektiğini düşünüyor, fakat bu konuda kendi başına hareket etmeyip vahyi bekliyordu. Vahyi beklediği içindir ki, **Hz. Ömer**'in bu husustaki isteklerini cevapsız bırakmıştı. Kaldı ki Allah'ın vahyi, ne her hangi bir insanın arzu ve isteği için, hatta ne de bizzat Hz. Peygamber'in arzusu için nâzil olur. Onu bizzat Cenâb-ı Hak, kendi irâde ve isteği üzerine inzâl buyurur.

İzahına çalıştığımız hadîsin ilk rivâyetinde, **Sevde** olayının hicâb âyeti nâzil olmadan önce, ikinci rivâyetinde ise âyetin nüzûlünden sonra vukû bulduğu anlaşılmaktadır. Şârihler, bu farklılığı te'lif için, olayın, biri âyetin nüzûlünden önce, diğeri sonra olmak üzere iki defa vukû bulduğuna kail olmuşlardır. **Hz. Ömer**, önce mutlak olarak hanımların örtünmesini Rasûlullah'a (as.) teklif etmiş, gelen âyet, onun bu teklifine uygun düşmüştü.

Ancak bilâhare **Hz. Ömer,** Rasûlullah'ın (as.) hanımlarının, diğer hanımlardan çok farklı olduklarını söyleyerek evlerinden dışarı çıkmamalarını söylemiş, ancak bu sefer gelen vahiy, **Hz. Ömer**'in fikrine uygun düşmemişti. Bir lüzum ve ihtiyaç olduğunda, örtülü olarak onların da evlerinden çıkmalarına izin verildi.[692]

٧٧١- (خ م ت ـــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «كانت بنو إسرائيل يغتسِلونَ عُراة ينظُر بعضُهُمْ إلى سوْأةِ بعضٍ ، وكان موسى عليه السلام يغتسلُ وحدهُ ، فقالوا : واللّه ما يَمْنَعُ موسى أنْ يغتسلَ معنا إلا أنهُ آدَرُ ، قال : فذهبَ مرّةً يغتسلُ ، فوضع ثوبهُ على حجرٍ ، ففرَّ الحجَرُ بثوْبه ، قال : فجمحَ موسى — عليه السلام — بإثره ، يقول ثوْبي حَجَرُ، ثوبي حَجَرُ ، حتى نظرتْ بنو إسرائيل إلى سوأة موسى. فقالوا : واللّه ما بموسى من بأْسٍ. فقام الحجرُ حتى نُظرَ اليه ، قال : فأَخذَ ثوبهُ ،

---

692 Bkz., **İbn Hacer**, I, 335; IX, 488; **Aynî**, II, 283; XIX, 124.

فطفق بالحجر ضربا ، قال أبو هريرة : والله إنّ بالْحَجَر ندبا – ستّة أو سبعة – من ضرب موسى بالحجر ». هذه رواية البخاري ، ومسلم.

وللبخاري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « إنَّ موسى كانَ رجلا حيّا ستّيرا ، لا يُرى شيءٌ من جلده ، استحياء منه ، فآذاه مَنْ آذاه من بني إسرائيل ، فقالوا : ما يَسْتَتِرُ هذا السّتر إلا من عيبٍ بجلده : إمّا بَرَصٍ ، وإمّا أُدْرَةٍ ، وإمّا آفةٍ ، وإنّ الله أراد أن يُبَرِّئَهُ ممّا قالوا لموسى، فخَلا يوما وحده ، فوضع ثيابه على الحجر ثم اغْتَسَلَ ، فلمّا فرغ أقبل إلى ثيابه ليأخُذَها ، وإنَّ الحجَرَ عدا بثوبه ، فأخذ موسى عصاهُ ، وطلب الحجر ، وجعل يقول: ثوْبي حَجَرُ ، ثوبي حَجَرُ ، حتى انتهى إلى مَلإِ بني إسرائيل ، فرأوه عُرْيانا أحسنَ ما خلق اللّهُ ، وأبرأهُ مما يقولون ، وقام الحجرُ ، فأخذه بثوبه فلبسه، وطفق بالحجر ضربا بعصاهُ ، فو اللّه إنّ بالحجر لنَدَبا من أثَرِ ضرْبه – ثلاثا أو أرْبعا أو خمسا – فذلك قوله تعالى : { يا أيُّها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين آذوْا موسى فبرّأهُ اللّهُ مما قالوا ، وكان عند اللّه وجيها} ».

ولمسلم قال : وكان موسى رجلا حَيِيّا ، قال : فكان لا يُرَى متجرِّدا ، قال : فقالت بنو إسرائيل: إنهُ آدرُ ، قال : فاغْتَسَلَ عند مُوَيْهٍ ، فوضع ثوبهُ على حجرٍ ، فانطلق الحجرُ يَسْعى ، واتّبعهُ بعصاه يضْربه:ثوْبي حَجَرُ ، ثوبي حَجَرُ ، حتى وقفَ على ملأ من بني إسرائيل ، فنزلت:{ يا أيُّها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين آذوْا موسى فبرّأهُ اللّهُ مما قالوا ، وكان عند اللّه وَجيها }

وأخرجه الترمذي مثلَ رواية البخاري المفردة.

771- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İsrâil oğulları çıplak olarak ve birbirlerinin avret yerlerine bakarak yıkanırlardı. Musa aleyhisselâm ise yalnız başına yıkanırdı. Şöyle dediler:

"- Vallahi, Musa'yı bizimle beraber yıkanmaktan men eden şey, mutlaka kasığının çıkık olmasından başka bir şey değildir."

Bir gün Musa, (yine tek başına) **yıkanmaya gitti. Elbisesini** (çıkarıp) **bir taşın üzerine koydu. Taş elbiseyi kaçırdı** (yuvarlandı). **Musa;**

"- Elbisem, ey taş!.. Elbisem, ey taş!.." **diyerek taşın ardından koştu. Sonunda İsrail oğulları, Musa'nın avret yerini gördüler. O zaman da;**

"- Vallahi Musa'da bir kusur yokmuş" **dediler.**

Sonunda taş durdu, Musa da iyice görünmüş oldu. O zaman Musa elbisesini aldı ve hırsla taşı dövmeye başladı.

Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Vallahi **Musa**'nın taşa vurmasından dolayı, taşta altı veya yedi darbe izi kalmıştı."[693]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Musa, çok hayâ sahibi bir adamdı, çok iyi örtünürdü. Hayâsından ötürü asla vücûdunun bir tarafı görünmezdi. Bu yüzden İsrail oğullarından O'nu üzen üzdü. Dediler ki:

"- Bu şekilde örtünmesinin sebebi, vücudundaki bir kusurdan başka bir şey değildir. Ya baraslı, ya kasığı yarık, ya da bir âfet vardır."

Yüce Allah, Musa'yı, onların söylediklerinden temize çıkarmayı murad etmişti. Birgün tek başına iken (soyunmuş), **elbisesini bir taşın üstüne koymuş, yıkanıyordu. Yıkanması bitince, elbisesini almak için taşın yanına gitti, taş ise Musa'nın elbisesi ile birlikte yuvarlanmaya başladı. Musa, asâsını aldı, taşı tâkip etti. Bu sırada da;**

"- Elbisem, ey taş! Elbisem, ey taş!" **diye bağırıyordu. Sonunda İsrail oğulları arasına kadar geldi. İsrâil oğulları Musa'yı çıplak olarak ve Allah'ın yarattıklarının en güzeli olduğunu gördüler.**

---

693 **Buhârî**, Gusûl, 20; Enbiyâ, 27; Tefsir, 33/11; **Müslim**, Hayız, 18/75; Fedâil, 42/155; **Tirmizî**, Tefsir, 34/3221.

Allah, onların daha önce söyledikleri şeylerden Musa'yı temize çıkardı.

O zaman taş durdu, Musa da elbisesini aldı ve giyindi. Asâsı ile taşı dövmeye başladı. Vallahi O'nun vurmasından dolayı taşta üç veya dört veyahut beş darbe izi vardır. Yüce Mevlânın şu âyeti, bu olaya işaret etmektedir:

***"Ey iman edenler, sizler, Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Allah, Musayı onların dedikleri şeylerden temize çıkardı. O, Allah katında çok şerefli idi."*[694]**

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Musa çok utangaç bir adamdı. Elbiselerinden soyunmuş olarak asla görünmezdi. İsrail oğulları; *'Onun kasığı çıkıktır'* dediler. Bir gün küçük bir suyun başında yıkandı. Elbisesini bir taşın üzerine koydu. Taş, yürümeğe başladı. Musa da arkasından gidiyor, asâsı ile ona vuruyor ve;

***"- Elbisem, ey taş! Elbisem, ey taş!"* diye bağırıyordu.**

Nihâyet taş, İsrail oğullarının arasına gelince durdu. İşte; *'Ey iman edenler, Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Allah, Musa'yı onların söyledikleri sözlerden temize çıkardı. O, Allah katında çok şerefli idi'* âyeti, bu hadîseye işâret etmektedir."

Bu hadîsi, **Tirmizî** de **Buhârî** gibi rivâyet etmiştir.

İZAH

Bu rivâyette iki şey dikkatimizi çekmektedir. Biri insanların Hz. **Musa**'ya her vesile ile eziyet ettikleri, diğeri de hak-bâtıl mücâdelesinin insanlık tarihi boyunca devam ettiğidir.

HAK - BÂTIL MÜCADELESİ

Gâyet enteresandır ki, hak ile bâtıl mücâdelesi tarihin her döneminde hemen hemen aynı zihniyet çerçevesinde devam

---

[694] Ahzâb, 69.

etmiştir. Hak ehli ciddiyeti, ve Allah'ın emrine uymayı, bâtıl ise laübaliliği ve hafifliği seçmiştir.

Hz. Musa edebli ve terbiyeli davranıyor, hayâ duygusuyla hareket ediyor, giyiniyor, avret yerlerini herkese göstermiyor. Ama Yahudi tabiatı bunu, ondaki bir kusur ve hastalığa bağlıyor, alay konusu yapıyor.

Bu örnek, günümüzde pek yaygın olan, dinini yaşayanlara; **"Gösteriş yapıyor, dini istismâr ediyor"** terânesi ile, tesettüre riâyet eden kızlara da; **"Erkek delisi olduğu için örtünüyor, millî birliği bozuyor..."** iftirâsına pek benzemektedir.[695]

Aslında vücudun örtünmesi gereken yerlerini örtmek, her erkek ve kadın için bir insanlık ve medeniyet şiârıdır. Çıplak veya yarı çıplak dolaşmanın adı medeniyet olmamalı!.. Çünkü çıplaklık, ilkelliğin, tarih öncesine dönüşün belirtisidir. **Afrika**'da ve **Avustralya**'daki ilkel kabilelerde örtünme diye bir şey

---

695 **Türkiye**'de 28 Şubat olarak bilinen süreçte, 1997 yılından itibaren bütün ülke genelinde baş örtüsü konusunda bir sürek avının başlatılmıştır. Baş örtüsü yasağının devletin bütün kurumlarında en şiddetli şekilde uygulanmasının, ülkemizin sosyal dokusuna zarar verdiği görüldüğü halde yine de bu yasak ısrarla sürdürülmektedir. Bu süreçte baş örtülü öğrenciler, polisler tarafından Üniversitelerin merdivenlerinden saçlarından sürüklenerek dışarı atıldılar. Ayrıca on binlercesinin öğrenim hayatlarına da son verildi. Torununun mezuniyetini görmek için üniversiteye gelen 80 yaşındaki nineler bile, içeri girebilmeleri için başlarını açmak zorunda bırakıldı. Zaman zaman hastanelere bile alınmadıkları oldu. Dünyanın hiçbir yerinde ve tarihin hiçbir döneminde görülmeyen bu inanılmaz uygulama, insan hakları açısından da ciddi bir kara lekedir. Bu yasakla istikballeri ellerinden alınan öğrenciler, ülke içinde başvurdukları hiçbir yasal merciden dertlerine çare bulamadılar. Son bir ümitle uluslar arası yasal kuruluşlara başvurdular ise de insan haklarını korumayı gaye edindiğini iddia eden bu yasal kuruluşlar, b, İslâm'ın söz konusu olduğu her yerde yaptıkları gibi,bu konuda da çifte standart uygulamakta bir sakınca görmediler. Uğrunda canını ve her şeyini seve seve feda etmeye hazır olduğu kendi devletinden, din özgürlüğü ve insan hakları konusunda en tabii bir talebini alamayan insanların, kendilerine tarih boyunca rakip ve düşman olan başka bir din ve devletten anlayış görmesi zaten beklenemezdi.

bilinmemektedir. Eğer çıplaklık bir medeniyetse, yeryüzünün en medenî insanları, bu ilkel kabileler midir?

Yoksa bunu bir teşhircilik arzusunun tezahürü olarak mı görmek gerekir?!.

2- HZ. MUSA'YA YAPILAN EZİYETLER

Her Peygambere yapıldığı gibi, şüphesiz **Hz. Musa**'ya da pek çok eziyet yapılmıştır. Bunların en bariz olanları şunlardır:

1- Yukarıdaki hadîste görüldüğü üzere sırf hayâ duygusuyla hareket etiği için çeşitli kusur ve hastalıklarla itham edildi.

2- **Hz. Musa,** kardeşi **Hz. Harun**'la birlikte dağa çıkmıştı. **Hz. Harun** orada vefat etti. Yahudiler; **"Harun'u sen öldürdün"** diye ona tarizde bulundular.[696]

3- **Karun,** bir fâhişe kiraladı. Kadın, İsrail oğullarının toplu bulundukları bir yerde **Musa**'nın kendisine tecavüz ettiğini iddia etti.[697]

4- Bir de **Hz. Musa**'yı sihirbazlık ve delilikle itham ettiler.

BAZI HÜKÜMLER

1- Zaruret halinde çıplak yürümek caizdir.

2- Tedavi ve benzeri zaruretler için avret yerine bakmak caizdir.

3- Peygamberler, gizli ve açık her türlü kusurdan sâlimdirler.

4- Peygamberlere herhangi bir kusur izâfe eden, ona eziyet etmiş olur ve küfre düşmesinden korkulur.

5- Hadis, **Hz. Musa**'nın bir mucizesini göstermektedir.

6- Bu hadîs, aynı zamanda geçmiş Peygamberlerin de insanlar tarafından pek çok eziyete maruz kaldıklarını göstermektedir.[698]

---

696 **Taberî**, XXII, 52.

697 **Dürrü'l-Mensûr**, V, 136.

698 Bkz., **Taberî**, XXII, 50; **Kurtubî**, XIV, 250; **İbn Kesîr**, V, 519; **İbn Hacer**, VII; 93-96; **Aynî**, XV, 301.

سورة سبأ

32- SEBE' SÛRESİ

٧٧٢- (ت د ــ فروة بن مُسيك المرادي رضي الله عنه) قال : أتيتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فقلتُ : يا رسولَ اللّه ، ألا أُقاتلُ مَنْ أدْبَرَ من قومي بمن أقبَلَ منهم ؟ فأذنَ لي في قتالهم وأمَّرني ، فلما خرجتُ من عنده ، سأل عني ، ما فعل الغُطَيْفيُّ ؟ فأُخبِرَ أني سرْتُ ، فأرسل في إثْري فردَّني ، فأتيتُهُ -وهو في نفر من أصحابه - فقال : **ادْعُ القوم، فمن أسلمَ منهم فاقْبَلْ منه ، ومن لم يُسلم فلا تَعْجَلْ حتى أُحَدِّثَ إليك** ، قال : وأُنزلَ في سبأ ما أنزلَ ، فقال رجل : يا رسولَ اللّه ، وما سبأ ؟ أرضٌ ، أو امرأة ؟ قال : «**ليس بأرضٍ ، ولا امرأة ، ولكنه رجلٌ وَلدَ عشرة من العرب** » ، فتَيَامَنَ منهم ستةٌ وتشاءمَ منهم أربعةٌ ، فأما الذين تشاءموا : فلَخْمٌ ،وجُذامٌ ، وغسان ، وعاملةُ. وأما الذين تَيامَنُوا : فالأزدُ ، والأشْعريون ، وحِمْيَرُ ، وكِنْدَة ، ومذْحِجُ ، وأنمارٌ. فقال رجلٌ : وما أنمارُ ؟ قال : « **الذين منهم خَثْعَمُ وبَجيلةُ**». هذه رواية الترمذي.

وأخرجه أبو داود مختصرا في كتاب الحروف ، وهذا لفظُهُ ، قال : أتيتُ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم - فذكر الحديث ، و لم يذكر لفظه - فقال رجل من القوم : يارسولَ اللّه ، أخبرنا عن سبأ ، ما هو : أرضٌ ، أو امرأةٌ ؟ قال : «**ليس بأرضٍ ولا امرأةٍ ، ولكنه رجلٌ وَلدَ عشرة من العرب ، فتيامَنَ ستةٌ ، وتشاءمَ أربعةٌ**».

772- Ferve b. Müseyk el-Murâdî[699] anlatıyor :
"Hz. Peygambere gidip dedim ki:

---

[699] **Ebû Umeyr, Ferve b. Müseyk el-Muradî el-Ğutayfî:** öl 30/650. Yemenli sahabîlerdendir. Hicrî 9. yılda Hz. Peygamber'e gelip müslüman odu. Bilahare **Kûfe'**ye yerleşti. Şairdi, kabilesinin önde gelen şahsiyetlerindendi. Hz. Ömer onu, Mazhic kabilesinin zekâtını toplamakla görevlendirmişti. İrtidat savaşlarına katıldı. Hayatının sonlarını **Kûfe'**de geçirdi. Kendisinden Şa'bî ve Berâ b. Abdurrahman rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud** ve **Tirmizî'**de tahric edildi.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, kabile efradımdan İslâm'dan yüz çevirenlere karşı, İslâm'ı kabul edenlerle birlikte savaşayım mı?"

Rasûlullah (as.), onlarla savaşmak konusunda bana izin verdi ve beni Emîr tayin etti. O'nun huzurundan ayrılınca;

"- **Ğutayfî ne yaptı?"** diye sormuş, kendisine gittiğim haber verilmiş. Arkamdan adam gönderip beni çağırttı. Yanına geldiğimde, etrafında bir gurup sahabî vardı. Şöyle buyurdu:

"- **Onları (önce) İslâm'a davet et! Kim müslüman olursa, sen de onun müslümanlığını kabul et! Müslüman olmayan hakkında ise, ben sana haber gönderinceye kadar bekle, acele etme!"**

Sonra Sebe' hakkında nâzil olan âyet gelince, bir adam şöyle sordu:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Sebe' nedir? Bir ülke mi, yoksa bir kadın mı?"

Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- **O, ne bir ülke, ne de bir kadındır; Araplardan on çocuğu olan bir adamdır. Bu çocukların altısı Yemen taraflarında, dördü de Şam'da yerleşti. Şam tarafında bulunanlara Lâm, Cüzâm, Gassân, ve Amile, Yemen tarafındakilere de Ezd, Eş'arî, Himyer, Kinde, Mazhic ve Enmâr denir."**

Adam tekrar;

"- Enmâr nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"- **Has'am ve Becîle'nin mensup olduğu kabiledir"** dedi.[700]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud da, **Kitâbu'l-Hurûf**'da hadîsi muhtasar olarak rivâyet eder. Bu rivâyet şöyledir. Râvî; "Hz. Peygamber'e geldim", der ve hadîsi zikreder. Ancak hadîsin lafzı orada zikredilmemiştir. Sonra şöyle devam eder:

Oradakilerden biri;

---

[700] **Tirmizî**, Tefsir, 35/3222; **Ebû Davud**, Hurûf, 1/3988.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bize Sebe'den haber ver! Nedir o? Bir yer mi, yoksa bir kadın mı?"

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- O, ne bir yer, ne de bir kadındır; Araplardan on çocuğu olan bir kadındır. Bu çocukların altısı Yemen, dördü Şam taraflarına gittiler."

İZAH

SEBE'

Bu hadîs, **Sebe'** sûresine ismini veren **Sebe'**nin tanıtılması sadedinde rivâyet edilmiştir. Buna göre **Sebe'**, bir insan ismidir. Bu adamın on çocuğu olmuş, bunlardan altısı **Yemen**, dördü de **Şam**'a yerleşmişti.

Hadîsin râvîsi **Ferve**, kendileriyle savaşmak için Rasûlullah'tan (as.) izin istediği kişiler, **Sebe'** kabilesinin ahfâdıdır. **İbn Kesîr**, **Ferve**'nin şu sözünü kaydeder:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; Sebe', câhiliyette onurlu bir kabile idi. Onların, İslâm'dan dönmelerinden korkuyorum, bu yüzden onlarla savaşayım mı?"[701]

Sebe' medeniyeti, **Yemen**'de kurulan bir medeniyet olup kurucusu **Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtan**'a izâfeten bu ismi almıştır. Dünyada ilk defa esir almayı başlatan adam olması hasebiyle **Sebe'** namını aldığı rivâyet edilir. Devletin, bulunduğu yer itibariyle **Me'rib** medeniyeti de denir. Bu devlet, 484 yıl hüküm sürmüştür. Bütün **Yemen** halkı **Sebe'** neslindendir.

Neml sûresinde de ifâde buyurulduğu üzere[702] **Sebe'** halkı, önce güneşe tapardı. **Belkıs**'ın idaresi döneminde **Hz. Süleyman**'a itaat etmişler ve terakkî ederek büyük bir medeniyet geliştirmişlerdi. Bilâhare isyan ve inkâr bataklığına saplanınca da, atalarının yaptığı

---

[701] **İbn Kesîr**, V, 539.

[702] Neml, 22-45.

ve belki de dünyanın ilk teknolojik harikası olan **Arim** barajının, üzerlerine gönderilmesi ile bütün medeniyetleri perişan edilmişti.[703]

٧٧٣- (خ ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ نبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « إذا قضى اللّهُ الأمرَ في السماء ضربت الملائكةُ بأجنحتها خُضْعانا لقوله ، كأنه سلْسلةٌ على صفوان، فإذا فُزِّعَ عن قلوبهمْ قالوا : ماذا قال ربُّكُمْ ؟ قالوا للذي قال : الحقَّ . وهو العليُّ الكبيرُ ، فيسمَعُها مُسترِقُ السَّمْعِ ، ومسترقو السَّمع هكذا ، بعضُه فوق بعض – ووصفَ سُفيانُ بكفِّه فحرَّفها ، وبدَّدَ بين أصابعه – فيَسْمعُ الكلمةَ فيُلْقيها إلى من هو تحتَهُ ، حتّى يُلْقيها على لسان السَّاحر أو الكاهن ، فرُبَّما أدْرَكَ الشِّهابُ قبْلَ أن يُلْقيَها ، وربما ألقاها قبْلَ أن يُدْرِكَهُ،فيكْذِبُ معها مائةَ كذْبةٍ ، فيقال : أليسَ قد قال لنا يومَ كذا وكذا : كذا وكذا ؟ فيُصَدَّقُ بتلك الكلمةِ التي سُمعتْ من السماء ».

أخرجه البخاري. وأخرجه الترمذي قال : إذا قضَى اللّهُ في السَّماء أمْرا ، ضربت الملائكةُ بأجْنحتها خُضَّعا لقوله ، كأنها سلْسلةٌ على صفوان فإذا فُزِّعَ عن قلوبهمْ قالوا : ماذا قال ربُّكُمْ ؟ قالوا : الحقَّ ، وهو العليُّ الكبيرُ ، قال : والشّياطين بعضُهم فوقَ بعض.

773- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah gökte bir emrin ifâsını hükmettiği zaman, melekler O'nun sözüne itâatlerini arz ederek kanatlarını çırparlar. Bu ses, sanki düz ve kaygan bir taşın üzerindeki zincirin çıkarttığı ses gibidir. (Meleklerin) kalplerinden korku giderildiğinde, (büyük meleklere);

"- Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar. Onlar da, sorana;

"- Allah hakkı söyledi, o çok yücedir, çok büyüktür" derler.

Bu sırada kulak hırsızı (şeytanlar)**, bu sözleri işitir. Diğer kulak hırsızları da üst üste dizilmiş vaziyettedirler** (ve bu sözleri birbirinden duyarlar)."[704]

---

[703] Bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XI, 18; **Bezlu'l-Mechûd**, XVI, 318; **Elmalılı**, V, 3956; **Dürru'l Mensûr**, V, 231.

Süfyan (b. Uyeyne), avucu ile parmaklarını üst üste dizdi, sonra ayırdı ve böylelikle bu dizilişi tarif etti.

(En üstteki) o sözü işitir, sonra onu alttakine atar, o da alttakine, nihâyet (en alttaki) onu kâhin veya büyücünün diline atar. Bazen sözü alttakine veremeden (şeytana) bir alev gelir, (onu alır), bazen de yetişemeden söz aşağıya kadar iner. Artık kâhin veya büyücü, bu kelimeye yüz tane de yalan katarak söyler. (Allah'ın emri insanlar arasında tahakkuk edince) insanlar derler ki:

"- Bu adam, bize falan gün böyle böyle, şöyle şöyle dememiş mi idi? (İşte dediği çıktı)**."**

Böylece kâhin, (kulak hırsızlığı yoluyla) **gökten işitilen o kelimeden dolayı tasdik edilmiş olur.**[705]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî** rivâyet etti.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Allah gökte bir işi hükme bağlayınca, melekler O'nun sözüne itâatlerini arz ederek kanatlarını çırparlar. Sanki düz bir kayanın üzerinde kayan zincirin çıkardığı gibi bir ses çıkarırlar. Kalplerinden korku giderildiği zaman;

"- Rabbiniz ne buyurdu?" derler.

"- O, hakkı söyledi, O pek yüce ve pek üstündür" cevabını verirler.

O sırada şeytanlar da üst üste yığılmış (dinlemektedirler)**."**

İZAH

ŞİHÂB VE YILDIZLAR SAVAŞI

Hadîs-i şerifte, **"bazen kulak hırsızı şeytanları yakaladığı"** ifâde edilen **Şihâb** kelimesi, parlak alev ve ateş parçası anlamına gelir. **Şihâb** aynı zamanda bir yıldızın da adıdır; yakıcı ve parlak bir

---

[704] Sebe', 23.

[705] **Buhârî**, Tefsir, 15/1; 34/1; **Tirmizî**, Tefsir, 35/3223.

yıldız... Bunlar, melekler arasındaki konuşmalara kulak kabartan bazı sözler kapmaya çalışan şeytanları kovalarlar. Günümüzde gökyüzünde görülen ve mâhiyeti anlaşılamayan bazı cisimlerin ve ışıkların izahına, bu hadîsin açıklık getireceğini umarız.[706]

Bu hususta şu âyetleri de kaydedelim:

"Biz, gökte burçlar yarattık ve bakanlar için onu süsledik. Göğü, taşlanan her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapan şeytan vardır, ki onu da apaçık bir yıldız takip eder."[707]

"Biz göğü itâatten çıkan her şeytandan koruduk. O şeytanlar, melekler topluluğunun kelâmını dinleyemezler; her taraftan kovulup atılırlar. Uzaklaştırılırlar. Onlara devamlı bir azap vardır. Ancak arada bir çalıp-kapan olur. Onu da parlak bir yıldız takip eder."[708]

"*(Cinler şöyle dediler):* ***Doğrusu biz göğü yokladık, onu çok kuvvetli bekçiler ve şihâblarla doldurulmuş bulduk. Halbuki biz, haber dinlemek için göğün bazı yerlerine otururduk; fakat şimdi, kim dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir şihâb buluyor."***[709]

Bu âyetlerden anlaşılan şudur:

Melekler arasında cereyân eden bir kısım konuşmaları cinler ve şeytanlar duyabilirler. Onlara karşı yıldızlar savaşı gibi bazı mücadele metotları uygulanmaktadır. Ancak onların, Allah'ın peygamberlere gönderdiği vahyi duymaları mümkün değildir. Çünkü gökyüzü, âyetlerde açık olarak ifâde edildiği üzere, onların vahyi duymalarını engelleyen her türlü tedbirlerle muhafaza altına alınmıştır. Bu husus, yukarıdaki âyetlerde zımnen ifâde edilmiş, aşağıdaki âyette de sarîh olarak belirtilmiştir:

"Kur'ân'ı şeytanlar indirmedi, bu onlara uygun düşmez. Hem buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar, vahyi işitmekten kesin olarak men edilmişlerdir.[710]

---

[706] 861 nolu hadîse ve izahına da bakınız.

[707] Hicr, 16-18.

[708] Saffât, 8-10.

[709] Cin, 8-9.

[710] Şuarâ, 210-212.

BÜYÜCÜLÜK

İzahına çalıştığımız hadîsin delâlet ettiği hususlardan biri de büyücülük ve kâhinlik konusudur. Bu konu ileride tekrar ele alınacağı için, burada sadece hatırlatmakla yetiniyoruz.

٧٧٤- (د ـ **ابن مسعود** رضي الله عنه) قال : إذا تكَلَّمَ اللّه بالْوَحْيِ سَمعَ أهلُ السماءِ صَلْصَلَة كجرِّ السِّلْسِلَةِ على الصَّفا فيصْعَقُونَ فلا يزالونَ كذلك حتَّى يأتيَهُمْ جبريلُ ، فإذا جاء فُزِّع عن قُلوبهم ، فيقولون : يا جبريلُ ماذا قال ربك ؟ فيقول: الحقَّ فيقولونَ: الحقَّ الحقَّ. أخرجه أبو داود.

774- İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[711]

"Allah, vahyi telaffuz edince, gök ehli, sanki düz bir taş üzerindeki zincirin sesi gibi bir ses duyarlar ve düşüp bayılırlar. Onlar, Cebrâîl gelinceye kadar bu halde kalırlar. Cebrâil gelince, kalplerinden korku giderilir. Derler ki:

"- Yâ Cibrîl, Rabbin ne buyurdu?"

"- O, hakkı söyledi" diye cevap verir. Onlar da;

"- Hakkı, hakkı!.." diye tekrar ederler.[712]

---

[711] Bu hadîs, **İbn Mes'ûd**'un sözü olarak ta'lîkan, **Buhârî**, Tevhid, 32'de rivâyet edilmiştir. Müellif burada hadîsi **İbn Mes'ûd**'un sözü olarak kaydetmekte ise de, **Ebû Davud**'da **İbn Mes'ûd**'un hadîsi Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ettiği ve hadîsin merfû olduğu kaydedilmektedir.

[712] **Ebû Davud**, Sünnet, 22/4738.

سورة فاطر

33- FÂTIR SÛRESİ

٧٧٥- (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال في هذه الآية: {ثُمَّ أَوْرَثْنَا الكتابَ الذين اصْطَفَيْنا من عبادنا، فمنهم ظالمٌ لنفسه، ومنهم مُقْتَصِدٌ، ومنهم سابقٌ بالخيرات بإذْنِ اللّه} [فاطر: ٣٢] قال: «هؤلاءِ كُلُّهُم بمنزلة واحدة، وكُلُّهُم في الْجَنَّة». أخرجه الترمذي.

775- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.);

"Sonra biz Kitâb'ı, kullarımızdan seçtiklerimize miras kılmaya hükmettik. Onların içinde, kendilerine zulmedenler bulunduğu gibi, içlerinde orta yolu tutanlar ve Allah'ın izniyle hayırda ileri geçenler de vardır"[713] âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"Onların hepsi de aynı yerde, yâni hepsi de cennettedirler."[714]

İZAH

Bu âyetteki "**Kitab**" dan maksat, Kur'ân-ı Kerim ve onun ahkâmıdır. "**Seçilen insanlar**" dan murad da, **Hz. Muhammed**'in ümmetidir. Ancak bununla bütün ümmetlerden mü'minlerin kastedilmiş olması da muhtemeldir; yalnız, **Kitâb**'a vâris olmak, **Muhammed** ümmetine hâs bir özelliktir.

Hadîste zikredilen üç sınıf insanın, hepsinin de aynı yerde, yâni cennette olduğu ifâde edilmektedir. Ancak bu ifâde, onların hepsinin cennetteki makamlarının aynı olacağını değil, mekân olarak cennete gideceklerini belirtmektedir. Yâni onların hepsi de cennete girer, ama cennetteki makamları farklıdır.

---

[713] Fâtır, 32

[714] **Tirmizî**, Tefsir, 36/3225.

Âyetteki "**Zâlim**" den maksadın ne olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Tercihe şayan olan görüşe göre, maksat, günahkâr mü'minlerdir. İzahına çalıştığımız hadîste, onların da cennette oldukları beyan edilerek, mü'min oldukları dile getirilmektedir. Diğer bir hadîste de şöyle buyurulur:

سابقناسابقٌ ومُقتصدنا ناجٍ وظالمنا مغفورٌله.

"Önde gidenimiz, önde gitmiştir. Orta yolda olanımız kurtulmuştur. Zâlimimiz de mağfiret edilmiştir."[715]

Çeşitli hadîslerde zâlimin, yâni günahkâr mü'minin mağfiret edileceği, orta yoldakinin kolay bir hesapla kurtulacağı, ileri geçenin de hesapsız cennete gireceği ifâde edilmektedir.[716]

İbn Kesîr şöyle der:

"Nefsine zulmeden"; bazı farzları yapan ve bazı haramlar da işleyen insandır. ***"Orta yolda olan"***, farzları yapıp haramları terk eden, ancak sünnet ve müstahâbı terk edip mekrûhları işleyenlerdir. ***"İleri gidenler"*** de, farzları, sünnetleri, müstahâbları yapan ve haramları, mekruhları, hatta bazı mübahları bile terk edendir."[717]

٧٧٦- (ابن عباس رضي الله عنه) قال: "وجائكم النذير" (فاطر: ٣٧) : الرسول بالقرآن. أخرجه رزين.

776- İbn Abbas;

"Size korkutucu geldi"[718] âyetinden, Kur'ân'la gelen Peygamber kastedilmiştir" dedi.[719]

---

[715] **Durru'l-Mensûr**, V, 252.

[716] **Taberî**, XXII, 134; **İbn Kesîr**, V, 583; **Durru'l-Mensûr**, V, 251.

[717] **İbn Kesîr**, V, 582.

[718] Fatır, 37.

[719] **Rezîn**'in tahric ettiği bu hadîs için bkz., **Taberî**, XXI, 142.

İZAH

Zikri geçen korkutucunun, yaşlılık, hastalık, yakınların ölümü olduğu da rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetler, âyetin mefhumuna aykırı değilse de, zâhir olan maksadın, Hz. Peygamber olduğunda şüphe yoktur.[720]

سورة يس

34 - YÂSÎN SÛRESİ

٧٧٧- (ت ـــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : كانت بنو سَلِمَة في ناحيَة المدينة ، فأرادوا النُّقلة إلى قُرب المسجد ، فنزلت هذه الآية { **إنَّا نحنُ نُحيِي الموتَى، ونكتُبُ ما قدَّموا وآثارهُمْ**} [يس: ١٢] فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم «إنَّ آثاركم تُكتَب، فلم **ينتقلوا**». أخرجه الترمذي.

777- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Selime oğulları kabilesi, Medîne'nin kenarında oturuyorlardı. Mescidin yakın bir yerine gelip yerleşmek istediler. Bunun üzerine;

"Ölüleri dirilten biziz! Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız"[721] âyeti nâzil oldu. Rasûlullah (as.) da şöyle buyurdu:

"Şüphesiz izleriniz yazılmaktadır. Evlerinizi nakletmeyin."[722]

---

[720] Bkz., **Taberî**, XXII, 142; **Kurtubî**, XIV, 354; **İbn Kesîr**, V, 590.

[721] Yâsîn, 12.

[722] **Tirmizî**, Tefsir, 37/3226. Bu hadîs, **Câbir**'in rivâyeti ile **Müslim**, Mesâcid, 50/280'de tahric edilmiştir.

İZAH

Benû Selime; Ensârdan **Hazrec** kabilesinin bir koludur. Oturdukları yer, Mescid-i Nebevîye yaklaşık bir mil mesafede idi.

Hadîste, ibâdet için atılan her adımın bile mükâfat ve sevap kazandırdığı ifâde edilmektedir. Bu hadîsin diğer bir rivâyetinde şöyle buyurulur :

يا بني سَلمة دِياركُمْ تُكْتَبْ آثاركُم دِياركُمْ تُكْتَبْ آثارَكُم.

"Ey Selime oğulları ! Yerinizde kalın, izleriniz yazılır. Yerinizde kalın, izleriniz sayılır."

Âyetteki "**İz**" kelimesi hakkında **İbn Abbas**'dan gelen diğer bir rivâyete göre; **"O, iyi veya kötü, yapılan her eser ve her iştir."**

Bu hususta pek çok hadîs bulunmaktadır. Ancak Rasûlullah'ın (as.) **Benû Selime**'ye, intikal izni vermemesinin sebeplerinden biri olarak, bu kabilenin oturduğu yerin stratejik önemi gösterilir. Bu bölgede başka kabile olmadığı için, onların da orayı boşaltmaları halinde, bölge, düşman için **Medîne**'ye taarruza müsait, açık bir kapı oluşturacaktı.[723]

٧٧٨- (ابن عباس رضي الله عنهما) قال : كان بمدينة أنطاكيةَ فرعونٌ من الفراعنة، فبعثَ اللّهُ إليهم المرسَلين ، وهم ثلاثٌ ، قدَّمَ اثنين ، فكذَّبوهُمَا فقوَّاهم بثالث ، فلما دعتْهُ الرُّسلُ ، وصَدَعت بالذي أُمرتَ به ، وعابَتْ دينَهُ ، قال لهم :**{إنَّا تطَيَّرْنا بكم قالوا : طائرُكم معكم}** [يس : ١٨-١٩] ، أي : مصائبكُم. أخرجه رزين.

778- İbn Abbas şöyle dedi:

"Antakya şehrinde Firavunlardan biri yaşıyordu. Allah onlara elçiler gönderdi, bunlar üç kişi idiler. Önce ikisini gönderdi, fakat onları yalanladılar. Sonra üçüncü ile o ikisini takviye etti. Elçiler, onu hakka davet ettikleri, emredilen şeyleri açıkladıkları ve (mevcut) dinlerinin bâtıl olduğunu söyledikleri zaman, Firavun şöyle dedi:

---

[723] **Taberî**, XXII, 154; **Kurtubî**, XV, 12; **İbn Kesîr**, V, 603.

"- Doğrusu bize uğursuzluk getirdiniz. Vazgeçmezseniz, sizi taşla öldürürüz..."

(Elçiler):

"- Uğursuzluğunuz (yâni belâlarınız), sizin kendinizdedir" dediler.[724]

İZAH

Gönderilen elçilerin isimleri hakkında farklı rivâyetler vardır. **Antakya**'ya elçileri gönderen **Hz. İsa**'dır.

Kurtubî'nin ifâdesine göre, âyette işaret edilen olay şudur:

İlk iki elçi **Antakya**'ya geldiklerinde, **Habîbu'n-Neccâr** adında yaşlı bir adama rastlamışlar. **Antakya** ahalisi putperestti. Elçiler, ihtiyarı Allah'a imana çağırmışlar, o da mucize istemiş, bunun üzerine felçli oğlunu iyileştirmişler, o da iman etmiş. **Yâsîn** sûresinin 20. âyetinde işaret edilen, ***"...şehrin tâ öte ucundan koşup gelen adam"*, Habîbu'n-Neccâr**'dır.

Sonra bu elçilerin durumu, putperest olan kırala da ulaşmış, kıral onları hapsedip dayak atmış. Durumdan haberdar olan **Hz. İsa,** onlara yardım için havârîlerin reisi **Şem'ûn**'u da göndermiş. **Şem'ûn,** önce kimliğini gizleyerek kırala yaklaşmış, onun dostluğunu kazanınca da, ilk iki elçinin, mucizelerini göstermeleri için hapisten çıkmalarını sağlamış. Onlar da kör bir çocuğun gözlerini açmışlar, henüz defnedilmeyen bir ölüyü tekrar diriltmişler. Ölü dirilir dirilmez imana gelmiş. Bunun üzerine kıral da iman etmiş.[725]

Antakya ahâlisinin **"Uğursuzluk getirdiniz"** sözleri, elçilerin gelmesinden sonra memlekette kuraklık ve kıtlığın başgöstermesi üzerine söylenmiştir.

---

[724] **Rezîn**'in tahric ettiği bu hadîsin bir benzeri için bkz., **Taberî**, XXII, 156.

[725] **Kurtubî**, XV, 15.

٧٧٩- (ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى { وجاء من أقْصى المدينةِ رَجلٌ يسعى – إلى قوله– : وجَعلني من المُكْرَمين} [يس : ٢٠ - ٢٧] قال : نَصَحَ قومَهُ حيًا وميِّتا. أخرجه رزين.

779- İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Bir adam, şehrin tâ ucundan koşarak geldi;

"- Ey kavmim, dedi, bu gönderilen elçilere uyun! Sizden bir ücret istemeyen bu insanlara uyun! Onlar doğru yoldadırlar. Hem bana ne oldu ki, beni yaratana ibâdet etmeyeyim?! Hepiniz de O'na döneceksiniz. Hiç ben O'ndan başka tanrılar edinir miyim?! Eğer Rahman bana bir zarar murad ederse, onların şefâatleri bana hiçbir fayda vermez! Onlar beni kurtaramazlar! Muhakkak o zaman ben, açık bir sapıklık içinde olurum. Ben Rabbinize iman ettim, gelin beni dinleyin!"

Ona;

"- Gir cennete!" **denildi. O da dedi ki:**

"- Ne olurdu, kavmim de bilselerdi!.. Rabbimin beni bağışladığını, benim ikrâm edilenlerden olduğumu bilip öğrenselerdi!..."[726]

Bu âyet hakkında İbn Abbas şöyle dedi:

"O, yaşarken de, öldüğünde de kavmine nasihat etti."[727]

İZAH

Bu nasihatleri yapan kişi, **Habîbu'n-Neccâr**'dır. Şehrin kenar bir mahallesinde otururdu. Gelen elçilere iman etmişti. Yaşarken hemşehrilerine gereken nasihati yapmıştı. Ancak halk, kendilerine nasihat eden bu zâtı öldürmüşlerdi. Kendileri de **Cebrâîl**'in bir sayhası ile helâk olup gitmişlerdi. **Habîbu'n-Neccâr,** öldüğünde, kendisine verilen büyük mükâfatı kavminin de görmesini ve böylece

---

[726] Yâsîn, 20-27.

[727] **Rezîn**'in tahric ettiği bu hadîs için bkz., **Taberî**, XXII, 161; **İbn Kesîr**, V, 609.

onların da imana gelmelerini temenni etmişti. Gerçekten onun hayatı da, ölümü de hidâyet ve nasihatti.[728]

٧٨٠- (خ م ت ـ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه) قال : كنتُ مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم في المسجد ، عند غروب الشمس ، فقال: « **يا أبا ذرّ ، أتدري أينَ تذهبُ هذه الشمس ؟** » قلتُ: اللّه ورسولُه أعلم ، قال: « **تذهب تسجُد تحتَ العرش ، فتستأذنُ ، فيُؤذَنُ لها ، ويوشكُ أن تسجُدَ فلا يُقْبَل منها ، وتستأذنَ فلا يُؤذَن لها ، فيقال لها : ارجعي من حيثُ جئت ، فتطلُع من مَغربها ، فذلك قوله عز وجل : {والشمسُ تجرى لمستقرٍّ لها ، ذلك تقدير العزيز العليم } [يس : ٣٨]**».

وفي رواية : ثم قرأ : { **ذلك مُستَقرٌّ لها** } في قراءِ عبد اللّه.

وفي أخرى : فقال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : **تَدْرُونَ مَتى ذاكُم؟ ذاكَ حين لا يَنفَعُ نفسا إيمانُها، لم تكن آمنتْ منْ قبلُ ، أو كسبتْ في إيمانها خيرا.**

وفي رواية مُختصرا ، قال : سألتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم عن قوله : { **والشمسُ تجرى لمستقرٍّ لها**}؟ قال : مُستَقرُّها تحت العرش. أخرجه البخاري ، ومسلم. وفي رواية الترمذي نحو ذلك.

780- Ebû Zer el-Ğıfârî anlatıyor:

"Güneş batarken Rasûlullah'la (as.) beraberdim. Buyurdu ki:

"- Ya Ebâ Zer, bu güneş nereye gidiyor, biliyor musun?"

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir."

"- Arşın altına gidiyor, secde ediyor, sonra (yoluna devam etmesi için) **izin istiyor, kendisine izin veriliyor. Secde ettiği halde bunun kendisinden kabul edilmemesi, izin istediği halde izin verilmemesi de yakındır. O zaman kendisine;**

"- *Geldiğin taraftan git!*" denir. Böylece güneş, battığı yerden doğar, Yüce Allah'ın; '*Güneş, kendi müstakarrında yürüyor. Bu, her şeyi bilen Yüce Mevlâ'nın takdiridir*'[729] âyetini okuyun!"[730]

[728] **Taberî**, XXII, 158; **Kurtubî**, XV, 18; **İbn Kesîr**, V, 608.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette âyeti "ذلك مُسْتَقَرٌّ لها ; "*Bu, onun için bir müstakardır*" diye okumuştur. Abdullah b. Mes'ûd kırâatinde âyet böyledir.

Diğer bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"- **Bu,** (güneşe, geldiğin yere dön, denmesi) **ne zaman olacaktır, biliyor musunuz?** ***"Bu, evvelce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kişiye, o gün iman etmesinin hiçbir fayda sağlamadığı bir zamandır.***[731]

Muhtasar bir rivâyette de **Ebû Zer** şöyle dedi:

"Hz. Peygamber'e, ***"Güneş kendi müstakarrında akıp gider"*** âyetini sordum. Buyurdu ki:

"- **Müstakarrı, Arş'ın altındadır."**

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî de buna benzer lafızlarla hadîsi tahric eder.

İZAH

Kadı Iyâz'ın da ifâde ettiği gibi; **"Bu hadîs, ehl-i sünnetin fakih, kelâmcı ve hadîsçilerine göre te'vil edilmeden, zâhirî manası ile bırakılır."**

Hz. Peygamber'in, yer-gök, ay-güneş de dahil olmak üzere bütün varlıkların Allah'ın buyruğu altında olduğunu, O'nun emriyle hareket ettiklerini ve O'nun koyduğu kanuna kayıtsız şartsız itaat ettiklerini belirtmek amacıyla böyle bir ifade kullanmış olması ihtimalden uzak değildir. Çünkü bu örnek, verilmek istenen mesajı zihinlere daha iyi yerleştirmeyi sağlamaya im kân verecek niteliktedir.

---

[729] Yâsîn, 38.

[730] **Buhârî**, Bed'u'l-Halk, 4; Tefsir, 36; Tevhid, 22, 23; **Müslim**, İman, 72/250; **Tirmizî**, Tefsir, 37/3227.

[731] En'âm, 158.

Müstakar kelimesinin üç manaya gelmesi ihtimali vardır:

1- **Mimli mastar:** Durmak, istikrar bulmak demektir. Buna göre güneş, durmak, istikrar bulmak için gidiyor.

2- **İsm-i zaman:** Durma, istikrar bulma zamanı demektir. Buna göre güneş, duracağı zamana kadar döner. Yâni kıyâmete kadar, doğup-batmaya devam eder, ama zamanı gelince dönmesi ve doğup-batması sona erer.

3- **İsm-i mekân:** Durma yeri demektir. Buna göre güneş, duracağı yere doğru gider. Güneş, kendi ekseni etrafındaki dönüşünden başka, dahil olduğu galaksi içerisinde belli bir istikamete doğru yol alır.

سورة الصافات

35- SAFFÂT SÛRESİ

٧٨١- (ت ــ سمرة بن جندب رضي الله عنه) في قوله تعالى : {وجعلنا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الباقين } [الصافات : ٧٧] عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : « حَامٌ ، وسَامٌ ، ويافث ، ويقال : يافث بالثاء والتاء،ويقال : يفث ».

وفي رواية قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « سامٌ : أبو العرب ، وحام : أبو الحبش ، ويافث : أبو الروم». أخرجه الترمذي.

781- Semüre b. Cündüb;

"Onun zürriyetini yeryüzünde pâyidar kıldık"[732] âyeti hakkında, Hz. Peygamber'in (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"(Onun nesli) **Hâm, Sâm ve Yâfes'ti. Ona Yâfet ve Yefes de denir."**[733]

---

[732] Saffat, 77.

[733] **Tirmizî**, Tefsir, 38/3230.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:
"Sâm Arabın, Hâm Habeşin, Yâfes de Rûmun ceddidir."
Hadîsi **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Tirmizî tarafından rivâyet edilen bu hadîsin râvîlerinden **Saîd b. Beşîr el-Ezdî** muhaddisler nazarında zayıf biridir. Rivâyette **Hz. Nûh** ve tûfandan sonraki çoğalmadan söz edilmektedir.

HZ. NUH VE TUFAN

Âyet-i kerîmenin işaret ettiği husus, **Nûh** tufanından kurtulanlardır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, bu âyetleri meâlen kaydedelim:

"Nûh bize duâ etmişti, biz de duâsını ne güzel kabul etmiştik. Biz hem onu, hem de ehlini o büyük (tufan) belâsından kurtardık. Zürriyetini de yeryüzünde pâyidar kıldık."[734]

Hz. Nûh'un 950 yıllık mücadelesine rağmen insanlar inkâr ve isyana devam etmişlerdi. Yüce Mevlâ şöyle buyuruyor:

"Nûh dedi ki: Ey Rabbim, ben kavmimi gece gündüz imana davet ettim. Benim davetim, onların sadece imandan kaçışlarını arttırdı... Ey Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bile bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar..."[735]

İşte kabul edilen bu duâ üzerine kopan tufan, o âsî ve münkir insanları helâk etmiş, ama **Hz. Nûh'**u, O'nun neslini ve şânını yeryüzünde pâyidar kılmıştı. **Hz. Nûh,** insanlığın ikinci babası olmuştu. Bundan sonra artık yeryüzü, tamamen **Nûh'**un nesli tarafından doldurulmuştu.

Hz. Nûh'un **Sâm, Hâm** ve **Yâfes** olmak üzere üç oğlu vardı. **Kurtubî, İbn Abbas'**ın şu sözünü kaydeder:

---

[734] Saffat, 75-77.

[735] Nûh, 5-27.

"Nûh gemiden çıkınca, yanında bulunan erkekler ve kadınlar öldü, sadece çocukları ve karıları sağ kaldı."[736]

Hadîste, Arapların, **Sâm**'ın nesli oldukları ifâde edilmektedir. **Taberî**, Acemleri de **Sâm'**ın nesli arasında gösterir.[737] **Saîd b. Müseyyeb** şöyle der:

"Sâm; Arap, Fars, Rûm, Yahudî ve Hıristiyanların atasıdır."[738]

Hâm ise, hadîste **Habeş**'in atası gösterilir. **Taberî**, buna **Sudanlılar**'ı da ilave eder. **Kurtubî**, **Berberîler, Mısırlılar, Zenciler, Sindliler** ve **Hindlilerin** de **Hâm**'ın nesli olduğunu rivâyet eder.

Yâfes de hadîste **Rûm'**un atası gösterilirken, **Taberî** buna **Türkler**'le **Slavlar**'ı, **Kurtubî** de **Hazarlar** ile **Ye'cüc** ve **Me'cüc**'ü ekler.

٧٨٢- ***(ابن عباس وابن مسعود*** رضي الله عنهما) يُذكَرُ عنهما :أَنَّ إلْياسَ: هو إدْرِيسُ ، وكان ابنُ مسعودٍ يقرأُ : **{سلام على إدْراسين}** [الصافات : ١٣٠]. أخرجه رزين.

782- İbn Mes'ûd'dan; (Kur'ân'da zikri geçen) **İlyâs'dan maksadın İdris aleyhisselâm olduğu** rivâyet edilir. **İbn Mes'ûd**, ***"Selâmun alâ İlyâsîn"***[739], yani "**İlyâs'a selâm olsun"** âyetini, ***"Selâmun alâ İdrâsîn"***, yani "**İdris'e selâm olsun**" diye okurdu.[740]

---

[736] **Kurtubî**, XV, 89.

[737] Taberî, XXIII, 67.

[738] **Kurtubî**, XV, 89.

[739] Saffat, 130.

[740] **Rezîn** tarafından tahric edilen bu hadîs için bkz., **Taberî**, XXIII, 94; **İbn Kesîr**, VI, 34; **Durru'l-Mensur**, V, 285.

İZAH

Bu âyetteki *"Alâ İlyâsîn"* lafzı hakkında farklı kırâatler rivâyet edilmiştir. Biz, bu kırâat farklılığı konusuna girmeyeceğiz.

Âyetteki "**İlyâs**" dan maksat, **İbn Mes'ûd**'a göre **İdris**'tir. **İbn Mes'ûd** mushafında âyet, bu şekilde zaptedilmiştir. **Katâde, Ebû'l-Âliye, Ebû Osman en-Nehdî** de bu kırâati benimser.

Peygamberler tarihinde ise **İlyâs** ve **İdris**, iki ayrı peygamber olarak bilinmektedir. **İdris, Hz. Nûh**'dan çok önce yaşamış, **İlyâs** ise **Hz. Harun**'un neslinden **Yâsîn**'in oğludur. **İlyâs, İsrail** oğullarının peygamberidir. **Baalbek** ahâlisine gönderilmiştir. Kavmi ile olan hikâyesi de meşhurdur.[741]

٧٨٣- (ت ـــ أبي بن كعب رضي الله عنه) قال : سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قوله تعالى : {وأرسلناه إلى مائة ألف أو يزيدون } [الصافات :١٤٨] قال : «يزيدُون عِشْرِينَ ألفا». أخرجه الترمذي.

783- Übeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'a (as.), ***"Biz onu yüzbin, hatta daha fazla kimselere peygamber gönderdik"***[742] âyetini sordum.

"(Fazlalık) **yirmi bin kişidir"** dedi.[743]

İZAH

Burada işâret edilen peygamber, **Yunus** aleyhisselâmdır.

HZ. YUNUS

Yunus aleyhisselâm, **Ninova**'lıdır. **Ninova, Asur** devletinin merkezidir. Burada yarım milyonu aşkın nüfus barınırdı ve hepsi de

---

[741] Bkz., **Alûsî**, XXIII, 139; **Ebû's-Suûd**, VII, 203; **Taberî**, XXIII, 94; **İbn Kesîr**, VI, 34; **Kurtubî**, XI, 118.

[742] Saffat, 37/147.

[743] **Tirmizî**, Tefsir, 38/3229.

putperestti. Ahlâken dejenere olmuş bir milletti. İşte Hakka davet görevini yürütmek üzere onlara **Yunus** aleyhisselâm gönderildi.

Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre **Yunus**, otuz yaşında peygamber oldu. Otuz üç yıl uğraştı, ancak iki kişi kendisine inanmıştı. Bundan fevkalade müteessir olmuş, ***"Zünnûn öfkelenerek gitmişti"***[744] âyetinde ifâde edildiği üzere kavmini bırakıp **Tarsus**'a çekilmişti. Ancak Allah'ın emri olmadan ülkesini terk etmek, bir Peygamber için kusurdu. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulur:

"Ey Peygamber! Yunus peygamber gibi *(aceleci)* ***olma!"***[745]

Hz. Yunus, bir gemiye binerek denize açılmıştı. Yolda müthiş bir fırtına çıkmış, gemideki yükler denize atılmıştı. Sonra insanlardan da denize atılanlar olmuştu. Kura sonucu denize atılanlardan biri de **Hz. Yunus**'tu. **Hz. Yunus,** bir balık tarafından yutulunca hatasını anlamış ve balığın karnında şöyle duâ etmişti:

لااله الاّ أنْتَ سُبْحانَك انّي كُنْتُ منَ الظّالمين.

"Ey Rabbim, senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim... Gerçekten ben, zâlimlerden oldum."[746]

Bunun üzerine duâsı kabul edildi, balığın karnından kurtarıldı ve tekrar davete memur oldu. Bu sefer beklenen başarıyı sağlamış ve kavmi iman etmişti.

İşte **Hz. Yunus**'un tekrar davete memur edildiği kavminin sayısı 120.000 idi.[747]

٧٨٤- *(ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله تعالى: **{وإنا لنحن الصَّافُّونَ}** [الصافات: ١٦٥] قال: الملائكة تُصَفُّ عند ربها بالتسبيح. أخرجه رزين.

---

[744] Enbiyâ, 87.

[745] Kalem, 48.

[746] Enbiyâ, 87.

[747] **Taberî**, XXIII, 104; **İbn Kesîr**, VI, 37; **Kurtubî**, XV, 130.

784- İbn Abbas;

"***Sâf saf dizilenler biziz***"[748] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Melekler, Rableri huzurunda saf bağlayıp tesbih ederler."[749]

İZAH

Kurtubî'nin kaydettiğine göre şu üç âyet **Mirac** gecesi **Sidretülmüntehâ**'da nâzil olmuştu:

"*(Cebrâil şöyle dedi):* ***Biz melekler cemâatinden herkes için belli bir makam vardır.*** *(Orada Allah'a ibâdet ederiz).* ***Bizler saf saf diziliriz ve biz (böylece) Allah'ı tesbih ederiz.***"[750]

Bu âyetten anlaşıldığına göre melekler, daima düzgün saflar bağlayarak Allah'a ibâdet ve O'nu tesbih ederler.

Taberî şu hadîsi kaydeder:

"Dünya semasında meleklerin kıyâm ve secde etmediği bir karış kadar bile boş yer yoktur."[751]

Melekler gökte bu derece sıkışık ve kalabalık olmalarına rağmen düzgün saflar halinde dizilip ibâdetlerini öyle edâ ederler. İşte mü'minler de meleklerin bu ibâdet tarzını aynen tatbik etmelidirler. **Hz. Ömer**, namaza durunca cemâate döner ve şöyle derdi:

"- Ey insanlar, saflarınızı düzeltiniz. Yüce Allah sizi, ancak meleklerin yolunda görmek istiyor. Onlar, *'Saf saf dizilen bizleriz, Allah'ı tesbih eden bizleriz!'* dediler. Düzgün saf yapın! Sen öne gel! Sen geri çekil!"[752]

Bu hususta **Müslim**, şu hadîsi rivâyet eder:

"Biz, insanlara üç şeyle üstün kılındık: Saflarımız, meleklerin safları gibi yapıldı. Bütün yeryüzü bize mescid kılındı. Suyu

---

[748] Saffat, 37/165

[749] **Rezin**'in tahric ettiği bu hadîs için bkz., **Taberî**, XXIII, 112.

[750] Saffât, 164-166.

[751] **Taberî**, XXIII, 112.

[752] **Taberî**, XXIII, 112; **İbn Kesîr**, VI, 40.

bulamadığımız zaman toprak, bizim için temizlik vasıtası kılındı."[753]

سورة ص

36- SÂD SÛRESİ

٧٨٥- (**ت ــ ابن عباس** رضي الله عنهما) قال: مرضَ أبو طالبٍ فجاءتْه قريشٌ، وجاءه النبي صلى الله عليه وسلم - وعند أبي طالبٍ مجلسُ رجلٍ - فقام أبو جهلٍ كي يمنَعه من الجلوس فيه، قال: وشكَوْه إلى أبي طالبٍ. فقال: يا بن أخي، ما تُريدُ من قومك؟ قال: **أُريدُ منهم كلمةً تدينُ لهم بها العربُ، وتؤدِّي إليهم العجمُ الجزيةَ**. قال: كلمة واحدة؟ قال: **كلمة واحدة**، فقال: **يا عمِّ. قولوا: لا إله إلا اللّه**. فقالوا: إلهاً واحداً؟ ما سمعنا بهذا في الملّة الآخرة. إنْ هذا إلا اختلاقٌ. قال: فنزل فيهم القرآن {**ص، والقرآنِ ذي الذِّكْر. بل الذين كفروا في عِزّةٍ وشقاق. كم أهلكنا من قبلهم من قرْنٍ فنادَوْا ولاتَ حين مَناص. وعجبوا أنْ جاءهم منْذرٌ منهم وقال الكافرون: هذا ساحرٌ كذّابٌ أجعلَ الآلهة إلهاً واحداً؟ إنَّ هذا لشيءٌ عُجاب. وانطلقَ الملأُ منهم أن امشُوا واصبروا على آلهتكم إن هذا لشيءٌ يُراد ما سمعنا بهذا في المِلّة الآخرة إنْ هذا إلا اختلاق**} [ص: ١ - ٧]. أخرجه الترمذي.

785- İbn Abbas anlatıyor:

"Ebû Tâlib hastalanınca Hz. Peygamber (as.) ve Kureyş, ona gittiler. Ebû Tâlib'in yanında, bir kişinin oturabileceği boş bir yer vardı. Ebû Cehil, oraya Rasûlullah'ın (as.) oturmasını önlemek için (yerinden) kalktı (oraya oturdu). Sonra, Rasûlullah'ı (as.) Ebû Tâlib'e şikâyet ettiler. Ebû Tâlib, dedi ki:

"- Ey kardeşimin oğlu, halkından ne istiyorsun?"

---

[753] **Müslim**, Mesâcid, 4.

Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"- Ben onlardan tek bir söz istiyorum... Bu söz sayesinde bütün Araplar onlara boyun eğecek, Arap olmayanlar da onlara cizye ödeyecek."

"- Tek bir söz mü?"

"- Evet, tek bir söz! Amcacığım, ***Lâ ilâhe illallah,*** **deyin!.."**

İnsanlar dediler ki:

"- Sadece bir tek ilâh mı var ki? ***'Biz, son din olan*** *(Hıristiyanlıkta bile)* ***böyle bir şey işitmedik,*** *(çünkü onlarda da ilâh üçtü).* ***Bu, uydurmadan başka bir şey değil!'***[754]

Bunun üzerine onlar hakkında şu âyetler nâzil oldu:

"Sâd! Şanlı, şerefli Kur'ân hakkı için! Kâfirler, kibir *(ve gurur)* ***içinde*** *(yüzüyorlar)* ***ve*** *(bu yüzden)* ***ona muhalefet gösteriyorlar. Biz, onlardan önce nice ümmetleri helâk ettik! Onlar da feryâd ü figân etmişlerdi, ama kurtuluş vakti geçmişti. Kendilerine, içlerinden uyarıcı bir Peygamberin gelmesine hayret ettiler;*** **'Bu adam sihirbazdır, yalancıdır... Bu adam, bütün ilâhları tek bir ilâh mı yaptı?! Ne tuhaf şey?!..'** ***dediler. Onların ileri gelenleri ise öne atılarak;*** **'Yürüyün! İlâhlarınıza sarılın! Yapılacak şey budur. Biz, son din** (Hıristiyanlıkta bile) **böyle bir şey işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir'** ***dediler."***[755]

İZAH .

Bu hadîste, özellikle tevhîd inancı üzerinde durulmaktadır. Rasûlullah'ın (as.) Kureyş'le olan uzun mücadelesinin tatlıya bağlanması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Müşrikler, özellikle Hz. Peygamber üzerinde etkili olan amcası **Ebû Tâlib**'e defalarca başvurmuşlar, ilâhlarına sataşılmaması şartıyla her fedakârlığa razı olduklarını söylemişlerdi.

Yine böyle bir müracaatı **Ebû Tâlib** Hz. Peygamber'e anlatınca, Rasûlullah (as.), onlardan sadece tevhîd kelimesini kabul etmelerini

---

[754] Sâd, 7.

[755] **Tirmizî**, Tefsir, 39/3232. (Sâd, 1-7).

istediğini, bunu söyledikleri takdirde bütün Arapların onlara boyun eğeceğini, diğerlerinin de cizye vereceğini söylemişti.

İşte müşrikler, kelime-i tevhîdin esası olan bu tek ilâh fikrini son derece garip ve mantıksız bulmuşlardı. Çünkü son ilâhî din olan Hıristiyanlıkta bile tek ilâh değil, üçlü bir ilâh sistemi vardı. Eğer tek ilâh fikri doğru olsaydı, onların da bilmesi gerekirdi.

Müşriklerin bu iddiası, tahrife uğramış olan Hıristiyanlığın o günkü durumuna dayanıyordu. Yoksa aslında Hıristiyanlık, bütün ilâhî dinler gibi tevhîd esasına dayanan bir dindi.

سورة الزمر

37- ZÜMER SÛRESİ

٧٨٦- (ت ــ *عبد الله بن الزبير بن العوام* رضي الله عنهما) قال : لما نزلت { **ثم إنكم يومَ القيامة عند ربكم تختصمون** } [الزمر : ٣١] قال الزبير : يا رسول الله ، أتُكَرَّرُ علينا الخصومةُ بعد الذي كان بيننا في الدنيا ؟ قال :« **نعم**» فقال : «**إنَّ الأمرَ إذا لشديدٌ** ».

أخرجه الترمذي.

786- Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm şöyle dedi:

"Sonra kıyâmet günü, Rabbinizin huzurunda hepiniz davaya tutuşacaksınız"[756] âyeti nâzil olunca, Zübeyr dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, dünyada (davalarımızı) aramızda (hallettikten sonra) âhirette yine tekrarlanacak mı?"

"- **Evet!**" buyurdu. Zübeyr;

"- Öyleyse iş çok kötü!" dedi.[757]

---

[756] Zümer, 31.

[757] **Tirmizî**, Tefsir, 40/3236.

İZAH

Bu âyetin baş tarafı şöyledir:

"Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra kıyâmet günü Rabbinizin huzurunda hepiniz davaya tutuşacaksınız."

Buradaki *"davaya tutuşma"*, yâni muhâkemeyi **İbn Abbas;** "Mü'minle kâfirin, zâlimle mazlûmun davalaşması" diye tefsir eder.

İbn Ömer şöyle der:

"Biz, huzur ve selâmet içinde yaşarken, bu âyetin bizimle ehl-i kitap hakkındaki davalaşmaya dair olduğunu düşünürdük. Müslümanların dinleri bir, peygamberleri aynı iken, niye kendi aralarında davalaşsınlar, derdik! Sonra müslümanlar arasında da haksızlık, zulüm ve kan dökme baş gösterince, anladık ki âyet, bizim hakkımızda nâzil olmuş."[758]

İbn Ömer'in fikrini te'yid eden başka rivâyetler de vardır.[759]

ADÂLET

Dünyadaki İslâmî cezaların, uhrevî sorumluluğu kaldırdığı çeşitli delillerle sabittir. Buna rağmen bu hadîsin sonunda **Zübeyr,** Rasûlullah'a (as.); **"Dünyada davalarımızı neticeye bağladıktan sonra âhirette dava yine tekrarlanacak mı?"** diye sorunca, Hz. Peygamber, **"Evet"** diye cevap verir. **Kurtubî**'nin kaydettiğine göre, Rasûlullah'ın (as.) cevabı;

"Evet, her hak sahibine hakkı ödeninceye kadar dava tekrarlanır" şeklindedir.[760]

Buradan anlaşıldığına göre, dünyada neticeye bağlanan davaların âhirette tekrarlanmasının sebebi, dünyadaki hükmün Allah'ın irâdesine uygun olmaması, yani adâletin hakkıyla tecelli etmemesidir. Esasen dünyadaki hükümler, zâhire göre verilir. Zâhirî deliller, her zaman gerçeği aksettirmeyebilir. Dolayısıyla haklı olan

---

758 **Kurtubî**, XV, 254; **İbn Kesîr**, VI, 92.

759 Bkz., **Kurtubî**, XV, 255.

760 **İbn Kesîr**, VI, 91; **Kurtubî**, XV, 254.

mağdûr edilebilir. İşte bu yüzden dava, âhirette tekrarlanacak ve haklıya hakkı verilecektir.

Hz. Peygamber'in şu hadîsi de bunu te'yid etmektedir.

"Ben, ancak bir insanım. Sizler, bana davalarınızı arz ediyorsunuz. Herhangi biriniz, delilini diğerinden daha güzel ortaya koyabilir. Ben de işittiğime göre hükmederim. Kime, kardeşinin hakkından bir şey verirsem, onu almasın! Çünkü ben ona, ancak bir ateş parçası veriyorum demektir."[761]

Mahkeme ne karar verirse versin, insan, şâyet haksız bir iktisâbta bulunmuşsa, Allah'ın huzurunda mutlaka hesap verecektir. Mü'min bunu bilir ve buna inanır. Bu duygu ve bu inanç, müslümanın dünya hayatını tanzim ve başkasının hakkına karşı tutumu konusunda fevkalâde önemli bir ölçü getirmektedir. Adetâ insana, haklı olduğundan emin dahi olsa, yüzde bir ihtimalle bile hata etmiş, yanılmış olabileceğini düşünerek başkasından kendisine gelmesini değil, kendisinden başkasına gitmesini istemesini telkin etmektedir.

٧٨٧- (س ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : إنَّ قَوْما قَتَلوا فأَكْثَرُوا، وزنُوا فَأكثَرُوا وانتَهكُوا ، فأتَوْا رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقالوا : يا محمدُ ، إنَّ الذي تقولُ وتدعو إليه لَحسَنٌ، لو تُخْبِرنا أنَّ لَما عَمِلْنا كفّارة ؟ فنزلت : { **والذين لا يَدْعون مع اللّه إلَها آخر – إلى قوله – فأولئكَ يُبَدِّلُ اللّه سيِّئاتِهم حَسَناتٍ** } [الفرقان : ٦٨- ٧٠] قال : يُبَدِّلُ اللّه شركَهُم إيمانا ، وزِناهم إحصْانا، ونزلَت {**قل يا عباديَ الذين أسْرفوا على أنفسهم لا تقْنَطُوا من رحمة اللّه**} [الزمر: ٥٣] أخرجه النسائي.

787- İbn Abbas anlatıyor:

"Birtakım insanlar, çok adam öldürmüşler, fazlaca zinâ yapmışlar, haramlara batmışlardı. Rasûlullah'a (as.) gelip dediler ki:

---

[761] **Buhârî**, Ahkâm, 20; **Müslim**, Akdiye, 5.

"- Yâ Muhammed! Senin söylediğin ve davet ettiğin şey, şüphesiz çok güzeldir. Ama, bizim yaptığımız bunca isyanın keffâreti var mı ki?"

Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu:

"Rahmanın kulları, Allah ile beraber başka bir ilâha tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler. Zina etmezler. Kim bunlardan birini yaparsa, cezasını bulur. Kıyâmet günü azâbı katmerleşir ve bu azap içerisinde hakîr olarak ebedî kalır. Ancak tevbe edip salih amel işleyenler müstesnâdır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir."[762]

İbn Abbas: "Allah onların şirkini imana, zinâlarını da iffete çevirdi" dedikten sonra;

"Ey kendi canlarına karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!"[763] âyeti de bunun üzerine nâzil oldu" diye ekledi.[764]

İZAH

Taberî'nin kaydettiğine göre, Rasûlullah'a (as.) soruyu soran, **Hz. Hamza**'nın katili **Vahşî b. Harb** ve benzerleridir.[765] Eğer bu rivâyet doğru ise, **Zümer** suresindeki âyet-i kerîmede, **Vahşî** gibi günahkâr ve âsîlerin dahi Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyerek Hakka dönmeleri, böylece kurtuluşa ereceklerinin beyan edilmesi, fevkalâde mühim bir müjdedir. Yüce Allah, ister kâfir olsun, ister mü'min, tevbe eden ve Hakka dönen bütün günahkârları bağışlayacağını vadediyor. Günah ne kadar çok ve büyük olursa olsun ümitsizliğe düşmemelerini söylüyor.

Bu âyet hakkında Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

---

762 Furkan, 68-70.

763 Zümer, 53.

764 **Nesâî**, Tahrîmu'd-Dem, 2. **İbnu'l-Esîr**'in, işaret etmemesine rağmen bu hadîs, **Buhârî**, Tefsir, 39/1'de de rivâyet edilmiştir.

765 **Taberî**, XXIV, 14.

ماأحبُّ أنْ لي الدُّنيا ومافيهابهذه الآية.

"Bu âyete mukabil, dünya ve içindeki her şey bana verilse bile istemezdim."[766]

Ancak bu âyetin, **Furkan** sûresindeki âyetlerle birlikte düşünülmesi de dikkat çekicidir. Buna göre, günah işlediği halde tevbe eden, ümidini devam ettirir.[767]

٧٨٨- (ت ــ أسماء بنت يزيد رضي الله عنها) قالت : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقرأ : { يا عباديَ الذين أسْرفوا على أنفسهم لا تقْنَطوا من رحمة الله إن الله يغفر الذُّنوبَ جميعا} ولا يبالي. أخرجه الترمذي.

788- Esmâ bint Yezid[768] rivâyet ediyor:

"Ben, Rasûlullah'ın (as.); ***"Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin! Allah bütün günahları bağışlar"*** âyetini okuduğunu ve; **'Cenâb-ı Hak aldırmaz'** dediğini duydum."[769]

٧٨٩- (خ م ت ــ ابن مسعود رضي الله عنه) قال : جاء حَبْرٌ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : يا محمدُ، إن الله يضَعُ السَّماءَ على إصْبَع ، والأرضينَ على إصْبَع ،

---

[766] **İbn Kesîr**, VI, 101.

[767] Bkz., **Taberî**, XXIV, 14; **Kurtubî**, XV, 268; **İbn Kesîr**, VI, 100.

[768] **Ümmü Seleme, Esmâ bint Yezid b. es-Seken el-Ensariye el-Eşheliye:** ö. 60/680? Hanım sahabilerdendir. Muaz b. Cebel'in halasının kızıdır. Hz. Peygamber'le **Rıdvan** bîatını yapmış ve O'nunla savaşlara gitmişti. Hz. Peygamber'den sonra **Dımaşk**'ta oturdu. Mücahid, akıllı ve dindar bir hanımdır. **Yermük** savaşında düşman ordusundan dokuz kişiyi öldürmüştü. Çok güzel konuşan, cesur bir hanımdı. Yezid b. Muâviye dönemine kadar yaşadığı rivâyet edilir.Kendisinden Şehr b. Havşeb ve Mahmud b. Amr el-Ensârî rivâyet etti. Hadîsi **Sünen**'lerde tahric edildi.

[769] **Tirmizî**, Tefsir, 40/3237. Bu rivâyetin râvîlerinden **Şehr b. Havşeb**, hadîsçiler nazarında zayıf biridir.

والجبال على إصبع. والشجرَ والأنهار على إصبع ، وسائرَ الخلق على إصبع ، ثم يقول : **أنا الملكُ** ، فضحكَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم وقال: **{وما قَدَروا اللّه حق قدره}** [الزمر : ٦٧].

وفي رواية نحوه ، وقال : والماء والثرى على إصبع ، وسائر الخلائق على إصبع، ثم يَهُزُّهُنَّ - وفيه - أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ضحك حتى بدت نواجذه،تَعَجُّبا وتصديقا لَهُ ،ثم قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**وما قدروا الله حق قدره**...» الآية. أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي ، فقال : يا محمد ، إن الله يُمسكُ السموات على إصبع، والجبال على إصبع ، والأرضينَ على إصبع ، والخلائق على إصْبَع ، ثم يقول : **أنا الملكُ** ، قال : فضحكَ النبي صلى الله عليه وسلم حتى بدت نواجذُه ، قال : **{ وما قَدَروا اللّه حقَّ قدره}**.

وفي رواية قال: فضحك النبي صلى الله عليه وسلم تعجبا وتصديقا.

789- İbn Mes'ûd anlatıyor:

"Bir Yahudi âlimi Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dedi:

"- Ya Muhammed! Allah gökleri bir parmağı üzerinde, yerleri bir parmağı üzerinde, dağları bir parmağı üzerinde, ağaçları ve nehirleri bir parmağı üzerinde, diğer yaratıkları da bir parmağı üzerinde tutmakta, sonra da;

"Sultan benim!" buyurmaktadır.

Bunun üzerine Rasûlullah (as.) güldü ve;

"Onlar, Allah'ı lâyık olduğu gibi takdir edemediler. Halbuki kıyâmet günü yer küresi tamamen O'nun kabzasındadır. Gökler de O'nun kudret elinde dürülmüştür"[770] âyetini okudu.[771]

---

[770] Zümer, 67.

[771] **Buhârî**, Tefsir, 39/2; Tevhid, 19, 26, 36; **Müslim**, Sıfatu'l-Münafikîn, 19; **Tirmizî**, Tefsir, 40/3238.

RİVÂYETLER

Buna benzer diğer bir rivâyette Yahudi âlimi şöyle dedi:

"...Suları ve toprakları bir parmağına, diğer mahlukatı da bir parmağına koyar, sonra onları titretir..."

Bu rivâyete göre Rasûlullah (as.), hayretinden ve sözün doğruluğundan son dişleri görünecek derecede gülmüş ve sonra; ***"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler"*** âyetini okumuş.

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyetine göre ise Yahudi şöyle dedi:

"- Ya Muhammed! Yüce Allah gökleri bir parmağında, dağları bir parmağında, yerleri bir parmağında, diğer yaratıkları da bir parmağında tutar, sonra; *'Sultan benim!'* buyurur."

Bunun üzerine Peygamber, son dişleri görünecek derecede güldü ve;

"Onlar, Allah'ı gereği gibi takdir edemediler" âyetini okudu.

Diğer bir rivâyette de Rasûlullah (as.), hayretinden ve sözün doğruluğundan gülmüş.

İZAH

Burada ifâde edilen hususlar, müteşâbih konulardandır. Ancak mesele, dönüp dolaşıp Allah'ın kudretinde toplanmaktadır. Her şey O'nun kabza-i kudretindedir. Hz. Peygamber'in gülümsemesi de, bu gerçeğin, Yahudiler tarafından da anlaşıldığının verdiği memnuniyetin ifâdesi olmalıdır.

Ancak bazı âlimler, bu gülümsemeyi, Yahudiyi tasdik değil, red anlamında yorumlamışlardır. Sebep olarak da, Allah'a cisim izafe etme endişesini göstermişlerdir. Fakat hadîsin sonundaki, **"Rasûlullah (as.), hayretinden ve sözün doğruluğundan gülümsedi"** cümlesi, bu görüşe aykırı düşmektedir.

Hz. Peygamberin, ***"Onlar, Allah'ı lâyıkıyla, takdir edemediler"*** âyetini okuması, onların, Allah'ın kudretinin bundan ibaret olduğunu zannetmelerinden dolayı olsa gerektir. Çünkü Allah, parmağı üzerine koymadan da görünen ve görünmeyen bütün âlemi ayakta tutuyor.

Meselenin özü bu olmakla birlikte, müteşâbih ve gayba ait bir konu olduğu için, fazla söz ve yorumun, faydalı ve isabetli olmayacağını zannederiz.[772]

٧٩٠- (خ م د ــ ابن عمر رضي الله عنهما) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يَطوي اللّه عز وجل السموات يوم القيامة ثم يأخُذُهُنَّ بيده اليُمنى ثم يقول: أَنا الملكُ، أَيْن الجَبَّارُونَ؟ أينَ المتَكبِّرون؟ ثم يطوي الأرض بشماله ثم يقول: أنا الملكُ، أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟».

هذه رواية مسلم. وفي رواية البخاري قال :« إن اللّه –عز وجل– يَقبِضُ يومَ القيامة الأَرَضينَ، وتكونُ السموات بيَمينه ، ثم يقولُ : أنا الملكُ ».

ثم قال البخاري : وقال عمر بنُ حمزة : سمعتُ سالما سمعتُ ابنَ عُمَرَ عن النبي صلى الله عليه وسلم بهذا.

وفي أخرى لمسلم من حديث عبيد اللّه بن مِقْسَم ، أنه نَظَرَ إلى عبد اللّه بن عمر كَيف يَحكي رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قال : يأخُذُ اللّه – عَز وجل– سماواته وأَرَضيه بيَديه ، ويقول : أنا اللّه – ويَقْبِضُ أصابعه و يَبْسُطُها – ويقول :أنا الملكُ ، حتى نظرتُ إلى المنبر يَتَحرَّكُ من أَسْفَلِ شيءٍ منه ، حتى إني أقولُ: أَساقطٌ هو برسول اللّه صلى الله عليه وسلم ؟.

وفي أخرى نحوه ، وفي آخره :« يأخذ الجَبَّارُ عز وجل سماواته وأَرَضيه بيديه».

وأخرج أبو داود الرواية الأولى ، وقال في حديثه : بيده الأخرى ،ولم يقل : بشماله.

790- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah kıyâmet günü gökleri dürer, sonra onları sağ eline alır, sonra da; *'Kıral benim! Cebbârlar nerede? Nerede kibirliler?'* buyurur."[773]

---

[772] Bkz., **Taberî**, XXIV, 25; **Kurtubî**, XV, 277; **İbn Kesîr**, VI, 106; **İbn Hacer**, XV, 353-355.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Buhârî'nin rivâyeti şöyledir:

"Yüce Allah, kıyâmet günü yerleri dürüp avucuna alır, gökler de sağ elinde bulunur, sonra da; *'Melik benim!'* buyurur."

Sonra **Buhârî** şöyle dedi:

(İbn Ömer'in torunu) Ömer b. Hamza[774] şöyle dedi:

"Sâlim'i (İbn Ömer'in oğlu ve Ömer b. Hamza'nın amcası) dinledim, o dedi ki:

"İbn Ömer'in Rasûlullah'tan (as.) bu şekilde rivâyet ettiğini işittim."

Müslim'in Ubeydullah b. Miksem'den[775] rivâyet ettiği diğer bir hadîse göre, o, Abdullah b. Ömer'in Rasûlullah'tan (as.) nasıl nakletmekte olduğuna bakmış. Rasûlullah (as.) şöyle demiş:

"Yüce Allah, göklerini ve yerlerini elleriyle tutar ve; *'Ben Allah'ım!'* buyurur." Hz. Peygamber (as.), bunu söylerken parmaklarını açıp kapatıyordu. **Yüce Allah; *'Kıral benim!'* buyurur."**

O sırada minbere baktım, alt taraftan sallanıyordu. Hatta 'acaba minber Rasûlullah'ı (as.) düşürecek mi?' diyordum."

---

773 **Buhârî**, Tevhid, 19; **Müslim**, Sıfatü'l-Münâfikîn, 24; **Ebû Davud**, Sünnet, 21/4732.

774 **Ömer b. Hamza b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Kuraşî el-Adevî el-Ömerî**: Abdullah b. Ömer'in torunudur. Tebeu't-tâbiîndendir. Aslen Medînelidir, ama **Kûfe**'de oturmuştur. Amcası Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve Nâfi'den rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Üsâme rivâyet etti. Rivâyetleri **Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Buharî'de de muallak rivâyeti bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel; "**onun hadîsleri münkerdir**" dedi. Nesaî ve Yahya b. Maîn de zayıf görürler. Buna mukabil Müslim, onun rivâyetini delil sayar. İbn Hibbân onu ***Sikat***'ına almıştır. İbn Adiyy; "**hadîsi yazılır**" derken, Hâkim rivâyetlerinin müstakim olduğunu söyler. **Medîne**'de vefat etti.

775 **Ubeydullah b. Miksem el-Kuraşî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Cabir b. Abdullah, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyette bulunur. Kendisinden Yahya b. Ebî Kesîr, Ebû Hâzim ve İbn Aclân rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sitede tahric edilmiştir.

Buna benzer diğer bir rivâyetin sonunda da; **"Cebbâr olan Allah, göklerini yerlerini elleriyle tutar"** denir.

Ebû Davud, aynı hadîsi ilk rivâyetteki gibi tahric eder, yalnız sonunda şöyle der:

"Sonra yerleri dürer, onları diğer eline alır" Burada **"sol eli"** ifâdesi yoktur.

٧٩١ (خ ـ ابو هريرة رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «يقبِضُ اللهُ الأرضَ ويطوي السماءَ بيمينه ثم يقول: أنا الملكُ، أينَ ملوكُ الأرضِ؟». أخرجه البخاري.

791- Ebû Hureyre rivâyet ediyor:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle dediğini duydum:

"Allah, yeryüzünü dürüp avucuna alır, göğü de sağ eliyle dürer, sonra şöyle buyurur:

"Kıral benim!. Nerede yeryüzünün kıralları?!.."[776]

٧٩٢- (ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : مَرَّ يهوديٌّ بالنبيِّ صلى الله عليه وسلم ، فقال له النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « يا يَهوديّ ، حدِّثنا »، قال : كيف تقولُ يا أبا القاسم إذا وَضَعَ اللهُ السمواتِ على ذهْ ، والأرَضينَ على ذهْ ، والماءَ على ذهْ ، والجبالَ على ذهْ ، وسائرَ الخلائقِ على ذهْ - وأشار محمد بن الصَّلت بخنصَره أولا ، ثم تابع حتى بلغ الإبهام - فأنزلَ اللهُ { وما قدَروا اللهَ حقَّ قدره }.أخرجه الترمذي.

792- İbn Abbas anlatıyor:

"Bir Yahudi, Hz. Peygambere rastladı. Rasûlullah (as.) ona;

"- Ey Yahudi! Bize bir şeyler anlat!"

---

[776] **Buhârî,** Tefsir, 39/2.

"- Yâ Eba'l-Kasım! Allah gökleri şuraya, yerleri şuraya, dağları şuraya, diğer yaratıkları da şuraya koyduğu zaman hakkında ne dersin?"

Hadîsi rivâyet eden Muhammed b. Salt[777], küçük parmağından başlayıp baş parmağına varıncaya kadar bütün parmaklarını işaret etti.

Bunun üzerine; ***"Onlar, Allah'ı gereği gibi takdir edemediler"*** âyeti nâzil oldu.[778]

سورة حم المؤمن

38- MÜ'MİN (ĞÂFİR) SÛRESİ

٧٩٣- (خ ـــ ***العلاء بن زياد*** رحمه الله) كان يُذَكِّرُ بالنَّارِ ، فقال رجلٌ : لِمَ تُقَنِّطُ النَّاسَ ؟ قال: وأنا أقدرُ أنْ أُقَنِّط الناسَ ، والله يقول : { **يا عباديَ الذين أسْرفوا على أنفسهم لا تقنَطُوا من رحمة الله**} [الزمر: ٥٣] ويقول: {**وأنَّ المُسْرفين هُم أصحابُ النارِ**} [غافر: ٤٣] ولكِنَّكم تُحبون أن تُبَشَّروا بالجنة على مَساوِئِ أعْمالِكم ، وإنما بعَثَ الله عز وجل محمدا صلى الله عليه وسلم مُبشِّرا بالجنة لِمَن أطاعَهُ ، ومُنذِرا بالنار لمن عَصاهُ. ذكره البخاري ، ولم يذكر له إسنادا.

793- Alâ b. Ziyâd[779] insanlara cehennemi anlatıyordu. Bir adam şöyle dedi:

---

[777] **Ebû Cafer, Muhammed b. es-Salt b. el-Haccâc el-Esedî el-Kûfî**: Kûfeli muhaddislerdendir. Aslen İsfahanlıdır. Abdullah b. Mübarek, Süfyan es-Sevrî ve Fuleyh b. süleyman'dan rivâyet eder. Kendisinden buharî, Zühlî ve Dârimî rivâyet etti. Buharî'de beş hadîsi bulunmaktadır. Sikadır; rivâyetleri **Buharî, Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[778] **Tirmizî**, Tefsir, 40/3240.

[779] **Ebû Nasr, el-Alâ b. Ziyad b. Matar el-Adevî el-Basrî:** ö. 94/713. Basralı tâbiîlerdendir. İmrân b. Husayn ve Ebû Hureyre'den rivâyet eder. Hz.

"- Niçin insanları ümitsizliğe düşürüyorsun?"

Alâ, şu cevabı verdi:

"- Yüce Allah; *'Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin'*[780], *'Haddi aşanlar, cehennemliklerdir'*[781] buyurduğu halde, ben insanları ümitsizliğe sevk edebilir miyim? Ancak sizler, kötü amellerinize karşı da cennetle müjdelenmekten hoşlanıyorsunuz. Halbuki Yüce Allah, Hz. Muhammed'i, kendisine itâat edenlere cennetle müjdeleyici olarak gönderdiği gibi, kendisine isyan edenlere de cehennemle korkutucu olarak göndermiştir."[782]

İZAH

Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği bu hadîs, ifratla tefrit arasında bir ölçü getirmektedir. İnsan, günah işlese dahi Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecektir. Ancak Allah'ın rahmeti boldur diye de harama ve günaha dalmayacaktır. İşte bunun içindir ki yukarıdaki hadîste de geçtiği üzere **Zümer** sûresindeki âyet-i kerîmeyi, **Mü'min** sûresindeki âyetle birlikte düşünmek gerekir. Bir taraftan haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemelidirler, ama öbür taraftan haddi aşanların cehennemlik olduğunu da bilmelidirler.

Mü'min sûresindeki *"Müsrifîn"* lafzını, **haddi aşanlar** diye tercüme ettik. Bu kelimeyi **Mücâhid** ve **Şa'bî**, **"Haksız yere kan dökenler"** diye açıklar. **İkrime, "zâlimler, mütekebbirler, sınırları tecavüz edenlerdir"** der. **Katâde** ise "**müşrikler**" diye tefsir eder.[783]

Peygamber'den de mürsel rivâyetler yapmıştır. Kendisinden Katâde ve Cerîr b. Hâzim rivâyet etti. Hadîsleri **Buharî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Abid, zâhid ve fâzıl biriydi. Allah korkusundan devamlı ağlardı.

[780] Zümer, 53.

[781] Mü'min, 43.

[782] **Buhârî**, Tefsir, 40.

[783] Bkz., **Taberî**, XXIV, 69; **Kurtubî**, XV, 317; **Zâdü'l-Mesîr**, VII, 219.

سورة حم السجدة

39- SECDE (FUSSİLET) SÛRESİ

٧٩٤- (خ م ت ــ ابن مسعود رضي الله عنه) قال : اجتَمعَ عند البيت ثلاثةُ نفر : ثَقفيَّان، وقُرَشيٌّ ، أوْ قُرَشيَّان ، وثَقفيٌّ ،كثيرٌ شَحْمُ بُطونهم ، قليلٌ فقْهُ قلوبهم ، فقال أَحَدُهُمْ : أَتَرَوْنَ أنَّ اللّه يَسْمَعُ ما نقولُ ؟ فقال الآخرُ : يَسْمع إنْ جَهَرْنا، ولا يسمع إنْ أَخْفَيْنا، وقال الآخرُ : إنْ كان يَسْمَعُ إذا جَهرنا ، فهو يسْمعُ إذا أَخفيْنا ، فأنزل اللّه عز وجل { **وما كنتم تَستَتِرُونَ أن يشهدَ عليكم سمْعُكم ولا أبصارُكم...** } الآية [فُصِّلت : ٢٢].

أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي. وللترمذي أيضا ، قال : كنتُ مُسْتَتِرا بأستَار الكَعْبة ، فجاء ثلاثةُ نفرٍ ، كثيرٌ شَحْمُ بُطُونهمْ ، قليلٌ فقْهُ قُلوبِهِمْ : قُرَشيٌّ ،وخَتَنَاهُ ثَقفيَّان ، أو ثَقفيٌّ وخَتَنَاهُ قُرشيَّان ، فتَكَلَّمُوا بكلام لم أَفْهَمْهُ ، فقال أحدُهُمْ : أَتَرَوْنَ أنَّ اللّه يَسمَعُ كلامنا هذا ، فقال الآخرُ: إنَّا إذا رفَعْنا أصْواتَنا سَمِعَهُ ، وإذا لم نرفعْ أصواتنا لمْ يسمعه ،فقال الآخر : إنْ سَمِعَ منه شيئا سَمِعَهُ كُلَّهُ ، قال عبد اللّه : فذكرتُ ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم ، فأنزل اللّه { **وما كنتم تَستتِرُونَ أن يشهدَ عليكم سمْعُكم ولا أبصارُكم ولا جُلُودُكم ، ولكن ظَنَنْتُم أن اللّهَ لا يعلمُ كثيرا مما تعلمون. وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الذي ظَننتم بربكم أرْداكم فأصبحتم من الخاسرين.** } [فُصِّلت : ٢٢ ، ٢٣].

794- İbn Mes'ûd anlatıyor:

"Kâbe'de üç kişi toplanmıştı; ikisi Sakîf kabilesinden, biri de Kureyş'ten veya ikisi Kureyşli, biri Sakîfli idi. Bunlar, göbeklerinin yağı çok, kalplerinin anlayışı az kimselerdi. Biri şöyle dedi:

"- Ne dersiniz, Allah bizim konuştuklarımızı işitiyor mu?"

Diğeri dedi ki:

"-Eğer açıktan konuşursak işitir, ama gizli konuşursak işitmez."

Öbürü de şöyle dedi:

"- Eğer âşikâre konuştuklarımızı işitirse, gizli konuştuklarımızı da işitir."

Bunun üzerine Yüce Allah; *"Kulaklarınız, gözleriniz ve derileriniz aleyhinize şâhitlik eder diye sakınmamıştınız. Zannetmiştiniz ki Allah, yaptıklarınızın birçoğunu bilmez"*[784] âyetini indirdi.[785]

RİVÂYETLER

Bunu **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî** rivâyet etti.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Ben Kâbe'nin örtüsüne bürünmüş iken üç kişi geldi. Onların, göbeklerinin yağı çok, kalplerinin anlayışı azdı. Biri Kureyşli, ikisi de onun hısımı olan Sakîfli, yahut biri Sakifli, ikisi de onun hısımı Kureyşli. Aralarında benim anlamadığım bir takım şeyler konuştular. Biri şöyle dedi:

"- Bizim şu konuşmamızı Allah duyuyor mu acaba?"

Diğeri:

"- Sesimizi yükselttiğimizde duyar, yükseltmezsek duymaz" karşılığını verdi.

Öbürü de:

"-Eğer sözlerinizden birini duyarsa, hepsini duyar" dedi.

Abdullah b. Mes'ûd şöyle devam etti:

"Ben bunu Hz. Peygambere anlattım. Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Kulaklarınız, gözleriniz ve derileriniz, aleyhinize şâhitlik eder diye sakınmamıştınız. Zannetmiştiniz ki Allah, yaptıklarınızın çoğunu bilmez. İşte Rabbiniz hakkındaki bu kötü zannınız, sizi helâke düşürdü ve zarara uğrayanlardan oldunuz."[786]

İZAH

Söz konusu müzakereyi yapan **Kureyşli** ve **Sakîfli** kişilerin isimleri, değişik rivâyetlerde farklı farklı tespit edilmiştir. **Kureyşli**

---

[784] Fussilet, 22.

[785] **Buhârî**, Tefsir, 41/1, 2; Tevhid, 41; **Müslim**, Sıfâtü'l-Münâfikîn, 5; **Tirmizî**, Tefsir, 42/3248-3249.

[786] Fussilet, 22-23.

olarak **Esved b. Abdiyeğûs ez-Zührî, Safvân b. Ümeyye b. Halef** ve **Rabîa b. Ümeyye b. Halef**'in isimlerinden bahsedilirken, **Sakîf**'ten de **Ahnes b. Şureyk, Abdyâleyl b. Amr, Rabîa b. Amr** ve **Habîb b. Amr**'ın isimleri zikredilir.

Uzuvların şahitliği konusunda **Taberî**'nin **Enes**'den rivâyet ettiği bir hadîste şöyle denir:

"Bir gün Rasûlullah (as.), ashâbıyla otururken gülmüş, o kadar ki son dişleri bile görünmüş. Sonra;

"- **Neden güldüğümü niye sormuyorsunuz?"** demiş.

"- **Ey Allah'ın Rasûlü, neden güldünüz?"** dediklerinde de şöyle söylemiş:

"- Kıyâmet günü bir kulun, Rabbi ile olan mücadelesini hatırladığım için güldüm. Kul der ki:

"- Bana zulmetmeyeceğini vadetmiş değil miydin?"

"- Evet, bu sana vadedildi."

"- Öyleyse kendim için, kendimden başkasının şâhitliğini kabul etmiyorum."

"- Zaten şâhit olarak kendin ve Kirâmen Kâtibîn melekleri yetmez mi?"

Bunun üzerine ağzı mühürlenir, her bir uzvu, dünyada ne yaptıysa anlatır. İnsan, uzuvlarına der ki:

"- Defolun! Kahrolun! Ben, sizin için mücadele ediyordum."[787]

İzahına çalıştığımız hadîste, ayrıca bir insan tipinin tasviri de yapılmaktadır. Göbeği büyük, ama kafası küçük. Şişman, fakat akılsız. Şüphesiz bu, istisnâsız bir kaide değildir. Şişman, ama çok akıllı insanlar da dünyada pek çoktur. Ancak genellikle şişmanlık, zekâ ile bağdaşmamaktadır. Gamsız, kedersiz insanlar, fazla kafasını yormayanlar, akıl ve zekâsını kullanmayanlar, daha çok şişman ve göbekli insanlardır.

İmam Şâfiî şöyle der: **"Hem şişman, hem de akıllı olarak, İmam Muhammed'den başka birini görmedim."**[788]

---

[787] **Taberî**, XXIV, 107.

[788] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 528-529; **Aynî**, XIX, 154.

٧٩٥- (ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قرأ { إنّ الذين قالوا ربُّنا اللّه ، ثم استقاموا } [فُصِّلت : ٣٠] قال : قد قال الناسُ ، ثم كَفَر أكثرُهم ، فمَنْ مات عليها ، فهو مِمَّن استقام. أخرجه الترمذي.

795- Enes .b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.): ***"Rabbimiz Allah'tır*** **deyip istikamet üzere olanların üzerine melekler iner, onlara *'Korkmayın, üzülmeyin, vad olunduğunuz cennetle sevinin'* derler."**[789]

"İnsanlar bunu söylediler, ama sonra çoğu küfretti. Kim bu söz üzere ölürse, o, istikamet üzere olanlardandır."[790]

İZAH

Bu hadîs garîbdir, sadece bu rivâyet tarîkı ile bilinmektedir. Üstelik râvîlerden **Süheyl b. Ebî Hazm el-Kataî** de zayıf biridir.

İSTİKAMET

İstikamet konusu daha önce de geçmişti.[791]

Hz. Ebû Bekir, buradaki istikameti, **tevhîd inancı** diye tefsir etmiştir ve **"Onlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayanlardır"** demiştir. Kendisine;

"- Bu âyette Allah'a itâat edip günah işlemeyenler murad edilmiştir" dendiğinde şu cevabı vermiştir:

"- Siz bunu yanlış yorumluyorsunuz. Onlar, *Rabbimiz Allah'tır* demişler, sonra da bunda müstakîm olmuşlar, sebât etmişler, yâni başka bir ilâha iltifât etmemişlerdir."[792]

İzahına çalıştığımız hadîs de, **Hz. Ebû Bekir**'in tefsirini te'yid etmektedir.

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında **İbn Abbas** şöyle der:

---

789 Fussilet, 30.

790 **Tirmizî**, Tefsir, 42/3250.

791 Bkz., Hadîs no: 17.

792 **Taberî**, XXIV, 115; **İbn Kesîr**, VI, 173.

"Bu âyet, **Hz. Ebû Bekir** hakkında nâzil oldu. Müşrikler; **'Rabbimiz Allah'tır, ama melekler O'nun kızlarıdır ve Allah katında bizim şefâatçilerimizdir'** dediler ve **'Rabbimiz Allah'tır'** sözündeki istikametten ayrıldılar. Yahudiler de; **'Rabbimiz Allah'tır, Uzeyr O'nun oğludur, Muhammed peygamber değildir!** dediler ve istikametten ayrıldılar. Hıristiyanlar da **'Rabbimiz Allah'tır, Mesih O'nun oğludur, Muhammed peygamber değildir'** dediler ve istikametten ayrıldılar. **Hz. Ebû Bekir** ise; **'Rabbimiz sadece Allah'tır, O tektir, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür'** dedi ve sözünde sâbit kaldı."

İstikamet, daha farklı şekillerde de tefsir edilmiştir.[793]

Âyet-i kerîmede *"Melekler onlara iner..."* diye, başka bir hususa da temas edilmektedir. Meleklerin ne zaman onlara geldiği konusunda iki rivâyet vardır:

1- Ölüm anında gelir ve ölümden, ölüm sonrası hayattan ve geride bıraktığı evlâd ü iyâlinden endişe etmemesini, korkmamasını müjdelerler.

2- Veya kabirden kalktıkları zaman melekler onlara gelir, korkmamalarını söyleyerek kendilerini cennetle müjdelerler.[794]

٧٩٦- (خ ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله تعالى: **{ اذفَعْ بالتي هي أحْسَن}** [فُصِّلَت: ٣٤] قال : الصَّبْرُ عند الغَضَبِ ، والعَفْوُ عند الإساءة ، فإذا فَعَلوا عَصَمَهُمُ اللهُ ،وخَضَعَ لهم عَدُوُّهم. ذكره البخاري ، ولم يذكر له إسنادا.

796- İbn Abbas;

"Kötülüğe en güzel şeyle karşılık ver!"[795] âyeti hakkında şöyle dedi:

---

[793] Bkz., **Kurtubî**, XV, 358.

[794] Bkz., **Taberî**, XXIV, 114; **Kurtubî**, XV, 357; **Zâdü'l-Mesîr**, VII, 254.

[795] Fussilet, 34.

"(Buradaki en güzel şey), kızgınlık anında sabır göstermek, kötülüğü affetmektir. İnsanlar böyle yaparlarsa, Allah onları korur ve düşmanlarını kendilerine boyun eğdirir."[796]

İZAH

Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği bu hadîsi **Taberî** vasleder.

Müfessirler, bu âyetin, seyf, yâni cihâd âyeti ile nesh edildiğini, ancak ahlâkî bir vasıf olarak sabırlı, affedici ve yumuşak huylu olma hükmünün devam ettiğini söylerler.[797]

سورة حم عسق

40- ŞÛRA SÛRESİ

٧٩٧- (خ ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) سُئل عن قوله تعالى : {إلا الْمَوَدَّةَ في القُرْبَى؟} [حم عسق : ٢٣] فقال سعيد بن جبير : قُرْبَى آل محمد، فقال ابن عباس: عَجِلْتَ، إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لم يكن بَطْنٌ من قريش إلا كان له فيهم قَرابةٌ ، فقال : إلا أنْ تَصِلُوا ما بيْني وبينكم من القرابة. أخرجه البخاري ، والترمذي ، إلا أن الترمذي قال عوض « عَجِلتَ » «أَعَلِمْتَ؟».

797- İbn Abbas'a;

"Ben sizden akrabalık saygısından başka bir şey istemiyorum"[798] âyeti soruldu.

Saîd b. Cübeyr, "Muhammed âilesinin akrabalığı" diye tefsir etti.

İbn Abbas dedi ki:

---

[796] **Buhârî**, Tefsir, 41/1.

[797] **Taberî**, XXIV, 119; **Kurtubî**, XV, 361.

[798] Şûrâ, 23.

"- Acele ettin! Hz. Muhammed'le Kureyş'in her kolu arasında mutlaka bir akrabalık vardır. (Âyet), sizinle benim aramdaki akrabalık hakkını gözetmenizden başka bir şey istemiyorum (demektir)."[799]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî** ve **Tirmizî** tahric ettiler. Ancak **Tirmizî**'de İbn Abbas'ın sözündeki "acele ettin" lafzı yerine, "biliyor musun?" ibâresi yer alır.[800]

İZAH

Hadîs'te, **İbn Abbas**'a âyet-i kerîmedeki "**akrabalık**" ile ne kastedildiği sorulmuştur. **Saîd b. Cübeyr** bunu, Rasûlullah'ın (as.) ailevî yakınları diye anlamış, ancak **İbn Abbas** da hitabı **Kureyş**'e hasretmiştir.

Hadîsteki "**Kurbâ**" lafzı, nesep itibariyle yakınlık, akrabalık şeklinde izah edilirken, **Hasan-ı Basrî**, bunu Allah'a yakınlık diye tefsir etmiştir.

Müfessirlerin çoğunluğu, nesep itibariyle akrabalık görüşünü tercih ederler. Zaten hadîsler de bunu te'yid etmektedir. Ancak burada **Saîd b. Cübeyr**, akrabalığı sadece **Hz. Muhammed**'in âile efradı ile sınırlandırırken, **İbn Abbas** bu sınırı genişleterek bütün **Kureyş**'i oraya dahil etmiştir.

Hz. Peygamber (as.) âilesinin sadaka ve zekât alıp almamaları gibi hususî hükümler terettüp eden bu konudaki ihtilaf, mezhep imamları arasında da cereyan etmiştir.

Âyetteki istisnâ munkatıdır **ve "Ben sizden bir şey istemiyorum, sadece akrabalık sevgisini ve saygısını size hatırlatıyorum"** demektir.[801]

---

[799] **Buhârî**, Tefsir, 42/1; **Tirmizî**, Tefsir, 43/3251.

[800] **Tirmizî**'nin matbû nüshasında da bu lafız "**acele ettin**" şeklindedir. Müellifin tespiti, muhtemelen nüsha farklılığından kaynaklanmaktadır.

٧٩٨- (د ـــ *ابن عوْن* رحمه الله) قال: كنتُ أسألُ عن الانتصارِ؟ وعن قوله: **{ولَمنِ انتصَرَ بعدَ ظُلْمهِ فأولئك ما عليهم مِنْ سَبيلٍ}** [الشورى: ٤١] فحدَّثني علي بنُ زيد بن جُدعان عن أمّ مُحمَّدٍ - امرأة أبيه - قال ابنُ عونٍ: وزعُموا أنّها كانت تدْخلُ على أمِّ المؤمنين عائشة قالت: قالَت عائشة أُمُّ المؤمنين: دخَلَ عليَّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم وعندنا زينبُ بنت جَحْشٍ فَجعلَ يَصْنَعُ بيدِه شيئا، فقلتُ بيده حتى فطَّنْتُه لها، فأمْسَكَ، وأقْبَلتْ زينبُ تُقَحِّمُ لعائشة، فنهاها، فأبتْ أنْ تنتهيَ، فقال لعائشة: «سُبِّيها» فسَبَّتْها ، فغَلَبتْها، فانْطلقتْ زينبُ إلى عليّ ، قالت : إنّ عائشة وقعتْ بكم، وفعلتْ ، فجاءتْ فاطمة، فقال لها : إنَّها حِبَّةُ أبيك - ورَبِّ الكعبة - فانْصرَفتْ ، فقالت لهم: إني قلتُ له كذا وكذا ، فقال لي: كذا وكذا، قال: وجاء عليٌّ إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، وكلّمه في ذلك. أخرجه أبو داود.

798- İbn Avn anlatıyor:

"Ben;

"Kim, kendine zulmedildikten sonra öcünü alırsa, onlar için muahezeye yol yoktur"[802] âyetindeki **"öcünü almak"** konusunu sordum."

Bana Ali b. Zeyd b. Cud'ân, Ümmü Muhammed'den[803] naklen - ki bu hanım, Ali'nin üvey annesi idi- tahdis etti. İbn Avn şöyle dedi:

"Rivâyete göre Ümmü Muhammed, mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin yanına girerdi. Onun rivâyetine göre mü'minlerin annesi Hz. Âişe şöyle dedi:

"Bir gün Rasûlullah (as.) bana geldi. O sırada Zeyneb bint Cahş da bizde idi. Rasûlullah (as.) eliyle (dokunmak gibi karı-koca arasında yapılabilecek) bir şey yapmaya başladı. Ben kendisine,

---

[801] Bkz., **Taberî**, XXV, 23; **Kurtubî**, XVI, 21; **İbn Kesîr**, VI, 197; **İbn Hacer**, IX, 531-533; **Kastalanî**, VII, 330.

[802] Şûrâ, 41.

[803] **Ümmü Muhammed**: Tâbiûn hanımlarındandır. İsminin Ümeyye bint Abdullah olduğu rivâyet edilir. Zeyd b. Cud'ân'ın karısı ve Ali b. Zeyd b. Cud'ân'ın üvey annesidir. Hz. Âişe'den rivâyet eder. Kendisinden rivâyette Ali b. Zeyd teferrüd etmiştir. Ma'rûf biri değildir. Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

Zeyneb'in yanımızda olduğunu, elini çekmesini işaret ettim. O da elini çekti. Sonra Zeyneb yaklaştı, Âişe'ye sataştı. Hz. Peygamber, ona sataşmaktan vazgeçmesini söyledi, ama Zeyneb vazgeçmedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) Hz. Âişe'ye dedi ki:

"- Sen de ona bir şeyler söyle!"

Âişe de Zeyneb'e bir şeyler söyledi ve ona üstün geldi. Zeyneb, hemen Hz. Ali'ye gitti ve dedi ki:

"- Âişe size dil uzattı, gerçekten bunu yaptı."[804]

Hz. Fatıma Rasûlullah'a (as.) gitti, Hz. Peygamber ona;

"- Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki Âişe, babanın sevgilisidir" dedi. Bunun üzerine Fâtıma döndü ve onlara dedi ki:

"- Ben Rasûlullah'a (as.) şöyle şöyle söyledim, O da bana böyle böyle dedi."

Sonra Hz. Ali, Hz. Peygamber'e gitti ve bu konuda kendisiyle konuştu.[805]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Ali b. Zeyd b. Cüd'ân**, rivâyeti delil olarak kullanılamayan biridir. Ayrıca **Zeyd b. Cüd'ân**'ın karısı **Ümmü Muhammed** de meçhûldür; bu itibarla hadîs zayıftır.

Burada söz konusu edilen husus, zulmedilen biri öcünü alırsa, bundan dolayı onun muâheze edilip edilmeyeceğidir. Âyet-i kerîme; **"Onun muâheze edilemeyeceğini, ancak insanlara zulmedenin... muâheze edilebileceğini"** söylemektedir.

Hadîs-i şerif de bu hususu, Rasûlullah'ın (as.) âilesinden bir örnekle gâyet açık bir şekilde beyan etmektedir. Haksızlık karşısında affetmek daha güzel olmakla birlikte öcünü almak da câizdir. Belki insan tabîatında daha çok öc alma isteği hâkimdir. İşte İslâm, daima realiteden hareket ederek, insanların fıtrî duygularına değer

---

[804] **Zeyneb "size"** derken **Hz. Ali**'nin şahsını değil, **Hz. Ali**'nin de mensubu olduğu **Hâşimî** sülâlesini kasdetmişti. **Zeyneb**'in annesi, Rasûlullah'ın (as.) halası idi, Bu itibarla o da Hâşimîlerdendi.

[805] **Ebû Davud**, Edeb, 49/4898.

vermiştir. Realiteye sırtını dönmemiştir. Sağ yanağına tokat atana sol yanağını da uzat, dememiştir. Çünkü böyle bir şey fıtrata, tabîata aykırıdır ve tarih boyunca hiç kimse sağ yanağına tokat atıldığı için sol yanağını da uzatmamıştır.

İşte **Hz. Âişe** de, kendisine sataşan **Hz. Zeyneb**'e mukabele etmek mecburiyetinde kalmış, hatta mukabele etmesini bizzat Rasûlullah (as.) istemiş, netice olarak da bu söz düellosunda onu bastırmıştı. **Hz. Fâtıma** ve **Hz. Ali**'nin Rasûlullah'a (as.) başvurmaları ise neticesiz kalmıştır.

Ebû Davud şârihi **Sehârenfûrî**; eğer öcünü almamanın birtakım fitnelere sebep olacağından korkulursa, affı terk edip öcünü almanın vâcib olduğunu söyler.[806]

سورة حم الزخرف

41- ZUHRUF SÛRESİ

٧٩٩- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : { ولَوْلا أنْ يكونَ النّاسُ أمّة واحدة } [الزخرف : ٣٣] : لَوْلا أنْ جعل النّاس كُلَّهُم كفّارا ، لَجعلتُ لبيوتِ الكفار سُقْفا من فضّةٍ ، ومعارجَ من فضّةٍ - وهي الدُّرْجُ - وسُرُرا من فضّة ذكره البخاري ، ولم يذكرْ له إسنادا.

799- İbn Abbas;

"Eğer bütün insanlar, bir tek (kâfir) ümmet hâline gelmeyecek olsalardı, Rahman'ı tanımayan kimselerin evlerinin tavanlarını, üzerinden çıktıkları merdivenlerini, evlerinin kapılarını, üzerine

---

[806] Bkz., **Bezlü'l-Mechûd**, XIX, 139.

yaslandıkları koltukları hep gümüşten yapardık. Onları altına, gümüşe boğardık"[807] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yâni eğer bütün insanlar (bu refaha bakıp) kâfir olmasalardı, ben kâfirlerin evlerinin tavanlarını gümüşten, merdivenlerini gümüşten, koltuklarını gümüşten yapardım."[808]

İZAH

Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği bu hadîsi, **Taberî** vasletmiştir.[809]

Bu rivâyette, dünyanın ve dünyadaki ziynet ve ihtişamın, Yüce Allah katında hiçbir değeri olmadığı ifâde edilmektedir. O kadar değersiz ve o kadar çabuk yok olmaya mahkûmdur ki, Allah indinde değeri ve kıymeti olan mü'minlere değil, hiçbir değeri olmayan kâfirlere bile bu ziynet ve ihtişamın tamamı verilebilirdi. Ancak bütün insanlığın küfre düşebileceği düşünülerek verilmemiştir. Çünkü bu hal, onları, dünyayı daha çok sevmeye, âhireti tamamen unutmaya sevk edebilirdi.[810]

سورة حم الدخان

42- DUHAN SÛRESİ

٨٠٠- (خ م ت ــ مسروق بن الأجدع رحمه الله) قال: كُنَّا جلوسا عند عبد الله بن مسعود – وهو مُضْطجعٌ بيننا – فأتاه رجل فقال: يا أبا عبد الرحمن، إنَّ قاصًا عند أبواب كِنْدَة يَقُصُّ ، ويَزعمُ: أنَّ آيةَ الدُّخان تجيء فتأخذ بأنفاس الكفار ، وَيأْخُذُ المؤمنين منها كهيئة الزُّكام ، فقال عبد اللّه – وَجلَسَ وهو غَضْبانُ: يَا أَيُّها الناس، اتقوا اللّه ، مَنْ عَلِمَ منكم شيئا

---

807 Zuhruf, 33-34.

808 **Buhârî**, Tefsir, 43.

809 **Taberî**, XXV, 68.

810 **Kurtubî**, XVI, 84.

فَلْيَقُلْ بما يعْلَمْ ،ومن لا يعْلَمْ ،فَلْيَقُل: اللّه أعلم ،فإنه أعلمُ لأحدكم أنْ يقولَ لما لا يعْلَمُ : اللّه أعلمُ ، فإن اللّه تعالى قال لنَبيِّه صلى الله عليه وسلم : { **قُلْ ما أسْألُكُمْ عليه من أجْر ، وما أنا من المُتكلِّفين** } [ص: ٨٦] إنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لّما رأى من الناس إدْبارا قال : **اللهم سَبْعٌ كسَبْعِ يُوسُفَ** !.

وفي رواية: أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لما دعا قريشا كَذَّبوه ، واستَعْصَوْا عليه ، فقال: **اللهم أعنِّي عليهم بسبع كسَبْعِ يُوسف** ، فأَخذتْهُمْ سَنَةٌ حَصَّتْ كُلَّ شيء ، حتى أكلوا الجُلودَ والمَيْتَةَ من الجوع، ويَنْظُرُ إلى السماء أحدُهم، فيرى كهيْئة الدُّخان، فأتاه أبو سفيان، فقال: يا محمد، إنك جئتَ تأمرُ بطاعة اللّه وبصلة الرَّحم، وإنَّ قَوْمَك قد هلَكوا، فادْعُ اللّه- عَزَّ وجلَّ - لهم، قال اللّه تعالى {**فارْتَقبْ يومَ تأتِي السَّماءُ بدُخَان مُبين يَغْشَى الناسَ هذا عذابٌ أليم ربّنا اكشفْ عنا العذابَ إنا مؤمنون. أنّى لهم الذكرى وقد جاءهم رسولٌ مُبين ثم تولَّوْا عنه وقالوا:مُعَلَّمٌ مجنونٌ إنّا كاشفُو العَذاب قليلا إنّكُمْ عائدون**} [الدخان: ١٠-١٦] قال عبدُ اللّه: أفَيُكْشَفُ عذابُ الآخرة {**يوم نَبْطش البَطْشَةَ الكبرى إنّامنتقمون**} فالبطشَةُ: يومُ بدر.

وفي رواية قال : قال عبد اللّه : إنما كان هذا ؛ لأن قريشا لما استَعْصَوا على النبي صلى الله عليه وسلم ، دعا عليهم بسِنِينَ كَسِني يوسفَ فأصابهم قَحْطٌ وجَهْدٌ ، حتى أكلوا العظامَ ، فجعل الرجلُ ينظرُ إلى السماء فيرى ما بينه وبينها كهيئة الدخان من الجَهد ، فأنزل اللّه عز وجل { **فارْتَقبْ يومَ تأتِي السَّماءُ بدُخَان مُبين ، يَغْشَى الناسَ ، هذا عذابٌ أليم** } قال: فأُتِيَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقيل: يا رسولَ اللّه ، استَسْقِ اللّه لمُضَرَ ، فإنها قد هَلَكَتْ. قال : لمُضَرَ ؟ إنك لجريء فاستسقى لهم ، فَسُقُوا ، فنزلت : { **إنكم عائدون** } فلما أصابهم الرفاهيةُ ، عَادُوا إلى حالهم، حين أصابتهم الرفاهية فأنزل اللّه عز وجل {**يوم نَبْطش البَطْشَةَ الكبرى إنّامنتقمون**} قال: يعني يومَ بدر.

وفي رواية نحوه ، وفيها : فقيل : إنْ كَشَفنا عنهم عادوا ، فدعا ربَّه فكشف عنهم،فعادوا ، فانتقم اللّه منهم يومَ بدرٍ ، فذلك قولُه : {**فارْتَقبْ يومَ تأتِي السَّماءُ بدُخَان مُبين – إلى قوله – إنا منتقمون**}.

هذه رواية البخاري ، ومسلم. وفي رواية الترمذي مثل الرواية الأولى إلى قوله : { فارتقبْ يومَ تأتي السَّماءُ بدُخَان مُبين يغشى الناسَ هذا عذابٌ أليم } قال أحد رواته : هذا كقوله : { ربنا اكشف عنَّا العذابَ } فهل يكشفُ عذابُ الآخرة ؟ قد مضى البطشةُ واللِّزامُ والدخانُ ، وقال أحدهم : القمر،وقال الآخر : الرومُ واللزام يوم بدر.

وقد أخرج البخاري في أحد طرقه هذا الذي ذكره الترمذي. وفي أخرى للبخاري ومسلم قال : قال عبد الله : خمسٌ قد مَضَيْنَ : الدخانُ ، واللِّزامُ ،والرومُ ، والبطشةُ ،والقمرُ.

800- Mesrûk b. el-Ecda' anlatıyor:

"Abdullah b. Mes'ûd'un huzurunda oturuyorduk. Kendisi de aramızda yaslanmıştı. Bir adam gelip şöyle der:

"- Yâ Ebâ Abdurrahman, bir kıssacı Kinde kapıları yanında hikâye anlatıyor ve diyor ki:

"Muhakkak duman mûcizesi gelir ve kâfirlerin nefesini keser. Mü'minleri ise, nezle gibi bir rahatsızlık yakalar."

Bunun üzerine Abdullah kızarak doğruldu ve şöyle dedi:

"- Ey insanlar! Allah'tan korkun!.. Sizden kim bir şey biliyorsa, bildiğini söylesin. Bilmeyen de *'en iyisini Allah bilir'* desin! Zirâ Allah, sizden birinin, bildiği bir şey için *'en iyisini Allah bilir'* demesini de en iyi bilendir. Çünkü Allah, Peygamberine; ***'De ki: Ben, bunun için sizden ücret istemiyorum, ben tekellüf yapanlardan da değilim'***[811] buyurdu. Allah'ın Rasûlü, insanlarda bir geriye dönüş gördüğü zaman;

"Allahım, (onlara) Yusuf aleyhisselâmın yedi (kıtlık) senesi gibi yedi sene (ver)!" demişti.[812]

---

[811]Sâd, 86.

[812] **Buhârî**, İstiska, 2, 13; Tefsir, 12/4, 30, 38; 44/1; **Müslim**, Sıfatü'l-Münâfikîn, 7/39; **Tirmizî**, Tefsir, 45/3254.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise; "Rasûlullah (as.), Kureyşi (İslâm'a) davet etti, ama onlar kendisini yalanladılar ve O'na karşı koymak istediler. Hz. Peygamber şöyle duâ etti:

"- **Allahım, onlara Yusuf'un yedi** (kıtlık) **senesi gibi yedi sene** (vererek) **bana yardım eyle!**"

Bunun üzerine Kureyş'i bir kıtlık yılı yakaladı ki, her şeyi kökünden kuruttu. Hatta insanlar, açlıktan hayvan derilerini ve leşleri yemişlerdi. Onlardan biri gökyüzüne bakar ve duman gibi bir şey görürdü. O zaman Ebû Süfyan, Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle der:

"- Ya Muhammed, sen bize Allah'a itâati ve akrabaya sıla yapmayı emrediyorsun. Ama kavmin (açlıktan) helâk oldu. Allah'a onlar için duâ et."

Bunun üzerine Allah; ***"...O halde gökyüzünün âşikâre bir duman getireceği günü gözetle!*** *(Kıtlık veya duman)* ***bütün insanları kaplayacak.*** *(Onlar),* **'bu ne acıklı bir azaptır!' Ey Rabbimiz, bu azabı üzerimizden kaldır, çünkü biz iman geleceğiz'** ***diye yalvarırlar. Ama onlar için düşünmek, ibret almak nerede?! Kendilerine doğruluğu âşikâr bir Peygamber geldiği halde O'ndan yüz çevirdiler ve*** **'O, bir şeyler öğretilmiş divânenin biridir'** ***dediler. Biz yine de azâbı, üzerinizden biraz*** *(kısa bir zaman)* ***kaldıracağız. Fakat siz yine*** *(küfre)* ***döneceksiniz. O gün onları sımsıkı yakalayıp kavrayacak ve onlardan intikam alacağız"***[813] âyetlerini indirdi.

Abdullah şöyle dedi:

"Âhiret azabı hiç kaldırılır mı? Yüce Allah'ın ***'Kıskıvrak yakalayacağımız gün, onlardan intikam alacığız'*** âyetindeki ***'yakalama',*** Bedir gününe işâret etmektedir."

Diğer bir rivâyette ise Abdullah şöyle dedi:

"...Bu duman hâdisesi, ancak şöyle olmuştur: Kureyş, Hz. Peygamber'e karşı koydukları zaman, Rasûlullah (as.), Hz. Yusuf'un kıtlık yılları gibi yıllar dileğiyle onlara bedduâ etti. Bunun üzerine

---

[813] Duhân, 10-16.

onlar, kıtlık ve meşakkate maruz kaldılar. O kadar ki, kemikleri bile yediler. İş o dereceye vardı ki, insan gökyüzüne baktığında, açlıktan, kendisi ile gökyüzü arasındaki tabakayı sanki bir duman gibi görürdü. Bunun üzerine Allah; *'...O halde gökyüzünün âşikâr bir duman getireceği günü gözetle! O, bütün insanları kaplayacak. Bu ne acıklı bir azaptır!'* âyetini indirdi."

Bir adam (Ebû Süfyan), Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Mudar kabilesi için Allah'tan su iste! Çünkü onlar, helâk oldular."

Rasûlullah (as.);

"- **Mudar mı dedin? Sen, gerçekten çok cür'etkârsın!**" dedi.

Ama buna rağmen onlar için su istedi. Bunun üzerine (kendilerine Allah'tan) su gönderildi. Sonra; *'Fakat siz yine (küfre) döneceksiniz...'* âyeti geldi. Gerçekten de refâha ulaştıklarında, tekrar eski hallerine döndüler. Onlara refah geldiği zaman, Allah; *'O gün sizi kıskıvrak yakalayacak ve sizden intikam alacağız'* buyurdu, yâni Bedir gününde.

Buna benzer diğer bir rivâyette de şu ifâde yer alır:

"Ona; *'eğer onlardan bu hali kaldırırsak tekrar (küfre) dönerler'* dendi. Hz. Peygamber yine de Rabbine duâ etti. Allah onlardan bu hali kaldırdı. Onlar da tekrar (küfre) döndüler. Allah da **Bedir** günü onlardan intikam aldı. İşte, *'Gökyüzünün âşikâre bir duman getireceği günü gözetle!'* diye başlayan âyetler, bu olayı ifâde etmektedir."

Bu rivâyetler, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Bu hadîsi, **Tirmizî** de, âyet-i kerîmeye kadar, yukarıdaki ilk rivâyet gibi tahric etti. Sonra şunu kaydetti:

Hadîsin râvîlerinden biri şöyle dedi:

"Bu, Yüce Mevlâ'nın; *'Ey Rabbimiz, bizden azâbı kaldır!'* âyetine dairdir. Âhiret azâbı onlardan hiç kaldırılır mı? Öyleyse Batşe, Lizâm ve Duhân geçmiş olaylardır."

Râvîlerden biri: "**Ay** (ın yarılması) **da**" dedi, diğeri: **"Rûm ve Lizâm, Bedir günü** (olmuştur)" dedi.

Buhârî de, tarîklerinden birinde, hadîsi **Tirmizî** gibi rivâyet eder.

Buhârî ve **Müslim**'in diğer bir tarîkında ise, Abdullah şöyle dedi:

"Beş şey geçmiştir: Duhân, Lizâm, Rûm, Batşe, Ay (yarılması mucizesi)"

İZAH

Abdullah b. Mes'ûd, Duhân sûresindeki **"Duman mucizesi"** ile ilgili olarak nakledilen uydurma sözü reddederek doğrusunu beyan etmiştir. **İbn Mes'ûd**'a göre, şu beş olay geçmiş bitmiştir:

1- DUHAN: Şiddetli açlık ve kıtlık yıllarıdır. Rasûlullah'ın (as.) bedduâsı ile **Mekke** döneminde bu felaket hali, üzerlerinden kaldırılmıştır.

2- BATŞE: Şiddetle kavramak, kıskıvrak yakalamak demektir. Müşrikler, **Mekke'**deki kıtlık yılları sırasında imana geleceklerini söylemelerine rağmen yine küfre dönmüşlerdi. O zaman onlar, **Bedir'**de cezalandırıldılar. İşte hadîste de ifâde edildiği üzere **Batşe**, müşriklerin **Bedir'**de cezalandırılmalarıdır.

3- LİZÂM: Furkan sûresinin 77. âyetinde geçen bu lafız, **azap lâzım olacak** anlamına gelir. Rivâyet edildiğine göre, bu da **Bedir'**de Kureyşten yetmiş kişinin öldürülüp yetmişinin de esir alınmasına işaret etmektedir.

4- KAMER: Kamer sûresinin ilk âyetlerinde ifâde buyurulduğu üzere Ay'ın yarılması mucizesine işaret etmektedir. Bu da **Mekke** döneminde görülmüş ve geçmiştir.

5- RUM: Doğu Romalılar'la İranlılar arasında yapılan ve neticesi müslümanlarla müşrikleri de alâkadar eden savaşlardır. İki defa yapılan bu savaşların ilki nübüvvetin ilk yıllarında cereyan etmiş ve Romalılar'ın korkunç bir mağlubiyeti ile sonuçlanmıştı. İkincisi de hicretten sonraki ilk yıllarda yapılmış, bu sefer Romalılar'ın galibiyeti ile sonuçlanmıştı. **Rûm** sûresinin ilk âyetlerinde işaret edilen bu olay 751 nolu hadîste izah edilmişti.

İşte muhtelif vecihlerle rivâyet edilen yukarıdaki hadîste görüldüğü üzere bunlar, gelecekte zuhûr edecek olaylar değil, Rasûlullah'ın (as.) sağlığında zuhûr etmiş ve geçmiştir.

٨٠١- (ت ـ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «مَا مِنْ مُؤمِنٍ إلا وله بابانِ : بابٌ يَصعَدُ منه عَمَلُهُ ، وبابٌ ينزلُ منه رِزْقُه. فإذا مات بَكيَا عليه ، فذلك قوله : { فما بكَتْ عليهم السماء والأرضُ وما كانوا مُنظرين} ».

أخرجه الترمذي ، وقال : هذا حديث غريب لا نعرفه مرفوعا إلا من هذا الوجه.

801-Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Her mü'minin mutlaka iki kapısı vardır: Biri amelinin yükseldiği kapı, diğeri rızkının indirildiği kapı. Mü'min öldüğü zaman, bu kapılar ağlar. İşte; *'Onlara ne gök ağladı, ne de yer! Onlara mühlet de verilmedi'*[814] âyeti buna işaret etmektedir.[815]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Musa b. Ubeyde** ve **Yezîd b. Ebân**, hadîsçiler nazarında zayıftırlar. Nitekim **Tirmizî** de bunu belirtmiş ve bu yüzden hadîsin hasen-garîb olduğunu söylemiştir.

Yukarıda geçen âyet-i kerîmeden önceki âyetlerde **Firavun**'dan, onun nasıl cezalandırıldığından bahsedilmektedir. Yukarıdaki âyeti, öncekilerin devamı olarak düşünürsek, **"Firavun'a ne yer, ne gök ağladı"** diye anlamak gerekir. Ancak **Firavun**, küfrü temsil ettiği için, hüküm onun hakkında da olsa, bütün kefere tâifesine teşmil edilir. Öyleyse, **"Hiçbir kâfirin ölümüne ne yer, ne de gök ağlar!"** diye hükmü genelleştirmek, yanlış olmamalıdır. Nitekim Rasûlullah (as.); **"Yer ve gök, kâfire ağlamazlar"**[816] buyurmuştur.

---

[814] Duhân, 29.

[815] **Tirmizî**, Tefsir, 45/3255.

[816] **İbn Kesîr**, VI, 253.

Yer ve göğün ağlaması yukarıdaki âyette, amelinin yükseltildiği ve rızkının indirildiği kapıların ağlaması ile izah edilmektedir. Mü'minden, daha çok hayırlı işler sadır olduğu ve amel kapısı bu hayırlardan mahrum kaldığı için ağlar. Rızık kapısı da, hayırlı ve inanan insana hizmetten mahrum kaldığı için ağlar.

Hz. Ali'den gelen bir rivâyette de şöyle demiştir:

"Mü'min öldüğü zaman, ona yerdeki namazgâhı ve gökte de amelinin yükseltildiği makamı ağlar. Firavun'un yerde namazgâhı, gökte de amelinin yükseltildiği bir makamı olmadığı için ağlayanı da yoktu."[817]

Atâü'l-Horasanî şöyle dedi:

"Herhangi bir yerde Allah için secde eden bir mü'min ölünce, yer ona ağlar ve kıyâmet günü de ona şahitlik yapar."[818]

Hasan-ı Basrî, bu âyeti; **"Arz ehli ve gök ehlinin ağlaması"** diye tefsir eder. Ancak herkes tarafından bilinen bir gerçektir ki, kâfir de olsa, insana, geride bıraktığı akrabaları yine üzülür ve ağlarlar.

Yer ve göğün ağlama tarzı ise, iki şekilde izah edilmiştir:

1- Hakiki anlamıyla ağlamak,

2- Mecâzî anlamda ağlamak; yâni sararması, kızarması, kararması gibi..[819]

٨٠٢- (ت ـــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) : « أَنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: **{كالمُهْلِ}** [الدخان: ٤٥] **كَعَكَرِ الزَّيْتِ ، إذا قَرَّبَهُ إلى وجهِهِ سَقَطَتْ فَرْوَةُ وجهه فيه** ». أخرجه الترمذي.

802- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"Erimiş maden tortusu gibi..."[820] âyeti hakkında şöyle dedi:

---

[817] **Dürrü'l-Mensûr**, VI, 31; **İbn Kesîr**, VI, 253.

[818] **Kurtubî**, XVI, 141.

[819] Bkz., **Taberî**, XXV, 124; **Kurtubî**, XVI, 139; **Zâdu'l-Mesîr**, VII, 344.

[820] Duhân, 44/45.

"O, zeytinyağı tortusu gibi (bir şeydir). **İnsan onu yüzüne yaklaştırdığı zaman, yüzünün derisi düşer."**[821]

İZAH

Âyette geçen *"mühl"* kelimesi, **Kamus**'ta şöyle izah edilir:

"Mühl; gümüş, altın, bakır, demir vb. bütün maden cevherlerine şâmil bir cins ismidir. Katrana da mühl denir. Eritilmiş madenler için de bu lafız kullanılır. Zeytinyağı tortusuna da, yaradan akan irine de mühl denir."

Aynı ifâdeler, **Lisânü'l-Arab**'da da geçer. Lafız, bunların hepsine şâmil olmakla birlikte, yukarıdaki hadîste, **"zeytinyağı tortusu gibi bir şey"** denerek sadece şeklen tarif edilmektedir. O derece yakıcı ve tahammül edilmez bir nesne ki, insan onu yüzüne yaklaştırdığında, yüzünün derisi soyulup düşer. Ya bir de onu yutmak zorunda kalmak halinde nasıl acı çekilir?!!

سورة حم الأحقاف

43- AHKAF SÛRESİ

٨٠٣- (خ ـ **يوسف بن ماهك** رحمه الله) قال : كان مَرْوانُ على الحجاز استعمله مُعاويةُ ، فَخَطَبَ ، فجعل يذكُرُ يزيد بن مُعاوية ؛ لكي يُبايعَ له بعد أبيه ، فقال له عبد الرحمن بْنُ أبي بكر شيئاً، فقال : خُذوهُ ، فدَخلَ بيتَ عائشةَ فلم يقدِرُوا عليه، فقال مروانُ : إنَّ هذا الذي أنزل الله فيه { **والذي قال لوالديه أُفٍّ لكُما** } [الأحقاف: ١٧] فقالت عائشة من وراء الحجاب : ما أنزل الله فينا شيئاً من القرآن ، إلاّ ما أنزل في سورة النُّور من بَرَاءتي. أخرجه البخاري.

803- Yusuf b. Mâhek[822] anlatıyor:

---

[821] **Tirmizî**, Sıfatu Cehennem, 4/2581, 2584; Tefsir, 68/3222.

"Mervân, Muâviye tarafından Hicaz'a (Medîne'ye) vali olarak atanmıştı. Bir gün hutbe okudu, hutbede Muâviye'den sonra, oğlu Yezid'e bîat edilmesi için Yezid b. Muâviye'yi[823] anlatmaya başladı. Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman[824], ona bir şey söyledi. Mervân;

"- Onu yakalayın!" diye emretti. Bunun üzerine Abdurrahman, Hz. Âişe'nin evine sığındı. Onlar ise Âişe'nin evine girmeye cesaret edemediler. Mervân şöyle dedi:

"- Allah; ***Anne-babasına 'öf size!' diyen kimseler...***"[825] âyetini bu adam için indirdi."

Hz. Âişe, perdenin arkasından şu cevabı verdi:

---

[822] **Yusuf b. Mâhek el-Mekkî:** ö. 103/721. Mekkeli tâbiîlerdendir. Aslen İranlıdır, **Mekke**'de ikâmet etmiştir. Ümmü Hânî, İbn Ömer ve İbn Abbas'ı dinlemiş, kendisinden Cafer b. İyâs ve İbrahim b. el-Muhâcir rivâyet etmişlerdir. Sikadır; hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[823] **Ebû Halid, Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî el-Kuraşî**: 25-64/646-684. Tâbiîlerdendir. Hz. Osman'ın halifeliğinin ilk yıllarında dünyaya geldi. Babası Muâviye'den sonra hilâfet makamına geçti. Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr kendisine bîat etmediler. Bunun üzerine onlarla savaştı. Hz. Hüseyin'i **Kerbelâ**'da şehîd etti ve onun kesilen başına hakaretlerde bulundu. Kâbe'yi mancınıkla dövmek suretiyle tarihte alçaklık adına bir ilke imza attı.

[824] **Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddîk el-Kuraşî et-Teymî**: ö. 53/673. Hz. Ebû Bekir'in en büyük oğludur. Hz. Âişe'nin öz kardeşidir. **Hudeybiye** seferinde İslâm'a girdi. Adı önce Abdulkâbe iken Hz. Peygamber Abdurrahman diye değiştirdi. **Bedir** ve **Uhud**'da müşrikler safında idi. **Hayber** ve daha sonra yapılan savaşlara katıldı. Veda haccında Rasûlullah (as.) onu Hz. Âişe'ye umre yaptırmakla görevlendirmişti. Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında yanından hiç ayrılmayıp kendisine hizmet etti. Çok cesur biriydi. İyi bir okçuydu. İrtidat olaylarında büyük yararlıklar gösterdi. **Cemel** vakasında Hz. Âişe'nin yanında yer almıştı. Muâviye'nin, kendi oğlu Yezid'i veliaht göstermesine karşı çıkmış ve Muâviye'nin bîat için gönderdiği 100 bin dirhemi de reddetmişti. **Mekke** yakınındaki **Hubşî** mevkiinde vefat etti. Cenâzesi **Mekke**'de defnedildi. Kendisinden 8 hadîs rivâyet edilmiştir, bunlarm üçü **Buharî** ve **Müslim**'de bulunmaktadır.

[825] Ahkaf, 17.

"- Nûr suresinde (geçen iftirâ olayında) benim berâetimle ilgili gelen âyetten başka, Allah, bizim âilemiz hakkında Kur'ân'da hiç bir şey indirmemiştir."[826]

İZAH

Mervân, Halife Muâviye'nin emrine uyarak halkı topladı ve;

"- Mü'minlerin Emîri Muâviye, oğlu Yezid konusunda çok güzel bir şey düşündü" diyerek insanları ona bîat etmeye davet etti. Hatta bunun, **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer**'in de âdeti olduğunu söyleyince, **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu **Abdurrahman** şöyle der:

"- Hayır! Bu, bir Bizans usûlüdür, Herakl ve Kayser'in âdetidir. Vallahi Ebû Bekir, çocuklarından ve âilesinden hiç kimseyi yerine halef bırakmadı."

Sonra, hadîste ifâde edildiği üzere **Mervân**, âyet okuyarak **Abdurrahman'**ı küçük düşürmeye çalışmış, **Hz. Âişe** de ona gereken cevabı vermişti.

Hz. Âişe'nin, **"Allah bizim âilemiz hakkında Kur'ân'da iftirâ âyetinden başka bir şey indirmemiştir"** sözünü, **Hz. Ebû Bekir**'in çocukları hakkında indirmemiştir, diye anlamak gerekir. Çünkü **Hz. Ebû Bekir**'in şahsı hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de âyetler bulunmaktadır. Bazı rivâyetlerde **Hz. Âişe**'nin şöyle cevap verdiği nakledilir:

"- Vallahi yalan söylüyorsun! Allah bu âyeti falan oğlu falan hakkında indirmiştir. Eğer istesem, onların isimlerini de sayarım. Ancak Rasûlullah (as.), Mervân'ın babası Hakem b. Ebî'l-Âs'a lânet etmiştir. O sırada Mervân, daha babasının sulbünde idi."

Taberî, âyetin **Abdurrahman** hakkında nâzil olduğunu bir rivâyetinde kaydetmişse de, **Buhârî**'nin hadîsi, bu konuda en sahîh rivâyettir.

Bu vesile ile hadîs üzerinde iki konuya dikkat çekmek gerekir:

1- Hilâfetin babadan oğula intikali nasıl başlatıldı?

---

[826] **Buhârî**, Tefsir, 46/1.

2- Âyet-i kerîmeler, çeşitli çıkarlar için nasıl yanlış değerlendiriliyor?[827]

٨٠٤- (م ت د ـ **علقمة** رحمه الله) قال : قلت لابن مسعود : هل صَحِبَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ليلةَ الجنِّ منكم أحدٌ ؟ قال : ما صحبه منّا أحدٌ ، ولكنّا كنّا مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ذاتَ لَيْلَة فَفقَدناهُ ، فالتمسناه في الأودية والشِّعاب ، فَقُلْنا : اسْتُطِيرَ ، أو اغْتِيلَ ، فبِتْنا بشرِّ لَيْلَة باتَ بها قومٌ ، فلما أصبحنا إذا هُوَ جاءٍ من قِبَلِ حراء، قال : فقلنا : يارسول اللّه ، فقَدْناكَ، فطلبناك ، فلم نَجدْكَ ، فَبِتْنا بشرِّ ليلة باتَ بها قومٌ ، قال : « **أتاني داعي الجنِّ ، فذهبْتُ معه ، فقرأتُ عليهم القرآن** » قال : فانطَلَقَ بنا ، فأرانا آثارهم ، وآثار نيرانهمْ ، وسألُوهُ الزَّادَ ، فقال : « **لكم كلُّ عَظْمٍ ذُكر اسم الله عليه يقع في أيديكم أوْفَرَ ما يكون لَحْما،وكلُّ بَعْرَة علَفٌ لدَوابِّكم** » فقال- رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم : « **فلا تَسْتَنْجوا بهما ، فإنهما طعامُ إخوانكم** ».

وفي رواية بعد قوله : « **وآثار نيرانهم** » قال الشعبيُّ : وسألُوهُ الزَّادَ ؟ وكانُوا من جنِّ الجزيرَة - إلى آخر الحديث من قول الشعبي مفصَّلا من حديث عبد اللّه ، هذه رواية مسلم.

وأخرجه الترمذي وذكر فيه قول الشعبي كما سبق في هذه الرواية الآخرة، وزاد فيه: أو رَوْثَة.

وفي رواية لمسلم ، أنَّ ابنَ مسعود قال : لم أكن ليلَةَ الجنِّ مع رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم، وَوَدِدْتُ أنّي كنتُ معَهُ، لم يزد على هذا.

وأخرج أبو داود منه طرفا ، قال : قلتُ لعبد اللّه بن مسعود : « مَنْ كان منكم لَيْلَةَ الجن مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم؟ فقال : ما كان معه منَّا أحَدٌ ». لم يزدْ على هذا.

804- Alkame[828] anlatıyor:

---

[827] Bkz., **Taberî**, XXVI, 19; **İbn Hacer,** IX, 547-549; **Aynî**, XIX, 169; **Kastalânî**, VII, 340.

[828] **Ebû Şibl, Alkame b. Kays b. Mâlik en-Nehaî el-Kûfî:** ö. 61/681. İbn Mes'ûd'un talebesidir. Kûfeli meşhur tâbiîlerdendir. **Kûfe** fakihi, muhaddisi ve kariîdir. Müctehiddir. Âlim bir aileye mensuptur. Bazıları onu muhadramûndan sayar.

"İbn Mes'ûd'a dedim ki:

"- Cin gecesinde Rasûlullah'ın (as.) yanında sizden biri var mıydı?"

"- O gece bizden hiç kimse yoktu. Fakat, akşam biz Rasûlullah'la (as.) beraber bulunuyorduk. Bir ara O'nu kaybettik. O'nu vâdilerde, yamaçlarda aradık. Aramızda, *'Acaba kaçırıldı mı, yahut baskına uğrayıp öldürüldü mü?'* dedik. O gece, bir halkın geçirebileceği en kötü geceyi yaşadık. Sabah olunca baktık ki, Rasûlullah (as.) Hira tarafından geliyor. Dedik ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, sizi kaybettik, aradık, ama bulamadık. Dün gece, bir halkın geçirebileceği en kötü geceyi yaşadık."

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Bana cinlerin davetçisi geldi. Ben onunla gittim. Onlara Kur'ân okudum."

Rasûlullah (as.) bizi alıp götürdü, onların izlerini ve yaktıkları ateşin kalıntılarını gösterdi.

(Şa'bî der ki):

"Cinler O'ndan yiyeceklerini sormuşlar. O da;

"- Üzerine Allah adı zikredilen her kemik, sizin azığınızdır. Kemikler sizin elinize etten daha bol geçer. Her hayvanın dışkısı da, sizin hayvanlarınızın yemidir." dedi.

Sonra Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Kemik ve tezekle tahâretlenmeyin, çünkü onlar kardeşlerinizin yiyeceğidir.[829]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette, "Yaktıkları ateşin izlerini gösterdi" cümlesinden sonra şu ifâde yer alır:

Kûfe fıkıh ekolünün temelini atmıştır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Âişe'den rivâyetleri vardır. Kendisinden yeğeni İbrahim en-Nehaî, Şa'bî ve Ebû Vâil rivâyet etti. Ashab-ı kirâm da ondan ders alırdı. Sikadır; rivâyetleri **kütüb-ü** sittede tahric edilmiştir. **Sıffîn**'de Hz. Ali ile beraberdi. **Horasan, Harzem** ve **Merv'**de yapılan savaşlara katıldı. **Kûfe**'de öldü.

[829] **Müslim**, Salât, 33/150; **Tirmizî**, Tefsir, 46/3258; **Ebû davud**, Taharet, 42/85.

Şâ'bî dedi ki:

"O'ndan azık istediler. Onlar Cezîre cinleri idi..."

Bundan sonra hadîsi, Abdullah'ın rivâyetinden ayrı ve Şa'bî'nin sözü olarak sonuna kadar rivâyet etti.

Bunlar, **Müslim**'in rivâyetidir.

Bu hadîsi **Tirmizî** de tahric etmiş, az önce geçtiği gibi Şa'bî'nin sözünü de kaydetmiş, yalnız "...her tezek ve hayvan tersi..." demiştir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde de İbn Mes'ûd'un yalnız şu sözü nakledilir:

"Cin gecesinde ben Rasûlullah'la (as.) beraber değildim. Onunla beraber olmayı çok isterdim."

Ebû Davud, hadîsin yalnız kısa bir bölümü rivâyet eder. Buna göre Alkame şöyle der:

"İbn Mes'ûd'a;

"- Cin gecesinde Hz. Peygamber'in yanında sizden kimse var mıydı?" diye sordum.

"- Yanında bizden kimse yoktu" dedi.[830]

سورة الفتح

44- FETİH SÛRESİ

٨٠٥- (خ م ت ــ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) : { إنَّا فَتَحنَا لك فَتْحا مبينا} [الفتح : ١] قال : الحُدَيْبِيَةُ ، فقال أصحابُ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم : هَنيئا مَريئا ، فمالنا ؟ فأنزل اللّه عز وجل : {**لِيُدْخِلَ المؤمنين والمؤمنات جَنات تجري من تحتها الأنهار** } [الفتح : ٥] قال شعبةُ : فقَدِمْتُ الكوفة ، فحدَّثتُ بهذا كلّه عن قتادة ، ثم رجَعتُ فذكرتُ له

[830] Cinler hakkında 861 nolu hadîse ve izahına bakınız.

، فقال : أمّا {إنّا فتحنا لك فتحا مبينا } فعنْ أنسٍ ، وأما «هنيئا مريئا » فعنْ عكرمة. هذه رواية البخاري.

وأخرجه مسلم عن قتادة عن أنس قال : لما نزلتْ { إنّا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لكَ اللّهُ ما تقدّمَ من ذنبك وما تأخّر ، ويُتمّ نعمته عليك ويهديك صراطا مستقيما ، وينْصُرَكَ اللّه نصرا عزيزا ، هو الذي أنزل السّكينةَ في قُلوب المؤمنين ليزدادوا إيمانا معَ إيمانهم ولله جنُودُ السموات والأرض وكان اللّه عليما حكيما ، ليُدْخلَ المؤمنين والمؤمنات جنّات تجري من تحتها الأنهار ، خالدين فيها ، ويُكفّرَ عنهم سيّئاتهم ، وكان ذلك عند اللّه فوزا عظيما } [الفتح :١- ٥] مَرْجعهُ من الحديبية - وهم يُخالطُهُم الحزنُ والكآبةُ وقد نحر الهديَ بالحُديْبية، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لقد أُنزلَتْ عليّ آيةٌ هي أحبُّ إليّ من الدُّنيا جميعا».

وأخرجه الترمذي عن قتادة عن أنس قال : أُنزلَتْ على النبي صلى الله عليه وسلم { ليغفر لكَ اللّهُ ما تقدّمَ من ذنبك وما تأخّر } مرجعهُ إلى الحديبية ، فقال النبي : « لقد أُنزلت عليّ آيةٌ أحبُّ إليّ ممّا على الأرض »، ثم قرأها النبي صلى الله عليه وسلم فقالوا : هنيئا مريئا ، يا رسولَ الله،لقد بيّنَ اللّه لك ما يُفعَل بك ، فماذا يُفعَل بنا ؟ فنزلت عليه { ليُدْخلَ المؤمنين والمؤمنات جنّات تجري من تحتها الأنهار - حتى بلَغ - : فوزا عظيما }.

805- Enes b. Mâlik;

"Biz sana gerçekten parlak bir zafer (kapısı) açtık"[831] âyeti hakkında:

"- O, Hudeybiye'dir" dedi.

Rasûlullah'ın (as.) ashâbı şöyle dediler:

"- Kutlu ve mutlu olsun ey Allah'ın Rasûlü! (Çünkü Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı). Acaba bizim için neler var?"

---

[831] Fetih, 1.

Bunun üzerine; *"Mü'min erkekleri ve kadınları, ebedî olarak içlerinde kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacak ve günahlarını örteceğiz..."*[832] âyeti nâzil oldu.

Şu'be şöyle der:

"Kûfe'ye geldim, bu hadîsi bütünüyle Katâde'den tahdis ettim, sonra döndüm ve bunu Katâde'ye zikrettim. Katâde dedi ki:

"- *İnnâ fetehnâ leke"* âyetinin, Hudeybiye ile tefsiri, Enes'in rivâyetidir. *"Kutlu ve mutlu olsun!"* hadîsi ise, İkrime'nin rivâyetidir."[833]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Aynı hadîsi **Müslim** de Katâde ve Enes'den nakleder. **Müslim**'in rivâyeti şöyledir:

"Biz sana gerçekten parlak bir zafer verdik. Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlayacak, üzerindeki nimetini tamamlayacak ve seni dosdoğru bir yola hidâyet buyuracak. Çok şerefli bir zafer ile Allah seni galip getirecek. Mü'minlerin imanları kat kat artsın diye onların kalplerine sekineti *(manevî kuvveti)* ***indiren O'dur. Bütün göklerin ve yerlerin orduları Allah'ındır. Allah her şeyi hakkıyla bilen, yegâne hüküm ve hikmet sahibi olandır! O, mü'min erkekleri ve kadınları, ebedi olarak içlerinde kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacak ve günahlarını örtecek. İşte bu, Allah katında en büyük kurtuluş ve mutluluktur."***[834] âyetleri nâzil olunca, Hz. Peygamber Hudeybiye'den dönüyordu. Müslümanlar, şiddetli bir hüzün ve keder içinde idiler. Hz. Peygamber, kurbanlıkları **Hudeybiye**'de kesmişti. Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Bana öyle bir âyet indirildi ki, benim için o, bütün dünyadan daha sevgilidir."

---

[832] Fetih, 5.

[833] **Buhârî**, Megâzî, 35; Tefsir, 48/1; **Müslim**, Cihâd, 34/97; **Tirmizî**, Tefsir, 48/3263.

[834] Fetih, 1-5.

Bu hadîsi, **Tirmizî** de Katâde ve Enes'den tahric eder. Buna göre Enes şöyle dedi:

"Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlayacak" âyeti, Hz. Peygamber'e Hudeybiye'den dönerken nâzil oldu. Rasûlullah (as.):

"- Bana öyle bir âyet indirildi ki, benim için o, bütün yeryüzündekilerden daha sevgilidir" dedi ve sonra da bu âyeti okudu. Ashâb;

"- Kutlu ve mutlu olsun, ey Allah'ın Rasûlü! Yüce Mevlâ sana ne yapacağını beyan etti, acaba bize ne yapacak?" dediler.

Bunun üzerine; *"Mü'min erkekleri ve kadınları, içlerinde ebedi kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennete sokacak, onların günahlarını örtecek. İşte bu, Allah katında en büyük kurtuluş ve mutluluktur"* âyeti nâzil oldu.

İZAH

Hicrî 6. yılda, **Zilkade** ayında Rasûlullah (as.) **Umre** niyetiyle **Medîne'**den yola çıkmış, ancak **Hudeybiye**'de silahlı müşrik kuvvetleriyle karşılaşmıştı. Hz. Peygamber, maksadının harp olmadığını, **Kâbe**'yi ziyaret etmek istediğini bildirmek üzere **Hz. Osman**'ı Kureyşe göndermişti. **Hz. Osman** beklenen zaman içinde gelmeyince Rasûlullah (as.), ölünceye kadar savaşmak üzere ashâbından biât almıştı. Buna **Bîatu'r-Rıdvân** denir. **Fetih** suresinde bahsedilen bîat, budur.

Fakat bilâhare **Hz. Osman** dönmüş, Kureyş de sulh müzakeresi için **Süheyl b. Amr** başkanlığında bir heyet göndermişti. Sulh antlaşmasında, zâhirde müslümanların aleyhine gibi görünen ve pek çok sahabînin şiddetli itirazlarına yol açan bazı maddeler de yer alıyordu. Neticede bazı sahâbelerin kırgınlığına ve istememelerine rağmen anlaşma yapıldı ve müslümanlar, **Umre** yapamadan geri döndüler.

İşte **Fetih** suresi, **Hudeybiye** dönüşü sırasında nâzil oldu.

HUDEYBİYE SULHU VE ÖNEMİ

Âyet-i kerîmede bahsedilen "**fetih**"den gâyenin ne olduğu ihtilaflıdır.

Süddî ve **Mesrûk**'dan gelen bir rivâyete göre, âyetten maksat, **Mekke** fethidir. **Hudeybiye**'de nâzil olan bu âyetle, **Mekke**'nin fethedileceği müjdelenmektedir.

Âlimlerin ekserisine göre ise maksat, **Hudeybiye**'dir.

Berâ b. Âzib; "Biz, Bîatu'r-Rıdvân'ı fetih sayardık" der.[835] **İbn Mes'ûd** ve **Câbir b. Abdullah** da aynı şeyi söylerler.[836]

Zührî de şöyle söyler:

"Hudeybiye sulhundan daha büyük bir fetih yoktur. Çünkü orada müşrikler, müslümanlarla beraber olmuşlar, onları dinlemişler ve bu sayede kalpleri İslâm'a ısınmış ve müteâkip üç yıl zarfında çok fazla sayıda insan müslüman olmuştu."

İzahına çalıştığımız hadîs de bu görüşün delilidir. **Aynî**, şunu ilâve eder:

"Bîatu'r-Rıdvân, en büyük fetihtir; çünkü o, Mekke fethinin habercisi ve Allah'ın rızasına mazhardı."[837]

Esasen fetih; lügatte kapalı bir şeyi açmak demektir. **Hudeybiye**'de müşriklerle yapılan sulh, kapalı idi, sonra Allah onu açtı. Ayrıca bir memleket ya harben, ya sulhen fethedilir. Fethedilene kadar da durumu kapalıdır.[838]

Gerçi fetih, terim olarak bir memleketin harben alınmasına denir. **Hudeybiye**'de ise harp yapılmamıştır. Onun fetih olarak tavsif edilmesi, müteâkip pek çok siyasî ve askerî fethin habercisi olan siyasî bir zafer hüviyeti taşımış olması itibariyledir.

Aslında **Hudeybiye** antlaşması, İslâm'ın devlet olma vasfının, düşmanları tarafından da kabul edilmiş olması açısından fevkalâde önemlidir. Rasûlullah'ın (as.) kurduğu İslâm devleti, bu sulh ile açılıp

---

[835] **Buhârî**, Meğâzî, 35.

[836] **İbn Kesîr**, VI, 326.

[837] **Aynî**, XVII, 214.

[838] **Aynî**, XVII, 224.

gelişmiş, bu devletin siyasî varlığı ve muktedir bir devlet olduğu fikri, düşmanları tarafından da kabul edilmiş oluyordu.

İşte bu, müslümanlar için açık ve parlak bir zaferdi. Nitekim bu anlaşmadan sonra Arap kabileleri, akın akın İslâm'a girmeğe başladılar. Bu anlaşma ile **Mekke** fethi arasındaki iki yıllık zaman içinde müslüman olanların sayısı, İslâm'ın zuhurundan **Hudeybiye'**ye kadar geçen yaklaşık yirmi yıl içinde müslüman olanların sayısından birkaç misli çoktur. **Hudeybiye**'ye 1.400 civarında ashâbı ile gelen Rasûlullah (as.), iki yıl sonra 10.000 kişi ile **Mekke'**ye giriyordu.

Şüphesiz ki bu, **Hudeybiye** sulhu ile kazanılan siyasî zaferin sonucudur. Bunu, **Hayber**'in ve **Mekke**'nin fethi gibi askerî zaferler takip etmiş ve **Hicaz** kıtasının tamamen müslümanların hâkimiyetine girmesi ile sonuçlanmıştır.

Hudeybiye sulhundan sonra Rasûlullah (as.), İslâm devletinin başkanı olarak diğer dünya devletlerine elçiler göndermiş, dünya devletleri ile de temas sağlamıştır. **İran'**a, **Mısır'**a, **Suriye'**ye, **Yemen'**e gönderdiği elçilerle **İslâm Devleti**'nin mevcudiyetini bildirmiş, siyasî gücünü ve nüfûzunu dünyaya duyurmuştur.

Binâenaleyh **Hudeybiye**, siyasî ve askerî pek çok fetihlerin habercisi gerçekten parlak bir zaferdir.[839]

٨٠٦- (خ ط ت ـــ *أسلم* رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم كان يسيرُ في بعض أسفاره ، وعُمر بنُ الخطابِ يسيرُ معهُ ليلا - فسأله عمرُ عن شيء؟ فلم يُجبْهُ ، ثم سأله فلم يجبه ، ثم سأله فلم يجبه ، فقال عمر : ثَكلَتْكَ أمُّكَ عُمَرُ ، نَزَرْتَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ثَلاثَ مَرات ، كلُّ ذلك لا يُجيبُكَ ، قالَ عمرُ : فَحَرّكتُ بعيري ، حتى تقدَّمتُ أمامَ النَّاسِ ، وخَشيتُ أنْ ينزلَ فيَّ قرآنٌ ، فما نَشِبْتُ أنْ سَمعتُ صارخا يَصْرُخُ بي ، فقلت : لقد خشيتُ أن يكون قد نزلَ فيَّ قرآن ، فجئتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ،

---

839 Bkz., **Taberî**, XXVI, 69; **Kurtubî**, XVI, 260; **İbn Hacer**, VIII, 207 vdv; **Tecrid Tercemesi**, VIII, 186; X, 248.

فسلّمت عليه ، فقال : **لقد أُنزِلت عليَّ الليلةَ سورةٌ ، لهيَ أحبُّ إليَّ لما طلَعَتْ عليه الشمسُ**
ثم قرأ: **{إنّا فتحنا لك فتحا مبينا}**. أخرجه البخاري ،والموطأ هكذا.

وأخرجه الترمذي عن أسْلَمَ ، قال : سمعتُ عمر بن الخطاب يقول : كُنّا مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره... الحديث.

806- Eslem'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.), seferlerinden birinde (Hudeybiye'de) yol alıyordu. Ömer b. el-Hattâb da bir gece Rasûlullah'la (as.) birlikte gidiyordu. Ömer, Hz. Peygamber'e bir şey sordu. Fakat Rasûlullah (as.) cevap vermedi. Sonra tekrar sordu, yine cevap vermedi. Sonra yine sordu, ama yine cevap vermedi. Ömer, kendi kendine:

"- Anan ağlasın Ömer! Üç defa Rasûlullah'a (as.) ısrarla sordun, ama hiçbirinde sana cevap vermedi" dedi.

Ömer, rivâyetine devamla dedi ki:

"Ben devemi süratlendirdim. İnsanların önüne geçtim. Hakkımda Kur'ân nâzil olmasından korkuyordum. Çok geçmeden bir münâdînin beni çağırdığını duydum. Kendi kendime; 'Hakkında Kur'ân nâzil olmasından korkmuştun, işte korktuğun başına geldi' dedim. Rasûlullah'ın (as.) yanına gittim, selâm verdim. Hz. Peygamber buyurdu ki:

"- Bu gece bana öyle bir sûre nâzil oldu ki, vallahi bu sûre bana, üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha sevgilidir."

Sonra Fetih sûresini okudu.[840]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Buhârî** ve **Muvatta** bu şekilde rivâyet ettiler.

Tirmizî'nin Eslem'den rivâyetine göre, o, şöyle dedi:

"Ben, Ömer b. Hattâb'ın şöyle söylediğini duydum:

"Biz, seferlerinden birinde Rasûlullah'la beraberdik..."

---

840 **Buhârî**, Meğâzî, 35; Tefsir, 48/1; Fedâilu'l-Kur'ân, 12; **Muvatta**, Kur'ân, 4/9; **Tirmizî**, Tefsir, 48/3262.

٨٠٧- (م ت د ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ ثمانين رجُلا منْ أهْل مَكَّة،هَبَطُوا على رسول اللّه صلى الله عليه وسلم من جَبَل التَّنْعيم مُسَلَّحينَ - يُريدُونَ غرَّةَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم - فأخَذَهم سلْما، فاستَحْياهُم ، وأنْزَلَ اللّهُ عزَّ وجل: {وهو الذي كفَّ أيديَهُمْ عنكم وأيديَكم عنهم ببَطْن مكة من بعد أنْ أظْفَرَكم عليهم} [الفتح : ٢٣]. هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي ، أَنَّ ثمانينَ نزلُوا على رسول اللّه صلى الله عليه وسلم وأصحابه من جبل التنعيم وعند صلاة الصبح ؛ يُريدون أنْ يقْتُلوهُ ، فأُخذُوا ، فأعتقهم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فأنزل اللّه صلى الله عليه وسلم { وهو الذي كفَّ أيديَهُمْ عنكم ، وأيديَكم عنهم... } الآية.

وأخرجه أبو داود بنحوه من مجموع الروايتين.

807- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre; "Mekke ahâlisinden seksen kişi, silahlı olarak Cebel-i Ten'îm'den ansızın Rasûlullah'a (as.) saldırdılar. Onlar, Rasûlullah'ı (as.) ve arkadaşlarını tedbirsiz oldukları bir zamanda bastırmak istiyorlardı. Ancak Hz. Peygamber onları kıskıvrak yakaladı, fakat sonra da serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah:

"Sizi Mekke vâdisinde kâfirlere karşı muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken Allah'tır"[841] âyetini indirdi."[842]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyetine göre; "Cebel-i Ten'îm'den seksen kişi, sabah namazı vaktinde Rasûlullah'a (as.) ve ashâbına saldırdılar. Onlar, Hz. Peygamber'i öldürmek istiyorlardı. Ama kendileri

---

[841] Fetih, 24.

[842] **Müslim**, Cihad, 46/133; **Tirmizî**, Tefsir, 48/3264; **Ebû Davud**, Cihâd, 130/2688.

kıskıvrak yakalandılar. Buna rağmen Hz. Peygamber onları yine de serbest bıraktı. Allah da;

"Mekke vâdisinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken Allah'tır" âyetini indirdi.

İZAH

Bu hadîs, yukarıda geçen âyetin nüzul sebeplerinden birine işaret etmektedir. Bu âyetin nüzul sebebi hakkında, biri Yahudiler, diğeri de **Esed** ve **Gatafân** kabileleri ile ilgili iki rivâyet daha var ise de, izahına çalıştığımız hadîs, bu konuda en sahih rivâyettir.

Buna göre âyet-i kerîme, **Hudeybiye** musalahasına işaret etmektedir. **Hudeybiye**'de Rasûlullah'ı (as.) karşılayan 80 kişilik silahlı Kureyş kuvveti, müslümanlar tarafından yakalanmış, sonra da serbest bırakılmışlardı. Neticede sulh yapılarak Allah, Kureyş'in elini müslümanlardan çekmiş, alınan esirlerin serbest bırakılması ile de müslümanların elini Kureyşliler'in üzerinden çekmişti.[843]

٨٠٨- (ت ـ أبي بن كعب رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم { وألْزَمَهم كلمةَ التَّقْوَى}[الفتح : ٦٨] قال: « لا إله إلا اللّه ». أخرجه الترمذي.

808- Übeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);
"Onlara takvâ kelimesini ilhâm etmişti"[844] âyeti hakkında;
"Takvâ kelimesi, *Lâ ilâhe illallah*, sözüdür" buyurdu.[845]

İZAH

Âyet-i kerîmenin tamamının meâli şöyledir:

"O kâfirler, kalplerindeki taassuba; câhiliyet gayretine sarıldıkları sırada, Allah, Rasûlüne ve mü'minlere manevî huzuru

---

[843] Bkz., **Taberî**, XXVI, 93; **Kurtubî**, XVI, 280; **İbn Kesîr**, VI, 343.

[844] Fetih, 26.

[845] **Tirmizî**, Tefsir, 48/3265.

indirmişti. Onlara takvâ kelimesini ilhâm etmişti. Onlar da buna lâyık idiler."

Yukarıdaki Hadîs-i şerif, *"takvâ kelimesi"*nden maksadın ne olduğunu izah etmektedir. Buna göre takvâ kelimesi, kelime-i tevhîddir. Bu takvâ kelimesinin ne olduğu konusunda daha farklı rivâyetler varsa da, bunlar, genellikle kelime-i tevhîdin farklı lafızlarla ifâde edilmesinden ibârettir.[846]

سورة الحجرات

45- HUCURAT SÛRESİ

٨٠٩- (خ س ت ـــ عبد الله بن الزبير بن العوام رضي الله عنهما) قال : قَدِمَ رَكْبٌ من بني تَميم على النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال أبو بكر : أَمِّر القَعْقَاعَ بنَ مَعْبَد بن زُرَارة، وقال عمر : أَمِّر الأقْرَعَ بنَ حابسٍ ، فقال أبو بكر : ما أَرَدْتَ إلاَّ خلافي ، وقال عمر : ما أردتُ خلافَكَ ، فتماريا، حتى ارْتفعَتْ أصواتُهما ، فنزل في ذلك : **{ يا أيُّها الذين آمنوا، لا تُقدِّمُوا بين يَدي اللّه ورَسُوله ، واتّقُوا اللّه إن اللّه سميع عليم}** [الحجرات : ١].

وفي رواية : قال ابنُ أبي مُلَيْكَة : كادَ الْخَيِّران أنْ يَهْلكا : أبو بكرٍ ،وعُمَرُ ، لَمَّا قدم على النبي صلى الله عليه وسلم وفدُ بني تميم ، أشارَ أحَدُهُما بالأقْرَع بن حابس الْحَنْظَلِيِّ ، وأشار الآخر بغيره، ثم ذكره نحوه، ونزول الآية. ثم قال : قال ابن الزبير : فكان عمرُ بعدُ إذا حدَّث بحديث حدَّثَهُ كَأخي السِّرارِ ، لم يُسْمِعْهُ حتى يستَفْهِمَهُ.

وفي أخرى نحوه وفيه قال ابن الزبير: فما كان عمر يُسْمِعُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم حتى يستفهمه ولم يذكرْ ذلك عن أبيه يعني: أبا بكرٍ الصِّديق. أخرجه البخاري وأخرج النسائي الرواية الأولى. وأخرجه الترمذي قال :إنَّ الأقْرَعَ بنَ حابسٍ قَدمَ على رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال أبو بكر: يا رسول اللّه ، استعْمِلْهُ على قومه ، فقال عمر : لا تستعْمِلْهُ

[846] Bkz., **Taberî.**, XXVI; 104; **İbn Kesîr**, VI, 347.

يا رسول الله ، فتكلّما عند النبي صلى الله عليه وسلم ، حتى علَتْ أصواتُهما ، فقال أبو بكر لعُمر : ما أرَدْتَ إلاّ خلافي ، فقال: ما أردتُ خلافكَ ، قال : فنزلت هذه الآية : { يا أيُّها الذين آمنوا ، لا ترفعوا أصواتكم فوقَ صوت النبي} [الحجرات : ٢] قال : فكان عمرُ بعد ذلك إذا تكلم عند النبي صلى الله عليه وسلم : لم يُسْمِعْ كلامَهُ، حتى يستفهمَهُ. وما ذكرَ ابنُ الزُّبَيْر جدَّه : يعني أبا بكر. وقال الترمذي : وقد رواه بعضهم عن ابن أبي مُلَيْكَة مرْسَلا ، و لم يذكر ابنَ الزبير.

809- Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm anlatıyor:

"Temîm oğulları kabilesinden bir heyet, (hicrî 9.yılda) Rasûlullah'ın (as.) huzuruna geldi. Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'a (as.);

"- Bunlara Ka'ka' b. Ma'bed b. Zürâre'yi[847] reis tayin et!" dedi.

Hz. Ömer ise;

"- Hayır, Akra' b. Hâbis'i[848] reis tayin et!" diye ricâ etti.

Hz. Ebû Bekir;

"- Sen, sadece bana muhalefet etmek istiyorsun" dedi. Hz. Ömer de:

"- Ben sana muhalefet etmek istemedim" cevabını verdi.

Her ikisi Rasûlullah'ın (as.) huzurunda bu şekilde çekiştiler. Sesleri de hayli yükselmişti. Bunun üzerine Allah;

---

[847] **Ka'ka' b. Ma'bed b. Zürâre et-Temimî:** Sahabîdir. **Temim** kabilesi heyeti ile Hz. Peygamber'e gelmişti. Kabilenin önde gelenlerindendi.

[848] **Akra' b. Hâbis b. İkâl et-Temîmî el-Mücâşiî ed-Dârimî**: Sahabîdir, müellefe-i kulûbdandır. **Mekke** fethinden sonra bir heyetle birlikte Hz. Peygamber'e gelip müslüman olmuş, **Huneyn** ve **Tâif** seferlerine katılmıştı. Rasûlullah'ın (as.) Hz. Hasan'ı öptüğünü gördüğünde; "**benim on çocuğum var, hiçbirini öpmüş değilim**" diyen adamdır. Benû Temîm heyeti geldiğinde Akra' da onların arasında idi ve Hz. Peygamber'e hücrelerin dışında yüksek sesle seslenmiş ve bu yüzden hakkında azarlayıcı bir âyet nâzil olmuştu. Gerek câhiliyet döneminde ve gerek İslâm'da eşrâftan sayılırdı. **Mekke** fethine, **Huneyn** ve **Tâif** seferlerine katıldı. Hz. Peygamber'den sonra **Horasan** bölgesinde yapılan savaşlara katılmış ve bu savaşlardan bir kısmında komutanlık yapmıştı. Halid b. Velid'le birlikte **Irak** ve **Enbâr** fetihlerine de katıldı. Bu savaşlarda Halid'in öncü kuvveti olarak hizmet gördü.

"Ey imân edenler, Allah ve Rasûlünün huzurunda ileri gitmeyin. Allah'tan korkun! O, her şeyi işitir, her şeyi bilir"[849] âyetini indirdi.[850]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette İbn Ebî Müleyke şöyle dedi:

"Nerde ise Ebû Bekir'le Ömer'in (pek çok) hayırları helâk olacaktı. Rasûlullah'a (as.) Temîm oğulları heyeti gelince, onlardan biri, Akra' b. Hâbis el-Hanzalî'yi, diğeri de başkasını tavsiye etmişti."

Sonra hadîsin kalan kısmını ve âyetin nuzûlünu zikretti. Sonra da dedi ki: İbn Zübeyr şöyle dedi:

"Bundan sonra Ömer, bir şey söylediği zaman, sanki fısıltı halinde konuşurdu; sözünü Rasûlullah (as.) tam işitmez, anlayamazdı ve tekrar ettirirdi."

Buna benzer diğer bir rivâyette de İbn Zübeyr şöyle dedi:

"Ömer öyle konuşurdu ki, Rasûlullah (as.) onun sözünü tam işitmez, tekrar sorardı."

Bu rivâyette İbn Zübeyr, ceddinden, yâni Ebû Bekir'den söz etmedi.

Bu rivâyetleri **Buhârî** tahric etmiştir. İlk rivâyeti, **Nesâî** de kaydetmiştir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Akra' b. Hâbis Rasûlullah'a (as.) geldi. Hz. Ebû Bekir:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, onu kabilesine Emîr yap!" dedi. Hz. Ömer;

"- Hayır, onu Emîr yapma ey Allah'ın Rasûlü!" dedi.

Hz. Peygamber'in huzurunda karşılıklı laf ettiler. Sesleri de hayli yükseldi. Ebû Bekir, Ömer'e:

"- Sen sadece bana muhâlefet etmek istiyorsun" dedi. Ömer de:

"- Hayır, ben sana muhalefet etmek istemiyorum" diye karşılık verdi.

---

[849] Hucurât, 1.

[850] **Buhârî**, Meğâzî, 67; Tefsir, 49/1-2; İ'tisâm, 5; **Tirmizî**, Tefsir, 49/3266; **Nesâî**, Adâbu'l-Kudât, 6.

Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Ey iman edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi O'nunla da öyle konuşmayın ki, siz farkında olmadan amelleriniz boşa gitmesin."[851]

Râvî der ki:

"Ondan sonra Ömer, Rasûlullah'ın (as.) huzurunda konuştuğu zaman, Hz. Peygamber onun sözünü işitmezdi, anlayamaz ve ne dediğini sorardı."

Bu rivâyette İbn Zübeyr, dedesini, yâni Ebû Bekir'i zikretmedi.

Tirmizî şöyle dedi:

"Bu hadîsi bazıları, İbn Zübeyr'i zikretmeden İbn Ebî Müleyke'den mürsel olarak rivâyet ettiler."

İZAH

Hicrî 9. yılda **Benû Temim** heyeti **Medîne**'ye geldiğinde, onlara bir başkan tayini düşünülünce, **Hz. Ebû Bekir Ka'ka' b. Ma'bed**'i, **Hz. Ömer** de **Akra' b. Hâbis**'i teklif etti. Gerek **Hz. Ebû Bekir** ve gerek **Hz. Ömer,** bu tekliflerinde samimi idiler. Her ikisi de hayrı ve iyiliği murad ediyorlardı.

Ka'ka' b. Ma'bed yumuşak kalpli, halîm-selim bir tabîata sahipti. Aynı tabîata sahip olan **Hz. Ebû Bekir**, liderlik için onu daha uygun ve isabetli buluyordu.

Akra' b. Hâbis ise daha sert ve katı bir tabîata sahipti. İşte aynı tabîata sahip olan **Hz. Ömer** de, başkanlığa onu uygun görüyordu.

Ancak fikirler ihtilaf edince ve meseleye beşerî duygular da karışınca, olay bir nevi münakaşaya dönüştü ve Hz. Peygamber'in huzurunda yüksek sesle konuşmaya başladılar.

İşte bunun üzerine yukarıda geçen âyet-i kerîme nâzil oluyor ve Rasûlullah'ın (as.) huzurunda ileri gidilmesini, üst perdeden konuşulmasını yasaklıyor.

---

[851] Hucurat, 2.

Şâyan-ı dikkattir ki, bu olay, belki basit bir mesele gibi görülebilirse de, âyet-i kerîme *"Yoksa amelleriniz boşa gider"* şeklinde çok ağır bir hükmü de ihtivâ etmektedir.

İlk âyetteki *"İleri gitmeyiniz"* cümlesi, mutlak olarak bırakılmıştır. Bu umumî ifâdeye, "Rasûlullah'ın önüne geçmeyin, herhangi bir meselede O'ndan önce siz hüküm vermeyin, O'nun huzurunda münakaşa etmeyin" ve benzeri pek çok hüküm girer.

Hadîsin sonunda da ifâde edildiği üzere artık ondan sonra **Hz. Ömer,** Rasûlullah'ın (as.) huzurunda sanki sır verir gibi çok alçak bir sesle konuşmaya başlıyor ve çoğu kere de Hz. Peygamber tam işitmediği için ona, ne söylediğini soruyordu.[852]

٨١٠- (ت ــ *البراء بن عازب* رضي الله عنه) : في قوله { **إنَّ الَّذينَ يُنَادُونَك من وراء الحُجُرَاتِ** } [الحجرات : ٤] قال : قام رجلٌ ، فقال : يا رسول اللّه ، إنَّ حَمْدي زَيْنٌ ، وذَمِّي شَيْنٌ ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : « **ذاك اللّه عز وجل** ». أخرجه الترمذي.

810- Berâ' b. Âzib;

"Seni, odalarının arkasından çağıranların çoğu, aklı ermez insanlardır"[853] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bir adam kalkıp;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, muhakkak ki benim övmem yükseltici, yermem da alçaltıcıdır" dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"- Bu, Yüce Allah'a mahsustur."[854]

İZAH

Bu âyet-i kerîme de Benû Temîm bedevîleri hakkında nâzil olmuştur. Onlar **Medîne**'ye gelip Mescid'e girmişler, Rasûlullah'ın (as.) odalarının önünde;

---

[852] Bkz., **Taberî**, XXVI, 119; **Kurtubî**, XVI, 300.

[853] Hucurat, 4.

[854] **Tirmizî**, Tefsir, 49/3267

"- Ey Muhammed! Dışarı çık; bizim övgümüz yükseltici, zemmimiz de alçaltıcıdır" diye bağırmışlardı.

O sırada Hz. Peygamber, kaylûle uykusunda idi. Gürültüye uyanıp dışarı çıkınca, **Akra' b. Hâbis**, aynı sözleri tekrar eder. Bu sözün manası şudur:

"Ben, birini översem, bu onun için şan şeref olur. Onu yüceltir, saygı değer yapar. Şâyet birini zemmedersem, bu da onu alçaltır, küçültür, değersiz kılar."

İşte bunun üzerine Rasûlullah (as.); **"Bu, Allah'a mahsustur"** buyurmuştur. Yani ancak Allah'ın övmesi ve yermesi insanı yükseltir ve alçaltır.

Temimliler şöyle dediler:

"- Biz, karşılıklı şiir söyleyip atışalım, mufâhara yapalım diye şâirimizi, hatibimizi getirdik."

Hz. Peygamber de:

"- Ben şiirle gönderilmedim, mufâhara ile de emrolunmadım. Ama madem istiyorsunuz, gelin." dedi.

Temim'den **Zibrikan b. Berd** adlı bir genç kalktı, kabilesini övdü. Hz. Peygamber de **Sâbit b. Kays**'a, ona cevap vermesini emretti. Sonra **Temim**'in şâiri kalktı, ona da **Hassân b. Sâbit** cevap verdi. Sonunda **Akra'** şöyle dedi:

"- Vallahi bu ne iştir, anlamadım! Bizim hatibimiz konuştu. Ama onların hatibi daha güzel konuştu. Şâirimiz şiir söyledi, fakat onlarınki daha güzel söyledi."

Sonra Rasûlullah'ın (as.) yanına gelip müslüman oldu. Hz. Peygamber, onların hepsine de hediyeler verdi. Bu sırada mescidde sesler yükselmiş, gürültü çoğalmıştı.

İşte yukarıdaki âyet, bu olay üzerine nâzil olmuştur.[855]

---

855 Bkz., **Taberî**, XXVI, 121; **Kurtubî**, XVI, 309; **İbn Kesîr**, VI, 371; **Zâdü'l-Mesîr**, VIII, 458.

٨١١- (ت ـــ أبو نضرة رحمه الله) قال : قرأ أبو سعيد الخدري : {واعْلَمُوا أنَّ فيكم رسولَ الله ،لو يُطيعُكُمْ في كثيرٍ من الأَمْرِ لَعَنِتُّمْ } [الحجرات : ٧] قال : هذا نبيُّكمْ يُوحى إليه ، وخيَارُ أئمَّتكم لو أطاعهم في كثير من الأمر لَعَنِتُوا ، فكيف بكم اليوم ؟. أخرجه الترمذي.

811- Ebû Nadra şöyle dedi:

"Ebû Saîd el-Hudrî; *'Bilin ki, aranızda Allah'ın Peygamberi vardır. Eğer O, birçok işlerde size uysaydı, muhakkak sıkıntıya uğrardınız'*[856] âyetini okudu, sonra dedi ki:

"İşte bu, kendisine vahiy gelen Peygamberiniz ve imamlarınızın en hayırlıları (olan ashâbdır). Şâyet O, birçok işlerde onlara uysaydı, muhakkak ki sıkıntıya uğrarlardı. Onlar böyle olursa, ya bugün sizin durumunuz ne olur?"[857]

İZAH

Bu hadîste **Ebû Saîd el-Hudrî**, tâbiûn nesline hitap etmektedir. Ashâb, Muhammed ümmetinin önderi ve en hayırlısıdır. Buna rağmen eğer Rasûlullah (as.), pek çok meselede onların fikrine uysaydı, felâkete uğrarlardı. Ümmetin en hayırlı nesline uymanın sonu bu olursa, ya daha sonraki âsî ve günahkâr nesillerin arzusuna uymanın sonu ne olurdu?!

Bu âyetler, **Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt** hakkında nâzil olmuştur. Rasûlullah (as.) **Velîd**'i, **Benû Müstalik** kabilesine zekât tahsildarı olarak gönderdi. Hz. Peygamberin zevcesi **Cüveyriye**'nin babası **Hâris b. Ebî Dırâr, Benû Mustalik'**ın reisi idi. **Hâris**, kabilesinin zekâtlarını toplamış, Rasûlullah'ın (as.) zekât memurunu beklemiş, ancak gelmemişti. Bunun üzerine **Hâris**, kabilesinin ileri gelenlerini toplayıp şöyle dedi:

---

[856] Hucurat, 7.

[857] **Tirmizî**, Tefsir, 49/3269.

"- Topladığım zekâtları almak üzere şu zamanda bana bir memur göndereceğini Rasûlullah (as.) söylemişti. Ancak zaman geçti, memur gelmedi. Hz. Peygamber sözünden dönmez. Memurunu göndermemesi, belki de bir kızgınlığının sonucudur. Gelin, biz Rasûlullah'a (as.) gidelim."

Hâris, yola çıkar. O sırada da Rasûlullah (as.) **Velid**'i göndermişti. **Velid**, yolda **Hâris**'in kalabalık bir gurupla gelmekte olduğunu görünce korktu ve geri döndü. Rasûlullah'a (as.) dedi ki:

"- Hâris, bana zekât mallarını vermedi ve beni öldürmek istedi."

Hz. Peygamber çok kızdı. Ashabdan bazıları savaş açılmasını bile teklif etti. Sonunda **Hâris**'in üzerine bir müfreze gönderdi. O sırada da **Hâris**, arkadaşları ile birlikte **Medîne**'ye girmekte idi. Müfreze **Medîne**'den çıkar çıkmaz **Hâris**'e rastladı. **Hâris** dedi ki:

"- Kime gidiyorsunuz?"

"- Sana."

"- Niçin?"

"- Rasûlullah (as.) sana Velid'i gönderdi. Velid'in söylediğine göre sen zekât vermemiş, üstelik onu öldürmek istemişsin."

"- Hayır, vallahi! Muhammed'i hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben Velid'i asla görmedim. O bana gelmedi."

Neticede **Hâris**, Rasûlullah'ın (as.) huzuruna götürüldü. Orada da aynı şeyi söyledi. İşte bunun üzerine şu âyetler geldi:

"Ey imân edenler, eğer size bir fâsık bir haber getirirse, onu araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da yaptığınıza pişman olursunuz. Hem bilin ki, aranızda Allah'ın Peygamberi vardır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, muhakkak sıkıntıya düşerdiniz ..."[858]

Gerek âyet-i kerîme ve gerek **Ebû Saîd el-Hudrî**'nin hadîsi, her konuda âyet ve hadîse uygun hareket etmenin en sâlim yol olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü insana bazen aklı değil, duyguları hükmeder. Hâdiseler insanı yanlış yönlendirebilir. Kaldı ki, akıl bile

---

[858] Hucurât, 6-7.

her zaman dinî hükümlerin nihâî hikmetini kavrayamaz. Sahâbe-i kirâm bile olsa insanların arzu ve irâdelerine uymak, pek çok problem ve musibete yol açarsa, nefsî ve maddî arzularına daha çok teslim olan diğer insanların arzu ve irâdeleri de daha çok problem ve sıkıntıya yol açabilir.[859]

٨١٢- (ت د ـ أبو جبيرة بن الضحاك رضي الله عنه) قال : فينا نزلت هذه الآية - بني سَلِمَة - قال : قدمَ علينا رسول صلى الله عليه وسلم - وليس منَّا رجلٌ إلاَّ ولَهُ اسْمان، أو ثلاثة - فجعل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « يا فلان » فيقولون : مَهْ يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ، إنه يَغْضَبُ من هذا الاسم ، فأُنزلت هذه الآيةُ { ولا تنابَزُوا بالألقاب بئس الاسْمُ الفسوقُ بعد الإيمان } [الحجرات : ١١]. هذه رواية أبي داود.

وأخرجه الترمذي قال : كان الرَّجلُ منَّا يكونُ له الاسمان والثلاثةُ ، فَيُدْعَى ببعضها فعسَى أنْ يكْرَهَ، قال : فنزلت هذه الآية { ولا تنابَزُوا بالألقاب }.

812- Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk[860] anlatıyor:

"Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla isimlenmek ne kötüdür!.."[861] âyeti, biz Seleme oğulları hakkında nâzil oldu. Bir gün Rasûlullah (as.) bize gelmişti. Bizdeki her adamın da iki veya üç ismi vardı. Rasûlullah (as.);

"- Ey falan" diye hitap ediyor, insanlar da;

"- Öyle deme, ey Allah'ın Rasûlü! O, bu isimle hitap edilmesinden gocunuyor" diyorlardı. İşte bu âyet, onun üzerine nâzil oldu.[862]

---

[859] Bkz., **İbn Kesîr**, VI, 372.

[860] **Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk b. Halîfe el-Ensarî el-Hazrecî:** ö. 109/727? Sahabî olduğu hakkında rivâyetler vardır **Kûfe**'de ikâmet etmiştir. Sabit ed-Dahhâk'ın kardeşidir. İsminin Kays b. ed-Dahhâk olduğu rivâyet edilir. Son derece fasihti. İleri yaşta vücuduna felç vurmuştu. Kendisinden Şa'bî ve Kays b. Ebî Hâzim rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edildi.

[861] Hucurât, 11.

[862] **Tirmizî**, Tefsir, 49/3268; **Ebû Davud**, Edeb, 71/4962.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud'**undur.

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Bizim kabileden her adamın iki veya üç ismi vardı. Bunlardan biri ile çağırıldığında, genellikle hoşlanmazdı. Bunun üzerine; ***'Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın'*** âyeti nâzil oldu."

İZAH

Lakap: Âyette yasaklanan lakaplar, insanı küçülten, manası hoş olmayan ve tahkir edici olanlardır. İnsanın, hoşlanmadığı sözlerdir. Buna mukabil manası güzel ve övücü lakaplar takmak câiz ve meşrûdur. Nitekim sâhabe-i kirâma da bu anlamda pek çok lakap takılmıştır. Meselâ **Hz. Ebû Bekir'**e *"Sıddîk"*, **Hz. Ömer'**e *"Farûk"*, **Hz. Osman'**a *"Zinnûreyn"*, **Hz. Ali'**ye *"Ebû Turab"*, **Hz. Hamza'**ya *"Esedullah"*, **Hâlid b. Velid'**e *"Seyfullah"* vb... lakaplar takılmıştı.[863]

٨١٣- (خ — ابن عباس رضي الله عنهما) : **{ وجعلناكم شعُوبا وقبائل }** [الحجرات: ٢٢] قال : الشعوبُ : القبائلُ الكبارُ العظامُ ، والقبائل : البُطونُ. أخرجه البخاري.

813- İbn Abbas;

"...Sizi soylara, kabilelere ayırdık"[864] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Ayetteki *'şuûb'* kelimesi; büyük, geniş kabileler demektir. *'Kabâil'* kelimesi de soy demektir."[865]

---

863 Bkz., **Kurtubî**, XVI, 329.

864 Hucurat, 13.

865 **Buhârî**, Menakıb, 1.

İZAH

Görüldüğü üzere **İbn Abbas,** âyet-i kerîmedeki *"şuûb"* kelimesini "**büyük kabile**", *"kabile"* lafzını da "**soy**" diye tefsir etmektedir. Buna göre *şuûb;* çeşitli soyların ve kabilelerin birleştiği ana topluluktur, yâni millettir.

Kabile kelimesi; cemaat, topluluk demektir. Bir noktada toplanan her şeye kabile denir. *"Kabâilu's-Şecer"* yâni ağaç kabileleri deyince, ağacın dalları anlaşılır."[866]

Buna göre *kabile,* bir babadan türeyen insan kümesidir.

Kabâil, **kabile**'nin, *şuûb* da **şa'b**'ın çoğuludur.

Şa'b; biriktirmek ve toplamak demektir. Irk itibariyle büyük insan toplulukları ve milletler için kullanılır. **Türk, Rum, Arap, Acem** birer *Şa'b'*dır. *Şa'b,* kabileleri toplayıp bir araya getiren topluluktur.

Soya ve ırka delâlet eden bu iki kelimenin dışında, bazı farklılıklarla birlikte aynı manaya delâlet eden başka lafızlar da kullanılır. Bunları en geniş kapsamlısından başlamak üzere şöyle sıralamak mümkündür:

1- Cizm :	"جذم"		**7- Aşîret**	: "عشيرة"
2- Şa'b :	"شعب"		**8- Fasîle**	: "فصيلة"
3- Kabile:	"قبيلة"		**9- Raht**	: "رهط"
4- İmâret:	"امارة"		**10- Üsre**	: "أسرة"
5- Batn :	"بطن"		**11- İtre:**	"عترة"
6- Fehiz :	"فخذ"		**12- Zürriyet**	: "ذرية"

Bu hususta "**Cumhûr,**"جمهور"; **Hayy,** "حي"; **Beyt,** "بيت"; **Akîle,** "عقيلة"; **Erûme** "أرومة" ve **Cürsûme** "جرثومة" lafızları da çeşitli seviyedeki topluluklar için kullanılır.[867]

---

[866] **İbn Hacer,** VII, 213.

Elmalılı merhum şöyle der:

"Araplar cemiyet taksimatını, insan bedeninin hilkatini esas alarak yapmışlardır. Şöyle ki; insanın kafasını teşkil eden baş kemiklerinden her birine '**kabile**' ve toplamına da '**kabâil**' denir. Baş kemiklerinin birbirine kavuşup bitiştiği eke de '**şa'b**' denir. Bir babanın sulbünden şubelenen kesretli bir cemâate, bundan alınmış olarak *kabile* dendiği gibi, birçok kabileleri câmi olan ve toplamı bir asla mensup bulunan büyük cemiyete de '**şa'b**' denir. Bu suretle **şa'b, kabile**'leri ihtivâ eder. **Kabile, İmâre**'leri ihtivâ eder ki, göğüs mesabesindedir. **İmâre, batn**'ları ihtivâ eder, mecmûu altı tabaka eder."[868]

Bütün bunlardan sonra şunu kaydetmek gerekir:

Âyet-i kerîme, insanlar arasında mutlaka bir yakınlık, bir nesep birliğinin var olduğunu göstermektedir. Bu nesep birliği, bazı insanlar arasında çok yakın bir geçmişte kurulabilmekte, ama bazı insanlar için de biraz daha geçmişe gitmek gerekmektedir. Netice olarak er veya geç, insanlar arasında nesep birliği kurulmaktadır. Öyleyse babalar ve kabileler, üstünlük ve övünç vesilesi olmamalıdır. Çünkü menşe' aynıdır.[869]

سورة ق

46- KAF SÛRESİ

٨١٤- (خ ـ **مجاهد بن جبر** رحمه الله) قال ابنُ عباس : أمَرَهُ أن يُسَبِّحَ في أدْبار الصَّلواتِ كلّها ، يعني قوله : **{ وأدْبَارَ السُّجُود }** [ق : ٤٠]. أخرجه البخاري.

---

[867] Bkz., **Aynî**, I, 305.

[868] **Elmalılı**, VI, 4478.

[869] Bkz., **Taberî**, XXVI, 138; **Kurtubî**, XVI, 343.

814- Mücâhid b. Cübr'den rivâyet edildiğine göre İbn Abbas şöyle dedi:

"Yüce Allah, Peygamberine; ***'Secdelerin arkasında O'nu tesbih eyle'***[870] âyetinde, bütün namazların arkasında tesbih getirmesini emretti."[871]

İZAH

Burada kastedilen tesbih, namazlardan sonra getirilmesi mûtad olan tesbihlerdir. Yukarıdaki hadîs, bunu belirtmektedir.

Sahîhayn'da zikredilen bir hadîste, Rasûlullah'ın (as.), fakirlere namazlardan sonra tesbih getirmelerini emretmesi de bu hususu te'yid etmektedir.

Bu âyet hakkındaki diğer bir rivâyete göre de, âyetten maksat, akşam namazından sonra kılınan iki rekât sünnettir. Bu rivâyet, **Hz.Ömer, Hz. Ali** ve **Ebû Hureyre**'den gelmektedir.**Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Nehaî, Evzaî, Zührî** ve **Taberî** de bu kavli tercih ederler.

Üçüncü bir rivâyete göre de âyetten maksat, nâfile namazlardır.[872]

سورة الذاريات

47- ZÂRİYÂT SÛRESİ

٨١٥- (خ ـ ***أنس بن مالك*** رضي الله عنه) في قوله تعالى : **{كانوا قليلا من الليل ما يهجعون}** [الذاريات : ١٧]. قال : كانوا يصلون بين المغرب والعشاء.

---

870 Kaf, 40.

871 **Buhârî**, Tefsir, 50/2.

872 Bkz., **Taberî**, XXVI, 180; **Kurtubî**, XVII, 25; **İbn Kesîr**, VI, 410.

زاد في رواية و كذلك : (تتجافى جنوبهم عن المضاجع) [السجدة : ١٦]. أخرجه أبو داود.

و قد أخرج الترمذي قوله : (تتجافى جنوبهم) و هو مذكور في سورة السجدة : ١٦.

815- Enes b. Mâlik;

"Onlar, geceleri pek az uyurlar"[873] âyet-i kerîmesi hakkında şöyle dedi:

"Onlar, akşamla yatsı arasında namaz kılıyorlardı."[874]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette de ; ***"Onlar yataklarından kalkarlar"***[875] âyeti zikredilmiştir.

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî de hadîsi, bu âyetle tahric etmiştir.

İZAH

Âyet-i kerîmedeki ***"kalîlen"*** lafzı üzerinde vakfedilmesi ve ***"Mâ"*** nın nefiy edâtı, ism-i mevsûl, mastariye veya zâid olduğu konularındaki ihtilaf, farklı görüşlerin ve farklı hükümlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Zâhire göre âyetin anlamı şöyledir: **"Onlar geceleri pek az uyur, ekserisini namazla geçirirler."**

Atâ şöyle der:

"Bu, mü'minler geceyi ibâdetle geçirmekle emrolundukları zamanda idi. Hatta **Ebû Zer**, dayanamayıp bir değnek alıyor, ona dayanarak namaz kılıyordu. Sonra bu konuda ruhsat geldi."

Enes ve **Katâde**, bu âyetin tefsirinde; "Onlar, akşamla yatsı arası namaz kılarlar" derken, **Ebû'l-Aliye** ve **İbn Vehb** de; "Akşamla yatsı arası uyumazlar" der.

---

[873] Zâriyât, 17.

[874] **Tirmizî**, Tefsir, 33/3196; **Ebû Davud**, Salât, 312/1322.

[875] Secde, 16.

Âyetin ikinci tefsirine göre, âyetteki *"Mâ"* nâfiyedir. Buna göre de âyete iki şekilde mana verilebilir:

a) "Onlar geceleri azıcık bile uyumazlar, hep ibadet ederler."

b) *"Kalîlen"* kelimesinde vakfedilerek şöyle mana verilir: Onlar, pek az kişidirler ki gece uyumazlar.

İbnu'l-Enbârî, bu ikinci kavlin fâsid olduğunu söyler. Çünkü âyet, onların sayılarının az olduğuna değil, az uyuduklarına delâlet etmektedir.[876]

سورة الطور

48- TÛR SÛRESİ

٨١٦- (خ ـ أبو هريرة رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم : « أنه رأى الْبَيْتَ المعمورَ يَدْخُلُهُ كُلَّ يَومٍ سبعُونَ ألفَ مَلكٍ ». أخرجه البخاري.

816- Ebû Hureyre, Rasûlullah'tan (as.) rivâyet eder ki, "O, Beytü'l-Ma'mûr'e her gün 70.000 meleğin girdiğini gördü."[877]

İZAH

BEYTU'L- MA'MÛR: Yedinci kat gökte ve yeryüzündeki **Kâbe**'nin, tam gökteki uzantısındadır. İsmi **Durrâh**'dır, **Arş**'ın altındadır.

Bu hadîs, **Tûr** sûresinin dördüncü âyetine işâret etmektedir. Hadîsin devamında **Beytü'l-Ma'mûr**'u gönde 70.000 meleğin tavaf ettiği ve kıyâmete kadar bir daha onlara tavaf sırası gelmediği ifâde edilmektedir.

Bir rivâyette de, **"Eğer Beytü'l-Ma'mûr'dan bir taş atılsa, tam Kâbe'nin üzerine düşer"** buyurulmaktadır.

---

876 Bkz., **Taberî**, XXVI, 196; **Kurtubî**, XVII, 36; **İbn Kesîr**, VI, 417.

877 **Buhârî**, Bed'u'l-Halk, 6.

Beytü'l-Ma'mûr, meleklerin **Kâbe**'sidir. **İsrâ** hadîsinde rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) **Mirac** gecesi yedinci kat göğe çıktığında, **Hz. İbrahim**'i, sırtını **Beytü'l-Ma'mûr**'e yaslanmış bir vaziyette bulmuştu. Muhtemeldir ki **Hz. İbrahim**, yeryüzündeki **Kâbe**'yi binâ ettiği için, Meleklerin Kâbesi olan **Beytü'l-Ma'mûr**'e sırtını dayamakla mükâfatlandırılmıştı. **İbn Kesîr; Beytü'l-Ma'mûr**'un, yedinci kat gökte bulunan meleklerin ibâdeti için bir mabed bulunduğunu söyler ve dünya semâsındaki mabedin adı **Beytü'l-İzzet**'tir, der.

Beytü'l-Ma'mûr'un, dünyadaki **Kâbe**'nin yerinde bulunduğu, **Nûh** tufanı zamanında gökyüzüne yükseltildiği de rivâyet edilmiştir.[878]

٨١٧- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : « **إِدْبارُ النُّجُوم:الركَعَتان قَبْل الفجر، وأَدْبَارُ السُّجُود : الركعَتان بعد المغرب** ». أخرجه الترمذي.

817- İbn Abbas, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Yıldızların batmasından sonra da O'nu tesbih et!"[879] âyeti, sabahtan önce iki rekât kıl demektir

"Namazların sonlarında O'nu tesbih et!"[880] âyeti de akşamdan sonra iki rekât kıl demektir.[881]

İZAH

Bu hadîsin râvîlerinden **Rişdîn b. Küreyb**, zayıftır. Ancak bu hadîs, 814 nolu rivâyetle birlikte düşünülmelidir.

---

[878] Bkz., **Taberî**, XXVII, 16; **Kurtubî**, XVII, 59; **İbn Kesîr**, VI, 428; **İbn Hacer**, VI, 453; **Aynî**, XV, 128.

[879] Tûr, 49.

[880] Kaf, 40.

[881] **Tirmizî**, Tefsir, 52/3275.

"Yıldızların batmasından sonra" âyetini **Hz. Ali, İbn Abbas, Câbir** ve **Enes "sabahın iki rekât** (sünneti)" diye izah ettiler. Bazı âlimler, bunun beş vakit namaz emriyle mensûh olduğunu söylerler. **Taberî** ve **Dahhâk** da sabah namazı diye tefsir ettiler.[882]

سورة النجم

49- NECM SÛRESİ

٨١٨- (خ م ت ـ ابن عباس رضي الله عنه) في قوله تعالى {فكان قاب قوسَيْن ، أو أدْنَى} [النجم : ٩] وفي قوله تعالى : { ما كَذَبَ الفُؤادُ ما رأى } [النجم : ١١] وفي قوله تعالى : { لقد رأى من آيات رَبِّه الكُبْرَى } [النجم : ١٨] قال : فيها كُلها : رأَى جبريلَ عليه السلام ، له ستمائة جناح - زادَ في قوله تعالى : {لقد رأى من آيات رَبِّه الكُبْرَى} أي جبريل في صورته. كذا عند مسلم.

وعند البخاري في قوله تعالى : { فكانَ قابَ قوسَيْن ، أو أدْنَى ، فأوْحى إلى عبده ما أوْحى } قال : رأى جبريلَ له ستمائة جناح.

ولمْ يذكر في سائر الآيات هذا ، ولا ذكر منها غير ما أوْرَدْنَا.

وفي رواية الترمذي : { ما كذبَ الفؤادُ ما رأى } قال : رأى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم جبريلَ في حُلّة من رَفْرَف قد مَلأ ما بين السَّماء والأرض.

وللبخاري ، والترمذي في قوله : { لقد رأى من آيات رَبِّه الكُبْرَى } قال : رأى رَفرفا أخْضرَ سَدَّ أُفُقَ السماء.

818- İbn Mes'ûd;

"Araları iki yay boyu, hatta daha az kaldı"[883] âyeti ile,

---

[882] Bkz., **Taberî**, XXVII; 39; **Kurtubî**, XVII, 80.

[883] Necm, 9.

"Gördüğü şeyi, kalbi yalanlamadı"[884] âyeti ve;

"O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bazısını gördü"[885] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), Cibrîl'i gördü. Onun 600 kanadı vardı."[886]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet; *"O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bazısını gördü"*, yâni Cibrîl'i kendi sûretinde gördü" şeklindedir.

Müslim'in rivâyeti böyledir.

Buhârî'de ise; *"Araları iki yay boyu, hatta daha az kaldı. Kuluna vahyettiğini etti"*, yâni O, 600 kanadı olan Cibrîl'i gördü" şeklindedir.

Buhârî, burada diğer âyetleri zikretmez ve bu konuda başka bir rivâyet de kaydetmez.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Kalp, gördüğünü yalanlamadı", yâni Rasûlullah (as.), Cibrîl'i refreften bir elbise içinde gördü, ki O, yerle gök arasını dolduruyordu."

"O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bazısını gördü" âyeti hakkında **Buharî** ve **Tirmizî,** müştereken şunu rivâyet ederler:

"O, göğün ufkunu kapatan yeşil bir refrefi gördü."

İZAH

Bu rivâyetteki âyet-i kerîmeler, **Mi'rac** olayının bazı safahatına işâret etmektedir. Bu rivâyetlerde söz konusu edilen, **Cebrâîl** aleyhisselâmdır.

---

[884] Necm , 11.

[885] Necm, 18.

[886] **Buhârî**, Tefsir, 53/2-3; Bed'u'l-Halk, 6; **Müslim**, İman, 76/281; **Tirmizî**, Tefsir, 53/3283.

"Araları iki yay boyu kaldı..." âyetinde, **Cibrîl** ile Hz. Peygamber'in yakınlığı ifâde edilmektedir. Ancak bazı âlimler, âyeti, Rasûlullah'ın (as.) Allah'a yakınlığı şeklinde anlamışlardır.[887]

"Gördüğü şeyi kalbi yalanlamadı" âyetinde işâret edilen Rasûlullah'ın (as.) gördüğü şey, **Cibrîl** aleyhisselâmdır. Bir kısım müfessirler bunu, **"Rasûlullah (as.) Rabbini gördü"** diye tefsir etmişlerdir. Ancak bazıları Allah'ı gözü ile, bazıları da kalbi ile gördüğüne kaildirler.[888]

"O, Rabbini en büyük âyetlerden bazısını gördü" âyetinde de Rasûlullah'ın (as.) **Cibrîl**'i aslî sûretinde, 600 kanatlı olarak gördüğüne işaret edilmektedir. **Tirmizî**'nin rivâyetinde, bu âyetin tefsiri sadedinde **Cibrîl**'i refreften bir elbise içinde gördü, denmektedir.[889]

Rasûlullah'ın (as.) **Mi'rac** gecesinde gördükleri, gerçekten büyük âyetler, mucizelerdi. Bunların en büyüklerinden biri de **Cibrîl**'i aslî sûreti ile görmesidir.[890]

Bu konu, **Mi'rac** bahsinde ayrıca ele alınacaktır.[891]

٨١٩- (م ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) : **{ ما كذبَ الفؤادُ ما رأى } { ولقد رآه نَزْلَةً أُخرى }** [النجم : ١١ - ١٤] قال : رآه بفؤاده ، مرَّتين.

وفي رواية قال : رآه بقلبه ، ولقد رآه نزلة أُخرى. هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي قال: رأى محمدٌ ربَّه، قال عكرمة: قلتُ: أليسَ الله يقول: **{لا تُدرِكُهُ الأبصارُ، وهو يُدْرِكُ الأبصارَ}** [الأنعام: ١٠٣] قال: ويْحَكَ، ذاكَ إذا تَجَلَّى بنوره الذي هو نورُهُ ، وقد رأى ربَّهُ مرتَين.

---

[887] **Taberî**, XXVII, 45; **Kurtubî**, XVII, 89; **İbn Kesîr**, VI, 445.

[888] **Taberî**, XXVII, 47; **Kurtubî**, XVII, 92; **İbn Kesîr**, VI, 447.

[889] **Taberî**, XXVII, 57; **Kurtubî**, XVII, 98; **İbn Kesîr**, VI, 452.

[890] Ayrıca bkz. **İbn Hacer**, IX, 592-593; **Aynî**, XIX, 200; **Kastalânî**, VII, 360; **Ârızatü'l-Ahvezî**, XII, 168.

[891] Bkz., hadîs no: 8866.

وفي أخرى له : { ولقد رآه نزلة أخرى عند سدرة المنتهى }، { فأوحى إلى عبده ما أوحى }{فكان قاب قوسين أو أدنى } قال ابن عباس : قد رآه صلى الله عليه وسلم.

وله في أخرى { ما كذب الفؤاد ما رأى } قال : رآه بقلبه.

819- İbn Abbas;

"Kalp, gördüğünü yalanlamadı" ve ***"Onu bir de inerken gördü"*** âyetleri hakkında şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), O'nu kalbi ile iki defa gördü."[892]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Onu kalbi ile gördü, bir de inerken gördü" şeklindedir. Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir.

"Hz. Muhammed, Rabbini gördü."

İkrime dedi ki: O'na;

"- Allah; ***'Gözler, O'nu idrâk edemez. O, bütün gözleri ihâta eder'***[893] buyurmadı mı?" diye sordum. O dedi ki:

"- Yazık sana! O senin dediğin, Allah'ın kendi nûru olan nûru ile tecelli ettiği zamandır. Oysa O, Rabbini iki defa gördü."

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"O'nu bir de inerken gördü... Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında... Kuluna vahyettiğini etti. Araları iki yay boyu, hatta daha az kaldı" âyetleri hakkında İbn Abbas ;

"Rasûlullah (as.) O'nu gördü" dedi.

"Kalp, gördüğünü yalanlamadı" âyeti hakkındaki diğer bir rivâyetinde ise;

"O'nu kalbi ile gördü" dedi.

---

[892] **Müslim**, İman, 77/285; **Tirmizî**, Tefsir, 53/3279-3281.

[893] En'am, 103.

İZAH

"O, Allah'ın kendi nûru olan nûru ile tecelli ettiği zamandır" cümlesinden anlaşılması muhtemel olan mefhum şudur:

Allah, nûru ile tecelli ettiği, yâni gözlerde halk ettiği nûru ile perdeyi kaldırdığı zaman O'nu görür. Yoksa dünyada mahlukatın görme duyularında yaratılan nûrlar, Allah'ı görmeye müsait nûr değildir.[894]

Hadîsin diğer kısımları, az önce de geçtiği üzere Rasûlullah'ın (as.) Allah'ı görüp görmemesi, şâyet gördü ise kalbi ile mi, yoksa gözü ile mi gördüğü konusudur ki, ilerde temas edilecektir.

٨٢٠- (م ــ *أبوهريرة* رضي الله عنه) قال : { **ولقد رآه نزلة أخرى** } قال: رأى جبريل عليه السلام. أخرجه مسلم.

820- Ebû Hureyre;

"O'nu bir de inerken gördü" âyeti hakkında;

"O, Cibrîl aleyhisselâmı gördü" dedi.[895]

٨٢١- (ت ــ *الشعبي* رحمه الله) قال : لقيَ ابنُ عباسٍ كعبًا بعرفة ، فسألَهُ عن شيء ، فكبَّرَ، حتى جاوبَتْهُ الجبالُ ، فقال ابن عباس : إنّا بنُو هاشمٍ ، فقال كعبٌ: وإن الله قسَمَ رُؤيتَهُ وكلامه بين مُحمَّدٍ وموسى ، فكلَّمَ موسى مرتين ، ورآه محمد مرتين ، قال مسروق : فدخلتُ على عائشة - رضي الله عنها - ، فقلتُ : هل رأى محمدٌ ربَّهُ ؟ فقالت: لقد تكلَّمْتَ بشيء قفَّ له شعري ، قلتُ : رويدا ، ثم قرأتُ { **لقد رأى من آيات ربِّه الكُبْرَى**} فقالت : أين يُذْهَبُ بكَ ؟ إنما هو جبريل ، مَن أخبرَكَ أنّ محمدا رأى ربَّهُ ، أو كتَم شيئا مما أُمرَ به ، أو يعلمُ الْخَمْسَ التي قال الله : { **إنَّ الله عنده علمُ الساعةِ وينزِّلُ الغيْثَ**}[لقمان : ٣٤] فقد

---

[894] **Ârızatü'l-Ahvezî**, XII, 170.

[895] **Müslim**, İman, 77/283.

أعظمَ الفريّة ، ولكنه رأى جبريل ، لم يره في صورته إلا مرتين:مرة عند سدرة المنتهى ، ومرة في جياد له ستمائة جناح ، قد سَدَّ الأُفق. أخرجه الترمذي.

وقد أخرج هو والبخاري ومسلم هذا الحديث بألفاظ أخرى تتضمن زيادة وهو مذكورٌ في كتاب القيامة من حرف القاف.

821- Şa'bî anlatıyor:

"İbn Abbas, Arafat'ta kendisine rastladı, ona bir şeyler sordu, o da öyle bir tekbir getirdi ki, dağlarda yankılandı. İbn Abbas şöyle dedi:

"- Biz, Hâşim oğullarıyız!" Kâ'b dedi ki :

"Muhakkak Allah, kendisini görmeyi ve kendisiyle konuşmayı Muhammed (as.) ile Musa (as.) arasında taksim etti. Musa O'nunla iki defa konuştu, Muhammed de O'nu iki defa gördü."

Mesrûk şöyle der : Hz. Âişe'nin yanına gittim, dedim ki:

"- Muhammed (as.) Rabbini gördü mü?"

"- Öyle bir şey söyledin ki, tüylerim diken diken oldu."

"- Sâkin ol! Ancak Allah, ***'O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bazısını gördü'*** buyuruyor."

"- Âyeti nereye çekiyorsun?! O'nun gördüğü, ancak Cebrâil'di. Her kim sana, *'Muhammed Rabbini gördü'*, yahut *'emrolunduğu şeylerden bazısını gizledi'* derse, yahut da yüce Allah'ın, ***'Kıyâmetin ilmi Allah'ın katındadır'***[896] âyetinde ifâde buyurduğu beş şeyi Rasûlullah'ın (as.) bildiğini iddia ederse, o, çok büyük bir yalan söylemiş olur. Ama Rasûlullah (as.), Cibrîl'i kendi aslî sûretinde iki defa gördü. Biri Siddiretü'l-müntehâ'da, diğeri de (Mekke'deki) Ciyâd (mevkiin)'de; O'nun 600 kanadı vardı ve ufku kaplamıştı."[897]

---

[896] Lukman, 34.

[897] **Tirmizî**, Tefsir, 53/3278.

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** tahric etmiştir. Aynı hadîsi değişik lafızlarla ve bazı ilâvelerle **Buhârî** ve **Müslim** de tahric etmiştir. Bu rivâyet, **Kitabu'l-Kıyâmet**'te gelecektir.

٨٢٢- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) : { أفرأيتم اللاتَ والعُزّى } [النجم:١٩] قال : كان اللاتُ رجلا يَلُتُّ سويقَ الحاجِّ. أخرجه البخاري.

822- İbn Abbas;

"Lât ve Uzzâ'ya, diğer üçüncüsü Menât'a derseniz?..."[898] âyeti hakkında şöyle dedi

"Lât, hacılara sevîk yemeği yapan bir adamdı."[899]

İZAH

Sevîk; kavrulmuş hububat öğütülerek yapılan bir yemek adıdır.

LAT

İbn Abbas'dan mevkûfen rivâyet edildiğine göre **Lât**, hacılara yemek ikrâm eden bir adamdı. Onun her sene hacılara ikrâmda bulunması nedeniyle insanlar kendisine saygı duyarlardı. Çok uzun bir hayat yaşamıştır. İsmi konusunda farklı rivâyetler vardır.

İbn Abbas'dan gelen bir rivâyete göre **Lât** ölünce, **Amr b. Luhayy** şöyle dedi:

"O ölmedi, fakat kayaya girdi."

Esasen **Amr b. Luhayy, Arabistan'**da putperestliği ilk icâd eden adamdır.

Neticede **Lât** ölünce insanlar, onun yemek yaparken üzerinde durduğu kayaya saygı göstermeye, orada ibâdete başladılar. Zamanla o taş, put haline getirildi ve ona **Lât** adı verildi.

---

[898] Necm, 19-20.

[899] **Buhârî**, Tefsir, 53/2.

Lât; "*lette*" fiilinden türemiş bir isimdir ve "**yemek yapan adam**" demektir.

İbnu'l-Kelbî'nin, **Kitâbu'l-Asnâm**'da verdiği bilgiye göre, **Lât**; **Tâif**'te bulunan dört köşe bir kaya parçasından ibaretti. Bugünkü **Tâif Câmii**'nin sol minaresinin yerinde bulunuyordu. Sakîfliler'in putu idi ve **Mekke**'deki **Kâbe** gibi bir örtü ile örtülüydü.

Âyette zikri geçen **Menât**, **Lât**'tan öncedir. **Uzzâ** da **Lât**'dan sonra dikilmiştir. **Lât Sakîf**'in, **Uzzâ Kureyş** ve **Benû Kinâne**'nin, **Menât** da **Benû Hilâl**'in putu idi. Bunların hepsi **Mekke** fethinde Rasûlullah'ın (as.) emri ile yıkılmışlardır. **Lât**'ı **Muğîre b. Şu'be**, **Menât**'ı **Hz. Ali**, **Uzzâ**'yı da **Hâlid b. Velid** kırmıştır.[900]

٨٢٣- (خ م د ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : ما رأيتُ شيئا أَشبَه باللَّمَمِ مما قال أبو هريرة : إنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **إنَّ الله كتبَ على ابن آدمَ حَظَّهُ من الزِّنا ، أدْرَكَ ذلك لا مَحالَةَ ، فَزِنا العينين النظرُ ، وزنا اللسانِ النُّطقُ ، والنفسُ تمَنَّى وتَشْتهي ، والفَرْجُ يُصدِّقُ ذلك أو يُكَذِّبُهُ** ». أخرجه البخاري ،ومسلم ، وأبو داود.

ولمسلم قال : **كُتِبَ على ابن آدمَ نَصيبُهُ من الزِّنا ، مُدْرِكٌ ذلك لا مَحالَةَ ، الْعينانِ زِنَاهُما النّظَرُ، والأُذُنَانِ زناهُمَا الاستماعُ ، واللّسانُ زِناه الْكلامُ ، والْيَدُ زِناها الْبَطْشُ،والرِّجْل زِناها الخُطَا ، والْقَلْبُ يَهوى ويَتمنَّى ، ويُصَدِّقُ ذلك الْفَرْجُ او يُكَذِّبُهُ.**

823- İbn Abbas şöyle dedi:

"***Lemem*'e** (küçük günahlara), Ebû Hureyre'nin şu hadîsinden daha çok benzeyen bir şey görmedim:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah, Âdemoğluna zinâdan nasibini yazmıştır. O, hiç şüphesiz takdir edilen nasibine ulaşacaktır. Gözlerin zinâsı bakmaktır. Dilin zinâsı (şehevâtı) konuşmaktır. Nefsin zinâsı da

---

[900] Bkz., **Taberî**, XXVII, 58; **Kurtubî**, XVII, 99; **İbn Kesîr**, VI, 453; **İbn Hacer**, VIII, 471; **Aynî**, XIX, 201.

temenni ve istektir. Artık tenâsül uzvu, bunu ya gerçekleştirir, ya da reddeder."[901]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî, Müslim** ve **Ebû Davud** rivâyet etmişlerdir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Âdemoğluna zinâdan nasibi yazılmıştır. Hiç şüphesiz o, nasibini bulacaktır. Gözlerin zinâsı bakmak, kulakların zinâsı dinlemek, dilin zinâsı (şehevâtı) konuşmak, elin zinâsı tutmak, ayağın zinâsı gitmek, kalbin (zinâsı da) **arzu ve temenni etmektir. Artık tenâsül uzvu, bunu ya gerçekleştirir, ya da reddeder."**

İZAH

Bu hadîs, **Necm** sûresinin 32. âyetinin tefsiri sadedinde rivâyet edilmiştir. Âyetin meâli şöyledir:

"Onlar, lemem hâriç, günahların büyüklerinden ve fuhşiyattan kaçınırlar..."

Hadîs-i şerif, bu âyette geçen *"**lemem**"* kelimesini tefsir etmektedir.

"**Lemem**"; lügatte bir şeye yaklaşmak demektir. Bundan maksat da, meşhur olan kavle göre, küçük günahlardır. Hadîste ifâde edildiği üzere bakmak, dokunmak, konuşmak... gibi zinânın dışında kalan, ancak özellikle ahlâkî kusurları, iffet ve namusla ilgili günahları ifâde eder. Genel bir ifâde ile insanı zinâya yaklaştıran fiillerdir.

Âyette geçen "**fuhşiyat**" lafzı ile, zinâ ve benzeri **haddi** gerektiren suçlar, **"büyük günahlar"** ifâdesiyle de şirk gibi insanı cehenneme götüren günahlar kastedilmiştir.

İşte bu âyet-i kerîmede cennetlik mü'minler tavsif edilirken, onların bazı kusurları olabileceği, hata ve küçük günah

---

[901] **Buhârî**, İsti'zân, 12; Kader, 9; **Müslim**, Kader, 5/20; **Ebû Davud**, Nikâh, 44/2152.

işleyebilecekleri, ancak büyük günahlara asla yaklaşmayacakları ifâde edilmektedir.

"**Lemem**" hakkında başka tefsirler yapılmışsa da[902] rivâyet açısından en sahihi yukarıdaki hadîstir.

Hadîste; bakmak, dokunmak, konuşmak gibi fiillerin zinâ diye isimlendirilmesi, zinâya yol açtıkları, başlangıç teşkil ettikleri içindir.

"Ademoğluna zinâdan nasibi yazılmıştır" cümlesi, şehvet duygusunun insan fıtratında mevcut olduğunu gösterir. Kaldı ki Cenâb-ı Hak, zaten herkesin amelini yazmıştır ve insanın yaşantısı da bu yazılanlara muhalif düşmemektedir.[903]

Hülâsa, insanda fıtraten var olan şehvet duygusunun tahrikiyle yapılan zinâ dışındaki fiiller, inşâllâh affedilecektir. Bu hükmü **Nisâ** sûresinin 31. âyeti de doğrulamaktadır:

"Eğer siz, yasaklandığınız günahların büyüklerinden sakınırsanız, diğer günahlarınızı da biz örteriz..."

٨٢٤- (ت ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) : { الذين يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الإثْمِ والفواحِشَ ، إلاّ اللَّمَمَ } [النجم : ٣٢] قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم : « إن تَغْفِر اللهمَّ تغفِرْ جَمّا ، وأيُّ عبدٍ لكَ لا ألَمّا ؟ ». أخرجه الترمذي.

824- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"Lemem (küçük günühlar) hariç, günahların büyüklerinden ve fuhşiyattan sakınanlar..." âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"Allahım, hangi kulunun küçük günahı yoktur ki?! Eğer affedeceksen, bütün (günahları) **bağışla!"**[904]

---

[902] Bkz., **Taberî**, XXVII, 64; **Kurtubî**, XVII, 106; **İbn Kesîr**, VI, 457.

[903] **İbn Hacer**, XII, 290; XIII, 343-344.

[904] **Tirmizî**, Tefsir, 53/3284.

سورة القمر

50- KAMER SÛRESİ

٨٢٥- (م ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : جاء مُشركو قُريشٍ يُخاصمون رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم في الْقَدَرِ ، فنزلت { يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ على وُجوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ، إنا كلَّ شيءٍ خلقْناهُ بِقَدَرٍ } [القمر : ٤٨ ، ٤٩]. أخرجه مسلم ،والترمذي.

825- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Kureyş müşrikleri, Rasûlullah'la (as.) kader konusunda münakaşaya gelmişlerdi. Bunun üzerine;

"O gün onlar, yüz üstü ateşte sürüklenecekler. Onlara: 'Tadın cehennemin azabını!' denilecek. Şüphesiz biz, her şeyi bir kadere göre yarattık"[905] âyetleri nâzil oldu.[906]

سورة الرحمن

51 – RAHMAN SÛRESİ

٨٢٦- (ت ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : خرج رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم على أصحابه ، فقرأ عليهم سورة الرحمن ، من أولها إلى آخرها ، فسكتوا ، فقال : « لقد قرأتُها على الجنّ ليلةَ الجنّ ، فكانوا أحسنَ مردودا منكم ، كنتُ كلّما أتيتُ على قوله : {فبأيّ آلاءِ ربّكما تُكذّبان ؟ } قالوا : لا بشيءٍ من نعمك ربّنا نُكذّبُ ، فلك الحمدُ ». أخرجه الترمذي.

---

[905] Kaber, 48-49.

[906] **Müslim**, Kader, 4/19; **Tirmizî**, Tefsir, 54/3290.

826- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), ashâbının yanına çıktı, onlara **Rahman** sûresini baştan sona kadar okudu. Ashâb sustu. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bu sûreyi Cin gecesinde cinlere okudum. Onların cevapları sizinkinden daha güzeldi. *'Rabbinizin hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?'* âyetini her okuduğumda, onlar; *'Ey Rabbimiz, senin nimetlerinden hiçbirini yalanlamayız. Sana hamd olsun!'* demişlerdi."[907]

İZAH

Bu hadîsi rivâyet eden **Tirmizî**, onu sadece bu vecihle tanıdıklarını söylemektedir. Hadîsin râvîlerinden **el-Velîd b. Müslim** müdellistir, üstelik bunu da **Züheyr b. Muhammed**'den anane yoluyla rivâyet etmektedir. Ayrıca **Züheyr b. Muhammed**'in Şamlılar'dan rivâyeti de güvenilmez sayılmaktadır, bu rivâyet de onlardan biridir. Bu itibarla hadîs zayıftır. Ancak bu hadîsi **Hâkim** de rivâyet etmiş, onun sahîh olduğunu söylemiş ve **Zehebî** de bu konuda **Hâkim**'e uymuştur.

---

[907] **Tirmizî**, Tefsir, 55/3291.

سورة الواقعة

52- VÂKIA SÛRESİ

٨٢٧- (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) في قوله: {وفُرُشٍ مرْفوعة} [الواقعة: ٣٤]: أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ارتفاعها كما بيْن السماء والأرض، مسيرةُ ما بيْنهما خمسمائة عام. أخرجه الترمذي.

827- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"...Yüksek döşeklerde..."[908] âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"Bu döşeklerin yüksekliği, yerle gök arası gibidir, yerle gök arasındaki mesafe de beş yüz yıllık yoldur."[909]

İZAH

Bu âyetin tefsirinde, bilinen anlamıyla döşekten başka, cennetteki kadınların da kastedilmiş olabileceği söylenmiştir. Âyetin siyâk ve sibâkı ile irtibatını göstermek açısından paragrafın tamamını meâlen kaydedelim:

"Sağcılar, ne mutludurlar! Onlar, dal bastı kirazlar, dolgun salkımlı muzlar altında ve çağlayan bir su kenarındadırlar. Tükenmeyen meyveler arasındadırlar. Yüksek döşeklerdedirler. Gerçekten biz, o kadınları yepyeni bir yaratılışla yarattık. Onları hep bâkire kızlar, kocalarına âşık yaşıtlar yaptık. Bütün bunlar, sağcılar için..."[910]

Eğer döşekten maksat kadın ise, âyet-i kerîme, onların güzelliğine, kıymetine ve mükemmelliğine işaret etmektedir.

---

908 Vâkıa, 34.

909 **Tirmizî**, Tefsir, 56/3294. Sendi itibâriyle bu rivâyet de zayıftır

910 Vâkıa, 27-38.

Âyetin zâhirine ve yukarıdaki hadîsin delâletine göre ise, maksat; bilinen anlamıyla döşektir. Buna göre de âyet, mü'minlerin cennetteki yüksek derecelerini ve makamlarını ifâde etmektedir.[911]

٨٢٨- (ت ــ *انس بن مالك* رضي الله عنه) في قوله: {إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاء} [الواقعة: ٣٥] إنَّ مِنَ الْمُنْشَآتِ : اللَّاتِي كُنَّ فِي الدُّنْيا عَجَائزَ عُمْشا رُمْصا. أخرجه الترمذي.

828- Enes b. Mâlik;

"Biz o kadınları yepyeni bir yaratılışla yarattık"[912] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Dünyada ihtiyarlamış, gözlerinin feri sönmüş, çapaklı kadınlar da, o yeniden yaratılanlardandır."[913]

İZAH

Bu rivâyet, dünyadaki kadınların cennette yeniden ve pek mükemmel, pek güzel bir şekilde yaratılacaklarını göstermektedir. Onların hepsi genç, yaşıt ve bâkire olarak yeniden yaratılacaklardır. Bazı rivâyetlerde otuz üç yaşında yaratılacakları belirtilmektedir.[914]

Bu hadîsi rivâyet eden râvîlerden **Musa b. Ubeyde** ile **Yezîd b. Ebân**, muhaddisler nazarında zayıftırlar. Bu yüzden **Tirmizî** de hadîsin garîb olduğunu söylemekte ve bunu sadece **Musa b. Ubeyde** tarîkı ile bildiklerini ilave etmektedir.

٨٢٩- (ط ــ *عبد الله بن أبي بكر[محمد بن] عمرو بن حزم* رحمه الله) قال: إنَّ في الكتاب الذي كتبه رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم، لِعَمْرو بن حزمٍ: «**ألاَّ يَمسَّ القرآنَ إلا طاهرٌ**». أخرجه الموطأ.

---

[911] Bkz., **Kurtûbî**, XXVII, 210; **Zâdü'l-Mesir**, VIII, 141.

[912] Vâkıa, 35.

[913] **Tirmizî**, Tefsir, 56/3296.

[914] Bkz., **Taberî**, XXVII, 185; **Kurtubî**, XVII, 211; **İbn Kesîr**, VI, 524.

829- Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm[915] şöyle dedi:

"Amr b. Hazm'a[916] Rasûlullah'ın (as.) yazdığı mektupta; ***'Kur'ân'a temiz olandan başkası dokunmasın'*** yazısı da vardı."[917]

İZAH

Amr b. Hazm, Ensârdandır. Rasûlullah (as.) onu görevli olarak **Necrân**'a göndermişti.

Hadîste, **Vâkıa** sûresinin 79. âyetine işaret edilmektedir. Bir kısım fukahaya göre âyetteki "temiz" lafzı ile abdest kastedilmiştir. Buna göre, abdestsiz birinin Kur'ân'a dokunması câiz değildir. Sahâbe ve Tâbiûn fukahası ile **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Şâfiî**'nin kavli budur.

Ancak bu âyet, farklı şekilde de tefsir edilmiştir: **İbn Abbas**'dan gelen bir rivâyete göre maksat, elimizdeki Kur'ân değil, **Levh-i Mahfuz**'daki kitaptır. Temiz olanlar da meleklerdir. Buna göre âyet, bir emir değil, haber makamındadır.

Diğer bir görüşe göre ise, maksat, elimizdeki Kur'ân-ı Kerim'dir. Buna göre temiz olanlardan maksat da; **ya hadesten tahârettir,** ki bu cumhurun kavlidir; **ya da şirk ve küfürden tahârettir.**[918]

---

[915] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensarî el-Medenî:** ö. 135/752. Meşhur **Medîne** âlimlerindendir. Tâbiûndandır. Enes b. Mâlik'i dinlemiştir. Kendisinden Malik, Süfyan es-Sevrî ve İbn Cüreyc rivâyet ettiler. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sitede tahric edilmiştir. Ahmed b. Hanbel; **"onun hadîsi şifadır"** derdi. Ancak mürsel rivâyetleri de vardır.

[916] **Ebû'd-Dahhâk, Amr b. Hazm b. Zeyd el-Ensarî el-Hazrecî el-Medenî:** ö. 53/673. Sahabîdir. Henüz 15 yaşında iken **Hendek** savaşına katıldı. 17 yaşında iken zekât ve diyuetleri toplamak üzere Hz. Peygamber tarafından **Necran**'da görevlendirildi. Kendisinden oğlu Muhammed ve Ziyâd b. Nuaym el-Hadramî rivfâyet etti. Hadîsi **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. **Medîne**'de vefat etti.

[917] **Muvatta**, Kur'ân, 1/1.

[918] Bkz., **Taberî**, XXVII, 205; **Kurtubî**, XVII, 225; **İbn Kesîr**, VI, 536; **Münteka**, I, 343; **Zürkanî**, II, 174.

٨٣٠- (م ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : مُطِرَ النَّاسُ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : أصبحَ من الناس شاكرٌ ، ومنهم كافر ، قالوا : هذه رحمةُ الله ، وقال بعضهم : لقد صدقَ نَوْءُ كذا وكذا ، فنزلت: هذه الآية: { فلا أُقسِمُ بمواقعِ النُّجُومِ، وإنهُ لقَسَمٌ لو تعلمونَ عظيمٌ ، إنَّهُ لقرآنٌ كريمٌ ، في كتابٍ مكْنُونٍ ، لا يَمسُّهُ إلاَّ المُطَهَّرُونَ ، تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ العَالَمِين، أَفَبِهذَا الْحَدِيث أَنتمْ مُدْهِنُونَ و تجْعلونَ رِزْقَكُمْ أنَّكم تُكَذِّبُونَ؟} [الواقعة: ٧٥ ــ ٨٢]. أخرجه مسلم.

830- İbn Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) döneminde (bir gün) insanlar yağmura tutulunca Hz. Peygamber şöyle dedi:

"(Bu yağmurdan dolayı) **insanların bir kısmı şükredici, bir kısmı da küfredici oldu. Bazısı;**

"- Bu, Allah'ın rahmetidir" dediler. Bir kısmı da;

"- Şu, şu yıldızın doğup batmasının eseridir" dedi.

İbn Abbas dedi ki:

Bunun üzerine;

"Hayır!.. Yıldızların düşüş yerlerine yemin ederim! Bilseniz bu, ne büyük bir yemindir?! Şüphesiz O, şerefli bir Kur'ân'dır. Mahfûz bir kitapta saklıdır. O'na ancak tertemiz olanlar dokunabilir. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Siz, bu kelâma mı leke süreceksiniz?! Nimete karşı şükranınız, onu yalan saymak mıdır?"[919] âyetleri nâzil oldu.[920]

İZAH

Yağmurdan dolayı insanların farklı şekilde konuşmaları üzerine nâzil olduğu belirtilen âyetler, bunlardır. Ancak âyetlerin, insanların sözleri ile ilgili olan kısmı; **"Nimete karşı şükranınız, onu yalan**

---

[919]. Vâkıa, 75-82.

[920] **Müslim**, İman, 32/127

saymak mıdır?" cümlesidir. Diğer âyetler, başka konularla ilgilidir. Hepsi bir defada nâzil olduğu için hep birden zikredilmiştir.

Yağmur, rahmettir, canlılar için rızıktır ve Allah'ın lütfudur. Âyet, bu rahmete ve rızka şükredilmesi gerekirken, onu yıldızlara nispet etmek suretiyle tekzib etmenin yanlışlığını ortaya koymaktadır.[921]

Hadîs-i şerif, yağmur ve benzeri şeyleri Allah'a değil, tabîat olaylarına bağlamanın, tabîatın eseri olduğunu ileri sürmenin küfür olduğunu beyân etmektedir. Ancak buradaki küfürden; imanın zıddı olan küfür mü, yoksa küfran-ı nimet mi kastedildiği ihtilaflıdır.

Yağmuru, karı yağdıranın Allah olduğuna inandığı halde, çeşitli iklim hareketlerini ve tabîat olaylarını yağmurun yağacağına alâmet görmek, şüphesiz ki hadîsteki küfür kapsamına girmez.

"Mevâkıu'n-Nucûm" ibaresi, anlam itibariyle yıldızların doğup battıkları yerler demektir. Ancak bu âyet, farklı şekillerde te'vil edilmiştir:

Atâ ve **Katâde**'den gelen bir kavle göre, **yıldızların gökteki menzilleri ve burçlarıdır.**

Hasan-ı Basrî; "yıldızların kıyâmet günü dağılmalarıdır" der.

Diğer bir rivâyete göre de Kur'ân'ın ceste ceste Rasûlullah'a (as.) inmesidir. Buna göre O'nun mevkileri de meleklerin, Peygamberlerin ve hâfızların kalpleridir.[922]

٨٣١- (ت) **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «{تجعلون رزقكم أنكم تكذبون } قال : شكركم ، تقولون : مُطِرْنا بنوْء كذا وكذا ، وبنجم كذا وكذا؟».

أخرجه الترمذي.

831- Ali b. Ebi Tâlib'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

---

[921] **Taberî**, XXVII, 207; **İbn Kesîr**, VI, 537.

[922] Bkz., **Taberî**, XXVII, 203; **Kurtubî**, XVII, 224; **İbn Kesîr**, VI, 535.

"Nimete karşı şükranınız, onu yalan saymak mıdır?"[923] âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"Yani sizin şükrünüz; *'Şu, şu yıldız* (ın doğuşu), *falan, falan yıldız* (ın batışı) *bize yağmur yağdırdı'* demeniz midir?"[924]

İZAH

Tirmizî'nin bu rivâyeti de zayıftır. Çünkü râvîlerden Abdüla'lâ b. Âmir es-Sa'lebî'yi hadîsçiler zayıf sayarlar. Ancak aynı manada olan önceki hadîs onu takviye etmektedir.

سورة الحديد

53- HADÎD SÛRESİ

٨٣٢- (م ـــ ***ابن مسعود*** رضي الله عنه) قال : مَا كان بيْنَ إسْلاَمِنا وبيْنَ أنْ عاتَبَنا اللّهُ تعالى بقوله {أَلَمْ يأْنِ للذين آمَنُوا أنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لذكْرِ اللّه} [الحديد : ١٦]. إلا أربع سنين. أخرجه مسلم.

832- İbn Mes'ûd şöyle dedi:

"Bizim müslüman oluşumuzla Yüce Mevlâ'nın bizi; ***'İman edenlerin Allah'ı ve Hak'tan ineni zikretmek için, kalplerinin saygı ile yumuşaması vakti hala gelmedi mi?'***[925] âyeti ile muâheze buyurması arasında, sadece dört senelik bir zaman vardır."[926]

---

[923] Vâkıa, 82.

[924] **Tirmizî**, Tefsir, 56/3295.

[925] Hadîd, 16.

[926] **Müslim**, Tefsir, 1/24.

İZAH

Bu âyetin nuzûlü hakkında vârid olan rivâyetlerin en sahihi, bu hadîstir.

Âyetteki "**kalbin yumuşaması**" cümlesinden maksat, Allah korkusu ve huşûdur. Bu âyetin tefsiri sadedinde **Taberî**'nin kaydettiği bir hadîste şöyle buyurulur:

إنّ أول ما يُرْفَعُ مِنَ النّاسِ الْخُشُوعُ.

"İnsanlardan ilk kaldırılacak olan huşûdur."[927]

Kalp yumuşar ve insana Allah korkusu hâkim olursa, zikir, va'z ve Kur'ân ona tesir eder, insan itâatkâr olur.

Cenâb-ı Hakk'ın bu âyetle mü'minleri azarlaması, kalplerinin hâla tam yatışmadığı ve istikrar bulmadığından olabileceği gibi, onlardan gevşekliği izâle etmek ve onları yeniden ateşlemek, böylece kalplerini yumuşatmak, hakkı arayıp itâat etmelerini kolaylaştırmak gâyesiyle de olabilir.

Bu âyet, **Abdullah b. Mübârek** ve **Fudayl b. İyâd**'ın tevbe etmelerine ve kendilerini zühde vermelerine vesile olmuştur. Rivâyet edildiğine göre **Fudayl**, yol kesici idi. Bir kadına tutkundu. Bir gece buluşmak üzere kadınla sözleşmiş, kadının odasına girmek için merdivenleri çıkarken, karanlıkta âniden bir ses duydu, bu âyeti okuyordu:

"*...Hâla kalplerinin yumuşaması vakti gelmedi mi?..*" cümlesini duyunca, derhal merdivenlerden iner ve:

"**- Vallahi geldi ya Rabbi!**" diyerek evine döner, tevbe eder ve kendini zühde verir.

Abdullah b. Mübârek de bu âyetin tesiriyle kendini zühde vermişti.[928]

---

927 **Taberî**, XXVII, 228.

928 Bkz., **İbn Kesîr**, VI, 558; **Kurtubî**, XVII, 248.

٨٣٣- (*ابن عباس* رضى الله عنهما) في قوله تعالى : { **اعْلَمُوا أنَّ اللَّهَ يُحيي الأرْضَ بعْدَ مَوْتِها** } [الحديد : ١٧]. قال : يُلَيِّنُ القُلُوبَ بعد قسْوَتِها ، فيَجْعلُها مُخْبِتَة منيتة ، يُحْيي القلوبَ الميِّتَةَ بالعِلْمِ ، والحكمةِ ، وإلا فقد عُلِمَ إحياءُ الأرضِ بالمطر مُشاهَدَةً. أخرجه...

833- İbn Abbas;

"Bilin ki Allah, yeryüzüne, ölümden sonra taze can verir"[929] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yani Allah, kalpleri, katılaştıktan sonra da yumuşatır, mutmain ve tevbekâr kılar. Ölü kalpleri ilim ve hikmetle dirildir, demektir. Yoksa yeryüzünün yağmurla canlanması, zaten müşahede ile bilinmektedir."[930]

İZAH

Bu âyette de yine ölü kalplerin canlanmasına işâret edilmektedir. Nasıl ki Allah, ölü toprağı baharda yeniden canlandırıyorsa, katı kalpleri de yumuşatır, hatta ölü kalplere bile ilim ve hikmetle can verir.

İbn Abbas'a göre, âyetin böyle anlaşılması gerekir. Yoksa ölü toprağa hayat verilmesi sözü, malûmu ilâm kabilinden olur. **İbn Kesîr** ve **Kurtubî** de âyeti bu şekilde tefsir ederler.[931]

Bununla birlikte âyet-i kerîmenin, Allah'ın kudretine, öldükten sonra insanları diriltmeye kadir olduğuna delâlet etmesi, yeryüzünü canlandırmanın da misâl olarak zikredilmiş olması da uzak bir ihtimal değildir.

٨٣٤- (س — *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : كانت مُلوكٌ بعد عيسى عليه السلام بدَّلوا التَّوراةَ والإنجيلَ ، وكان فيهم مؤمنون يقرءون التوارة والإنجيل ، قيل لِمُلوكِهِم:

---

[929] Hadîd, 17.

[930] **İbnu'l-Esir** bu hadîsin kaynağını göstermedi. Hadîsin kısa bir bölümünü **Suyutî**, **İbnu'l-Mübarek**'in tahrici olarak kaydeder. Bkz., **Durru'l-Mensûr**, VI, 175.

[931] **İbn Kesîr**, VI, 560; **Kurtubî**, XVII, 252.

ما نجدُ شتما أشدَّ من شَتْمٍ يشتمُونا هؤلاء، إنهم يقرءون **{ومَنْ لم يحكُمْ بما أنزل الله،فأولئك هم الكافرون}** [المائدة : ٤٤] مع ما يعيبونا به في أعمالنا في قراءهم ، فادْعهُم فليقرءوا كما نَقْرأ ، وليُؤمنُوا كما آمنّا ، فدعَاهُمْ فجَمَعَهُمْ ، وعَرَضَ عليهم القتل أو يترُكوا قراءة التّوراة والإنجيل ، إلا ما بدَّلُوا منها ، فقالوا : ما تُريدون إلى ذلك ؟ دَعَونا ، فقالت طائفةٌ منهم : ابْنُوا لنا أُسْطُوانا ، ثم ارفعوا إليها ، ثم أعطونا شيئا نرفعُ به طعامَنا وشرابَنا ، فلا نَردُ عليكم ، وقالت طائفةٌ : دَعُونا نَسيحُ في الأرضِ ، ونَهيمُ ونشرَبُ كما يشربُ الوَحْشُ، فإن قَدَرْتُم علينا في أرضِكُم فاقتُلونا ، وقالت طائفةٌ منهم : ابْنُوا لنا دورا في الفَيافي،ونحْتَفِرُ الآبارَ ، ونَحْترِثُ البُقولَ ، ولا نَردُ عليكم ، ولا نَمُرُّ بكم ، وليس أحدٌ من القبائل إلا ولهُ حميمٌ فيهم ، قال : فَفعلوا ذلك ، فأنزل الله عز وجل : **{ ورَهْبَانيَّة ابْتَدَعُوها ما كتبناها عليهم – إلا ابْتغاءَ رضوان الله – فما رعَوْهَا حقَّ رعَايتها }** [الحديد : ٢٧] والآخَرُونَ قالوا:نتعبَّدُ كما تعبَّدَ فُلانٌ ، ونَسيحُ كما ساحَ فُلانٌ ، وهم على شِرْكهِمْ ،ولا عِلْمَ لهم بإيمان الذين اقْتَدَوْا بهم ، فلمَّا بُعِثَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم لَمْ يَبْقَ منهم إلا قليلٌ ، انْحَطَّ رجلٌ من صَوْمَعَتِه،وجاء سائحٌ من سياحته ، وصاحبُ الدَّيْرِ من دَيْرِه ، فآمنُوا به وصدَّقوه، فقال الله تبارك وتعالى :**{يا أيُها الذين آمنُوا اتَّقُوا الله وآمنوا برسوله يُؤتكُم كفْلَيْنِ من رحمته}** [الحديد: ٢٨] أجْرَين بإيمانهم بعيسى عليه السلام وبالتوارة والإنجيل وبإيمانهم بمحمد صلى الله عليه وسلم وتصديقهم وقال: **{ويجْعلْ لكم نورا تمْشون به}** [الحديد: ٢٨] القرآن واتِّباعَهُم النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: **{لئلاَّ يعْلَمَ أهلُ الكتاب}** [الحديد : ٢٩] الذين يَتَشبَّهون بكم **{ألاَّ يقدرون على شيءٍ من فضْلِ الله}**... الآية. أخرجه النسائي.

834- İbn Abbas anlatıyor:

"İsa aleyhisselâmdan sonra bir takım kırallar, Tevrat'ı İncil'i değiştirdiler. O zaman, onların arasında mü'minler de bulunuyordu. Bunlar, Tevrat'ı ve İncil'i doğru olarak okuyorlardı. (Tahrif edenler, doğru okuyanlar hakkında) kırallarına dediler ki:

"- Şu insanların bize yaptıkları hakaretten daha ağırını görmedik. Onlar, okudukları âyetlerde amellerimiz konusunda bizi ayıplamaları yanında *'Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler*

kâfirdirler'[932] diye de âyet okuyorlar. Onları çağır, âyetleri bizim okuduğumuz gibi okusunlar ve bizim inandığımız gibi inansınlar!"

Kıral onları çağırıp topladı. Onlara ya Tevrat ve İncil'i değiştirmeden okumayı terk etmelerini, ya da ölümü (tercih etmelerini) teklif etti. Onlar da;

"- Bizden ne istiyorsunuz? Bizi kendi hâlimize bırakın!" dediler.

Onların bir kısmı şöyle konuştu:

"- Bize (yüksek) bir kule yap! Sonra bizi oraya çıkart! Sonra da bize, yiyecek ve içeceğimizi yukarı çıkarmamız için (ip gibi) bir şey ver! Böylece bir daha sizin aranıza hiç gelmeyelim."

Diğer bir gurup ise şunları söyledi:

"- Bizi serbest bırak! Yeryüzünde dolaşalım. Vahşi hayvanlar gibi yeyip içelim. Eğer bizi memleketinizde görürseniz, öldürün!"

Başka bir gurup da dedi ki:

"- Bizim için ıssız yerlerde evler yapın! Biz de kuyular kazarak (su çıkarır), tarlalarda ziraat yapar (geçiniriz). Böylece ne aranıza gelir, ne de size uğrarız!"

Bunların arasında her kabilenin samimi dostu olanlar vardı. Onun için bunların dediklerini yaptılar.

Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"...Ardından Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. O'na İncil verdik. O'na tâbi olanların kalplerine şefkat ve rahmet duyguları koyduk. Ruhbanlığa gelince, bunu onlara biz farz kılmadık. Kendileri, Allah'ı hoşnud etmek için ortaya çıkardılar. Böyle iken ona hakkıyla riâyet etmediler .."[933]

Geride kalanlar da şöyle dediler:

"- Falancı nasıl ibâdet ediyorsa biz de öyle ibadet eder, falan nasıl geziyorsa biz de öyle gezeriz."

Halbuki bunlar şirk üzere idiler. Uymak istedikleri insanların imanları konusunda hiç bilgileri yoktu.

---

[932] Mâide, 44.

[933] Hadîd, 27.

Hz. Peygamber gönderilince, o (ruhban) insanlardan çok azı kalmıştı. Manastırda yaşayan manastırdan çıktı, seyahatte olan seyahatinden döndü, kiliselerde yaşayanlar da kiliseden geldiler. Hepsi de Hz. Peygamber'e iman getirdiler ve O'nu tasdik ettiler. Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Ey (Musa'ya ve İsa'ya) ***iman edenler; Allah'tan korkun! Peygamberine*** *(Hz. Muhammed'e)* ***iman edin ki, size rahmetinden iki kat hisse versin."***[934]

Yani iki misli mükâfat versin; (biri) Hz. İsa'ya, dolayısıyla Tevrat'a ve İncil'e inanmanız, (diğeri de) Hz. Muhammed'e iman edip O'nu tasdik etmenizden dolayı.

"...Ve yürürken önünüzü aydınlatacak bir nur versin..."[935]

Yani size Kur'ân'ı (versin) ve Hz. Peygambere ittibâı (nasip etsin).

"...Tâ ki ehl-i kitab bilsin!..."[936]

Yani size benzemeye çalışanlar da anlasın!.

"Ki, Allah'ın lütfundan hiçbir şeye onların gücü yetmez."[937]

İZAH

Bu rivâyette İsrail oğullarından söz edilmektedir. **Hz. İsa** da onların son peygamberidir.

RUHBANLIK

Bilindiği gibi ruhbanlık, dünyevî lezzetlerden el-etek çekerek kendini zühd ve ibâdete vermektedir.

Hadîs-i şerifte ruhbanlığın nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Hıristiyanlar, önceleri samimi duygularla, Allah korkusu ile ve Allah'ın rızasını tahsil gâyesiyle memleketlerinden ayrılıp çöllere, manastırlara, dağ başlarına çekilmişler, kendilerini münzevî bir

---

[934] Hadîd, 28.

[935] Hadîd, 28.

[936] Hadîd, 29.

[937] **Nesâî**, Adabu'l-Kudât, 12.

hayata mahkûm etmişlerdi. Çünkü kendi memleketlerinde dinlerini yaşama imkânı bulamıyor, sırf dindarlıklarından dolayı çeşitli zulümlere ve hakaretlere maruz kalıyorlardı. Hatta iş o derece ileri gitmişti ki, bu hayattan vazgeçmezlerse, öldürüleceklerı kendilerine haber verilmişti. Hatta bazı rivâyetlerde pek çoklarının işkencelerle öldürüldüğü, üç defa savaş yapıldığı ve gerçek mü'minlerin bu üç savaşı da kaybederek önemli zâiyat verdiği, kalan birkaç kişinin de Allah adının yeryüzünden kalkmaması için mücadeleyi bırakıp tek başlarına, insanlardan uzak, münzevî bir hayata rıza gösterdikleri kaydedilir.[938]

İşte böylece onlar, ruhbanlığı icâd etmiş oluyorlardı. Halbuki âyet-i kerîmede de ifâde buyurulduğu üzere ruhbanlığı onlara Allah emretmemişti. Burada gâyet açık bir şekilde görülmektedir ki, her ne kadar ruhbanlık, Hıristiyanlık dininin bâriz bir vasfı gibi biliniyorsa da, hakikatte Hıristiyanlıkta da ruhbanlık yoktur.

Esasen bu şekilde bir ruhbanlık, diğer dinlerde de yoktur. Bütünüyle yaşanan hayatın dini olan İslâmiyet'te hiç yoktur. Rasûlullah (as.) şöyle buyurmaktadır:

إني لَمْ أُومَرْ بالرَّهْبانِيَّة.

"Ben, ruhbanlıkla emrolunmadım."[939]

Hayatını bir mağarada ibâdetle geçirmek isteyen birine de, Hz. Peygamber şöyle söylemiştir:

إني لَمْ أُبْعَثْ باليهودية ولا بالنصرانية ولكنِّي بُعِثْتُ بالحَنَفِيَّةِ السَّمْحَة والذى نفسُ محمد بِيَده لَغَدْوَةٌ أوْ رَوْحَةٌ في سبيل الله خَيْرٌ مَنَ الدنيا وما فيها.

"Ben, Yahudilik ve Hıristiyanlıkla gönderilmedim. Kolaylık dini olan İslâm ile gönderildim. Muhammed'in hayatı elinde olan Allah adına yemin ederim ki, Allah yolunda bir sabah veya akşam adım atmak, dünyadan ve içindekilerden çok daha hayırlıdır."[940]

---

[938] Bkz., **Kurtubî**, XXVII, 265; **İbn Kesîr**, VI, 567.

[939] **Dârimî**, Nikâh, 3.

[940] **Müsned**, V, 266.

Rasûlullah'ın (as.) diğer bir hadîsi de şöyledir:

إنّ الرَّهْبانية لَمْ تُكتبْ علَيْنا.

"Ruhbanlık bize farz kılınmadı."[941]

Hz. Peygamber, İslâm'ın ruhbanlık anlayışını, aşağıdaki hadîste çok farklı bir şekilde dile getirir:

لكُلِّ أُمَّة رَهْبانيةٌ و رهبانية هذه الأمّة الْجهادُ في سبيل الله.

"Her ümmetin bir ruhbanlığı vardır. Bu ümmetin ruhbanlığı da Allah yolunda cihâd etmektir."[942]

Ruhbanlığın esası insanlardan uzak, Allah'la başbaşa, münzevî bir hayat iken, bu anlayış İslâmiyet'te aksiyona, harekete ve cihâda dönüşmektedir. İslâmda ruhbanlık, bir nevi Allah yolunda serdengeçtiliktir. Dinamizmdir, mücadeledir. Kavgalı-gürültülü hayatın içine girip, irşâd ve tebliğde bulunmaktır. Hz. Peygamberin diğer bir hadîsi de şöyledir:

عَلَيْك بالْجهاد فإنّه رهبانيةُ الإسلام.

"Cihâda sarıl! Çünkü o, İslâm'ın ruhbanlığıdır."[943]

Eğer İslâm'da bir ruhbanlık aranıyorsa, işte İslâm'ın ruhbanlığı budur: Allah yolunda cihâd!

Âyet-i kerîmede bazı samimî Hıristiyanlar tarafından ortaya çıkarılan bu ruhbanlığa, onların gereği gibi riâyet etmedikleri ifâde edilmektedir. Riâyet etmeyen insanlar, muhtemelen ilk nesilden sonra gelenlerdir.

İzahına çalıştığımız hadîste dikkatimize sunulan diğer hususlar da şunlardır:

1- **Tevrat** ve **İncil**, kırallar ve dönemin ileri gelenleri tarafından değiştirilmiştir. Özellikle ve öncelikle kendi yaşayışlarına ve idarelerine uygun düşmeyen şeyleri değiştirdiler. Bilhassa ***"Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler, kâfirdirler"*** hükmü, ilk

---

[941] **Müsned**, VI, 226

[942] **İbn Kesîr**, VI, 569.

[943] **Müsned**, III, 82, 266.

değiştirmek istedikleri âyettir. Bu kapı bir defa açılınca, artık ondan sonra, kendi anlayışlarına, yaşayışlarına, arzularına ve idârelerine uygun düşmeyen her âyeti değiştirdiler.

2- Bu zümre, mü'minlere, kendi dinlerini yaşamalarını bile çok görmüş, kendi uygulamalarına uygun düşmeyen âyetlerin, mü'minler tarafından okunmasına bile tahammül edememiş, bunu hakaret telâkki etmiştir.

Tarihin bir döneminde ortaya çıkan insanların bu anlayışı, gariptir ki, daha sonraki pek çok dönemde de görülmüştür. O gün mü'minlere söylenen **"Ya Allah'ın kitabını bizim istediğimiz gibi okuyun, bizim istemediğimiz hükümleri atın ve bizim inandığımız gibi inanın, ya da ölümlerden ölüm beğenin!"** şeklindeki sözler, farklı şekillerde tarihte pek çok defa tekerrür etmiştir.

3- Bu âyette, sonradan ortaya çıkan her şeyin bid'at olduğu da belirtilmektedir. Çünkü "**Ruhbanlığı ihdâs ettiler**" cümlesinde, özellikle "**bid'at**" kelimesi kullanılmaktadır. Bu âyete göre, eğer hayırlı ve güzel bir bid'at ortaya çıkarılırsa, ona gereği gibi riâyet etmek lazımdır. Çünkü Allah, ruhbanları, kendi icâd ettikleri ruhbanlığa, gereği gibi riâyet etmedikleri için kınamıştır.

4- Âyet-i kerîme, zamanın bozulduğu, fesâdın yaygınlaştığı dönemlerde, hak yoldan ayrılmamak gayesiyle insanlardan uzak, münzevî bir hayat yaşamanın câiz olduğuna da delâlet etmektedir.

5- Âyetlerden açıkça anlaşıldığı üzere, **Hz. Muhammed**'e (as.) iman eden ehl-i kitaba iki misli mükâfat verilecektir. Çünkü onlar, iki dine ve iki Peygambere de iman etmişlerdir; hem kendi dinlerine, hem İslâm'a, hem kendi Peygamberlerine, hem de **Hz. Muhammed**'e inanmışlardır.

Bir âyet-i kerîmede; ***"Onlara, sabırlarından dolayı iki misli mükâfat verilecektir"***[944] buyurulmaktadır

[944] Kasas, 54.

Bir Hadîs-i şerifte de Rasûlullah (as.) şöyle buyurur:

ثلاثٌ يُؤتَوْنَ أجْرَهُمْ مَرَّتَيْن: رجلٌ مِنْ اهلِ الْكتاب اَمن بِنَبِيِّه و اَمن بِي فَلَه اَجْران. وَ عَبْدٌ مَمْلوكٌ اَدّى حقَّ الله و حَقَّ مَواليه فله اجْران. و رجلٌ اَدَّبَ اَمَتَهُ فَأَحْسَنَ تأْديبَها ثُمَّ اَعْتَقَها و تَزَوَّجَها فَلَهُ اَجْران.

"Üç kişiye mükâfatları iki kat verilecektir:

1- Hem kendi Peygamberine, hem de bana iman eden ehl-i kitabdan bir adam; onun ecri iki kattır.

2- Allah'ın hakkını ve efendisinin hakkını edâ eden köle; onun da ecri iki kattır.

3- Câriyesini güzelce terbiye edip büyüten, sonra onu âzad eden ve evlendiren adam; onun da mükâfatı iki kattır."[945]

سورة المجادلة

54- MÜCADELE SÛRESİ

٨٣٥- (خ س ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : الحمد لله الذي وسع سَمْعُهُ الأصواتَ ، لقد جاءَت المُجادلَةُ : خَوْلَةُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وكلَّمته في جانبِ البيت،وما أسْمعُ ما تقول ، فأنزل الله عز وجل {قد سمع الله قولَ التي تجادلُك في زوجها ، وتشتكي إلى الله...} إلى آخر الآية. [المجادلة: ١]. أخرجه البخاري والنسائي.

835- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Bütün sesleri işiten Allah'a hamd olsun! **Mücâdele** sûresi (henüz nâzil olmadan, Evs b. Sâmit'in karısı) Havle[946], Rasûlullah'a

---

[945] **Buhârî**, Enbiyâ, 48.

[946] **Havle (Huveyle?) bint Mâlik b. Sa'lebe b. Arsam el-Ensâriyye el-Hazreciyye**: Hakkında mücâdele sûresi nâzil olan hanım sahabîlerdendir. Evs b. Sâmit'in zevcesidir. Kocası kendisine zıhar yapmış, şikâyetini Hz. Peygamber'e arz etmiş,

(as.) geldi, evin bir köşesinde onunla (gizlice) konuştu. Ben, ne söylediğini duyamıyordum. Yüce Allah, (bu mesele hakkında);

"Kocası hakkında sana müracaat ederek seninle mücâdele eden ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözlerini Allah işitti. Allah, bütün konuşmalarınızı işitir. Çünkü Allah, her şeyi işiten, her şeyi görendir ..."[947] âyetini indirdi.[948]

İZAH

Mücâdele suresi, kadın ve âile hukukunun tanzimine dair hükümler ile başlamaktadır.

Yukarıdaki hadîsi **Buhârî** ta'lîkan, **Nesâî** vaslen rivâyet etmiştir.

Havle bint Sa'lebe, Evs b. Sâmit'in karısıdır. **Evs** de, meşhur sahabî **Ubâde b. Sâmit**'in kardeşidir. **Mücâdele** sûresinin ilk âyetleri, işte bu kadın hakkında nâzil olmuştur.

ZIHAR

Rivâyet edildiğine göre **Evs**, **Havle**'nin amcasının oğlu idi. Huysuz ve geçimsiz bir ihtiyardı. Bir gün karı-koca münakaşa etmişler, **Evs**, karısına **"Sen bana annemin sırtı gibisin"** demiş, zıhâr yapmıştı.

Zıhâr; sırt anlamına gelen "**zahr**" kelimesinden türetilmiş bir mastardır. Hakikatte sırtı sırta benzetmektir. Dargın iki insanın birbirlerine sırtlarını çevirmelerini de ifâde eder. Dinî anlamı ise; bir erkeğin, karısını veya onun vücudunun bir uzvunu, annesi gibi nikâhı kendisine ebedî haram olan bir kadına benzetmesidir.[949]

O'nun da çözüm bulamaması üzerine Mücâdele sûresi nâzil olmuştu. İsminin tam olarak ne olduğu konusunda farklı rivâyetler vardır: Havle bint Sa'lebe b. Mâlik, Havle bint Sâmit, Havle bint Düleyc, Huveyle bint Sa'lebe, Huveyle bint Huvelid ve Havle bint Hakîm gibi çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. Hatta bir rivâyette isminin Cemîle olduğu söylenmişse de, bunun isim değil, güzelliğinden dolayı kendisine verilen bir sıfat olduğu ileri sürülmüştür.

[947] Mücâdele, 1.

[948] **Buhârî**, Tevhid, 9; **Nesâî**, Talak, 33.

[949] Zıhar konusuyla ilgili olarak 5817 nolu hadîse ve izahına da bakılmalıdır.

Zıhâr, câhiliyet âdetlerinden olup eşlerin ayrılmalarını gerektirmekte idi. İşte **Evs** de bunu yapmıştı. Bunun üzerine **Havle**, kimsesi olmadığından, çocuklarının küçük olduğundan ve ihtiyacından dem vurarak Rasûlullah'la (as.) münakaşa ediyordu. Hz. Peygamber de;

"- **Sen artık ona haram oldun**" diyordu.

Havle ailevî bir konuyu açıkça konuşmaktan utandığı için Rasûlullah'ı (as.) bir köşeye çekmiş ve fısıltı halinde ona kocasını şikâyet ediyordu:

"- **Kocam beni, genç, güzel ve zengin iken aldı. Ben ona çocuklar verdim. O ise gençliğimi yedi, malımı bitirdi. Şimdi ise yaşım ilerledi, hiç kimsem kalmadı. Bu durumda iken şimdi kalkıp bana zıhâr yaptı**" diye sızlanıyordu.

Havle, sözlerini ısrarla tekrar ediyor, Rasûlullah'tan (as.) müspet bir cevap almak istiyordu. Hz. Peygamber ise, ona haram olduğunu söylüyordu. **Havle** istediği cevabı alamayınca, bu sefer şikâyetini Allah'a arz etmeye başlıyor. Bunun üzerine **Mücâdele** suresinin ilk âyetleri nâzil olarak zıhâr hakkında İslâm'ın ahkâmı beyan ediliyor.

Orada bulunan **Hz. Âişe,** hâdiseye şâhid oluyor, ama çok yavaş konuştukları için ne söylediklerini duyamıyordu. Âyet-i kerîme, ne kadar gizli söylenirse söylensin, her türlü sözün Allah tarafından işitildiğini de beyan etmektedir.

Zıhâr için İslâm'ın öngördüğü keffâret; köle âzâd etmek, bu mümkün olmazsa iki ay peşpeşe oruç tutmak, bu da mümkün olmazsa bir günde altmış fakiri doyurmaktır. Bu keffâret verilmeden kadına yaklaşmak haramdır.

Sonraki dönemlerde **Hz. Ömer; "Bu kadın, şikâyetini, Allah'ın yedi kat göklerin üzerinden duyduğu biridir"** diyerek **Havle**'ye saygı gösterirdi. **Havle**, bir gün devlet erkânıyla birlikte teftişe çıkan **Hz. Ömer**'i durdurmuş ve demiş ki:

"- **Ya Ömer, hatırla ki, bir zamanlar senin ismin Ömercikti. Sonra Ömer oldun. Zaman geçti, şimdi mü'minlerin Emîri oldun. Reâyan hakkında Allah'tan kork!"**

Yanındakiler ona engel olmak isteyince **Ömer**;

"- Bırakın onu, o Havle'dir. Allah, yedi kat göklerin üzerinden onun sözünü dinledi. Vallahi onun sözünü dinlemeye Ömer daha lâyıktır" der.[950]

٨٣٦- (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : لما نزلت { يا أيها الذي آمنوا إذا ناجيتم الرسول تقدموا بين يدي نجواكم صدقة } [المجادلة : ١٢] قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: « ما ترى ؟ دينارٌ ؟ » قلتُ : لا يُطيقونه ، قال :« فنصفُ دينارٍ ؟ » قلت : لا يُطيقونه ، قال: «فكمْ؟ » قلت : شعيرة ، قال : « إنك لزهيدٌ » ، قال : فنزلت : { أأشفقتمْ أنْ تقدموا بيْن يدىْ نجْواكم صدقات...} الآية [المجادلة : ١٢] ، قال : « فبي خفّفَ الله عن هذه الأمة». أخرجه الترمذي. وفي رواية ذكرها رزين : ما عمل بهذا الآية غيري.

836- Ali b. Ebî Tâlib anlatıyor:

"Ey iman edenler! Siz, Peygamber'le gizli bir şey konuşmak istediğiniz zaman, konuşmadan önce bir sadaka verin!.."[951] âyeti hakkında Rasûlullah (as.) bana;

"- Bir dinar münasip mi?" diye sordu. Ben;

"- İnsanların buna gücü yetmez" dedim.

"- Peki yarım dinar?"

"- Buna da güçleri yetmez."

"- Öyleyse ne kadar olsun?"

"- Bir arpa ağırlığı (altın) olsun."

"- Sen de pek züğürtsün!"

Bunun üzerine şu âyet geldi:

"Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermekten mi telaş ettiniz?.. Bunu yapamazsanız, Allah yine kusurunuzu bağışlar.

---

950 Bkz., **İsâbe**, VII, 619; **İbn Hacer**, XV, 326; **Aynî**, XXV, 92; **Taberî**, XXVIII, 1; **Kurtubî**, XVII, 269; **İbn Kesîr**, VI, 572.

951 Mücadele, 12.

Artık namazı gereği gibi kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Peygamberine itâat edin! Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."[952]

Hz. Ali; "Allah, benim yüzümden o âyetteki hükmü hafifletti"[953] dedi.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** tahric etti. **Rezîn**'in kaydettiği bir rivâyette Hz. Ali; "Bu âyetle, benden başka kimse amel etmedi" dedi.

İZAH

Yukarıdaki âyet, Rasûlullah'ın (as.) meclisinde, özel olarak Hz. Peygamber'e gizli bir şey sormak isteyenlerin âdâbı hakkında nâzil olmuştur. Hadîs de, âyetin nüzul sebebini anlatmaktadır.

İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre, birtakım varlıklı kişiler, kendilerini göstermek için Rasûlullah'a (as.), olur olmaz pek çok şeyi gizlice arz ediyor, Hz. Peygamber'i sık sık rahatsız ediyorlardı. Diğer bir rivâyete göre de, onlar, mecliste fakirlere soru sorma fırsatı vermiyorlardı. İşte Hz. Peygamber, onların uzun zaman oturup devamlı fısıldaşmalarından ve fakirlere fırsat verilmemesinden rahatsız oluyordu. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu ve Rasûlullah'a (as.) gizli bir şey sormak isteyenin, önceden bir sadaka vermesi gerektiği emredildi.

Bu sadaka emrinin hikmeti; bir taraftan Rasûlullah'ın (as.) olur olmaz şeyler için devamlı rahatsız edilmesini önlemek, diğer taraftan da Hz. Peygamber'le özel görüşmenin önemine dikkat çekmek, Rasûlullah'ın (as.) kıymetini ve şanını yüceltmek, öte yandan da fakirlere yeni bir gelir temin etmektir.

İzahına çalıştığımız hadîste de görüldüğü üzere, âyet-i kerîmede, sadaka veremeyenlerin de Rasûlullah'la (as.) görüşmesine izin verilmiştir.[954]

---

[952] Mücadele, 13.

[953] **Tirmizî**, Tefsir, 58/3300

[954] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 19; **Kurtubî**, XVII, 301; **İbn Kesîr**, VI, 587.

سورة الحشر

55- HAŞİR SÛRESİ

٨٣٧- (خ م ت د ـ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) قال : حَرَّق رسول الله صلى الله عليه وسلم نَخْلَ بين النَّضِير وقَطَعَ ، وهي البُوَيْرَة ، فأنزل الله : { ما قَطَعْتُمْ من لِينَةٍ أو تركتموها قائمة على أصولها ، فبإذن الله ، وليُخْزِيَ الفاسقين }. أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي ، وأبو داود. سيجيء لهذا الحدث روايات في كتاب الغَزَوات ، من حرف الغين.

837- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Benû Nadîr Yahudilerinin hurmalıklarını yaktırdı ve kestirdi. Bu hurmalık Büveyre'de idi. Bunun üzerine Allah;

"Hurma ağaçlarından kestikleriniz veya (kesmeyip) kökleri üzerinde bıraktıklarınız, hep Allah'ın izniyledir ve bu sebeple Allah'ın, fâsıkları perişan etmesi içindir"[955] âyetini indirdi.[956]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** rivâyet etmişlerdir. **Kitâbu'l-Gazâvât**'da bu hadîs, diğer rivâyetleri ile tekrar edilecektir.

İZAH

Büveyre; Benû Nadîr Yahudilerinin oturdukları mahalledir. Burada küçük bir su kuyusu bulunduğu için **Büveyre** adını almıştır.

---

[955] Haşir, 5

[956] **Buhârî**, Tefsir, 59/2; Hars ve Müzâraa, 20; Cihâd, 154; Meğâzî, 14; **Müslim**, Cihâd, 10/29; **Tirmizî**, Tefsir, 59/3302; **Ebû Davud**, Cihâd, 91/2615.

Hz. Peygamber, **Uhud**'dan altı ay sonra onlarla bu bölgede savaşmıştır.[957]

BENÛ NADÎR YAHUDİLERİ

Yahûdiler, her fırsatta Rasûlullah'a (as.) ve müslümanlara ihânet ediyorlardı. Hatta bizzat Hz. Peygamber'e sûikast tertip etmişlerdi. Onların bu ihânetleri ve Rasûlullah'a (as.) sûikast tertip etmeleri üzerine Hz. Peygamber, onların **Medîne**'yi terk etmelerini emretti. Yahûdiler, bu sürgün emrine karşı çıktılar. Neticede Rasûlullah (as.) hicrî 4. yılda 12 **Rabîulevvel** günü **Medîne**'den çıkarak Yahudileri kuşattı. Onlara önce muâhede teklif etti, ama reddettiler.

Yahûdiler, kalelerinde mevzilenmiş, evlerine kapanmış, hazır bir vaziyette bekliyorlardı. Rasûlullah (as.), bu durumda onlara saldırmayı uygun bulmadı. Önce onların kalelerini yıktırdı, hurmalıklarını kestirdi ve yaktırdı. Allah da Yahudilerin kalplerine korku düşürdü, ortaya çıkıp çarpışmaya cesaret etmediler. Sonunda taşınabilir eşyalarıyla birlikte **Hayber**'e ve **Şam**'a doğru gitmelerine izin verildi.

Yukarıdaki hadîste, bu savaş esnasında hurma ağaçlarının yakılmasının sebebi anlatılmaktadır. Rivâyete göre hurmalıkların kesilmesi Yahudilerin çok ağırına gitmiş ve müslümanlara; **"Bu hurmaların ne günahı vardı? Hani siz hep ıslah ve imar ederdiniz?!.."** yollu tarizlerde bulunmuşlar. Bundan sonra gelecek olan hadîste de görüleceği üzere bu sözler, bazı müslümanları tereddüde düşürmüştü.

Serahsî'nin kaydettiği bir rivâyette, ashâbın hurmaları kestiğini gören **Hz. Ömer**, onlara müdahale etmek istemiş, onlar da Rasûlullah'ın (as.) emriyle kestiklerini söyleyince, hemen Hz. Peygambere gelip şöyle demiş:

"- Allah sana burayı vadetmedi mi?"

"- Evet."

---

[957] **Mu'cemu'l - Buldân**, I, 67.

"- Öyleyse sen, kendinin ve ashâbının hurmalarını kestiriyorsun."

Bilâhare Hz. Peygamber, hurmaların kesilmesini durdurdu.[958]

Sonra bazı sahâbeler, Hz. Peygamber'e gelerek;

"- Biz hurmalığın bir kısmını kestik, bir kısmını kesmedik. Kestiklerimizden dolayı âhirette bize mükâfat var mı? Kesmediklerimizden dolayı da bir günah var mı?" diye sormuşlardı.

İşte onların bu tereddüdünü izâle için **Haşir** sûresinin 5. âyeti nâzil olmuştu.[959]

٨٣٨- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) في قوله الله عز وجل : **{ ما قَطَعْتُمْ من لِينةٍ أو تَرَكْتُمُوهَا قَائمَةً على أصُولها}** قال: اللِّينَةُ: النَّخْلَةُ **{ولِيُخْزِيَ الفاسقين}** قال : اسْتَنْزَلُوهم من حُصونِهم، قال: وأُمِرُوا بقَطعِ النَّخْلِ قال: فَحَكَ ذلك في صُدُورِهِم، فقال المسلمون: قد قطَعْنَا بعْضا، وتَركْنا بعْضا، فلَنَسْألنَّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم: هل لنا فيما قَطَعْنَاهُ من أجرٍ، وهَلْ علينا فيما تَركْنَاهُ من وِزْرٍ؟ فأنزل اللّه **{ما قَطَعْتُمْ من لِينةٍ أو تَرَكْتُمُوهَا قائمَة على أصُولها...}** الآية. أخرجه الترمذي.

838- İbn Abbas;

"Hurma ağaçlarından kestikleriniz veya kökleri üzerinde bıraktıklarınız..." âyetindeki *"Lîne"* lafzını, "**hurma**" diye tefsir etti. *"Fâsıkları perişan etmek için"* cümlesi hakkında da; "Yanudilerin kalelerinden inmelerini sağlamak için" şeklinde bir açıklama getirdi. Sonra şöyle dedi:

"Onlar, hurmalıkları kesmekle emrolundular. Bu, Yahudilerin kalplerine korku düşürdü. Müslümanlar dediler ki:

---

[958] **Şerhu Siyeri'l-Kebîr**, II, 55.

[959] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 32; **Kurtubî** XVIII, 6; **İbn Kesîr**, VI, 594.

"- Hurma ağaçlarının bazılarını kestik, bazılarını bıraktık. Kestiklerimiz için bir sevap, bıraktıklarımız için bir günah olup olmadığını mutlaka Rasûlullah'a (as.) soracağız."

Bunun üzerine Allah;

"Hurma ağaçlarından kestikleriniz veya kökleri üzerinde bıraktıklarınız, hep Allah'ın izniyledir..." âyetini indirdi.[960]

٨٣٩- (كعب بن مالك رضي الله عنه) قال : نَزَلَ قولُهُ تعالى : **{ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بأَيْدِيهِم ، وأيْدِي المؤمنين }** [الحشر : ٢] في اليهود ، حين أجْلاهُم رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، على أنَّ لهم ما أقَلَّتْ الإبلُ من أَمتعتهم ، فكانُوا يُخْرِبُونَ الْبَيْتَ عن عَتَبَته وبابه وخَشَبِه ، قال : فكان نَخْلُ بني النَّضِير لرسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم خاصة ، أعطَاهُ اللّهُ إيَّاها ، وخصَّهُ بها. أخرجه رزين.

839- Kâ'b b. Mâlik şöyle dedi:

"Onlar, evlerini hem kendi elleriyle, hem mü'minlerin elleriyle tahrip ediyorlardı..."[961] âyeti, Yahudiler hakkında nâzil oldu. Hz. Peygamber onları sürgün ettiği zaman kendilerine sadece bir deve yükü kadar eşyayı alıp götürmelerine izin verilmişti. Onlar da evlerinin kapısını, eşiğini, tahtasını kırıp döküyorlardı. Benû Nadîr'in hurmalığı, hâsseten Rasûlullah'a (as.) âitti. Allah orayı, sadece O'na vermişti."[962]

İZAH

Bu hadîsin sonunda **Benû Nadîr** hurmalığının, Allah tarafından özellikle Hz. Peygamber'e tahsis edildiği ifâde edilmektedir, ki bu husus, **Haşir** sûresinin 6. âyetinde ifâde buyurulmaktadır.

---

960 **Tirmizî**, Tefsir, 59/ 3303.

961 Haşr, 2.

962 **Rezîn**'in kaydettiği bu hadîsi, aynı mana ile **Ebû Davud**, Harac, 23/3004'de rivâyet etmiştir. Ayrıca **Taberî**, XXVIII, 37; **Kurtubî**, XVIII, 11 ve **İbn Kesîr**, VI, 602'ye de bakınız.

٨٤٠- (د ـ محمد بن شهاب الزهري رحمه الله) في قوله : { فما أوْجَفْتُمْ عليْه من خَيْلٍ لا ركاب } [الحشر : ٦] قال : صَالَحَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم أهْلَ فَدَك وقُرى - قد سَمَّاها ، لا أحفظُها - وهُو محاصِرٌ قوْماً آخرين ، فأرسَلُوا إليه بالصلح قال : { فما أوْجَفْتُمْ عليْه من خَيْلٍ لا ركاب } يقول : بغير قتال ، قال الزهريُّ : وكانت بنو النضير للنَّبيِّ صلى الله عليه وسلم خالصا ، لم يَفْتَحُوها عَنْوَةً ، افْتَتحوها على صُلح ، فقسَمَها النبيُّ صلى الله عليه وسلم بين المهاجرين ، لم يُعْطِ الأنصارَ منها شيئا ، إلا رجلين كانت بهما حاجة. أخرجه أبو داود.

840- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî;

"Allah'ın, onların mallarından Peygamberine verdiği mala gelince, siz ona ne at sürdünüz, ne de deve... Allah, Peygamberini dilediği kimselere gâlip kılar. Allah her şeye kadirdir"[963] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Hz. Peygamber Fedek ve Kurâ halkıyla anlaşma yaptı. -Râvî Ma'mer: "Zührî, Kurâ'nın adını söyledi ama ben ezberleyemedim" dedi.- Rasûlullah (as.) orada (Hayber'de) kalanları muhasara etmişti. Kendisine sulh teklif ettiler. Yüce Allah; ***'Siz ona ne at sürdünüz, ne deve...'*** yâni savaşmadınız, buyurdu."

Zührî şunları ekledi:

"Benû Nadîr arazisi, sadece Rasûlullah'a (as.) mahsustu. Çünkü onu savaşla değil, sulh yoluyla fethetmişlerdi. Hz. Peygamber bu araziyi muhacirler arasında taksim etti. Ensâra ondan bir şey vermedi. Yalnız çok muhtaç olan iki kişiye vermişti."[964]

---

[963] Haşir, 6.

[964] **Ebû Davud**, Harâc, 19/2971.

İZAH

Bu hadîsin senedi sahîh, râvîleri sika olmakla birlikte **Zührî**, bunu kimden dinlediğini belirtmemektedir, bu itibarla hadîs munkatıdır.

Bu rivâyette, fethedilen arazilerin statüsü ile ilgili uygulama beyan edilmektedir. Buna göre bir yer iki şekilde ele geçirilebilir. Ele geçirme şekline göre de ayrı ayrı isimler verilir.

1- GANİMET: Savaş yoluyla ele geçirilen mal, ganimet sayılır, beşte dördü gazilere dağıtılır, beşte biri de **Enfâl** sûresinin 41. âyetinde beyan edildiği üzere, beşe taksim edilerek **"...Allah'a, Peygambere, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolculara..."** tahsis edilir. Yani Devlet bütçesine aktarılmış olur.

2- FEY': Sulh yoluyla, savaş yapılmadan, anlaşma ile elde edilen yerlere **Fey'** denir.[965]

İşte izahına çalıştığımız hadîste, bu fey' olayı anlatılmaktadır. Sulh yoluyla ele geçirilen mallarda, ordunun savaşması söz konusu olmadığı için askerlere pay verilmez. **Taberî**, bu hususta şu hadîsi kaydeder:

"Savaşsız Allah'a ve Rasûlü'ne verilen yerler, Allah ve Rasûlünündür. Müslümanların savaşla fethettikleri yerlerin de beşte biri Allah ve Rasûlünün, kalanı da mücâhidlerindir."[966]

Fey' prensibi, âyet-i kerîmede ***"...Siz ona ne at sürdünüz, ne deve..."*** gerekçesiyle anlatılmaktadır. Bu âyet de, ashâbın Rasûlullah'tan (as.), **Nadîr** arazisinden hisse istemeleri üzerine nâzil oldu. Binâenaleyh **fey'**, tamamen Devlet hazinesine ait bir gelir çeşididir ve bütün mü'minler için ortak olarak kullanılır.

Buna binâen sulh yoluyla alınan yerler, âyet-i kerîmede tamamen Hz. Peygamberin malı sayılmıştır. Hz. Peygamber, âilesinin senelik istihkakını ayırdıktan sonra bu yerleri, malını-

---

[965] **Fey'** için bkz., *Kitâbu'l-Emvâl*, **Ebû Ubeyd**, 24; **İbn Kesîr**, VI, 601.

[966] **Taberî**, XXVIII, 35.

mülkünü **Mekke**'de bırakıp gelen Muhacirlere ve Ensârdan da muhtaç durumda bulunan iki kişiye taksim etmişti.

Hadîste "**iki kişi**" diye tahsis edilmesine karşılık **Kurtubî**, bunların üç kişi olduklarını ve isimlerinin de **Ebû Dücâne, Sehl b. Huneyf, Hâris b. Sımme** olduğunu kaydeder.[967] **Azîmâbâdî** de buna işâret eder.[968]

3- RASÛLULLAH'IN (as.) MALI

Hz. Peygamber'e âit mallar üç çeşittir:

a- Fey'

ı) Az önce geçtiği üzere sulh yoluyla alınan **Benû Nadîr** arazisi.

ıı) **Fedek** arazisinin yarısı. Burası da Yahudilerindi ve yarısı Rasûlullah'a (as.) verilmek üzere sulh yapılmıştı.

ııı) **Vâdî'l-Kurâ** arazisinin üçte biri. Burası da Yahudilerindi ve sulh yoluyla alınmıştı.

ıv) **Hayber**'in **Vatîm** ve **Sülâlim** kaleleri.[969]

b- Hz. Peygambere hibe edilen köle, câriye, at ve araziler. Muhayrik adında bir Yahudinin bağışladığı **Benû Nadîr** arazisi içindeki yedi bahçe ile Ensârdan bazılarının hibe ettikleri yerler.[970]

c- Ganimetlerin beşte biri

Bütün bu malları da Rasûlullah (as.) şahsı için saklamayıp âilesi, fakirler ve bütün müslümanların maslahatı için harcamıştır.

Râvî **Ma'mer**'in, "...şeyhim ismini söyledi ama, ben aklımda tutamadım" diye işâret ettiği yer, **Sehârenfûrî**'nin kaydettiğine göre **Ureyne**'dir.[971]

---

967 **Kurtubî**, XVIII, 11.

968 **Avn**, VIII, 188.

969 Bkz., **Ebû Ubeyd**, 15; **Avn**, VIII, 194; **Bezl**, XIII, 270.

970 Bkz., **Ebû Ubeyd**, 18, **Avn**, ay., **Bezl**, ay.

971 Hadîsin şerhi için bkz.; **Taberî**, XXVIII, 35; **Kurtubî**, XVIII, 10; **İbn Kesîr**, VI, 601; **Avn**, VIII, 193; **Bezl**, XIII, 269.

٨٤١- (د ـ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال : إنَّ أموال بني النَّضير مما أفاء الله على رسوله مما لم يُوجف المسلمونَ عليه بخيل ولا ركاب ، فكانت لرسول الله صلى الله عليه وسلم خاصة - قرى : عُرَينَة ، وفَدَكَ وكذا وكذا - يُنْفقُ على أهله منها نفقة سَنَتِهم ، ثُمَّ يَجْعَلُ ما بَقِيَ في السِّلاح ، والكُراع عُدَّةً في سبيل الله، وتلا {ما أفاءَ الله على رسوله من أهْلِ القُرى فللَّه وللرسول... } الآية، [الحشر: ٧] وقال : اسْتَوعَبَتْ هذه هؤلاء ، وللفقراء الذين أُخْرِجُوا من ديارهم وأموالهم ، والذين تَبَوَّءوا الدارَ والإيمانَ من قبلهم ،والذين جاءوا من بعدهم ، فاسْتَوْعبتْ هذه النَّاسَ ، فلم يَبْقَ أحدٌ من المسلمين ، إلا له فيها حَظٌّ وحقٌّ، إلا بعض من تَملكونَ من أَرِقَّائكُمْ. أخرجه أبو داود.

841- Ömer b. el-Hattâb anlatıyor:

"Benû Nadîr Yahudilerinin arazileri, Allah'ın, Rasûlüne fey' olarak verdiği, müslümanların ne at ve ne de deve sürmeden alınan mallardı. Ureyne ve Fedek köyleri de, o ve öteki (Nadîr ve Kurayza arazileri) gibi sadece Rasûlullah'a (as.) mahsustu. Onu âilesinin yıllık ihtiyaçlarına harcar, sonra kalanını Allah yolunda savaşa hazır olmak için ata ve silaha yatırırdı."

Sonra Hz. Ömer şu âyeti okudu:

"Allah'ın, o beldelerde oturan halktan, Peygamberine fey' olarak verdiği mallar; Allah'a, Rasûlüne, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir.[972]

Hz. Ömer dedi ki:

"O mal bütün bunlara ve ayrıca yurtlarından çıkarılmış, mallarından edilmiş kişilere, muhâcirlerden önce Medîne'yi yurt ve iman ocağı edinenlere ve bunlardan sonra gelenlere âittir."

"Onlardan sonra gelenler" cümlesi, bütün müslümanları içine almaktadır.[973]

---

[972] Haşr, 7.

[973] **Hz. Ömer**'in sözlerinde Haşir sûresinin 7-10. âyetlerine atıf vardır.

Bu ifâde ile bu malda hakkı ve hissesi bulunmayan hiçbir müslüman kalmamaktadır. Yalnız köle ve câriyeler bundan müstesnâdır."[974]

İZAH

Burada da yine **fey**'den bahsedilmektedir. **Hz. Ömer**, fey'in taksim edilemeyeceğini, bütün müslümanların bunda hakkı bulunduğu söyler ve bunu da yukarıda geçen âyetlerle delillendirirdi. Özellikle âyetteki ***"Onlardan sonra gelenler"*** cümlesiyle, kıyâmete kadar gelecek olan bütün müslümanların bunda hakkı bulunduğunu ifâde ederdi.

Ebû Davud'un, bundan sonra rivâyet ettiği hadîste, Hz. Peygamber'in şahsına mahsus üç yerden bahsedilir: **Nadîr, Hayber** ve **Fedek** arazisi.

Nadîr arazisinin geliri; Rasûlullah'ın (as.) elçileri, misafirleri ağırlamak, at ve silah almak gibi resmî masraflarına tahsis edilmişti.

Fedek; yolculara ayrılmış, **Hayber**'i de üçe bölmüştü; ikisini müslümanlara, birini de âilesinin ihtiyacına tahsis etmişti. Âilesinin ihtiyacından fazla gelenleri de fakirlere verirdi.

Hülasa burada **Hz. Ömer**, âyetleri delil göstererek beş hususu kayda bağlamaktadır:

1- Sadece Hz. Peygamber'e mahsus olan mallar.

2- Akraba, yetimler, yoksullar ve yolcuların ortak olduğu mallar.

3- Muhacirlerin hissesi bulunan mallar.

4- Ensarın hissesi bulunan mallar

5- Kıyâmete kadar bütün müslümanların hissedâr olduğu mallar.

Âyette geçen **"akraba"**dan maksat, Hz. Peygamber'in yakınları, yâni **Benû Hâşim** ve **Benû Abdilmuttalib**'dir.

İzahına çalıştığımız hadîsin sonunda, Hz. Peygambere ait bu mallarda bütün müslümanların hakkı bulunmakla birlikte sadece köle ve câriyelerin, bu hükmün istisnâsı olduğu belirtilmektedir. Bu

---

[974] **Ebû Davud**, Harac, 19/2965-2966.

da tabîîdir; gerçi köle ve câriye de insandır, ama onlar efendilerinin tasarrufu altındadırlar.[975]

٧٤٢- (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رجلا من الأنصار باتَ به ضَيْفٌ ، ولم يَكُنْ عندَهُ إلا قُوتُهُ وقُوتُ صِبْيانه ، فقال لامرأته : نَوِّمي الصِّبْيَة ، وأطْفِئي السِّرَاجَ ،وقرِّبي للضَّيْفِ ما عندك ، فنزلت هذه الآية : {ويُؤثرون على أنفسهم ولو كان بهم خَصاصَةٌ }.

أخرجه الترمذي.

وهو طرف من حديث طويل ، أخرجه البخاري ، ومسلم ، والرجل : هو أبو طلحة الأنصاري، والحديث مذكور في كتاب الفضائل من حرف الفاء ، في فضائل أبي طلحة.

842- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; Ensârdan bir adama (Ebû Talha'ya) bir gece misâfir gelir. Ev sahibinde sadece kendisinin ve çocuklarının yiyeceği kadar yemek vardır. Karısına der ki:

"- Çocukları uyut, kandili de söndür! Yiyecek neyin varsa, hepsini misafirin önüne koy!"

Bu olay üzerine; ***"...Kendileri muhtaç olsalar bile, başkalarını öz çocuklarına tercih ederler"***[976] âyeti nâzil oldu.[977]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'in tahric ettiği uzun bir hadîsin bir parçasıdır. Burada sözü edilen adam, Ebû Talha el-Ensârî'dir. Hadîs, Kitâbu'l-Fezâil'de, "Fezâil-u Ebî Talha" bâbında gelecektir.

---

[975] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 40; **Kurtubî**, XVIII, 19; **İbn Kesîr**, VI, 605; **Avn**, VIII, 187; **Bezl**, XIII, 261.

[976] Haşr, 9.

[977] **Tirmizî**, Tefsir, 59/3304.

٨٤٣- (**أنس بن مالك** رضي الله عنه) في قوله : { **ألم تر إلى الذين** نافقوا **يقولون لإخوانهم**... } الآية قال : إنّ ابنَ أُبي قالَهُ ليهود بني النَّضير ، إذا أراد رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إجلاءهم ، فنزلت. أخرجه...

843- Enes b. Mâlik;

"Şu münafıklara bakmaz mısın? Onlar, kitap ehlinden kâfir olan kardeşlerine; **'Yemin olsun ki, siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, biz de muhakkak sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiç kimseye itâat etmeyiz. Size savaş açılırsa muhakkak size yardım ederiz'** *diyorlar"*[978] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Benû Nadîr Yahudilerini sürgün etmek istediği zaman, bu sözleri onlara İbn Übeyy söylemişti. Âyet de bunun üzerine nâzil oldu."[979]

İZAH

Bu âyet, **Hz. Muhammed**'in peygamberliğine delildir. Çünkü âyet, onların gizli konuşmalarını haber vermektedir. Münafıklar, Yahudileri tahrik ederek; **"Eğer müslümanlar sizi yurdunuzdan çıkarırlarsa, biz de sizinle çıkarız"** diyorlardı. Âyet-i kerîme, onların asla çıkmayacaklarını haber vermektedir, nitekim onlar da çıkmamışlardır. Ayrıca **"Size savaş açarlarsa biz de yardıma geliriz"** demişlerdi. Âyet-i kerîme ise, onların asla yardıma gelmeyeceklerini bildirmektedir, nitekim gelmemişlerdir.

Âyet-i kerîmede sözü edilen muhavere, **Abdullah b. Übeyy b. Selûl** gibi münafıklarla, **Benû Nadîr** Yahudileri arasında geçmiştir. Rasûlullah (as.), Yahudileri **Medîne'**den sürgün etmeye karar verince, münafıklar, Yahudileri müslümanlarla savaşmaları için tahrik ettiler, her zaman yanlarında ve yardımcı olacaklarını söylediler.

---

[978] Haşr, 11.

[979] **Kütüb-ü Sitte**'nin matbu nüshalarında hadîsin kaynağı bulunamamıştır. Bu meâlde bir hadîs için bkz., **Taberî**, XXVIII, 46; **Dürrü'l-Mensûr**, VI, 199.

Yukarıdaki âyetin devamı şöyledir:

"...Allah, onların gerçekten yalancı olduklarına şahittir. Yemin olsun ki, eğer Yahudiler (Medîne'den) *çıkarılırlarsa,* (münafıklar) *onlarla beraber çıkmazlar. Eğer onlara savaş açılırsa, onlara yardım etmezler. Şâyet yardıma gelecek olsalar bile geri dönüp kaçarlar. Herhalde onların yüreklerinde sizden duydukları korku, Allah'ınkinden fazladır."*[980]

سورة الممتحنة

56- MÜMTEHİNE SÛRESİ

٨٤٤- (خ م ت ـ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُبايعُ النساءَ بالكلام بهذا الآية { **لا يُشرِكْنَ باللّه شيْئا** } [الممتحنة : ١٢] وما مَسَّتْ يَدُ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم يَدَ امْرأةٍ لا يَملكُها.

وفي رواية : كان المؤمناتُ إذا هاجَرْنَ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم يَمتَحِنُهُنَّ بقولِ اللّه : { **يا أيُّها الذين آمنوا إذا جاءكم المؤمناتُ مُهاجرات فامْتَحِنُوهُنَّ**... } إلى آخر الآية [الممتحنة : ١٠] قالت عائشة : فمن أقَرَّ بهذا الشَّرْط من المؤمنات ، فَقَدْ أقَرَّ بالْمحنة ، فكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إذا أقْرَرْنَ بذلك من قَوْلِهِنَّ ، قال لَهُنَّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : « **انْطَلِقْنَ** ، **فقد بايَعْتُكُنَّ** » لاَ واللّه ، مَا مَسَّتْ يَدُ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم يَدَ امْرَأَة قطُّ إلا بما أَمَرَهُ اللّهُ ، وكان يقولُ لَهُنَّ إذا أخذ عليهنَّ : **قد بايَعْتُكُنَّ** كلاما. هذه رواية البخاري ، ومسلم.

وفي رواية الترمذي ، قالت : ما كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَمْتَحِنُ إلاَّ بالآية التي قال اللّه: { **إذا جاءكم المؤمناتُ يُبَايِعْنَكَ**... } الآية [الممتحنة :١٢] قال معمر :

980 Haşr, 11-13.

فأخبرني ابن طاووس، عن أبيه قال: ما مسّت يد رسول الله صلى الله عليه وسلم يد امرأة، إلا يد امرأة يملكها.

844- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hz. Peygamber, *'Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek...'*[981] âyetindeki hükümlerle kadınların biâtını kabul ederdi. Ancak Rasûlullah'ın (as.) eli, sahibi olmadığı hiçbir kadının eline dokunmamıştır."[982]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Mü'min hanımlar, Rasûlullah'a (as.) hicret ettiklerinde, Hz. Peygamber onları, şu ilahî kelamla imtihan eder ve kendileriyle bîat ederdi:

"Ey iman edenler, mü'min kadınlar hicret ederek size gelince, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını şüphesiz herkesten iyi bilir. Onların mü'min olduklarına kanâat getirirseniz, artık onları kâfirlere geri çevirmeyin. Ne mü'min kadınlar kâfirlere, ne de kâfirler mü'min kadınlara helâldir. O kâfirlere, harcadıkları (mehri) ***ödeyin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde, onları nikâh etmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın. Onlara harcadığınız*** (mehri) ***isteyin, kâfirler de harcadıkları*** (mehri) ***istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah her şeyi bilir, her işte hikmet sahibidir."***[983]

Hz. Âişe der ki:

"Mü'min hanımlardan hangisi bu şartı kabul ederse, imtihanı kazanmış ve bîat etmiş sayılırdı. Kadınlar, bu şartları dilleriyle ikrar ettikleri zaman Rasûlullah (as.) onlara:

---

981 Mümtehine, 12.

982 **Buhârî**, Tefsir, 60/3; Talak, 20; Ahkâm, 49; **Müslim**, İmârât, 21/88; **Tirmizî**, Tefsir, 60/3306.

983 Mümtehine, 10.

"- Artık gidebilirsiniz, sizin bîatınızı kabul ettim" buyururdu.

Vallahi Rasûlullah'ın (as.) eli, asla hiçbir kadının eline dokunmamıştır. Hz. Peygamber kadınlarla, sadece sözle bîat yapardı. Vallahi Rasûlullah (as.) kadınlara, Allah'ın kendisine emrettiğinden başka hiç bir şart öne sürmemiştir. O, kadınların bîatını aldığı zaman;

"- Sizinle sözlü olarak bîat ettim" derdi.

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyetinde Hz. Âişe şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.), kadınları sadece; ***'Mü'min hanımlar sana bîate geldikleri zaman...'***[984] âyetindeki hükümlerle imtihan edip bîatlerini almıştır."

Ma'mer şöyle dedi: "Bana İbn Tavus[985], babasının şöyle dediğini haber verdi:

"Hz. Peygamber, sahibi bulunduğu kadının elinden başka, hiçbir kadının eline dokunmamıştır."

İZAH

Bu rivâyette bîat, mehir, müşrik kadınlarla evlenmek gibi muhtelif konulara temas edilmektedir. Bunları kısa kısa açıklamaya çalışalım:

HUDEYBİYE

Burada iki âyetten bahsedilmektedir. Biri **Mümtehine** sûresinin 10. âyetidir. Bu âyet, **Hudeybiye** sulhundan sonra nâzil olmuştur. **Hudeybiye** anlaşmasının şartlarından biri şu idi:

"Eğer Kureyşten biri müslümanlar tarafına geçerse, müslümanlar onu iâde edecekler."

---

[984] Mümtehine, 12.

[985] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Tavus b. Keysân el-Hemdânî el-Havlânî el-Yemânî**: ö. 132/749. Etbâu't-tâbiîndendir, Yemenlidir. Babasından ve İkrime b. Halid'den rivâyeti vardır. Kendisinden İbn Uyeyne ve Süfyan es-Sevrî rivâyet etti. Sika, âbid ve salih bir şahsiyetti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

İşte yukarıdaki âyette Cenâb-ı Hak, kadınları bundan istisnâ etmiştir. Yani Kureyş kadınları eğer müslüman tarafına hicret ederlerse, onlar geri verilmeyecektir. Ancak âyet-i kerîme burada önemli bir şart getirmektedir; o da kadınların imtihan edilmesidir. Yani gerçekten Allah'a inandıkları, O'nun rızasını kazanmak istedikleri için mi hicret etmişler, yoksa başka gâyeleri mi var? İşte bu hususun bilinmesi gerekir. Eğer mü'min oldukları için hicret ettikleri anlaşılırsa, geri gönderilmeyeceklerdir.

Rivâyet edildiğine göre bu âyet, **Hudeybiye** anlaşması imzalandığı sırada müslümanlar tarafına geçen **Sübey'a bint Hâris** veya **Ümmü Gülsüm bint Ukbe b. Ebî Muayt** veya **Ümeyme bint Bişr** hakkında nâzil olmuştur. Sahipleri hemen Rasûlullah'a (as.) başvurarak, anlaşmaya göre kadının iâde edilmesini isterler. Tam o sırada da âyet nâzil olur.[986]

Burada şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır:

Acaba anlaşmada kadınların da iâde edileceği lafzen zikredilmiş miydi, yoksa umumi bir ifâde mi kullanılmıştı?

Bir kısım âlimler, kadınların da lafzen zikredildiğini, ancak âyetin bunu nesh ederek sadece erkekler hakkındaki hükmü geçerli saydığını söylerler. Bazıları da umumi bir ifâde kullanıldığını, binâenaleyh bu hükme kadınları da dahil kabul etmenin kesin olmadığını, âyet-i kerîmenin de bu hükmü tasrih ettiğini belirtirler.

Kurtubî'nin kaydettiğine göre âlimlerin ekserisi, âyetin, anlaşma maddesini nesh ettiğini söyler ve bunu, Kur'ân'ın sünneti neshine örnek görterirler.[987]

Müslüman olmuş kadınların müşriklere iâde edilmemesi konusunda iki sebep akla gelmektedir:

1- Müslüman bir kadının, müslüman olmayan erkeklerle evlenmesinin haram olması.

---

[986] **Kurtubî**, XVIII, 61.

[987] **Kurtubî**, XVIII, 63.

2- Kadınların daha narin, daha dayanıksız olmaları, duygularını ve kararlarını daha çabuk değiştirebilmeleri. Bu husus, kadının İslâm'dan yüz çevirmesine yol açabilirdi.

BÎAT VE İMTİHAN

Yukarıdaki hadîste, bir de imtihandan bahsedilmektedir. Bu imtihanın sebebi gerçekten müslüman olup olmadıklarını tespittir. Çünkü müslüman değillerse iâdeleri gerekmektedir. Nasıl imtihan edildikleri konusunda ise üç rivâyet vardır:

1- Kelime-i şehâdeti ikrar ettirmek suretiyle.

2- Kocasına kızdığı için veya dünyevî menfaat ve arzuları yüzünden veya müslümanlardan herhangi birini sevdiği için değil, Allah ve Peygamberini istediği için müslümanlar tarafına geçtiğine yemin ettirilir.

3- **Mümtehine** sûresinin 12. âyetinde belirtilen bîat şartları ile imtihan edilmiştir.[988]

MEHİR

Kadının müslüman olduğu anlaşılırsa iâde edilmez. Ancak âyet-i kerîme, bu durumda kadının kâfir olan kocasına mehrinin iâde edilmesini emretmektedir. Bu mehir, devlet başkanı tarafından hazineden karşılanır.

Bu konuda **Mukatil** farklı bir görüş ileri sürer. Buna göre eğer kadın, müslüman bir erkekle evlenirse, mehrini müslüman öder, şâyet evlenmezse kâfir kocasına bir şey verilmez.

Katâde şunu ilâve eder: **Mehrin iâdesi, sadece anlaşmalı devletler arasında söz konusudur. Anlaşma yoksa, mehrin iâdesine gerek yoktur**.

Buna mukabil olarak müslüman bir kadın küfre dönerse, müslümanlar da onun mehrini kâfirlerden talep ederler.[989]

---

[988] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 67; **Kurtubî**, XVIII, 62; **İbn Kesîr**, VI, 630.

[989] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 69; **Kurtubî**, XVIII, 65; **İbn Kesîr**, VI, 631.

MÜŞRİK KADINLA EVLENMEK

Bu âyette müşrik kadınlarla evlenmek de yasaklanmaktadır. Nitekim bu âyet üzerine pek çok sahabi, müşrik olan karılarını boşamışlardır.

Hz. Ömer, **Mekke**'de olan müşrik karısı **Kureybe bint Ebi Ümeyye** ile **Ümmü Gülsüm bint Amr**'ı boşadı. **Kureybe**'yi **Muâviye**, **Ümmü Gülsüm**'ü de **Ebû Cehm b. Huzâfe** almışlardı ki, her ikisi de o sırada müşrik idiler. **Talha b. Ubeydullah** da, **Ervâ bint Rabia**'yı boşamıştı.

Müslüman erkeklere ehl-i kitap kadınları hariç, bütün gayr-i müslim kadınlarla evlenmeleri yasak olduğu gibi, müslüman hanımların da herhangi bir gayr-i müslimle evlenmesi câiz değildir.[990]

KADINLARLA BÎAT[991]

Nihâyet **Mümtehine** suresinin 12. âyeti ile ilgili olarak izahına çalıştığımız hadîste, Rasûlullah'ın (as.) hanımlarla nasıl bîat ettiği anlatılmaktadır. Her şeyden önce burada sözü edilen bîat, **Mekke** fethi sırasında müşrik kadınların Hz. Peygamber'e gelip müslüman olduklarını bildirmeleridir. Hadîste ifâde edildiği üzere bu bîat, mûtad olduğu üzere el sıkışmak suretiyle değil, sadece söz vermek şeklinde yapılmıştır. Çünkü Rasûlullah (as.), mahremi olmayan kadınlarla tokalaşmazdı.

Hz. Peygamber, kadınlarla **Safa** tepesinde bîat etmiştir. **Ebû Süfyan**'ın karısı **Hind** de bu bîatta hazır bulunmuştu. Bu bîatın şartları şunlardı:

1- Allah'a şirk koşmamak.

2- Hırsızlık yapmamak.

Hz. Peygamber bunu söyleyince **Hind** söz alıyor:

"- Ebû Süfyan çok cimridir, onun malından ihtiyacım kadarını alabilir miyim?"

"- Evet, o kadarı sana helâldir."

---

[990] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 71; **Kurtubî**, ay., **İbn Kesîr**, ay.

[991] Biat konusunda 43 nolu hadîse ve izahına da bakınız.

Hz. Peygamber, tanınmamak için değişik bir kıyafetle gelen **Hind**'i bu söz üzerine tanımış ve gülerek;

"- Sen Hind misin?" diye sormuş, o da:

"- Allah, geçmişi affetmiştir" cevabını vermişti.

3- **Zinâ yapmamak.**

Hz. Peygamberin bu sözüne yine **Hind**;

"- Allah, Allah! Hür bir kadın zinâ yapar mı?" diye hayretini bildirmişti.

4- **Çocuklarını öldürmemek.**

Yine **Hind** söz alıp dedi ki:

"- Onları biz büyüttük, ama sizler Bedir'de öldürdünüz."

5- **İftirâ etmemek.**

6- **Ma'rûf işlerde Rasûlullah'a (as.) karşı gelmemek.**[992]

Kurtubî'nin kaydettiğine göre Rasûlullah (as.), erkeklerden sadece **"İslâm ve cihâd"** şartı ile bîat almıştı. Kadınlara karşı bu kadar şartın ileri sürülmesini **Hind**;

"- Vallahi, bize koştuğun şartları erkeklere koşmadın" diyerek sitemle karşılamıştı.

İbn Cevzî, bu bîata katılan kadınların sayısının 457 olduğunu kaydeder.[993]

٨٤٥- (خ ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله : { **ولا يعْصِينَكَ في معروفٍ**}[الممتحنة: ١٢] إنَّما هو شَرْطٌ شَرَطهُ اللّه للنِّساءِ. أخرجه البخاري.

845- İbn Abbas;

"...Hiçbir ma'rûf işte sana karşı gelmemek..."[994] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu, Allah'ın yalnız kadınlar için ileri sürdüğü bir şarttır."[995]

---

[992] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 78; **Kurtubî**, XVIII, 71; **İbn Kesîr**, VI, 633.

[993] Bkz., **Zâdü'l-Mesîr**, VIII, 246. Hadîsin şerhi için ayrıca bkz., **İbn Hacer**, IX, 628; X, 526-533; XV, 117; **Aynî**, XIX, 230; XX, 273.

[994] Mümtehine, 12.

İZAH

Hadîs-i şerif, *"...Hiçbir ma'rûf işte sana karşı gelmemek..."* şartının, sadece kadınlar için ileri sürüldüğünü beyan etmektedir.

ÖLÜYE AĞLAMAK

Bu cümlenin anlamı hadîslerde *"niyâha"*, yani ölü için feryat etmek diye izah edilir.[996] Yukarıdaki hadîste, bunun sadece kadınlar için ileri sürülen bir şart olduğu şeklindeki ifâde de, bu görüşü doğrular niteliktedir. Çünkü feryât-figan daha çok kadınların işidir. Kaldı ki **Buhârî**, aynı bâbda, **Ümmü Atıyye**'den rivâyet ettiği bîat hadîsinde, **" Rasûlullah (as.) bizi niyâhadan men etti"** cümlesini de kaydeder.

Ölünün arkasından bağırıp çağırmak, Allah'a isyanı çağrıştıracak sözler söylemek, üstünü başını yırtmak isyandır ve haramdır.

Yukarıdaki âyet, daha farklı şekilde de yorumlanmış; bir kadının, mahremi olmayan bir erkekle başbaşa kalmaması, Allah ve Rasûlünün emrettiği her konuda itâatkâr olması diye de tefsir edilmiştir.[997]

---

[995] **Buhârî**, Tefsir, 60/3.

[996] **Müslim**, Cenâiz, 10/33; **İbn Mâce**, Cenâiz, 51/1579.

[997] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 78; **Kurtubî**, XVIII, 72; **İbn Kesîr**, VI, 637; **İbn Hacer**, IX, 632; **Aynî**, XIX, 232.

سورة الصف

57- SAFF SÛRESİ

٨٤٦- (ت ــ عبد الله بن سلام رضي الله عنه) قال : كُنْتُ جالسا في نَفرٍ من أصْحَابِ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَتَذَاكَرُ ، نقولُ : لَوْ نَعْلَمُ أيُّ الأعمال أحَبُّ إلى الله لعملْناهُ ؟ فأنزل الله تعالى { سَبَّح لله ما في السموات وما في الأرض ، وهو العزيز الحكيم ، يا أيُّها الذين آمنوا ، لِمَ تقولُونَ مالا تَفْعَلونَ ؟ كَبُرَ مَقْتا عندَ الله } أي : عَظُمَ { أنْ تقولُوا : مالا تفْعَلُونَ } [الصف:١-٣] فخرجَ علينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقرأها علينا.

أخرجه الترمذي.

846 - Abdullah b. Selâm[998] anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) ashâbından birkaçı ile beraber oturuyordum. Birbirimizle müzakere ediyorduk. Dedik ki:

"- Eğer hangi amelin Allah'a daha sevimli olduğunu bilseydik, mutlaka onu yapardık."

Bunun üzerine Yüce Allah, şu âyeti indirdi:

"Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ı tesbih eder. O, Azîzdir, Hakîmdir. Ey iman edenler, yapmayacağınız bir şeyi niçin söylersiniz? Allah katında en menfur şey, yapmayacağınız şeyi söylemenizdir."[999]

---

[998] **Ebû Yusuf, Abdullah b. Selâm b. el-Hâris el-İsrailî:** ö. 43/663. Meşhur Yahudi âlimlerindendir. Hicretten hemen sonra müslüman olmuştu. Samimi müslümanlardandı. Onu teyid edici mahiyette âyetler nazil olmuştur (bkz., Âl-i İmran, 113-114; Ahkaf, 10). Hz. peygamber, onun cennetlik olduğunu söylemişti. Hz. Ömer döneminde yapılan **Kudüs** ve **Câbiye** fetihlerine katıldı. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki savaşta odundan bir kılıç alıp uzlete çekilmişti. Hz. Peygamber'den 25 hadîs rivâyet etti. Kendisinden Avf b. Malik ve Ebû Burde rivâyet ettiler; Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Medîne**'de vefat etti.

[999] Saff, 1-3.

Sonra Rasûlullah (as.) yanımıza geldi, yeni nâzil olan bu âyetleri okudu.[1000]

İZAH

Yukarıdaki âyetlerin nüzul sebepleri hakkında farklı rivâyetler vardır. Bunların en sahihi, **Tirmizî**'nin rivâyet ettiği yukarıdaki hadîstir. Bunu **Dârimî**[1001], **Ahmed b. Hanbel**[1002], ve **Hâkim**[1003] de rivâyet etmişlerdir.

Diğer bir rivâyete göre de; henüz cihâd farz kılınmadan, müslümanlar, **"Keşke Allah, en sevdiği ameli bize bildirse de onu yapsak!"** demişler, cihâd emri nâzil olunca da bundan hoşlanmamışlar, bunun üzerine de yukarıdaki âyetler nâzil olmuş. Bunları takip eden âyetin meâli de şöyledir:

"Allah, kendi yolunda, kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışmanızı sever."

Başka rivâyetler de vardır, ancak bunların hepsi de, yapmadığını "**yaptım**" diye övünen insanlar hakkındadır.

Bu âyet, yapılan vaadlerin ve verilen sözlerin mutlaka yerine getirilmesini emretmektedir. İnsanın, yapmayacağı bir şeyi söylemesini, Allah, en çok nefret ettiği şeyler arasında saymaktadır. Allah'a verilen sözler, yapılan adaklar da bu cümledendir. Bunların mutlaka yerine getirilmesi gerekmektedir.[1004]

1000 **Tirmizî**, Tefsir, 61/3309.

1001 **Dârimî**, II, 200.

1002 **Müsned**, V, 452.

1003 **Müstedrek**, II, 486.

1004 Bkz., **Taberî**, XXVIII, 84; **Kurtubî**, XVIII, 77; **İbn Kesîr**, VI, 643.

سورة الجمعة

58- CUMA SÛRESİ

٨٤٧- (خ م ت ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال : بيْنما نحن نُصلّي مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم ، إذْ أقْبلَتْ عيرٌ تحْمِلُ طعاما ، فالتفتُوا إليْها ، حتّى ما بَقيَ مع النبي صلى الله عليه وسلم إلا اثنا عَشَرَ رُجلا ، فنزلت هذه الآيةُ **{ وإذا رأَوْا تجارَةً أو لَهْوا انْفضّوا إليها ، وترَكُوك قَائما}** [الجمعة : ١١]. وفي رواية : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **كانَ يخطُبُ قائما ، فجاءتْ عيرٌ من الشَّأم وذكر نحوه** ». وفيه : إلا اثْنا عَشَرَ رجلا ، فيهم : أبو بكرٍ وعمر.

وفي أخرى : إلا اثنا عشر رجلا ، أنا فيهم. أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي.

وفي رواية لمسلم قال : كُنّا معَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم يومَ الْجُمُعَة ، فَقَدمتْ سُوَيْقَةٌ ، فخرجَ الناسُ إليها ، فلم يبق إلا اثْنا عَشَرَ رجلا أنا فيهم ، قال : فأنزل الله **{ وإذا رأَوْا تجارة أو لَهْوا انْفضّوا إليها ، وترَكُوك قائما... }** إلى آخر الآية.

847- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah'la (as.) birlikte namaz kılıyorduk. Birden (Şam'dan) erzak getiren kervan geldi. İnsanlar derhal kervana doğru koştular. Rasûlullah'ın (as.) yanında sadece on iki kişi kalmıştı. Bunun üzerine ***"Onlar, bir ticaret veya eğlence gördüklerinde seni ayakta bırakıp dağıldılar..."***[1005] âyeti nâzil oldu."[1006]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Rasûlullah (as.) ayakta hutbe irâd ediyordu, o sırada Şam'dan bir kervan geldi" denir. Bu rivâyette; "Geride sadece

---

[1005] Cuma, 11.

[1006] **Buhârî**, Cuma, 38; Buyû', 11; Tefsir, 62/2; **Müslim**, Cuma, 11/36; **Tirmizî**, Tefsir, 62/3311.

on iki kişi kalmıştı; bunlar arasında Ebû Bekir ve Ömer de vardı" ifâdesi yer alır.

Diğer bir rivâyette ise: "Geride sadece on iki kişi kalmıştı, ben de onlardandım" denir.

Bunlar **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî'**nin rivâyetleridir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Cuma günü Rasûlullah'la (as.) beraberdik. Küçük bir kervan çıkageldi. İnsanlar ona doğru gittiler. Rasûlullah'ın (as.) yanında sadece on iki kişi kalmıştı, ben de bunlardandım. Bunun üzerine; ***'Onlar bir ticaret veya eğlence gördüklerinde seni ayakta bırakıp dağıldılar'*** âyeti nâzil oldu."

İZAH

Hadîste sözü edilen kervan, **Şam'**dan geliyordu ve **İbn Abbas'**dan gelen rivâyete göre **Abdurrahman b. Avf'**a aitti, başında da **Dıhyetü'l-Kelbî** bulunuyordu.[1007]

"Namaz kılıyorduk" cümlesi, namazı bekliyorduk anlamındadır. Diğer rivâyette de Rasûlullah'ın (as.) ayakta hutbe okuduğu belirtilmektedir. Âyet-i kerîmedeki **"Seni ayakta bırakıp dağıldılar"** cümlesi de bunu te'yid etmektedir.

Rasûlullah'ın (as.) yanında kalan on iki kişinin kimler olduğu hakkındaki rivâyetler farklıdır.[1008]

Bazı rivâyetlerde Rasûlullah'ın (as.); **"Eğer mescidde kalanlar da gitselerdi, vâdi onlara ateş olurdu"** buyurduğu kaydedilir.

Gelen kervan, ashâbın ihtiyacı olan erzakı taşıyordu. Âyette sözü edilen "**eğlence**" ise şudur: Kervanlar, merasimle, davul-zurnalarla karşılanırdı. Bir nevi bayram havası yaşanırdı. Pek çok kişi için bu, seyri zevkli bir eğlence idi.[1009]

1007 **İbn Hacer**, III, 92.

1008 Bkz., **İbn Hacer**, III, 91-94; **Kurtubî**, XVIII, 110.

1009 Bkz., **Taberî**, XXVIII, 104; **İbn Kesîr**, VII, 13.

سورة المنافقين

59- MÜNAFİKÛN SÛRESİ

٨٤٨- (خ م ت ـ جابر رضي الله عنه) قال : غَزَوْنا مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، وقَدْ ثَاب معه ناسٌ من المهاجرين حتى كَثُرُوا ،وكان من المهاجرينَ رجلٌ لَعَّابٌ ، فكَسَعَ أنصاريًا ، فغَضِبَ الأنصاريُّ غضبا شديدا ، حتى تَداعوْا ،وقال الأنصاريُّ : يَال الأنْصَارِ ، وقال المهاجريُّ : يالَ المهاجرينَ ، فَخَرَجَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فقال : **مَا بَال دَعْوَى الجاهلية** ؟ ثم قال : **ما شَأنُهُمْ**؟ فأخبر بكَسْعَة المهاجريِّ الأنصاريِّ ، قال : فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : **دَعُوها** ، **فإنها خبيثةٌ** ، وقال عبدُ اللّه بنُ أُبيِّ بنِ سلولِ : أقَدْ تَداعَوْا علينا ؟ لئن رَجَعْنا إلى المدينة لَيُخْرِجَنَّ الأعَزُّ منها الأذَلَّ ، قال عمر : ألاَ نَقْتُلُ يا نبي اللّه هذا الخبيثَ ؟ - لعبد اللّهَ - فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم : « **لا يَتحَدَّثُ النَّاسُ أنَّهُ كان يَقْتُلُ أصحابَهُ**».

وفي رواية نحوه ، إلا أنه قال : فَأتَى النبيَّ صلى الله عليه وسلم فسَألَهُ القَوَدَ ؟ فقال : **دعُوها** ، **فإنها مُنْتِنَةٌ**... الحديث. هذه رواية البخاري ، ومسلم.

وفي رواية لمسلم قال : اقْتَتَلَ غُلامان : غُلامٌ من المهاجرين ، وغلام من الأنصار،فنادَى المهاجريُّ - أو المهاجرين - : يالَ الْمُهاجرين ، ونادى الأنصاري : يالَ الأنصار ، فخرج النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : **ما هذا** ؟ **دعوى [أهل] الجاهلية** ؟ قالوا : لا يا رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، إلاَّ أنَّ غُلامَيْن اقْتَتَلا ، فكَسَعَ أحدُهما الآخر ، فقال : **لا بأس** ، **ولَينصُرِ الرَّجلُ أخاهُ ظالما، أو مظلوما** ، **إنْ كان ظَالما فلْيَنْهَهُ** ، **فإنَّهُ له نصْرٌ** ، **وإن كان مظْلوما** ، **فلْيَنْصُرْهُ**.

وأخرجه الترمذي بنحوه ، وفي أوله ، قال سفيانُ : يَرَوْنَ أنَّها غزوة بني الْمُصْطَلِق.
وفي آخرها : **لا يتحدَّثُ النَّاسُ أنَّ مُحمَّدا يقْتلُ أصْحابَهُ**.

وقال غيرُ عَمْرو بن دينار : فقال لَهُ ابْنه عبدُ اللّه بنُ عبد اللّهِ : لا تَنْقَلِبُ حتّى تُقِرّ : أنّك الذليل، ورسولُ اللّهِ : العزيزُ، فَفَعَلَ.

848- Câbir anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte (Müreysi') savaşına gitmiştik. Muhacirlerden birçok insan da Rasûlullah'ın (as.) yanında toplanmıştı; onlar çok kalabalık bir yekün teşkil etmişlerdi. Muhacirlerden şakacı bir adam vardı. Bu adam, Ensârdan birinin kıçına vurmuştu. Ensârdan olan zat, buna son derece sinirlenmişti. (iş o derece ileri gitti ki) sonunda karşılıklı yardım çağrıları başladı. Ensardan olan zat;

"- Ey Ensâr, yetişin!.." diye feryat ederken, muhacir de;

"- Ey Muhacirler, yetişin!.." diye bağırıyordu.

Bu sesleri duyan Hz. Peygamber dışarı çıktı ve;

"- Nedir bu câhiliyet çağrıları?" dedi. Sonra (onları görünce);

"- Ne oluyor, bunlara?" dedi.

Kendisine bir Muhacirin, Ensârdan birinin kıçına vurduğu (hâdisenin bu yüzden ileri geldiği) söylendi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Bu çağrıları bırakın! Çünkü o, çok çirkin bir şeydir" buyurdu.

Abdullah b. Übey b. Selûl şöyle dedi:

"- Şunlar, biz Medînelilerin üzerine baş kaldırmak mı istiyorlar? Hele bir Medîne'ye dönelim, o zaman şerefli olan, alçak olanı mutlaka Medîne'den çıkaracaktır."

Hz. Ömer dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, şu habîsi -Abdullah'ı- hâla öldürmeyelim mi?"

Rasûlullah (as.) :

"- Hayır! O zaman insanlar; *'Muhammed kendi arkadaşlarını öldürüyor'* diye konuşurlar."[1010]

[1010] **Buhârî**, Menakıb, 8; Tefsir, 63/5,7; **Müslim**, Birr, 16/62; **Tirmizî**, Tefsir, 63/3315.

RİVÂYETLER

Buna benzer diğer bir riâyette de şu farklılık vardır:

"Adam, Hz. Peygamber'e gelip kısas istedi. Hz. Peygamber:

"- Bu câhîliyet çağrılarını bırakın! Çünkü bunlar, çirkin şeylerdir" buyurdu.

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Biri Muhacirlerden, diğeri Ensârdan iki genç dövüştü. Muhacir olan;

"- Ey Muhacirler, yetişin!.." diye feryat etti. Ensardan olan da;

"- Ey Ensâr, yetişin!.." diye bağırdı.

(Bağrışmaları duyan) Rasûlullah (as.) dışarı çıktı ve;

"- Nedir bu? Câhiliyet ehlinin davası mı?" dedi.

Dediler ki:

"- Hayır ey Allah'ın Rasûlü, sadece iki genç dövüştü, biri diğerinin kıçına vurdu."

Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"- Bunda beis yok. İnsan ister zâlim olsun, ister mazlum, din kardeşine yardım etsin! Eğer zâlimse ona engel olsun; şüphesiz bu onun için yardımdır. Şâyet zulme uğramışsa, ona yardımcı olsun!"

Tirmizî de bu hadîsin benzerini rivâyet etti. Bu rivâyetin başında; **Süfyan**'dan naklen, "Bunun Benû Müstalik gazâsı olduğunu rivâyet ettiler" cümlesi yer alır.

Sonunda da;

"- Hayır! Sonra insanlar, *'Muhammed kendi arkadaşlarını öldürüyor'* derler" cümlesi vardır.

Amr b. Dînar'dan başkası da şöyle dedi:

"Ona (Abdullah b. Übeyy'e), oğlu Abdullah b. Abdullah dedi ki:

"- Alçağın bizzat kendin, şereflinin de Rasûlullah (as.) olduğunu ikrâr etmeden (Medîne'ye) giremezsin!"

O da bunu ikrâr etti."

İZAH

Söz konusu münakaşayı başlatanlar, Muhacirlerden **Cahcâh b. Kays el-Gifarî** [1011] ile Ensârdan **Sinan b. Vebere el-Cühenî**'dir.[1012]

Cahcâh, Hz. Ömer'e ücretle hizmet ediyordu. Kendisi **Bîatu'r-Rıdvan** ehlindendir.

Hâdise hicrî 5 veya 6. yılda **Benû Müstalik**, diğer adıyla **Müreysi'** gazası esnasında cereyan etmiştir. Bundan sonra gelecek olan hadîste de görüleceği üzere sadece **Tirmizî**'nin bir rivâyetinde **"Tebük gazası"** kaydı görülmektedir ki, muhtemelen bu, ravînin yanılmasıdır. Çünkü aynı hadîsi **Buhârî** ve **Müslim** muhtelif vecihlerle rivâyet etmişler, **Tirmizî** de başka tariklerle rivâyette bulunmuştur. Bu rivâyetlerde bazen **Benû Müstalik** gazası diye açıkça belirtilirken, bazen de **"bir gazada"** diye mutlak bir ifâde kullanılmaktadır. Hâdiseye sebep olan **Cahcâh** ve **Sinân**'ın biyografilerinden bahseden kaynaklar da, olayın **Benû Müstalik** gazasında cereyan ettiğini kaydetmektedirler.

Bu ve bundan sonra gelecek olan hadîs, **Münafikûn** sûresinin nüzûl sebebini anlatmaktadır.

Münafıkların reisi **Abdullah b. Übeyy** ve arkadaşları, cihâd değil, sadece ganimet arzusuyla Hz. Peygamber'le birlikte **Müreysi'** gazasına çıkmışlardı. Ashâb, bu savaşta su tedarikinde sıkıntıya maruz kalmıştı. Savaş sona erince **Abdullah b. Übeyy**'in dostu ve **Cüheyne** kabilesinden **Sinan** adında biri ile **Gifar** kabilesinden **Hz. Ömer**'in ücretlisi **Cahcâh** arasında su yüzünden münakaşa çıktı. Münakaşa kısa zamanda kızıştı ve sonunda **Sinan** Ensârı, **Cahcâh** da Muhacirleri yardıma çağırdı. Olay Hz. Peygamber'in müdahalesi ile yatışmasına rağmen, **İbn Übeyy** bu olayı fırsat bilerek ortalığı karıştırmağa başlamıştı. Şöyle diyordu:

"- Bizimle müslümanların durumu, eskilerin *'besle kargayı oysun gözünü'* sözlerine benziyor. Bu âkıbeti, siz kendiniz hazırladınız. Onları evinizde barındırdınız, malınızla beslediniz.

[1011] Hayatı için bkz., **İsâbe**, I, 518; **Usd**, I, 365.

[1012] Hayatı için bkz., **İsâbe**, III, 190; **Üsd**, II, 463.

Sonunda onlar güçlendiler, siz sayıf kaldınız. Eğer siz onlara yiyecek vermezseniz, Muhammed'in etrafındakiler dağılırlar. Şâyet Medîne'ye dönersek, şerefli olan bizler, alçakları oradan mutlaka çıkaracağız."

Henüz genç bir delikanlı olan ve Ensâr cemâati arasında bulunan **Zeyd b. Erkam** dayanamaz:

"- **Vallahi alçak sensin!..**" diye gürler ve hemen Rasûlullah'ı (as.) haberdar eder. Münafık **İbn Übeyy**'in müslümanları birbirine kırdırmak için insanları kışkırtması, mü'minleri fevkalade rahatsız etmiş, **Hz. Ömer**, boynunu vurmak için Rasûlullah'tan (as.) izin istemiş, ama Hz. Peygamber haklı bir gerekçe ile ona izin vermemişti.

Hadîsin sonunda **Abdullah b. Übeyy**'in oğlu **Abdullah**'ın fevkalade önemli bir hareketine şahit oluyoruz. **Abdullah**, babasının aksine samimi bir mü'mindi. Nitekim babasının, Rasûlullah (as.) hakkındaki sözleri o kadar ağrına gitti ki, savaş dönüşü babasını **Medîne**'ye sokmadı:

"- **Şerefliler, alçakları Medîne'den çıkaracak demiştin. Alçak sensin, şerefli olan da Allah'ın Rasûlüdür. Bunu ikrar etmeden ve Rasûlullah'ın (as.) izni olmadan asla Medîne'ye giremezsin!"**

İbn Übeyy, ancak Hz. Peygamber'in izni ile **Medîne**'ye girebilmiştir.

Taberî'den gelen diğer bir rivâyete göre **Abdullah**, Rasûlullah'a (as.) gelip der ki:

"- **Ey Allah'ın Rasûlü; babam, Allah ve Rasûlüne eziyet etti. Müsaade et, onu ben öldüreyim."**

Hz. Peygamber ise:

"- **Hayır, sakın babanı öldürme!**" karşılığını verir.

Bir müddet sonra **Abdullah** tekrar gelir, aynı şeyi söyler, Rasûlullah (as.) yine izin vermez. **Abdullah** der ki:

"- **Vallahi kabilemizde, babasına benden daha bağlı bir genç yoktur. Onu bir başkasına öldürtmenizden korkuyorum; ben, babamın katilinin serbest dolaşmasına dayanamayıp kâfir olan babam için mü'mini öldürmekten ve bu yüzden cehenneme girmekten endişe ediyorum."**

Rasûlullah (as.) şöyle der:

"- Korkma! Biz ona yumuşak davranacağız ve yanımızda olduğu müddetçe kendisine güzel muamele edeceğiz."[1013]

٨٤٩- (خ م ت ــ زيد بن أرقم رضي الله عنه) قال: خرجْنا مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم في سَفَرٍ - أصَابَ الناسَ فيه شدَّةٌ - فقال عبْدُ اللّه بنُ أُبَيّ: لا تُنْفقُوا على من عنْد رسول اللّه صلى الله عليه وسلم حتى يَنْفَضُّوا من حوْله وقال لئن رَجعنا إلى المدينة لَيُخْرِجَنَّ الأعزُّ منها الأذلَّ، قال: فأتَيْتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم فأخْبَرْتُهُ بذلك فأرسلَ إلى عبد اللّه بن أُبيّ ، فسألَهُ؟ فاجْتَهَدَ يمينَهُ ما فَعلَ فقالوا: كَذَبَ زيْدٌ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: فوقَعَ في نفْسِي مِمَّا قالوا شدَّةٌ حتى أنزل اللّهُ تصديقي { **إذا جاءكَ المنافقون** } [المنافقون : ١] قال : ثم دعاهم النبيُّ صلى الله عليه وسلم لِيستَغفرَ لهم، قال : فلَوَّوْا رءوسهم،وقوله : { **كأنهم خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ** } قال : كانوا رجالا أجْمَلَ شيْء.

وفي رواية أن زيدا قَالَ : كُنْت في غزاة فسمعتُ عبد اللّه بن أُبَيّ يقولُ - فذكره نحوه - قال : فذكرتُ ذلك لِعَمِّي - أو لِعُمَر - فذكر ذلك رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فدعاني فحدَّثْتُهُ ، فأرسل إلى عبد اللّه بن أُبيّ وأصحابه ، فحلفُوا ما قالوا ، فصدَّقَهُمْ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، وكذَّبني، فأصابني غَمٌّ لم يُصِبْني مثله قط ، فجلستُ في بيتي ، وقال عَمِّي : ما أردْتَ إلى أنْ كَذَّبَكَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ومَقَتَكَ ؟ فأنزل اللّهُ عز وجل { **إذا جاءكَ المنافقون - إلى قوله - لَيُخْرِجَنَّ الأعزُّ منها الأذلَّ** } [المنافقون : ١- ٨] فأرسل إليَّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فَقرأهَا عليَّ ثم قال : **إنَّ اللّهَ قد صَدَّقَكَ**. أخرجه البخاري ،ومسلم.

وللبخاري أيضا ، قال: لما قال عبد اللّه بن أُبي: لا تُنْفقُوا عَلى من عندَ رسول اللّه،وقال أيضا: لئن رَجَعْنا إلى المدينة أخبرتُ به النبيَّ صلى الله عليه وسلم فلامَني الأنصارُ،وحلفَ عبدُ اللّه ابن أُبَيٍ ما قال ذلك فرجعتُ إلى المترل ، فنمتُ فأتاني رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم

1013 **Taberî**, XXVIII, 116.

فأتيته فقال: **إنَّ اللّه قد صَدَّقَكَ** فنزلت: **{هم الذين يقولُونَ لا تُنْفقُوا على من عِند رسولِ اللّه حتى يَنفضُّوا}** [المنافقون : ٧].

وأخرجه الترمذي مثل الرواية الثانية ، ونحو الرواية الثالثة التي أخرجها البخاري،وقال : « **في غزوة تبوكَ** ».

وفي رواية أخرى له قال : غزونا مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، وكان معنا أُناسٌ من الأعراب ، فكُنّا نَبْتَدِرُ الماءَ ، وكان الأعرابُ يَسْبِقوننا إليه ، فسبق أعرابيٌّ أصحابَهُ ، فيسبق الأعرابيُّ، فَيمْلأُ الحوضَ ، فيجعلُ حَوْلَه حجارَة ، ويجعل النِّطْعَ عليه ، حتى يَجيء أصحابه قال : فأتى رَجُلٌ من الأنصارِ أعرابيًا ، فأرْخى زمام ناقته لتشربَ فأبى أن يدعه ، فانتزع قباض الماء فرفع الأعرابي خشبة ، فضرب بها رأْس الأنصاريِّ ، فَشَجَّهُ فأتى عبدَ اللّه بن أُبي رأسَ المنافقين فأخبرهُ – وكان من أصحابه – فَغَضبَ عبدُ اللّه بنُ أُبي، ثم قال: لا تُنْفقُوا على من عند رسول اللّه حتى ينفضوا من حوله – يعني الأعراب– وكانوا يحضُرُون رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم عند الطَّعام قال عبْدُ اللّه : إذا انفضوا من عند محمد ، فائتُوا محمدا ، فَليأْكُلْ هو ومن عندهُ، ثم قال لأصحابه : لئن رجعتم إلى المدينة لئن رَجَعْنا إلى المدينة لَيُخْرِجِ الأعزُّ منها الأذلَّ ، قال زيدٌ : وأنا رِدْفُ عمّي – فسمعتُ عبد اللّه ، فأخبرتُ عمي ، فانطلقَ فَأخبَرَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فأرسل إليه رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فحلف وجَحَد ، قال : فصَدَّقَهُ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ،وكذَّبني ، قال : فجاءَ عمي إليَّ فقال : ما أردْتَ إلى أنْ مَقَتَكَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم وكذَّبكَ، والمسلمونَ ، قال : فوقعَ عليَّ من الهمِّ ما لم يَقعْ على أحد ، قال : فبينما أنا أسيرُ مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فَعَرَكَ أُذُني وضحكَ في وجهي فما كان يَسُرُّني أنَّ لي بها الخُلدَ في الدنيا ، ثم إنَّ أبا بكرٍ لَحقَني ، فقال : ما قال لك رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قلتُ : ما قال شيئا ، إلا أنَّهُ عركَ أُذُني ، وضَحكَ في وجهي ، فقال : أبْشرْ ، ثم لحقني عمر ، فقلتُ له مثل قَوْلي لأبي بكر ، فلما أصبحنا قَرَأ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم سورة المنافقين.

849- Zeyd b. Erkam anlatıyor:

"Hz. Peygamber'le birlikte bir sefere çıkmıştık. Bu seferde insanlar (susuzluktan) sıkıntıya maruz kaldılar. Abdullah b. Übeyy dedi ki:

"- Allah Rasûlünün yanında bulunanlara nafaka vermeyin ki, O'nun etrafından dağılsınlar."[1014] Sonra da;

"- Hele bir Medîne'ye dönelim, o zaman, şerefli olan, alçak olanı Medîne'den çıkaracaktır" dedi.

Ben hemen Hz. Peygamber'e gittim ve bunu O'na haber verdim. Rasûlullah (as.) Abdullah b. Übeyy'e adam gönderip bunu kendisine sordu. İbn Übeyy, ısrarla yenim ederek böyle söylemediğini iddia etti. İnsanlar:

"- Zeyd, Rasûlullah'a (as.) yalan söyledi" dediler.

Onların söyledikleri sözlerden dolayı içime bir sıkıntı düştü. Sonunda Allah;

"Münafıklar sana geldiği zaman..."[1015] âyetini göndererek beni doğruladı. Sonra Hz. Peygamber, mağfiret dilemek için onları çağırdı. Onlar ise başlarını eğdiler (geçip gittiler).

Zeyd;

"Sanki onlar, elbise giydirilmiş keresteler gibidirler"[1016] âyeti hakkında;

"Onlar, yakışıklı adamlardı" dedi.[1017]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Zeyd şöyle dedi:

"Bir savaşta bulunuyordum. Abdullah b. Übeyy'in söylediklerini -yukarıdaki sözünü aynen kaydeder- duydum. Bunu amcama, veya

---

[1014] Bu söz, Münafikûn, 7. âyette ifâde edilmektedir.

[1015] Münafikûn, 1.

[1016] Münafikûn, 4.

[1017] **Buhârî**, Tefsir, 63/1-3; **Müslim**, Sıfatu'l-Münafikîn, 1; **Tirmizî**, Tefsir, 63/3312-3313.

Ömer'e[1018] anlattım. O da Rasûlullah'a (as.) söyledi. Hz. Peygamber beni çağırdı, ben de gidip anlattım. Bu sefer Abdullah b. Übeyy ve arkadaşlarına adam gönderip (sordu). Onlar, yemin ederek böyle bir şey söylemediğini iddia ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) onların sözlerini doğru kabul etti ve beni yalanladı.

Bu durum beni öyle üzdü ki, asla daha önce böyle bir üzüntü duymamıştım. Artık evime kapanmıştım. Amcam da;

"- Ne zorun vardı da, Rasûlullah'ın (as.) seni yalanlamasına ve sana kızmasına sebep oldun?" dedi.

Sonra Yüce Allah, şu âyetleri indirdi:

"Münafıklar sana geldikleri zaman, **'Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederiz'** *derler..."*[1019]

Bu âyetler nâzil olunca Hz. Peygamber bana haber gönderdi. (Huzuruna vardığım zaman) bu âyetleri bana okudu, sonra şöyle dedi:

"- Yüce Allah seni doğruladı."

Bu rivâyetler, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Abdullah b. Übeyy;

"- Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunanlara bir şey vermeyin ki, etrafından dağılsınlar. Yemin olsun ki, eğer Medîne'ye dönersek, şerefli olan, alçağı Medîne'den çıkaracaktır" deyince, bunu Rasûlullah'a (as.) haber verdim.

Ensâr, beni bundan dolayı kınadı. Abdullah b. Übeyy de böyle demediğine dair yemin etti. Ben de kaldığım yere döndüm ve yattım.

[1018] Hadîste **"amcam veya Ömer"** şeklindeki tereddütlü ifâde, **Buhârî**'nin sadece buradaki rivâyetinde görülmektedir. Diğer tarîklerinde kesin bir ifâde ile"**amcam**" denmektedir. **Zeyd**'in amcası **Sâbit b. Kays**'tır. Ancak hadîste **Zeyd**'in '**amcam**' diye işaret ettiği kişinin **Sa'd b. Ubâde** olduğu rivâyet edilmiştir. **Sa'd, Zeyd**'in hakiki amcası değil, **Zeyd**'in mensubu bulunduğu **Hazrec** kabilesinin reisidir. **Zeyd** de, reisi olması hasebiyle **Sa'd**'ı "**amcam**" diye tavsif etmiştir. Bkz., **İbn Hacer**, VIII, 494.

[1019] Münafikûn, 1-9.

(Bir müddet sonra), Rasûlullah'ın (as.) elçisi bana geldi. (Kalkıp) Hz. Peygamber'in huzuruna gittim. Buyurdular ki:

"- Hakikat şu ki, Allah seni doğruladı. ***'Onlar, Rasûlullah'ın yanında bulunanlara nafaka vermeyin ki, dağılsınlar, diyorlar...'***[1020] **âyeti nâzil oldu."**

Tirmizî'nin rivâyeti de, yukarıda geçen ikinci rivâyete benzemektedir.

Buhârî'nin az önce geçen rivâyetine benzer bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyette "**Tebük gazâsında**" diye farklı bir ifâde yer almaktadır.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte savaşa gittik. Aramızda bedevîler de vardı. (Bir su görünce) suya koşardık, ama bedevîler bizi geçerlerdi. Bir bedevî, arkadaşları ile yarış yaptı. Bedevî onları geçiyor, bir havuz yapıyor, etrafını taşla çeviriyor, orayı su ile dolduruyor ve arkadaşları gelinceye kadar üzerini bir deri ile örtüyor.

Ensârdan bir adam, bedevînin yanına gitti. Su içmesi için devesinin yularını bıraktı. Bedevî ise ona engel oldu. Bunun üzerine o da su bendini bozdu. O zaman bedevî, bir odun alıp Ensârdan olan adamın kafasına vurdu ve başını yardı. Ensarî zat, münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'in yanına gitti ve ona meseleyi anlattı. Kendisi zaten onun arkadaşlarındandı. Abdullah b. Übeyy kızdı ve dedi ki:

"- Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunanlara -yani bedevilere- yardım etmeyin ki, etrafından dağılsınlar..."

Bedevîler, yemek zamanı Rasûlullah'ın (as.) etrafında toplanıyorlardı."

Sonra Abdullah b. Übeyy şöyle der:

"- Onlar Muhammed'in yanından ayrıldıkları zaman, Muhammed'e yiyecek götürün. Kendisi ve yanında bulunan arkadaşları yesin."

Sonra tekrar arkadaşlarına dedi ki:

[1020] Münafikûn, 7.

"- Eğer Medîne'ye dönerseniz, şerefli olan, alçak olanı mutlaka oradan çıkarsın!"

Zeyd rivâyetine şöyle devam eder:

"Ben, amcamın arkasında bulunuyordum. Abdullah'ın sözlerini duydum. Amcama haber verdim. Amcam da gidip Rasûlullah'a (as.) haber verdi. Hz. Peygamber, İbn Übeyy'e adam gönderip sordu. O da yemin ederek inkâr etti. Rasûlullah (as.) da onu doğruladı, beni yalanladı. Bunun üzerine amcam yanıma geldi, dedi ki:

"- Rasûlullah'ın (as.) ve müslümanların sana kızmalarına ve seni yalanlamalarına sebep olmaya ne gerek vardı?"

Bu durum üzerine içime öyle bir sıkıntı çöktü ki, hiç kimse böyle bir keder duymamıştır. O kadar ki, sefer esnasında Rasûlullah'la (as.) birlikte yol alırken, üzüntüden başım titriyordu. Birden Hz. Peygamber yanıma gelip kulağımı okşadı ve yüzüme gülümsedi. Bana dünyada ebedî bir hayat verilseydi, bu kadar sevinmezdim. Sonra Ebû Bekir bana yetişti ve:

"- Rasûlullah (as.) sana ne dedi?" diye sordu.

"- Bir şey demedi, yalnız kulağımı okşadı ve yüzüme güldü" dedim.

"- Öyleyse müjde!" dedi.

Sonra Ömer yanıma geldi, Ebû Bekir'e söylediklerimin aynını ona da söyledim.

Sabah olunca da Rasûlullah (as.), Münakifûn suresini okudu."

İZAH

Bu hadîs de yine **Münafikûn** sûresinin nüzulu ile ilgilidir ve aynı olay hakkında bazı farklı bilgiler vermektedir.

Önce bu gazada nâzil olan **Münafikûn** suresinin, ilgili âyetlerini meâlen kaydedelim:

"Münafıklar sana geldiklerinde şöyle dediler: **'Şehadet ederiz ki, sen muhakkak Allah'ın Peygamberisin.'** *Allah da biliyor ki, sen gerçekten O'nun Peygamberisin. Bununla beraber Allah şahittir ki, münafıklar kesinlikle yalan söylüyorlar.*

Yeminlerini kalkan edindiler de, Allah yolundan yüz çeviriyorlar. Onlar ne kötü iş yapıyorlar.

Onlar, görünüşte önce iman ettiler, ama sonra küfrettiler. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir; artık onlar anlamazlar.

Sen onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuştukları zaman da sözlerine kulak verirsin. Fakat onlar, elbise giydirilmiş keresteler gibidirler. Her gürültüyü aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandırlar. Bu yüzden onlardan sakın! Allah kahretsin onları!.. Nasıl da haktan çevriliyorlar!

Onlara; **'Gelin, Allah'ın Rasûlü sizin için mağfiret dilesin'** *dendiği zaman başlarını bükerler, bakarsın ki kibirlenerek yüz çeviriyorlar.*

Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları asla bağışlamaz. Allah fasıkları hidâyete erdirmez.

Onlar öyle insanlardır ki; **'Rasûlullah'ın (as.) yanındakilere harcayıp yedirmeyin ki, etrafından dağılsınlar'** *diyorlar. Halbuki yerlerin ve göklerin hazineleri hep Allah'ındır, fakat münafıklar anlamazlar.*

Onlar diyorlar ki; **'Şâyet Medîne'ye dönersek, şerefliler alçakları oradan çıkaracaktır'** *Halbuki bütün izzet ve şeref Allah'ındır, Rasûlünündür, mü'minlerindir. Fakat münafıklar bilmezler."*[1021]

Bu âyetler, münafıkları gâyet açık bir şekilde tasvir etmektedir.

Hadîste sözü edilen olayda, münafıkların reisi **Abdullah b. Übeyy,** müslümanlar arasında fitneye yol açacak her fırsatı istismar ederek kullanır. Bir taraftan **Medîneli** Ensâra, **"Hz. Muhammed'e ve muhacirlere erzak yardımını kesmelerini"** söylüyor. Böylece muhacirlerin, Hz. Peygamber'in etrafından dağılacaklarını ümid ediyor. Ancak diğer taraftan da Muhacirler Rasûlullah'ın (as.) etrafından ayrılınca, **"Hz. Muhammed'e ve yanındaki birkaç kişiye yemek götürün yesinler"** diyor. Böylece **"Peygamber karnını doyuruyor, ancak Muhacir arkadaşlarını aç bırakıyor"** diyerek istismar edecek, tekrar ortalığı karıştırmaya çalışacak. Sonra da Rasûlullah'ı (as.) kastederek, **"Medîne'ye vardığımızda şerefli olan**

[1021] Münafikûn, 1-8.

bizler, alçakları, yani Rasûlullah (as.) ve arkadaşlarını oradan atacağız" diyor.

Başta baş münafıkın oğlu **Abdullah** olmak üzere **Hz. Ömer** ve diğer pek çok sahabi, **İbn Übeyy**'in öldürülmesi için Rasûlullah'tan (as.) izin istiyor, ancak Hz. Peygamber izin vermiyor. **Taberî**'nin kaydettiğine göre Rasûlullah (as.);

"- O, namaz kılıyor mu?" diye soruyor.

"- Kılıyor, ama onun namazında hayır yoktur" cevabını alınca;

"- Ben namaz kılanlara el uzatmaktan men edildim, namaz kılanlara el uzatmaktan men edildim" buyuruyor.[1022]

Sonra Rasûlullah (as.), onları çağırıp kendileri için istiğfarda bulunmayı teklif ediyor. Âyet-i kerîmede de ifâde edildiği üzere, onlar bunu gururlarına yedirememişler, alaylı bir tavırla başlarını sallamışlar ve dönüp gitmişler. Ensardan bazılarının;

"- Rasûlullah'a (as.) git, senin için istiğfarda bulunsun" şeklindeki telkinlerine **İbn Übeyy** şu karşılığı verir:

"- İman etmemi istediniz, ettim. Zekât vermemi istediniz, verdim. Bir Muhammed'e secde etmediğim kaldı."[1023]

Bunun üzerine; ***"Sen onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de fark etmez. Allah onları asla bağışlamayacak"*** âyeti nâzil oldu.

Bu âyet, münafıklara istiğfar konusunda son nâzil olan âyettir. Daha önce, ***"Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen, Allah onları affetmeyecek"***[1024] âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.); **"Yetmişten de çok mağfiret dilerim"** buyurmuştu. **Münafikûn** suresindeki âyetle de, onlar için yapılan istiğfarın hiç bir değeri olmadığı ifâde edilmiştir.

٨٥٠- (ت ـــ ***ابن عباس*** رضي الله عنهما) قال : من كان مالٌ يُبَلِّغُهُ حَجَّ بيْتِ ربِّه أوْ يَجِبُ عليه فيه زكاةٌ ، فلم يفعل، سألَ الرَّجعَةَ عند الموت ، فقال رجلٌ : يا بنَ عبَّاسٍ ، اتَّق

[1022] **Taberî**, XXVIII, 114.

[1023] **Taberî**, XXVIII, 110.

[1024] Tevbe, 80.

اللّهَ ، فإنما يسألُ الرجعةَ الكفّارُ ، قال : سأتْلو عليكَ بذلك قرْآنا { يا أيُّها الّذينَ آمنُوا لا تُلْهِكُم أمْوالُكُم ولا أولادُكم عن ذكْرِ اللّه ،ومَنْ يفْعلْ ذلكَ ، فأُولئكَ هُمُ الخاسِرُون ، وأنْفِقُوا ممّا رزقْناكم مِنْ قَبلِ أن يأْتيَ أحدَكُمُ الْموتُ ، فيقولَ ، ربِّ ، لولا أخَّرْتني إلى أجلٍ قريبٍ ، فأصَّدّقَ وأكُنْ منَ الصَّالحينَ ؟ ولَنْ يُؤخرَ اللّهُ نفسا إذا جاءَ أجلُها ، واللّهُ خبيرٌ بما تَعْملُون } [المنافقون : ٩- ١١] قال : فما يُوجِبُ الزَّكاةَ ؟ قال: إذا بلَغ المالُ مائتين فصاعدا ، قال : فما يوجِبُ الحجَّ ؟ قال : الزَّادُ والبعيرُ. أخرجه الترمذي.

وفي رواية له عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم بنحوه ، قال : والأول أصح.

850- İbn Abbas şöyle dedi:

"Kimin, Rabbinin evini haccetmesine yetecek kadar veya kendisine zekât vâcib olacak kadar malı olur da (bu farzları) yerine getirmezse, ölüm anında tekrar hayata dönmeyi ister."

Bir adam dedi ki:

"- Ey İbn Abbas, Allah'tan kork! Tekrar (dünya) hayatına dönmeyi ancak kâfirler ister."

İbn Abbas şu cevabı verdi:

"- Sana cevap olarak şu Kur'ân âyetini okuyacağım:

"Ey iman edenler; mallarınız, çoluk-çocuğunuz sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın! Kim bunu yaparsa hüsrana uğrar.

Sizden birine ölüm gelmeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın ki, ölüm geldiği zaman;* 'Ey Rabbim, ne olur ölümümü biraz geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam!' *demesin!

Allah, eceli gelen kimseyi asla geciktirmez. Yüce Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."[1025]

RİVÂYETLER

Tirmizî'nin, yine İbn Abbas'dan buna benzer bir rivâyeti daha vardır. Ancak **Tirmizî**, ilk rivâyetin daha sahih olduğunu söyler.

[1025] Münafikûn, 9-11. Hadîsi, **Tirmizî**, Tefsir, 63/3316'de rivâyet etmiştir.

İZAH

Tekrar dünyaya dönmekten maksat, uhrevî sorumluluğu gördükten sonra dünyaya dönüp Allah'ın istediği bir hayatı yaşamak ve ebedî mutluluğu kazanmak arzusudur.

İbn Abbas, hac ve zekât emrini yerine getirmeyen mü'minlerin, bu arzuyu duyacağını söyleyince, kendisine, **"Dünyaya sadece kâfirler dönmek ister"** diye itiraz edilmiş, o da bu itiraza yukarıdaki âyetlerle cevap vermiştir.

İlk âyette geçen "**Allah'ın zikrinden alıkoymasın!**" cümlesi, hac ve zekâttan alıkoymasın diye tefsir edilmiştir.[1026] Bu âyet, beş vakit namaz ve bütün ilâhî emirler diye de yorumlanmıştır.

İkinci âyet ise, hac, zekât gibi her türlü ibâdet için şartlar tahakkuk ettiğinde mutlaka edâ edilmesine, asla tehir edilmemesine delâlet etmektedir.[1027]

Bu hadîsi **Ebû Cennâb el-Kelbî, Dahhâk b. Müzâhim**'den, o da **İbn Abbas**'dan rivâyet etmektedir. **Tirmizî, Ebû Cennâb**'ın hadîste kuvvetli olmadığını söylemektedir. **Dahhâk**'ın **İbn Abbas**'dan rivâyeti de munkatıdır. Dolayısıyla hadîs zayıftır.

[1026] **Kurtubî**, XVIII, 129.

[1027] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 117; **İbn Kesîr**, VII, 24.

سورة التغابن

60- TEĞÂBUN SÛRESİ

٨٥١- (خ ـ **علقمة بن قيس** رحمه الله) قال : شهدنا عند عبد الله بن مسعود - رضي الله عنه- وعرَضَ المصاحفَ ، فأتى على هذه الآية : { ومن يُؤمنْ بالله يَهْد قلْبَهُ } [التغابن : ١١] قال: هي الْمصيباتُ تُصيبُ الرَّجُل ، فيعلم أنها من عند الله ، فيُسلّمُ ويَرْضى. أخرجه البخاري.

851- Alkame b. Kays anlatıyor:

"Abdullah b. Mes'ud'un huzurunda bulunuyorduk. O, Kur'ân okudu. ***'Hiç bir musibet, Allah'ın izni olmadan gelmez. Kim Allah'a iman ederse, Allah da onun kalbine hidâyet verir'***[1028] âyetine gelince şöyle dedi:

"Bunlar, insanın başına gelen belâlardır. İnsan, bunun Allah'tan olduğunu bilir, teslimiyet ve rıza gösterir."[1029]

İZAH

Müellifimizin **Buhârî**'den aldığı bu hadîsin, matbû **Buhârî** nüshasındaki metni şöyledir:

هو الّذى إذا أصابَتْهُ مُصيبَةٌ رَضيَ و عَرَفَ أنّها من اللّه.

"O, kendisine bir musibet geldiğinde rıza gösteren ve bunun Allah'tan geldiğini bilen insandır."

Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği bu hadîsi **Taberî** vasleder.[1030] **İbn Hacer** de muhtelif tarîklerini kaydeder.[1031]

Yukarıda geçen âyetin tamamı, meâlen şöyledir:

1028 Teğabün, 11.

1029 **Buhârî**, Tefsir, 64/1.

1030 **Taberî**, XXVIII, 123.

1031 **İbn Hacer**, IX, 649.

"Allah'ın izni olmadan hiç bir musibet başa gelmez. Kim Allah'a iman ederse, Allah onun kalbine hidâyet verir. Allah her şeyi bilir."

Âyette geçen "**kalbine hidâyet verir**" cümlesi hakkında farklı tefsirler yapılmıştır.

1- Yukarıdaki hadîste ifâde edildiği üzere mü'min, her şeyin Allah'tan geldiğini bilir. Allah da onun kalbine teslimiyet, sabır ve şükür ihsan eder. Böylece belâya maruz kalınca sabreder, nimete mazhar olunca şükreder.

2- Kalbine, imanda sebât ihsan eder.

3- Kalbinde kesin bir kanâat halk eder. Bu sayede insan bilir ki, takdir edilen hiçbir şey geri çevrilemez, takdir edilmeyen de asla başa gelmez.

4- Gerçek imana sahip olanlara, sünnete uymayı da nasip der.[1032]

٨٥٢- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) سُئِلَ عن هذه الآية { **يا أيُّها الذين آمنوا ، إنَّ من أزواجِكم وأولادكُم عَدُوًّا لكم فَاحذَروهم** } ؟ [التغابن : ١٤] قال : هؤلاء رجالٌ أسلموا من مكة، وأرادوا أنْ يأتوا النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فأبي أزواجُهُمْ وأولادُهم أنْ يَدَعُوهم أن يأتُوا النبي صلى الله عليه وسلم ، فلما أتَوْا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم رأَوْا النَّاسَ قد فَقُهُوا في الدين ، هَمُّوا أنْ يُعاقبوهُم ، فأنزل الله عز وجل { **يا أيُّها الذين آمنوا ، إنَّ من أزواجِكم وأولادكُمْ عَدُواً لكم فاحذَروهم...** } الآية. أخرجه الترمذي.

852- İbn Abbas'a:

"Ey iman edenler, bilin ki hanımlarınız ve çocuklarınızdan bir kısmı size düşmandır"[1033] âyeti soruldu. Şu cevabı verdi:

"- (Burada sözü edilen) insanlar, Mekke'de müslüman olmuşlar, Rasûlullah'ın (as.) yanına gitmek istemişler, ancak hanımları ve çocukları Hz. Peygamberin yanına gitmelerine izin vermek

---

[1032] Bkz., **Kurtubî**, XVIII, 139; **İbn Kesîr**, VII, 29.

[1033] Teğâbün, 14.

istememişlerdi. Bilâhare Rasûlullah'a (as.) geldiklerinde de, müslümanların dinî sahada bilgi sahibi olduklarını görmüşler ve bu yüzden onları (karılarını ve çocuklarını) cezalandırmaya kalkışmışlardı. Bunun üzerine Allah; ***'Ey iman edenler, bilin ki hanımlarınız ve çocuklarınızdan bir kısmı size düşmandır'*** **âyetini indirdi."**[1034]

İZAH

Âyet-i kerîme, evlâd u iyâl endişesinin, insanı pek çok hayırdan mahrum ettiğini ifâde etmektedir. Evlâd u iyâl sevgisi, bazen insanı Allah'a isyana bile götürebilir. Bunun içindir ki onların pek çoğu, insana, ebedî saâdet ve uhrevî kazanç açısından düşman gibi zarar verebilir. Öyleyse onların bu tür taleplerinden sakınmak gerekir. Her türlü istek ve arzularına teslim olmamak gerekir.

Hadîsin sonunda mü'minlerin, âilelerini cezalandırmak istediklerinden bahsedilmektedir. Ancak âyetin devamında, ***"...Eğer affeder, kusurlarına bakmaz, günahlarını örterseniz, bilin ki Allah da çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir"*** buyurularak onları cezalandırmamaları istenmektedir.

سورة الطلاق

61- TALAK SÛRESİ

٨٥٣- (ط ـ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) قَرأ {يأيها النبيُّ إذا طلّقتُمُ النّساءَ فَطَلّقوهُنَّ لِقُبُل عِدَّتِهِنّ} [الطلاق: ١] قال مالك رحمه الله: يعنِي بذلك: أنْ يُطلّقَ في كلِّ طُهْرٍ مَرَّةً. أخرجه الموطأ.

853- Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb;

[1034] **Tirmizî**, Tefsir, 64/3317.

"Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız zaman, iddetlerine uygun şekilde boşayın"[1035] meâlindeki âyeti, *"...li kubuli iddetihinne..."* şeklinde, yani, *"Onları iddetlerinin öncesinde boşayın"* diye okudu.

Mâlik şöyle dedi:

"Yâni bu şekilde, her temizlik anında bir talak vererek..."[1036]

İZAH

Burada talakın verileceği zamanla ilgili bir izah yapılmaktadır. Âyet-i kerîmeye **İbn Ömer** tarafından tefsirî mahiyette bir kelime ilâve edilerek "**İddetleri öncesinde boşayın**" denilmektedir.

Bilindiği üzere eşler arasında nikâhla tesis edilen üç bağın talak esnasında çözülmesiyle evlilik sona erer. Sünnete uygun olan boşama şekli, bu üç bağın bir anda değil, ayrı ayrı zamanlarda çözülmesidir. Âyette bu bağların "**İddetlerine uygun**" çözülmesi istenirken, **İbn Ömer** meseleyi daha açarak "**İddetleri öncesinde**" diye tasrih etmektedir. Çünkü hayızlı halde kadının boşanması câiz değildir.

Boşama ile ilgili fıkhî hükümler, **Talak** bahsinde gelecektir.

٨٥٤- (س ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) في قول الله عزَّ وجلَّ { يأيها النبيُّ،إذا طَلَّقتُمُ النِّساءَ فَطَلِّقوهُنَّ لِقُبُلَ عِدَّتِهِنَّ } قال ابن عباس : قُبُلِ عدَّتِهِنَّ. أخرجه النسائي.

854- İbn Abbas;

"Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız zaman, iddetlerine uygun şekilde boşayın" âyeti hakkında şöyle dedi:

"İddetlerinin öncesinde."[1037]

[1035] Talak, 1.

[1036] **Muvatta**, Talak, 29/79.

[1037] **Nesâî**, Talak, 1.

سورة التحريم

62- TAHRÎM SÛRESİ

٨٥٥- (*خ م د س* ـــ *عائشة* رضي الله عنها) قالت : كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يُحبُّ العَسلَ والحَلْواءَ ، وكان إذا انصرف من العَصْرِ دخلَ على نسائه فيدنُو من إحداهُنَّ ، فَدَخلَ على حفصةَ بنتِ عمر ، فاحْتَبسَ أكثر مما كان يحتبس ، فغِرْتُ فسألتُ عن ذلك ؟ فقيل لي:أهْدتْ لها امرأةٌ من قومها عُكَّة من عسلٍ ، فَسقَت النبيَّ صلى الله عليه وسلم منهُ شرْبَة ، فقلتُ : أما واللّه لَنحتالنَّ له ، فقلتُ لسودةَ بنت زَمْعةَ : إنهُ سَيدنو منك ، ، إذا دنا منْكِ فقولي له: :يارسولَ اللّه أكلتَ مَغافيرَ ؟ فإنه سيقُولُ لكِ : لا ، فقولي له : ما هذه الريح التي أجد ؟

زاد في رواية: وكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يَشْتَدُّ عليه أنْ يوجد منهُ الريحُ – فأنهُ سيقولُ لكِ: سقَتْني حفصةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ ، فقولي له: جَرَسَتْ نَحلُهُ العُرْفُطَ وسأَقولُ ذلك، وقُولي أَنْت يا صفيَّة مثل ذلك قالت: تقولُ سَوْدَةُ: فَوَاللّه الَّذي لا إله إلا هو ما هوَ إلا أن قام على الباب فأردتُ أنْ أُبادئَهُ بما أمَرتْني فَرَقا منكِ فلمَّا دَنا منها قالتْ له سَوْدَةُ: يا رسولَ اللّه أَكَلْتَ مَغَافير ؟ قال: «**لا**» قالت: فما هذه الريحُ التي أجدُ منك ؟ قال: «**سَقَتْني حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ**» فقالت: جَرَستْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ فلما دارَ إليَّ قلت له نحو ذلك فلمَّا دارَ إلى صَفيَّةَ قالت له مثل ذلك فلما دار إلى حَفْصَةَ ، قالت: يا رسول اللّه، ألا أسقيك منه؟ قال: «**لا حاجَةَ لي فيه**» قالت: تقولُ سودَةُ: واللّه لقد حَرَّمْناهُ، قلتُ لها: اسْكُتي.

وفي رواية قالت : كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم يمكُثُ عندَ زينبَ بنت جَحْشٍ ، فيشْرَبُ عندَها عسلا ، قالت : فَتواطَأت أنا وحفصةُ ، أنَّ أيَّتنا ما دَخلَ عليها رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ، فَلْتَقُلْ له : إنِّي أجدُ منكَ ريحَ مَغافيرَ ، أكَلْتَ مَغَافيرَ ؟ فدخل على إحداهما ، فقالت ذلك له ، فقال: **بل شربْتُ عسلا عند زينب بنت جحش ، ولن أعودَ له**، فنزل {**يا أيها النبيُّ، لمَ تحرمُ ما أحلَّ اللّهُ لك؟**} [التحريم: ١] {**إنْ تتوبا إلى اللّه** } [التحريم: ٤]

لقوله: بل شربتُ عسلاً ولن أعود له، وقد حلفتُ، فلا تُخبِري بذلك أحداً. أخرجه البخاري، ومسلم، وأبو داود.وأخرج النسائي الرواية الثانية.

855- Hz. Âişe anlatıyor :

"Rasûlullah (as.) bal ve helvayı çok severdi. İkindi namazını kılınca, hanımlarına uğrar, onlardan birine yakınlık gösterirdi. Bir gün Ömer'in kızı Hafsa'nın[1038] odasına girdi. Orada âdeti olduğundan daha çok kaldı. Benim içime kıskançlık ateşi düştü ve bunun sebebini soruşturdum. Bana;

"- Hafsa'ya, akrabalarından bir kadın bir tas bal getirdi, o da bu baldan şerbet yapıp Rasûlullah'a (as.) içirdi" denildi.

Ben de kendi kendime, "vallahi biz de O'na mutlaka bir oyun oynarız" dedim. Sonra Sevde bint Zem'a'ya dedim ki:

"- Az sonra Rasûlullah (as.), senin yanına gelecek. Sana yaklaştığı zaman, O'na;

[1038] **Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb el-Adeviyye**: ö. 45/665. Hanım sahabîlerdendir. Annesi Zeynep bint Maz'ûn, dayıları Osman b. Maz'ûn ve Kudâme b. Maz'ûn da sahabî idiler. Rasûlullah'ın (as.) zevcesi, Hz. Ömer'in kızıdır. Abdullah b. Ömer'in ana baba bir kardeşidir. Nübüvvetten beş yıl önce **Mekke**'de dünyaya geldi. Önce Huneys b. Huzâfe ile evli idi, birlikte hicret etmişlerdi. **Bedir** savaşından sonra kocası ölünce, Hz. Ömer onu, Hz. Osman ve Hz. Ebû Bekir'e teklif etmiş, ama onlar kabul etmemişlerdi. Hz. Ömer de fevkalâde üzülmüştü. Bunun üzerine hicrî 3. yılda Hz. Peygamber ona talip olmuş ve kendisiyle dördüncü evliliğini yapmıştı. Bilâhare Rasûlullah (as.) onu bir talakla boşamış, sonra Cibrîl gelerek; **"...O senin cennette de karındır"** diyerek dönmesini emretmişti. Hz. Âişe ile anlaşarak Rasûlullah'ın (as.) sırrını ifşâ ettikleri için haklarında **Tahrîm** sûresinin ilk âyetleri nâzil olmuştu. Okur yazar olan Hafsa, Hz. Ebû Bekir'in cem ettiği Mushaf'ı muhafaza etmiş, bilâhare Hz. Osman tarafından çoğaltılmak istenince bu ana nüsha kendisinden rica edilmiş ve yine ona iade edilmişti. Babasının hilâfeti döneminde bir kadının kocasından en çok üç veya dört ay ayrı kalabileceğini söylemesi üzerine, Hz. Ömer komutanlara emir göndererek buna göre hareket edilmesini istemişti. Gayet güzel konuşan ve okur-yazar bir kadındı. Kendisinden 60 hadîs rivâyet edilmiştir; bunlardan 4 tanesi muttefekun aleyh, 6 tanesi de sadece **Müslim**'dedir. **Medîne**'de vefat etti, cenâzesini **Medîne** Valisi Mervân kıldırdı.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, sen meğâfîr[1039] mi yedin?" diye sor. O, sana;

"- **Hayır!**" diyecektir. O zaman sen de kendisine;

"- Öyleyse (ağzındaki) bu koku nedir?" diye sor."

Bir rivâyette, "Rasûlullah (as.), kendisinden hoş olmayan bir koku hissedilmesinden son derece rahatsız olurdu" denir.

Hz. Âişe, tekrar Sevde'ye şöyle der:

"Hz. Peygamber, sana cevaben;

"- Hafsa bana bal şerbeti içirdi" diyecektir. Sen de O'na;

"- O balın arısı (çiçeğini) urfut ağacından toplamış" dersin. Ben de aynı şeyleri söyleyeceğim, ey Safiye, sen de aynısını söyle!"

Hz. Âişe, devamla olayı şöyle nakleder:

Sevde şöyle dedi:

"- Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki, çok geçmeden Rasûlullah (as.) kapıda durdu. Ya Âişe, senden çekindiğim için bana dediklerini hemen orada kendisine söyleyip (kurtulmak) istedim."

Rasûlullah (as.) Sevde'ye yaklaşınca, Sevde dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, meğâfîr mi yedin?"

"- Hayır."

"- Öyleyse sendeki bu koku ne?"

"- Hafsa bana bal şerbeti içirdi."

"- O balın arısı, (çiçeğini) urfut ağacından toplamış."

Hz. Âişe der ki:

"Rasûlullah (as.) benim odama gelince, ben de kendisine ayrı şeyleri söyledim. Safiye'ye gidince o da aynı şeyi söylemiş."

(Tekrar) Hafsa'nın odasına gittiğinde Hafsa, O'na:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bal şerbetinden yine vereyim mi?" demiş. Rasûlullah (as.);

1039 **Meğâfîr**; urfut denilen geniş yapraklı dikenli bir nebattan akan bir zamktır. Bu zamk; yapışkan, kokusu kötü, ama tadı güzeldir. Arı ondan bal yapar. Kelime olarak **meğâfîr**, **mağfûr**'un çoğuludur. **Mağfûr** da sözü edilen zamkın adıdır. Bkz., **İbn Hacer**, IX, 330; **Aynî**, XX, 245.

"**- Hayır, ihtiyacım yok**" buyurmuş.

Hz. Âişe der ki: "Sevde şöyle diyordu:

"- Vallahi, biz Rasûlullah'ı (as.) baldan mahrum ettik."

Ben de ona;

"– **Sus** (kimseye bir şey söyleme)!" dedim.[1040]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Âişe, olayı şöyle anlatır:

"Rasûlullah (as.), Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içiyor ve bu yüzden orada çok kalıyordu. Hafsa ile ben; "Rasûlullah (as.) hangimizin evine girerse, 'Senden meğâfîr kokusu alıyorum, meğâfîr mi yedin?' diye takılmak üzere" sözleştik.

Hz. Peygamber, onlardan birinin (Hafsa'nın) yanına girince, o da bunları söyledi. Rasûlullah (as.) dedi ki:

"**- Hayır, Zeyneb bint Cahş'ın evinde bal şerbeti içtim. Ama bir daha onu asla içmem.**"

Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu:

"Ey Peygamber! Hanımlarını hoşnud edeceksin diye, Allah'ın sana helâl kıldığı rızıkları niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok merhametli, çok affedicidir.

Allah, yeminlerinizi** (keffâretle) **çözmeyi size emretti. Allah sizin yardımcınızdır. O, her şeyi bilen, her işi hikmetle yürütendir.

Hani Peygamber, hanımlarından birine gizli bir söz söylemişti. (Yani; "*Hayır, bal şerbeti içtim, bir daha asla içmeyeceğim, işte yemin ediyorum. Ama bunu kimseye söyleme*" demişti.) ***Hanımı bu sözü başkasına** (Âişe'ye) **söyleyince, Allah da onu Peygamberine haber verdi. Peygamber de o hususun bir kısmını kendisine** (Hafsa'ya) **bildirmiş, bir kısmını da yüzüne vurmamıştı. Peygamber, hanımına bunları haber verince, o; 'Bunu sana kim bildirdi?'*** **dedi. O da; 'Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bildirdi'** ***dedi.***

[1040] **Buhârî**, Tefsir, 66; Talak, 8; Nikâh, 103; Et'ıme, 32; Eşribe, 10, 15; Tıb, 6; Hıyel, 12; **Müslim**, Talak, 3/20; **Ebû Davud**, Eşribe, 16/3715; **Nesâî**, Talak, 16.

Eğer ikiniz de (Hafsa ve Âişe) Allah'a tevbe ederseniz ne âlâ!. Çünkü kalpleriniz eğildi. Eğer Peygamber'in aleyhinde birbirinizle yardımlaşırsanız, bilin ki Allah, Cebrâil ve sâlih mü'minler de O'nun yardımcısıdır. Ayrıca bütün melekler de O'na yardımcıdır."[1041]

Bu rivâyetler, **Buhârî, Müslim** ve **Ebû Davud**'undur.

Az önce geçen ikinci rivâyeti **Nesâî** de kaydetmiştir.

İZAH

Bu hadîs, **Tahrim** sûresinin ilk âyetlerinin nüzûl sebebini anlatmaktadır.

Diğer bir rivâyete göre de, **Hz. Âişe**'nin gününde Rasûlullah (as.), hanımı **Hafsa** evde yokken câriyesi **Mâriye** ile onun odasında kalmıştı. **Âişe** ile iyi dost olan **Hafsa** gelince söylenmeye başlamış, Rasûlullah (as.) da onun gönlünü almak için **Mâriye**'yi kendisine artık haram kıldığını söylemiş, ama bunu kimseye, özellikle **Âişe**'ye haber vermemesini tembih etmişti. **Hafsa** da meseleyi **Hz. Âişe**'ye anlatmıştı. İşte yukarıdaki âyetler bunun üzerine nâzil oldu.[1042]

Ancak **Nevevî**, bu **Mâriye** kıssasının sahih olmadığını söyler. Bu rivâyet, **Kütüb-i Sitte**'de yoktur. **Mâriye** diye tasrîh edilmemekle beraber, böyle bir hadîsi **Nesâî** rivâyet etmiştir, 857 no ile gelecektir.

İzahına çalıştığımız hadîsin sıhhati konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Sadece **Buhârî**, onu yedi yerde rivâyet etmiştir. İkinci rivâyet de göz önüne alınarak sebeb-i nuzûlün taaddüt etmiş olması muhtemeldir.

Bu hadîsin ilk rivâyetinde Rasûlullah'a (as.) bal içirenin **Hz. Hafsa** olduğu ifâde edilirken, ikinci rivâyetinde **Hz. Zeyneb** olduğu kaydedilmektedir. Bu durum, aynı olayın, biri **Hz. Hafsa'**nm, diğeri **Hz. Zeyneb**'in evinde olmak üzere iki defa cereyan ettiği ihtimalini akla getirmektedir. Bu rivâyetler arasında bir tercih yapmak

---

[1041] Tahrim, 1-4.

[1042] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 155; **İbn Kesîr**, VII, 50; **Kurtubî**, XVIII, 184; **İbn Hacer**, X, 471-478; XIV, 362-363; **Aynî**, XX, 243; **Durru'l-Mensür**, VI, 241.

gerekirse, belki ikinci rivâyeti, yani **Hz. Zeyneb**'in yanında bal içtiği rivâyetini tercih etmek uygun düşer. Çünkü Hz. Peygamber'in hanımları iki ayrı guruptu: Başında **Hz. Âişe'**nin bulunduğu ilk gurupta **Hafsa, Sevde** ve **Safiye** bulunuyor, ikinci gurupta da **Zeyneb, Ümmü Seleme** ve diğer hanımları yer alıyordu. **Hz. Âişe**'nin, karşı guruptan birini kıskanıp, kendi gurubunda bulunan **Hafsa** ve diğerleriyle anlaşarak bir oyun tezgâhlaması daha makul görünmektedir. Zaten balın sahibi **Hafsa** olsaydı, bu meselede **Hz. Âişe** ile işbirliği yapması düşünülemezdi.

Sonra ilk rivâyette **Hz. Âişe**'nin, **Sevde** ve **Safiye** ile anlaştığı belirtilmektedir. Halbuki bu, âyetin lafzına uygun düşmemektedir. Çünkü âyette çoğul değil, tesniye sigası kullanılmaktadır. Bu da ikinci rivâyetin daha tercihe şayan olduğunu gösterir. Ancak tekrar kaydedelim ki, ilk rivâyetteki olayın daha önce geçmiş olabileceği düşünülerek sebeb-i nuzûlün taaddüdü ihtimali de uzak değildir.

Rasûlullah'ın (as.) bal yememeğe yemin etmesi, hanımlarını hoşnud etmek, onların gönüllerini almak içindir. Nitekim âyette ***"Hanımlarını hoşnud edeceksin diye, Allah'ın sana helâl kıldığı rızıkları niçin kendine haram ediyorsun?"*** buyrulmaktadır.

Âyet-i kerîmede Hz. Peygamber'in, hanımı **Hafsa**'ya bir sır verdiği ifâde edilmektedir. Bu sır hakkında üç rivâyet vardır:

1- En sahih olan rivâyete göre bal yememek üzere yaptığı yemindir.

2- **Mâriye**'ye yaklaşmamak üzere yaptığı yemindir.

3- Kendisinden sonra **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer**'in halife olacaklarını bildirmesi, "**Senin babanla Âişe'nin babası benden sonra halife olacaklar**" buyurmasıdır. Ancak bu rivâyet, sahih hadîslere muhaliftir. **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer**'in halife olacaklarına dair sarih ve sahih bir rivâyet yoktur. Belki buna işâret sayılabilecek bazı rivâyetler vardır.

Kendisine verilen sırrı **Hafsa, Hz. Âişe**'ye anlatmış, Allah da bu durumu Peygamberine bildirmiş, O da **Hafsa**'ya sırrını neden açtığını sormuştu.

Âyete göre Rasûlullah (as.) ***"...bunlardan bazısını karısına bildirdi, bazısını ise yüzüne vurmadı."*** **İbn Hacer** ve **Suyutî,**

"Mâriye meselesini Âişe'ye niye söyledin?" diye **Hafsa**'yı azarladığını söylerler. **İbn Hacer,** hilâfet konusunu sormadı, diye de ekler, ayrıca hilâfet hadîsinin zayıf olduğunu kaydeder.

BAZI HÜKÜMLER

1- Kadınlarda kıskançlık duygusu fıtrîdir.

2- **Hz. Âişe,** Rasûlullah (as.) katında büyük bir değere ve itibara sahipti. Rasûlullah'ın (as.) bazı hanımları ona karşı gelmekten çekinir, itaat ederlerdi.

3- Bal ve tatlı, Rasûlullah (as.) tarafından çok sevilen yiyeceklerdi.

4- Hz. Peygamber, hanımlarına karşı son derece nâzikti. En küçük bir şekilde dahi onları üzmemek, gönüllerini daima hoş tutmak için gayret gösterirdi.[1043]

٨٥٦- (خ م ت س ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : لم أزلْ حَرِيصا على أنْ أسْأَلَ عُمرَ بنَ الخطابِ عن المرأتينِ من أزواجِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم اللَّتَيْنِ قال اللّه عز وجل : { **إنْ تَتُوبا إلى اللّه فقد صَغَتْ قُلُوبُكُما** } حتى حَجَّ عمرُ ، وحَجَجْتُ مَعَهُ، فلما كان ببعضِ الطريقِ عَدَلَ عمرُ ، وعَدَلْتُ مَعَهُ بالإداوة ، فَتَبَرَّزَ ثُمَّ أتاني ، فسكبتُ على يَدَيْه ، فتوَضَّأَ ، فقلتُ : يا أميرَ المؤمنين، مَنِ المرأتانِ من أزواجِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم اللَّتان قال اللّه عز وجل : { **إنْ تُتوبا إلى اللّه فقد صَغَتْ قُلُوبُكُما** } ؟ فقال عمرُ : واعجبا لكَ يا بْنَ العباس ! قال الزهريُّ : كَرِهَ اللّه ما سأله عَنْهُ ولم يَكْتُمْه ، فقال : هُما عائشةُ وحفْصَةُ ، ثم أخَذَ يسُوقُ الحديثَ – قال : كُنَّا مَعْشَرَ قُرَيْش قَوْما نَغْلِبُ النِّساءَ ، فلمَّا قَدِمْنا المدينَةَ ، وجدْنا قوما تَغْلِبُهُمْ نساؤُهُمْ ، فَطَفِقَ نساؤُنا يَتَعَلَّمْنَ من نِسائِهِمْ ، قال : وكان مَنْزِلي في بني أُمَيَّةَ بن زيْد بالعَوَالي ، فَتَغَضَّبْتُ يوما على امْرَأتي ، فإذا هي تُراجِعُني ، فأنكَرْتُ أنْ تُراجِعَني ، فقالت : ما تُنْكِرُ أنْ أُراجِعَك ، فو اللّه، إنَّ أزْواجَ النبي صلى الله عليه وسلم لَيُراجِعْنَهُ ، وتَهْجُرُهُ إحْداهُنَّ اليَوْمَ إلى

[1043] Bkz., **Taberî**, XXVIII, 155; **Kurtubî**, XVIII, 177; **İbn Kesîr**, VII, 50; **Elmalılı**, VI, 5085.

اللَّيْل ، فانْطَلَقْتُ ، فدَخلْتُ على حَفْصَةَ ، فَقُلْتُ : أَتُراجعينَ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ فقالت : نعم ، فقلتُ : أتَهْجُرُهُ إحْداكُنَّ اليَوْمَ إلى اللَّيْل ؟ قالت : نعم، قُلْتُ : قدْ خابَ مَنْ فَعلَ ذلك منْكُنَّ وخَسرَتْ ، أفتأمَنُ إحْداكُنَّ أنْ يغْضبَ اللّهُ عليها لغَضَب رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ فإذا هيَ هَلَكَتْ ، لا تُراجعي رسولَ اللّه ، ولا تسْأليه شيْئا ، وسَليني ما بَدالك ، ولا يغُرَّنّك أنْ كانت جارَتُك هي أوْسَمُ وأحبُّ إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم منك – يريد عائشةَ – وكان لي جارٌ من الأنصار ، فكُنّا نتناوبُ النزولَ إلى رَسُول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فينزلُ يوما، وأنزلُ يوما ، فيَأْتيني بخَبَرِ الوَحْي وغيره ، وآتيه بمثل ذلك وكُنَّا نتحدثُ : أنَّ غسَّانَ تُنْعلُ الْخَيْلَ لتَغْزُونا ، فنَزَلَ صاحبي ، ثُمَّ أتاني عشاء ، فضَرَبَ بابي ، ثم ناداني ، فخرجتُ إليه ، فقال : حَدَثَ أمْرٌ عظيمٌ ، فقلتُ : ماذا ؟ جاءتْ غَسَّانُ ؟ قال : لا، بلْ أعظمُ من ذَلكَ وأهْوَلُ ، طَلَّقَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم نساءهُ ، قلتُ : وقد خابَتْ حَفْصَةُ وخَسرَتْ ،وقد كُنْتُ أظُنُّ هذا يُوشكُ أن يكونَ ، حتى إذا صَلَّيْتُ الصبحَ شَدَدْتُ عليَّ ثيابي ، ثم نزلتُ ، فدخلتُ على حَفْصَةَ ، وهي تبكي ، فقلتُ : أطَلَّقكُنَّ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم ؟ قالت : لا أدري ، هو هذا مُعْتَزلٌ في هذه المشْرُبة ، فأتيتُ غلاما له أسودَ ، فقلت : اسْتأذنْ لعمر ، فدخل ثم خرج إليَّ ، قال : قد ذكرتكَ له فصَمَتَ ، فانطلقتُ حتى إذا أتيتُ المنبرَ ، فإذا عنده رهْطٌ جلوسٌ ، يبكي بعضُهم ، فجلستُ قليلا ، ثم غلبني ما أجدُ ، فأتيتُ الغلامَ ، فقلتُ : استأذنْ لعمرَ ، فدخلَ ثم خرجَ إليَّ ، فقال : قد ذكرْتُكَ له فصَمَتَ ، فخرجتُ فجلستُ إلى المنبر ، ثم غلبني ما أجدُ ، فأتيتُ الغلامَ ، فقلتُ : استأذنْ لعمرَ ، فدخل ثم خرجَ إليَّ، فقال : قد ذكرْتُك له فصَمَتَ ، فَوَلَّيْتُ مُدْبرا ، فإذا الغلام يدعوني ، فقال هو مُتَّكيءٌ على رِمَال حَصير، قد أثَّرَ في جنبه، فقلتُ : أطَلَّقتَ يا رسول اللّه نساءكَ ؟ فرفع رأسه إليَّ ، فقال : لا ، فقلت : اللّه أكبر ، لو رأيتَنا يا رسولَ اللّه،وكُنّا معشر قريش نغلبُ النساء ، فلمَّا قدمْنا المدينَةَ ، وجدْنا قوما تغْلبُهمْ نساؤُهُمْ ، فطفقَ نساؤنا يتعلَّمْنَ من نسائهم ، فتغضَّبْتُ على امرأتي يوْما ، فإذا هي تراجعُني ، فأنكرتُ أن تَراجعني ، فقالت : ما تُنكرُ أن أُراجعَكَ ؟ فو اللّه إنَّ أزواجَ رسولِ اللّه لَيُراجعْنَهُ ، وتَهْجُرُهُ إحداهنَّ اليومَ إلى الليلِ ، فقلْتُ : قد خابَ مَنْ فعلَ ذلكَ منهنَّ وخسرَ ، أفتأمَنُ إحداهنَّ أنْ يَغْضبَ اللّهُ عليها لغضَب رسول اللّه، فإذا هيَ قَدْ هلكتْ؟ فتبسَّمَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم. فقلت: يا رسول اللّه ، قد دَخلْتُ على

حفصة فقلتُ : لا يغُرَّنَّكِ أنْ كانت جارتُكِ هي أوسمُ وأحبُّ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم منك ، فتبسَّم أُخرى. فقلتُ : استأنس يا رسولَ الله ؟ قال : نعم ، فجلستُ ، فرفعتُ رأسي في البيت، فو الله ما رأيتُ فيه شيْئا يَرُدُّ البصرَ ، إلا أُهبة ثلاثة، فقلتُ: يا رسولَ الله ، ادعُ الله أن يُوسِّعَ على أُمَّتك ، فقد وسَّعَ على فارسَ والروم ، وهم لا يعْبُدون الله. فاستوى جالسا ، ثم قال : **أفي شكٍّ أنتَ يا بنَ الخطاب؟ أولئك قومٌ عُجِّلتْ لهم طيِّباتُهم في الحياة الدنيا** ، فقلتُ : استغفرْ لي يا رسولَ الله ، وكان أقسَمَ ألاَّ يدخُلَ عليهنَّ شهرا من أجل ذلك الحديث حين أفشَتْهُ حفصةُ إلى عائشة من شدَّة مَوْجدَته عليهن حتى عاتبهُ اللهُ تعالى.

قال الزهري : فأخبرني عُروةُ عن عائشة قالت : لما مضت تسعٌ وعشرونَ ليلة ، دخل عليَّ رسولُ الَّله صلى الله عليه وسلم ، بدأَ بي ، فقلتُ : يا رسول الله إنك أقْسَمْتَ أنك لا تدخل علَيْنا شهرا، وإنَّكَ دخلت من تسعٍ وعشرينَ أَعُدُّهُنَّ؟ فقال: **إنَّ الشهر تسعٌ وعشرون** – زاد في رواية: وكان ذلك الشهر تسعا وعشرين ليلة، ثم قال: **يا عائشة إنِّي ذاكرٌ لك أمرا فلا علَيْك أن لا تعجلي حتى تستأمري أبويك**، ثم قرأ: **{يا أيُّها النبيُّ قلْ لأزواجكَ إنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الحياةَ الدُّنيا وزينتها، فتَعَالَيْنَ أُمتِّعْكُنَّ وأُسرِّحْكُنَّ سَراحا جميلا. وإنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللهَ ورسولَهُ والدَّارَ الآخرةَ فإنَّ الله أعدَّ للْمُحْسنات منكُنَّ أجرا عظيما}** قالت عائشة: قد علَمَ اللهُ أنَّ أبويَّ لم يكونا ليأمُراني بفراقه، فقلتُ: أفي هذا أستأمرُ أبويَّ؟ فإني أُريدُ اللهَ ورسوله والدار الآخرة.

وفي رواية : أنَّ عائشةَ قالت: لا تُخبرْ نساءكَ أني اخترْتُكَ ، فقال لها النبي صلى الله عليه وسلم : « **إنَّ اللهَ أرسلني مُبلِّغا ، ولم يُرْسلْني مُتعنِّتا** » .

هذه رواية البخاري، ومسلم ، والترمذي. ولمسلم أيضا نحوُ ذلك ، وفيه : « وذلك قبل أن يؤمَرْن بالحجاب ».

وفيه : دخولُ عمرَ على عائشةَ وحفصة لوْمُهُ لهما ، وقوله لحفصةَ : « والله لقد علمتُ أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لا يُحبُّكِ ، ولولا أنا لطَلَّقَكِ ».

وفيه : قولُ عمر عند الاستئذان – في إحدى المرات – يا رباحُ ، استأذنْ لي ، فإني أُظُنُّ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم ظنَّ أني جئتُ من أجل حفصة ، والله لئن أمرني أن أضربَ

عُنُقَها ، لأضرِبنَّ عُنُقَها ، قال : ورفعتُ صوتي، وأنهُ أذن له عند ذلك ، وأنهُ استأذنَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم في أن يخبر الناسَ أنهُ لم يُطلِّقْ نساءهُ ، فأذنَ له ، وأنهُ قام على باب المسجد ، فنادى بأعلى صوته: لم يُطَلِّقْ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم نساءهُ وأنّهُ قال له – وهو يرى الغضبَ في وجهه– : يا رسولَ الله ، ما يشقُّ عليك من شأن النساء ، فإنْ كنتَ طلَّقْتَهُنَّ ، فإنَّ اللهَ معَكَ ، وملائكتَهُ وجبريلُ وميكائيلُ وأنا وأبو بكرٍ والمؤمنون معك قال: وقلَّمَا تكلَّمْتُ – وأحمدُ الله – بكلامٍ إلا رجوتُ أن يكونَ اللهُ يُصدِّقُ قولي الذي أقولُ فنزلت هذه الآية، آية التخيير: **{عَسَى رَبُّهُ إن طَلَّقَكُنَّ أن يُبدلَهُ أزواجا خيرا منكُنَّ مُسلمات مُؤْمِنَات قانتَات تَائبات عابدَات سائحات ثيِّبات وأبكارا}.**

وفيه أنه قال: فلم أزلْ أحدِّثُهُ، حتى تحسَّرَ الغضبُ عن وجهه وحتى كشَرَ فضحك – وكان من أحسن الناسِ ثغْرا – قال: ونزلتُ أتشبَّثُ بالجذْعِ وهو جذعٌ يرْقَى عليه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وينْحَدرُ ونزلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم كأنما يمشي على الأرض ما يمسُّهُ بيده. فقلتُ: يا رسولَ الله إنَّما كُنتَ في الغرفة تسعا وعشرين؟ فقال: **إنَّ الشهرَ يكون تسعا وعشرين** قال: ونزلت هذه الآية: **{وَإذا جَاءَهُم أمرٌ من الأمنِ أو الخَوف أذاعوا به ولو رَدُّوه إلى الرسولِ وإلى أُولي الأمر منهم لَعَلمَهُ الذين يستَنْبِطونهُ منهم}** [النساء: ٨٣] قال: فكنتُ أنا الذي استنْبَطْتُ ذلك الأمر فأنزل الله عز وجلَّ آية التخيير.

وفي رواية للبخاري ومسلم قال : مكَثْتُ سنة أريدُ أن أسأل عمر بن الخطاب عن آية ، فما أستطيعُ أن أسألَهُ ، هيْبَة له، حتى خرجَ حاجاً، فخرجتُ معه ، فلمَّا رجعنا – وكنا ببعْض الطريق – عَدَلَ إلى الأراك لحاجة له فوقفتُ له حتى فرغ ، ثم سرتُ معه ، فقلتُ : يا أمير المؤمنين ، مَن اللَّتان تَظَاهَرَتا على النبيِّ صلى الله عليه وسلم من أزواجه ؟ فقال : تلكَ حفصة وعائشة ، فقلتُ : والله إنْ كُنتُ لأريدُ أنْ أسألكَ عن هذا مُنذُ سنة ، فما أستطيعُ ،هيْبة لك ، قال : فلا تفعَلْ، ما ظَنَنْتَ أنَّ عندي من علم ، فسلني، فإن كان لي به علمٌ خَبَّرْتُكَ به ، ثم قال عمر : والله إنْ كُنَّا في الجاهلية ما نعُدُّ للنِّساء أمْرا ، حتَّى أنزلَ اللَّهُ فيهنَّ ما أنْزَل ، وقَسَمَ لهنَّ ما قسم،قال: فبينا أنا في أمر أتأمَّرُه ، إذْ قالت امرأتي : لو صنعتَ كذا وكذا ؟ فقلتُ لها : مالك ولما هاهنا! فيما تكلُّفُك في أمرٍ أُريدُهُ ! فقالت لي : عجبا لك يا ابن الخطاب ! ما تُريدُ

أن تُراجعَ أنت، وإنَّ ابنتكَ لتُراجعُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم، حتى يظلَّ يومَهُ غضبان ؟ فقام عمر ، فأخذ رداءهُ مكَانَهُ ، حتى دخلَ على حفصةَ ، فقال لها : يا بُنيَّةُ، إنَّكِ لتراجعين رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم حتى يظلَّ يومَهُ غضبان؟ فقالت حفصةُ : والله إنّا لنُراجعُهُ، فقلتُ : تعلمينَ أني أُحذِّرك عقوبةَ الله ، وغضبَ رسوله ؟ يا بُنيَّةُ ، لا يغُرَّنَّكِ هذه التي أعجَبها حُسْنُها ، وحُبُّ رَسول الله إيَّاهَا - يُريدُ عائشةَ - قال : ثُمَّ خرجتُ ، حتى دخلتُ على أُم سلمةَ لقرابتي منها ، فكلَّمتُها ، فقالت أُمُّ سلمة: عجبا لكَ يا بنَ الخطَّاب! ، دخلْتَ في كلِّ شيء ، حتى تبتغي أن تدْخلَ بين رسول الله صلى الله عليه وسلم وبين أزواجه ؟ قال : فأخذَتْني والله أخْذا كَسَرتْني به عن بَعْض مَا كُنتُ أجدُ، فخرجتُ من عندها. وكان لي صاحبٌ من الأنصار ، إذا غبتُ أتاني بالخبر،وإذا غاب كنت أنا آتيه بالخبر ، ونحن نتخوف ملكا من ملوك غسان ذُكرَ لنا : أنه يريدُ أن يسيرَ إلينا ، فقد امتلأتْ صُدورنا منه ، فإذا صاحبي الأنصاريُّ يدُقُّ البابَ. فقال : افتحْ ، افتحْ ، فقلتُ : جاء الغساني؟ فقال: بل أشدُّ من ذلك ، اعتزلَ رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم أزواجَهُ، فقلت: رَغِمَ أنفُ حفصةَ وعائشة، فأخذتُ ثوبي فأخرجُ حتى جئتُ ، فإذا رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم في مشرُبة له، يَرْقى عليها بعجلة ، وغلامٌ لرسول اللّه صلى الله عليه وسلم على رأس الدرجة، فقلتُ : قلْ : هذا عمرُ بن الخطاب ، فأذنَ لي ، قال عمر : فقَصصْتُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الحديث، فلما بلغْتُ حديثَ أُمِّ سلمةَ ، تبسَّم رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، وإنَّهُ لعلى حصير ، ما بينَهُ وبينَهُ شيءٌ، وتحتَ رأسه وسادةٌ من أَدمٍ، حشْوُها ليفٌ ، وإن عند رجليْه قَرظا مصْبورا ، وعند رأْسه أهَبٌ مُعلَّقة فرأيتُ أثرَ الحصير في جنْبه فبكيتُ. فقال: **ما يُبكيك؟** فقلتُ: يا رسولَ الله إن كسرى وقيصر فيما هما فيه ، وأنت رسولُ الله؟! فقال: «**أما ترضى أن تكون لهم الدنيا ولنا الآخرة ؟**».

وأخرجه النسائي مجملا ، وهذا لفظهُ: قال ابن عباس : لم أزلْ حريصا أن أسألَ عُمرَ بن الخطاب عن المرأتين من أزواج النبي صلى الله عليه وسلم اللّتين قال الله عز وجل: **{إنْ تتوبا إلى الله فقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا}** [التحريم: ٤] وساق الحديث.

هكذا قال النسائي، ولم يذكر لفظه ، وقال : واعتزل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم نساءهُ – من أجل ذلك الحديث ، حين أفشَتْهُ حفصةُ إلى عائشةَ – تسعا وعشرين ليلة، قالت عائشةُ: وكان قال: ما أنا بداخلٍ عليهنَّ شهرا ، من شدَّة مَوْجدَته عليهنَّ حينَ حدَّثَهُ اللّهُ عزَّ وجلَّ حديثَهُنَّ ، فلما مضت تسعٌ وعشرون ليلة دخل على عائشة فبدأ بها ؛ فقالت له عائشة : قد كنتَ آليتَ يا رسولَ الله ، أن لا تدخُلَ علينا شهرا ، وإنَّا أصبحنا من تسعٍ وعشرين ليلة ، نعدُّها عَدّا؟ فقال رسول اللّه صلى الله عليه وسلم : « **الشهر تسعٌ وعشرون ليلة**».

856- İbn Abbas şöyle dedi:

"Ben, Kur'ân-ı Kerim'de; ***'Eğer ikiniz tevbe ederseniz ne âlâ!.. Çünkü kalpleriniz gerçekten kaydı'***[1044] âyetinde işaret edilen Rasûlullah'ın (as.) hanımlarından ikisi hakkında Ömer b. Hattab'a sormayı çok istiyordum. Nihâyet Ömer, hac seyahatine çıktı. Ben de onunla beraber hacca gittim. Yolda (giderken) Ömer, (bir kenara) saptı, ben de hemen bir matara su ile onu takip ettim. Ömer, gidip abdest bozdu, sonra yanıma geldi, ben de ellerine su döktüm, abdest aldı. Dedim ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri! Yüce Mevlâ'nın haklarında ***'Eğer ikiniz tevbe ederseniz ne güzel!. İkinizin de kalpleri kaydı'*** buyurduğu, Rasûlullah'ın (as.) hanımlarından ikisi, hangileridir?"

"- Hayret sana, ey Abbas'ın oğlu! Onlar, Âişe ile Hafsa'dır."

Zühri şöyle dedi:

"Vallahi Ömer, onun bu sorusundan hoşlanmadı, ama gerçeği de gizlemedi."

Sonra Ömer, hadîsi şu şekilde rivâyet etti:

"Biz Kureyş kabilesi, kadınlara hükmeden bir millettik. Medîne'ye gelince, burada kendilerine kadınların hükmettiği bir halk bulduk. Bizim kadınlarımız da, onların kadınlarından (bu tutumu) öğrenmeye başladılar.

[1044] Tahrim, 4.

Benim evim, Avâli'de, Ümeyye b. Zeyd oğulları mahallesinde idi. Bir gün karıma kızdım. Baktım ki o da bana cevap yetiştiriyor. Onun cevap yetiştirmesini garipseyince de dedi ki:

"- Sana cevap yetiştirmemi niye garipsiyorsun? Vallahi Rasûlullah'ın (as.) hanımları da O'na dikleniyorlar; hatta bazen onlardan biri, geceye kadar bütün gün yanına bile uğramıyor."

Bunun üzerine hemen gidip (kızım) Hafsa'yı buldum:

"- Siz, Rasûlullah'a (as.) dikleniyor musunuz?" dedim.

"- Evet!" dedi.

"- Sizden biri, geceye kadar bütün gün O'nu terk ettiği oluyor mu?"

"- Evet!"

"- Öyleyse sizden kim böyle yapıyorsa, mutlaka perişan olur, hüsrana uğrar. Rasûlullah'ın (as.) gazâbından dolayı Allah'ın size gazap etmeyeceğinden emin mi oldunuz? Allah (sizden birine) gazap ederse, hiç şüphesiz o helâk olur. (Kızım) sen Rasûlullah'a (as.) diklenme! O'ndan bir şey isteme! Bir ihtiyacın olursa benden iste! Senden daha güzel ve Rasûlullah'a (as.) daha sevgili olan ortağının durumu -Hz. Âişe'yi kastediyor- sakın seni aldatmasın!"

Hz. Ömer, şöyle devam ediyor:

"Benim, Ensârdan bir komşum vardı. Onunla nöbetleşe Rasûlullah'ın (as.) yanında kalırdık. Bir gün o geliyor, bir gün ben geliyordum. O bana o gün inen vahyi ve diğer haberleri getirir, ben de (kendi nöbetimde) aynısını ona bildirirdim. O sırada Gassanlılar'ın, bizimle savaşmak için atlarını nallattıkları haberini konuşuyorduk. O gün arkadaşım (Rasûlullah'ın) yanına indi, sonra yatsı vakti bana geldi, kapımı çaldı, bana seslendi. Ben de çıktım. Bana dedi ki:

"- Büyük bir şey oldu!"

"-Ne oldu? Yoksa Gassanlılar mı saldırdı?"

"-Hayır! Daha büyük ve daha korkunç bir şey!... Rasûlullah (as.) hanımlarını boşadı!"

Dedim ki:

"-Öyleyse Hafsa perişan oldu ve hüsrana uğradı. Zaten bunun olacağını tahmin ediyordum."

Sabah namazını kılınca giyindim, sonra (Medîne'ye) indim, Hafsa'nın yanına girdim. Hafsa ağlıyordu. Dedim ki:

"- Rasûlullah (as.) sizleri boşadı mı?"

"- Bilmiyorum, şu hücreye çekildi."

Bunun üzerine Rasûlullah'ın (as.) siyah uşağını buldum. Ona;

"- Ömer'in (görüşmesi) için Rasûlullah'tan (as.) izin iste!" dedim.

İçeri girdi, sonra çıktı ve dedi ki:

"- Seni söyledim, bir şey demedi."

Bunun üzerine (Mescide) gittim, minberin yanına vardım. Orada bir gurup insan oturmuştu, bir kısmı da ağlıyordu. Bir müddet oturdum. Sonra dayanamadım, tekrar uşağı buldum. Yine;

"- Ömer için izin iste!" dedim.

İçeri girdi, sonra çıktı ve;

"- Seni söyledim, ama yine ses çıkarmadı" dedi.

Tekrar gidip minberin yanına oturdum. Yine dayanamadım, tekrar uşağı buldum ve yine;

"- Ömer için tekrar izin iste!" dedim.

İçeri girdi, sonra çıktı, yine;

"- Seni söyledim, ama yine bir şey demedi" dedi.

Artık dönüp oradan ayrıldım. Az sonra baktım, uşak beni çağırıyor:

"- Gir, sana izin verdi!"

İçeri girdim, Rasûlullah'a (as.) selam gerdim. Baktım ki kuru bir hasıra yaslanmış vücuduna hasırın izleri çıkmış:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, hanımlarını boşadın mı?" dedim. Başını bana doğru kaldırdı ve:

"- Hayır!" dedi. Ben:

"- Allahü Ekber!" dedim ve şöyle devam ettim:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bilirsiniz ki biz Kureyşliler, kadınlara hükmederdik. Medîne'ye gelince, burada kadınların, kendilerine üstün geldiği bir millet bulduk. Bizim hanımlarımız da bu (adeti), onların hanımlarından öğrendiler. Bir gün karıma kızmıştım. Baktım ki bana dikleniyor. Onun diklenmesini garipseyince de:

"- Benim sana diklenmemi niye garipsiyorsun? Vallahi Rasûlullah'ın (as.) hanımları da, O'na dikleniyorlar. Bazen onlardan

biri, geceye kadar bütün gün Rasûlullah'ın (as.) yanına uğramıyor." dedi. Ben de;

"- Bunu yapan mutlaka perişan olur, hüsrana uğrar. Onlar Rasûlullah'ın (as.) gazâbmdan dolayı, Allah'ın kendilerine gazap etmesinden emin mi oldular?" dedim.

Benim bu sözlerim üzerine Rasûlullah (as.) gülümsedi. Ben devamla dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, seninle oturabilir miyim?"

"- Evet!" dedi.

Ben de oturdum. Başımı kaldırıp odaya baktım. Vallahi orada üç adet deriden başka göze dokunur hiç bir şey göremedim. Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ümmetine genişlik vermesi için Allah'a duâ et! O, kendisine ibâdet etmedikleri halde Rumlar'a ve İranlılar'a genişlik verdi."

Bunun üzerine Rasûlullah (as.) doğrulup oturdu, sonra şöyle buyurdu:

"- Ey Hattab'ın oğlu! Onlara sadece dünya hayatından geçici birtakım güzelliklerin verilmesi, seni şüpheye mi düşürdü?"

Ben hemen:

"- Benim için Allah'tan mağfiret dile, ey Allah'ın Rasûlü!" dedim.

Rasûlullah (as.), Hafsa'ya verdiği sırrı Âişe'ye ifşâ etmesi üzerine hanımlarına çok kızmış ve bir ay onların yanına girmemeye yemin etmişti. Sonunda Allah kendisine ikaz buyurdu."

Zührî dedi ki:

"Urve bana, Âişe'nin şöyle dediğini haber verdi:

"Yirmi dokuz gece geçince Rasûlullah (as.) bana geldi, (hanımlarını dolaşmaya) benden başladı. Ben dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, sen bir ay bizim yanımıza gelmeyeceğine yemin etmiştin. Halbuki ben saydım, yirmi dokuzuncu gün geldin."

Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Ay, bazen yirmi dokuz çeker."

Diğer bir rivâyette, **"bu ay, yirmi dokuz çekiyor"** buyurdu. Sonra:

"- **Ya Âişe! Ben sana bir şey söyleyeceğim; annene babana danışmadan hemen bir karar veremezsen, bu hususta sana bir vebâl yoktur**" buyurdu ve şu âyeti okudu:

"Ey Peygamber, hanımlarına de ki: Eğer siz, bu dünya hayatını ve bu hayatın süsünü istiyorsanız, gelin, size istediğinizi vereyim ve sizi güzellikle serbest bırakayım. Şâyet Allah ile Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah sizlerden sâlih amel işleyenler için büyük bir mükâfat hazırlamıştır."[1045]

Hz. Âişe; "Vallahi Rasûlullah (as.), ebeveynimin, kendisinden ayrılmamı istemeyeceklerini mutlaka bilirdi" dedi. Sonra şöyle söyledi: Rasûlullah'a (as.) dedim ki:

"- Bunun için mi anneme babama danışacağım?! Ben Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorum."[1046]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Âişe şöyle dedi:

"- Benim seni tercih ettiğimi diğer hanımlarına söyleme!"

Rasûlullah (as.) da ona:

"- **Yüce Allah beni mübelliğ olarak gönderdi, inatçı olarak değil**" buyurdu.

Müslim'in böyle bir rivâyeti daha vardır. Orada; "bu olay, hicâb emri gelmeden önce idi" denir.

Aynı rivâyette Hz. Ömer'in, Âişe ve Hafsa'nın yanına girip onları azarlaması ve Hafsa'ya;

"- Vallahi biliyorum ki, Rasûlullah (as.) seni sevmiyor. Şâyet ben olmasaydım, seni mutlaka boşardı" şeklindeki sözleri de yer alır.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde de Hz. Ömer'in, izin istemesi için uşağa başvurduğu seferlerinden birinde şöyle dediği kaydedilir:

[1045] Ahzâb, 28-29.

[1046] **Buhârî**, Mezâlim, 25; Tefsir, 66/2; Nikâh, 83, 105; Libas, 31; Ahbâru'l-Ahâd, 1, 3; **Müslim**, Talak, 5/34; **Tirmizî**, Tefsir, 65/3318; **Nesâî**, Savm, 14.

"- Ey Rebâh, benim için izin iste. Zannediyorum ki Rasûlullah (as.), benim Hafsa için geldiğimi sanıyor. Vallahi Rasûlullah (as.) bana, Hafsa'nın boynunu vurmamı emretse, hiç şüphesiz onun boynunu vururum" diyerek sesimi yükselttim.

Bunun üzerine ona izin verildi. (İçeri girip Rasûlullah'la görüştükten sonra) Ömer, hanımlarını boşamadığını insanlara haber vermek için Rasûlullah'tan (as.) izin istedi. Rasûlullah (as.) ona izin verdi. O zaman Ömer, (hücreden çıkıp) mescidin kapısına dikildi ve sesinin en yüksek tonuyla bağırdı:

"- Rasûlullah (as.) hanımlarını boşamadı!.."

Ömer içeri girip Rasûlullah'ın (as.) yüzündeki kızgınlığı görünce;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, kadınlar yüzünden niye sıkıntı çekiyorsun? Eğer sen onları boşarsan, şüphesiz Allah seninledir. Allah'ın melekleri; Cebrâil, Mikâil, ben, Ebû Bekir ve mü'minler de seninleyiz" dedi.

Hz. Ömer şunları söyledi:

"Allah'a hamd olsun ki, söylediğim sözü Allah'ın tasdik buyuracağını ümit etmediğim konuşmalarım azdır. İşte bu olay üzerine de muhayyerlik âyeti nâzil oldu:

"Eğer O sizi boşayacak olursa, belki Rabbi O'na, sizden daha hayırlı, müslim, mü'min, itâtkâr, tevbe eden, ibâdet eden, oruç tutan dul, bâkire kadınlar verir.[1047]

Müslim'in rivâyetinde şu ifâdeler de yer alır: Ömer şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) yüzünden kızgınlık ifâdeleri gidinceye, hatta gülüp dişleri görününceye kadar, ben konuşmaya devam ettim. O'nun dişleri herkesinkinden güzeldi. Ben, kütüğe tutunarak (hücreden) indim; bu, Rasûlullah'ın (as.) inip çıktığı kütüktü. Rasûlullah (as.) da, sanki yolda yürür gibi, hiç bir şeye tutunmadan indi. Ben dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, odada yirmi dokuz gün kaldınız."

"- Bazen ay, yirmi dokuz çeker" buyurdu.

[1047] Tahrim, 5.

Şu âyet nâzil oldu:

"Onlara emniyet ve korku haberi geldiği zaman, onu hemen yayarlar. Halbuki o haberi Peygambere ve kendilerinden ulu'l-emr olanlara arz etselerdi, elbette onun yayılıp yayılmaması gerektiğini, bu haberden ahkâm çıkaranlardan öğrenirlerdi.[1048]

Bu işi anlayıp hüküm çıkaran bendim. Yüce Allah da muhayyerlik âyetini[1049] indirdi."

Buhârî ve **Müslim**'in müşterek bir rivâyeti de şöyledir:

"Ömer b. Hattab'a bu âyeti sormak istiyordum. Tam bir sene bekledim. Heybetinden dolayı sormaktan korkuyordum. Nihâyet Ömer hacca çıktı, ben de birlikte çıktım. Dönüş sırasında, yolda, ihtiyaç gidermek için ağaçlığa saptı. İhtiyacını giderinceye kadar bekledim, sonra onunla birlikte yürüdüm ve nihâyet dedim ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri, birbiriyle yardımlaşarak Hz. Peygamber'e cephe alan, Rasûlullah'ın (as.) iki hanımı kimlerdir?"

"- Hafsa ile Âişe."

"- Vallahi bir yıldır bunu sana sormak istiyor, ama heybetinden korkarak soramıyordum."

"- Öyle yapma! Bende bilgi olduğunu zannettiğin bir şey olursa, hemen sor! Eğer o hususta bir bilgim olursa sana söylerim."

Ömer, sonra şunları söyledi:

"- Vallahi biz câhiliyette kadınlara bir şey danışmazdık. Sonunda Allah, onlar hakkında indireceği hükümleri indirdi ve onlara vereceğini verdi. Bir gün ben, bir işte nasıl hareket edeceğimi düşünürken, karım;

"- Şöyle şöyle yapsan!" dedi.

"- Seni ne ilgilendirir?! Benim yapmak istediğim şeyden sana ne!" dedim.

"- Hayret sana ey Hattab'ın oğlu! Niye sana cevap verilmesine dayanamıyorsun? Halbuki senin kızın da Rasûlullah'a (as.) cevap

---

1048 Nisâ, 83.

1049 Ahzâb, 28-29.

yetiştiriyor! Hatta bu yüzden Rasûlullah (as.), bütün gününü ona kızgın olarak geçiriyor.."

Bunun üzerine Ömer kalktı, ridâsını aldı ve Hafsa'nın yanına gitti. Ona dedi ki:

"- Kızın, sen Rasûlullah'a (as.) cevap mı yetiştiriyorsun? Bu yüzden Rasûlullah (as.), bütün gününü sana kızgın olarak mı geçiriyor?"

"- Evet, vallahi biz O'na cevap yetiştiriyoruz."

"- Kızım, bil ki; ben seni Allah'ın cezâsından ve Rasûlünün gazabından sakındırıyorum. Şunun -Hz. Âişe'yi kastediyor- güzelliği ve Rasûlullah'ın (as.) ona olan sevgisi sakın seni aldatmasın!"

Sonra çıktım, akrabam olduğu için Ümmü Seleme'nin yanına gittim. Onunla konuştum. O dedi ki:

"- Hayret sana, ey Hattab'ın oğlu! Her şeye karışıyorsun, sonunda Rasûlullah'la (as.) hanımları arasına da girdin!"

Vallahi bu söz, bana öyle ağır geldi ki, hırsımı büyük ölçüde kırdı. Ümmü Seleme'nin yanından çıktım.

Benim Ensârdan bir arkadaşım vardı. Ben, Rasûlullah'ın (as) yanında bulunamadığım zamanlarda o bana haber getirir, o bulunamadığı zamanlarda da ben ona haber götürürdüm. O sıralarda biz, Gassan meliklerinden birinin saldırısından endişe ediyorduk. Onun bize saldıracağı söyleniyor, bu yüzden kalplerimiz (korku) doluydu.

Bir gün Ensârlı arkadaşım, âniden kapımı çaldı. Telaşla:

"- Aç! Aç!" dedi. Ben de heyecanla;

"- Gassanlılar mı saldırdı?" dedim.

"- Hayır, ama ondan da kötü bir şey oldu. Rasûlullah (as.), hanımlarından ayrılmış !!!"

"- İşte şimdi Hafsa ile Âişe'nin burnu sürtüldü" dedim ve elbisemi alıp evden çıktım, (mescidin civarına) vardım. Gördüm ki Rasûlullah (as.) odasına çekilmiş. Bu odaya merdivenle çıkılıyordu. Rasûlullah'ın (as.) uşağı da merdivenin başında bekliyordu. Ona dedim ki:

"- (Yukarı çık da) Ömer geldi, de!"

İçeri girmeme izin verildi. Rasûlullah'a (hanımlarına) söylediğim sözleri (ve cevaplarını) anlattım. Ümmü Seleme'nin söylediklerini anlatınca, gülümsedi. Rasûlullah (as.) bir hasıra uzanmıştı ve hasırla vücudu arasında herhangi bir şey yoktu. Başının altında da içi hurma lifi dolu, deriden bir yastık vardı. Ayak ucunda da bir karaz (yaprak) yığını vardı. Baş ucunda ise bir hayvan derisi asılıydı. Hasırın izlerini Rasûlullah'ın (as.) vücudunda görünce ağladım. Bana:

"- Niye ağlıyorsun?" dedi.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Kisrâ ve Kayser (refah) içinde bulunuyorlar. Siz ise Allah'ın Rasûlü olduğunuz halde bu durumdasınız!.." deyince;

"- Dünya onların olsun, âhiret de bizim, razı olmaz mısın?" buyurdu.

Bu hadîsi **Nesâî** de kısaca rivâyet eder. Buna göre İbn Abbas:

"Eğer ikiniz tevbe ederseniz ne âlâ!.. İkinizin de kalbi kaydı..." âyetinde Yüce Mevlâ'nın işaret buyurduğu Rasûlullah'ın (as.) iki hanımının kimler olduğunu Ömer b. Hattab'a sormayı çok istiyordum" der ve hadîsi rivâyet eder.

Nesâî, bu kadarla yetinir ve hadîsin lafzını tam olarak vermez. Sonra şöyle der:

"Rasûlullah (as.), Hafsa'nın Âişe'ye ifşâ ettiği o sözden dolayı yirmi dokuz gece hanımlarından ayrılıp köşesine çekildi. Âişe dedi ki:

"Rasûlullah (as.), hanımlarının sözlerini Allah kendisine haber verince, onlara duyduğu şiddetli kızgınlıktan dolayı, bir ay müddetle yanlarına girmeyeceğini söyledi. Ama aradan yirmi dokuz gece geçince, (hanımlarını dolaşmaya) ilk defa Âişe'den başladı. Âişe, O'na dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, hani sen, bir ay hanımlarının yanına girmeyeceğine yemin etmiştin? Biz saydık, şu anda yirmi dokuzuncu gecenin sabahındayız."

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Ay, bazen yirmi dokuz gecedir."

İZAH

Karaz ; Selem ağacının yapraklarıdır. Bu yapraklar derileri tabaklamakta kullanılır.

Avâlî ; Medîne'nin doğu tarafında, şehre 2-8 mil mesafede bulunan köyler topluluğudur. Burada **Evs** kabilesi yaşardı. **Ümeyye b. Zeyd** oğulları da bu kabiledendir.

Merru'z-Zahrân ; Mekke yakınlarında bir vâdî adıdır. **Hz. Ömer** abdest bozmak için burada duraklamıştı.

Hz. **Ömer**'in nöbetleşerek Rasûlullah'ın (as.) yanında kaldığı komşusu, **Evs b. Havalî b. Abdullah el-Hazrecî el-Ensârî**'dir.[1050] Diğer bir rivâyete göre de **İtbân b. Mâlik el- Hazrecî'**dir. Bu zatı Hz. Peygamber **Ömer**'le kardeş yapmıştı.

Ümmü Seleme, Hz. Ömer'in anne tarafından akrabasıdır. **Hz. Ömer**'in annesinin amca kızıdır. Bu bakımdan onun teyzesi mesabesindedir.

İbn Abbas'ın sorusuna **Hz. Ömer**'in hayret etmesi, onun tefsir ilmindeki büyük şöhretine rağmen bu meseleyi bilmemesindendir. **Hz. Ömer,** onu ilimde başkalarına tercih ederdi. Bununla birlikte **İbn Abbas,** ilim öğrenmeye de çok düşkündü. Her fırsatı değerlendirirdi. **İbn Hacer, Hz. Ömer**'in onun ilme olan düşkünlüğünden hayret etmiş olabileceğini de kaydeder.

İzahına çalıştığımız hadîste, Rasûlullah'ın (as.), hanımlarından bir ay süre ile ayrılması ve bunun üzerine de muhayyerlik âyetinin nuzûlü anlatılmaktadır. Rasûlullah'ın (as.) bir ay hanımlarından ayrı kalmasına sebep olarak yukarıda geçen bal ve **Mâriye** olayından başka şeyler de rivâyet edilir. Bunlar da Hz. Peygamber'in, hanımlarına verdiği hediye ve et taksimatında, dünyalık konusunda özellikle **Hz. Hafsa** ve **Hz. Âişe**'nin Rasûlullah'ı (as.) üzen tavırlarıdır. Bütün bu olayların birbirine eklenmiş olması da muhtemeldir. Hatta onların belki Rasûlullah'ı (as.) üzen başka davranışları da vardı. Neticede Hz. Peygamber üzüntüsünü, bir ay onlardan uzak kalmakla gâyet etkili bir şekilde belli etmişti. Hatta

---

[1050] Bkz., **İbn Sa'd**, III, 542; **Usd**, I, 190; **İsâbe**, I, 152.

bunun ardından nâzil olan muhayyerlik âyeti ile de hanımlarını serbest bırakmış, eğer arzu ederlerse mehirlerini vererek onları boşayabileceğini söylemişti.

Gerek bu rivâyette ve gerek bundan önce geçen hadîste zikredilen olaylar ve bu olayların üzerine nâzil olan **Tahrim** sûresinin, bazı kaynaklarda **Îlâ**[1051] ile alâkalı olduğu kaydedilmektedir. Ancak fıkıhta marûf olan **îlâ** ile bunun ilgisi tartışılır. **Îlâ**, **Bakara** sûresinin 226. âyetinde ifâde edilmektedir. **Tahrim** sûresinde, Rasûlullah'ın (as.) yemin etmesine gerekçe olarak *"hanımlarını hoşnud etmek"* gösterilir. Halbuki **Îlâ'**da hanımlarının hoşnutluğu değil, keder ve hüznü söz konusudur. Binâenaleyh **Tahrim** sûresinin ilk âyetleri, ya bal veya **Mâriye** kıssası veya her ikisi ile ilgili olup, Rasûlullah (as.) bunlarla hanımlarını üzdüğünü düşünerek onların hoşnutluğunu kazanmak için bunlardan uzak duracağına yemin etmişti. Tabîatiyle hanımlarının bu hoşgörüsüzlüğünden kendisi de rahatsız olmuştu. Fazla olarak aralarında yaptığı nafaka taksimatını beğenmemeleri, verdiği sırları ifşâ etmeleri de buna eklenince, fevkalâde nâzik bir tabîata sahip olan Allah'ın Rasûlü, üzüntüsünü bir ay uzlete çekilmekle belli etmiş, yine de kırıcı sözler kullanmamıştı. Bu bir aylık süre sonunda da muhayyerlik âyetini hanımlarına okumuştu.

BAZI HÜKÜMLER

1- Alimlere ve âmirlere karşı saygılı olmalı.

2- Kadınlara baskı meşrû değildir; çünkü Rasûlullah (as.) Kureyşin değil, Ensârın usûlünü benimsemiştir.

3- Hanımlara karşı sabırlı olmalı, hatalarını görmezlikten gelmeli.

4- İnsan, kederli dostunun kederini dağıtmaya çalışmalı; **Hz. Ömer**, konuşa konuşa Rasûlullah'ı (as.) güldürmeyi başardı.

[1051] **Îlâ** için bkz., hadîs no: 137 vdv.

5- Rasûlullah'ın (as.) hanımlarını boşadığı şuyû bulmuştu, ama doğru değildi. Öyleyse şuyû bulsa dahi haberler, her zaman doğru olmaz.

6- Hadîste **İbn Abbas**'ın ilme, özellikle âyetlerin tefsirine olan şiddetli meyli açıkça görülmektedir.

7- Rivâyette âlî isnâdın önemi de görülmektedir; nitekim **İbn Abbas**, meseleyi özellikle, hâdisenin içinde bulunan **Hz. Ömer**'den dinlemek istiyor.

8- Amirler, kapıcı bulundururlar.

9- Verilen sırları korumak gerekir.

10- Sahabe ilme son derece düşkündü; nitekim **Hz. Ömer**, bir arkadaşıyla nöbetleşerek Rasûlullah'a (as.) gelir ve öğrendiklerini birbirlerine aktarırlardı.

11- Babalar, kızlarına âile hayatını düzeltmesi için nasihat etmeli.

12- Fazilet ehlinden istiğfâr istenebilir; nitekim **Hz. Ömer** Rasûlullah'tan (as.) istiğfâr talebinde bulunmuştu.[1052]

٨٥٧- (س ـ ***أنس بن مالك*** رضي الله عنه) أَنَّ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم كانتْ له أَمَةٌ يَطَؤُها، فلم تَزَلْ به عائشَةُ حتى حرَّمَها على نَفْسِهِ ، فأَنْزَلَ اللهُ : **{يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ...}** الآية. أخرجه النسائي.

857- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah'ın (as.) temasta bulunduğu bir câriyesi vardı. **Âişe** ile **Hafsa**, Rasûlullah'ı (as.) rahat bırakmadılar. Sonunda Rasûlullah (As.) câriyeyi kendine haram kıldı. Yüce Allah da:

"Ey Peygamber, hanımlarını hoşnud edeceksin diye Allah'ın sana helâl kıldığı rızıkları niçin kendine haram ediyorsun?" âyetini indirdi.[1053]

[1052] Bkz., **İbn Hacer**, X, 350 vdv; **Aynî**, XX, 181.

[1053] **Nesâî**, İşratü'n-Nisâ, 4.

سورة ن

63 - NÛN (KALEM) SURESİ

٨٥٨- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى : {عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ} [ن: ١٣] قال رجلٌ من قريش : كانت له زَنَمَةٌ مثل زَنَمَةِ الشاة . أخرجه البخاري.

858- İbn Abbas;

"Zorba... ayrıca soysuz ..."[1054] âyeti hakkında şöyle dedi:

"O, Kureyş'ten bir adamdır; koyun zenemesi gibi zenemesi vardı."[1055]

İZAH

Yukarıdaki âyet, **Kalem** sûresinde, Rasûlullah'ın (as.) uzak durması emredilen, ülfet göstermemesi istenen kişilerin vasıflarından birini ifâde etmektedir. Bu insanların bir vasfı, zorba ve kaba oluşlarıdır. Saygısız, gaddar, sözünü bilmez olmalarıdır.

Diğer bir vasfı da, soysuz, nesebi uydurma olmalarıdır. Hadîs-i şerif, âyette geçen *"Zenîm"* kelimesini açıklamaktadır.

"Zenîm"; ***"zeneme"*** kelimesinden türemiştir. *Zeneme*; koyun-keçi gibi hayvanların kulağını kesip sarkıtmak demektir. Bu hayvanların boynunda, kulak dibinde çıkan yumrulara da ***zenîm*** denir. Türkçe'de böyle hayvana **küpeli** denmektedir.

"Zenîm"; Arapça'da, bir kavme mülhak olan kişi için kullanılır. Bir Arap şiirinde; ***"Zenîm"***; **"babasının kim olduğu bilinmeyen, anası fâhişe, alçak nesepli"** diye tarif edilir. Aslen, iltihak ettiği kabileden olmadığı halde, onlardan olduğunu iddia eder. Böylece kendine düzme ve uydurma bir nesep icâd eder.

Bu kelime; ahlâksız, boynuzlu, piç, kötülükle marûf, kâfir, zâlim, alçak gibi manalar için de kullanılır. **Saîd b. Cübeyr: "Koyun**

[1054] Kalem, 13.

[1055] **Buhârî**, Tefsir, 68./1.

zenemesi ile marûf olduğu gibi, zenîm de alçaklığı ve kötülüğü ile marûftur" der.

İşte âyet-i kerîmede bu kelime, bütün bu kötü huylar, alçaklıklar anlamında kullanılmış ve böylelerinden uzak durulması emredilmiştir.

Bu âyetin kimler hakkında nâzil olduğu ihtilaflıdır. Müfessirlerin ekserisine göre **Velîd b. Muğire el-Mahzûmî** hakkında nâzil olmuştur. **Kurtubî**, onun aslen Kureyşli olmayıp Kureyş'e mülhak olduğunu söyler. Babalığı onu, on sekiz yaşında evlat edinmiş, anası da onu gayr-i meşrû kazanmıştı. **İbn Abbas; "Kurân, bu adamı ayıplarıyla teşhir ettiği kadar hiç kimseyi teşhir etmemiştir"** dedi. **Kurtubî** de onun özellikle fakirlere kaba davrandığını ve asla onlara yardıma yanaşmadığını kaydeder.

Diğer bir rivâyete göre de **Ahnes b. Şurayk** hakkında nâzil olmuştur. **İbn İshak** onun, **Benû Zühre**'ye mülhak olduğunu söyler.

Üçüncü bir rivâyete göre de **el-Esved b. Abdiyağûs** hakkında nâzil olmuştur.

Âyet-i kerîmeleri şahıslara tahsis etmeyip, bu vasıflara sahip olan herkese hamletmek gerekir. Her dönemde bu tür insanlardan uzak durmak, onlara asla itâat etmemek lâzımdır. Hatta bunu sadece şahıslar için değil, toplumlar için de düşünmek gerekir. Bu tavsife giren bütün toplumlar da âyetin kapsamındadır.[1056]

٨٥٩- (خ ــ *أبو سعيد الخدري* رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم يقول : « **يكْشِفُ ربُّنا عن ساقِهِ ، فيسجُدُ له كُلُّ مؤمِنٍ ومُؤمِنَةٍ ، ويَبْقى من كان يسجُدُ في الدُّنيا رِياء وسُمْعَة، فيذهبُ ، ليسجدَ ، فيعودُ ظَهرُهُ طَبَقا واحدا**». وأخرجه البخاري هكذا ، وهو طرف من حديث طويل ، وقد أخرجه هو ومسلم بطوله ،وهو مذكور في كتاب القيامة من حرف القاف.

1056 Bkz., **Taberî**, XXIX, 25; **Kurtubî**, XVIII, 233; **İbn Kesîr**, VII, 83; **İbn Hacer**, IX, 663-664; **Aynî**, XIX, 256; **Elmalılı**, VII, 5274.

859- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet ediliyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"(Kıyâmet günü) **Rabbimiz, kendi sâkından keşif buyurduğu zaman, her mü'min erkek ve kadın, onun için secdeye kapanır. Geriye dünyada iken riyâ ve gösteriş olarak secde edenler kalır; onlar da secde etmeye gider, fakat sırtı tek bir tabaka halinde dümdüz hâle gelir** (eğilip secde edemez)."[1057]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî**, bu şekilde tahric etti. Bu, uzun bir hadîsin bir parçasıdır. Bu uzun rivâyeti **Buhârî** ve **Müslim**, tahric etmişlerdir. Bu hadîs ilerde **Kitâbu'l-Kıyâmet**'de gelecektir.

İZAH

Bu hadîste, **Kalem** sûresinin 42. âyetine işaret edilmektedir:

"O gün sâk'dan keşfolunur. İnsanlar secdeye çağrılacaklar. Fakat secde etmeye güçleri yetmeyecek. Gözleri düşkün bir halde kendilerini zillet saracak. Halbuki vaktiyle dünyada başları selâmette iken bu secdeye dâvet olunuyorlardı."

"***Sâk***"; baldır demektir. "***Keşfu's-sâk***" da, lügat itibariyle baldırı açmak anlamına gelir.

Âyet-i kerîmede ***sâk***, nekre olarak ve bir isme veya zamire muzaf olmadan kullanılmıştır. İzahına çalıştığımız hadîste ise, ***"yekşifu rabbenâ sâkahû"*** diye, yani **"Rabbimiz kendi sâkını açar"** şeklinde zamirli olarak kullanıldı. **İbn Hacer**, bu hadîsin **Ebû Bekir el-İsmailî** tarafından tahric edilen diğer bir tarîkında ***"yekşifu an sâkın"*** şeklinde zamirsiz olarak rivâyet edildiğini söyler ve ilâve eder: Bu şekilde rivâyet, âyete uygun düştüğü için daha sahihtir. Şâyet "***sâk***" lafzı Allah'a izâfe edilirse, O'na birtakım uzuvlar nispet edilmek suretiyle mahlûkata benzetilmesi söz konusu olabilir.

[1057] **Buhârî**, Tefsir, 4/8; 68/2; Tevhid, 24.

Halbuki âyet-i kerîmede buyurulduğu gibi, *"Hiç bir şey O'nun gibi değildir."*[1058]

Az önce söylediğimiz gibi **sâk**, baldır anlamına gelir. Fakat **"baldır açmak"** tâbiri, bir deyimdir, Arapça'da başka anlamda kullanılır. Bu tâbir; şiddetli iş, belâ, korkunç musibet, felâket günü, harp günü manâsında kullanılır. Harp kızıştığı zaman, **"İş, baldırından açıldı"** denir. Bu manâdan hareket edildiğinde âyet, **kıyâmetin dehşetli manzarası yavaş yavaş görülmeye başlayınca insanlar secdeye koşacaklar** anlamına gelir. Yoksa lügat anlamıyla **"baldır açmak"** söz konusu değildir. Nitekim kolları olmasa da cimri bir adam için de **"eli bağlı"** tabiri kullanılır. Halbuki ortada ne el vardır, ne de bağ! Bu ancak cimrilikten kinâye bir tabirdir. Türkçede de bir belâdan kaçıp kurtulma anlamında **"paçaları sıvamak"** tâbiri kullanılmaktadır.

Bu tâbir, perdenin açılacağı, gerçeklerin ortaya çıkacağı, herkesin yaptığının ortaya konacağı gün anlamında da kullanılmıştır ki, maksat yine kıyâmet günüdür.

Elmalılı merhum şöyle der:

"Biz bu tabirden, müslimin imânıyla beklediği, mücrimin kaçındığı hakkın veya hükm-i hakkın perde-i gaybdan saha-i şuhûda kendini bir uçtan göstermeye başlaması manasını anladığımız gibi bunun ibrâz ettiği şiddet ve dehşet içinde de mücrimlere mahz-ı elem olan hevlengiz bir kahr u tezlîl, mücrimlere de aynı hâile içinde murad kapısını açan câzibeli bir şevk ve izzet heyecanı seziyoruz.

Çünkü mücrimlere şiddetli bir vaîd ve inzâr olan bu âyet, müslimlere bir va'd ü tebşir olmak üzere Peygambere hitab siyâkında vârid olmuştur. Mananın hâsılı şudur: Haber ver o kıyâmet gününü ki, şimdi nazarlardan gizli olan hakkın hükmü tecelli etmeğe, hakikat perdesi aşağıdan yukarıya açılmağa, müslimlere murad, mücrimlere zillet ve felâket olan gâye bir uçtan arz-ı endâm etmeğe başlayacak."[1059]

[1058] Şûrâ, 11.

[1059] **Elmalılı**, VII 5299.

Hülâsa edecek olursak; bu âyet ve bu meâlde rivâyet edilen hadîslerde, mâhiyeti tam anlaşılamayacak müteşâbih manâlar vardır. Günü geldiğinde Cenâb-ı Hak, bunları bilfiil gösterecektir. Burada hakikatin ortaya çıkması, insanlardan gaflet perdelerinin kaldırılarak ilâhî hükmün mü'minlere rahmet, kâfirlere azap saçarak tecellisini ifâde eden ilâhî bir işâret vardır ki, mâhiyetini tayine imkân yoktur.[1060]

سورة نوح

64 - NÛH SÛRESİ

٨٦٠- (خ ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : صارت الأوثان التي كانت في قوم نوح في العرب بعدُ أمَّا « **وَدّ**» فكانت لكَلْب بِدُومَة الْجَنْدَل ، وأما « **سُوَاعٌ** » فكانت لهذيل ، وأما « **يَغُوثُ** » فكانت لمُرادَ ، ثم صارت لبَني غُطَيْف بالْجُرف عند سَبأ ، وأمَّا « **يَعُوقُ** » فكانت لهمْدان ، وأمَّا « **نَسْرٌ** » فلحِمْيَرَ ، لآلِ ذي الْكَلاَعَ ، وكلُّها أسماءُ رجالٍ صالحينَ من قوْمِ نُوحٍ ، فلَّما هلكوا أَوْحى الشَّيطانُ إلى قَوْمهم : أن انْصِبُوا إلى مَجالِسِهِمْ التي كانوا يجلسون فيها أنْصابا ، وسَمُّوها بأسمائهم، ففعلُوا ، فلم تُعبدْ ، حتى إذا هلك أولئك، تنسَّخ العلمُ عُبِدتْ. أخرجه البخاري.

860- İbn Abbas anlatıyor:

"Nuh kavminde görülen putlar, sonradan Araplar arasında da görüldü:

Vedd adlı put; Dûmetu'l-Cendel'de Kelb kabilesine aitti.

Suvâ' da; Hüzeyl kabilesinin putu idi.

Yeğûs ise; (önce) Murad kabilesinin, sonra da (Yemen'de) Sebe' şehrinin yanında Curf (veya Cevf) mevkiinde bulunan Ğutayf oğullarının putu oldu.

[1060] Bkz., **Taberî**, XXIX, 38; **Kurtubî**, XVIII, 249; **İbn Kesîr**, VII, 90; **İbn Hacer**, IX, 664; **Aynî**, XIX, 257; **Elmalılı**, VII, 5292.

Yeûk ; (Yemen'de bir kabile olan) Hemdân'ın,

Nesr de; Himyer'in, Zü'l-Kelâ hânedanının putu idi.

Bütün bunlar, **Nûh** kavminden sâlih insanların isimleri idi. Bu insanlar vefat edince, şeytan, onların heykellerini dikmelerini ve bu heykellere de o insanların isimlerini vermelerini ilhâm etti. Onlar da şeytanın bu aldatmasına uydular. Bu putlara (önceleri) ibâdet edilmedi. Ancak bunları diken insanlar gidince ve bunlarla ilgili bilgiler de küllenip unutulunca, putlara ibâdet başladı."[1061]

İZAH

Bu hadîs de **Nûh** sûresinin 23. âyeti ile alâkalıdır. Âyet şöyledir:

"Onlar şöyle dediler: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; Hele **Vedd**'*i,* **Suvâ**'*ı,* **Yeğûs**'*u,* **Yeûk**'*u ve* **Nesr**'*i asla bırakmayın!"*

PUTLAR

Putların ortaya çıkışı konusunda pek çok rivâyet vardır.[1062] İzahına çalıştığımız hadîs, bu rivâyetlerin en sahihidir.

Âyet-i kerîmede ifâde buyurulduğu ve hadîste de belirtildiği üzere kesin olan husus, bu putların **Hz. Nûh** döneminde mevcut oldukları ve zamanla insanların bunlara tapınmaya başladığıdır. İşte Araplar, diğerleri meyânında bu putlara da tapıyorlardı.

Rivâyet edildiğine göre **Arabistan**'a putperestliği ilk sokan, **Amr b. Luhay**'dır. **Amr**, **Cürhumîler**'i **Mekke**'den sürdükten ve **Mekke** yönetimini ele aldıktan sonra bir hastalığı sebebiyle **Suriye**'deki **Belka**'ya gitmiş, orada gördüğü putları **Mekke**'ye getirmiş. Bunları **Kâbe**'nin civârına dikmiş ve böylece ilk defa putperestliği **Arabistan**'a sokmuş oluyordu.[1063]

Vedd: Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen bu put, **Kelb** kabilesine aitti. **Kelb**, **Kahtânî**'lerden **Kudâa**'nın en kuvvetli koludur. Kabilenin

---

[1061] **Buhârî**, Tefsir, 71/1.

[1062] Bkz., **Kurtubî**, XVIII, 307; **İbn Hacer**, IX, 670-671; **Aynî**, XIX, 261.

[1063] **Putlar Kitabı**, 27.

ilk atası, **Kelb b. Vebere**'dir. Bu kabilenin İslâmdan önceki tarihi belirsiz ve efsânevîdir. Hicret sırasında **Suriye**'nin en önemli kabilesi idi. Hıristiyanlığı tanıyorlardı. Bilâhare müslüman oldular.[1064]

Bu put, **Dûmetu'l-Cendel**'de dikilmişti. Burası o dönemde **Suriye**'nin en önemli şehriydi. **Tebük**'e yakın, **Suriye** çölü sınırındadır.

Suvâ': Bu put, **Adnanîler**'den **Hüzeyl** kabilesinin putu idi. Bu kabile de **Mekke** yakınında, **Hicaz**'ın sahil cihetinde **Ruhât** denilen yerde yaşardı.

Yeğûs: **Adnanîler**'den **Murad** adlı kabilenin putu idi. Sonra bu kabilenin bir kolu olan **Ğutayf** kabilesinin putu oldu. **İbnu'l-Kelbî, Mazhic** kabilesinin ve **Curaş** halkının da bu puta taptıklarını kaydeder.

Hadîs-i şerifte bu putun bulunduğu yer olarak **Curf** veya **Cevf** gösterilmektedir. Her iki lafız da **Buhârî**'nin muhtelif nüshalarında vardır. **Curf**; bir mekân ismi olup pek çok yer için kullanılan bir isimdir. Bu isim, **Yemen**'deki bir yerin de adıdır.[1065]

Cevf de yine bir mekân ismi olup **Yemen**'de **Murâd** kabilesinin vatanı olarak gösterilir.[1066]

Bu iki ismin, ufak telaffuz farklılığı ile aynı mekânın adı olduğu düşünülebilirse de **Murâd** kabilesi zamanında putun **Cevf**'de, **Ğutayf** kabilesi zamanında da onun yakınındaki **Curf**'de dikilmiş olması da muhtemeldir.

Yeûk: **Yemen**'in meşhur kabilesi **Hemdanîler**'in putu idi. Bu kabile, **Tebük** dönüşü, hicrî 9. yılda bir heyetle Rasûlullah'a (as.) gelmişlerdi.

Ancak **İbnu'l-Kelbî, Yeûk**'u **Hayvan** kabilesinin putu olarak gösterir.

[1064] **Kabâilu'l-Arab**, III, 991.

[1065] **Mu'cemu'l-Buldân**, II, 128.

[1066] **Mu'cemu'l-Buldan**, II, 188.

Nesr: Bu da **Himyer**'in **Zu'l-Kelâ'** kabilesinin putu idi. Bu kabile de **Yemen**'lidir.

Bu putların, **Hz. Nûh** döneminden kalmış olmaları uzak bir ihtimaldir. Belki isimleri kalmış ve sonra gelen insanlar da bu isimleri çeşitli putlara vererek devam ettirmiş olmalıdırlar.[1067]

سورة الجن

65 - CİN SÛRESİ

٨٦١- (خ م ت ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : ما قَرَأَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم على الجنِّ ولا رآهم ، انْطَلَق رسول اللّه صلى الله عليه وسلم في طائفة من أصحابه عامدينَ إلى سوق عُكاظَ ، وقد حيلَ بيْنَ الشياطينِ وبيْنَ خَبَرِ السماء ، وأُرسلَ عليهِم الشُّهُبُ، فرَجعَت الشَّياطينُ إلى قَومِهِمْ ، فقالوا : مالكم ؟ قيل : حيل بينا وبْين خبر السماء ، وأُرسلت علينا الشهب ، قالوا: وما ذَاكَ إلا من شيءٍ حَدَثَ ، فاضرِبُوا مَشارقَ الأرْضِ ومغارِبها ، فَمَرَّ النفَرُ الذين أخذُوا نحوَ تِهامة بالنبي صلى الله عليه وسلم ، وهو بنَخْلٍ عامدينَ إلى سوق عُكاظ ، وهو يُصَلِّي بأصحابه صلاةَ الفجر ، فلما سمعوا القرآنَ ، اسْتمعوا له ، وقالوا : هذا الذي حال بيننا وبين خبر السماء ، فرجَعُوا إلى قومهم ، فقالوا : يا قومنا إنا سمعنا قرآنا عجبا يَهْدي إلى الرُّشْد فآمَنَّا به ولنْ نُشْرِكَ بربنا أحدا فأنزل اللّه عز وجل على نبيه – صلى الله عليه وسلم – **{قلْ أُوحِيَ إليَّ أنّه استَمعَ نَفرٌ من الجن}** [الجن:١]. زاد في رواية : وإنما أُوحِيَ إليه قولُ الجنِّ.

أخرجه البخاري ،ومسلم ، والترمذي. قال الترمذي : وبهذا الإسناد قال : قولُ الجنِّ لقومهم لما قام عبدُ اللّه يدْعوهُ، كادُوا يكونون عليه لِبَدا [الجن : ١٩] قال : لما رأوْهُ يُصلّي ،

[1067] Bkz., **Taberî**, XXIX, 99; **Kurtubî**, XVIII, 307; **İbn Kesîr**, VII, 126; **İbn Hacer**, IX, 670-672; **Aynî**, XIX, 262.

وأصحابُهُ يُصلون بصلاتِه ، ويسجُدُون بسجودِه ، قال : تعَجَّبوا من طواعيَة أصحابِه له ، قالوا لقومهم: لما قام عبدُ الله يدْعوهُ ، كادُوا يكونون عليه لِبَدا.

861- İbn Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) ne cinleri gördü, ne de onlara (Kur'ân) okudu. Hz. Peygamber, bir gurup arkadaşı ile birlikte Ukaz panayırına doğru gitmişti. Şeytanlar ile gök haberleri arasına engel konulmuş, şeytanlara şihâblar (akan yıldızlar) gönderilmiş ve bunun üzerine şeytanlar da kendi arkadaşlarının yanına dönmüşlerdi. Arkadaşları onlara;

"- Nedir bu haliniz (niye boş geldiniz)?" dediklerinde, onlar;

"- Gökle aramıza engeller kondu ve üzerimize şihâblar gönderildi" cevabını verdiler. Öbürleri de;

"- Öyleyse mutlaka yeni bir şeyler oldu, yeryüzünün doğusunu batısını dolaşın" dediler.

Bunlardan Tihâme'ye doğru giden bir gurup, Hz. Peygamber'e rastladı. O sırada Rasûlullah (as.) Ukaz panayırına gitmek üzere Nahle'de bulunuyor ve arkadaşlarına sabah namazını kıldırıyordu. Onlar, Rasûlullah'ın (as.) okuduğu Kur'ân'ı işitince kulak kabarttılar ve;

"- Bizimle gök haberleri arasındaki engel işte budur" diyerek arkadaşlarının yanına döndüler. Dediler ki:

"- Ey kavmimiz, biz çok hoş bir Kur'ân dinledik, o doğru yola götürüyor. Biz de ona iman ettik. Artık Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız."[1068]

Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamberine;

"De ki; bana, cinlerden bir gurubun beni dinledikleri vahyolundu..."[1069] âyetlerini indirdi.[1070]

[1068] Cin, 1-2.

[1069] Cin, 1.

[1070] **Buhârî**, Salât, 105; Tefsir, 72/1, **Müslim**, Salât, 33/149, **Tirmizî**, Tefsir, 69/3323.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette; "O'na ancak cinlerin sözü vahyedildi" ifâdesi yer alır.

Bu hadîsi **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî** rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, yine aynı isnâdla şu rivâyeti kaydeder:

"Cinlerin, arkadaşlarına söyledikleri ve; ***"Allah'ın kulu, Allah'a ibâdet için kalktığında nerede ise üzerine yığılacaklardı"***[1071] âyetinde işâret edilen sözleri hakkında **İbn Abbas** şöyle dedi:

"Onlar Rasûlullah'ın (as.) namaz kıldığını, ashâbın da Rasûlullah'a (as.) aynen tâbi olmalarına, itâat etmelerine hayret ettiler. Arkadaşlarına; ***'Allah'ın kulu, Allah'a ibâdet için kalktığında, nerede ise O'nun üzerine yığılacaklardı'*** dediler."

İZAH

1- CİNLER VE MAHİYETİ

Cin; hava ve koku gibi lâtif bir cisimdir. Elle tutulup gözle görülmeyen, ama akıl sahibi ve sorumluluk taşıyan ruhanî varlıklardır.

Gerçi bu tarife melekler ve şeytanlar da girmektedirler. Ancak hususiyetleri itibariyle farklıdırlar. Melekler sırf hayrı, şeytanlar da sırf şerri temsil ederler. Cinlerde ise hayırlı olan da vardır, kötü olan da! Onların tıpkı insanlar gibi iyisi ve kötüsü vardır. Bu açıdan insana benzer bir özellik arz ederler. Nitekim pek çok âyette de cin ve insan yan yana zikredilmiştir. İnsan görülen, cin ise görülmeyen bir varlıktır.

Cinlerin varlığı **Mu'tezile** ve **Cehmiye** dışında kalan bütün islâmî fırkalar tarafından kabul edildiği gibi, diğer dinlerde de cinlerin varlığı kabul edilmektedir. Hatta Arap müşrikleri bile cinleri bilirlerdi. Kur'ân-ı Kerim şöyle buyurur:

"Onlar, Allah'a cinleri ortak koştular. Halbuki onları da Allah yaratmıştır."[1072]

[1071] Cin, 19.

"O müşrikler, Allah ile cinler arasında bir nesep uydurdular."[1073]

Cinlerin varlığı, mâhiyeti ve sorumlu tutulacakları konusunda yegâne sağlam kaynak olan Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden bazılarını meâlen hatırlatalım:

"Ey cinler ve insanlar topluluğu! Size âyetlerimi anlatan ve şu** (haşir)* ***gününüzün geleceğini haber verip sizi ikaz eden peygamberler gelmedi mi? Onlar; **'Evet, kendi aleyhimize şâhitlik ederiz** (ki geldi)' ***diyecekler... Onlardan her birinin, amellerine göre dereceleri vardır."***[1074]

Cin sûresinde, bizzat cinlerin ağzından çeşitli sözleri yer alır. Bunlardan bazısı şöyledir:

"Rabbimizin şanı yücedir. O'nun ne eşi, ne de ortağı vardır! Bizim câhilimiz *(İblis)* ***Allah'a karşı saçma söz söylüyormuş... Doğrusu bizde mü'min olanlar da var, daha aşağı olanlar da... Biz, o hidâyet rehberini dinlediğimizde, derhal ona iman ettik... Gerçekten bizde müslümanlar da var, zâlimler de..."***[1075]

Daha pek çok âyet-i kerîmede, cinlerin bazısının mü'min, bazısının kâfir olduğu ve onların da insanlar gibi sorumlu oldukları beyan edilmektedir.[1076]

Şüphesiz ki bu âlemde hayat, sadece insanlarla hayvanlara mahsus değildir. İnsan ve hayvanın dışında kalan pek çok canlı vardır ki, bunların miktarını, mâhiyetini ve hayat şeklini ancak Allah bilir. İnsan ve hayvandan başka, Allah'ın ve Peygamberlerin haber verdiği iki canlı türü daha vardır ki, bunlar Meleklerle Cinlerdir.

Bu varlıklar, çeşitli suretlere girebilecek ve çok yüksek bir hızla hareket edebilecek kabiliyette canlılardır. Melekler hem yerde ve hem de gökte yaşarlar, ancak cinler, bizim gibi yeryüzünde yaşarlar.

1072 En'âm, 100.

1073 Saffât, 158.

1074 En'âm, 130-132.

1075 Cin, 3-14.

1076 Bkz., En'âm, 112; A'râf, 38; 179, Hûd, 119; Secde, 13; Fussilet, 25, 29; Ahkaf, 18, 29; Zâriyât, 56.

Cinlerin de insanlar gibi mü'mini, kâfiri vardır. Onlarda da erkeklik-kadınlık vardır. Onlar da yeyip içerler, çoğalırlar, ölürler. Çeşitli topluluklar halinde yaşarlar. Sayıları çok fazladır, çoğunluğu da Allah'a isyan halindedir.[1077]

2- CİNLERİN YARATILIŞI

Kur'ân-ı Kerim'de cinlerin yaratılışı hakkında iki âyet vardır:

"Allah, Cânn'ı dumansız bir ateşten yarattı."[1078]

"Biz, Cânn'ı, daha önce, çok şiddetli bir ateşten yarattık."[1079]

"Dumansız ateş" ve **"Şiddetli ateş"** cümleleri iki ayrı şey değildir. Ateş şiddetlenip tamamen kor haline gelince dumanı da olmaz. Şüphesiz ki bu ateşin gerçek mahiyetini ancak Allah bilir.

Cinlerin ne zaman yaratıldıkları konusu da ihtilaflıdır. Yukarıdaki âyette geçen **"...daha önce.."** tabirinden, **Âdem'**den önce yaratıldığı manası çıkarılmıştır. Bazı rivâyetlerde **Âdem'**den ne kadar önce yaratıldıkları hakkında rakamlar verilmekte ise de, bunlar, güvenilir olmaktan uzaktırlar.

Cinlerle şeytanların yaratılış itibariyle aynı oldukları, **İblis'**in cinlerin de babası olduğu veya cinlerin, **Cânn**'ın nesli oldukları konusunda farklı görüşler vardır.[1080]

Cinlerin asılları hakkındaki bu ihtilaf, âhirette hallerinin ne olacağı konusunda da farklı anlayışlara yol açmıştır. **Cânn**'ın nesli olduklarını söyleyenlere göre; mü'minleri cennete, kâfirleri cehenneme girecektir. **İblîs**'in nesli oldukları ihtimali ise daha farklı yorumlar getirmiştir.

Hasan-ı Basrî; bunların mü'minleri yine cennete girer, derken,

Mücâhid; mü'min de olsa cennete giremez, onlara cehennemden kurtulmaktan başka bir şey yoktur, der.

1077 Bkz., **Hayatü'l-Hayevân**, I, 288-305.

1078 Rahman, 15.

1079 Hicr, 27.

1080 Bkz., **Kurtubî**, XIX, 5; **Aynî**, VI, 36; **Hayatü'l-Hayevân**, I, 297.

İmâm-ı Azâm'dan gelen bir rivâyete göre, hayvanlara dendiği gibi onlara da **"Toprak olun!"** denilecek.

Mâlik, Şâfiî ve **İbn Ebî Leylâ;** insanlar gibi onların da kötülük yapanları azap iyilik yapanları mükâfat görecektir, derler.[1081]

3 - RASÛLULLAH (as.) CİNLERİ GÖRDÜ MÜ?

İbn Abbas'dan gelen izahına çalıştığımız hadîste, Rasûlullah'ın (as.) cinleri görmediği ifâde edilmektedir. Cinler, Hz. Peygamber'i namaz kılarken tesadüfen dinlemişler, ama Rasûlullah (as.) onların, kendisini dinlediklerinden haberdar olmamış, onları görmemiştir. Bunu kendisine Allah haber vermiştir.

804 numara ile geçen **İbn Mesûd'**un rivâyetinde ise Rasûlullah'a (as.) cinlerden bir davetçi geldiği, Hz. Peygamberin onlara gidip Kur'ân okuduğu belirtilmektedir. Hatta Hz. Peygamber, arkadaşlarını da götürüp cinlerin izlerini ve ateş yaktıkları yeri göstermiş.

Bu iki rivâyet şöyle te'lif edilmiştir:

Rasûlullah (as.) cinlere muhtelif zamanlarda Kur'ân okumuştur. **İbn Abbas'**ın rivâyeti, Hz. Peygamber'in cinlerle olan ilk temasını göstermektedir. Burada cinler, tesadüfen Rasûlullah'ı (as.) dinlemişler ve O'na iman etmişlerdi. Ama henüz Hz. Peygamber'in bundan haberi yoktu. **İbn Mes'd'**un rivâyet ettiği olay ise, daha sonra cereyan etmiştir ve orada Rasûlullah (as.) da cinleri görmüştür. Hatta Rasûlullah'ın (as.) daha sonra, **Medîne** döneminde de müteaddit defalar cinleri görmüştür. Bunların bazısında **İbn Mes'ûd'**un da bulunduğu rivâyet edilmiştir.[1082]

İbn Hacer'in de işaret ettiği üzere cinlerin Rasûlullah'a (as.) ilk defa mülakî olmaları, kendilerine gökten taşlar atılmasının sebebini araştırmaları sırasında olmuştur. İkinci gelişlerinin sebebi ise, müslüman olmak ve İslâm'ın ahkâmını öğrenmektir.

[1081] Cinler hakkında **Bedreddin eş Şiblî'**nin şu eserine bkz., ***Akâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cânn,*** Kahire, 1326.

[1082] Bkz., **Kurtubî**, XIX, 4; **Tecrid-i Sarih**, X, 48.

Her iki hadîs bu şekilde te'lif edilmekle birlikte, mutlaka bir tercih yapmak gerekirse, **İbn Mes'ûd'**un rivâyetini tercih etmek uygundur. Çünkü **İbn Abbas**'ın rivâyet ettiği olay, peygamberliğin ilk yıllarında cereyan etmiştir. Halbuki **İbn Abbas,** hicretten üç yıl önce dünyaya gelmiştir. Binâenaleyh onun rivâyeti, bizzat müşahedeye değil, işitmeye dayanmaktadır. Halbuki **İbn Mes'ûd,** bizzat olayın içindedir.

Bununla birlikte uygun olan, her iki rivâyetin te'lifi cihetine gidilmesidir.

4 - ŞİHÂB

Şihâb; parlak alev demektir. Gökte yıldız kayar gibi kayan parıltılara **şihâb** denir. Mâhiyeti itibariyle **şihâb**'da hem yıldız, hem taş, hem de ateş manâsı vardır. **Taberî, şihâb**'ı; şeytan taşlamak için kullanılan yıldızlar, diye tarif eder.[1083] **Kurtubî**, yakıcı yıldız der.[1084] Muhtemelen günümüzde yıldız kayması veya gök taşı diye bilinen şeylerdir. Bunlar, göklere çıkmak isteyen şeytanlara atılan semavî mermilerdir.[1085]

Taberî, Hz. Peygamber'den önceki fetret döneminde gökyüzünün şeytanlardan korunmadığını kaydeder.[1086] Rasûlullah (as.), peygamber olarak gönderilince, gökyüzü korunmaya başlandı ve şeytanlara **şihâblar** atıldı. Hadîste de ifâde edildiği üzere **İblis,** daha önce olmayan bu yeni durum üzerine, mutlaka yeryüzünde fevkalâde bir durum olduğuna hükmederek askerlerini etrafı dolaşmaya gönderir. **Ahkaf** sûresinde de ifâde edildiği üzere on kişi civarında bir gurup **Nahle** vadisinde Hz. Peygamber'e rastlıyor, O'nun Kur'ân okuyuşunu dinliyor ve iman ederek geri

---

1083 **Taberî**, XXIX, 110.

1084 **Kurtubî**, XIX, 12.

1085 Bkz., hadîs no: 773.

1086 **Taberî**, XXIX, 103.

dönüyorlar.[1087] Bu olayı da Cenâb-ı Hak, **Cin** sûresini indirerek Rasûlüne haber vermiştir.

İbn Zeyd, gökyüzünün sadece şu iki olayda korunduğunu ve yalnız bu iki halde şeytanların taşlandığını söyler:

1- Allah yeryüzüne âni bir azap indireceği zaman,

2- İrşâd ve ıslâh eden bir Peygamber gelince.

İbn Zeyd, bu görüşüne şu âyeti delil gösterir:

"Yeryüzündeki kimselere bir fenalık mı istenmiştir, yoksa Rableri onları irşâd etmek mi dilemiştir, bilmeyiz..."[1088]

Göğe çıkıp kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanların taşlanması ile ilgili şu âyetleri de kaydedelim:

"Biz gökte burçlar yarattık. Onu taşlanmış her şeytandan koruduk. Yalnız kulak hırsızlığı yapan şeytan vardır ki, onu da bir şihâb takip eder."[1089]

"Biz, dünya semâsını yıldızlarla donattık. Onu, itâatten çıkan her şeytandan koruduk. Onlar, meleklerin kelâmını dinleyemezler, her taraftan kovulup atılırlar. Ancak bir çalıp kapan olur, ki onu da parlak bir şihâb takip eder."[1090]

"(Cinler şöyle dediler:) Doğrusu biz, göğü yokladık, ama onu pek kuvvetli bekçiler ve şihâblarla dolu bulduk. Vaktiyle biz, kulak verip haber almak için göğün bazı yerlerinde otururduk. Fakat şimdi kim dinleyecek olsa, karşısında kendisini gözetleyen bir şihâb buluyor."[1091]

İbn Abbas şöyle der:

"Eskiden şeytanlar göklere çıkar, gaybe ait haberleri meleklerden işitir, sonra bunları kâhinlere bildirirlerdi. Hz. İsa gelince üç kat göğe

---

[1087] Ahkaf, 29-31

[1088] Cin, 10.

[1089] Hicr, 16-18

[1090] Saffat, 6-10.

[1091] Cin, 8-9.

çıkmaktan men edildiler. Ondan sonra herhangi bir şeytan kulak hırsızlığına kalksa, üzerine şihâb atılmaya başlandı."

Bu ifâde, sihir ve kehânetin, eski milletlerde neden çok yaygın olduğu konusuna kısmen de olsa açıklık getirmektedir.[1092]

٨٦٢- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنه) قال : كان الجنُّ يصعَدُونَ إلى السماء يستمعونَ الوحْيَ ، فإذا سَمِعُوا الكلمةَ ، زَادُوا عليها تسْعا ، فأمَّا الكلمةُ فتكونُ حقّا ، وأمَّا ما زادُوا فيكُونُ باطِلا، فلما بُعِثَ رسول اللّه صلى الله عليه وسلم مُنِعُوا مقَاعِدَهُم ، فذكروا ذلك لإبليس ، ولم تكن النجومُ يُرمى بها قبل ذلك ، فقال لهم إبليس: ما هذا إلا من أمرٍ قد حدث في الأرض ، فبعث جنوده ، فوجدوا رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قائما يُصلي بين جبلين - أراه قال: بمكة - فأخبروه ، فقال: هذا الحدثُ الذي حدثَ في الأرض. أخرجه الترمذي.

862- İbn Abbas şöyle dedi:

"Cinler göklere çıkar ve vahye kulak verirlerdi. Bir söz işittikleri zaman, ona dokuz söz de kendilerinden katarlardı. İşittikleri söz hak, kendi kattıkları sözler ise bâtıldı. Rasûlullah (as.) gönderilince onlar, (gökteki) oturma yerlerinden atıldılar. Sonra onlar, bunu gidip İblis'e söylediler. O'ndan (Rasûlullah gönderilmeden) önce, (cinleri kovmak için) yıldızlar atılmazdı. İblis onlara:

"- Bu iş, mutlaka yeryüzünde meydana gelen (fevkalâde) bir olay yüzündendir" dedi. (Her tarafa) askerlerini gönderdi. Bunlar, Rasûlullah'ı (as.) iki tepe arasında -zannedersem Mekke'de, dedi- namaz kılarken buldular. Hemen gidip İblis'e haber verdiler. O da;

"- İşte yeryüzünde meydana gelen (fevkalâde) olay budur" dedi.[1093]

[1092] Cinler konusunda ayrıca bkz; **İbn Hacer**, IX, 673 vdv; **Aynî**, VI,35; **Elmalılı**, VII,5381; **Tecrid-i Sarih**, II,402,757.

[1093] **Tirmizî**, Tefsir, 69/3324.

سورة المزمل

66 - MÜZZEMMİL SÛRESİ

٨٦٣- (د ــ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى {قم الليل إلاّ قليلا ، نصفهُ}... الآية [المزمل : ٣] قال : نسختها الآية التي فيها قوله تعالى : {علم أنْ لنْ تُحصُوه فتابَ عليكم ، فاقرءوا ما تيسر من القرآن} [المزمل : ٢٠] قال : وناشئة الليل : أوله ، يقول : هو أجدر أن تحصوا ما فرض الله عليكم من قيام الليل ، وذلك : أن الإنسان إذا نام لم يدر متى يستيقظ ، وقوله : { وأقوم قيلا } [المزمل :٦] يقول : هو أجدر أن تفقه في القرآن ، قوله { إن لك في النهار سبحا طويلا } [المزمل :٧]. يقول فراغا طويلا.

وفي رواية قال : لما نزل أول المزّمّل كانوا يقومون نحوا من قيامهم في شهر رمضان ، حتى نزل آخرها ،وكان بين أولها وآخرها سنةٌ. أخرجه أبو داود.

863- İbn Abbas;

"Gecenin birazı müstesnâ kalk** (ibâdet et)**! Gecenin yarısı kadar kalk veya biraz eksilt!"[1094] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu âyeti, (daha sonraki) *'...**Allah, onu başaramayacağınızı bildi, onun için rahmetiyle size döndü. Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun!**'*[1095] âyeti nesh etmiştir."

Bu sûredeki ***'Gece saatlerinde** (ibâdet) **hem daha kuvvetli, hem de okuyuş bakımından daha sağlamdır'***[1096] âyetinden maksat, gecenin evvelinde kalkmaktır. Gece namazından Allah'ın size farz kıldığını yapmak daha uygundur. Çünkü insan uyuduğunda, ne zaman uyanacağını bilemez.

1094 Müzzemmil, 2-3.

1095 Müzzemmil, 20.

1096 Müzzemmil, 6.

'(*Gece kırâati*) ***okuyuş bakımından daha sağlamdır***'[1097] cümlesi ise, Kur'ân'ı iyi anlamak (için) daha uygun (bir zamandır), demektir.

'***Gündüzleri, senin için uzun bir yüzmek vardır***'[1098] âyeti de; (ihtiyaçlar için) gündüz uzun, boş vakit vardır, anlamındadır."[1099]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"***Müzzemmil*** suresinin baş tarafı nâzil olunca ashâb-ı kirâm, Ramazan gecelerinde kıldıkları gibi (uzun uzun) namaz kılarlardı. Nihâyet sûrenin son âyetleri geldi (ve bu ibâdeti bıraktılar.) Bu sûrenin ilk âyetlerinin nuzûlü ile son âyetlerinin nuzûlü arasında bir yıllık bir zaman geçmiştir."

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Bu sûre, ilk nâzil olan sûrelerdendir. Sûrenin başında, Rasûlullah'a (as.), gece ibâdete kalkması emredilmektedir. Buradaki ibâdetten maksat, namazdır. Beş vakit namaz farz kılınmadan önce Rasûlullah'a (as.) gece ibâdeti farz kılınmıştı. Bu emre binâen Hz. Peygamber ve ashâbı, Ramazan aylarında olduğu gibi her gece uzun uzun namaz kılarlardı.

Âyet-i kerîmede önce mutlak olarak ***"gece kalk!"*** ifâdesi kullanılırken, sonra ***"gecenin birazı müstesnâ"***, ***"yarısı"***, ***"veya ondan da biraz eksilt"***, ***"veya biraz arttır"*** şeklinde, süre açısından bir açıklık getirilmekte, hatta zorluktan kolaylığa doğru bir seyir izlenmektedir. Gecenin yarısından eksiltmek veya arttırmak, gecenin üçte biri ile üçte ikisi arasında sınırlandırılmıştır.

[1097] Müzzemmil, 6.

[1098] Müzzemmil, 7.

[1099] **Ebû Davud**, Salât, 306/1304 - 1305.

Hadîsin sonunda da ifâde edildiği üzere bu uygulama, bir yıl sürdü. Ancak bu süre de ihtilaflıdır. Nihâyet takdir edilen sürenin sonunda nâzil olan âyet-i kerîme ile bu hüküm hafifletilmiştir:

"Muhakkak Rabbin biliyor ki sen, gecenin üçte ikisine yakın, yarısı kadar ve üçte biri kadar kalkıyorsun. Ashabından bir gurup da seninle beraberdir. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. O bildi ki, artık bundan sonra onu başaramazsınız; onun için rahmetiyle size döndü. Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun..."[1100]

Hadîs-i şerifte **İbn Abbas**, bu iki âyet arasında neshin varlığından söz etmekte ise de, burada nesihten ziyâde bir hafifletmenin varlığını düşünmek, daha isabetli görülebilir. Allah, ilk âyetlerdeki zorluğu tamamen kaldırmamış, sadece hafifletmiştir.

Bu emrin, beş vakit namazla nesh edildiği de söylenmiştir.

Bu gece ibâdetinin farz mı, yoksa mendûb mu olduğu konusu da ihtilaflıdır. Eldeki deliller, farz olması ihtimalini te'yid etmektedir. Bunun sadece Hz. Peygamber'e mi, yoksa ashâbına da mı farz olduğu hususu da ihtilaflıdır. Ancak daha çok benimsenen görüş, ashâbına da farz olduğudur.[1101]

"Gece saatlerinde (ibadet)" diye tercüme ettiğimiz *"Nâşie"* kelimesini **İbn Abbas, "gecenin ilk vakitleri"** diye tefsir eder. bu kelime; neş'et etmek, ortaya çıkmak anlamına gelir. Âlimler bunu, gece vakitleri ve saatleri diye yorumlamışlardır. Bir görüşe göre de, **"gece kalkışı"** demektir.

Gece kırâatinin daha sağlam olmasını **İbn Abbas**, daha iyi anlaşılması ile tefsir eder. Çünkü gece sesler kesilmiş, dünya sükûna bürünmüştür. İnsanın, işine yetişmek gibi bir endişesi ve zihnini meşgul edecek bir olay yoktur. Okuyanın kırâatini bozacak bir şey de yoktur. İnsan, Rabbinin huzurunda, O'nun büyüklüğünü, Kur'ân'ın manasını daha güzel ve daha sâlim bir şekilde düşünür.

"Gündüzleri senin için uzun bir yüzmek vardır" cümlesindeki yüzmek, hareketten kinâyedir. Yani gitmek-gelmek, ihtiyaç temin

---

[1100] Müzzemmil, 20.

[1101] **Kurtubî**, XIX, 54.

etmek ve zarûri meşguliyetler için gündüzleri bol bol zaman vardır. Bu meşguliyetler, ibâdetine mani olur. Veya bu işler, ibâdette uzun bir boşluk meydana getirir. Öyleyse sen, Rabbine gece ibâdet et![1102]

سورة المدثر

67 - MÜDDESSİR SÛRESİ

٨٦٤- (ت - **أبو سعيد الخدري** رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**الصَّعود: عقَبةٌ في النار، يتصعَّدُ فيها الكافر سبعين خريفا ، ثمَّ يهوى فيها سبعين خريفا ، فهو كذلك أبدا**». أخرجه الترمذي.

864- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"Onu sarp bir yokuşa sardıracağım"[1103] âyetindeki *"Saûd"* kelimesi hakkında şöyle dedi:

"O, ateşten bir dağdır. Kâfir onu yetmiş senede tırmanır, sonra yine yetmiş yılda cehenneme yuvarlanır. Bu şekilde cehennemde ebedî azap görür."[1104]

İZAH

Bu rivâyet, garîb hadîslerdendir. Bunu, sadece **İbn Lehîa** merfû olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca senedinde **Derrâc**'ın, **Ebû'l-Heysem**'den rivâyet ettiği görülmektedir ki, o da zayıftır. Bununla birlikte **İbn Hibbân, Hâkim** ve **Zehebî**, hadîsi sahih görmüşlerdir.

[1102] Bkz., **Taberî**, XXIX, 124; **Kurtubî**, XIX, 30; **İbn Kesîr**, VII, 142; **Avn**, IV, 188; **Bezl**, VII, 58.

[1103] Müddessir, 17.

[1104] **Tirmizî**, Tefsir, 70/3326.

Bu âyetin, **Velid b. Muğîre** hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Daha önce geçtiği üzere[1105] **Velid**, aslen Kureyşli olmayıp onlara mülhaktı. Yalnız ve yoksuldu. Allah ona bol nimetler ve pek çok çocuk verdi. On veya onüç erkek çocuğu olduğu rivâyet edilir. Bunlardan sadece üç tanesi; **Hâlid**, **Velid** ve **Hişâm** müslüman olmuşlardır. O, kendisine bunca nimetler veren Allah'a karşı koydu, âyetlerini inkâr etti, Rasûlullah'ı (as.) yalanladı; **"mecnun, sihirbaz..."** vb. pek çok laf uydurdu. İşte bu sûrede gelen âyetler, onun durumuna işaret etmektedir:

"Tek başına yarattığım o kâfiri bana bırak! Ona ben, bol bol mal, gözü önünde bulunan evlatlar verdim. Sonra ona nimetlerimi döşedim de döşedim. Sonra o istiyor ki, daha da arttırayım. Hayır! Çünkü o, âyetlerimize inkârcı kesildi. Muhakkak ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım. Çünkü o, düşündü, ölçtü - biçti... Kahrolası, nasıl ölçtü - biçti?!. Sonra baktı, suratını astı, kaşlarını çattı. Sonra arka çevirdi, kibirlendi ve **'Bu ancak öğrenilen bir sihirdir, bu ancak bir insan sözüdür'** ***dedi..."***[1106]

Sadedinde bulunduğumuz hadîste, ***"Onu sarp bir yokuşa sardıracağım"*** âyetinde ifâde edilen olayın, cehennemde nasıl cereyan edeceği izah edilmektedir. **Kurtubî, Ebû Sad**'in şu sözünü de kaydeder:

"Cehennemde ateşten bir dağ vardır, *(bazı günahkârlar)* ***oraya çıkarılır. İnsan ona elini koyunca, eli erir, kaldırınca eli yerine gelir. Ayağını koyunca ayağı erir, kaldırınca yerine gelir."***[1107]

Âyetin nüzûl sebebinin sadece **Muğîre**'ye has olması, şüphesiz hükmünün umumi olmasına engel değildir.[1108]

[1105] Bkz., hadîs no: 858.

[1106] Müddessir, 11-25.

[1107] **Kurtubî**, XIX, 73, **İbn Kesîr**, VII, 157.

[1108] Bkz., **Taberî**, XXIX, 155, **Kurtubî**, XIX, 71, **İbn Kesîr**, VII, 156.

٨٦٥- (ت ـــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال: قال ناسٌ من اليهود لأناسٍ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم: هل يعلمُ نبيُّكم عدد خزنة جهنم؟ قالوا: لا ندري حتى نسأله، فجاء رجلٌ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فقال: يا مُحمَّدُ، غُلبَ أصحابُك اليومَ، قال: «وبِمَ **غُلِبُوا**؟» قال: سألهم يهودُ: هل يعلم نبيُّ كم عَدَدَ خَزَنة جهنم؟ قال: « **فما قالوا** ؟» قال: قالوا: لا ندري حتى نسألَ نبيَّنا، قال: أفغُلبَ قومٌ سُئلوا عما لا يعلمون، فقالوا: لا نعلمُ حتى نسأل نبينا ؟ لكنهم قد سألوا نبيَّهم، فقالوا: أَرِنا اللّه جهْرة، عليَّ بأعداء اللّه، إني سائلُهم عن تُربة الجنة - وهي الدَّرْمَكُ - ؟ قال: فلما جاءوا، قالوا: يا أبا القاسم ،كم عددُ خزنة جهنم؟ قال: هكذا وهكذا - في مرة عشرةٌ وفي مرة تسعةٌ - قالوا : نعم ، قال لهم النبي صلى الله عليه وسلم: «**ما تُرْبةُ الجنة؟**» قال : فسكتوا هُنَيْهَة ، ثم قالوا: أخبرنا يا أبا القاسم ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «**الخبْزُ من الدَّرْمك**». أخرجه الترمذي.

865- Cabir b. Abdullah anlatıyor:

"Birkaç Yahudi, Rasûlullah'ın (as.) ashâbından bazılarına;

"- Sizin Peygamberiniz, cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu?" dediler. Ashâb:

"- Bilmiyoruz, kendisine soralım" dediler. Biri Hz. Peygamber'e gitti ve sordu:

"- Ya Muhammed (as.), ashâbın bugün yenildi."

"- Neden yenildiler?"

"- Yahudiler onlara, *'Sizin Peygamberiniz, cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu?'* diye sordular."

"- Peki onlar, ne cevap verdiler?"

"- Peygamberimize sormadan bilemeyiz" dediler.

"- Kendilerine bilmedikleri şeylerden sorulan bu insanlar, *'Bilmiyoruz, Peygamberimize sorup öğrenelim'* deyince, yenilmiş mi sayılır? Nitekim o Yahudiler de Peygamberlerine sormuşlardı: Hatta *'Bize Allah'ı açıkça göster'* demişlerdi. O Allah'ın düşmanlarını bana getirin. Ben de onlara cennetin toprağını soracağım; ki bu toprak, *'dermek'*dir, ince yumuşak bir topraktır."

Yahudiler, Hz. Peygamber'in yanına geldiklerinde dediler ki:

"- Yâ Ebâ'l-Kasım, cehennem bekçilerinin sayısı kaçtır?"

Rasûlullah (as.), birinde "**on**", birinde "**dokuz**" olmak üzere;

"- Şu kadar ve şu kadardır" dedi.

"- Doğru" dediler.

Hz. Peygamber de onlara dedi ki:

"- Cennet toprağı nasıldır?"

Bir müddet sustular, sonra;

"- Ya Ebâ'l-Kasım, sen söyle" dediler. Rasûlullah (as.):

"- Ekmek, *dermek*'dendir. *Dermek*'den (has undan) **yapılmış ekmek** (gibi) **dir"** dedi.[1109]

İZAH

Bu rivâyet de **Tirmizî**'nin garîb hadîslerindendir. Hadîsin râvilerinden **Mücâlid,** kavî değildir, hayatının sonlarına doğru da hafızası bozulmuştur ve bu hadîs sadece onun rivâyeti olarak bilinmektedir. Ancak **Suyutî**, hadîsin **Bezzâr, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûye** ve **Beyhakî** tarafından da rivâyet edildiğini kaydeder.[1110]

Bu hadîs, *"Üzerinde on dokuz vardır"*[1111] âyet-i kerîmesinin tefsiri sadedinde rivâyet edilmiştir. Buna göre âyetteki on dokuz, cehennem üzerinde görevli meleklerin sayısıdır. Rasûlullah (as.) Yahudilerin sorusunu böyle cevaplandırmıştır.

Bu âyetin **Mekkî** olduğu, hatta **Ebû Cehil** hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmesine rağmen, hadîste Yahudilerden bahsedilmesi meseleyi zorlaştırmaktadır. Çünkü Yahudiler, **Medîne**'de bulunuyorlardı. Bu durum, hadîsin sıhhati konusundaki şüpheleri arttırmakla birlikte, sahâbe-i kirâmın; **"Bilmiyoruz, Peygambere soralım"** şeklindeki sözleri, âyeti bilmediklerinden dolayı söylemiş olmaları da mümkündür.

Bundan sonraki âyette şöyle buyurulur:

1109 **Tirmizî**, Tefsir, 70/3327.

1110 **Dürru'l-Mensûr**, VI, 283.

1111 Müddessir, 30.

"Biz o cehennemin muhafızlarını hep meleklerden yaptık. Sayılarını da ancak kâfir olanlar için bir fitne kıldık..."[1112]

Buradaki fitne, meleklerin sayılarının az olması ile izah edilmiştir. Zira insanlar, on dokuz meleği alt edebileceklerini düşünerek yanılgıya düştüler.

Ancak bu on dokuz meleğin, gurup reisleri olarak anlaşılması gerektiği, her gurupta bulunan melek sayısını ancak Allah'ın bileceği de ifâde edilmiştir. Gerek bu meleklerin sayısı ve gerek şekil ve yapıları konusundaki çeşitli rivâyetler için Tefsir kitaplarına bakılabilir.[1113]

٨٦٦- (ت ـ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قال في هذه الآية: {**هو أهلُ التَّقْوى وأهلُ المغفرة** } [المدثر : ٥٦] قال : قال اللّه تبارك وتعالى : «**أنا أَهلٌ أَنْ أُتّقى ، فمن اتّقاني فلم يجعلْ معى إلها ، فأنا أهلٌ أن أغفرَ له**». أخرجه الترمذي.

866- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre;

"O, kendisinden korkulmaya daha lâyık ve bağışlamaya daha ehildir"[1114] âyeti hakkında Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Yüce Allah buyuruyor ki: Kendisinden sakınılmaya (lâyık) **olan benim. Kim benden korkar ve bana başka bir ilâhı ortak koşmazsa, onu mağfiret etmeye ehil olan da ancak benim!"**[1115]

İZAH

Bu da zayıf hadîslerdendir. Çünkü râvî **Süheyl b. Abdullah,** hadîste kavî değildir. Üstelik bunu şeyhi **Sâbit el-Bünânî'den**

[1112] Müddessir, 31.

[1113] Bkz., **Taberî**, XXIX, 159; **Kurtubî**, XIX, 79; **İbn Kesîr**, VII, 159; **Zâdü'l-Mesîr**, VIII, 407; **Dürru'l-Mensûr**, VI, 283; **Ârıza**, XII, 227.

[1114] Müddessir, 56.

[1115] **Tirmizî**, Tefsir, 70/3328.

rivâyette teferrüd etmiştir. Ancak bu hadîsi **İbn Mâce, Dârimî** ve **Ahmed b. Hanbel** de rivâyet etmişlerdir.[1116]

سورة القيامة

68 - KIYÂMET SÛRESİ

٨٦٧- (خ م ت س ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله عز وجل: { **لا تُحرِّك به لسانك لتعْجَلَ به** } [القيامة : ١٦] قال : كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُعالجُ من التنزيل شدَّة ،وكان مما يُحرِّكُ به شفتيه – فقال ابن عباس : أنا أُحرِّكُهُما كما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحرِّكُهما ، وقال سعيد بن جُبير : وأنا أحركهما كما كان ابن عباس يحركهما. فحرَّكَ شفَتَيْه ، فأنزل اللّه تعالى: { **لا تُحرك به لسانك لتَعْجَلَ به ، إنَّ علينا جَمْعَهُ وقرآنه** } [القيامة : ١٦ ، ١٧] قال : جمعه لك في صدرك ، ثم تقرؤه: {**فإذا قرأناه فاتبعْ قرآنه**} [القيامة : ١٨] قال: فاستَمعْ وأنصتْ ثم علينا أن تقرأه، قال: فكان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إذا أتاهُ جبريلُ عليه السلام ، بعد ذلك اسْتَمَعَ، فإذا انطلقَ جبريل قرأه النبيُّ صلى الله عليه وسلم كما أقرأه.

وفي رواية : كما وعده اللّه عز وجل. أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي قال : كان رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم إذا أُنزلَ عليه القرآنُ يحرِّكُ به لسانهُ ، يُريدُ أن يحفَظَهُ، فأنزل اللّه تبارك وتعالى : { **لا تُحرِّك به لسانك لتعْجل به**} قال : فكان يُحَرِّك به شَفتيه ، وحَرَّك سفْيانُ شَفَتَيْه.

وفي رواية النسائي : نحوٌ من رواية البخاري ومسلم ، إلاَّ أنه لم يذكر حكاية ابن عباسٍ تحريكَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم شفتَيْه ، ولا حكايةَ سعيد.

867- İbn Abbas;

[1116] Bkz., **İbn Mâce**, Zühd, 35; **Dârimî**, Rikak, 16; **Müsned**, III, 142, 243.

"Onu çabuk ezberlemek için dilini kımıldatma!"[1117] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Hz. Peygamber, kendisine nâzil olan vahyi (ezberlemekte) güçlük çekerdi. Bu yüzden çoğu kere dudaklarını oynatırdı."

Bu sırada İbn Abbas şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) dudaklarını nasıl kımıldatıyor idiyse, işte ben de öyle kımıldatıyorum."

Ravî Saîd b. Cübeyr de; "İbn Abbas dudaklarını nasıl kımıldatıyor idiyse işte ben de öyle kımıldatıyorum" diyerek dudaklarını oynattı.

Yüce Allah; ***"Onu çabucak** (ezberlemek) **için dilini kımıldatma! Çünkü onu toplamak ve okuyuşunu sağlamak bize aittir"***[1118] âyetlerini indirdi.

İbn Abbas dedi ki:

"Yani onu senin kalbinde toplamak (ve yerleştirmek) bize âittir. Sonra sen onu okursun. ***'Öyleyse biz onu okuyunca, sen onun okunuşunu takip et!'***[1119] Yani sus ve dinle! Sonra onu sana okutmak bize âittir."

İbn Abbas (devamla) şöyle der:

"Bundan sonra Cibrîl (as.) Hz. Peygambere geldiğinde, Rasûlullah (as.) sadece dinlerdi. Cibrîl (as.) gidince de kendisine nasıl okundu ise, aynen öyle okurdu."[1120]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "**Rasûlullah (as.), Allah'ın kendisine vadettiği gibi okurdu.**" denir.

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

[1117] Kıyâmet, 16.

[1118] Kıyâmet, 16-17.

[1119] Kıyâmet, 18.

[1120] **Buhârî**, Tefsir, 75/1; **Müslim**, Salât, 32/147; **Tirmizî**, Tefsir, 71/3329; **Nesâî**, İftitah, 37.

"Rasûlullah (as.), Kur'ân nâzil olduğu zaman, onu ezberleyebilmek için dilini oynatır (Kur'ân'ı tekrar ederdi). Bunun üzerine yüce Allah; ***'onu çabuk ezberlemek için dilini kımıldatma'*** âyetini indirdi."

Saîd b. Cübeyr der ki:

"O, (İbn Abbas, Rasûlullah'ı takliden) dudaklarını oynatırdı."

Süfyan (b. Uyeyne de) dudaklarını oynattı."

Nesâî'nin rivâyeti de **Buhârî** ve **Müslim'**in rivâyetine benzer. Ancak orada İbn Abbas ve Saîd b. Cübeyr'in dudak oynatma hikâyesi zikredilmez.

İZAH

Bu hadîs, Kur'ân'ın nuzûlü esnasında Rasûlullah'ın (as.) tavrını dile getiren âyet-i kerîmenin izahı sadedinde rivâyet edilmiştir. Buna göre Rasûlullah (as.) başlangıçta, nâzil olan âyetleri hemen ezberlemek ve unutmamak için vahiy esnasında onu tekrar etmek gâyesiyle dudaklarını oynatırdı. İşte nâzil olan âyet, Hz. Peygamber'e, buna gerek olmadığını, vahiy bitene kadar bekleyip dinlemesini, âyetleri unuturum diye korkmamasını, onları kendisine ezberletmeyi Allah'ın garanti ettiğini beyan etmiştir.

سورة المرسلات

69 - MÜRSELÂT SÛRESİ

٨٦٨- (خ ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: **{إنها تَرْمِي بشْرَرٍ كالْقَصرِ}** [المرسلات: ٣٢] كُنّا نرفعُ الخشَبَة للشتاء ثلاثَةَ أذْرُع أو أقلَّ ، ونُسَمِّيه : الْقَصْر **{ كأنه جمالاتٌ صُفْرٌ}** [المرسلات: ٣٢] حِبالُ السُّفي تُجْمَعُ ، حتَّى تكُونَ كأوْسَاطِ الرجالِ. أخرجه البخاري.

868- İbn Abbas;

"O ateş, saraylar gibi kıvılcımlar atar"[1121] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Biz, kış için üç zirâ' veya daha kısa odunlar kaldırır, ona ***'kasr'*** adını verirdik."

"Sanki o kıvılcımlar, sarı deve sürüleridir"[1122] âyeti hakkında da şöyle dedi:

"Yani (sağlam olması için) kat kat yapılarak insanların belleri kalınlığına getirilen halatlar gibi..."[1123]

İZAH

Buradaki iki âyet, cehennem ateşinin fırlatacağı kıvılcımları teşbihî bir ifâde ile anlatmaktadır. İlk âyetteki "**kasr**" kelimesi iki şekilde tefsir edildi:

1- Kelimenin marûf olan anlamı ile *"Kasr"*; saray demektir, binâenaleyh âyet, **"...saray gibi kıvılcımlar atar"** anlamına gelir. Cumhurun kanâati böyledir. **Kurtubî**, âyeti saray manası ile tefsir etmenin, **İbn Abbas**'ın da kavli olduğunu kaydeder.[1124] **Taberî** de bu

---

[1121] Mürselât, 32.

[1122] Mürselât, 33.

[1123] **Buhârî**, Tefsir, 77/2-3.

[1124] **Kurtubî**, XIX, 163.

âyetin tefsirinde, **İbn Abbas**'ın; **"Yani büyük saraylar gibi"** şeklindeki bir sözünü rivâyet eder.

2- Yukarıdaki hadîste geçtiği üzere, **İbn Abbas'**dan gelen diğer bir tefsire göre Araplar, yakmak için hazırlanan kısa odunlara da "*kasr*" derlerdi. **İbn Abbas**'ın bu ifâdesini kıvılcımın tarifi şeklinde anlamak gerekirse, bu kıvılcımların yaklaşık üç zirâ', ortalama iki metre uzunluğundaki odunlara benzediğine hükmetmek gerekir. Ancak **İbn Abbas**'ın tanımını, "*kasr*" kelimesinin, Araplar tarafından kullanılan farklı bir anlamını göstermek şeklinde değerlendirmek de mümkündür.

İbn Abbas, ikinci âyette de kıvılcımları, insan beli kalınlığındaki halatlara benzetmektedir. Bu âyetteki ***"cemâletün"*** kelimesi, farklı kırâatlerle rivâyet edilmiştir. Bu kelimenin, erkek deve anlamına gelen "**cemel**" kelimesinin çoğulu olduğu kabul edilir. Fakat kelimenin diğer bir anlamını da **İbn Abbas'**dan öğreniyoruz. Ona göre bu kelime, son derece kalın gemi halatı demektir.

İbn Hacer, **Taberânî**'den naklen **İbn Mes'ûd'**un şu sözünü kaydeder:

"O kıvılcımlar, ne odun, ne de halat gibidir, şehirler ve kaleler gibidir."[1125]

Bununla birlikte cumhur, âyetin, bilinen zahirî anlamını tercih eder. **"Saray gibi..."** ifâdesi, kıvılcımın büyüklüğünü ve cesametini, **"Sarı deve sürüleri gibi"** cümlesi de, kıvılcımın rengini, hareketini ve çokluğunu belirtmektedir. Tabii kıvılcımları böyle olan ateşin kendisi nasıl olur acaba?!.. Asıl düşünülmesi gereken bu soru olmalıdır.

[1125] **İbn Hacer**, IX, 697.

سورة عم يتسائلون

70 - NEBE' SÛRESİ

٨٦٩- (خ ـ عكرمة رحمه الله) في قوله تعالى : { وكأسا دهاقا } [النبأ : ٤٣]
قال: مَلأى متتابعة قال : وقال ابن عباس : سمعتُ أبي في الجاهلية يقول : اسقنا كأسا دهاقا.
أخرجه البخاري.

869- İkrime;

*"**Muttakîler için... dolu kadehler... vardır**"*[1126] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Mütemadiyen dolu kadehler..."

İbn Abbas dedi ki:

"Babamdan işittim; câhiliyette (hizmetçisine);

"- Bize (arka arkaya) dolu bardak getir!" dermiş.[1127]

سورة عبس

71 - ABESE SÛRESİ

٨٧٠- (ط ت ـ عروة بن الزبير بن العوام رضي الله عنهم) أنَّ عائشة رضي الله عنها قالت : أُنزلتْ {عَبَسَ وتَوَلَّى } [عَبَسَ : ١] في ابن أُم مكتومٍ الأعمَى ، أَتى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فجعل يقول : يا رسول الله ، أَرْشِدْنِي - وعند رسول الله صلى الله عليه وسلم من عُظماء المشركين - فجعل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُعرِضُ عنه ويُقْبِلُ

1126 Nebe', 34.

1127 **Buhârî**, Fedâilu's-Sahâbe, 26.

على الآخرين ، ويقول: «أترى بما أقول بأسا ؟ » فيقول : لا ، ففي هذا أنزل. أخرجه الموطأ والترمذي عن عروة ، ولم يذكرا عائشة. وأخرجه الترمذي أيضا عن عائشة.

870- Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hoşlanmadı ve yüz çevirdi..."[1128] âyeti, gözleri görmeyen İbn Ümmi Mektûm hakkında nâzil oldu. O, Hz. Peygambere gelmiş ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, beni irşâd et!" diyordu.

O sırada Rasûlullah'ın (as.) yanında müşriklerin ileri gelenlerinden biri vardı. Hz. Peygamber, İbn Ümmi Mektûm'dan yüzünü çevirip öbürüyle ilgilenmeye devam etti. Ona;

"- Söylediklerimde bir yanlışlık var mı?" diye sordu. O da;

"- Hayır!" diye cevap verdi.

İşte bu sûre, bunun üzerine nâzil oldu."[1129]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Muvatta** ve **Tirmizî,** Urve'den rivâyet etmişler, ancak Hz. Âişe'yi zikretmemişlerdir. Fakat **Tirmizî**, ayrıca Hz. Âişe'den de rivâyet eder.

İZAH

İBN ÜMMİ MEKTÛM: Asıl ismi **Amr**, bir rivâyete göre de **Abdullah'**dır. Kureyşlidir. **Hz. Hatice'**nin dayısı **Kays'**ın oğludur. Rasûlullah'tan (as.) önce **Medîne'**ye hicret etmiştir. Hz. Peygamber **Medîne'**den ayrıldıklarında, yerine onu vekil bırakırlardı. On üç defa Rasûlullah'a (as.) vekâlet ettiği rivâyet edilir. Aynı zamanda Rasûlullah'ın (as.) müezzini idi. **Kadisiye** savaşından sonra **Medîne'**de vefat etti.[1130]

[1128] Abese, 1.

[1129] **Muvatta**, Kur'ân, 4/8; **Tirmizî**, Tefsir, 72/3331.

[1130] **İsâbe**, IV, 600; **Üsd**, IV, 263.

Hadîste de ifâde edildiği üzere **İbn Ümmi Mektûm**, âmâ idi. Hz. Peygamber, Kureyş müşriklerini İslâm'a davet için uğraştığı bir sırada O'na gelmiş, kendisini irşâd etmesini rica etmişti. Rasûlullah (as.), Kureyş ileri gelenlerini İslâm'a kazandırmanın daha önemli olduğunu düşünerek ona iltifat etmemişti. İşte bunun üzerine Rasûlullah'ı (as.) azarlayıcı mahiyette şu âyetler nâzil oldu:

"Kendisine âmâ geldi diye hoşlanmadı ve yüzünü çevirdi... Onun halini sana bildiren nedir? Belki o, temizlenecekti. Yahut öğüt alacak ve bu öğüt kendisine fayda verecekti. Fakat ihtiyaç göstermeyene gelince, sen ona dönüp sözüne kulak veriyorsun. Onun temizlenmesinden sana ne!.. Allah'tan korkup koşarak sana gelenden sen yüz çeviriyorsun..."[1131]

Bundan sonra Rasûlullah (as.), **İbn Ümmi Mektûm**'u her gördüğünde;

"- **Merhaba, ey Rabbimin beni azarlamasına vesile olan dostum!**" diyerek ridasını serer, yanına oturur, hal ve hatırını, bir ihtiyacı olup olmadığını sorardı.

İbn Ümmi Mektûm geldiği sırada Rasûlullah'ın (as.) konuştuğu Kureyşlinin bir kişi mi, yoksa bir gurup mu olduğu ihtilaflıdır. Bu mecliste bulunan Kureyş ileri gelenleri arasında **Utbe b. Rabîa, Şeybe b. Rabîa, Ebû Cehil, Abbas b. Abdülmuttalib, Ümeyye b. Halef** ve **Velîd b. el-Muğîre**'nin isimleri zikredilir.[1132]

٨٧١- (خ ـــ انس بن مالك رضي الله عنه) أن عُمرَ قرأ : { وفاكهةً وأبّا } [عبس : ٣١] قال: فما الأبُّ ثم قال : ما كُلِّفنا بهذا ، أو قال : ما أُمِرْنا بهذا. أخرجه البخاري.

871- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer;

"Meyveler, otlar bitirdik"[1133] âyetini okudu.

"- Âyette geçen, *'el-Ebbu'* nedir?" diye sordu. Sonra da;

[1131] Abese, 1-10.

[1132] Bkz., **Taberî**, XXX, 51; **Kurtubî**, XIX, 212; **İbn Kesîr**, VII, 212.

[1133] Abese, 31.

"- Biz bununla mükellef kılınmadık, veya bununla emrolunmadık" dedi.[1134]

İZAH

Bu hadîs, bu lafzıyla **Buhârî'**de yoktur. Muhtemeldir ki musannıf bunu, **el-Humeydî'**nin *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn'*ından almıştır. Nitekim **İbn Hacer** de bu hususu kaydeder.[1135] **Buhârî'**deki ibâre şöyledir :

"Enes'den rivâyet edilmiştir, o şöyle dedi: Hz. Ömer'in huzurunda bulunuyorduk. O dedi ki:

"Biz, tekellüften men edildik."

Buhârî bu hadîsi: *"Çok soru sormak ve gereksiz tekellüf göstermek mekruhtur"* ünvanıyla açtığı **bâb'**da zikreder. Hadîsin, ufak bazı farklılıklarla ve muhtelif tarîklerle gelen rivâyetini **İbn Hacer** kaydeder.

Âyette geçen *"**fâkihe**"* kelimesi, meyve anlamına gelmekte ve bu husus herkes tarafından bilinmekte idi. ***"el-Ebbu"*** kelimesi ise, lügatte ot demektir. Bundan muradın ne olduğu sorusunu **Hz. Ömer** tekellüf kabul etmiş ve **"Biz tekellüften men edildik**" demiştir. Açıkça beyan edilen şeyleri kabul edip, böyle olmayanları fazla kurcalamamak istemiştir. Çünkü kurcalandığı takdirde doğruyu bulma ihtimali kadar, yanlışa düşme endişesi de vardır.

Bu kelimeye verilen diğer manâlar için Tefsir kitaplarına bakılmalıdır.[1136]

1134 **Buhârî**, İ'tisâm, 3.

1135 **İbn Hacer**, XV, 200.

1136 Bkz., **Taberî**, XXX, 59; **Kurtubî**, XIX, 222; **İbn Kesîr**, VII, 216; **İbn Hacer**, XV, 230 vdv.

سورة إذا الشمس كورت

72- TEKVÎR SÛRESİ

٨٧٢- (د ـ ابن مسعود رضي اللّه عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «الْوَائدَةُ والمَوْؤدة في النار». أخرجه أبو داود.

872- İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Canlı canlı toprağa gömen ve (kendisi adına) **gömülen cehennemdedir."**[1137]

İZAH

Bu hadîs, **Tekvîr** sûresinin 8. âyetine işâret etmektedir. Âyet, meâlen şöyledir:

"Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulunca..."

Kız çocuklarını canlı canlı toprağa gömmek, câhiliye döneminin âdetlerindendi. Bu hadîs, reşid olmadan ölen müşrik çocukların, ebeveynleri gibi cehenneme gireceklerini iddia edenlerin delilidir. Hadîsi **Kadı Iyaz**, kızını canlı canlı toprağa gömen insanın, bu fiili irtikâb ettiği ve kâfir olduğu için, gömülen çocuğun da kâfir olduğu için cehenneme girecekleri şeklinde izah etmiştir.[1138]

Bu hadîsin **Ebû Davud**'da iki rivâyet zinciri vardır. Bunlardan ilki munkatı'dır. Çünkü burada **Ebû Zâide,** aradaki râvîyi atlayarak **Şa'bî**'den rivâyet etmektedir. İkinci rivâyeti ise **Ebû İshak es-Sebiî** vasıtasıyla **Şa'bî**'den muttasıl bir senedle nakletmiştir. **Ebû İshak es-Sebiî** de hayatının sonlarına doğru hafızası zayıflamış, aklı karışmıştır. Ancak **Taberânî** ve **İbn Kesîr**, hadîsin daha farklı

[1137] **Ebû Davud**, Sünnet, 18/4717.

[1138] Bu konu için bkz., hadîs no: 56.

tarîklerini kaydederler. **Müsned**'de de sahih bir senedi vardır.[1139] Bu rivâyeti **Buharî** *Tarihu'l-Kebîr*'inde **Seleme b. Yezîd** maddesinde, **Nesaî** de *Sünenu'l-Kübrâ*'sında zikretmektedir.[1140]

Müşrik çocukların cehennemlik olmadığını benimseyenler, bu hadîsi te'vil ederler. Buna göre; **"gömen"**den maksat, çocuğun ebesidir. Nitekim ***"Vâidetün"*** lafzı müennestir. **"Gömülen"**den maksat da, kendisi namına gömülen kadın, yani kızın annesidir. Çünkü kız, onun namına gömülmektedir.

Câhiliyet döneminin bir âdetine göre hâmile kadının doğumu yaklaşınca, bir çukur kazılırdı. Kadın, çukurun başında doğumunu yapar, ebe de arkasında durur, erkek doğurursa onu alır, kız doğurursa çukura atar, üzerini toprakla doldururdu.

Müsned'de rivâyet edilen bir hadîste Rasûlullah'a (as.) **"Kimler cennettedir?"** diye sorulmuş, Hz. Peygamber şu cevabı vermiş:

"Peygamber cennettedir, şehid cennettedir, küçükken ölen çocuk cennettedir, canlı canlı toprağa gömülen kız cennettedir."[1141]

İbn Kesîr "Gömülen cennettedir" hadîsini, **Hasan-ı Basrî**'den mürsel olarak ve ayrı bir senedle kaydeder.[1142]

İbn Abbas şöyle dedi:

"Müşriklerin çocukları cennettedirler. Kim onların cehenneme gireceğini iddia ederse, yalan söylemiştir."[1143]

Yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerîmede de yavrunun suçsuzluğuna işâret edilmektedir. Suçsuz olması da cehenneme girmemesini gerektirir. Bu durumda sadedinde bulunduğumuz hadîs, ya te'vil edilmelidir, ya da sıhhati ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü bu konudaki âyetlere, İslâm'ın genel prensiplerine ve sahih hadîslere uymamaktadır.

[1139] **Müsned**, III, 478. Hadîs ve senedi hakkında yapılan bir değerlendirme için bkz., *Mirkatu'l-Mefâtîh*, I, 314, hadîs no; 112.

[1140] *Tarîhu'l-Kebîr*, IV, 72; *Sünenu'l-Kübrâ*, VI, 507, hadîs no; 11649.

[1141] **Müsned**, V, 58.

[1142] **İbn Kesîr**, VII, 225.

[1143] **İbn Kesîr**, VII, 226.

سورة المطففين

73 - MUTAFFİFÎN SÛRESİ

٨٧٣- (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «إنّ العَبْدَ إذا أخْطأَ خطيئة ، نُكتَتْ في قلبه نُكْتَة ، فإذا هو نزَعَ واستَغْفَرَ وتاب ، صُقِلَ قلبه ، وإنْ عادَ ، زيدَ فيها ، حتى تَعْلُوَ قَلْبَهُ ، وهو الرَّانُ الذي ذكره الله {كَلا بل ران على قُلُوبِهِمْ ما كانوا يَكْسِبُونَ} [المطففين: ١٤]». أخرجه الترمذي.

873- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kul bir hata yaptığı zaman, kalbine bir nokta konur. O hatadan elini çektiği, istiğfarda bulunup tevbe ettiği zaman, kalbi temizlenip parlatılır. Şâyet (tevbe etmeyip) **tekrar hata yaparsa, bir nokta** (daha) **eklenir ve** (böyle böyle kara noktalar) **sonunda bütün kalbini kaplar. İşte Allah'ın;** *'Hayır! Onların kazandıkları günahlar, kalplerini örtmüşler'*[1144] **âyetinde zikretmiş olduğu** *'örtü'* **budur."**[1145]

İZAH

Bu rivâyet, hasen-sahih hadîslerdendir. Bunu **İbn Mâce** ve **İbn Hibbân** da rivâyet etmiş, **Hâkim** de hadîsin, **Müslim**'in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir.[1146]

Hadîs, işlenen günahların kalbe, dolayısıyla imana tesir ettiğini ifâde etmektedir. **Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Katâde** yukarıda geçen

---

[1144] Mutaffifin, 14.

[1145] **Tirmizî**, Tefsir, 74/3334.

[1146] **Müstedrek**, II, 517.

âyeti **"Ardarda yapılan ve kalbi körelten günahlar"** diye izah ederler.[1147]

Günah yüzünden kalbin kapanmasından maksat; basiretin körleşmesi, hakikati görme nurunun sönmesidir. Kalp kararıp mühürlendi mi, artık hidâyet yolu da kapanır.

Ardarda işlenen günahların, insanı cehenneme götüreceği, âyet-i kerîmede de ifâde edilmektedir:

"Kim bir kötülük işler ve hataları onu kuşatırsa, işte onlar cehennem ehlidirler. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."[1148]

Diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Allah onların kalplerine ve kulaklarına mühür vurmuştur. Gözlerinin önünde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır."[1149]

İşlenen her günah kalpte bir leke bırakır. Bunlar çoğalırsa bütün kalbi kaplar, sonunda da kalp mühürlenir ve o insanın artık hidâyeti bulması mümkün olmaz.

İzahına çalıştığımız hadîste, kalbi tamamen karartmamanın yolu da gösterilmektedir: Tevbe ve istiğfâr! İşlenen günah, kalpte leke bıraksa da, ardından yapılacak tevbe ve istiğfâr, o lekeyi silip kalbi parlatır.

[1147] **Taberî**, XXX, 98; **İbn Kesîr**, VII, 241.

[1148] Bakara, 81.

[1149] Bakara, 7.

سورة إذا السماء انشقت

74 - İNŞİKAK SÛRESİ

٨٧٤- (خ) - ابن عباس رضي الله عنه) في قوله تعالى : { لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عن طَبَقٍ} [الانشقاق: ١٩] قال : حالا بعد حَالٍ ، قال هذا نبيُّكُمْ صلى الله عليه وسلم. أخرجه البخاري.

874- İbn Abbas;

"Muhakkak sizler, tabakadan tabakaya geçeceksiniz"[1150] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yani halden hale geçeceksiniz. İşte bu, (halden hale geçecek olan) Peygamberimizdir."[1151]

İZAH

Bu âyette bir kırâat farklılığı vardır. Meşhur olan kırâate göre ***"le terkebunne"*** diye, ***"be"*** harfi ötreli olarak okunur ve fiil çoğuldur. ***"le terkebenne"*** diye ***"be"*** harfi üstünlü okunursa fiil tekil olur. **Kûfe** ve **Mekke** kurrâsı üstünlü okur. **İbn Abbas'**a göre de üstünlü okunur ve muhatap Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla halden hale geçecek olan O'dur. **"Be"** harfi ötreli okununca ise hitap bütün müslümanlaradır.

Acaba bu halden hale geçmekten maksat nedir?

Şa'bî; "Gökten göğe, dereceden dereceye, mertebeden mertebeye geçerek Allah'a yaklaşacaksın, demektir" der.[1152]

Bu âyet, dünyada çeşitli merhalelerden geçtikten sonra müşriklere karşı nihaî zaferi elde edeceği şeklinde de yorumlanmıştır.[1153]

[1150] İnşikak, 19.

[1151] **Buhârî**, Tefsir, 84/1.

[1152] **Kurtubî**, XIX, 278.

Ibn Mes'ûd'dan gelen bir rivâyete göre maksat, gökyüzünün değişik renk ve şekillere bürünmesidir.[1154]

Diğer bir kavle göre de, ana rahmindeki halinden başlamak üzere ölünceye kadar insanın uğradığı tahavvülâtı göstermektedir.

İbn Abbas'dan gelen diğer bir rivâyete göre de bu haller; sıkıntılar, korkular, ölüm, tekrar dirilme, arz ve cezâdır.[1155]

Halden hale uğramak meselesi, âlemin sonradan yaratıldığını ve yaratıcı bir kudretin varlığını da göstermektedir. Bir gün bir halde, diğer gün başka bir halde olan insanın tedbir ve idaresi kendisinde değil, mutlaka bir başkasının elindedir. **Ebû Bekir el-Varrâk;** hallerin değişmesini, kuvvetin aczi, dayanaklarının zayıflığı, niyetlerin gerçekleştirilememesi ve azmin neticesiz kalması diye gösterir.[1156]

سورة البروج

75 - BURÛC SÛRESİ

٨٧٥- (ت ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «اليومُ الموعودُ: يومُ القيامة، واليومُ المشهودُ،يومُ عرفة،والشاهدُ : يومُ الجمعة » قال:«وما طلعت الشمسُ ولا غَرَبت على يوم أفْضَلَ منه ، فيه ساعةٌ لا يُوافقُها عبْدٌ مؤمنٌ يدعو اللّه بخير إلا استجابَ اللّه له، ولا يستعيذُ من شرّ إلا أعاذَه اللّه منه ». أخرجه الترمذي.

875- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

1153 **Kastalanî**, VII, 415.

1154 **Taberî**, XXX 124.

1155 **Kurtubî**, XIX, 279.

1156 Bkz., **Taberî**, XXX, 122; **Kurtubî**, XIX, 278; **İbn Kesîr**, VII, 249; **İbn Hacer**, IX, 711; **Aynî**, XIX, 285.

"Yevm-i mev'ûd, **yâni va'dedilen gün, kıyâmet günüdür.** ***Yevm-i meşhûd,*** **yani şahitlik edilen gün de Arafa günüdür. Şâhit de Cuma günüdür. Bundan daha faziletli gün üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır. Bu günde bir saat vardır; mü'min kulun hayır duâsı o saate tevâfuk ederse, Allah mutlaka onun duâsını kabul eder. O saatte bir kötülükten Allah'a sığınırsa, Allah, mutlaka onu o kötülükten korur."**[1157]

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin sadece **Musa b. Ubeyde** vasıtasıyla bilindiğini, **Musa**'nın da hadîste zayıf olduğunu söyler. Özellikle de hıfz yönünden zayıftır. Bununla birlikte **Şu'be, Süfyan-ı Sevrî** gibi pek çok muhaddis, ondan rivâyette bulunmuşlardır.

Hadîs, **Burûc** suresinin 2. ve 3. âyetlerinin izahı sadedinde serdedilmiştir. Hadîste geçen, ***"Va'dedilen gün"***ün, kıyâmet günü olduğunda şüphe yoktur. Cenâb-ı Hak, kıyâmetin geleceğini, bütün insanların o günde haşredilip muhasebe edileceklerini bütün Peygamberlere va'detmiştir. Zaten ilâhî dinlerin hepsinde âhiret inancı mevcuttur.

Yalnız "**şâhitlik eden ve şâhitlik edilen gün**" konusundaki rivâyetler farklıdır. Yukarıdaki hadîste "**şâhit**" olarak Cuma günü gösteriliyor. Çünkü Cuma, o gün ibâdet eden herkese şâhitlik yapacaktır. **Hz. Ali, Ebû Hureyre, İbn Ömer, İbn Abbas** ve **Katâde** de aynı görüştedirler.[1158] Bunun dışında "**şâhit**" olarak Allah, Hz. Muhammed, **Hz. İsa, Hz. Âdem**, bütün Peygamberler, Melekler ve Muhammed ümmeti de gösterilir.[1159]

"**Şahitlik edilen gün**" ise, Arafa günüdür. Çünkü o gün mü'minler **Arafat**'ta toplanır, melekler de buna şâhit olurlar. Bununla birlikte bu gün konusunda da farklı görüşler vardır.

1157 **Tirmizî**, Tefsir, 76/3339.

1158 **Kurtubî**, XIX, 283; **Zâdü'l-Mesir**, IX, 71.

1159 Bkz., **Taberî**, XXX, 30; **Kurtubî**, XIX, 285; **İbn Kesîr**, VII, 253.

سورة سبح اسم ربك الأعلى

76 - A'LÂ SÛRESİ

٨٧٦- (أبو ذرّ الغفاري رضي الله عنه) قال: دخلتُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم في المسجد فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**إنّ للمسجد تحية**» قلتُ: وما تحيّته يا رسول الله؟ قال: «**ركعتان تركعهما**» قلتُ: يا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم، هل أنزلَ الله عَليْكَ شيئا ممّا كان في صُحف إبراهيم وموسى؟ قال: **يا أبا ذرّ، اقرأ {قَدْ أَفلح من تزكّى وذكرَ اسْمَ ربّه فصَلى بَلْ تُؤثرونَ الحياة الدنيا والآخرةُ خيرٌ وأبقى إنّ هذا لفي الصُّحف الأولى صُحف إبراهيم وموسى}** [سبح اسم ربك الأعلى: ١٤ - ١٩] قلتُ: يا رسول الله فما كانتْ صحفُ مُوسى؟ قال: «**كانت عبرا كلُّها: عَجبْتُ لمن أَيْقَنَ بالموت ثم يفرحُ عجبتُ لمن أيقن بالنّار ثم يضحك عجبتُ لمن رأى الدنيا وتقلّبها بأهلها ثم يطمئن عجبت لمَنْ أيقنَ بالقدَر ثم ينصبُ عجبتُ لمن أيْقنَ بالحساب ثم لا يعمل**».أخرجه..

876- Ebû Zer el-Ğifârî anlatıyor:

"Bir gün Mescidde Rasûlullah'ın (as.) yanına vardım. Hz. Peygamber şöyle dedi:

"- Muhakkak ki mescide tahiyye (selamlamak) **gerekir."**

"- Mescidi selamlamak nasıl olur?"

"- İki rekât namaz kılmakla."

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Allah, İbrahim ve Musa'nın sahifelerindeki âyetlerden sana bir şey indirdi mi?"

"- Yâ Ebâ Zer, şu âyetleri oku:

"İyi temizlenen, Rabbinin ismini anıp namaz kılan kurtulmuştur. Belki siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha devamlıdır. Şüphesiz ki bunlar, evvelkilerin sahifelerinde de vardır.. İbrahim'in ve Musa'nın sahifelerinde."[1160]

1160 A'lâ, 14-19.

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Musa'nın sahifelerinde neler vardı?"

"- **Tamamen ibretlerle** (mev'ızalarla) **doludur.** (Meselâ); **ölümü bildiği halde sevinebilene şaşarım! Cehennemi bilip inandığı halde gülebilene şaşarım! Dünyanın ve dünyadakilerin sürekli değiştiğini gördüğü halde mutmain olana şaşarım! Kaderi bilip inandığı halde didinip yorulana şaşarım! Hesaba çekileceğini bildiği halde amel etmeyene şaşarım!"**[1161]

İZAH

Bu hadîste iki hususa dikkat çekmek gerekir:

1- Hadîsin başında **Tahiyyetü'l-Mescid** namazı emredilmektedir.

2- Daha önceki Peygamberlerle gönderilen âyetlerden bazısı Rasûlullah'a (as.) da verilmiştir. İşte bu rivâyete göre **A'lâ** sûresinin tamamı, diğer bir tercihe göre de yukarıda tercümesi verilen âyetler, buna örnek teşkil eder.[1162]

[1161] Musannıf, bu hadîsi **Rezîn**'in ilâvesi olarak kaydetmiştir. **Suyûtî**, bunu daha uzun bir metin halinde verir. (**Durru'l-Mensûr**, VI, 341). O, bu hadîsi **Abd b. Humeyd, İbn Merdûye** ve **İbn Asâkir**'in de tahric ettiklerini kaydeder. Bu rivâyette **Hz. İbrahim**'in sahifelerinde olan âyetlerden de bahsedilir. Aynı rivâyeti **Kurtubî** de vermektedir. (**Kurtubî**, XX, 25.)

[1162] Bkz., **Taberî**, XXX, 158; **Kurtubî**, XX, 24; **İbn Kesîr**, VII, 272.

سورة الفجر

77- FECR SÛRESİ:

٨٧٧- (ت ــ عمران بن حصين رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سئل عن الشفع و الوتر ؟ قال : هي الصلاة ، بعضها شفع ، وبعضها وتر. أخرجه الترمذي.

877- İmrân b. el-Husayn'dan[1163] rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah'a (as.);

"Çift ve tek hakkı için..."[1164] âyetinden soruldu. Şöyle buyurdu:

"O, namazdır; bazısı çift, bazısı tektir."[1165]

İZAH

Bu hadîs, sadece **Katâde**'nin rivâyeti olarak garîb kalmıştır. Ancak hadîsi **Ahmed b. Hanbel, Hâkim, Taberî** ve **İbn Kesîr** de rivâyet etmiştir.[1166] **Hâkim**, isnâdının sahih olduğunu ilâve eder, **Zehebî** de buna uyar.

Fecr sûresi, kasemle başlayan sûrelerdendir:

"Fecre, on geceye, çifte ve teke, gelip geçtiği dem geceye yemin olsun ki..."[1167]

[1163] **Ebû Nüceyd, İmrân b. Husayn b. Ubeyd el-Ezdî el-Huzâî el-Kâ'bî:** ö. 52/672. Sahabîdir. Hicrî 7. yılda müslüman oldu. **Mekke** fethinde Huzâa kabilesinin sancaktarı idi. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'ya yerleşti. Fakih sahâbelerdendir. Babası da sahabî idi. Hz. Ömer, İmrân'ı **Basra**'ya öğretmen olarak gönderdi. **Basra**'da kadılık yaptı. Hz. Ali'nin hilafeti sırasındaki fitne döneminde tarafsız kaldı. Hz. Peygamber'den 180 hadîs rivâyet etti; bunlardan 8 tanesi **Buharî** ve **Müslim**'de, 4 tanesi yalnız **Buharî**'de, 9 tanesi de yalnız **Müslim**'dedir. Kendisinden Ebûb Recâ el-Utâridî, Hasan el-Basrî ve İbn Sîrîn rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[1164] Fecr, 3.

[1165] **Tirmizî**, Tefsir, 78/3342.

[1166] **Müsned**, IV, 442; **Müsterek**, II, 522; **Taberî**, XXX, 172; **İbn Kesîr**, VII, 283.

[1167] Fecr, 1-4.

Bu âyette geçen **"tek ve çift"** tâbiri, yukarıdaki hadîste namazla izah edilmektedir. Nitekim rekât itibariyle namazların bir kısmı tek, bir kısmı çifttir. Bu rivâyete göre âyet, namazın önemini göstermektedir, çünkü Allah, ona yemin etmektedir.

Yukarıdaki hadîs, bu husustaki rivâyetlerin en sağlamıdır. Ancak hadîsin garîb bir senedle rivâyet edilmiş olması sebebiyle başka ihtimaller üzerinde de durulmuştur. Bu ihtimaller, yirmiye kadar varır, önemlileri şunlardır:

Çift; kurban günü, **tek**; Arafa günüdür. Çünkü Arafa, Zilhiccenin dokuzuncu günü, kurban ise onuncu günüdür.[1168]

Çift; bütün mahlukattır, **tek** ise Allah'tır.[1169] Yer-gök, kara-deniz, cin-insan, ay-güneş, erkek-kadın, iman-küfür, hidâyet-dalâlet, saâdet-şekavet, nur-zulmet, kış-yaz, sıcak-soğuk... hep çifttir. Ama Allah tektir.[1170]

Çift; cennetlerdir, çünkü sekiz tabakadır. **Tek**; cehennemdir, çünkü yedi kattır.[1171]

Çift; izzet-zillet, kudret-acz, kuvvet-zaaf, ilim-cehâlet, ölüm-hayat, görmek-körlük gibi yaratıklara mahsus ve zıddı bulunan sıfatlardır. **Tek** ise; sadece izzet, kudret, ilim, hayat, görmek gibi Allah'a mahsus ve zıddı düşünülemeyen sıfatlardır.[1172]

Diğer görüşler için Tefsir kitaplarına bakılmalıdır.[1173]

[1168] **Taberî**, XXX, 170; **Kurtubî**, XX, 40.

[1169] **Buhârî**, Tefsir, 89/1.

[1170] **Taberî**, XXX, 171.

[1171] **Kurtubî**, XX, 41.

[1172] **Kurtubî**, XX, 41.

[1173] Bkz., **Kurtubî**, XX, 40; **İbn Kesîr**, VII, 281, **Zâdü'l-Mesir**, IX, 105.

سورة الشمس

78 - ŞEMS SÛRESİ

٨٧٨- (خ م ت ـ عبد الله بن زمعة رضي الله عنه) أنه سمع النبيَّ صلى الله عليه وسلم يخطُب - وذكَرَ النَّاقةَ والذي عَقَرَهَا - فقال رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم {إذِ انْبعثَ أشقاها} [الشمس: ١٢] انبعث لها رجلٌ عزيزٌ عارمٌ منيعٌ في رهطه، مثل أبي زمعة، وذكر النِّساء - وفي رواية: ثم ذكر النساء - فوعظ فيهن.فقال: يَعْمِدُ أحدُكم فيَجْلِدُ امرأتَهُ جلد العبد، فلعلّهُ يُضَاجِعُها من آخر يومه، ثم وعظهم في ضحكهم من الضَّرْطة، قال: لِمَ يضحكُ أحدُكم مِمّا يفعل ؟.

أخرجه البخاري، ومسلم، والترمذي، هكذا. وفرقه البخاري أيضا في مواضع من كتابه.

878- Abdullah b. Zem'a'dan[1174] rivâyet edildiğine göre, o, Rasûlullah'ın (as.) bir hutbesini dinledi; **deveyi ve o deveyi kesen kimseyi** anlatıyordu. Sonra da şöyle buyurduğunu işitti:

"Onların en azılısı birden fırladı."[1175] (Yâni) Ebû Zem'a gibi bahadır, güçlü ve kavmi içinde arkası sağlam bir adam deveye saldırdı."

Sonra Rasûlullah (as.) kadınları zikretti, onlar hakkında nasihat etti ve şöyle dedi:

1174 **Abdullah b. Zem'a b. el-Esved b. el-Muttalib el-Kuraşî el-Esedî:** ö. 36/656. Sahabîdir, Kureyş'in eşrafındandır. Annesi, Rasûlullah'ın (as.) zevcesi Ümmü Seleme'nin kızkardeşi idi. Kendisi de Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb'in kocasıydı. Babası **Bedir**'de müşrikler safında yer almış ve orada öldürülmüştü. Dedesi Esved de Hz. Peygamber'le alay eden biriydi. Hz. Peygamber vefat ettiğinde 15 yaşlarında bulunuyordu. Kendisinden oğlu Ebû Ubeyd ve Urve b. zübeyr rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Hz. Osman'la birlikte aynı evde şehid edildi.

1175 Şems, 12.

"- Sizden biri kölesini döver gibi karısını nasıl döver?! Akşam olunca onunla aynı yatağa girmeyecek mi?"

Sonra da seslice yellenen birine gülenlere nasihat etti ve;

"- İnsanın başına gelebilecek bu işten dolayı niçin gülersiniz?" buyurdu.[1176]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî** bu şekilde tahric ettiler.

Buhârî, eserinin çeşitli yerlerinde, aynı hadîsi değişik vecihlerle de rivâyet etmiştir.

İZAH

Bu hadîste üç ayrı meseleden söz edilmektedir. Biri hanımların dövülmesi, ikincisi yellenme meselesidir. Bunlar ilerde tekrar gelecektir. Bu bakımdan üzerinde durmaya gerek görmüyoruz.

Hadîste temas edilen diğer bir mesele de **Hz. Salih**'in devesi ve onun öldürülmesi olayıdır. Zaten hadîsin **Şems** sûresini ilgilendiren tarafı da bu meseledir. Bu sûrede geçen konu ile ilgili âyetler şunlardır:

"Semûd kavmi, azgınlığı ile inkâra saplandı. Onların en azılısı** (dişi deveyi öldürmek için) **ileri fırlayınca, Allah'ın Rasûlü onlara şöyle dedi: **'Allah'ın devesini kendi haline bırakın, su içmesine engel olmayın.'** ***Fakat onlar tanımayıp inkâr ettiler ve onu öldürdüler..."***[1177]

Hz. SALİH

Allah, **Salih Peygamberi Semûd** kavmine göndermiş, mucize olarak da onlar için kayadan dişi bir deve çıkarmıştı. **Hz. Salih**, onlara şöyle demişti:

[1176] **Buhârî**, Tefsir, 91/1; Enbiya, 7; Nikâh, 93; Edeb, 43; **Müslim**, Cennet, 13/49; **Tirmizî**, Tefsir, 79/3343.

[1177] Şems, 11-14.

"Allah'ın bu dişi devesi, sizin için bir mucizedir. Onu rahat bırakın. Allah'ın dünyasında otlasın. Ona bir kötülük yapmayın, sonra acıklı bir azâba uğrarsınız."[1178]

Semûd halkının bir su kaynağı vardı ve bu kaynaktan bir gün kendileri, bir gün de deve istifâde ediyordu. Bu, onlara zor gelince deveyi öldürmeye karar verdiler. **Kudar b. Sâlif,** bu işin başını çekti ve deveyi öldürdüler. Sonra da **Hz. Salih**'le alay ederek;

"Hadi bizi korkuttuğun azâbı getir bakalım!"[1179] dediler. Bunun üzerine üç gün sonra Allah şiddetli bir sarsıntı göndererek onları helâk etti.[1180]

Kudar b. Sâlif, sözü dinlenen, arkası kuvvetli, kavminin önde gelen birisi idi.[1181] Nitekim yukarıdaki hadîste de bu hususa işâret edilmektedir.

Hz. Peygamber, **Ebû Zem'a**'yı da güç-kuvvet konusunda ona benzetmektedir. **Ebû Zem'a,** bu hadîsin râvisi meşhur sahabi **Abdullah b. Zem'a**'nın dedesidir. İsmi, **el-Esved b. Muttalib b. Esed**'dir. **Ebû Zem'a,** müslümanlarla alay ederdi. **Mekke**'de müşrik olarak öldü. Oğlu **Zem'a** da **Bedir**'de müşriklerle birlikte katledildi.[1182]

[1178] A'râf, 73.

[1179] A'râf, 77.

[1180] A'râf, 78.

[1181] **İbn Kesîr**, VII, 302.

[1182] Bkz.,, **Taberî**, XXX, 213; **Kurtubî**, XX, 78; **İbn Hacer**, VII, 25; IX, 721; **Aynî**, XIX, 294.

سورة والضحى

79 - DUHA SÛRESİ

٨٧٩- (خ م ت ـ جُنْدُب بن سفيان البجلي رضي الله عنه) قال : اشتكى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فلم يَقُمْ لَيْلَة أو لَيْلَتَيْن ،وفي رواية : ليلتين أو ثلاثا - فجاءتْهُ امرأةٌ، فقالت: يا محمد ، إني لأرجو أنْ يكونَ شيْطانُك قد تركَكَ ، لم أرَهُ قرَبكَ مُنْذُ ليْلتَيْنِ، أو ثلاث قال: فأنزل اللّه عز وجل { والضُّحَى واللَّيْلِ إذا سَجَى ما وَدَّعَكَ رَبُّك ومَا قَلَى} [الضُّحى: ١- ٣].

وفي رواية قال: أبطأ جبريل على رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، فقال المشركون: قد وُدِّعَ مُحَمَّدٌ فأنزل اللّهُ عز وجل {والضُّحَى واللَّيْلِ إذا سَجَى ما وَدَّعَكَ رَبُّكَ ومَا قَلَى}.

أخرجه البخاري ومسلم. وأخرجه الترمذي قال: كُنتُ مع رسول اللّه صلى الله عليه وسلم في غارٍ فَدَمِيَتْ إِصْبَعُهُ فقال النبي صلى الله عليه وسلم:

هَلْ أنت إلا إصْبَعٌ دَمِيت وفي سبيل اللّه ما لقيت ؟

قال : فأبطأ عليه جبريل عليه السلام ، فقال المشركون : قد وُدِّعَ محمدٌ ، فأنزل اللّه تبارك وتعالى : {ما وَدَّعَكَ رَبُّكَ ومَا قَلَى }.

879- Cündüb b. Süfyan el-Becelî anlatıyor:

"Hz. Peygamber hastalandı. Bir veya iki gece -bir rivâyette de iki veya üç gece- (namaza) kalkamadı. Bir kadın gelip şöyle dedi:

"- Ya Muhammed (as.), ümit ederim ki şeytanın seni terk etmiş olsun! Zira iki yahut üç geceden beri onun sana yaklaştığını görmedim."

Bunun üzerine yüce Allah;

"Kuşluk vaktine ve sükûna vardığı anda geceye yemin olsun ki, Rabbin seni asla terk etmedi ve darılmadı"[1183] âyetlerini indirdi.[1184]

1183 Duhâ, 1-3.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Cibrîl'in Hz. Peygamber'e gelmesi gecikti. Müşrikler;

"- Muhammed terk edildi" dediler. Bunun üzerine Allah şu âyetleri indirdi:

"Kuşluk vaktine ve sükûna vardığı dem geceye yemin olsun ki, Rabbin seni asla terk etmedi ve darılmadı."

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise Cündüb şöyle dedi:

"Bir mağarada Rasûlullah'la (as.) beraber bulunuyordum. Birden parmağı kanadı. Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sen, sadece kanayan bir parmaksın. Çektiklerin hep Allah yolundadır."

Cündüb der ki:

"Cibrîl'in Rasûlullah'a (as.) gelmesi gecikmişti. Müşrikler:

"- Muhammed terk edildi" dediler. Bunun üzerine Allah:

"Rabbin seni asla terk etmedi ve darılmadı" âyetini indirdi.

İZAH

Bu hadîs, **Duhâ** sûresinin nüzûl sebebi hakkındaki rivâyetlerden biridir. Hz. Peygamber'e gelip; **"Şeytanın seni terk etti"** diye istihzâ eden kadın, **Ebû Süfyan**'ın kızkardeşi ve **Ebû Leheb**'in karısı olan **Ümmü Cemîl bint Harb b. Ümeyye**'dir.

Bu hadîsin bazı rivâyetlerinde, vahiyde meydana gelen bir gecikmeden dolayı müşriklerin, **"Rabbi Muhammed'i terk etti"** dedikleri, bunun üzerine **Duhâ** sûresinin nâzil olduğu kaydedilir.[1185]

[1184] **Buhârî**, Teheccüd, 4; Tefsir, 93/1; Fedâilu'l-Kur'ân, 1; **Müslim**, Cihâd, 39/115; **Tirmizî**, Tefsir, 81/3345.

[1185] Bkz., **Taberî**, XXX, 230; **Kurtubî**, XX, 92; **İbn Kesîr**, VII, 313; **İbn Hacer**, III, 312.

سورة اقرأ

80 - ALAK SÛRESİ

٨٨٠- (ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال :كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي، فجاء أبو جهلٍ ، فقال : ألم أنهك عن هذا ؟ ألم أنْهَكَ عن هذا ؟ فانصرف النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فزَبرَهُ، فقال أبو جهلٍ: إنك لَتَعْلَمُ ما بِها نَادٍ أكْثَرَ منِّي، فأنزل الله تبارك وتعالى: {فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ، سَنَدْعُ الزَّبَانِية} [اقرأ: ١٧، ١٨] قال ابن عباس: والله لو دعا ناديه لأخذَتهُ زَبانيَةُ الله. أخرجه الترمذي.

880- İbn Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) namaz kılıyordu, Ebû Cehil gelip:

"- Ben seni bundan men etmemiş miydim? Ben seni bundan men etmemiş miydim?" diye söylendi. Hz. Peygamber (namazı bitirip) döndü ve Ebû Cehil'i sertçe azarladı. Ebû Cehil şöyle dedi:

"- Sen de bilirsin ki, Mekke'de benden çok adamı olan kimse yoktur."

Bunun üzerine yüce Allah:

"Taraftarlarını çağırıp toplasın! Biz de zebânîleri çağıracağız"[1186] âyetlerini indirdi.

İbn Abbas şöyle dedi:

"Vallahi o, taraftarlarını çağırsa idi, Allah'ın zebânîleri onu yakalardı."[1187]

İZAH

Yukarıda geçen âyetin nüzûl sebebi, **Ebû Cehil** ile Hz. Peygamber arasında geçen ve hadîste ifâde edilen olaydır. Hadîsin diğer bir rivâyetinde **Ebû Cehil**, Rasûlullah'ı (as.) secde ederken görürse ensesine bineceğine yemin eder. Bir gün Hz. Peygamber'i

---

[1186] Alak, 17-18.

[1187] **Tirmizî**, Tefsir, 84/3349.

namazda görünce, bu niyetle O'na yaklaşır, ancak ürkerek geri geri kaçar. Sebebini soranlara da;

"O'nunla benim aramda ateş dolu bir hendek, acâip kanatlar ve korkunç bir manzara vardı" cevabını verir. Bilâhare Rasûlullah (as.) da;

"Eğer bana yaklaşsaydı, melekler onu parça parça ederlerdi" buyurdu.[1188]

Hz. Peygamber, **Ebû Cehil**'i şiddetle azarlayınca, **Ebû Cehil** de **Mekke'**deki avânesinin kalabalıklığını ileri sürerek böbürlenmiş. Rasûlullah'a (as.), **Mekke'**de taraftarı fazla olmadığı halde nasıl kendisini azarlamaya cesaret ettiğini söylemiş, bunun üzerine de yukarıdaki âyetler nâzil olmuştu.

Zebânî, azap melekleridir ve yapı itibariyle meleklerin en korkunç ve en irilerinden olduğu rivâyet edilir.[1189]

سورة القدر

81 - KADİR SÛRESİ

٨٨١ - (ت ـــ **يوسف بن سعد** رحمه الله) قال : قام رجلٌ إلى الحسن بن علي ، بعد ما بَايَعَ مُعاوِيَةَ ، فقال : سَوَّدْتَ وُجُوهَ المؤمنين ، أو يا مُسَوِّد وجوه المؤمنين ، فقال : لا تُؤنِّبْني - رحمك الله - فإنَّ النبي صلى الله عليه وسلم أُرِيَ بني أُمَيَّةَ على مِنْبَرِه ، فساءهُ ذلك ، فنزلت : **{ إنا أعطيناك الكوثر}** [الكوثر : ١] يا محمدُ ، يعني نَهرا في الجنة ، ونزلت : **{ إنا أنزلناه في ليلة القدر وما أدراك ما ليلة القدر ليلة القدر خير من ألف شهر}** [القدر: ١ -٣] يملكها بعدك بَنُو أُمَيَّةَ يا مُحمدُ، قال القاسم بنُ الفَضْلِ : فعدَدْنا ، فإذا هي ألفُ شهرٍ ، لا تزيدُ يوما ولا تنقُص. أخرجه الترمذي.

[1188] **Müslim**, Sıfatu'l-Münafikîn, 6/38.

[1189] Bkz., **Taberî**, XXX, 256; **Kurtubî**, XX, 126; **İbn Kesîr**, VII, 326.

881- Yusuf b. Sa'd[1190] anlatıyor:

"Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Muâviye'ye bîat ettikten sonra, bir adam gelip Hz. Hasan'a;

"- Mü'minlerin yüzünü kara ettin! -Veya ey mü'minlerin yüzünü karartan adam!-" dedi.

Hz. Hasan şu cevabı verdi:

"- Allah sana merhamet eylesin! Beni kınama! Zira Hz. Peygamber'e Ümeyye Oğulları, kendi minberi üzerinde gösterilmişti. Bu O'nun ağırına gitmişti de; ***'Biz sana Kevser'i verdik'***[1191], yâni cennette bir nehir verdik ya Muhammed (as.), âyeti nâzil oldu. Kezâ; ***'Biz onu Kadir gecesi indirdik. Bilir misin Kadir gecesi nedir? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır'***[1192] âyetleri nâzil oldu. Yani ya Muhammed (as.), Kadir gecesi, senden sonra Ümeyye Oğullarının hükümran olacağı bin aydan daha hayırlıdır."

Râvî Kasım b. Fadl[1193] şöyle dedi:

"Biz, (Emevilerin hilafette bulundukları) ayları saydık; gerçekten tam bin ay tuttu! Ne bir gün fazla, ne bir gün eksik!"[1194]

1190 **Ebû Yakub, Yusuf b. Sa'd el-Cumahî el-Basrî:** Basralı tâbiîlerdendir. Hz. Hasan ve Abdullah b. Cübeyr'den rivâyeti vardır. Kendisinden Halid el-Hazzâ ve Kasım b. el-Fadl rivâyet etti. Rivâyetleri **Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi. Güvenilirliği tartışmalı olmakla birlikte ekseriyet onu sika görür.

1191 Kevser, 1.

1192 Kadir, 1-3.

1193 **Ebû'l-Muğîre, el-Kasım b. el-Fadl b. Ma'dân el-Ezdî el-Huddânî el-Basrî:** ö. 167/783. Basralı muhaddislerdendir. Yusuf b. Sa'd, Muâviye b. Kura ve İbn Sîrîn'den rivâyette bulundu. Kendisinden Vekî, İbn Mehdî ve Şeybân b. Ferrûh rivâyet etti. Hafızası iyi olmamakla birlikte sika kabul edilir, zira rivâyetinde dikkatli ve sağlam biriydi. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

1194 **Tirmizî**, Tefsir, 85/3350.

İZAH

Bu rivâyet, **Tirmizî'**nin garîb hadîslerindendir. Hadîs, sadece **Kasım b. Fadl** tarîkıyla bilinmektedir. Ancak hadîsi **Hâkim** de sahih bir senedle rivâyet etmiştir.[1195] Bu hususta **Zehebî** de **Hâkim**'e uymuştur. **Kasım b. Fadl,** sika râvilerdendir. Ancak **İbn Kesîr,** hadîsi münker görür ve **el-Mizzî'**nin de aynı kanâatte olduğunu söyler.

Kasım b. Fadl'ın hesabına göre bin ay, yıla tahvil edilince, 83 yıl 4 ay eder. Hicrî 40 yılında **Muâviye** hilâfeti **Hz. Hasan**'dan devralmıştı. **Emevî** sülalesi, hicrî 132'de **Abbasîler** başa geçinceye kadar hükümranlığını sürdürdü. Bu aradaki süre, 92 yıl eder. Ancak **Abdullah b. Zübeyr**'in **Haremeyn** ve **Ahvaz**'da 8 yıl 8 ay süren halifeliği çıkarılırsa, geriye 83 yıl 4 ay kalır. Bu da bin ay eder.

Ancak **İbn Kesîr,** bu hesabı da doğru bulmaz. Çünkü **Abdullah b. Zübeyr**'in halifeliği döneminde, **Emevilerin** tamamen idareden el çekmediklerini, hükümranlıklarını tamamen kaybetmediklerini söyler. Hatta İslâm dünyasının büyük kesimine yine **Emevîler** hâkimdi.

Kaldı ki **Muhtaru's-Sakafî'**nin de bütün doğu eyâletlerinde bir buçuk yıl süren bir hâkimiyeti söz konusudur.

İbn Kesîr şöyle der:

"Hadîsin zayıflığını gösteren diğer bir husus da, bunun, Emevîlerin kötülenmesi sadedinde sevk edilmiş olmasıdır. Şâyet maksat, yukarıdaki iddia olsaydı, böyle rivâyet edilmezdi. Çünkü Kadir gecesinin, Emevîler dönemine üstün tutulması, o dönemin kötülenmesini gerektirmez. Kadir gecesi, gerçekten çok şerefli bir gecedir. Sûre-i şerife, sâdece Kadir gecesinin medhi için nâzil olmuştur. Bu hadîse dayanarak Kadir gecesinin, kötülenen Emevî dönemine üstünlüğü ile övülmesi nasıl yakıştırılabilir? Sonra bu sûre **Mekkî'**dir. Dolayısıyla henüz Emevî lafı bile ortada yokken **'Emevilerin bin aylık dönemi'** diye nasıl saptırılır? Âyetin ne

---

1195 **Müsterek,** III, 170-171.

lafzında, ne de manâsında buna delâlet edecek hiç bir şey yoktur. Hadîste sözü edilen minber bile, ancak hicretten sonra **Medîne**'de yapılmıştır. Bütün bunlar, hadîsin zayıf ve münker olduğunu gösterir."[1196]

Taberî de bu husustaki rivâyetleri naklettikten sonra şöyle der:

"Bu sûreden anlaşılan şudur: Kadir gecesinde yapılan bir amel, içinde Kadir gecesi bulunmayan bin ayda yapılan amelden daha hayırlıdır. Bu konuda söylenen diğer sözlerin hepsi bâtıldır, aklî ve naklî hiç bir delili yoktur."[1197]

سورة إذا زلزلت

82 - ZİLZÂL SÛRESİ

٨٨٢- (ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : « قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم هذه الآية {يومئذ تُحَدِّثُ أخبارها } [إذا زلزلت : ٤] قال : « أتدرون ما أخبارُها ؟ » قالوا الله ورسولُهُ أعلم. قال : «فإنَّ أخبارها : أنْ تَشْهَدَ على كُلِّ عَبْدٍ أو أمَةٍ بما عَمِلَ على ظَهرها ، تقول : عَمِلَ يومَ كذا ،كذا وكذا ، فهذا أخْبارُها ». أخرجه الترمذي.

882- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûsullah (as.);

"O gün yeryüzü, bütün haberlerini anlatacak"[1198] âyetini okudu, sonra şöyle dedi:

"- Onun (anlatacağı) **haberler nelerdir, biliyor musunuz?"** Dediler ki:

"- En iyisini Allah ve Rasûlü bilir."

1196 **İbn Kesîr**, VII, 331.

1197 **Taberî**, XXX, 260.

1198 Zilzâl, 4.

"- Onun haberleri; kadın veya erkek her kulun, üzerinde neler yaptıklarına şahitlik etmesidir. *'Şu gün şöyle yaptı, şu gün şöyle yaptı'* demesidir. İşte yeryüzünün haberleri budur."[1199]

İZAH

Yeryüzünün anlatacağı haberler konusunda başka rivâyetler varsa[1200] da, bu rivâyetlerin en sahihi yukarıda geçen hadîstir. Bu hadîsi **Ahmed b. Hanbel** ve **Hâkim** de rivâyet etmişlerdir.[1201]

Buna göre yeryüzü, insanlar tarafından üzerinde hayır ve şer adına neler yapıldığını tek tek anlatacaktır.

سورة التكاثر

83 - TEKÂSÜR SÛRESİ

٨٨٣- (ت ــ *الزبير بن العوام* رضي الله عنه) قال: لما نزلت **{ثم لَتسألُنَّ يومئذ عن النَّعيم}** [التكاثر: ٨] قال الزبير: يا رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم ، وأيُّ نَعيم نُسْأَلُ عنه، وإنما هما الأسودان: التمرُ والماء ؟ قال : **أمَا إنهُ سيكونُ**. أخرجه الترمذي.

883- Zübeyr b. Avvâm[1202];

[1199] **Tirmizî**, Tefsir, 87/3353.

[1200] Bkz., **Taberî**, XXX, 266; **Kurtubî**, XX, 148.

[1201] **Müsned**, II; 374; **Müstedrek**, II, 532.

[1202] **Ebû Abdullah, Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Esedî el-Kuraşî:** ö. 36/656. Meşhur sahabîlerdendir. Hz. Peygamber'in halasının oğludur. Aynı zamanda Hz. Hatice'nin kardeşinin oğludur. Hz. Ebû Bekir'in delaletiyle İslâm'a girdi. Amcası tarafından eziyete uğradı. **Habeşistan** ve **Medîne** hicretlerine katıldı. Bedir dahil olmak üzere Hz. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlara iştirak etti. Hatta **Bedir** savaşında Cibrîl'in, Zübeyr suretinde geldiği rivâyet edilir. Bütün bu savaşlarda vücudunda kılıç ve mızrak yarası bulunmayan tek bir uzvu bile kalmamıştı. Hz. Peygamber'den sonra yapılan **Yermük** savaşına ve **Mısır** fethine de katıldı. Zübeyr aynı zamanda Allah yolunda ilk defa kılıç çeken kişidir. Henüz 12

"Sonra o gün, nimetlerden hesaba çekileceksiniz"[1203] âyeti nâzil olunca, Rasûlullah'a (as.) şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, hangi nimetlerden hesaba çekileceğiz. Bunlar ancak iki kara şey; (yani) su ve hurmadır (değil mi?)."

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Bu hesaplaşma, muhakkak olacaktır."[1204]

İZAH

Bu sûrede, âhirette, dünyevî nimetlerden de hesaba çekileceğimiz ifâde edilmektedir. **Tirmizî**'nin bu bâbda rivâyet ettiği ve mahşerde nelerden hesaba çekileceğimizi ifâde eden bir hadîs, **885** numara ile gelecektir. Orada şöyle buyurulur:

"Vücudunu sağlıklı kılmadık mı? Sana soğuk sulardan içirmedik mi?"

Bu ifâde, **Zübeyr b. Avvâm**'ın, yukarıdaki hadîste geçen **"Su ve hurma"** cümlesine paralellik arz etmektedir. O gün insana sorulacak şeyler arasında sağlık, boş vakit, emniyet, servet ve her türlü dünyevî lezzetler de zikredilir.[1205]

Kurtubî, **Kuşeyrî**'den naklen, bu suâlin mü'min-kâfir herkese sorulacağını, ancak kâfirler şükretmedikleri için onlara tevbîh makamında, mü'minler de şükrettikleri için onlara teşrif

---

yaşında iken Hz. Peygamber'in **Mekke**'de müşrikler tarafından sıkıştırıldığını görünce kılıcını çekmişti. Aşere-i mübeşşeredendir. **"Rasûlullah'ın (as.) havarisi"** olarak marûftur. Hz. Ömer tarafından yeni halifeyi belirlemek için tayin edilen altı kişilik şûra üyelerinden biridir. Hz. Peygamber'den 38 hadîs rivâyet etti. Kendisinden oğlu Abdullah, Ahnef b. Kays ve Meymûn b. Mihrân rivâyet ettiler. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Basra**'da Amr b. Cürmüz tarafından tarafından katledildi. Mezarı **Basra**'dadır.

1203 Tekâsür, 8.

1204 **Tirmizî**, Tefsir, 88/3357.

1205 Bkz., **Taberî**, XXX, 286; **Kurtubî**, XX, 176; **İbn Kesîr**, VII, 261; **Zâdü'l-Mesîr**, IX, 221.

makamında sorulacağını kaydeder.[1206] Buna delil olarak şu âyet gösterilir:

"Biz onlara, nankörlükleri yüzünden bu cezayı verdik. Nankörlük edenleri ancak böyle cezalandırırız."[1207]

٨٨٤- (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : لما نزلت هذه الآية { ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يومَئذٍ عن النَّعيم} قال الناس : يا رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ، عن أيِّ النَّعيم نُسْأَلُ ، وإنما هما الأسودان،والعدوُّ حاضرٌ ، وسيُوفُنا على عواتقنا ؟ قال : إنَّ ذلك سيكون. أخرجه الترمذي.

884- Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir:

"Sonra o gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz" âyeti nâzil olunca, insanlar şöyle dediler:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, hangi nimetlerden hesaba çekileceğiz? (Nimetimiz) ancak iki siyah maddeden ibarettir. Düşman önümüzde hazır bekliyor, kılıçlarımız da omuzlarımızdadır."

Hz. Peygamber:

"Bu, mutlaka olacaktır" buyurdu.[1208]

٨٨٥- (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : أولُ ما يسألُ عنه العبد يوم القيامة من النعيم ، أنْ يُقالَ له: ألمْ نُصحَّ لك جسْمَكَ؟ ونُرْوكَ من الماء البارد؟. أخرجه الترمذي.

885- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

[1206] **Kurtubî**, XX, 177.

[1207] Sebe', 17.

[1208] **Tirmizî**, Tefsir, 88/3356.

"Kıyâmet günü kulun ilk hesaba çekileceği nimet, kendisine; *'Biz sana sağlıklı bir vücut vermedik mi? Seni soğuk su ile kandırmadık mı?'* denmesidir.[1209]

سورة أرأيت

84 - MÂÛN SÛRESİ

٨٨٦- (د ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال : كُنَّا نَعُدُّ الماعون على عَهْدِ رسول الله صلى الله عليه وسلم عاريَةَ الدَّلْوِ والْقِدْرِ. أخرجه أبو داود.

886- Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) döneminde biz, kova ve tencereyi emaneten vermeyi, ***Mâûn*** (yardım) sayardık."[1210]

İZAH

Bu hadîs, **Mâûn** sûresine ismini verin "**Mâûn**" kelimesinin izahı sadedinde rivâyet edilmiştir.

Mâûn; lügat itibariyle iyilik, bağış, evde kullanılan kap kaçak, mal ve zekât anlamına gelir.

İbn Mesûd, Hz. Peygamber dönemindeki uygulamayı delil göstererek, bu kelimeyi, komşuların birbirlerine emaneten verdikleri kap-kaçak diye izah eder. **Ebû Hureyre** ve bir rivâyette **İbn Abbas** da aynı izahı yaparlar. Genel bir ifâde ile insanların, sosyal hayatın gereği olarak birbirlerinden karşılıksız alıp verdikleri her şey, "**Mâûn**" sayılır. Ki bu, bir iyilik ve hayırdır. Bu işlerde cimrilik gösterenler hakkında da, yine bu sûrede şöyle buyurulur:

[1209] **Tirmizî**, Tefsir, 88/3358.

[1210] **Ebû Davud**, Zekât, 32/1657.

"Vay o namaz kılanların haline! Ki onlar, namazlarından gâfildirler. Onlar gösteriş yaparlar ve 'Mâûn'*dan kaçarlar."*[1211]

Burada azap ile tehdit edilen insanların iki vasfı zikredilmektedir: Biri Allah'a olan kulluk görevlerinin edâsında gaflet içinde olmaları, riyakârlık yapmaları. Diğeri de insanlara karşı yapmaları gereken insanî görevlerden kaçınmaları.

Bir kısım müfessirler, bu kelimeyi zekât diye de tefsir ederler.[1212]

سورة الكوثر

85 - KEVSER SÛRESİ

٨٨٧- (خ م ت د س ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : بينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ذاتَ يوم بيْنَ أظْهُرنا في المسجد ، إذْ أغْفَى إغفاءة ، ثم رفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّما ، فقلنا :ما أضْحَكَكَ يا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال : « نزلت عليَّ آنفا سورةٌ ، فقرأ { بسم الله الرحمن الرحيم. إنا أعطيناك الكَوْثَرَ فصلِّ لربِّك وانْحَرْ إن شانئكَ هو الأبْتَرُ } [الكوثر: ١- ٣] ثم قال : أتَدْرُون ما الكوثر؟ فقلنا : الله ورسوله أعلم ، قال : فإنه نَهْرٌ وَعدَنيه ربِّي عزَّ وجلَّ، عليه خيْرٌ كثيرٌ ، هو حَوْضٌ تَردُ عليه أُمَّتي يومَ القيامة ، آنيتُه عَدَدَ نُجومِ السماءِ فيُختَلجُ العبدُ منهم ، فأقولُ : ربِّ ، إنهُ من أُمَّتي ، فيقول : ما تَدْرِي ما أحْدَثَ بعدَك؟ ».

وفي رواية نحوه ، وفيه : إنه نَهرٌ وعَدنيه ربِّي في الجنَّة ، عليه حَوْضي ولم يذْكُرْ : «آنيتُه عَدَدُ النُّجوم». هذه رواية مسلم.

[1211] Mâûn, 4-7.

[1212] **Taberî** XXX, 314; **Kurtubî**, XX, 213; **İbn Kesîr**, VII, 381.

وقد أخرجه هو أيضا ، والبخاري مختصرا ، قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم : « **لَيَرِدَنَّ عليَّ الحوض رجالٌ ممَّنْ صاحَبَني ، حتى إذا رأيتم ورُفِعُوا إليَّ : اختُلِجُوا دُوني ، فلأقولنَّ ، أيْ ربِّ، أُصَيْحابي ، أُصَيْحابي ، فَلَيُقَالنَّ لي ، إنَّكَ لا تدْري ما أحْدَثُوا بعْدَكَ** ».

وفي رواية للبخاري : قال :قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **لَمَّا عرجَ بي إلى السَّماءِ ، أتيْتُ على نَهْرٍ حافتَاهُ قِبابُ اللُّؤلُؤِ الْمُجوَّف ، فَقُلْتُ : ما هذا يا جبريل ؟ قال : الكوثرُ**.

وفي أخرى له، قال: « **بينا أنا أسيرُ في الجنَّة، إذا أنا بنَهْرٍ حافتَاهُ قِبابُ اللُّؤلُؤِ الْمُجوَّف، قلت: ما هذا يا جبريل؟» قال: الكوثرُ الذي أعطاك رُبكَ، فإذا طِيبُهُ – أو طِينُهُ – مِسْكٌ أَذْفَرُ**، شَكَّ الراوي.

وأخرجه الترمذي قال : **بينا أنا أسيرُ في الْجَنَّة إذ عَرَضَ لي نَهرٌ حافتاهُ قبابُ اللؤلؤ،قلتُ للْمَلك : ما هذا ؟ قال : هذا الكوثرُ الذي أَعطاكَهُ اللّهُ ، قال : ثم ضَرَبَ بيده إلى طينه ، فاسْتَخْرَجَ لي مسكا ، ثم رُفعَتْ لي سدْرةُ المنْتهى ، فرأيتُ عندها نورا عظيما**.

وله في أخرى : في قوله : { **إنا أعطيناك الكَوْثَرَ** } أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : **هو نهرٌ في الجنة** ، قال : فقال النبي صلى الله عليه وسلم: « **رأيتُ نَهْرا في الجنة ، حافتاهُ قبابُ اللُّؤلؤ، قلتُ: ما هذا يا جبريل ؟ قال : هذا الكوثرُ الذي أعطاكَهُ اللّهُ** ».

وأخرجه أبو داود مثل رواية مسلم الأولى إلى قوله : **عليه خيرٌ كثير**.

وفي أخرى له : « **أنَّهُ نهرٌ وعَدَنيه ربِّي في الجنة** ». ولم يذكر الإغْفاء ، ولا أنه « **كان بين أظْهُرنا في المسجد** ».

وفي أخرى له : لما عَرَجَ بنبيِّ اللّه في الجنَّة – أو كما قال : – عَرَض له نَهرٌ في الجنَّة، حافتاهُ الياقوتُ المُجَيَّبُ – أو قال : المُجوَّف – فَضَرَبَ المَلك الذي مَعَهُ يَدَهُ ، فَاسْتَخْرَجَ مسكا ، فقال محمد صلى الله عليه وسلم للمَلَكَ الذي مَعَهُ : **ما هذا : قال : الكوثر الذي أعطاكَهُ اللّهُ** ».

وأخرجه النسائي بنحو من هذه الروايات المذكورة.

887 - Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Bir gün Hz. Peygamber mescidde aramızda otururken, gözleri kapandı. Sonra gülümseyerek başını kaldırdı.

"- Seni güldüren nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" dedik. Buyurdu ki:

"- Az önce bana bir sûre nâzil oldu: ***'Bismillâhirrahmanirrahîm; Biz sana Kevser'i verdik. Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes! Şüphesiz ki asıl nesli kesik olan, sana buğz edendir."***[1213]

Sonra şöyle sordu:

"- Kevser nedir, biliyor musunuz?"

"- Allah ve Rasûlü en iyisini bilir" dedik. Şöyle devam etti:

"- O, bir nehirdir. Yüce Rabbim, onu bana va'detmiştir. Onun üzerinde pek çok hayırlar vardır. O, kıyâmet günü ümmetimin, başında toplanacağı bir havuzdur. O havuzun bardakları gökteki yıldızlar sayısı kadardır. (Orada toplanan) **insanların içinden bir adam çekilip alınır. Ben hemen:**

"- Ey Rabbim, o benim ümmetimdendir" derim.

"- Bu, senden sonra neler ihdâs etti, bilmiyorsun" cevabını verir.[1214]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şöyle farklı bir ifâde yer alır:

"- O, Rabbimin, cennette bana va'dettiği bir nehirdir. Onun üzerinde benim havuzum vardır." (Bu rivâyette) **"Onun bardakları gökteki yıldızların sayısı kadardır"** cümlesi yoktur.

Bunlar, **Müslim**'in rivâyetleridir.

Aynı hadîsi **Müslim**, tekrar rivâyet etmiş, **Buhârî** de muhtasar olarak tahric etmiştir. Buna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

[1213] Kevser, 1-3.

[1214] **Buhârî**, Tefsir, 108/1; Rikak, 53; **Müslim**, Salat, 14/53; **Tirmizî**, Tefsir, 89/3360; **Ebû Davud**, Sünnet, 26/4747-4748; **Nesâî**, İftitâh, 21.

"Ashâbımdan birtakım insanlar, bana doğru havuza gelecekler. Onlar bana doğru yükseltildikleri ve ben de kendilerini gördüğüm zaman hemen aşağıya çekilirler. Ben:

"- *Ey Rabbim; ashâbcıklarım!.. Ashabcıklarım!..*" **derim. Bana denilecek ki:**

"- *Onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini sen bilmiyorsun.*"

Buharî'nin diğer bir rivâyetinde ise Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

"Göğe yükseltildiğim gece, bir nehre götürüldüm. Nehrin iki sahilinde içleri boş, hâlis inciden kubbeler vardı.

"- **Bu nedir ya Cibrîl?"** dedim.

"- **Kevser"** diye cevap verdi.

Yine **Buhârî**'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Cennette yürürken bir nehir (karşıma çıktı). **Nehrin iki sahilinde içleri boş, hâlis inciden kubbeler vardı.**

"- **Bu nedir ya Cibrîl?"** dedim.

"- **Bu, Rabbinin sana verdiği Kevser'dir"** dedi.

Baktım, onun toprağı, -râvî veya çamuru dedi diye tereddüt etti- **misk gibi nefis bir râyiha** (saçıyor)."

Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir:

"Cennette yürürken birden karşıma bir nehir çıktı. İki sahilinde inciden kubbeler vardı. (Refakatimdeki) **meleğe;**

"- **Bu nedir?"** dedim.

"- **Bu, Allah'ın sana vereceği Kevser'dir"** dedi. **"Sonra elini nehrin toprağına vurdu ve oradan bana misk çıkardı. Sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya çıkarıldım. Orada büyük bir nur gördüm."**

Tirmizî'nin diğer bir rivâyetinde **Kevser** hakkında Rasûlullah'ın (as.);

"O, cennette bir nehirdir" dediği ve sonra da şöyle buyurduğu kaydedilir:

"Ben, cennette bir nehir gördüm, ki onun iki sahilinde inciden kubbeler vardı."

"- Bu nedir, ey Cibrîl?" diye sormuştum. Cibrîl de:
"- Bu, Allah'ın sana verdiği Kevser'dir" demişti.

Ebû Davud da hadîsi, **Müslim**'in ilk rivâyetine benzer şekilde tahric etmiştir. Yalnız bu rivâyet, **"Onun üzerinde pek çok hayırlar vardır"** cümlesine kadardır.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde ise; **"O, Rabbimin cennette bana va'dettiği bir nehirdir"** cümlesi zikredilir, ancak **"Mescidde aramızda otururken"** cümlesi ile Rasûlullah'ın (as.) gözlerini kapatıp dalması zikredilmez.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:
"Rasûlullah (as.) cennete götürüldüğünde, ona cennette bir nehir arz edildi. Nehrin iki yakası, içi boş -veya boşaltılmış dedi- (hâlis) yakuttur. Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunan melek, (nehre) elini vurdu, (oradan) misk çıkardı. Hz. Muhammed, yanında bulunan meleğe;
"- Bu nedir?" dedi.
"- Bu, Allah'ın sana verdiği Kevser'dir" cevabını verdi.
Aynı hadîsleri **Nesâî** de tahric etmiştir.

İZAH

Havz-ı Kevser hakkındaki hadîsler, tevâtür derecesine ulaşmış en sahih rivâyetlerdendir. Elliyi aşkın sahâbe tarafından rivâyet edilmiştir. Bu itibarla mutlaka inanılması gereken hususlardan biridir. **Hâricîler** ve **Mu'tezile**'den bazıları **Havz'**ı inkâr ederler.

KEVSER

Kevser, bir ırmak ismidir. **Havuz** da Türkçe'de marûf olduğu üzere suların toplandığı mekânın ismidir. **Havuz, Kevser** ırmağı sularının toplandığı yer anlamında kullanıldığı gibi, her ikisi de aynı şeye işâret için kullanılırlar.

Kevser; manâ itibariyle çokluğa delâlet ettiği gibi, kıymeti yüksek olan şeyler için de kullanılır. Allah tarafından Peygamberimize verilen kutsal bir ırmak ve havuzunu ifâde eder.

Ancak bazı müfessirler **Kevser**'i, Nübüvvet'le, Kur'ân'la, İslâm'la, her türlü hayır ve saâdetle, Rasûlullah'ın (as.) şefâati ile ve daha değişik manâlarla da tefsir etmişlerdir.[1215] Malum olan şudur ki, **Kevser**, sonsuz bir feyz ve hayır kaynağı, kutsal bir bereket ve saâdet menbâıdır.

Havuz'un büyüklüğü hakkında **Buhârî**'nin de rivâyet ettiği pek çok sahih hadîste, onun **Medîne** ile **Şam**, **Eyle** ile **San'a**, **Cerbâ** ile **Ezrûh** arası kadar geniş olduğu, iki yakası arasındaki mesafenin bir aylık yol olduğu şeklinde farklı rivâyetler vardır.[1216] Bu rivâyetlerin müşterek noktası, havuzun geniş bir sahayı kapladığıdır.

Kevser'in sırat köprüsünden önce veya sonra olduğu şeklinde farklı görüşler olduğu gibi, biri cennette, diğeri sırattan önce **Mevkıf'**de bulunduğu rivâyeti de vardır. **İbn Hacer,** cennette olduğu rivâyetini tercih eder.[1217]

Sahih hadîslerde belirtildiğine göre **Kevser'**in suyu, sütten beyaz, kokusu miskten daha nefistir. Buz gibi soğuktur ve lezzeti baldan tatlıdır. Ondan içen, bir daha asla susuzluk duymaz.

٨٨٨- (خ ــ *أبو بشر جعفر بن إياس اليشكري* رحمه اللّه) عن سعيد بن جُبَيْرٍ ، عن ابن عباسٍ ، قال في الكوثر : هو الخير الذي أعطاه اللّه إيَّاهُ ، قُلْتُ لسعيد: فإنَّ ناسا يزعُمُون أنَّهُ نَهْرٌ في الجنة ؟ فقال سعيد : النهر الذي في الجنة من الخير الذي أعطاهُ اللّهُ إياه. أخرجه البخاري.

[1215] **Kurtubî**, XX, 217.

[1216] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 302; **Aynî**, XXIII, 137.

[1217] **İbn Hacer**, XIII, 297.

888- Ebû Bişr Cafer b. İyâs el-Yaşkürî[1218], Saîd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'dan rivâyet eder. İbn Abbas, Kevser hakkında şöyle dedi:

"Kevser, Allah'ın, Rasûlüne verdiği hayırdır."

Râvî der ki: Saîd'e;

"- İnsanlar, onun cennette bir nehir olduğunu söylüyorlar" dedim. Saîd dedi ki:

"- Cennetteki nehir, Allah'ın, Rasûlüne verdiği hayır cümlesindendir."[1219]

٨٨٩- (ت ــ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « الكوثرُ : نهرٌ في الجنَّة حافتاهُ من ذهَب ، ومَجْراهُ على الدُّرِّ والْيَاقُوت،تُربَتُهُ أطْيَبُ من الْمسْك ، ومَاؤُهُ أحْلى من الْعسَل ، وأبيضُ من الثَّلْج ». أخرجه الترمذي.

889- Abdullah b. Ömer b. Hattab'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Kevser, cennette bir nehirdir. Nehrin iki yakası altından, yatağı yakut ve incidendir. Toprağı miskten daha güzel kokar. Suyu baldan tatlı ve kardan beyazdır."[1220]

[1218] **Ebû Bişr, Cafer b. İyâs el-Yaşkürî el-Vasitî el-Basrî el-Vasıtî:** ö. 114/741. Aslen Basralıdır. **Vasıt**'ta ikâmet etti. Saîd b. Cübeyr ve Nâfi'den rivâyeti vardır. Kendisinden Şu'be ve A'meş rivâyet etti. Güvenilirliği tartışmalı olmakla birlikte ekseriyet onu sika sayar. Özellikle Saîd b. Cübeyr'den rivâyet edenlerin en güvenilir olanlarından kabul edilir. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[1219] **Buhârî**, Tefsir, 108/1; Rikak, 53.

[1220] **Tirmizî**, Tefsir, 89/3361.

٨٩٠- (خ ـ عائشة رضي الله عنها) قال عامرُ بنُ عبد الله بن مسعود سألتُ عائشة عن قوله تعالى { إنا أعطيناك الكَوْثَرَ} فقالت: الكَوْثَرُ أُعْطِيهُ نَبِيُّكُم ، شَاطِئَاهُ ،عليه دُرٌّ مُجَوَّفٌ ، آنيتُه كعَدد النجوم. أخرجه البخاري.

890- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir: Âmir b. Abdullah b. Mes'ûd[1221] der ki: Hz. Âişe'ye; ***"Biz sana Kevser'i verdik"*** âyetini sordum. Dedi ki:

"- Kevser, Peygamberinize verilen bir nehirdir. Nehrin iki kenarı, içi boş hâlis incidendir. Bardakları, yıldızların sayısı kadardır."[1222]

٨٩١- (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قالت قُرَيشٌ : ليس له وَلَدٌ ، وسيموتُ وينقَطِع أثَرُهُ، فأنزل اللَّهُ تعالى سورة الكوثر، إلى قوله { إن شانئك هو الأبتَرُ} - يعني: شَانِيء محمد صلى الله عليه وسلم: هو الأبتَر. أخرجه رزين.

891- Abdullah b. Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

Kureyş;

"- Peygamberin çocuğu yok, ölecek ve nesli kesilecek" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, Kevser sûresini indirdi ve;

"Sana buğz edenin kendisi, nesli kesiktir." Yani Hz. Muhammed'e buğz edenin kendisi, nesli kesik olacaktır, buyurdu.[1223]

[1221] **Ebû Ubeyde, Âmir b. Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî el-Kûfî**: ö. 82/701. Kûfeli meşhur tâbiîlerdendir. Abdullah b. Mes'ûd'un oğludur. Ebû Musa'l-Eş'arî ve Hz. Âişe'den rivâyeti vardır. Kendisinden Amr b. Mürre ve İbrahim en-Nehaî rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[1222] **Buhârî**, Tefsir, 108/1.

[1223] Musannıfın, **Rezîn**'in ilâvesi olarak kaydettiği bu meâlde bir hadîsi **Taberî** de rivâyet etmektedir: XXX, 329.

İZAH

Hz. Peygamber'in erkek çocuğu yaşamadığı için müşrikler, O'na *"ebter"* yâni nesli kesik demişlerdi. İşte bu sûresin son âyeti, onlara reddiye mâhiyetindedir.

Ebter; nesli kesik, nâmı-şânı kaybolan insan demektir. Müşrikler, insanın adını ve şânını sadece erkek çocuğun devam ettirdiğini düşünürlerdi. Bu yüzden erkek çocuğu yaşamayana, nesli kesik anlamında "**Ebter**" derlerdi. İşte Rasûlullah'ın (as.) da erkek çocuğu öldüğü zaman, **Âs b. Vâil, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ukbe b. Ebî Muyat** gibi Kureyş müşrikleri, Hz. Peygamberi "**ebter**!" diye alaya almışlardı.

İşte âyet-i kerîme onları reddetmekte, Rasûlullah'ın (as.) neslinin de şânının da ilâ nihâye devam edeceğini, asıl kendi nesillerinin ve şanlarının kaybolacağını bildirmektedir.[1224]

سورة النصر

86 - NASR SÛRESİ

٨٩٢- (خ ت ـــ ***عبد الله بن عباس*** رضي الله عنهما) قال : كان عمر يُدخِلُني مَعَ أَشْياخِ بدْرٍ، فكأنَّ بعضَهُمْ وجَدَ في نفسه ، فقال : لِمَ تُدْخِلُ هذا مَعنا ، ولنا أبناءٌ مثْلُه ؟ فقال عُمرُ إنَّهُ مَنْ علمتُم ، فدعاه ذاتَ يومٍ ، فأدْخَله معُهم ،قال : فما رُئِيتُ أنه دعاني يوما ، إلاَّ لِيُرِيَهُمْ ، قال : ما تقولون في قول اللّه عز وجل {**إذا جاء نَصْرُ اللّه والفتح** } [النصر : ١] فقال بعضُهم : أُمِرْنا بأنْ نَحْمَدَ اللّه ونَستَغْفِرَهُ ، إذا نُصِرْنا وفُتِحَ عَلَيْنا ، وسكتَ بعضُهم، فلم يقل شيئا ، فقال لي : أكذاكَ تقولُ يا ابن عباسٍ ؟ قلتُ لا ، قال : فما تقول؟ قلتُ: هو أَجلُ رسولِ اللّه صلى الله عليه وسلم أعْلمهُ [له] ، فقال : { **إذا جاء نَصْرُ اللّه والفتح** } فذلك

[1224] Bkz., **Kurtubî**, XX, 222; **İbn Kesîr**, VII, 389.

علامةُ أجَلِكَ {فَسبحْ بحمد رَبِّكَ واستغفره ، إنه كان توّابا } فقال عمر : ما أعلم منها إلا ما تقول.

وفي رواية: أنَّ عُمرَ كان يُدني ابنَ عباس، فقال له عبد الرحمن بن عَوف، إنَّ لَنا أبناء مثله، فقال عمر: إنَّهُ من حيثُ تَعلمُ، فسألَ عمرُ ابنَ عباسٍ عن هذه الآية؟ قال: أَجلُ رسول الله صلى الله عليه وسلم أعلَمَهُ إيّاه قال: ما أعْلَم منها إلاّ ما تَعْلَمُ.

وفي أخرى أنَّ عمر سألهم عن قوله {إذا جاء نَصْرُ اللّه والفتح} قالُوا: فتح المدائن والقُصُورِ، قال: يا ابنَ عباسٍ ما تقول ،قال : أَجَلٌ أو مَثَلٌ ضُرِبَ لمحمدٍ صلى الله عليه وسلم ، نُعيتْ إليه نَفْسُهُ.

أخرجه البخاري ، وأخرج الترمذي الرواية الوُسْطَى.

892- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Hz. Ömer beni, Bedir'e (katılan) yaşlılarla birlikte (istişâre) meclisine alıyordu. Onların bir kısmı, sanki bundan rahatsızlık duydu:

"- Bu genci bizimle birlikte içeri alma! Bizim onun gibi çocuklarımız var" dediler.

Hz. Ömer, şu cevabı verdi:

"- Onu, bildiğiniz sebepten dolayı (meclisime alıyorum)."

Bir gün Hz. Ömer, İbn Abbas'ı çağırdı, yine yaşlılarla birlikte meclise aldı. İbn Abbas der ki:

"Anladım ki Hz. Ömer, beni onlara göstermek için çağırmış!" Ömer;

"- Allah'ın zaferi ve fetih geldiği zaman[1225] sûresi hakkında ne dersiniz?" diye sordu.

Bir kısmı:

"- Bize zafer ve fetih verildiği zaman Allah'a hamdetmek ve O'ndan mağfiret dilemekle emrolunduk" dediler. Diğerleri de sustu, bir şey demedi. Hz. Ömer bana döndü ve;

[1225] Nasr, 1.

"- Sen de böyle mi söylüyorsun, ey Abbas'ın oğlu!" dedi.

"- Hayır!" dedim.

"- Öyleyse ne diyorsun?"

"- Bu sûre, Rasûlullah'ın (as.) ecelidir. Allah, bunu O'na haber vermektedir. ***'Allah'ın zaferi ve yardım geldiği zaman'*** anla ki bu, senin ecelinin (geldiğinin) alâmetidir. ***"Artık Rabbini hamd ile tesbih et! Ondan mağfiret dile! Muhakkak ki O, tevbeleri kabul edendir."***[1226]

Hz. Ömer dedi ki:

"- Ben de bu konuda senin dediğinden başkasını bilmiyorum."[1227]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyete göre Hz. Ömer, İbn Abbas'ı yanında bulundururdu. Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer'e;

"- Bizim onun gibi çocuklarımız var" dedi. Hz. Ömer de:

"- (Benim, onu yanıma alışım), senin de bildiğin sebeptendir" dedi.

Bir gün Hz. Ömer, İbn Abbas'a, bu âyeti sordu. İbn Abbas:

"- O, Rasûlullah'ın (as.) ecelidir, Allah bunu kendisine bildirmektedir" dedi. Hz. Ömer de:

"- Ben de senin bildiğinden başka bir şey bilmiyorum" dedi.

Diğer bir rivâyette ise Hz. Ömer onlara; ***"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman"*** âyetini sordu. Onlar da:

"- Bundan maksat, şehirlerin ve sarayların fethidir" dediler. Hz. Ömer:

"- Ey Abbas'ın oğlu, sen ne diyorsun?" diye sordu.

"- Bu, eceldir, veya Hz. Muhammed için beyan edilen bir meseldir ki, bununla vefâtı kendisine anlatılmak istenmiştir."

Bu rivâyetleri **Buhârî** tahric etmiştir. İkinci rivâyeti **Tirmizî** de kaydetmiştir.

[1226] Nasr, 3.

[1227] **Buhârî**, Enbiyâ, 25; Meğâzî, 50, 83; Tefsir, 110/4; **Tirmizî**, Tefsir, 90/3362.

İZAH

Hadîste **Hz. Ömer**'in, **"Onu senin de bildiğin sebepten dolayı meclisime alıyorum"** şeklinde cevap vermesi, muhtemelen **İbn Abbas**'ın, ashâb arasında **"Kur'ân'ın tercümanı"** diye marûf olması, Hz. Peygamber'in akrabası olması ve Rasûlullah'ın (as.) da onun hakkında; **"Ya Rabbi, onu dinde fakîh yap ve ona te'vîli öğret!"** diye duâ etmesinden dolayıdır.

Bu hadîs, **İbn Abbas**'ın ilmini, faziletini, özellikle **Tefsir** ilmindeki dikkatini ve keskin zekâsını göstermesi bakımından önemlidir.

سورة الإخلاص

87 - İHLÂS SÛRESİ

٨٩٣- (ت ــ أبي بن كعب رضي الله عنه) أنَّ المشركين قالوا للنبي صلى الله عليه وسلم: انْسُبْ لَنا ربك ، فأنزل الله تبارَكَ وتعالى : {قُلْ هو الله أحدٌ ، الله الصَّمَدُ ، لم يَلِدْ ، ولم يُولَدْ} [الإخلاص : ١] لأنه ليس شيءٌ يولد إلاَّ سيمُوتُ، وليس شيءٌ يموتُ إلا سيُورَثُ ، وإنَّ الله لا يموتُ ولا يورَثُ { ولم يكن له كُفُوا أحدٌ } قال : لم يكُنْ له شَبيهٌ ولا عدْلٌ ، وليس كمثله شيءٌ. أخرجه الترمذي. وأخرج أيضا عن أبي العالية عن النبي صلى الله عليه وسلم و لم يذكر عن أُبَيٍّ ، قال: وهذا أصحُّ.

893- Übeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edildiğine göre, müşrikler Hz. Peygamber'e:

"- Bize Rabbini anlat!" dediler. Bunun üzerine İhlâs sûresi nâzil oldu:

"De ki: O Allah'tır, tektir. Allah, sameddir; herkesin kendisine muhtaç olduğu** (yaratıcıdır). **Doğurmadı ve doğurulmadı"[1228]

1228 İhlâs, 1-3.

Çünkü doğup da ölmeyecek hiç bir şey yoktur. Ölüp de kendisine vâris olunmayan hiç kimse yoktur. Yüce Allah ise ölmez ve kendisine de vâris olunamaz. *'Hiç kimse O'nun dengi değildir'*[1229] O'nun hiç bir eşi ve benzeri yoktur. Hiç bir şey O'nun gibi değildir."[1230]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** rivâyet etmiştir.

Tirmizî ayrıca Ebû'l-Âliye[1231] tarîkıyla da aynı hadîsi mürsel olarak rivâyet eder. Bu rivâyet zincirinde Übeyy'i de zikretmiş ve sonunda da; "Bu rivâyet daha sahihtir" demiştir.

٨٩٤- (خ ــ أبو وَائل رحمه اللّه) قال : الصَّمَدُ : السَّيِّدُ الذي انتهى سُؤْدُدُهُ. أخرجه البخاري.

894- Ebû Vâil şöyle dedi:

"*Samed;* ululukta son mertebeye varan seyyiddir."[1232]

[1229] İhlâs, 4.

[1230] **Tirmizî**, Tefsir, 92/3364 - 3365.

[1231] **Ebû'l-Âliye, Rufey' b. Mihrân er-Riyahî el-Basrî**: ö. 93/712. Basralı tâbiîlerdendir. Câhiliyet döneminde dünyaya gelmiş, Hz. Ebû Bekir döneminde İslâm'a girmişti. Tefsir, hadîs ve kırâat âlimidir. Kırâati Ubeyy b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit'ten almıştı. Yaşadığı dönemde Kur'ân'ı en iyi bilenlerindendi. Ashâbın önde gelenlerinden hadîs aldı. Kendisinden Katâde ve Ebû Halede rivâyet etti. Sikadır; hadîsi kütüb-ü sitede tahric edilmiştir. 60 defa haccetmişti. **Mâverâunnehir**'de ilk ezan okuyan kişidir.

[1232] **Buhârî**, Tefsir, 112/2.

İZAH

Bu hadîs, *"samed"* kelimesini açıklamaktadır. **Buhârî**'de rivâyet edildiğine göre Araplar, eşrâf kesimine "**samed**" derlerdi. **İbn Abbas**; şerefin her nev'ini en mükemmel şekliyle zâtında toplayana **samed** dendiğini söyler.

Samed kelimesi ayrıca doğmayan ve doğurmayan, ezelî ve ebedî olan, hiç ölmeyecek olan, kimseye muhtaç olmayan, bütün ihtiyaçlar kendisine arz edilen, her istediğini yapabilen zât manâlarına da gelir. Yüce Allah için bu manâların hepsi de câizdir.[1233]

٨٩٥- (خ س ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : « يقول اللّه عز وجل : يَشْتُمُني ابنُ آدمَ ،وما ينبغي له أَنْ يَشْتُمَني ، ويُكذِّبُني وما ينبغي له ، أمّا شَتْمُهُ إيّايَ، فقولُهُ : إنَّ لي ولَدا ، وأمّا تَكْذيبُهُ ، فَقولَه : ليس يُعيدُني كما بَدأني ».

وفي رواية قال : قال اللّه عز وجل : كَذَّبَني ابن آدمَ ، ولم يكُنْ له ذلك ، وشَتَمَني ، ولم يكنْ له ذلك ، فأَمَّا تكذيبه إياي ، فقوله : لن يُعيدني كما بَدأني. وليس أوَّل الخلقِ بأهونَ علَيّ من إعادته ،وأمّا شَتْمُهُ إيايَ ، فقوله : اتَّخذَ اللّهُ وَلَدا ، وأنا الأحَدُ الصَّمَدُ الذي لم يَلدْ ولم يُولَدْ ،ولم يكن له كُفُوا أَحَدٌ. أخرجه البخاري ، والنسائي.

895- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Yüce Allah buyurdu ki :

"Âdemoğlu bana küfretti, halbuki bana sövmek ona yakışmazdı. Beni yalanladı, halbuki bu ona yakışmazdı. Onun bana küfretmesi, benim bir çocuğum olduğunu söylemesidir. Beni yalanlaması ise, onu ilk defa yarattığım gibi *(öldükten sonra)* ***tekrar yaratamayacağımı söylemesidir."***[1234]

[1233] Bkz., **Taberî**, XXX, 344; **Kurtubî**, XX 245; **İbn Kesîr**, VII, 412.

[1234] **Buhârî**, Bed'u'l-Halk, 1; Tefsir, 112/1; **Nesâî**, Cenâiz, 117.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle dedi: Yüce Allah buyurdu ki:

"Âdemoğlu beni yalanladı, halbuki buna hakkı yoktu. Bana küfretti, ama bu ona yakışmazdı. Onun beni yalanlaması, **'beni ilk yarattığı gibi tekrar yaratamayacaktır'** *demesidir. İlk defa yaratmak, bana, tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Onun bana küfretmesi ise,* **'Allah çocuk edindi'** *demesidir. Halbuki ben, tek'im. Doğmayan ve doğurmayan, kendisine hiç kimse denk olmayan samed'im."*

Hadîsi **Buharî** ve **Nesaî** tahric etti.

٨٩٦- (خ ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال :
« قال اللّه تعالى كَذَّبَني ابن آدمَ ، ولم يكُنْ له ذلك ، وشَتَمَني ، ولم يكنْ له ذلك ، فأَمّا تكذِيبه إياي ، فَزَعَمَ أنّي لا أقدِرُ أن أُعِيدَهُ كما كان ، وأمّا شَتْمُهُ إيّايَ ، فقوله: لِيَ ولَدٌ ، فَسُبْحاني أنْ أتَّخذَ صاحبَة أو ولَدا». أخرجه البخاري.

896- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Âdemoğlu beni yalanladı. Halbuki bu, ona yakışmazdı. Bana küfretti, halbuki bu ona yakışmazdı. Onun beni yalanlaması, *(öldükten sonra)* ***onu tekrar eski hâline getiremeyeceğimi iddia etmesidir. Onun bana küfretmesi ise, benim çocuğum olduğunu söylemesidir. Ben, eş veya çocuk edinmekten kendimi tenzih ederim."***[1235]

İZAH

Bu ve bundan önce geçen kutsî hadîslerde özellikle iki zümreye işâret edilmektedir:

[1235] Buhârî, Tefsir, 2/8.

1- **Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenler.** Bunlar, aynı zamanda Allah'ı da yalanlamaktadırlar. Çünkü Allah, insanları öldükten sonra tekrar dirilteceğini söylemesine mukabil, onlar onu yalan saymaktadırlar. Hadîslerde insanı ilk defa yaratmanın, onu ikinci defa yaratmaktan daha zor olduğuna bilhassa dikkat çekiliyor. Yüce Allah zor olanı yaptığına göre, kolay olanı yapmak daha basittir.

2- **Allah'a çocuk isnâd edenler**. Bunlar da bu isnatlarıyla Allah'a küfretmektedirler.

سورة المعوذتين

88 - MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

٨٩٧- (خ ــ زِرُّ بن حبيش رحمه الله) قال : سألتُ أُبيَّ بنَ كَعْبٍ عن الْمُعَوِّذَتَيْنِ، قُلْتُ : يا أبا الْمُنْذِرِ ، إنَّ أخاكَ ابنَ مسْعُودٍ يقول : كذا وكذا ؟ فقال : سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ فقال: قيل لي : فقلت : فنحن نقول كما قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم. وفي أخرى : مِثْلها، ولم يذْكُرْ فيه ابنَ مَسْعُودٍ. أخرجه البخاري.

897- Zirr b. Hubeyş[1236] anlatıyor:

"Übeyy b. Kâ'b'a *Muavvizeteyn*'i sordum, dedim ki;

"- Yâ Ebâ Münzir, kardeşin İbn Mes'ûd şöyle şöyle diyor."

Şu cevabı verdi:

[1236] **Ebû Meryem, Zirr b. Hubeyş b. Habâşe el-Ğâdirî el-Esedî el-Kûfî:** ö. 81/700. Kûfeli tabiîlerdendir. Hem cahiliye, hem İslâm dönemini yaşamış, ama Hz. Peygamber'i görememiştir. İbn Mes'ûd'un talebesidir. Arapça'ya derin vukufu vardı, İbn Mes'ûd bile bu konuda ona danışırdı. Meşhur kurradandır. Hz. Ömer, ve Hz. Ali'den rivâyetleri vardır. Kendisinden İbrahim en-Nehaî, Şa'bî ve Asım b. Behdele rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Kûfe**'de 122 yaşında vefat etti.

"- Rasûlullah'a (as.) *Muavvizeteyn* (Kur'ân'dan mı diye) sormuştum."

"- **Bana** (Cibrîl tarafından böyle) **dendi, ben de** (size) **söyledim"** buyurdu.

"Biz de Rasûlullah'ın (as.) söylediğini söyleriz."[1237]

RİVÂYETLER

Benzer bir rivâyeti yine **Buhârî** kaydetmektedir, ancak bu rivâyette **İbn Mes'ûd**'u zikretmez.

İZAH

Muavvizeteyn, Felak ve **Nâs** sûrelerinin ortak adıdır.

Hadîste, **"İbn Mes'ûd şöyle şöyle diyor"** şeklinde müphem bir cümle kullanılmaktadır. Bununla **İbn Mes'ûd**'un, **Muavvizeteyn** sûrelerinin Kur'ân'dan olmadığını söylediğine işaret edilmek istenmiştir.

Übeyy b. Kâ'b, İbn Mes'ûd'un bu iddiasını, hadîste de görüldüğü üzere Rasûlullah'ın (as.) diliyle cevaplandırmıştır. Hz. Peygamber bu sûreleri namazlarda da okumuştur. Bu sûreler, **Hz. Osman**'ın mushafına da geçmiş, asırlar boyu müslümanlar bu hususta icmâ etmişler, böylece bu sûrelerin Kur'ân'dan olduğu tevâtür derecesine ulaşmıştır. Binâenaleyh bunu inkâr etmek bâtıldır. Nitekim **İbn Mes'ûd**'un fikrini de sahâbeden hiç kimse kabul etmemiştir. **İbn Hacer, Taberânî**'den naklen, bilâhare **İbn Mes'ûd**'un da bunu kabul ettiğini kaydeder.[1238]

٨٩٨- (ت ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم نَظَرَ إلى القَمَرِ فقال: «يا عائشةُ استعيذي باللّه من شرِّ هذا فإنَّ هذا هو الغاسقُ إذا وقَبَ».

أخرجه الترمذي.

[1237] **Buhârî**, Tefsir, 113-114.

[1238] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 770 vdv; **İbn Kesîr**, VII, 414; **Kastalânî**, VII, 442.

898- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) aya baktı ve dedi ki:

"- Ey Âişe, bunun şerrinden Allah'a sığın! Çünkü o karanlığa girdiği zaman kapkaranlık edendir."[1239]

İZAH

Bu hadîs, ***"Karanlık çöktüğü zaman, onun şerrinden Allah'a sığın!"*** âyet-i kerîmesinin tefsiri sadedinde rivâyet edilmiştir. Güneş, ay, hatta yıldızların kaybolduğu zifirî karanlığı ifâde etmektedir. Böyle anlarda her türlü kötülük, şer, fesat ve musibetlere karşı uyanık olmak gerekir.

٨٩٩- (خ ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : الْوَسْوَاسُ : إذا وُلِدَ خَنَسَهُ الشَّيطانُ ، فإذا ذُكِرَ اللّهُ ذَهَبَ ، إذا لم يُذْكَرِ اللّهُ ثبت على قَلْبِهِ ، ذكره البخاري بغير إسناد.

وفي رواية قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **الشَّيطانُ جَاثِمٌ على قَلْبِ ابنِ آدَمَ ، فإذا ذكرَ اللّه خَنَسَ وإذا غَفَلَ وَسْوَسَ** ».

899- İbn Abbas şöyle dedi:

"***Vesvâs*** şudur: Çocuk doğduğu zaman şeytan ona sokulur. O sırada Allah anılırsa şeytan gider. Şâyet Allah anılmazsa, çocuğun kalbine yerleşir."[1240]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî** ta'lîkan rivâyet etmiştir. Diğer bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Şeytan, Ademoğlunun kalbinde pusuya yatar. Eğer insan Allah'ı zikrederse, geriler. Allah'tan gaflette olursa ona vesvese verir."

[1239] **Tirmizî**, Tefsir, 93/3366.

[1240] **Buhârî**, Tefsir, 114.

İZAH

Yukarıdaki hadîsin ilk rivâyetini **Buhârî** ta'lîkan kaydeder. İkinci rivâyet ise, **Buhârî**'nin matbû nüshalarında yoktur. Bu rivâyeti, **Taberî** zikreder.[1241] **İbn Hacer** de bu konudaki bütün rivâyetleri verir.

Hadîsten anlaşıldığı üzere ***vesvâs***; doğumdan itibaren insan kalbine şüphe ve vesvese yerleştirmeğe çalışan şeytandır. Bundan kurtulmanın çaresi de Allah'ı zikretmek, kalpten şeytanı kovup oraya Allah'ı koymaktır.[1242]

1241 **Taberî**, XXX, 355.

1242 **İbn Hacer**, IX, 770.

(ت) *"te" harfi :*

الكتاب الثاني

تلاوة القرآ، وقرائته

الكتاب الثاني

في تلاوة القرآ، وقرائته

و فيه بابان:

الباب الأول

في التلاوة

و فيه ثلاثة فصول:

الفصل الأول

في الحث عليها

16- KUR'ÂN'IN TİLÂVETİ VE KIRÂATİ

A- TİLÂVET

I- TİLÂVETE TEŞVİK

٩٠٠ - (خ م ـ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «تعاهَدُوا هذا القرآن ، فوَ الّذي نَفْسُ مُحمَّدٍ بيده ، لَهُوَ أَشدُّ تفَلُّتا من الإبل في عُقُلِها». أخرجه البخاري ، ومسلم.

900- Ebû Musa'l-Eş'arî dedi ki:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şu Kur'ân'ı tekrar tekrar okuyun! Muhammed'in hayatı elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, Kur'ân'ın (hâfızadan) **kaçması, bağlı devenin yularından boşanıp kaçmasından daha şiddetlidir."**[1]

---

[1] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 23; **Müslim**, Müsafirîn, 33/231.

İZAH

Bu hadîste Kur'ân'ı devamlı okumak, tekrar etmek suretiyle onu unutmamaya teşvik edilmektedir. Hadîsin sonundaki **"daha şiddetlidir"** sözü, daha çok ve daha çabuk unutulmaya yol açar, Kur'ân'ın unutulması ve kaybedilmesi de deveyi kaybetmekten daha kötü, vebâli daha ağırdır anlamındadır.

٩٠١- (خ م ط س ــ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « إنما مَثَلُ صاحبِ القُرآن كمَثَلِ صاحبِ الإبل المُعَقَّلة ، إنْ عاهَدَ عليها أمْسَكَها، وإن أطْلَقها ذهَبَتْ ». أخرجه الجماعة إلا الترمذي ، وأبا داود.

وزادَ مسلم في رواية أخرى : وإذا قام صاحبُ القرآن فقرأه بالليل والنهار ذَكَرَهُ ، وإنْ لم يقُمْ به نَسِيَه.

901- Abdullah b. Ömer b. Hattab'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Kur'ân hâfızı, bağlı devenin sahibi gibidir. Deve sahibi, devesini gözetirse, onu (elinde) **tutar, ama serbest bırakırsa deve kaçar gider."**[2]

RİVÂYETLER

Hadîs, **Tirmizî** ve **Ebû Davud** hariç Kütüb-ü Sitte'de rivâyet edilmiştir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde şu ziyâde yer alır: **"Kur'ân hâfızı, onu gece gündüz okursa, Kur'ân'ı ezberinde tutar. Bunu yapmazsa unutur."**

İZAH

Bu hadîste de Kur'ân'ı ezberlemek ve ona sahip olmak temsilî bir ifâde ile anlatılmaktadır. Deveyi kaçırmamanın çaresi, nasıl onu

---

[2] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 23; **Müslim**, Müsafirîn, 33/226; **Muvatta**, Kur'ân, 4/7; **Nesaî**, İftitâh, 32.

gözetlemek ve kontrol altında tutmak ise, Kur'ân'a sahip olmanın, onu elden kaçırmamanın yolu da devamlı okumak ve onu muhafazaya gayret göstermektir.

Hadîste **"Kur'ân hâfızı"** diye tercüme ettiğimiz ibârenin aslı **"Kur'ân sahibi"**dir. Bundan maksat da Kur'ân'ı ezberleyen, onu çok okuyan, onunla ilgiyi kesmeyenlerdir.

٩٠٢- (خ م ت س ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنهما) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «بِئسما لأحَدِهِمْ أن يقول: نَسِيتُ آية كَيْتَ وكَيْتَ ، بل هو نُسِّيَ ، واسْتَذْكِرُوا القرآن؛ فإنه أشدُّ تَفَصِّيًا من صُدُور الرجال من النَّعم من عُقُلِها».

وفي رواية قال: لا يَقُلْ أحدُكُم : نَسِيتُ آية كذا وكذا ، بَلْ هو نُسِّيَ. أخرجه الجماعة إلا الموطأ وأبا داود.

902- Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kur'ân hâfızlarından birinin, *'şu şu âyetleri unuttum'* demesi, ne kötü bir şeydir! Bilâkis unutturulmuştur. Siz, Kur'ân'ı devamlı okuyup müzakere ediniz! Çünkü onun, insanların gönüllerinden kaçması, devenin yularından (boşanıp) kaçmasından daha şiddetlidir."[3]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şöyle buyurulmuştur:

"Sizden biri *"şu şu âyeti unuttum"* demesin. Bilâkis o unutturulmuştur."

Hadîs **Muvatta** ve **Ebû Davud** hariç Kütüb-ü Sitte'de rivâyet edilmiştir.

---

[3] **Buhârî**, Fedâila'l-Kur'ân, 23; **Müslim**, Müsafirîn, 33/228; **Tirmizî**, Kırât, 10/2942; **Nesâî**, İttitâh, 32.

İZAH

Kur'ân'ı devamlı okumaya teşvik eden bu hadîste de, insanın unuttuğu bir âyet için "**unuttum**" demesi, bu fiilin fâili olarak insanın kendini göstermesi, çirkin görülmekte, "**unutturuldu**" demesi uygun bulunmaktadır. Çünkü "**unuttum**" demek, önemsememeyi ifâde eder. "**Unutturuldu**" demek ise, bu işin Allah tarafından yapıldığını, Kur'ân'a gereken ihtimâmı göstermediği ve devamlı tekrar etmediği için insanın cezalandırıldığını ifâde eder.

Nevevî, Kur'ân'ı unutmayı büyük günahlardan saymıştır.

Hadîste geçen "**ne kötü şeydir!**" şeklindeki zem cümlesini bazı âlimler "unuttum" kelimesine atfetmekte iseler de, söze değil hâle râci olması, yâni Kur'ân'ı unutan insanın hâlini zemmetmesi daha uygun olsa gerektir.[4]

٩٠٣- (د ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : خرجَ علينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ونحن نقرَأُ القُرآنَ، وفينا الأعرَابيُّ والعجمِيُّ ، فقال : **اقرءوا** ، **فكلٌّ حَسَنٌ** ، وَسيجيءُ **أقوامٌ يُقيمونهُ كما يُقامُ القِدْحُ** ، **يَتعجّلونهُ ولا يتأجّلونَهُ**. أخرجه أبو داود.

903- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Biz Kur'ân okurken, Rasûlullah (as.) yanımıza çıkageldi. Aramızda bedevîler ve Arap olmayanlar da vardı. Buyurdu ki:

"(Hepiniz) **okuyun! Her okuyuş güzeldir. Öyle insanlar gelecek ki, onlar Kur'ân'ı, tıpkı ok yapılacak çubuğun ihtimâmla düzeltilmesi gibi düzelterek (okumaya) çalışacaklar, dünyayı öne alacaklar, âhireti düşünmeyecekler."**[5]

İZAH

Ahmed b. Hanbel'in de rivâyet ettiği bu hadîs[6], öncekilerden daha farklı bir hususa işaret etmektedir. Buna göre insanın sesi ve

---

[4] Bkz., **İbn Hacer**, X, 102; **Aynî**, XX, 47; **Kastalânî**, VII, 474.

[5] **Ebû Davud**, Salât, 139/830.

[6] **Müsned**, III, 397.

tilâvetinin şekli ne olursa olsun Kur'ân okunmalıdır. Çünkü her okuyuşun bir değeri, her işin bir kıymeti vardır. Hz. Peygamber, zamanla Kur'ân lafızlarının mahreç ve sıfatları konusunda tekellüf gösterecek insanların çıkacağını, kırâat ve telaffuzda aşırı bir mübalağa gösterileceğini haber vermektedir. Hatta bunu, ok yapılacak çubuğun özene-bezene hazırlanmasına benzetmektedir. Buradaki teşbihin gâyesi, Kur'ân'ı güzel okumak için gösterilen tekellüfü ve aşırı gayreti göstermektedir.

Hadîsin başında **Câbir**, o anda yanlarında bedevîler ve Arap olmayanların da bulunduğunu özellikle kaydetmektedir. Bilindiği üzere sahâbe arasında **Suheyb, Bilâl**, **Selmân** gibi Arap olmayanlar da vardı. Şüphesiz ki her milletin değişik bir ağzı ve telaffuz şekli vardır. İşte Rasûlullah (as.), değişik milletten insanların bulunduğu bu cemâate, **"Okuyun, her okuyuş güzeldir"** buyurmakla, her nevi okuyuşun muteber olduğuna işaret etmektedir. Bu konu için ayrıca 909 ve müteakip hadîslere de bakınız!

Hadîsin sonunda da şöhret, gösteriş ve dünyevî gâyelerle Kur'ân okuyan insanların, bu okumanın karşılığı olan mükâfatı dünyada aldıkları, âhirette Allah'tan alacakları bir mükâfatın olmadığı ifâde edilmektedir. İşte bu insanların Kur'ân okumaktan gâyesi, sadece şöhret ve gösteriştir, dünyalıktır, uhrevî mükâfat değildir.[7]

٩٠٤- (د ــ **سهل بن سعد** رضي الله عنه) قال : خرج علينا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ونحن نَقْتَرِئُ ، فقال : « **الحمدُ لله ، كتابُ الله واحدٌ ، وفيكم الأحمر ، وفيكم الأبيض ، وفيكم الأسود، اقْرَءوهُ قبل أن يَقْرأَهُ أقوامٌ يُقيمونه كما يُقامُ السَّهْمُ ، يتعجَّلُ أجرهُ ، ولا يتأجَّله** ». أخرجه أبو داود.

904- Sehl b. Sa'd anlatıyor:

"Bizler Kur'ân okurken Rasûlullah (as.) yanımıza geldi. Buyurdu ki:

---

[7] Bkz., **Avn**, III, 58; **Bezl**, V, 72; **Menhel**, V, 263.

"Allah'a hamd olsun! Allah'ın kitabı tektir. İçinizde siyah, beyaz, kırmızı (derili) **insanlar vardır. Ok** (ihtimamla) **düzenlendiği gibi Kur'ân'ı da düzenleyecek** (tekellüf gösterecek) **olan insanlar gelmeden önce onu okuyun! O insanların mükâfatı peşindir** (dünyadadır), **âhirete tecil edilmez."**[8]

İZAH

Bu iki hadîste, bütün gayretini Kur'ân'ın mahâric-i hurûfuna ve lafızlarını güzel okumaya hasretmenin ve Kur'ân okumaya karşılık dünyevî menfâat sağlamanın meşrû olmadığına işâret edilmektedir. Kur'ân, tilâvetiyle ibâdet, ahkâmıyla amel edilmek için gönderilmiştir. O, bediî zevkleri tatmin etmek ve çıkar sağlamak için indirilmemiştir.

Buhârî bu konuda, **"Kur'ân'ı gösteriş gâyesiyle okumanın ve onun vasıtasıyla gelir sağlamanın günahı"** adıyla özel bir bâb açmıştır.

Bu hadîslere göre Kur'ân, ya Allah rızası için okunur, ya da gösteriş ve menfâat için okunur.[9]

٩٠٥- (خ ت د ـ **عثمان بن عفان** رضي الله عنه) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «**خيرُكُمْ من تعلّمَ القرآنَ وعلَّمَهُ**». أخرجه البخاريُّ والترمذي ، وأبو داود.

905- Osman b. Affan'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."[10]

İZAH

İnsan, Allah'ın kelâmını öğrenmek, ahkâmını yerine getirmeye çalışmak ve bunu başkalarına da öğretmekle hem kendisini, hem de

---

[8] **Ebû Davud**, Salât, 139/831.

[9] **İbn Hacer**, X, 123; **Menhel**, V, 264.

[10] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 21; **Tirmizî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 15/2907.

din kardeşlerini mükemmelleştirmiş olur. Allah'ın sözü, sözlerin en doğrusu ve en hayırlısı olduğu için, Kur'ân ile iştigâl eden de insanların en hayırlısıdır.

Ancak burada maksûd olan, sadece Kur'ân'ın öğrenilmesi değil, âyetleri üzerinde düşünülmesi ve hükümlerine vâkıf olarak bunların yerine getirilmesidir. Yani Kur'ân'la birlikte Kur'ân ilminin de tahsilidir.

Süfyan-ı Sevrî, cihâd ile Kur'ân öğretmeyi mukayese etmiş ve ikincisini tercih etmiştir. Bir hadîste de şöyle buyurulur:

أَهْلُ الْقُرْآنِ هُمْ أَهْلُ اللّهِ وَ أَوْلِيَائُهُ.

"Ehl-i Kur'ân, Allah'ın ehli ve dostlarıdır."[11]

٩٠٦- (م ــ **أبو الأسود الدؤلي** رحمه الله) قال : بُعِث أبو مُوسى إلى قُرّاء أهلِ البصرَة ، فدخل عليه ثلاثُمائة رجل قد قَرَءوا القرآن ، فقال : أَنتم خيارُ أهلِ البصْرَة ، وقُرّاؤهُمْ، فَاتلوهُ ، ولا يَطُولَنَّ عليكم الأَمَدُ ، فَتَقْسُوَ قُلُوبُكُمْ ، كما قَستْ قُلُوبُ مَنْ كانَ قَبْلَكُم ، وإنا كُنّا نَقْرأ سورة نشبِّهُها في الطُّولِ والشِّدَّة ببراءة ، فَأُنْسِيتُهَا ، غيرَ أني قد حَفظْتُ منها :« **لو كان لابنِ آدمَ واديان من مالٍ لا بْتَغى واديا ثالثا ، ولا يَمْلأُ جَوْفَ ابن آدمَ إلا الترابُ**»، وكُنَّا نقرأ سورة كُنّا نُشَبِّهُها بإحدَى المُسبّحات فأُنْسِيتُها ، غير أني حَفظتُ منها : **{يا أيُّها الذين آمنوا ، لِمَ تقولونَ ما لا تفعلون}** فتُكْتَبُ شهادَة في أعناقكم فتُسألُونَ عَنْها يَوْمَ القيامة. أخرجه مسلم.

906- Ebû'l-Esved ed-Düelî[12] anlatıyor:

---

[11] **Müsned**, III, 128; 242, **Feyzu'l-Kadîr**, III, 67.

[12] **Ebû'l-Esved, Zalim b. Amr b. Süfyan b. Cendel ed-Düelî:** ö. 69/688. Büyük tâbiîlerdendir. İsmi hakkında farklı rivâyetler vardır. Muhadramundandır; Hz. Peygamber döneminde hayatta olduğu halde kendisini görememiştir. Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Abdullah b. Büreyde ve Yahya b. Ya'mer rivâyet etti. Hz. Ömer döneminde **Basra**'ya yerleşti, Hz. Ali döneminde orada kadılık yaptı. İbn Abbas'tan sonra bir müddet **Basra** valiliği de yaptı.

"Ebû Musa'l-Eş'arî, Basra kurrasına haber gönderdi. Onlardan Kur'ân'ı güzel okuyan üç yüz hâfız, kendisine geldi. Ebû Musa dedi ki:

"- Sizler, Basralıların en hayırlısı ve kurrâsısınız. Devamlı Kur'ân okuyun. Sakın Kur'ân okumadığınız müddet, uzun sürmesin! Yoksa sizden öncekilerin kalpleri katılaştığı gibi, sizin de kalpleriniz katılaşır. Bizler vaktiyle, uzunluk ve şiddette Berâet sûresine benzettiğimiz bir sûre okurduk. Ama o sûre bana unutturuldu. Yalnız ondan şu kadarını hatırlıyorum:

"Ademoğlunun iki vâdi dolusu malı olsa, mutlaka üçüncü vâdiyi de ister. Ademoğlunun karnını topraktan başka şey doldurmaz."

Yine biz, Müsebbihât denilen sûrelerden birine benzettiğimiz bir sûre okurduk. Bana o da unutturuldu. Yalnız onun da şu kadarını hatırlıyorum:

"Ey imân edenler, yapmadığınız şeyleri niçin söylersiniz?! Sonra bunlar, boynunuza bir şehâdet olarak yazılır ve kıyâmet günü onlardan hesaba çekilirsiniz."[13]

İZAH

Müsebbihât; ***Sübhâne, Sebbeha, Yusebbihu, Sebbih...*** lafızlarıyla başlayan sûrelerdir.

Müslim, bu bâbda **İbn Abbas** ve **Enes b. Malik**'den rivâyet ettiği hadîslerde, onların, **"Bu Kur'ân mıdır, değil midir, bilmiyorum"** şeklindeki sözlerini de kaydeder.

Bu hadîste sözü edilen unutturma olayı, Kur'ân-ı Kerim'de neshin varlığına kail olanların delillerinden biridir. **Ebû Musa**'nın unuttuğunu söylediği sûre, halen okunmakta olan bir sûre olması da

---

Cemel vakasında Hz. Ali ile beraberdi. Kendisi koyu bir ali taraftarı idi. Nahiv ilminin ilk kurucusudur. Kur'ân-ı Kerîm'e ilk defa hareke koyma sistemini de o getirmiştir. Şair, fakih ve muhaddistir. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Basra**'da vefat etti.

[13] **Müslim**, Zekât, 39/119.

muhtemeldir. Nitekim hadîsin sonunda, hatırladığını söylediği âyet, **Saff** sûresinin ikinci âyetidir.

Burada **Ebû Musa** özellikle, Kur'ân'ı devamlı okuyun, iyi ezberleyin, Kur'ân'la aranızı soğutmayın, demek istiyor. Kur'ân'ın ve ona bağlanmanın önemini ifâdeye çalışıyor.

Hadîste dikkate değer diğer bir husus da, ilk asırda ve bir tek şehirde bile Kur'ân'ı iyi ezberlemiş üç yüz hâfızın mevcudiyetidir. Herhalde **Ebû Musa**'ya gitmeyip **Basra**'da kalan daha pek çok hâfız olmalıdır. Hadîste sözü edilen şehir **Basra**, hicrî 16 yılında **Hz. Ömer** tarafından kurulmuş, **Ebû Musa** ise hicrî 44 yılında vefat etmiştir. Bu durum, müslümanların Kur'ân'ı muhafaza ve ezberleme konusundaki hassasiyetlerini göstermesi bakımından dikkate değer.

٩٠٧- (خ م ت د س ـ **أبو موسى الأشعري** رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « **مثل المُؤمنِ الّذي يقرأُ القرآنَ مَثَلُ الأُتْرُجّةِ ريحُها طَيّبٌ طَعْمُها طيّبٌ ومثلُ المؤمن الذي لا يقرأ القرآن مَثَلُ التمرة لا ريحَ لها وطعمها حلوٌ ومَثَلُ المْنافقِ الّذي يقرأُ القرآنَ مَثلُ الرَّيْحانَةِ ريحُها طيبٌ وطعمها مُرٌّ ومَثَلُ المنافقِ الذي لا يقرأُ القرآن كمثَلِ الْحَنْظَلةِ لا ريحَ لها وطعمها مُرٌّ** ».

وفي رواية : « **ومَثَلُ الْفَاجِرِ** » في الموضعين.أخرجه الجماعة إلا الموطأ ، إلا أنّ الترمذيّ قال في الحنظلة : « **وَرِيحُها مُرٌّ** ».

907- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edildiğine göre Hz.Peygamber şöyle buyurdu:

"Kur'ân okuyan mü'min, turunçgiller gibidir; kokusu da güzel, tadı da güzeldir. Kur'ân okumayan mü'min ise hurma gibidir; kokusu yoktur ama tadı güzeldir. Kur'ân okuyan münafık da reyhâne (otu) gibidir; kokusu güzel ama tadı acıdır. Kur'ân

okumayan münafık ise Ebû Cehil karpuzu gibidir; kokusu da yoktur, tadı da acıdır."[14]

RİVÂYETLER

Hadîsin bir rivâyetinde son iki cümledeki "münafık" sözü yerine "fâcir" lafzı zikredilir.

Bu rivâyet, **Muvatta** hariç Kütüb-ü Sitte'de tahric edilmiştir. Yalnız **Tirmizî**'de, Ebû Cehil karpuzu hakkında **"kokusu da acı, tadı da acıdır"** denir.

İZAH

Bu hadîste Rasûlullah (as.), çeşitli inançtaki insanların Kur'ân ile olan alâkalarını son derece belîğ bir teşbihle anlatmaktadır. İnsanlar ya mü'mindirler, ya değildirler. Mü'min olan da, olmayan da Kur'ân'ı ya okurlar, ya okumazlar. İşte bu hadîste, bu gurupların hepsinin gâyet açık ve canlı bir tablosu çizilmektedir.

İlk cümlede iman tad'a, Kur'ân okumak da güzel kokuya benzetilmektedir. İman, mü'mine Kur'ân okumaktan elzemdir. Nitekim yiyeceklerdeki tad vasfı da güzel kokudan elzemdir.

Bu hadîsin **Buhârî**'deki rivâyetlerinden birinde, mü'minlerden bahsedilirken, sadece **"Kur'ân okuyan ve okumayan mü'min..."** diye değil, **"Kur'ân okuyan ve onunla amel eden mü'min..."** diye kaydedilmektedir. Şüphesiz ki esas olan da bu olmalıdır.

Allah kelâmı, insanın hem bâtınına, hem de zâhirine tesir eder. Hem iç dünyasını güzelleştirir, hem zahirî davranışlarına yön verir. Bunlar, hakikî mü'minlerdir.

Bazılarının ise bâtınına, yâni iç dünyalarına tesir etmez. Sadece zâhirine tesir eder. Bunlar da riyakârlar, gösteriş düşkünleridir.

Bir kısmının da sadece bâtınına tesir eder, bunlar da Kur'ân okumayan mü'minlerdir.

---

[14] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 17, 36; Et'ime, 30; Tevhid, 57; **Müslim**, Müsafirîn, 37/243; **Tirmizî**, Emsâl, 4/2865; **Ebû Davud**, Edeb 19/4829; **Nesâî**, İman, 32.

Bu hadîs, Kur'ân'ı okumak, ezberlemek ve hükümleriyle amel etmenin faziletini göstermektedir.[15]

٩٠٨- (س ــ **السائب بن يزيد** رحمه الله) أنّ شُرَيْحا الْحَضْرَمِيّ ذُكِرَ عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **لا يَتَوَسّدُ القرآن** ». أخرجه النسائي.

908- es-Sâib b. Yezid'den rivâyet edilmiştir ki, Şurayh el-Hadramî[16], Hz. Peygamberin huzurunda zikredildi. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"O, Kur'ân'ı yastık edinmez."[17]

İZAH

İbnu'l-Esîr'in *en-Nihâye*'de yaptığı izaha göre bu hadîs, Rasûlullah'ın (as.) **Şurayh**'ı methettiğini de, zemmettiğini de anlatmaktadır. Övdüğünü düşünecek olursak, hadîsin manası şöyle olur:

"O, Kur'ân okumadan, teheccüd kılmadan uyumaz. Kur'ân'ı başının altına koyup yastık edinmez, bilâkis devamlı okur."

Zemmettiğini düşünürsek de manası şöyle olur:

"O, Kur'ân'ı ezberlemez ve devamlı okumaz. Uyuduğu zaman da Kur'ân ona yastık, yani dayanak olmaz."[18]

Bu manalardan her ikisi de muhtemel olmakla birlikte, ilk tevcih daha uygun görünmektedir.

---

[15] Bkz., **İbn Hacer**, X, 82; **Aynî**, XX, 38; **Kastalanî**, VII, 468.

[16] **Şureyh el-Hadramî**: Fazilet ehli sahabîlerden olduğu zikredilen bu zatın, Kur'ân tilâveti konusunda **Nesaî**'de bir hadîsi bilinmektedir. Hayatı hakkında kaynaklarda başka bir bilgi bulunmamaktadır.

[17] **Nesâî**, Kıyâmu'l-Leyl, 61.

[18] **Nihâye**, V, 183.

الفصل الثاني

في آداب التلاوة

و فيه خمسة فروع:

الفرع الأول

في تحسين القراءة والتغنّي بها

II- TİLÂVET ÂDÂBI

1- GÜZEL OKUMAK VE TEGANNÎ YAPMAK:

٩٠٩- (د س ــ البراء بن عازب رضي الله عنه) أنّ رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «زيّنوا القرآن بأصواتكم ». أخرجه أبو داود ،والنسائي.

909- el-Berâ' b. Âzib, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kur'ân'ı sesinizle güzelleştiriniz."[19]

İZAH

Bu hadîs, **Ebû Davud, Nesâî, Dârimî, Beyhakî** ve **Hâkim** tarafından bu şekilde rivâyet edilmiştir. Özellikle **Hâkim**, bu hadîsin otuzu aşkın turûkunu kaydeder.[20] Bunlardan yalnız birinde hadîs :

"Sesinizi Kur'ân'la güzelleştiriniz" şeklinde rivâyet edilmiştir.

İbn Hibbân, Sahîh'inde hadîsi **"Kur'ân'ı sesinizle güzelleştiriniz"** şeklinde kaydettikten sonra, **Ebû Hâtim**'in şu sözünü nakleder:

"Kur'ân'ı sesinizle güzelleştirin, ama sesinizi Kur'ân'la güzelleştirmeyin."[21]

---

[19] **Ebû Davud**, Salât, 355/1468; **Nesâî**, İftitâh, 80.

[20] **Müstedrek**, I, 571-575.

[21] **İbn Hibbân**, II, 64.

Hâkim'in rivâyetinde de hadîs şöyledir :

زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ فَإِنَّ الصَّوْتَ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا.

"Kur'ân'ı sesinizle güzelleştirin. Çünkü güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini arttırır."[22]

KUR'ÂN'I MAKAMLA OKUMAK

Bir kısım âlimler, Kur'ân'ın zaten güzel olduğunu, insan sesi ile güzelleşmeye ihtiyacı olmadığını söyleyerek hadîsi **"Sesinizi Kur'ân'la güzelleştirin"** şeklinde anlamak istemişlerdir. Kur'ân insan sesine değil, insan sesi Kur'ân'a muhtaçtır demişlerdir."[23]

Kanâatimizce bu, hatalı bir tevcihtir. Kur'ân'ın güzel sesle okunmasından gâye, onun şânını yüceltmek değildir. Çünkü o, zaten ebedî bir mucizedir. Allah'ın kelâmıdır. Bundan maksat, Kur'ân'ı güzel okuyarak insanları onu dinlemeye teşvik etmek ve ruhlarda manevî bir tesir meydana getirmektir. Bu da, hiçbir zaman Kur'ân'ın eksiğini tamamlamak demek değildir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

لَلّهُ اَشَدُّ أُذُنًا إِلَى الرَّجُلِ الْحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلَى قَيْنَتِهِ.

"Yüce Allah, güzel bir sesle Kur'ân okuyan insanı, sesi güzel bir câriyenin tegannîsini efendisinin dinlediğinden daha dikkatle dinler."[24]

Esasen Kur'ân'ı güzelleştirmekten maksat da, okumayı güzelleştirmektir. Zira güzel söz, güzel sesle söylenince daha da güzelleşir. Rasûlullah (as.) sesi çok güzel olan **Ebû Musa'l-Eş'arî**'yi, **"Sana Âl-i Davud'un mizmarından verilmiştir"**[25] diye över.

---

[22] **Müstedrek**, I, 575.

[23] Bkz., **Feyzu'l-Kadîr**, IV, 68; **Avn**, IV, 341.

[24] **Müstedrek**, I; 571, **İbn Hibban**, II, 67,...

[25] **Buhârî**, Fedâulu'l-Kur'ân, 31; **Müslim**, Musafirin, 34/235.

İbn Hacer, güzel sesli hâfızların Kur'ân'ını dinlemenin müstahab olduğunda icmâ bulunduğunu nakleder ve **Hz. Ömer**'in de güzel sesli gençleri, sadece sesleri güzel olduğu için cemâatin önüne geçirdiğini kaydeder.[26]

٩١٠- (خ م د س — **أبو هريرة** رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **ما أذِنَ اللهُ لشيءٍ ما أَذِنَ لنبيٍّ أنْ يتغنَّى بالقرآن** ».

وفي رواية: لنبيٍّ حَسَنِ الصَّوْتِ بالقرآن يَجْهَرُ به.

هذه رواية البخاري ومسلم وأبي داود والنسائي. ولمسلم أيضا :لنبيٍّ يتَغَنَّى بالقُرآن يَجْهَرَ به.

وللبخاري أيضا قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **ليس منا مَنْ لم يتغنَّ بالقُرآن**».

زاد غيره « **يَجْهَرُ به** ». كذا في كتاب البخاري.

910- Ebû Hureyre'den, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Yüce Allah, Kur'ân'ı teganni ile okuyan bir Peygamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlememiştir."[27]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ibâre, **"Güzel sesli bir Peygamberin Kur'ân'ı teganni etmesi, onu yüksek sesle okuması..."** şeklindedir.

Bu rivâyet, **Buhârî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesâî**'nindir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti, **"...Kur'ân'ı teganni eden, onu cehren okuyan bir Peygamber..."** şeklindedir.

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

---

[26] **İbn Hacer**, X, 114.

[27] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 19; Tevhid, 32, 44, 52; **Müslim**, Müsafirîn, 34/232; **Ebû Davud**, Salat, 355/1473; **Nesâî**, İftitâh, 80.

"Kur'ân'ı teganni ile okumayan bizden değildir." Râvî **Zührî**'nin dışında biri (yani Muhammed b. İbrahim et-Teymî), **"Yâni yüksek sesle okumayan"** diye ekledi.

İZAH

Bu hadîste geçen "أَذِنَ", *"ezine"* fiili, dinlemek anlamına gelir. Bu fiilin Allah hakkında kullanılması, teşbihe yol açabileceği endişesiyle, bazı âlimler tarafından te'vîl cihetine gidilmesi gerekli görülmüştür. Kelime, okuyanı kendine yaklaştırmak, ona ikram ve ihsanda bulunmak şeklinde te'vîl edilmiştir. Kelime, mutlak manasıyla **"mübah kılmak"** şeklinde de anlaşılmıştır.

TEGANNÎ

Bu hadîste ihtilaf edilen konulardan biri de tegannî meselesidir. Kur'ân'ın tegannî ile okunmasından ne murad edilmiştir? Bu husustaki farklı görüşlerden iki tanesini kaydedelim:

1- Maksat sesi güzelleştirmek ve Kur'ân'ı güzel sesle okumaktır. **"Güzel ses... yüksek ses... terennüm..."** gibi ifâdeler, bu görüşün delilidir. Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir.

2- Özellikle **İbn Uyeyne**'nin tercihine göre bundan maksat, Kur'ân ile yetinmek, diğer ilahî kitaplardan müstağnî olmaktır. Bu görüş, genel olarak Kur'ân dışındaki kitaplardan ve dünyadan müstağnî olmak şeklinde de genişletilmiştir.

Buhârî, "Kim Kur'ân'ı tegannî ile okumazsa" başlığı ile açtığı bir bâbda, ilk olarak ***"Sana indirdiğimiz ve kendilerine okunan bu Kur'ân, onlara kâfi gelmedi mi?"***[28] âyetini zikrederek, bu fikre meyyâl olduğunu ihsas etmiştir.

Şâfiî ise **"yüksek ses... güzel ses..."** gibi lafızları ileri sürerek hadîsten maksadın istiğnâ olmadığını, gâye bu olsaydı ***"istiğnâ"*** lafzının açıkça kullanılması gerektiğini söyler.

İbn Hacer, bu husustaki diğer görüşleri de verdikten sonra, hepsini şu şekilde cem eder:

---

[28] Ankebût, 51.

"Maksat, Kur'ân'ı güzel ve yüksek bir sesle, hüzün ve teessür edâsıyla, diğer her türlü haberlerden müstağnî olarak zevk ve arzu ile okumaktır."

Burada bir başka mesele daha karşımıza çıkmaktadır: Güzel okumak için lahin ve nağme yapmak, sesi oynatarak okumak. Bu husustaki görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

1- **Haramdır: İmam Mâlik, Mâverdî** bu görüştedir.

2- **Mekrûhtur: Kurtubî, Kadı Iyâz, Gazalî** ve bazı **Hanefîler** de bu görüştedirler.

3- **Câizdir**: Bir kısım sahâbe ve tabiîler ile **İmam Şâfiî** ve bazı **Hanefîler** de bu görüştedirler. Hatta *el-İbâne*'de, bunun müstahab olduğu kaydedilir.

Hâsılı delillerden anlaşılan şudur:

Kur'ân'ın güzel sesle okunması matluptur. Hatta **Ebû Davud**'da **İbn Ebî Müleyke**'den rivâyet edildiği üzere sesi güzel değilse bile, güzelleştirmeğe çalışmalıdır. Bu konuda musikî kaidelerinden de istifâde edilebilir. Ancak Kur'ân'ın harfleri ve mahrecleri bozulmamalı, gereksiz uzatmalar, eğip-bükmeler yapılmamalıdır. Haram olan budur.

Dinen matlub olan; Kur'ân'ı, dinleyeni tefekkür, huşû ve hudûa sevkedecek tarzda müessir bir edâ ile, ancak lafızlarını bozmadan okumaktır.[29]

٩١١- (د ــ عبد الله بن أبي يزيد رحمه الله) قال : مرَّ بنا أبو لُبَابة فاتَّبعْنَاه، حتى دَخل بيتَه، فدَخل بيتَه ، فدَخلْنا عليه ، فإذا رَجُلٌ رَثُّ الهيئة ، فسمعتُه يقول: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: « ليس منَّا من لم يتغنَّ بالقرآن»، قال : فقلتُ لابن أبي مُلَيْكَة: يا أبا محمد، أرأيتَ إذا لم يكُنْ حَسَنَ الصَّوْت؟ قال: يُحَسِّنُهُ ما استطاع. أخرجه أبو داود.

911- Abdullah b. Ebî Yezîd[30] anlatıyor:

---

[29] Bkz., **İbn Hacer,** IX, 84-89; **Aynî,** XX, 40; **Kastalânî,** VII, 469, 481; **Menhel,** VII, 129; **Avn,** IV, 342; **Bezl,** VII, 309.

"Ebû Lübâbe'ye rastlamıştık. Kendisini takip ettik; evine girdi, biz de girdik. Baktık ki evi, hâli perişan bir adam!.. Onun şöyle dediğini işittim:

Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu duydum:

"Kur'ân'la (başka şeylerden) **istiğnâ etmeyen bizden değildir."**

Abdullah dedi ki: "Ben bunu İbn Ebî Müleyke'ye sordum:

"- Ya Ebâ Muhammed, (insanın) sesi güzel değilse ne dersin?

"- Gücü yettiği kadar güzelleştirmeğe çalışır."[31]

İZAH

"Kur'ân'la (başka şeylerden) **istiğnâ etmeyen bizden değildir"** diye tercüme ettiğimiz ibârenin aslı **"Kur'ân'la tegannî etmeyen bizden değildir"** şeklindedir. *"Teğannî"* lafzını **Ebû Lubâbe**, yetinmek, müstağnî, olmak şeklinde anladığı için tercümeyi de buna göre yaptık.

٩١٢- (د ــ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لَيْسَ مِنَّا من لم يَتَغَنَّ بالقرآن ». أخرجه أبو داود.

وقال : قال لي قُتَيْبَةُ : هو في كتابي عن سعيد بن أبي سعيد ، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال- وذكر الحديث.

912- Sa'd b. Ebî Vakkas'dan, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edildi:

"Kur'ân'la tegannî yapmayan bizden değildir."[32]

---

[30] **Câmiu'l-Usûl**'de râvînin ismi Abdullah diye harekelenmiş, ancak **Ebû Davud**'da Ubeydullah diye tespit edilmiştir. Ubeydullah'ın kısa biyografisi de şöyledir:

Ubeydullah b. Ebî Yezid el-Mekkî ö. 126/743. Mekkeli tâbiîlerdendir. Karız b. Şeybe âilesinin âzâdlısıdır. Abdullah b. Ömer ve İbn Abbas'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden de İbn Cüreyc, İbn Uyeyne ve İbn Münkedir gibi büyük muhaddisler rivâyet etmişlerdir. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sitte'de tahric edilmiştir.

[31] **Ebû Davud**, Salât, 355/1471.

RİVÂYETLER

Ebû Davud der ki: Kuteybe[33] şöyle dedi:

"Bu hadîs benim kitabımda vardır ve Saîd b. Ebî Saîd'den[34] rivâyet edilmiştir."

İZAH

Bu hadîs, "*teğannî*"nin, istiğnâ manasına geldiğini ileri sürenlerin delillerinden biridir. Çünkü burada "**bizden değildir**" şeklinde bir tehdit vardır. Halbuki sesi güzel olmasa dahi Kur'ân okuyan herkesin sevap kazanacağından kimsenin şüphesi yoktur. Bir insanın yaptığı bir işten sevap alacağı mutlak olursa, o işten dolayı tehdit edilmesi nasıl câiz olabilir?

---

[32] **Ebû Davud**, Salat, 355/1469 - 1471.

[33] **Ebû Recâ, Kuteybe b. Saîd b. Cemîl es-Sekafî el-Beğlânî el-Belhî**: 149-240/766-855. **Belh** şehrinin **Beğlân** kasabasında doğdu, orada ikamet etti ve orada vefat etti. Muhaddis, hafız, fakîh ve kadıdır. Ahbâr ve ensâb âlimidir. **Horasan**'ın yetiştirdiği en büyük âlimlerdendir. Mâlik b. Enes ve Hammâd b. Zeyd'den rivâyet etmiş, kendisinden de buharî ve Müslim rivâyette bulunmuşlardır. Önceleri fıkha meyyâldi, bilâhare gördüğü bir rüya üzerine fıkhı bırakıp hadîse yöneldi. İlk tahsilini kendi memleketinde yaptıktan sonra 23 yaşına tahsil için seyahate çıkmış; **Horasan**'dan **Mısır**'a kadar bütün İslâm dünyasını dolaşmış, bu seyahatleri esnasında devrinin ileri gelen ilim erbabını dinleme imkânını bulmuştur. Sadece **Ömer b. Harun**'dan 30,000 hadîs yazmış, **Mâlik b. Enes**'ten **el-Muvatta**'ı rivâyet etmiş, kendi akranlarına varıncaya kadar üç nesilden de hadîs almıştı. Çok zengin bir hadîs bilgisine sahipti. Memleketinde hadîs ilminin neşrine büyük hizmeti geçmiştir. **Irak**'ta bile ondan hadîs almayan hiçbir büyük muhaddisin olmadığı rivâyet edilir. Bir müddet **Bağdat**'ta kadılık da yapmıştır. O devirde ilminden faydalanmak için özellikle ona seyahat edilirdi. **el-Buhârî** ondan 308, **Müslim** de 668 hadîs almıştır. Doğduğu köyde vefat etti. Tabakat ve Tarîh adlı eserleri bulunmaktadır.

[34] **Ebû Sa'd, Saîd b. Ebî Saîd (Keysân) el-Makburî el-Leysî el-Medenî**: ö. 123/740. Medîneli tâbiûn ulemasındandır. Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Hureyre gibi büyük sahabîleri dinledi. Kendisinden İmâm Mâlik İbn İshak ve İbn Aclân rivâyet etti. Sikadır, rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Yalnız ölmeden dört yıl önce ihtilata maruz kalmıştı.

Ancak hadîsteki "**bizden değildir**" cümlesini; bize uymamıştır, bizim yaptığımızı aynen yapmamıştır şeklinde anlamak da yanlış olmasa gerektir.

Bu cümle ile Kur'ân'ı gelişigüzel ve laubâli bir şekilde okuyanların gereken özen ve ciddiyeti göstermeyenlerin kastedilmiş olması da düşünülebilir.[35]

٩١٣- (حذيفة بن اليمان رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال :

«اقرءوا القُرآنَ بِلُحُونِ العَرَبِ وأصواتِها ، وإيَّاكم ولُحون أَهْلِ العشْق ، ولُحُون أهْلِ الكتابيْنِ ، وسيجيءُ بعدي أقْوامٌ يُرَجِّعُونَ بالقرآن تَرْجيعَ الغناءِ والنَّوْح، لا يَجَاوزُ حَناجِرَهم ، مَفْتُونَةٌ قُلوبُ الدين يُعْجِبُهُمْ شَأْنُهُمْ ». أخرجه رزين.

913- Huzeyfe b. el-Yeman'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kur'ân'ı Arap lahni ve Arap sesi ile okuyun! Aşk ehlinin lahni ile[36] **ve iki kitap ehlinin lahni ile okumaktan sakının! Benden sonra bir kavim gelecek, onlar Kur'ân'ı şarkı** (cıların) **ve ölü için ağla** (yanların) **yaptığı gibi sesi titreterek okuyacaklar.** (Kur'ân) **onların gırtlaklarından öteye geçmez. Onların kalpleri ve onların durumunu beğenenlerin kalpleri fitneye uğramıştır."**[37]

İZAH

İbnu'l-Cevzî, bu hadîsin sahih olmadığını, râvî **Ebû Muhammed**'in meçhûl, diğer ravîlerin de zayıf ve müdellis olduklarını söyler. **Heysemî** de, senedde ismi zikredilmeyen bir râvî bulunduğunu kaydeder. **Zehebî** de ***Mîzânu'l-İ'tidâl***'de, râvî

---

[35] Bkz., **Bezl**, VII, 310.

[36] **Feyzu'l-Kadîr**, II, 65 de "**aşk ehli**" yerine "**fısk ehli**" tabiri yer alır.

[37] **İbnu'l-Esîr**'in, **Rezîn**'in ziyâdesi olarak aldığı bu hadîs, **Taberânî,** ***Mu'cemu'l-Evsat*** (VII, 183, h, 7223); **Beyhakî,** ***Şuabu'l-İman*** (II, 540, h, 2649); **Fesevî,** ***el-Ma'rife ve't-Tarîh*** (II, 277); **Hakîm et-Tirmizî,** ***Nevâdiru'l-Usûl*** (III, 255); ***Mecmau'z-Zevâid*** (VII, 169) ve ***Feyzu'l-Kadîr***'de (II, 65) zikredilir.

Bakıyye'nin mutemed olmadığını, hadîsin münker olduğunu kaydeder.

"**Arap lahni ve sesi**"nden maksat, Arap tarzıdır. Arapların okudukları gibi okumaktır. Ancak her milletin kendine has bir ağzı ve bir tarzı vardır. Hadîsin devamında, meseleye biraz daha açıklık getirilmektedir. Kur'ân okurken, daha çok aşka dair şeyler okuyan şarkıcıların tarzından sakınmak gerekir. Şarkılarda, türkülerde, ağıtlarda olduğu gibi sesi titretmemek icâbeder. Çünkü bu durum, harflerin ve lafızların yapısını, dolayısıyla manayı da bozar.[38]

"**Kalbin fitneye uğraması**"; aşk, kadın gibi şeylerle dolu olması, Allah'tan uzak olması, fesada uğraması anlamına gelir.

الفرع الثاني

في الجهر بالقراءة

2- KUR'ÂN'I SESLİ OKUMAK

٩١٤- (د ـ أبو سعيد **الخدري** رضي الله عنه) قال : اعْتَكَفَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في المسجد ، فَسَمِعَهُمْ يَجْهَرُون بالقراءة ، فكَشَفَ السِّتْرَ ، وقال :« **ألا إنَّ كُلَّكُمْ يُناجي رَبَّهُ ، فلا يُؤذِيَنَّ بعضُكم بعضا ، ولا يَرفعْ بعضُكم على بعض في القراءة** » أو قال : « **في الصلاة**». أخرجه أبو داود.

914- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Hz. Peygamber, mescidde i'tikâfa girmişti. Ashâbının yüksek sesle Kur'ân okuduklarını duydu. Örtüyü kaldırdı ve şöyle buyurdu:

---

[38] Krşz. hadîs no: 920.

"Dikkat edin! Hepiniz, Rabbine münâcatta bulunuyorsunuz. Birbirinizi rahatsız etmeyin! Kur'ân okurken -veya namazda iken buyurdu- **seslerinizi karşılıklı yükseltmeyin."**[39]

٩١٥- (خ م د ـ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : سَمِعَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم رجلا يقرأ في سُورة بالليل، فقال: «**يرحمُهُ الله لقَدْ أذْكَرَني كذا وكذا آية كنتُ أُنسيتُها من سورة كذا وكذا**».

وفي رواية : « **أسْقَطْتُهُنَّ من سورَة كذا** ».

وفي أخرى قالت : كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَسمَعُ قراءَةَ رُجلٍ في المسجد ، فقال : «**رحمه الله ، لقد أذْكرني آيةً كُنتُ أُنسيتُها** ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وأخرجه أبو داود، قالت : إنَّ رُجلا قامَ من اللَّيْل ، فقرأ، فرفَعَ صوتَهُ بالقُرآن ، فلمَّا أصْبَح قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**يرحمُ الله فلانا كأيِّنْ من آية أذْكَرَنيها اللَّيْلَةَ ، كُنْتُ قد أسقطتها**».

915- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), bir adamın geceleyin bir sûre okuduğunu işitti, şöyle buyurdu:

"Allah ona merhamet buyursun! Gerçekten bana unutturulmuş olan şu şu sûrenin şu şu âyetini hatırlattı."[40]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ibâre; **"...şu sûreden düşürdüğüm âyetleri hatırlattı"** şeklindedir.

Diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Hz. Peygamber, mescidde bir adamın Kur'ân okuyuşunu dinliyordu. Buyurdu ki:

---

[39] **Ebû Davud**, Salat, 315/1332.

[40] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 26, 27; Şehâdât, 11; Daavât, 19; **Müslim**, Müsafirîn, 33/224.

"Allah ona merhamet buyursun! Gerçekten o, bana unutturulan şu âyeti hatırlattı."

Bu rivâyetler, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyetinde Hz. Âişe şöyle dedi:

"Bir adam, bir gece kalktı, yüksek sesle Kur'ân okudu. Sabah olunca Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Allah falana merhamet buyursun! Bu gece bana nice âyeti hatırlattı, ki ben onları düşürmüştüm."

İZAH

Bu iki hadîsin konumuzu ilgilendiren tarafı, ashâb-ı kirâmın yüksek sesle Kur'ân okuduğu ve Rasûlullah'ın (as.) da bunları dinlediğidir.

Hz. Peygamberin, kırâatini dinlediği zâtın ismi, bir rivâyette **Abbâd b. Bişr**, diğer rivâyette de **Abdullah b. Yezid el-Ensârî**'dir. Bu rivâyetlere dayanarak hâdisenin iki defa cereyan ettiği üzerinde de durulmuştur.

KUR'ÂN'IN NESHİ

Hadîste ifâde edilen unutturulma veya düşürme, aynı şeydir. Hz. Peygamberin Kur'ân'ı unutması, iki şekilde izah edilir:

1- Her insan gibi o da unutur, sonra hatırlar. Nitekim bizzat kendisi şöyle buyurmuştur:

"Ben ancak bir beşerim; sizin hatırladığınız gibi ben de hatırlar, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum"[41]

2- Bizzat Yüce Mevlâ'nın unutturması, nesih gâyesiyle kalbinden silmesidir. Bu çeşit unutmaya şu âyetlerde işaret edilmektedir:

"Kur'ân'ı sana biz okutacağız. Allah'ın dilediği müstesnâ, hiç unutmayacaksın."[42]

"Biz bir âyeti nesheder, yahut (hâfızadan silip) unutturursak..."[43]

---

[41] **Müslim**, Mesâcid, 19/93.

[42] A'lâ, 6-7.

[43] Bakara, 106.

İzahına çalıştığımız hadîste de unutmanın, Allah tarafından olduğunu göstermek için "**unutturuldum**" ifâdesi kullanılmıştır. Şüphesiz ki Rasûlullah'ın (as.) şahsında tecelli eden bu unutma, ilâhî bir tasarruftur. Asla risâlet vazifesinin eksik yapıldığını gösteren şahsî bir kusur değildir. Çünkü risâlet ve tebliğ konusunda unutmak câiz değildir.[44]

٩١٦- (**س ــ أم هانئ** رضي الله عنها) قالت : كنتُ أسمع قراءة رسولِ الله صلى الله عليه وسلم وأنا على عريشي. أخرجه النسائي.

916- Ümmü Hânî şöyle dedi:

"Ben, kendi çardağımda bulunurken, Hz. Peygamber'in Kur'ân okumasını işitirdim."[45]

٩١٧- (**ت د س ــ عبد الله بن أبي قيس** رحمه الله) قال : سألتُ عائشة -رضي الله عنها- كيف كانت قراءةُ رسول الله صلى الله عليه وسلم بالليل ، أكان يُسِرُّ بالقراءة ، أم يَجْهر ؟ فقالت : كُلُّ ذلك قد كان يفعلُ ، رُبّما أسَرَّ بالقراءة ، ورُبّما جَهَرَ ، فقلتُ : الحمد لله الذي جَعَلَ في الأمرِ سَعَة. أخرجه الترمذي. وهو طرف من حديث طويل قد أخرجه هو وأبو داود ، وهو مذكور في موضعه.

وأخرجه النسائي إلى قوله « ورُبّما جهر ».

917- Abdullah b. Ebî Kays[46] anlatıyor: Hz. Âişe'ye sordum:

"- Hz. Peygamber geceleyin nasıl Kur'ân okurdu; sesli mi, yoksa sessizce mi?"

---

[44] Bkz., **İbn Hacer**, V, 596; X, 106; **Bezl**, VII, 91.

[45] **Nesâî**, İftitâh, 86.

[46] **Ebû'l-Esved, Abdullah b. Ebî Kays en-Nasrî eş-Şamî el-Humsî:** Humuslu tâbiîlerdendir. Hz. Âişe ve Abdullah b. Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Muâviye b. Salih ve Muhammed b. Ziyâd el-Elhânî rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

Şu cevabı verdi:

"- Her ikisini de yapardı; bazen sesli, bazen sessiz okurdu."

Ben; "Bu konuda genişlik sağlayan Allah'a hamdolsun!" dedim.[47]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** rivâyet etti.

İbâre, **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'un tahric ettikleri uzun bir hadîsin bir parçasıdır.

Son cümle hariç, diğer kısmını **Nesâî** de tahric etmiştir.

الفرع الثالث

في كيفية قراءة النبي صلى الله عليه وسلم

3- Hz. PEYGAMBER'İN KUR'ÂN OKUYUŞU

٩١٨- (خ د س ـ **قتادة** رحمه الله) قال : سألتُ أنسا عن قراءة رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ فقال: كان يَمُدُّ مَدّا، ثم قرأ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ: يَمُدُّ ببسم الله ويمد بالرحمن،ويمد بالرحيم.

هذه رواية البخاري. وأخرجه أبو داود ،والنسائي ، وانتهت روايتهما عند قوله : « **يَمُدُّ مَدّا** ».

918- Katâde şöyle dedi:

"Enes'e, Rasûlullah'ın (as.) nasıl Kur'ân okuduğunu sordum, dedi ki:

"- Hz. Peygamber, uzatılması gereken yerleri uzatırdı."

Sonra Enes, "*Bismillâhirrahmânirrahîm*"i (misâl olarak) okudu ve;

---

[47] **Tirmizî**, Salât, 212/447; Fedâilu'l-Kur'ân, 23/2924; **Ebû Davud**, Salât, 343/1437;. **Nesâî**, Kıyâmu'l-Leyl, 23

"- Hz. Peygamber, *Bismillâh*'ı uzatırdı, *er-Rahmân*'ı uzatırdı, *er-Rahîm*'i uzatırdı" dedi.[48]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesâî** de tahric etmişlerdir. Onların rivâyetleri, "Uzatılması gereken yerleri uzatırdı" diye son bulur.

٩١٩- (ت د س — **أم سلمة** رضي الله عنها) سألها يَعْلَى بنُ مَمْلَك عن قراءة رسول الله صلى الله عليه وسلم وصلاته؟ قالت: ما لَكُمْ وصلاته؟ ثم نَعَتَتْ قراءَهُ، فإذا هي تَنْعَتُ قراءة مُفَسَّرَة حَرْفا حرفا. هذه رواية النسائي.

وفي رواية الترمذي، قالت: ما لَكُمْ وصلاته ؟ كان يصلّي، ثم ينام قدر ما صلى ، ثم يصلي قدر ما نام، ثم ينام قدر ما صلى، حتى يُصبحَ ، ثُمَّ نَعَتَتْ قراءهُ، فإذا هي تَنعَتُ قراءة مُفَسَّرَة حرفا حرفا.

وللترمذي من رواية ابن أبي مُليكة عنها قالت : كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يُقَطِّعُ قراءهُ: يقول: **الحمد لله رب العالمين**، ثم يقف، **الرحمن الرحيم**، ثم يقف، وكان يقرأ : **مَلك يوم الدين**.

وأخرجه أبو داود قال : قالت : قراءة رسول الله صلى الله عليه وسلم : **بسْمِ الله الرحمن الرحيم**، **الحمد لله رب العالمين** ، **الرحمن الرحيم** ، **مَلك يوم الدين** ، يُقطِّعُ قراءهُ آية آية.

919- Ya'lâ b. Memlek[49], Ümmü Seleme'ye, Rasûlullah'ın (as.) nasıl Kur'ân okuduğunu ve nasıl namaz kıldığını sordu. Ümmü Seleme dedi ki:

"- Onun namazı nerede, sizinki nerede?!."

---

[48] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 29; **Ebû Davud**, Salât, 349/1456; **Nesâî** , İftitâh, 79.

[49] **Ya'lâ b. Memlek el-Mekkî:** Mekkeli tâbiîlerdendir. Ümmü Seleme ve Ümmü'd-Derda'dan rivâyeti vardır. Kendisinden sadece İbn Ebî Müleyke rivâyet etti. İbn Hibbân onu *Sikat*'ına aldı. Hadîsi **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesâî**'de tahric edildi.

Sonra Ümmü Seleme, Hz. Peygamberin nasıl Kur'ân okuduğunu anlattı ve tek tek harfleri sayılacak kadar gâyet açık bir şekilde okuduğunu söyledi."[50]

RİVÂYETLER

Tirmizî'nin rivâyetinde Ümmü Seleme şöyle dedi:

"- Onun namazı ile sizin ne işiniz var? O namaz kılar, sonra namaz kıldığı müddet kadar uyur, sonra uyuduğu müddet kadar yine namaz kılar, sonra yine namaz kıldığı müddet kadar uyur ve nihayet sabah olurdu."

Sonra Ümmü Seleme Hz. Peygamberin kırâatini anlattı ve O'nun, Kur'ân'ı harf harf açık bir şekilde okuduğunu söyledi.

Yine **Tirmizî**'de İbn Ebî Müleyke'den gelen bir rivâyette Ümmü Seleme şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) Kur'ân okurken durak yapardı. ***'el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn'*** âyetini okur, sonra durur; ***'er-Rahmâni'r-rahîm'*** âyetini okur, sonra dururdu. Sonra ***'Meliki yevmi'd-dîn'*** diye okurdu."

Ebû Davud'un rivâyetinde de Ümmü Seleme şöyle der:

"Hz. Peygamberin kırâati şöyle idi: ***'Bismillâhirrahmânirrahîm! el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-Âlemîn! er-Rahmânirrahîm! Meliki Yevmiddîn!'*** O, Kur'ân'ı her âyette durarak okurdu."

İZAH

Bu hadîste **Ümmü Seleme**, Rasûlullah'ın (as.) geceleri kıldığı namazlara müslümanların tâkat getiremeyeceğine işâret etmektedir. Hadîsin ikinci bölümünde de Hz. Peygamberin Kur'ân'ı tertîl üzere, ağır ağır okuduğunu, harfleri birbirine karıştırmadığını, kelimeleri gâyet net telaffuz ettiğini, hatta onları saymanın bile mümkün olduğunu ve ayrıca her âyetin sonunda da durup nefes aldığını söylemektedir. İşte Hz. Peygamberin okuyuş tarzı böyle idi.

---

[50] **Tirmizî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 23/2923; **Ebû Davud**, Salât, 355/1466; **Nesâî**, İftitâh, 80.

٩٢٠- (خ م د ـ عبد الله بن مُغَفَّل رضي الله عنه) قال : رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يومَ فتح مكة على ناقته يقْرأُ سورةَ الفَتْح ، فَرَجَّعَ في قراءه ، قال : فقرأ ابنُ مُغَفَّلٍ ورَجَّعَ،وقال معاويةُ بنُ قُرَّةَ :لَوْلاَ النَّاسُ لأَخَذْتُ لَكُمْ بذلك الذي ذكرهُ ابن مُغَفَّلٍ عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم.

هذه رواية البخاري ومسلم. وفي رواية أبي داود قال : رأيتُ النبي صلى الله عليه وسلم وهو على ناقته يقْرَأُ سورة الفتح ، وهو يُرَجِّعُ.

920- Abdullah b. Muğaffel anlatıyor:

"Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamberi devesinin üzerinde gördüm; Fetih sûresini okuyor ve okurken de sesini titretiyordu."

Râvî der ki: "İbn Muğaffel de Hz. Peygamber'e ittibâen sesini titreterek okudu." Râvî Muaviye b. Kurra[51] şöyle dedi:

"- Eğer şu insanlar olmasaydı[52], İbn Muğaffel'in Rasûlullah'dan (as.) naklettiği bu okuyuşu size gösterirdim."[53]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyetinde Abdullah şöyle dedi:

"Rasûlullah'ı (as.) devesi üzerinde gördüm; Fetih sûresini okuyor ve sesini titretiyordu."

---

[51] **Ebû İyâs, Muâviye b. Kurra b. İyâs el-Müzenî el-Fihrî el-Basrî**: ö. 113/731. Basralı tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir. Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik'i dinlemiştir. Sikadır. Kendisinden Katâde, Şu'be ve A'meş gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler.

[52] Hadîsin **Buhârî**'deki bir rivâyetinde bu cümle; **"Eğer insanların başıma toplanacağından korkmasam..."** şeklindedir.

[53] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 24, 30; Meğâzî, 48; Tefsir, 48/1; Tevhid, 50; **Müslim**, Musafirîn, 35/237; **Ebû Davud**, Salât, 355/1467.

İZAH

Tercî': sesini titretmek, sesi boğazda oynatmak, nağme yapmak demektir. Buhârî'de bunun şekli " â â â" diye gâyet açık olarak gösterilmektedir. Hadîste görüldüğü üzere Rasûlullah (as.), **Mekke** fethi sırasında, devesi üzerinde **Fetih** sûresini okurken **tercî'** yapmıştır.

Esas itibariyle **tercî'**, mutlak câiz değildir.[54] Çünkü **tercî'**, Kur'ân'a oynak bir hava kazandırır. Bu ise, huşû ve saygı ifâdesine ters düşer. Buna rağmen Hz. Peygamberin Kur'ân'ı **tercî'** ile okuyuşu için iki sebep gösterilir:

1- Deve üzerinde bulunduğu için, hayvanın kendisini sarsmasından sesinde titreme hâsıl olmuştur. Yâni gayr-i ihtiyârîdir.

2- Med harflerine tam hakkını vermek gâyesiyle böyle yapmıştır.

Esasen buradaki **tercî'**i, şarkı ve türkülerdeki oynak ve hareketli tarz şeklinde değil, sesi güzelleştirmek ve Kur'ân'ı güzel okumak diye anlamalıdır.[55]

٩٢١- (عائشة رضي الله عنها) سُئلتْ عن قراءة رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فقالت : أوَ تَقْدِرُون على ذلك ؟ كان يقرأ : **بسم الله الرحمن الرحيم** ، **الحمد لله رب العالمين** ، يُرَتِّلُ آية آية. أخرجه[رزين].

921- Hz. Âişe'ye Rasûlullah'ın (as.) nasıl Kur'ân okuduğu soruldu, şöyle dedi:

"- Sizin buna gücünüz yeter mi? O; ***'Bismillâhirrahmânirrahîm! el-Hamdü lillâhi Rabbi'l-Âlemîn!'*** diye âyet âyet, tertîl üzere okurdu."[56]

---

[54] Krşz., hadîs no: 913.

[55] Bkz., **İbn Hacer**, X, 113; XV, 494.

[56] Müellifin kaynağını belirtmediği bu hadîsi, kütüb-ü sitte'de bulamadık. Ümmü Seleme'den tahric edilen benzer bir rivâyet, ***Müsned*** (VI, 302, h, 26625); **Dârekutnî** (I, 307, 312, h, 21, 37); ***Müstedrek*** (II, 252, h, 2910) ve **Beyhakî**'de (II, 44, h, 2212) zikredilmektedir.

İZAH

Tertîl: Yavaş yavaş, teennî ile okumaktır. Harf ve harekeleri gâyet net bir şekilde telaffuz etmek, hatta âyetlerin manâsını düşünmektir. **Müzzemmil** sûresi 4. âyette de Kur'ân'ın tertîl üzere okunması emredilmektedir.

الفرع الرابع

في الخشوع والبكاء عند القراءة

4- KIRÂATTE HUŞÛ VE AĞLAMAK

٩٢٢- (خ م ت د ــ **ابن مسعود** رضي الله عنه) قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم :«**اقْرأْ عَليَّ القرآنَ**»، فقلتُ : يا رسولَ الله ، أقرأُ عَلَيْكَ وعَلَيْكَ أُنزِلَ ؟ قال : «**إني أُحِبُّ أن أسْمَعَهُ من غيري** » ، قال : فقرأتُ عليه سورةَ النساء، حتى جئتُ إلى هذه الآية { **فَكَيفَ إذا جِئْنا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ ، و جِئنا بكَ على هؤلاءِ شهيدا** } (النساء: ٤١) قال : « **حسبُكَ الآنَ**»، فالتَفَتُّ إليه ، فإذا عيناهُ تَذرفان.

هذه رواية البخاري ومسلم. وزاد مسلم في أُخرى قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم: «**شهيدا عليهم ما دمتُ فيهم**» أو «**ما كنتُ فيهم** ».شكَّ أحد رواته.

وأخرجه الترمذي وأبو داود ، وقال الترمذي : « **تَهْمِلان** » بدل « **تذرفان**».

922- İbn Mes'ûd anlatıyor : Rasûlullah (as.) bana dedi ki:

"- Bana Kur'ân oku!"

"- Ey Allah'ın Rasûlü, Kur'ân sana nâzil olduğu halde, onu sana ben mi okuyayım?"

"- Ben onu başkasından dinlemekten hoşlanırım."

O'na **Nisâ** sûresini okudum. ***"Her ümmetten bir şâhit getirdiğimiz, seni de onların üzerine şâhit yaptığımız zaman, onların hâli ne olacak?!"***[57] âyetine gelince;

"- Yeter!" dedi.

Başımı kaldırıp baktığımda gözlerinden yaş akıyordu."[58]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde İbn Mes'ûd'un şu sözü kaydedilir:

"Hz. Peygamber; **'Aralarında bulunduğum** -veya içlerinde olduğum- **müddetçe, onlar üzerine bir şâhit olarak...'** dedi."

Buradaki tereddüt ifâdesi, râvî Mis'ar'a âittir.

Hadîsi **Tirmizî** ve **Ebû Davud** da tahric etmişlerdir.

Tirmizî'de "Gözlerinden yaş akıyordu" yerine, "Gözleri boşaldı" ibâresi yer alır.

İZAH

Tilâvet esnasında Rasûlullah'ın (as.) ağlaması, ümmetine duyduğu merhametten dolayıdır. Çünkü okunan âyetlerde, ümmetinin âhiretteki ahvâli anlatılmaktadır.

Kur'ân okunurken, dinleyenlerin dikkatli ve saygılı olmaları, huşû içinde dinlemeleri gerekir. Hatta âhiret hayatını düşünerek mahzûn olmalı, gözler yaşarmalıdır. **Nevevî; "Kur'ân okurken ağlamanın, âriflerin vasfı, sâlihlerin şiârı olduğunu"** söyler.

İbn Hacer, ağlamanın yolunu şöyle anlatır:

"İnsan, âyetlerde zikredilen ilâhî cezâyı ve cehennemi düşünerek kalbi korku ve hüzünle dolar. Sonra kusurlarına bakar ve göz yaşı

---

[57] Nisâ, 41.

[58] **Buhârî**, Fedâilü'l-Kur'ân, 32, 33, 35; **Müslim**, Müsafirîn, 40/247; **Tirmizî**, Tefsir, 5/3024 - 3025; **Ebû Davud**, İlim, 13/3668.

döker. Buna rağmen ağlayamazsa, ağlayamadığına ağlasın!.. Çünkü buna rağmen ağlayamamak, en büyük belâlardan biridir."[59]

٩٢٣- (عائشة رضي الله عنها) قالت: كان أبو بكر إذا قرأ القرآن كثيرَ البكاء. زاد بعضهم: في صلاة وغيرها. أخرجه...

923- Hz. Âişe şöyle dedi: "Ebû Bekir, Kur'ân okurken çok ağlardı."[60]

RİVÂYETLER

Bazı rivâyetlerde, "Namaz kılarken ve başka zamanlarda da çok ağlardı" diye geçer.

٩٢٤- (عائشة رضي الله عنها) قالت : القرآن أكرَمُ من أن يُزيل عُقُولَ الرجال. أخرجه...

924- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Kur'ân, insanların akıllarını izâle etmekten çok yücedir."[61]

İZAH

Bu sözden maksat, Kur'ân okunurken insanın kendinden geçmesi, şuûrunu kaybetmesi ve baygın düşmesidir. Bu hal, sahâbe tarafından hoş görülmezdi. Zaten Kur'ân'ın gâyesi de, insanın aklını almak değil, aklını başına getirmektir.

---

[59] **İbn Hacer**, X, 121-122.

[60] Musannıfımızın kaynağını belirtmediği bu hadîs, **Câmiu'l-Usûl**'un **M. H. Fakî** baskısında **Rezîn**'in ilâvesi olarak kaydedilir.

[61] Kaynağı belirtilmeyen bu hadîs için de, **Câmiu'l-Usûl**'un **M. H. Fakî** baskısında **Rezîn**'in ilâvesi diye kaydedilir.

٩٢٥- (أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنها) قالت : ما كان أحدٌ من السَّلَف يُغْشَى عليه ،ولا يُصْعَقُ عند قراءة القرآن ،وإنما يَبكُونَ ويَقْشَعِرُّونَ ، ثم تلينُ جُلودُهم وقُلوبُهُم لذِكْرِ الله. أخرجه...

925- Esmâ bint Ebî Bekr şöyle dedi:

"Seleften hiç kimse, Kur'ân-ı Kerim'in tilâveti esnasında bayılıp düşmezdi. Ancak onlar, ağlar ve ürperirlerdi. Sonra da ciltleri ve kalpleri Allah'ın zikri için yumuşardı."[62]

الفرع الخامس

في آداب متفرقة

5- KIRÂATLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ ÂDÂB VE USÛL

٩٢٦- (ت د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «من قَرأ منكم {والتِّين والزيتون} فانتهى إلى قوله : { أليسَ الله بأحْكَم الحاكمين ؟} فلْيقُلْ : وإنا على ذلك من الشاهدين ، ومَنْ قَرأ { لا أُقسمُ بيوم القيامة } (القيامة : ١- ٤٠) فانتهى إلى قوله : {أليس ذلك بقادرٍ على أن يُحْيِيَ الموتى } ؟ فلْيَقُلْ : بَلى ،وعزَّة ربِّنا.، ومن قرأ {والمرسلات} فبلغ {فبأيِّ حديث بعدَهُ يُؤمنُون ؟ }(المرسلات : ١ - ٥) فليقل : آمنا بالله» ، قال إسماعيل : ذهبتُ أعيدُ على الرَّجُلِ الأعْرابيِّ الذي رواه عن أبي هريرة ، وأنْظُرُ لَعَلَّه...!! قال : يا بن أخي ، أتَظُنُّ أنِّي لم أحفَظْهُ ، لقد حَجَجْتُ ستِّينَ حَجَّة ، ما فيها حجَّةٌ إلا وأنا أعرفُ البعيرَ الذي حَجَجْتُ عليه.

هذه رواية أبي داود. وأخرجه الترمذي إلى قوله :« وأنا على ذلك من الشاهدين».

---

[62] Kaynağı belirtilmeyen bu hadîs için de, **Câmiu'l-Usûl**'un **M. H. Fakî** baskısında **Rezîn**'in ilâvesi diye kaydedilir.

926- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sizden kim *Tîn* sûresini okursa ve (son âyeti olan) ***'Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?'***[63] **âyetini de okursa, *'Ben buna şâhitlik edenlerdenim'* desin!**

Kim *Kıyâmet* sûresini okur ve (son âyeti olan) ***'Allah ölüleri diriltmeye kadir değil mi?'***[64] **âyetini de okursa, *'Rabbimizin şânına yemin olsun ki evet* (*kadirdir*)*'* desin!**

Kim *Mürselât* sûresini okur ve (son âyeti olan) ***'Artık o insanlar, Kur'ân'dan sonra başka hangi söze inanacaklar?'***[65] **âyetini de okursa, *'Allah'a iman ettik'* desin!"**

Râvî **İsmail** (b. Umeyye b. Amr b. el-Âs)[66] dedi ki:

"Ben, hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet eden bedevîye, bunu tekrar sormak için gittim. Acaba (unuttu veya yanıldı mı diye) hâfızasını kontrol ediyordum. Dedi ki:

"- Ey kardeşimin oğlu, bu hadîsi ezberlemediğimi mi zannediyorsun?! Ben, altmış yıl haccettim. Her haccı hangi deve ile yaptığımı (şu anda da) bilirim."[67]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud**'undur.

Hadîsi **Tirmizî** de "Ben buna şahitlik edenlerdenim" cümlesine kadar olan kısmını rivâyet etti.

---

[63] Tîn, 8.

[64] Kıyâmet, 40.

[65] Mürselât, 50.

[66] **İsmail b. Ümeyye b. Amr b. Saîd b. el-Âs el-Kuraşî el-Mekkî**: ö. 138/755. Mekkelidir. Devrinin **Mekke** fakîhi ve muhaddisidir. Nâfi, İkrime ve İbnu'l-Müseyyeb'den rivâyet eder. Kendisinden Süfyan Sevrî ve İbn Uyeyne gibi büyük muhaddisler rivâyet ederler.Sika râvîlerdendir, hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Mekke**'de vefat etti.

[67] **Tirmizî**, Tefsir, 83/3347; **Ebû Davud**, Salât, 154/887.

İZAH

Bu hadîs zayıftır, çünkü râvîsi meçhûldür. Bedevînin kim olduğu bilinmemektedir.

Hadîs, mezkür sûreler okunduğunda, yukarıdaki sözleri söylemenin müstahab olduğunu göstermektedir. Bundan da önemlisi Kur'ân-ı Kerim'in manâsı düşünülerek okunması gerektiğine delâlet etmektedir.

٩٢٧- (د ــ ابن عباس رضي الله عنهما) أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا قرأ: {سَبِّح اسمَ ربك الأعلى } قال: « سبحان رَبِّي الأَعْلَى ».

أخرجه أبو داود. وقال: وروي موقوفا على ابن عباس -رضي الله عنهما -.

927- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre;

"Hz. Peygamber; '***Rabbinin yüce adını tesbih eyle!***'[68] âyetini okuduğu zaman, **'Çok yüce olan Rabbimi tesbih ederim'** derdi."[69]

٩٢٨- (د ــ موسى بن أبي عائشة رحمه الله) قال : كان رجلٌ يُصلي فوقَ بيته،وكان إذا قرأ {أليس ذلك بقادرٍ على أنْ يحيِيَ الموْتَى ؟ } (القيامة : ٤٠) قال: سبحانك، فَبَلَى ، فسألوه عن ذلك ؟ فقال : سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه أبو داود.

928- Musa b. Ebî Âişe[70] şöyle dedi:

---

[68] A'lâ, 1.

[69] **Ebû Davud**, Salât, 153/883.

[70] **Ebû'l-Hasan, Musa b. Ebî Âişe el-Mahzûmî el-Hemdânî el-Kûfî:** İbadetine olan düşkünlüğü ile tanınan âlimlerdendir. Kûfelidir. Abdullah b. Şeddâd ve Saîd b. Cübeyr'den rivâyette bulunur. Kendisinden Süfyan es-Sevrî ve Şu'be rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Bir adam, evinin damında namaz kılıyordu. *'Allah, ölüleri diriltmeye kadir değil mi?'*[71] âyetini okuduğu zaman, **'Seni tenzih ederim, evet kadirdir'** dedi. Bunu ondan sordular:

"- Ben bunu Rasûlullah'dan (as.) duydum" dedi.[72]

İZAH

Daha önceki hadîslerde görüldüğü üzere, bazen okunan âyetlere uygun cevaplar verilmesi istenmektedir. Bu sözler sadece namaz dışında mı söylenir, yoksa namazda da söylenebilir mi? Mesele ihtilaflıdır.

İmâm Şâfiî ve **Ahmed b. Hanbel** bunların namazda da söylenebileceğini, **Ebû Hanîfe** ise sadece namaz dışındaki kırâatlerde söylenebileceğini beyan ederler. **İmâm Mâlik**'e göre, nâfile namazlarda da söylenebilir.[73]

Bu hadîs munkatıdır; çünkü **Musa b. Ebî Âişe**, kendisi sahâbe olmamasına rağmen bunu herhangi bir sahâbeden rivâyet etmemekte, doğrudan Hz. Peygamber'e izâfe etmektedir.

٩٢٩- (م د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم:

«إذا قام أحدكم من الليلِ فاسْتَعْجَمَ القرآنُ على لسانه فلم يدْرِ ما يقول، فَلْيَضْطَجِعْ».

أخرجه مسلم وأبو داود.

929- Ebû Hureyre'den, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Sizden biri geceleyin (ibâdet için) **kalkar, Kur'ân diline dolaşır ve ne dediğini anlamaz hâle gelirse, yatıp uyusun!"**[74]

---

[71] Kıyâmet, 40.

[72] **Ebû Davud**, Salât, 153/884.

[73] Bkz., **Avn**, III, 137; **Bezl**, V, 156.

[74] **Müslim**, Müsafirîn, 31/223; **Ebû Davud**, Salât, 308/1311.

İZAH

Her türlü ibâdet, şuurlu olarak yapılır. İnsan, ne söylediğinin ve ne yaptığının şuûrunda olmalıdır. Yaptığının ve söylediğinin farkında olmazsa ibâdet dahi olsa bırakmalıdır. Çünkü duâ edeyim derken bedduâ eder, kaş yapayım derken göz çıkarır.

Bu ölçü, İslâm'ın ne kadar rasyonel bir anlayışa sahip olduğunu göstermesi bakımından, ayrıca dikkate değer.

٩٣٠- (ط ــ **محمد بن سيرين** رحمه الله) أن عمرَ بنَ الخطاب كان في قوم يقْرءونَ القُرآنَ ، فذهبَ لحاجته،ثم رجع وهو يقرأ القرآن ، فقال رجلٌ : يا أمير المؤمنين، أتقْرَأُ القرْآن ، ولَسْتَ على وُضُوءٍ ؟ فقال له عمر : مَنْ أفتاك بهذا ؟ أمُسَيْلمَةُ؟. أخرجه الموطأ.

930- Muhammad b. Sîrîn'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Ömer, bir toplulukta Kur'ân okuyordu. Bir ara ihtiyacını gidermek için çıktı. Sonra döndü, yine Kur'ân okumaya başladı. Biri dedi ki:

"- Ey Mü'minlerin emîri, abdestli olmadığın halde Kur'ân mı okuyorsun?"

Hz. Ömer cevaben dedi ki:

"- Sana bu fetvâyı kim verdi? Müseyleme mi?"[75]

İZAH

Bu hadîs, abdestsiz olarak Kur'ân'ın ezberden okunabileceğine delildir. **Hz. Ömer**'e soruyu soran zât, yalancı Peygamber **Müseyleme**'nin kabilesinden **İyâs b. Sabîh**'dir. **Hz. Ömer**, hem **İyâs**'ın o kabileden olması ve hem de bu görüşün asla doğru olmadığını göstermek için, **"Bu fetvâyı sana Müseyleme mi verdi?"** diye cevaplamıştır.[76]

Bu rivâyetin senedi sağlam olmakla birlikte, **İbn Sîrîn, Hz. Ömer**'e yetişmemiştir.

---

[75] **Muvatta**, Kur'ân, 2/2.

[76] Bkz., **Münteka**, I, 345.

٩٣١- (د ـ عروةُ بن الزبير بن العوام رضي الله عنهما) عن عائشة رضي الله عنها وذُكِرَ الإفْكُ قالت : جلس رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، وكَشَفَ عن وجهه ، وقال : أعوذُ بالله السميع العليم ، من الشيطان الرجيم ، { إنَّ الذين جاءُوا بالإفك عُصبةٌ منكم.. } (النور : ١١).

قال أبو داود : هذا حديث منكر ، وقد روى هذا الحديث جماعةٌ، عن الزهري، لم يذكروا هذا الكلام على الشرح ، وأخاف أن يكونَ أمْرُ الاستعاذة من كلام حُمَيْد.

931- Urve b. ez-Zübeyr, Hz. Âişe'den İfk olayını nakletti. Hz. Âişe şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) oturdu, yüzünü açtı ve; ***'Eûzü billâhi's-semîi'l-alîmi mineşşeytâni'r-racîm'***[77] diyerek, ***'O iftirâ haberini getirenler, içinizden bir zümredir'***[78] âyetini okudu."[79]

İZAH

Hadîsin sonunda **Ebû Davud** şöyle der:

"Bu hadîs münkerdir, çünkü ifk hadîsini Zührî'den, kalabalık bir cemâat rivâyet etmiştir. Ama burada zikredilen sözü ve yüzünü açma hâlini hiç biri zikretmemiştir. Ben burada geçen *istiâze*'nin, Humeyd'in sözü olmasından korkarım."

Hadîsi münker kılan, burada zikredilen istiâzenin ve yüzünü açma olayının diğer rivâyetlerde geçmemesidir. Münker hadîs, zayıfın sikaya muhalif rivâyetidir. Ancak hadîsin râvîsi Humeyd b. Kays el-A'rac sikadır. ***Sahîhayn***'da rivâyetleri vardır. Bu durumda hadîs, şâz olur. Şâz hadîs de, makbul bir râvînin, kendisinden evlâ olana muhalif rivâyetidir.

---

[77] **"Taşlanan şeytanın şerrinden, her şeyi işiten ve her şeyi bilen Allah'a sığınırım."**

[78] Nûr, 11.

[79] **Ebû Davud**, Salât, 154/785.

٩٣٢- (خ م ــ جندب بن عبد الله رضي الله عنه) قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم: «اقْرَءوا القرآن مَا ائْتَلَفتْ عليه قُلُوبُكُم ، فإذَا اخْتلَفْتُمْ فَقُومُوا عنه ». أخرجه البخاري ، ومسلم.

932- Cündüb b. Abdullah'dan, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Kur'ân üzerinde kalpleriniz kaynaşıp birleştiği sürece onu okuyun. Kur'ân hakkında ihtilafa düştüğünüz zaman ise, dağılın!"[80]

İZAH

İbnu'l-Cevzî, kırâat ve lügat konusunda sahâbenin ihtilâf ettiğini kaydettikten sonra bu hadîsi şöyle izah eder:

"İhtilaf halinde dağılma emri, inkâra yol açmamak içindir. Çünkü münakaşaya devam halinde, biri, diğerinin okuyuşunu inkâr edip Allah'ın indirdiği âyeti reddedebilir."[81]

Kirmanî, insanlar arasında ülfet ve kaynaşmaya yol açtığı müddetçe okumak, ihtilaf ortaya çıktığında ise hemen dağılmak gerektiğini söyler. Gerekçe olarak da, vahiy gelmeye devam ettiği için, ihtilafın devamı halinde daha ağır âyetlerin inebileceği endişesini gösterir.

Hadîs, arzu ve istek halinde Kur'ân'ın okunması, bıkkınlık halinde ise bırakılması şeklinde de izah edilmiştir.

Diğer bir te'vîl de şöyledir: Kur'ân'ı okumaya devam edin. Eğer aranızda her hangi bir şüphe ve ihtilaf ortaya çıkarsa, bu ihtilaf da tefrikaya yol açıyorsa okumayı kesin! Ülfeti gerektiren muhkem âyete uyun, müteşâbih üzerinde münakaşayı bırakın! Çünkü o, ihtilafa götürür.

---

80 **Buhârî,** Fedâilu'l-Kur'ân, 37; İ'tisâm, 26; **Müslim,** İlim, 1/3.

81 **Aynî,** XX, 62.

Hülâsa buradaki ihtilaf; ya manânın anlaşılmasında, ya da kırâatteki ihtilaftır. İşte böyle bir ihtilaf ortamı zuhûr ederse, kırâati kesmek lazımdır. Çünkü bu hal, tefrikaya götürebilir.[82]

٩٣٣- (خ ـ **حذيفة بن اليمان** رضي الله عنهما) قال : يا مَعْشَرَ الْقُرَّاء ، استَقِيموا فَقَدْ سُبِقْتُمْ سَبَقا بَعيدا ، وإن أخذتم يمينا وشمالا ،لقد ضَلَلْتُمْ ضلالا بَعيدا. أخرجه البخاري.

933- Huzeyfe b. el-Yemân şöyle dedi:

"Ey kurrâ cemâati! (Allah'ın gösterdiği) doğru yolda yürüyün! Muhakkak sizler, çok öne geçirildiniz. Eğer sağa sola meylederseniz, hiç şüphesiz çok kötü bir sapıklığa düşersiniz."[83]

İZAH

Buradaki "**doğru yolda yürüyün**" cümlesinden maksat, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmaktır.

"**Öne geçirildiniz**" cümlesi ile de ilk müslümanlar kastedilmektedir. Çünkü onlar, ilk defa Müslüman olmuşlar, Allah ve Rasûlüne ilk defa inanmışlardı. Bu yüzden sonradan gelen insanlardan farklıdırlar. Adeta sonradan gelen insanların da rehberi durumundadırlar. Bu yüzden onların en küçük hatası bile sapıklığa yol açabilir.[84]

---

[82] Bkz., **İbn Hacer**, X, 125-126; **Kastalânî**, VII,487.

[83] **Buhârî**, İ'tisâm, 2.

[84] Bkz., **İbn Hacer**, XV, 184; **Kastalânî**, X, 304.

الفصل الثالث

في تحزيب القرآن و أوراده

III- KUR'ÂN'I MUAYYEN ZAMANLARDA VE BÖLÜM BÖLÜM OKUMAK

٩٣٤- (خ م ت د ــ عبد الله بن عمر بن العاص رضي الله عنهما) قال : قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**أَلَمْ أُخبَرْ أنّك تصومُ الدَّهرَ وتقرأُ القرآنَ كُلَّ لَيلَة ؟**» قلتُ : بلى يا نبيَّ الله، ولَم أُرِدْ بذلك إلا الخيرَ قال:«**فصُمْ صَوْمَ داود وكان أعبَدَ النَّاسِ واقرأ القرآن في كل شهْرٍ**» قال: قلت: يا نبيَّ الله، إني أُطيقُ أَفْضَلَ من ذلك، قال: «**فاقْرَأْهُ في كلّ عشرين**» قال: قلت: يا نبيَّ الله إني أطيق أفضل من ذلك قال: «**فاقرأه في كل سَبْع، لا تزدْ على ذلك**». قال: فشدَّدْتُ؛ فشُدِّدَ عَلَيَّ ، وقال لي: «**إنك لا تدري لعلك يَطُولُ بك عُمرٌ**» قال: فَصِرْتُ إلى الذي قال لي النبي صلى الله عليه وسلم فلما كَبِرْتُ وَدِدْتُ أنّي كُنتُ قَبِلْتُ رُخْصَةَ نبيِّ الله صلى الله عليه وسلم. هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي قال : قلتُ : يا رسولَ الله ، في كَمْ أَقْرأُ القرآنَ ؟ قال : **اختمْهُ في شهرٍ** ، قلتُ : إني أُطيقُ أفضلَ من ذلك ، قال : **اخْتِمْهُ في عشرين** ، قلتُ : إني أُطيقُ أَفْضَلَ من ذلك ، قال : **اختمهُ في خَمْسَةَ عشرَ** ، قلت : إني أطيق أفضل من ذلك ، قال : **اختمه في عشرٍ** ، قلت : إني أطيق أفضل من ذلك ، قال : **اختمه في خمسٍ** ، قلتُ : أنّي أُطيق أفضل من ذلك ، قال: « فما رَخّصَ لي».

وفي أخرى له قال: إنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم أمره أن يقرأ القرآن في أربعين.

وفي أخرى له ولأبي داود :« أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: لم يَفْقَهْ مَنْ قَرَأَ القُرآنَ في أَقَلَّ ثَلاثٍ».

وفي أخرى لأبي داود : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال له : « **اقرأ القرآن في شهر** ». قال: إني أجدُ قُوّة ، قال : « **اقرأه في عشرين** ». وذكر الحديث نحو الترمذي وقال : «**اقرأ في سبع، ولا تزيدنَّ على ذلك** ».

وفي أخرى له قال : قال لي النبي صلى الله عليه وسلم : « **اقرأ القرآن في شهر** » قلت : أجدُ قُوَّة ، فناقصني وناقصته، إلى أن قال : « **اقرأهُ في سبْع ، ولا تزد على ذلك** » ، قلت: إني أجدُ قُوَّة ، قال: « **اقرأ في ثلاث ، فإنه لا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأه في أقلَّ من ثلاث**».

وفي أخرى له قال : « **اقرأ القرآن في شهر** » قلت : إني أجدُ قُوَّة ، قال : « **اقرأ في ثلاث**.»

وفي أخرى له : أنه سألَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، في كَمْ يُقرأُ القرآنُ ؟ قال : « **في أربعين**» ، ثم قال : « **في شهر** » ، ثم قال : « **في عشرين** » ، ثم قال : « **في خمس عشر**» ، ثم قال: «**في عشرة** » ، ثم قال :« **في سبعة** » ، ولم ينزل عن سبعة.

وقد أخرج البخاري ،ومسلم وأبو داود والنسائي طُرُقا أُخرى لهذا الحديث ، مع زيادة ذكر الصَّوْم، وهي مذكورة في « **كتاب الاعتصام** » من حرف الهمزة ، وبعضها يُذكر في « **كتاب الصوم**» من حرف الصاد ، ولم يُفرد النسائي ذكرَ القراءة في حديث ، حتى كُنَّا نذكُرُه ها هنا ، وإن كان قد وافقهم على هذا المعنى بما أخرجه في تلك الروايات؛ ولذلك لم نُثبت علامته على هذا الحديث.

934- Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle dedi:

"Hz. Peygamber bana dedi ki:

"- Her gün oruç tuttuğun ve her gece Kur'ân okuduğun, bana haber verilmedi mi sanıyorsun?"

"- Evet ya Rasûlallah (as.), ama ben bununla sadece hayrı murad ediyorum."

"- Hz. Davud gibi oruç tut; O, insanların en çok ibâdet edeni idi. Kur'ân'ı her ay (bir defa) **hatmet!"**

"- Ey Allah'ın Peygamberi, benim bundan daha fazlasına gücüm yeter."

"- Öyleyse yirmi günde bir hatmet!"

"- Ey Allah'ın Peygamberi, benim bundan fazlasına da gücüm yeter."

"- Öyleyse her yedi günde bir hatmet, daha ileri gitme!"

Abdullah der ki:

"Ben arttırılmasını istedim ve (hüküm) de ağırlaştırıldı. Rasûlullah (as.) bana şöyle buyurdu:

"- Bilemezsin, belki uzun bir hayat yaşarsın."

Sonunda Peygamber'in dediğine geldim. İhtiyarlayınca; keşke Hz. Peygamberin gösterdiği ruhsatı kabul etseydim, diye hayıflandım."[85]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir :

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü,Kur'ân'ı kaç günde bir hatmedeyim?"

"- Ayda bir hatmet!"

"- Benim bundan fazlasına gücüm yeter."

"- Öyleyse yirmi günde bir hatmet!"

"- Bundan fazlasına da gücüm yeter."

"- On beş günde bir hatmet!"

"- Daha fazlasına da gücüm yeter."

"- Beş günde bir hatmet!"

"- Daha fazlasına gücüm yeter" dedim, ama Rasûlullah (as.) daha fazlasına ruhsat vermedi."

Tirmizî'nin diğer bir rivâyetinde; "Rasûlullah (as.), ona kırk günde bir hatmetmesini emretti" denir.

Ebû Davud'un da tahric ettiği **Tirmizî**'nin başka bir rivâyetinde Hz. Peygamber;

"Üç günden az bir zamanda Kur'ân'ı hatmeden, ondan bir şey anlamamıştır" buyurdu.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde Rasûlullah (as.), Abdullah'a;

"- Ayda bir Kur'ân'ı hatmet!" buyurdu. Abdullah;

---

85 **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 34, Teheccüd, 7, 19; Savm, 54, 56, 57, 58, 59; Enbiyâ, 37; Nikâh, 39; Edeb, 84; İsti'zân, 38; **Müslim**, Siyâm, 35/181; **Tirmizî**, Kırâat, 13/2946; **Ebû Davud**, Salât, 325/1391; **Nesâî**, Sıyâm, 76.

"- Ben kendimde güç-kuvvet buluyorum" deyince de,

"- **Yirmi günde bir hatmet!"** buyurdu. Bundan sonra **Ebû Davud**, hadîsi **Tirmizî**'deki gibi tahric eder. Yalnız son cümlesi şöyledir :

"- Yedi günde bir hatmet, daha ileri gitme!"

Ebû Davud'un başka bir rivâyetinde Abdullah şöyle der:

Rasûlullah (as.) bana şöyle buyurdu:

"- Kur'ân'ı her ayda bir defa hatmet!"

"- Benim (daha az zamanda hatmetmeye) gücüm yeter."

"- Öyleyse üç günde hatmet! Üç günden az bir zamanda hatmeden (ondan bir şey) **anlamaz."**

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde Rasûlullah (as.);

"- Kur'ân'ı her ay hatmet!" buyurdu.

"- Benim daha fazlasına gücüm yeter" deyince de;

"- Üç günde bir hatmet!" buyurdu.

Yine **Ebû Davud**'un diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Abdullah, Hz. Peygamber'e kaç günde Kur'ân'ı hatmedeceğini sordu. Hz. Peygamber önce;

"- Otuz gün" buyurdu, sonra;

"- Yirmi gün", sonra;

"- On beş gün", sonra;

"- On gün", sonra;

"- Yedi gün" dedi ve daha aşağı inmedi."

Bu hadîsin, bundan başka pek çok tarîkını **Buhârî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesâî** rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetlerde oruç meselesi de zikredilir. Bunların bir kısmı **"Kitabu'l-İ'tisâm**'da geçti.[86] Bir kısmı da "**Kitâbu's-Savm**"da gelecektir.[87]

Nesâî, sadece hatim meselesini ele alan müstakil bir hadîs kaydetmez. Bu yüzden **Nesâî**'yi burada kaynak olarak zikretmedik.

---

[86] Bkz., hadîs no: 84 ve devamı.

[87] Bkz., hadîs no: 4478 ve devamı.

Yalnız tahric ettiği hadîslerde, manâ itibariyle bu rivâyetlere tevâfuk eder.

İZAH

Abdullah b. Amr b. el-Âs, ibâdetine son derece düşkün biriydi. Bu yüzden gündüzleri oruç tutar, geceleri de Kur'ân ve ibâdetle ihyâ ederdi.

Burada konumuzu ilgilendiren husus, Kur'ân-ı Kerim'in ne kadar zamanda hatmedileceğidir. Hadîste **"Kırk gün, otuz gün, yirmi gün..."** gibi muhtelif rakamlar zikredilmektedir. En az olarak da **"üç gün"** kaydı geçmektedir. Bu durumda kesin bir gün ve rakam tespitinden ziyâde, insanın kendi gücüne, zamanına, okuyuş sür'atine göre ayarlaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak burada iki şey önemlidir:

1- İnsan, Kur'ân'la ilgisini kesmemeli, az da olsa sık aralıklarla onu okumalıdır.

2- Çok sür'atli okuyarak lafızları ve manaları karıştırmamalı, âyetlerin manası anlaşılabilecek, hatta üzerinde düşünülebilecek bir sür'atte okumalıdır.

٩٣٥– (**د** – **أوس بن حُذَيفة** رضي الله عنه) قال : قَدِمْنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم في وَفْدِ ثقيف ، فنزلت الأحْلافُ على المغيرة بن شُعْبَةَ ، وأنزلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بَني مالك في قُبَّةٍ له – قال مُسَدَّدٌ : وكان في الوفد الذين قدموا على رسول الله صلى الله عليه وسلم من ثقيف، فكان يأتينا بعد العشاء، فيحدِّثنا قائما، حتى لَيُرَاوِحُ بين رجلَيْه من طول القيام، وكان أكثرُ ما يُحَدِّثُنا: مالَقِيَ من قومه قُرَيْش ثم يقول: «**لا سواء، كُنَّا مُسْتَضعفِين مُسْتَذَلِّينَ**» قال مُسَدَّدٌ: بمكة فلما خرجنا إلى المدينة : كانت سجالُ الحرب بيننا وبينهم ، نُدَالُ عليهم ، ويُدَالُونَ علينا،فلما كانت ليلةٌ أبطأ عن الوقت الذي كان يأتينا فيه ، فقلْنا: لقد أبطأتَ علينا الليلةَ ، فقال:إنه طرأ عَليَّ جُزْئي من القرآن ، فكَرِهتُ أنْ أجيءَ حتى أُتمَّهُ ، قال أوسٌ : وسألتُ أصحابَ رسول الله صلى الله عليه وسلم : كَيْفَ تُحَزِّبُونَ القُرآنَ ؟ قالوا : ثلاثٌ ، وخَمْسٌ ، وسَبْعٌ ،وتسعٌ،وإحْدَى عَشْرَةَ ، وثلاثَ عَشْرَةَ ، وحزب المُفَصَّلِ وَحْدَهُ.
أخرجه أبو داود.

935- Evs b. Huzeyfe anlatıyor:

"Sakîf heyeti ile birlikte Rasûlullah'a (as.) geldik. (Sakîf heyetinin) Ahlâf kolu, Muğîre b. Şûbe'ye misafir oldu. Mâlik oğullarını da Rasûlullah (as.) (Mescidde yaptırdığı) bir mahfilde misafir etti."

Müsedded[88] der ki:

"Evs b. Huzeyfe, Hz. Peygamber'e gelen Sakîf heyetinin içinde idi."

Evs, şöyle devam etti:

"Rasûlullah (as.) yatsıdan sonra yanımıza gelir ve ayakta bizimle konuşurdu. Uzun müddet ayakta durduğu için (vücudunun ağırlığını çekmesi gâyesiyle) ayaklarını değiştirirdi. Bizimle en çok konuştuğu şey, kendi kavmi Kureyş'in, O'na yaptıkları muâmele idi. Sonra şöyle dedi:

"**Bizim** (bugünkü hâlimizle hicretten önceki hâlimiz) **aynı değildir. Biz o gün zayıftık, güçsüzdük."**

Râvî Müsedded: "Yanî Mekke'de iken" diye izah eder.

Hz. Peygamber devamla şöyle dedi:

"Medîne'ye gelince ise, zafer sırası bazen bize geldi, bazen de onlara."

Bir gece Hz. Peygamber, her zaman geldiği vakitten gecikerek yanımıza geldi.

"- Bu gece geciktiniz" dedik. Şöyle buyurdu:

"- Mutad olarak okuduğum cüz'ümü okumaya yeni başlamıştım. Tamamlamadan gelmek istemedim."

Evs der ki: Rasûlullah'ın (as.) ashâbına sordum:

"- Kur'ân'ı hiziplere (bölümlere) nasıl ayırıyorsunuz?" Dediler ki:

---

[88] **Ebû'l-Hasan, Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Muğarbel b. Mura'bel el-Esedî el-Basrî:** ö. 228/843. Basralı büyük hadîs hafızlarındandır. Basra'da ilk Müsned müelliflerindendir. Hammâd b. Zeyd **ve** Yezîd b. Zurây'dan rivâyette bulunur. Kendisinden Ebû Davud ve Yakub b. **Şeybe** rivâyet eder. Sikadır; hadîsleri **Buharî, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir. **Hanbelî** fukahasındandır.

"- 3, 5, 7, 9, 11, 13, (sûre şeklinde). Mufassal sûreleri de müstakil bir hizip (bölüm) sayardık."[89]

İZAH

SAKÎF HEYETİ

Sakîf, Tâif'te oturan bir kabiledir. **Ahlâf** ve **Mâlik** oğulları diye iki kola ayrılır. **Muğîre b. Şu'be, Ahlâf** kolundandı.

Heyet, Rasûlullah'a (as.) Tebük dönüşü hicrî 9. yıl Ramazan ayında geldi. Heyette ikisi **Ahlâf**'dan, üçü **Mâlik**'den olmak üzere beş kişi vardı. müslüman olmak için geldiklerini söylemişlerdi. Ancak namaz, zekât ve cihâddan muâf tutulmaları, putlarının yıkılmaması, fâiz, içki ve zinânın kendilerine serbest bırakılması şartıyla Müslüman olacaklarını söylemişlerdi. Uzun müzakerelerden sonra Hz. Peygamber, bu şartlardan hiç birini kabul etmedi; onlar da Hz. Peygamber'in öngördüğü şartlarla anlaşma yapmaya rızâ gösterdiler.[90]

Hz. Peygamber onlara, en gençleri olan **Osman b. Ebî'l-Âs**'ı Emîr tayin etti. **Ebû Süfyan** ve **Muğîre**'yi de, kabilenin putu **Lât**'ı yıkmakla görevlendirdi.

KUR'ÂN HİZBİ

Hadîste "**cüz'ümü okuyordum**" diye tercüme ettiğimiz cümle, bazı rivâyetlerde "**hizbimi okuyordum**" şeklindedir. Bu uzun hadîsin, konumuzu alâkadar eden tarafı da zaten bu ve müteâkip cümledir.

Hizb; tâife, kısım, bölüm demektir. Kur'ân'a izâfe edilince de Kur'ân'ın bir bölümü anlamına gelir.

Bu faslın başlığında kullanılan "**Vird**" kelimesi de, insanın mutâd olarak yaptığı zikir, duâ veya kırâat anlamına gelir.

---

89 **Ebû Davud**, Salât, 326/1393.

90 Yapılan anlaşma ve konunun safahatı için Siyer ve İslâm Tarihi kitaplarına bakılmalıdır.

İşte bu fasılda, muayyen zamanlarda bir miktar Kur'ân okumayı alışkanlık hâline getirmekle ilgili hadîsler toplanmıştır. Ancak bu muayyen zamanları, senenin muayyen zamanları diye uzun bir zaman aralığı olarak değil, belki her günün muayyen vakitleri diye anlamak gerekir.

Hadîsin sonunda ashâb-ı kirâmın Kur'ân'ı okumak üzere nasıl bölümlere ayırdığı ifade edilmektedir. Buna göre onlar Kur'ân'ı yedi hizbe ayırmışlar ve her oturuşta da bir hizbini okurlardı. Bu hizipler de şöyleydi:

1- İlki **Bakara, Âl-i İmrân** ve **Nisâ** olmak üzere üç sûreden ibâret hizip.

2- Sonra beş sûrelik hizip: **Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe** sûreleri.

3- Sonra yedi sûrelik hizip: **Yunus, Hûd, Yusuf, Ra'd, İbrâhim, Hicr, Nahl** sûreleri.

4- Sonra dokuz sûrelik hizip: **İsrâ, Kehf, Meryem, Tâ-Hâ, Enbiyâ, Hac, Mü'minûn, Nûr, Furkan** sûreleri.

5- Sonra on bir sûrelik hizip: **Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Secde, Ahzâb, Sebe', Fâtır, Yâ-Sîn** sûreleri.

6- Sonra on üç sûrelik hizip: **Saffât, Sâd, Zümer, Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkaf, Muhammed, Fetih, Hucurât** sûreleri.

7- Nihâyet **Kaf** ve müteâkıp sûreler.[91]

٩٣٦- (د ـــ شداد بن الهاد رحمه الله) قال : سألني نافع بن جبير بن مطعم ، فقال لي: في كم تقرأ القران ؟ فقلت : ما أُحَزِّبه ، فقال لي نافع : لا تقلْ : ما أحزّبُهُ- وفي نسخة : ما أجزّئُهُ- فإنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « **قرأت جزءا من القرآن** » قال: حسبت أنّهُ ذكره عن المغيرة بن شعبة. أخرجه أبو داود.

936- Şeddâd b. el-Hâd[92] anlatıyor:

---

[91] Bkz., **Menhel**, VII, 8; **Avn**, IV, 269; **Bezl**, VII,184.

"Bana Nâfi b. Cübeyr b. Mut'ım[93] sordu:

"- Kur'ân'ı kaç günde hatmediyorsun?"

"- Ne kadar okuyabilirsem, o kadar zamanda."

"- Ne kadar okuyabilirsem, deme! Çünkü Rasûlullah (as.), ***'Ben bir cüz Kur'ân okudum'*** buyurmuştu."

İbnu'l-Hâd dedi ki:

"Zannederim Nâfi, Rasûlullah'ın (as.) bu sözünü, Muğîre b. Şu'be'den rivâyetle söylemiştir."[94]

İZAH

Nâfi'in "Ne kadar okuyabilirsem deme!" şeklindeki müdahalesi, muhtemelen Kur'ân'ı ancak bir cüz olarak bölmenin câiz olduğunu zannettiği içindir. Nitekim Hz. Peygamber'den naklettiği hadîs de, onun bu zannının delilidir. Halbuki az önce geçen hadîs, bunun böyle olmadığını göstermektedir.

Hadîsin son cümlesini **İbnu'l-Hâd, Nâfi**'in mürsel olarak rivâyet ettiği bu hadîsin merfû olduğunu ihsas için söylemiştir. Yâni Hz. Peygamberin yukarıda geçen sözünü, Rasûlullah'dan (as.) **Muğîre,** ondan da **Nâfi** duymuştur.[95]

٩٣٧- (ط ــ **يحيى بن سعيد** رحمه الله) قال : كُنْتُ أنا ومحمدُ بنُ يَحْيَى ابن حبَّان جالسَيْنِ، فدَعا محمَّدٌ رَجُلا فقال: أَخْبِرْنِي بالَّذي سَمِعتَ من أبيك فقال الرَّجُلُ: أَخْبَرَنِي أبِي:

---

[92] **Şeddâd b. Elhâd el-Leysî el-Medenî el-Kûfî:** Sahabîdir. **Hendek** savaşına ve daha sonra yapılan savaşlara katılmıştı. İsminin Üsâme, lakabının Şeddâd olduğu rivâyet edilir. Adı ve baba adı konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Önce **Medîne**'de ikâmet etmiş, Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye göçmüştür. Kendisinden oğlu Abdullah ve İbrahim b. Muhammed b. Talha rivâyet etti.

[93] **Ebû Muhammed, Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im el-Kuraşî en-Nevfelî el-Medenî:** ö. 99/715. Medîneli tâbiîlerdendir. Babası sahabî idi. Babasından, Hz. Ali ve Ebû Hureyre'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Zührî, Amr b. Dînâr ve Salih b. Keysân rivâyet etti. Sika fukahadandı, rivâyetleri huccet kabul edilirdi. Son derece fasîhti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[94] **Ebû Davud**, Salât, 326/1392.

[95] Bkz., **Menhel** II, 6; **Bezl**, VII, 183.

أنَّهُ أتى زَيدَ بن ثابت فقال له: كَيْفَ تَرى في قراءة القرآن في سَبْعٍ ؟ قال زيدٌ : حَسَنٌ ؛ لأنْ أَقْرَأه في نِصْفِ شَهرٍ أو عَشْرٍ أحَبُّ إليَّ ، سَلْني: لِمَ ذاك ؟ قال: فإني أسأُلُكَ ؟ قال زَيْدٌ: لكَيْ أتدَبَّرَهُ وأقِفَ عليه. أخرجه الموطأ.

937- Yahya b. Saîd (al-Kattân) anlatıyor:

"Ben ve Muhammed b. Yahya b. Habbân[96] oturuyorduk. Muhammed bir adamı çağırdı ve ona dedi ki:

"- Bana babandan duyduğun hadîsleri haber ver."

Adam dedi ki:

"- Bana babam haber verdi, ki o, Zeyd b. Sâbit'e gidip şöyle demiş:

"- Kur'ân'ı yedi günde hatmetmek konusunda ne dersin?"

Zeyd cevaben;

"- Güzeldir, ama onu on beş günde veya on günde hatmetmem, benim daha hoşuma gidiyor" demiş. Sonra da;

"- Niçin, diye sor!" demiş. Babam da;

"- Sana niçin diye soruyorum?" deyince şu cevabı vermiş:

"- Âyetleri düşünebilmem ve anlayabilmem için."[97]

٩٣٨- (م ط ت د س ـــ **عبد الرحمن بن عبد القارئ** رحمه الله) قال : سمعتُ عمر بنَ الخطاب رضي الله عنه يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **مَنْ نامَ عَنْ حِزْبِهِ من الليل، أو عن شيءٍ منه ، فقرأه ما بيْنَ صَلاةِ الفجرِ وصَلاة الظُّهرِ ، كُتِبَ له كأنما قَرأَهُ من الليْلِ** ».

---

[96] **Ebû Abdullah, Muhammed b. Yahya b. Habbân b. Munkız el-Ensarî el-Mâzinî el-Medenî:** ö. 121/739. Medîneli tâbiîlerdendir. İbn Muhayriz, Râfi' b. Hadîc ve Enes b. Mâlik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Leys, Zührî ve Yahya'l-Ensârî rivâyet etti. İmam Mâlik'in hocasıdır. İmam Mâlik onu saygıyla anar, ilmini ve faziletini övgü ile yadederdi. Muhaddis, hafız ve fakihti. Sika olduğu konusunda ittifak vardır. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etti.

[97] **Muvatta**, Kur'ân, ¾.

أخرجه الجماعة إلا البخاري. إلا أنَّ في رواية الموطأ ، «فقرأَهُ حين تزول الشَّمسُ إلى صَلاة الظُّهرِ ، فإنه لم يفُتْهُ أو كأنَّهُ أدْرَكَهُ».

938- Abdurrahman b. Abd el-Karî[98] anlatıyor:

"Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini işittim: Hz. Peygamber buyurdu ki:

"Kim hizbini veya onun bir kısmını okumadan uyur, sonra onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, ona (mûtâdı olduğu üzere) **gece okumuş gibi sevâp yazılır."**[99]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî** hariç, diğer beş kitap rivâyet etmiştir. Yalnız **Muvatta**'da, **"Onu güneşin zevâlinden öğle namazına kadar okursa, onu kaçırmamış veya ona zamanında yetişmiş gibidir"** şeklindedir.

İZAH

Muvatta'daki "**Zevâlle öğle namazı arasında**" ifâdesi, muhtemelen râvînin bir hatasıdır. Çünkü hadîsin diğer bütün rivâyetlerinde böyle bir ifâde yoktur.

Nâfile ibâdetlerin gece yapılması daha faziletlidir. Ancak insanın her zaman yaptığı ibâdeti unutsa veya uykuya daldığı için yapamayıp gündüz yapsa dahi, aynen gece yapmış, tertibini muhafaza etmiş ve sevap almış olur. Çünkü o, gece ibâdetini zaten itiyâd haline getirmişti.

---

98 **Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Abd el-Karî el-Medenî:** ö. 88/707. Hz. Peygamber döneminde doğdu. Bazıları onu sahabe sayar. Büyük tâbiîlerden olmakla şöhret buldu. Hz. Ömer döneminde hazine emîni idi. Hz. Ömer, Ebû Hureyre ve Ebû Eyyub el-Ensârî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Urve b. Zübeyr ve Humeyd b. Abdurrahman rivâyet etti. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Medînelidir, orada vefat etmiştir.

99 **Müslim**, Musafirîn, 18/142; **Muvatta**, Kur'ân, 3/3; **Tirmizî**, Cuma, 56/581; **Ebû Davud**, Salât, 309/1313; **Nesâî**, Kıyâmu'l-Leyl, 65.

الباب الثاني

في القرآت

و فيه فصلان:

الفصل الأول

في جواز اختلاف القراءة

B- KIRÂATLER

I- KIRÂATTE FAKLILIĞIN CEVAZI

٩٣٩- (**خ م ط ت د س ــ عمر بن الخطاب** رضي الله عنه) قال : سمعتُ هِشامَ بنَ حكيم بنِ حِزامٍ يقرأُ سورة الفرقان ، في حَياة رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فاستَمَعْتُ لقراءه ، فإذا هو يقرأُ على حروفٍ كثيرة، لم يُقْرِئْنيها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فكِدْتُ أُسَاوِرُهُ في الصلاة ، فتربصْتُ حتى سلّم ، فلَبَّبْتُهُ بردائه ، فَقُلْتُ : مَنْ أقْرأَكَ هذه السورة التي سَمِعْتُكَ تَقرؤها ؟ قال : أقْرأنيها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فَقُلتُ : كَذَبْتَ ، فإنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قد أقْرأنيها على غَيْر ما قَرأت، فانطلقتُ به أقودُهُ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقلتُ : يا رسولَ الله ، إنّي سَمعتُ هذا يقْرأُ سُورة الفرقان على حُرُوفٍ لم تُقرِئْنيها ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **أرْسِلْهُ ، اقْرأ يا هِشامُ** » فقرأ عليه القراءة التي كُنْتُ سمعتُه يقرأُ ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **هَكَذا أُنْزِلتْ** » ثم قال النبي صلى الله عليه وسلم : « **اقرأْ يا عمرُ** » فقرأتُ القراءةَ التي أقْرأَني ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **هكذا أُنْزِلتْ، إنَّ هذا القرآنَ أُنزِلَ على سَبْعَةِ أحرُفٍ ، فاقْرَءوا ما تيسَّرَ منْهُ** ». أخرجه الجماعة.

939- Ömer b. el-Hattâb anlatıyor :

"Hz. Peygamber'in sağlığında Hişâm b. Hakîm'i[1] Furkan sûresini okurken dinledim. Okuyuşuna kulak verdim; sûreyi, Rasûlullah'ın (as.) bana okuttuğundan farklı şekilde okuyordu. Az kaldı namazda boğazına sarılacaktım. Selâm verene kadar (zor) bekledim. Selâm verince yakasına yapıştım, dedim ki:

"- Sana bu sûreyi bu şekilde okumanı kim öğretti?"

"- Rasûlullah (as.) öğretti."

"- Yalan söylüyorsun. Çünkü Hz. Peygamber onu bana, senin okuduğundan farklı şekilde okuttu."

Hişâm'ı tutup Rasûlullah'a (as.) götürdüm. Hz. Peygamber'e dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu adamın, Furkan sûresini senin bana öğretmediğin bir şekilde okuduğunu duydum."

Hz. Peygamber:

"- Bırak onu!" dedi ve Hişâm'a da;

"- Oku ya Hişâm!" buyurdu.

Hişâm, sûreyi, daha önce kendisinden dinlediğim şekilde okudu. Hz. Peygamber:

"- Bu sûre, böyle nâzil oldu" dedi ve sonra da bana;

"- Sen de oku, ya Ömer!" buyurdu.

Ben de Hz. Peygamber'in bana öğrettiği şekilde okudum. Bu sefer;

---

[1] **Hişâm b. Hakîm b. Hizâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ el-Kuraşî el-Esedî:** ö. 15/636 ds. Sahabîdir. Hz. Hatice'nin kardeşi Hizâm'ın torunudur. **Mekke** fethinde babası ve kardeşleriyle birlikte müslüman olmuştu. Câhiliye döneminde de fazileti kabul edilen, iyiliği emredip kötülükten men etmeye çalışan üstün ahlaklı biri olarak bilinir. Sert mizaçlı, heybetli biri idi. Hz. Ömer dinen uygun olmayan bir şey görünce; **"ben ve Hişâm sağ oldukça bu iş yapılamaz"** derdi. Hz. Peygamber'le güreş tuttuğu ve yenildiği rivâyet edilir. **Suriye** ve **Filistin** fetihlerine katıldı. **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de geçen altı hadîsi bulunmaktadır. Kendisinden Hz. Ömer, Misver b. Mahreme ve Urve b. Zübeyr rivâyet etmişti.

"- Böyle indirildi. Çünkü Kur'ân, yedi harf üzerine nâzil oldu. Hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun!" buyurdu.[2]

İZAH

Bu bölümdeki hadîsler, Kur'ân-ı Kerim'deki kırâat farklılığının, bizzat vahyin gereği olduğunu göstermektedir. Önce **"yedi harf"**in mâhiyeti üzerinde duralım:

YEDİ HARF

Suyutî, Kur'ân'ın yedi harf üzere nâzil olduğu hadîsini rivâyet eden sahâbelerden yirmi bir tanesinin ismini zikrediyor ve **Ebû Ubeyd**'in, bu konuda tevâtür bulunduğuna hükmettiğini kaydediyor.

Yedi harf'den muradın ne olduğu konusunda uzun mülâhazalar serdedilmiş, kırk küsür görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan en çok üzerinde durulanı, Kur'ân-ı Kerim'in yedi lehçe ile nâzil olduğudur. Bunlar da **Kureyş, Hevâzin, Sakîf, Tay, Yemen, Hüzeyl** ve **Temim** lehçeleridir. Bazıları bunu, **Kureyş** kabilesinin yedi koluna hasrederler. Diğer görüşler için bu husustaki kaynaklara bakılmalıdır.[3]

Şu hususu bilhassa belirtmek gerekir; Kur'ân-ı Kerim'in bütün kelimelerinde yedi ayrı okunuş vâki değildir. Bu husus, ancak bazı kelimeler için vâriddir. Her kelimenin mutlaka yedi vecihde okunması da şart değildir. İki, üç veya dört olabilir.

İkinci önemli bir nokta da kelimelerin farklı telaffuzu asla manâ farklılığına yol açmamalı, müspeti menfiye, rahmeti azaba çevirmemelidir. Lafızlar; ***"helümme-teâl; kuûd-culûs"*** gibi müterâdif olmalıdır. Sonra bu lafız değişikliği de asla keyfi olmamalı, mutlaka Hz. Peygamber ve ashâbından duyulmuş olmalıdır. Bu durumda mesele, Rasûlullah'ın (as.) vefatı ile kapanmıştır.

---

[2] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 5, 27; Husumat, 4; Tevhid, 53; **Müslim**, Müsafirîn, 48/270; **Muvatta**, Kur'ân, 3/3; **Ebû Davud**. Salât, 357/1475; **Tirmizî**, Kıraât, 11/2943; **Nesâî**, İftitâh, 31.

[3] Bkz., **İbn Hacer**, X, 28 vdv.; **Menâhilu'l-irfân**, I, 139 vdv.; **Takrîb**, 25.

Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzere nâzil olmasının en önemli faydası, bundan sonraki hadîslerde de görüleceği üzere kolaylıktır. Çünkü İslâm, câhil, okuma-yazma bilmeyen bir kavme gönderilmiştir. Çeşitli kabile fertlerinin, kendi lehçelerinden başka bir lügatle Kur'ân öğrenmeleri hayli zordu. İşte bu zorluğu izâle etmek ve ümmete kolaylık göstermek için yedi harf, meşrû kılınmıştır.

YEDİ KIRÂAT

Yedi harf ile **yedi kırâat**, aynı şey değildir. Çünkü aralarında mutlak bir uygunluk yoktur. **Kırâat-ı Seb'a** ile yedi harf arasında umum-husus min vecih vardır. Zaten kırâat vecihleri, yediden ibâret de değildir. Nitekim meşhur **kırâat-ı seb'a**'ya, **Cezerî** üç kırâat daha ilâve ederek on kırâata çıkarır. Bunların dışında **Şâz** kırâatlar da vardır.[4]

٩٤٠- (م ت د س ــ أبي بن كعب رضي الله عنه) قال : كنتُ في المسجد، فدخل رجلٌ يُصلِّي ، فقرأ قراءة أنْكَرْتُها، ثم دخل آخرُ ، فقرأ قراءة سوى قراءة صاحبه ، فلمَّا قَضَيْنا الصلاةَ ، دَخَلْنا جميعا على رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فقلتُ : إنَّ هذا قرأ قراءة أنكرتُها عليه ، فدخل آخرُ فقرأ سوى قراءة صاحبه ، فأمَرَهُما رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فقرآ، فحَسَّنَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم شأنَهُما، فَسُقِطَ في نَفسي من التَّكْذيبِ ، ولا إذْ كُنْتُ في الجاهلية ، فلما رأى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ما قد غَشِيَني ، ضَرَبَ في صَدْري ، ففضْتُ عَرَقا ، وكأنما أنظرُ إلى الله -عز وجل- فَرَقا ، فقال لي : **يا أُبَيُّ، أُرْسِلَ إليَّ : أنْ اقرأ القُرآن على حَرْف ، فرَدَدْتُ إليه : أنْ هوِّنْ على أُمّتي، فردَّ إليَّ الثانية : أن اقْرأْهُ على حرفين، فردَدْتُ إليه : أنْ هوِّنْ على أمتي ، فردَّ إليَّ الثالثة : أن اقْرأْه على سَبْعةِ أحرف، ولَكَ كُلِّ رَدَّةٍ رَدَدْتُكها مَسْألَةٌ تسْألُنيها ، فقلتُ : اللهم اغْفرْ لأُمّتي ، وأخّرْتُ الثالثة ليومٍ يَرْغَبُ إليَّ الْخَلقُ كلُّهُمْ حتى إبراهيمُ.**

---

[4] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IX, 23-36; **Menâhil**, I, 137-192; **Menhel**, VII,136-143; **Avn**, IV, 345-351; **Bezl**, VII, 315-323; **Tecrid-i Sarih**, VII, 308-323.

وفي رواية أخرى قال : إنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان عندَ أضاة بني غفار ، فأتاه جبريلُ عليه السلام، فقال: **إنّ الله يأمُرُكَ أنْ تقرأَ أمّتكَ القرآن على حرف ، فقال : أسألُ الله مُعافاتَهُ ومغفرتَهُ ، وإنّ أمتي لا تُطيقُ ذلك ، ثم أتاه الثاني ، فقال : إنَّ الله يأمُرُكَ أنْ تقرأ أمّتك القرآنَ على حرفين ، فقال : أسألُ الله مُعافاتَهُ ومغفرتَهُ ، وإنّ أمّتي لا تُطيقُ ذلك ، ثم جاء الثالثة فقال: إن الله يأمرك أن تقرأ أمّتكَ القرآن على ثلاثة أحرف، فقال : أسألُ الله مُعافاتَهُ ومَغْفِرَتَهُ ، وإنّ أمّتي لا تُطيقُ ذلك ، ثم جاءه الرابعة ، فقال: إن الله يأمرك أن تقرأ أمتُك القرآن على سبعة أحرف ، فأيُّما حرْف قرءوا عليه فقد أصابوا.** هذه رواية مسلم.

وفي رواية أبي داود مثل الرواية الثانية ، إلى قوله في أول مرة : « **لا تُطيقُ ذلك**»، وقال : ثم أتاه ثانية فذكر نحو هذا حتى بَلَغَ سبعةَ أحرف ، فقال : **إن الله يأمرك أن تقرأ أُمتك على سبعة أحرف. فأيّمَا حرف قرأوه عليه فقد أصابُوا.**

وفي أُخرى له قال : قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **يا أُبيُّ ، إني أُقْرِئتُ القرآن ، فقيل لي: على حرف أو حرفين؟ فقال المَلكُ الذي معي: قل: على حرفين ، فقيل لي : على حرفين أو ثلاث؟ فقال المَلكُ الذي معي: قل: على ثلاثة، قلت: على ثلاثة، حتى بلغ سبعة،** ثم قال: **ليس منها إلا شَاف كاف، إنْ قلت: سَميعا عليما عزيزا حكيما ما لم تختِمْ آيةَ عذاب برحْمَة أو آيةَ رَحْمَة بعَذاب**».

وأخرج النسائي في الرواية الثانية من روايتي مسلم. وله في أخرى قال : أقْرأني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم سُورةً، فَبَيْنا أنا في المسجد جالسٌ ، إذْ سمعتُ رُجلا يَقْرَؤُها بخلاف قراءتي ، فقلتُ له من علَّمكَ هذه السورةَ ؟ فقال : رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقلت: لا تُفارقْني حتى تَأْتيَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فأتيتُ ، فقلتُ : يا رسولَ الله ، إنَّ هذا خالفَ قراءتي في السورة التي علّمْتني ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **اقْرأْها أُبيُّ** ، فقرأْتُها، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **أحْسَنتَ** ، ثم قال للرَّجل: **اقْرأْ**، فَخالفَ قراءتي، فقال له رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **أحْسَنتَ**، ثم قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **يا أُبيُّ، أُنزلَ على سبعة أحرف، كُلُّها شاف كاف.**

وفي أخرى له قال : مَا حاكَ في صدري مُنذُ أسلمتُ ،إلا أنّي قرأتُ آية ، وقرأها آخرُ غيرَ قراءتي ، فقلت ، أقرأنيها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، وقال الآخر : أقرأنيها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فأتيتُ النبيَّ ، فقلتُ : يا رسولَ الله ، أقرأتني آيةَ كذا ، وكذا ؟ قال: **نعم** ، وقال الآخر : ألَمْ تُقرِئْني آية كذا وكذا ؟ قال : **نعم ، إنَّ جبريل وميكائيل ، أتياني ، فقعد جبريل عن يميني ، وميكائيل عن يَساري ، فقال جبريل : اقرأ القرآن على حرف ، وقال ميكائيل :استَزِدْهُ ، حتى بلغ سبعة أحرف، وكلُّ حرف شاف كاف.**

وأخرج الترمذي عن أبيٍّ بن كعب هذا المعنى بغير هذا اللفظ مختصرا قال : لَقيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم جبريلَ ، فقال : **يا جبريلُ ، بُعثتُ إلى أمّة أمّيّين ، فيهم العجوزُ والشيخُ الكبيرُ ، والغلامُ والجاريةُ، والرجلُ الذي لم يقرأ كتابا قطُّ، فقال: يا مُحَمَّدُ، إنَّ القرآن أُنزلَ على سبعة أحرف.**

940- Ubeyy b. Kâ'b anlatıyor:

"Ben, mescitte iken bir adam içeri girdi ve namaza durdu. Kur'ân'ı, benim öğrenmediğim bir şekilde okudu. Sonra bir başkası geldi, o da ilkinden farklı bir şekilde okudu. Namazı bitirdiğimizde hepimiz Rasûlullah'ın (as.) huzuruna girdik. Ben dedim ki:

"- Bu zât, Kur'ân'ı, benim bilmediğim bir tarzda okudu. Sonra öbürü geldi, o da arkadaşından farklı bir şekilde okudu."

Hz. Peygamber, onlara okumalarını emretti. Okudular. İkisinin de okuyuşunu güzel buldu. Bunun üzerine içime, Rasûlullah'ın (as.) peygamberliğini yalanlamak için öyle kuvvetli bir vesvese geldi ki, câhiliyette bile bu derecesi gelmemişti. Rasûlullah (as.) bendeki değişikliği görünce, göğsüme vurdu. Benden kuvvetli bir ter boşandı. Korkudan, sanki Yüce Allah'ı görür gibiydim. Bana buyurdu ki:

"- Ya Ubeyy, bana, *'Kur'ân'ı bir harf üzere oku!'* diye Cibrîl gönderildi. Ben ona, *'Ümmetime hafiflet!'* diye müracaat ettim. İkincisinde, *'Kur'ân'ı iki harf üzere oku!'* diye geldi. Ben yine, *'Ümmetime hafiflet!'* diye yalvardım. Üçüncüsünde, *'Kur'ân'ı yedi harf üzere oku! Ayrıca sana verdiğim her cevapla birlikte, benden talep edeceğin bir şey de verilecektir'* dedi. Ben; *'Allahım, ümmetimi*

***mağfiret et! Allahım, ümmetimi mağfiret et!'* dedim. Üçüncü isteğimi de bütün mahlûkatın, hatta Hz. İbrahim'in** (bile) **beni arayacağı güne** (kıyâmete) **bıraktım."**[5]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber, Ğifâr oğullarının küçük havuzunun başında bulunuyordu. Cebrâil gelip O'na dedi ki:

"- Yüce Allah sana, ümmetine Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emrediyor."

"- Ben, Rabbimin af ve mağfiretini dilerim. Şüphesiz ki ümmetim, buna takat getiremez."

Sonra Cebrâil ikinci defa geldi:

"- Yüce Allah sana, ümmetine Kur'ân'ı iki harf üzere okumanı emrediyor."

"- Rabbimin af ve mağfiretini dilerim. Şüphesiz ki ümmetimin buna gücü yetmez."

Cibrîl üçüncü defa geldi:

"- Yüce Allah, Kur'ân'ı ümmetine üç harf üzere okumanı emrediyor."

"- Rabbimin af ve mağfiretini dilerim. Ümmetimin buna da gücü yetmez."

Cibrîl dördüncü defa geldi:

"- Yüce Allah, Kur'ân'ı ümmetine yedi harf üzere okumanı emrediyor. Bunlardan hangisini okurlarsa, doğru okumuş olurlar."

Bu rivâyetler **Müslim**'indir.

Ebû Davud'un rivâyeti de az önceki ikinci rivâyet gibidir. Yalnız oradaki ibâre, ilk defa söylenen "**Ümmetim buna takat getiremez**" cümlesine kadar aynıdır. Sonra şöyle devam eder:

"Sonra ikinci defa geldi, aynı şeyleri söyledi. Nihayet yedi harfe kadar ulaştı. Dedi ki:

---

[5] **Müslim**, Müsafirîn, 48/273; **Ebû Davud**, Salat, 357/1477-1478; **Tirmizî**, Kıraat, 11/2943-44; **Nesâî**, İftitâh, 31.

"Yüce Allah, Kur'ân'ı ümmetine yedi harf üzere okumanı emrediyor. Bunlardan hangisini okurlarsa, isâbet etmiş olurlar."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir: Hz. Peygamber bana dedi ki:

"- Ya Ubeyy, bana Kur'ân okutuldu. Sonra *'Bir harf üzere mi, yoksa iki harf üzere mi?'* diye soruldu. Yanımda bulunan melek; *'İki harf üzere de!'* diye beni ikaz etti. Ben de, *'İki harf üzere'* dedim. Sonra *'İki harf üzere mi, üç harf üzere mi?'* diye soruldu. Yanımdaki melek; *'Üç harf üzere de!'* diye söyledi. Ben de *'Üç harf üzere'* dedim. Nihâyet yedi harfe varıncaya kadar bu, böyle devam etti. Sonra dedi ki:

"- Bunlardan her biri kâfi ve şâfidir. Bir azap âyetini rahmet âyetine veya rahmet âyetini azap âyetine bağlamadıkça, *'Azîz ve Hâkim'dir'* yerine *'Semî' ve Alîm'dir'* desen olur."

Nesâî de bu hadîsi, **Müslim**'in ikinci rivâyeti gibi tahric etmiştir. **Nesâî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber bana bir sûre okutmuştu. Ben mescitte otururken, bu sûreyi bir adamın, benim kırâatimden farklı şekilde okuduğunu işittim. Ona dedim ki:

"- Bu sûreyi sana kim öğretti?"

"- Allah'ın Rasûlü."

"- Beraberce Allah'ın Rasûlüne gideceğiz, yanımdan ayrılma!"

Hz. Peygamberin yanına gelince, dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam, senin bana öğrettiğin sûrenin kırâatinde bana muhalefet etti."

Hz. Peygamber:

"- Ubeyy, sûreyi oku!" dedi. Okudum.

"- Güzel okudun" buyurdu. Sonra yanımdakine de:

"- Sen oku!" dedi. O da benden farklı şekilde okudu. Ona da:

"- Sen de güzel okudun" buyurdu. Sonra bana dönerek:

"- Ya Ubeyy, Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir. Bunların her biri kâfi ve şâfidir."

Nesâî'nin başka bir rivâyeti de şu şekildedir: Ubeyy şöyle dedi:

"Ben bir âyet okuyup, başkasının da benden farklı bir şekilde okuduğu zaman müstesnâ, İslâm'a girdiğim andan itibaren asla gönlüme bir şüphe ve vesvese düşmemiştir. Ben adama;

"- Bunu bana Rasûlullah (as.) öğretti" diyordum. Adam da;

"- Bana da Rasûlullah (as.) öğretti" diyordu. Hz. Peygamber'e geldim, dedim ki:

"- Ey Alllah'ın Rasûlü, şu şu âyetleri bana siz öğretmediniz mi?"

"- Evet."

Öbür adam da:

"- Bana da şu şu âyetleri siz öğretmediniz mi?" diye sordu. Rasûlullah (as.) ona da:

"- Evet" buyurdu ve şöyle devam etti.

"Cebrâil ve Mikâil bana geldiler. Cebrâil sağıma, Mikâil soluma oturdu. Cebrâil:

"- Kur'ân'ı bir harf üzere oku!" **dedi. Mikâil** (bana):

"- Arttırmasını iste!" dedi.

Nihayet yedi harfe kadar ulaştı, her harf kâfi ve şâfidir."

Tirmizî de Ubeyy b. Kâ'b'dan yine bu manada, ancak değişik lafızlarla hadîsi muhtasar olarak rivâyet eder. Bu rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber Cibrîl'le buluştu, Ona:

"- Ey Cibril, ben okuma-yazma bilmeyen bîr ümmete peygamber gönderildim. Bunlar arasında yaşlı kadın, kocamış ihtiyar, köle, câriye ve asla kitap okumamış insanlar vardır."

"- Ya Muhammed, muhakkak ki Kur'ân-ı Kerîm, yedi harf üzere indirilmiştir."

٩٤١- (خ م ـ ابن عباس رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «**أقرأني جبريلُ على حرفٍ فراجعْتُهُ فزادني، فلم أزلْ أستزيدُه ويَزيدُني، حتى انتهى إلى سبعة أحرف**». قال ابنُ شهابٍ : بلغني أنَّ تلكَ السبعةَ الأحرف : إنما هي في الأمْرِ الذي يكون واحداً ، لا يختلفُ في حلالٍ ، ولا حرام. أخرجه البخاري ، ومسلم.

941- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Cibrîl bana, Kur'ân'ı yedi harf üzere okuttu. Ona müracaat ettim, bu sayıyı arttırdı. Ben daha arttırmasını istedim, o da arttırdı. Nihâyet yedi harfe kadar ulaştı."

İbn Şihâb der ki:

"Bana ulaştı ki bu yedi harf; yalnız bir (medlûlü) olan şeylere mahsustur. Helâl ve haram konusunda hiçbir kelimede ihtilaf yoktur."[6]

٩٤٢- (خ ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) أنهُ سَمِعَ رجلا يقرأ آية ، سَمِعَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقرؤها على خلاف ذلك ، قال : فأخذتُ بيده ، فانطلقتُ به إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فذكرتُ ذلك له ، فعرفتُ في وجهه الكراهيةَ وقال : « **اقْرَآ، فكلاكما مُحْسِنٌ ، ولا تختلفوا ، فإنَّ مَنْ كان قبلكم اختلفوا فهلكوا** ». أخرجه البخاري.

942- Abdullah b. Mes'ûd, bir adamın, bir âyeti okuduğunu işitti. Hz. Peygamber'in o âyeti daha farklı şekilde okuduğunu işitmişti. **Abdullah** der ki:

"Adamın elini tuttum, Rasûlullah'a (as.) götürdüm, meseleyi anlattım. Hz. Peygamber'in yüzünde bir memnuniyetsizlik ifâdesi gördüm. Buyurdu ki:

"- İkiniz de okuyun. İkinizin okuyuşu da güzeldir. (Kur'ân'da) **ihtilaf etmeyiniz. Çünkü sizden önceki ümmetler, ihtilâf ettiler de helâk oldular."**[7]

٩٤٣- (خ ــ **ابن عباس** رضي الله عنهما) قال : قال عمر : أُبَيٌّ أقرأنا إنَّا لَنَدَعُ مِنْ لَحْنِ أُبَي، وأُبَيٌّ يقول : أخذتُ مِنْ في رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فلا أتركه لشيء، وقال الله : { **ما ننسخ من آية أو نُنسها** } (البقرة : ١٠٧). أخرجه البخاري.

---

[6] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 5; Bed''l-Halk, 6; **Müslim**, Müsâfirîn, 48/272.

[7] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 37; Husumat, 1; Enbiyâ, 50.

943- İbn Abbas şöyle dedi: Hz. Ömer dedi ki:

"Ubeyy, Kur'ân'ı en iyi okuyanımızdır. Ama biz, Ubeyy'in kırâatle ilgili kavlini terk ederiz. Ubeyy'in; 'Rasûlullah'ın (as.) ağzından duydum, onu başka bir şeyle bırakmam' dediği halde Yüce Allah; ***'Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, mutlaka daha hayırlısını veya benzerini getiririz'***[8] buyurmuştur."[9]

İZAH

Ubeyy b. Kâ'b, Hz. Peygamber'den duyduğu âyeti, aynen muhafaza eder, başka biri onun neshedildiğini söylese dahi itibar etmezdi. Bu hadîste **Hz. Ömer** Kur'ân'ı en iyi **Ubeyy** okuduğu halde, Kur'ân'la ilgili meselelerde onun sözünü delil saymadığını söylemektir. Nitekim **Ubeyy**, neshi kabul etmezdi. **Hz. Ömer**, ona yukarıdaki âyetle delil getirmiştir.[10]

٩٤٤- (خ م ــ **علقمة** رضي الله عنه) قال : كُنّا بِحِمْصَ ، فقرَأَ ابنُ مسعودٍ سورة يوسفَ ، فقال رجلٌ ، ما هكذا أُنزِلتْ ، فقال عبدُ الله : والله ؛لقدَ قرَأْتُها على رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : « **أحْسَنْتَ** » فبَيْنا هو يُكلِّمُهُ ، إذْ وجَدَ منه ريحَ الْخَمْرِ ، فقال : أتشْرَبُ الْخَمْرَ، وتُكَذِّبُ بالكتاب؟ فضَرَبَه الحدَّ. أخرجه البخاري ، ومسلم.

944- Alkame (b. Kays) anlatıyor:

"Humus'da idik. İbn Mes'ûd, Yusuf sûresini okudu. Bir adam;

"- Bu sûre bu şekilde nâzil olmadı" dedi. Abdullah;

"- Vallahi ben bunu Hz. Peygamber'e okudum ve O bana:

"- Güzel okudun" buyurdu.

Adam konuşurken, ondan şarap kokusu geliyordu. Abdullah:

"- Hem şarap içiyor, hem de Allah'ın kitabını yalanlıyorsun, öyle mi?" dedi ve ona had vurdurdu.[11]

---

[8] Bakara, 156.

[9] **Buhârî**, Tefsir, 2/7; Fedâilu'l-Kur'ân, 8.

[10] **Aynî**, XX, 28.

[11] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 8; **Müslim**, Müsafirîn, 40/249.

الفصل الثاني

فيما جاء من القراآت مفصّلاً

II- KIRÂATLA İLGİLİ RİVÂYETLER

٩٤٥- (ت ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم وأبا بكرٍ وعُمَرَ وأُرَاهُ قال: وعثمان كانوا يَقْرءون {مَالِكِ يوم الدين} (الفاتحة: آية ٣) بالألف. أخرجه الترمذي.

945- Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, -zannedersem Hz. Osman da dedi- (Fâtiha'yı) *'Mâliki yevmiddîn'* diye uzatarak okurlardı."[12]

İZAH

Fâtihâ sûresinin 4. âyetindeki *"Mâliki"* kelimesi iki şekilde okunmuştur:

Biri yukarıda geçtiği üzere *"Mâliki"* diye uzatarak, diğeri de *"Meliki"* diye med harfi olmadan. Her iki rivâyet de sahîh ve mütevâtirdir. Manâ itibariyle de aralarında önemli bir fark yoktur. **Âsım** kırâatında *"Mâliki"* diye okunmuştur.

٩٤٦- (د ـ ابن شهاب الزُّهريّ رحمه الله) قال مَعْمَرٌ: وربَّما ذَكَرَ ابنَ المسيّب قال: كان رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكرٍ وعُمَرُ وعُثْمان يقْرءون { مَالِكِ يوم الدين} وأوَّل مَنْ قرأ {مَلِكِ } مروانُ. قال أبو داود: هذا أصح من حديث الزهري عن أنس، والزهريّ عن سالم عن أبيه.

946- İbn Şihâb ez-Zührî'den rivâyet edilmiştir:

---

[12] **Tirmizî**, Kıraat, 1/2927.

"Ma'mer şöyle dedi: -Zührî, bazen da İbnu'l-Müseyyeb şöyle dedi, diye söylerdi-:

"Rasûlullah (as.), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ***'Mâliki yevmiddîn'*** diye okurlardı. İlk defa ***'Meliki'*** diye okuyan Mervân'dır."[13]

İZAH

Bu hadîs hakkında **Ebû Davud** şöyle dedi: "Bu hadîs, **Zührî'**nin **Enes** tarîkıyla rivâyet ettiği ve yine **Zührî'**nin **Sâlim** ve babası tarîkıyla rivâyet ettiği hadîsten daha sahihtir."

Bu rivâyette "***Meliki***" diye ilk okuyanın her ne kadar **Mervân b. el-Hakem** olduğu söyleniyorsa da, ilk defa Hz. Peygamber öyle okumuştur. Bunu **Hâkim** tasrîh etmiştir.[14] Binâenaleyh bu kıraât da sâbit ve mütevâtirdir. **Zührî'**nin rivâyeti, halifelerden ilk defa "***Meliki***" diye okuyan **Mervân'**dır şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa Hz. Peygamberin de "***Meliki***" diye kıraât ettiğini **Zührî** de mutlaka bilirdi. Çünkü mütevâtir bir rivâyetten haberdar olmaması makûl değildir.

Bu hadîs, **Zührî'**nin mürsel rivâyetlerindendir.

٩٤٧- (د ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «قال الله لبَني إسرائيل»: {ادْخُلوا الباب سُجَّداً، وقُولوا حطّةٌ تُغفَرْ لكم خطاياكُم} (البقرة: ٥٨). أخرجه أبو داود.

947- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Yüce Allah İsrâil oğullarına; ***'...Kapısından secde ederek girin ve "hıtta" deyin ki, günahlarınız affedilsin'***[15] **buyurdu."**[16]

---

[13] **Ebû Davud**, Kıraât, 4000

[14] **Müstedrek**, II,232.

[15] Bakara, 58.

[16] **Ebû Davud**, Kıraât, 4006.

İZAH

Burada da "نَغفرْ لكُم", yani "**günahlarınızı affedelim**" cümlesinin, "**تُغفَرْ لكُم**", yani "**günahlarınız affedilsin**" şeklinde kırâat edildiğini görüyoruz. **Âsım, Kisâî, İbn Kesîr, Hamza** ilk kırâati, **İbn Âmir** ikinci kırâati tercih eder. **Nâfi de "يُغفَرْ"** diye okur.

٩٤٨- (د ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قرَأ {**واتَّخذوا من مقام إبراهيم مُصَلّى**} (البقرة : ١٢٦) زاد في نسخة ، بكسر الخاء. أخرجه أبو داود.

948- Cabir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.); *'Siz de İbrâhim'in makamında kendinize bir namazgâh edinin!'*[17] (âyetinde "**واتَّخذوا**" kelimesindeki) *'hı'* harfini esreli okudu."[18]

İZAH

"Hı" harfi esreli olunca, fiil emir olur ve **Âsım, İbn Kesîr, Hamza, Kisâî, Ebû Amr** kırâatlerine uygun düşer. Üstünlü olunca da fiil mâzî olur ve **Nâfi, İbn Âmir** kırâatlerine uygun düşer. Manâda ise önemli bir farklılık yoktur.

٩٤٩- (د ــ **زيد بن ثابت** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان يقرأ {**غَيْرَ أولي الضَّرَر**} [النساء: آية ٩٥] زاد في نسخة ، بنصب الراء. أخرجه أبو داود.

949- Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet edilmiştir:

---

[17] Bakara, 125.

[18] **Ebû Davud**, Kırâat, 3969.

"Rasûlullah (as.); *'...Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar...'*[19] (âyetinde *'ğayre'* kelimesindeki) *'ra'* harfini üstünlü okudu."[20]

İZAH

Âyetteki *"ğayre"* kelimesinin sonu iki şekilde okunur: Üstünlü ve ötreli. Ötreli okununca *"kaidûne"*, yani "oturanlar" kelimesinin sıfatı olur. Üstünlü okununca da, ya bu kelimeden istisnâ veya onun hâli olur. Sırasıyla manâ şöyle olur:

Sıfat halinde: **"Mazereti olmaksızın oturanlar"**

İstisnâ halinde: **"Mazereti olanlar hariç, oturanlar"**

Hâl olması halinde : **"Mazereti olmadığı halde oturanlar"**

Her üç halde de manada önemli bir farklılık yoktur.

Nâfi, İbn Âmir, Kisâî, Halef üstünlü olarak, **İbn Kesîr, Hamza, Ebû Amr** da ötreli olarak okumuşlardır.

٩٥٠- (ت ـــ معاذ بن جبل رضي الله عنه) أنّ النبيّ صلى الله عليه وسلم قرأ: {هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ} (المائدة : ١١٢). أخرجه الترمذي.

950- Muâz b. Cebel'den rivâyet edildiğine göre;

Rasûlullah (as.); *'Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?'*[21] (âyetindeki "يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ" cümlesini) "تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ" diye okudu."[22]

İZAH

İlk şekliyle âyetin meâli yukarıda verildi. "هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ" şeklinde ise mana şöyle olur:

"Rabbinden bize bir sofra indirmesini isteyebilir misin?"

---

[19] Nisâ, 95.

[20] **Ebû Davud**, Kırâat, 3969.

[21] Mâide, 112.

[22] **Tirmizî**, Kırâat, 1/2930.

İlkinde fâil Allah, ikincisinde **Hz. İsa**'dır. İkinci kırâati **Kisâî**, ilk kırâati ise diğer kurrâ benimsemiştir.

Tirmizî bu hadîsin hasen-garîb olduğunu ve onu sadece **Rişdîn b. Sa'd**'ın rivâyeti olarak bildiklerini söylemektedir. Gerek **Rişdîn**, gerek **Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um** hadîste zayıftırlar. Bu itibarla bu rivâyetin senedi sağlam değildir.

٩٥١- (ت د ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم كان يقرأ{**والْعَيْنُ بالعين** } [المائدة: ٤٥] بالرفع في الأولى. أخرجه الترمذي ، وأبو داود.

951- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber; (Kısas âyetinde geçen **وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ** [23] cümlesini) "**وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ**" diye ötreli okurdu."[24]

İZAH

Kisâî de *"el-Aynu"* diye ötreli okumuş ve ondan sonraki bütün atıfları da ötreli yapmıştır.

İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Amr ise sadece "**اَلْجُرُوحُ**" kelimesini ötreli okumuşlardır. Diğer bütün kurrâ ise hepsini üstünlü okumuştur.

Ötreli rivâyet, bir önceki cümlenin mahalline atfetmek suretiyle mahallen merfû kaidesine dayanır. Âyetin başındaki yazdık manasına gelen *"**ketebnâ**"* fiili de "**söyledik**" manâsına hamledilir.

٩٥٢- (د ــ **أبيُّ بن كعب** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قرأ: {**قُلْ بفضلِ الله وبرحمته فبذلك فَلْتَفْرَحُوا**} (يونس: ٥٨) بالتاء. وفي رواية: موقوفا عليه. أخرجه أبو داود.

---

[23] Mâide, 45.

[24] **Tirmizî**, Kırâat 1/2929; **Ebû Davud**, Kırâat 3976-3977.

952- Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.); *'De ki: (Bunlar) Allah'ın lütfu ve rahmetiyledir. Buna sevinin!...'*[25] diye okudu."[26]

İZAH

Bu hadîs, **Ebû Davud**'un diğer bir rivâyetinde **Ubeyy**'den mevkûf olarak gelmiştir.

Bu âyetteki son kelime, **Katâde, Ebû'l-Âliye, Rüveys** kırâatinde "فَلْتَفْرَحُوا", yani **"sevinin!"** şeklindedir. **Sehârenfûrî**, bu kırâatin mütevâtir olmayıp meşhûr veya şâz olduğunu söyler.[27] Kurrânın ekserisi ise "فَلْيَفْرَحُوا" , yani **"sevinsinler!"** kırâatini tercih ederler.

٩٥٣- (ت د ــ **أسماء بنت يزيد وأم سلمة** رضي الله عنهما) قال الترمذي : عن أُمّ سلمة : أنّ النّبيّ صلى الله عليه وسلم كان يُقْرئها { **إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صالح** } (هُود : ٤٦) وقال الترمذي: قد رُوي هذا الحديث عن أسماء بنت يزيد قال : سمعت عَبْدَ بْنَ حُمَيْد يقولُ : أسماء بنت يزيد : هي أُمّ سَلَمَةَ الأنْصَارِيَّة ، وكِلَا الحديثين عندي واحدٌ. قال : وقد رُوِيَ عن عائشة عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم نَحْوُ هذا. وأخرجه أبو داود عن أسماء وحدها ، ولم يذكر أم سلمة.

953- Esmâ bint Yezîd ve Ümmü Seleme'den rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, ona (Hûd suresindeki âyeti) "إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صالح" *'O, sâlih olmayan bir amel işlemiştir'*[28] şeklinde okutuyordu."[29]

---

[25] Yunus, 58.

[26] **Ebû Davud**, Kırâat, 3980 - 3981.

[27] **Bezl**, XVI, 311.

[28] Hud, 46.

[29] **Tirmizî**, Kıraat, 2/2931 - 2932; **Ebû Davud**, Kırâat, 3982 - 3983.

RİVÂYETLER

Tirmizî, bunu Ümmü Seleme'den rivâyet eder ve sonra da, "Bu hadîs, Esmâ bint Yezid'den rivâyet edilmiştir" der ve şöyle devam eder:

"Ben Abd b. Humeyd'i[30] dinledim. O diyordu ki; Esmâ bint Yezid, Ümmü Seleme el-Ensâriye'dir ve her iki rivâyet de bende birdir. Bu hadîs, Hz. Âişe tarîkıyla da Rasûlullah'dan (as.) bu şekilde rivâyet edilmiştir."

Hadîsi, **Ebû Davud**, sadece Esmâ'dan rivâyet eder ve Ümmü Seleme'den bahsetmez.

İZAH

Âyeti yukarıdaki şekliyle sadece **Kisâî** okumuştur. Diğer kurrâ ise, "إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صالِحٍ" yani ***"O, sâlih olmayan bir ameldir"*** diye okumuştur.

İlk şekliyle fiil, **Hz. Nûh**'un oğluna râci olur ve onun sâlih olmayan bir amel, yani şirk ve küfrü irtikâb ettiği anlamına gelir.

İkinci şeklinde ise manâ şöyle olur: "Senin, oğlunu kurtarmanı istemen sâlih olmayan bir ameldir. Çünkü helâke mahkûm edildikten sonra bir kâfirin kurtulmasını talep etmek doğru değildir."[31]

٩٥٤- (خ د ــ **ابن مسعود** رضي الله عنهما) قرأ { **هَيْتَ لَكَ** } (يوسف: ٢٣) وقال : إنما نَقْرأُ كما عُلِّمْنا. وعنه : { **بَلْ عَجِبْتُ ويَسْخَرُونَ** } (الصافات: ١٢) يعني بالرفع. هذه رواية البخاري.

---

[30] **Ebû Muhammed, Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî:** öl .249/863. Semerkand yakınında bir şehir olan **Kiss**'e (Keş) mensuptur. Muhaddis, hafız ve müfessirdir. Abdurrezzak ve Yezîd b. Harun'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Müslim ve Tirmizî rivâyet etti. Sika muhaddislerdendir. Çeşitli eserleri arasında günümüze kadar gelen *Sülasiyyât*'ı ve bir de *Müsned*'i vardır. **Kemâleddin Özdemir, "Hadîs İlminde Abd b. Humeyd ve Muntahab Müsned'i"** adlı bir doktora çalışması yapmıştır. **Şam**'da vefat ettiği rivâyet edilir.

[31] **Avn**, XI, 13; **Bezl**, XVI, 312.

وفي رواية أبي داود ، أنهُ قرأ { هَيْتَ لَكَ } فقال شقيق : إنّا نَقْرَؤُها { هئتُ } فقال : ابن مسعود : أقْرؤُها كما عُلِّمْتُ أحَبُّ إليَّ.

وفي رواية له قال : قيلَ لعَبْد الله : إنَّ أُناسا يقرَءُونَ هذه الآية { وقالت هِئْتُ لَكَ } ؟ فقال فقَال: إنِي أقرأ كما عُلِّمْتُ أحَبُّ إليَّ ، { وقالت هيت لك }.

954- İbn Mes'ûd;

"(***Haydi gel*** anlamındaki âyeti)[32] "هَيْتُ لك" diye okumuş ve; "Bize öğretildiği gibi okuruz" demiştir.

"Doğrusu ben şaştım, onlar ise alay ediyorlar"[33] âyetini de "عَجِبْتُ"diye ötreli okumuştur.[34]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir. **Ebû Davud**'un rivâyeti ise şöyledir:

"İbn Mes'ûd, "هَيْتَ لك" diye okudu. Şakîk dedi ki: "Biz onu "هِئْتُ" diye okuruz." İbn Mes'ûd ise şöyle dedi:

"Bana öğretildiği gibi okumam, benim daha hoşuma gider."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde ise İbn Mes'ûd'a dendi ki:

"- İnsanlar bu âyeti, "وَقالَتْ هيت لك" diye okuyorlar."

Şu cevabı verdi:

"- Muhakkak ki ben, bana öğretildiği gibi okurum ve bu, benim daha hoşuma gider." Sonra da "وَقالَتْ هَيْتَ لك" dedi.

İZAH

Bu hadîste iki âyetin farklı kırâatinden söz edilmektedir:

1- **Yusuf** sûresindeki "هيت لك" âyetini:

---

[32] Yusuf, 23.

[33] Saffat, 12.

[34] **Buhârî**, Tefsir, 12/4; **Ebû Davud**, Kıraat, 4004 - 4005.

a) **İbn Mes'ûd,** "هَيْتُ لَكَ " diye okumuştur. **Kûfe** ve **Basra** kurrâsı da böyle okumuşlardır.

b) **Medîne** ve **Şam** kurrası "هِيتَ لَكَ" diye okumuşlardır.

c) Bazıları da "هِئْتَ لَكَ" diye okumuşlardır.

Bu kırâatlerin üçü de *"haydi gel!"* anlamına gelir.

d) **İbn Kesîr** "هَيْتُ لَكَ" diye, **Şakîk** ve **Katâde** "هِئْتُ لَكَ" diye, **Yahya b. Vessâb** da "هِئْتُ لَكَ" diye okumuşlardır.

Bu üç kırâatte cümle *"...kadın, işte sana geldim, dedi"* anlamına gelir.

2- **Saffât** suresindeki "بَلْ عَجِبْتَ وَ يَسْخَرُونَ" âyeti hakkında da iki farklı kırâat vardır:

a) **İbn Mes'ûd**'un okuduğu gibi, *"Tâ"* harfi ötreli olarak "عَجِبْتُ" şeklinde Buna göre âyet, yukarıda da kaydettiğimiz gibi, ***"....doğrusu ben şaştım; bunca büyük mucizelere, âyet ve delillere rağmen insanlar, nasıl hâla benim âyetlerimle, âhiret hayatı ile alay ediyorlar!"*** anlamına gelir. **Hamza, Kisâî** ve **Halef** bu kırâati benimsemişlerdir.

b) *"Tâ"* harfi üstünlü olarak "عَجِبْتَ" şeklinde. Bu şekliyle âyet; ***"...doğrusu sen (onların inkârlarına) şaştın; onlar da seninle alay ediyorlar!.."*** anlamına gelir.[35]

٩٥٥- (ت د ــ أُبَيُّ بن كعب رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قرأ : «{بلَغْتَ منْ لَدُنِّي عُذْرا} (الكهف : ٧٦) مُثقَّلة ». هذه رواية الترمذي. وفي رواية أبي داود مثلُها.

---

[35] Bkz., **Aynî**, XVIII, 308; **Avn**, XI, 38; **Bezl**, XVI, 332.

وفي أخرى له قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا دعا بدأ بنفسه ، وقال : «رحمة الله علينا وعلى موسى ، لو صبر لرأى من صاحبه العجب » ، ولكنه قال :{ إن سألتك عن شيء بعدها فلا تصاحبني ، قد بلغت من لدني عذرا }. طولها حمزة الزيات.

955- Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.); ***'Doğrusu benim tarafımdan son özre ulaştın'***[36] âyetindeki "لَدُنِّي" kelimesini şeddeli okudu."[37]

RİVÂYETLER

Bunu **Tirmizî** rivâyet etmiştir.

Ebû Davud'un da aynı şekilde bir rivâyeti vardır. **Ebû Davud**'un diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Hz. Peygamber duâ ettiği zaman, önce kendi zâtı ile duâya başlar ve şöyle derdi:

"Allah'ın rahmeti bize ve Musâ'ya olsun! Şayet o sabretseydi arkadaşından acâib şeyler görecekti. Fakat o, **'Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaşlık etme! Benim tarafımdan son özre ulaştın'** ***dedi."***

Hamza ez-Zeyyât bu kelimeyi, "لَدُنِّي" diye şeddeli ve uzatarak okudu.

İZAH

Bu kelimeyi **İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Amr, Hamza** ve **Kisâî** şeddeli okumuşlar, **Nâfî** de *"ledünî"* diye şeddesiz okumuştur.

٩٥٦- (ت د ـ أُبَيّ بن كعب رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قرأ {في عَيْنٍ حَمِئَةٍ} مخففة (الكهف: ٨٦). هذه رواية الترمذي.

---

[36] Kehf, 76.

[37] **Tirmizî**, Kıraat, 3/2933; **Ebû Davud**, Kıraat, 3985-3986.

وفي رواية أبي داود : أنّ ابنَ عباسٍ قال : أقْرأني أُبيٌّ كما أقْرأهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم {في عيْنٍ حَمِئَةٍ }.

956- Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.); *'Siyah bir çamur...'*[38] meâlindeki âyette bulunan "حَمِئَة" kelimesini uzatmadan okudu."[39]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyetinde İbn Abbas şöyle demiştir:

"Bu âyetin okunuşunu Hz. Peygamber kendisine nasıl öğretti ise, Ubeyy de bana öyle öğretti."

İZAH

Bu rivâyeti kaydeden **Tirmizî**, hadîsin garîb olduğunu ve merfû olmayıp **İbn Abbas**'a mevkûf bulunduğunu ilâve eder. Çünkü **İbn Abbas**'la **Amr b. el-Âs**, bu âyetin okunuşunda ihtilaf etmişler ve **Kâ'bu'l-Ahbâr**'a başvurmuşlardı. Eğer **İbn Abbas**, Rasûlullah'ın (as.) kırâatine vâkıf olsaydı, **Kâ'b**'a başvurmazdı.

Âyette geçen kelimeyi **Kisâî, Hamza, İbn Amr** "حامِيَة" şeklinde, diğerleri de "حَمِئَة" şeklinde okumuşlardır. Mana itibariyle aralarında önemli bir farklılık yoktur.[40]

٩٥٧- (ت ــ عمران بن حصين رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قرأ: {وترَى النَّاسَ سُكارى وما هُمْ بسُكارى } (الحج : ٢).

---

[38] Kehf, 86.

[39] **Tirmizî**, Kırâat, 3/2934; **Ebû Davud**, Kıraat, 3976.

[40] Bkz., **Avn**, XI, 16.

قال الترمذي : وهذا عندي مُختصرٌ من حديث قال : كُنَّا مع النبيِّ صلى الله عليه وسلم في سفرٍ فقرأ: {يا أيُّها النَّاسُ اتقوا ربَّكم} (الحج : ١). الحديث بطوله. كذا قال الترمذي، و لم يذكرالحديث.

957- İmrân b. el-Husayn'dan rivâyet edildiğine göre;

"Hz. Peygamber; ***'...O gün insanları sarhoş görürsün, ama onlar sarhoş değildirler'***[41] âyetini (yukarıda geçtiği şekilde) okudu."[42]

RİVÂYETLER

Tirmizî, şöyle der:

"Bu, bence muhtasar bir hadîstir. Hadîsin aslında İmrân:

"- Biz Hz. Peygamberle birlikte bir seferde idik. O, ***'Ey insanlar, Rabbinizden korkun...'***[43] âyetini okudu" dedi ve hadîsi uzun uzun hikâye etti.

Tirmizî, bu açıklama ile yetindi ve hadîsin tamamını zikretmedi.

İZAH

Âyetin yukarıda geçen şekli, cumhurun kırâatidir. Âyetin diğer bir kırâati **de** "وَتَرِي النَّاسَ سُكارى وَما هُمْ بِسُكارى" şeklindedir. **İbn Mes'ûd, Hamza, Kisâî** ve **Halef** bu şekilde okumuşlardır.

٩٥٨- (د ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت: نَزَلَ الوَحْيُ على رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فقرأ علينا: {**سُورَةٌ أَنزَلْناها وفَرَضْناها**}. قال أبو داود: يعني مخففة الراء ، حتى أتى على هذه الآيات.

958- Hz. Âişe şöyle dedi:

---

[41] Hac, 2.

[42] **Tirmizî**, Kırâat, 9/2941.

[43] Hac, 1.

"Rasûlullah'a (as.) vahiy geldi ve bize; ***'Bu bir sûredir ki, onu biz indirdik ve onda farzlar koyduk'***[44] (meâlindeki âyeti yukarıda geçtiği gibi) okudu."

Ebû Davud şöyle dedi:

"Yani "وفرَضْناها" kelimesindeki *'Ra'* harfini şeddesiz okudu, hatta şu âyetlere kadar kırâatini devam ettirdi."[45]

İZAH

Yukarıdaki kelimede geçen *"Ra"* harfini çoğunluk şeddesiz okurken, **İbn Kesîr** ve **Ebû Amr** şeddeli okurlar.

٩٥٩- (خ ــ عائشة رضي الله عنها) أنها كانت تَقرأ **{ إذْ تلِقُونَهُ بألسنتكم}** [النور: آية ١٥] وتقول: الوَلْقُ: الكذبُ. قال ابن أبي مُلَيْكَة: وكانت أعلمَ بذلك من غيرها؛ لأنه نَزَل فيها. أخرجه البخاري.

959- Hz. Aişe;

"O vakit sizler, o iftirâyı dillerinizle birbirinize anlatıyordunuz"[46] (meâlindeki âyeti yukarıda geçtiği gibi) okudu (ve "**تَلِقُونَ**" kelimesinin "**ألْوَلَق**" mastarından geldiğine işaretle), "**ألْوَلَق**" ; yalan demektir" dedi.

İbn Ebî Müleyke şöyle dedi:

"Hz. Âişe, bu âyeti herkesten iyi bilirdi. Çünkü âyet, onun hakkında nâzil olmuştu."[47]

---

[44] Nûr, 1.

[45] **Ebû Davud**, Kırâat, 4008.

[46] Nûr, 15.

[47] **Buhârî**, Tefsir, 24/8.

İZAH

Yukarıda geçen kelime, cumhurun kırâatinde تَتَلَقَّوْنَهُ şeklindedir. Ancak **Hz. Âişe, Ubeyy, Mücâhid** ve **Ebû Hayve** bu kelimeyi yukarıda geçtiği şekilde okumuşlardır. Her iki kırâat arasında anlam itibariyle önemli bir farklılık yoktur.

٩٦٠- (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : وذكر حديث الوحي قال : فذلك قوله جل ثناؤه {حتى إذا فُزِّعَ عن قُلُوبِهِمْ } (سبأ : ٢٣). أخرجه أبو داود.

960- Ebû Hureyre, vahiy hadîsini zikretti ve şöyle dedi:

"Yüce Allah'ın (Sebe' sûresinde geçen), *'Nihâyet kalplerinden korku giderildiği zaman...'*[48] (meâlindeki) âyeti, (yukarıda geçtiği gibidir.)"[49]

İZAH

Burada kırâatine dikkat çekilmek istenen kelime, "فُزِّعَ" lafzıdır. Bu kelimenin mütevâtir olan kırâati konusunda iki rivâyet vardır:

1- Cumhur, yukarıda geçtiği gibi şeddeli ve meçhûl sigası ile okur.

2- **İbn Âmir** de yine şeddeli, ama üstünlü ve malûm sigası ile "فَزَّعَ" (fezzea) şeklinde okur.

Kelimenin "فُرِّغَ" şeklinde mütevâtir olmayan bir kırâati daha vardır ki, bu okuyuş şâzdır.[50]

٩٦١- (ت د ـ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) أنه قرأ على رسول الله صلى الله عليه وسلم { مِنْ ضَعْفٍ } فقال : { من ضُعْفٍ }. هذه رواية الترمذي.

---

[48] Sebe', 23.

[49] **Ebû Davud**, Kırâat, 3979.

[50] Bkz., **Avn**, XI, 19; **Bezl**, XVI, 319.

وفي رواية أبي داود، قال عطية بن سعد العوفي: قرأت على عبد الله بن عمر { الله الذي خلقكم من ضَعْف} فقال : { من ضُعْف } قرأتها على رسول الله صلى الله عليه وسلم كما قرأتها علي، فأخذ علي كما أخذتها عليك.

961- Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Rasûlullah'a (as.) (Rûm sûresi 54. âyetinde geçen kelimeyi) "مِنْ ضَعْف" diye okumuş, Hz. Peygamber de "مِنْ ضُعْف" diye düzeltmiş.[51]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyetinde Atıyye b. Sa'd el-Avfî[52] şöyle dedi:

"Ben, Abdullah b. Ömer'e, ***'Allah odur ki, sizi güçsüz olarak yarattı'***[53] âyetini "مِنْ ضَعْف" diye okudum. O, "مِنْ ضُعْف" diye düzeltti ve;

"- Ben, bu kelimeyi Hz. Peygamber'e senin bana okuduğun gibi okumuştum. O beni düzelttiği gibi, ben seni düzeltiyorum" dedi.

İZAH

"ضعف" kelimesi, *"Dât"* harfinin üstün veya ötre olması kaydıyla iki şekilde okunur. Bu hadîste Hz. Peygamberin onu ötreli olarak "ضُعْف" şeklinde okuduğu rivâyet edilmektedir. Bu okuyuş, Kureyş lehçesine de uygun düşmektedir. Ancak bundan sonra gelecek olan

---

[51] **Tirmizî**, Kırâat, 4/2936; **Ebû Davud**, Kırâat, 2978.

[52] **Ebû'l-Hasan, Atıyye b. Sa'd el-Avfî el-Cedelî el-Kaysî el-Kûfî**: ö. 132/749. Kûfeli tâbiîlerdendir. İbn Abbas, İbn Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Ebî Leyla, A'meş ve Kurre b. Halid rivâyet etti. Muhaddisler nazarında zayıf biridir. Rivâyetleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[53] Rûm, 30/54.

hadîste de üstünlü olarak "ضَعْف" şeklinde okuduğu rivâyet edilmektedir. Bu kırâat da Temim lehçesine uygun düşmektedir.

Üstünlü olan kırâati **Âsım** ve **Hamza** benimsemişler, diğer kurrâ da ötreli kırâati tercih etmişlerdir. Her iki kırâat da mütevâtirdir ve manada farklılık yoktur.

Tirmizî, bu hadîse hasen-garib der. **Ebû Davud**'un râvisi **Atıyye** ise zayıftır, hadîsiyle ihticâc edilmez.[54]

٩٦٢- (د ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم {مِنْ ضَعْفٍ}. أخرجه أبو داود.

962- Ebû Sâid el-Hudrî, (bu âyeti) Hz. Peygamberin "مِنْ ضَعْفٍ" şeklinde okuduğunu söyler.[55]

٩٦٣- (د ــ أم سلمة رضي الله عنها) قالت : قراءةُ النبي صلى الله عليه وسلم { بَلَى قد جاءتْكِ آياتي ، فكذَّبتِ بها واستكبرْتِ وكُنْتِ من الكافرين } (الزمر : ٥٩). أخرجه أبو داود.

963- Ümmü Seleme şöyle dedi:

"Hz. Peygamber; *'**Evet, sana âyetlerim geldi de, sen onları yalan saydın, kibirlendin ve kâfirlerden oldun**'*[56] (meâlindeki âyeti yukarıda geçtiği gibi) okudu."[57]

---

[54] Bkz., **Avn**, XI, 11; **Bezl**, XVI, 310.

[55] **Ebû Davud**, Kırâat, 3979. Bu rivâyetin senedinde de **Atıyye el-Avfî** vardır ve zayıftır.

[56] Zümer, 59.

[57] **Ebû Davud**, Kırâat, 3990.

İZAH

Burada işaret edilmek istenen husus, fiillerin sonuna bitişen "**te**" zamirleridir. Hadîse göre bu zamirler, "جاءتْكِ آياتي فَكَذَّبْتِ بها واستكبرْتِ وكُنْتِ من الكافرين" şeklinde müennes zamirleridir. **Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe, Ümmü Seleme, İbn Kesîr, Şâfiî** âyeti böyle okumuşlardır. Âyetin öncesinde "**nefs**" kelimesi geçtiği, bu âyet de "**nefs**"e hitap ettiği ve nefs kelimesi de semâî müennes olduğu için zamirler müennes gelmişlerdir.

Cumhurun kırâatinde ise, zamirler müzekkerdir. Bu rivâyette de hitap, "**nefs**" kelimesine değil, şahsın kendisine kabul edilerek zamirler müzekker getirilir.

Şu hususu da belirtmek gerekir ki, **Ebû Davud**'un kaydettiği gibi bu hadîs, mürseldir. Çünkü hadîsi **Ümmü Seleme**'den rivâyet eden **Rabî' b. Enes** hicrî 139 yılında vefat etmiştir. Halbuki **Ümmü Seleme**, hicrî 59'da ölmüştür. Dolayısıyla ona yetişememiştir.

Ebû Ubeyde şöyle der:

"Eğer bu hadîs sahih olsaydı, huccet olur ve hiç kimsenin onu terk etmesi câiz olmazdı. Fakat o, müsned değildir."[58]

٩٦٤- (خ م د ت ـ **يعلى بن أمية** رضي الله عنه) قال : سمعتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يقرأ **{ونَادَوْا : يا مَالِكُ ، لِيَقْضِ علينا رَبُّكَ }** (الزخرف : ٧٧) ، قال سفيان : في قراءة عبد الله **{ونَادَوْا يَامَالِ}**. أخرجه البخاري ، ومسلم.

وفي رواية أبي داود ، والترمذي : **{ يا مَالِكُ }**. قال أبو داود : يعني : بلا تَرْخِيمٍ.

964- Ya'lâ b. Ümeyye şöyle dedi:

"Hz. Peygamber'in; ***'Ey Mâlik, Rabbin bizi öldürsün! diye çağrışırlar'***[59] (meâlindeki âyeti yukarıda geçtiği gibi) okuduğunu işittim."[60]

---

[58] Bkz., **Avn**, XI, 21; **Bezl**, XVI, 320.

[59] Zuhruf, 77.

RİVÂYETLER

Süfyân şöyle dedi:

"Abdullah'ın kırâati, "وَنَادَوْا يامال" şeklindedir."

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Ebû Davud ve **Tirmizî**'nin rivâyeti, "يامالك" şeklindedir. **Ebû Davud** ilâve eder: "Yâni terhimsiz olarak."

İZAH

Terhîm ; kelimeyi kısaltarak, son tarafını telaffuz etmeden okumaktır.

Bu rivâyette bahse konu olan husus "مالك" kelimesidir. **Mâlik**, cehennem bekçisi olan meleğin adıdır. Bu kelimeyi **Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Ya'mer, A'meş** terhimli olarak **"Yâ Mâli"** diye okumuşlardır. Her şeye rağmen maksat aynıdır ve bir mana değişikliği söz konusu değildir.

İbn Hacer, cehennemliklerin azap içinde oldukları için, kelimeleri bile tam telaffuz edemediklerini söyleyerek, **"Yâ Mâli"** şeklindeki eksik kırâate gerekçe gösterir.

٩٦٥- (**ت د ــ ابن مسعود** رضي الله عنه) أَقْرَأَنِي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم **{ إِنِّي أَنَا الرَّزَّاق ذُو القوة المتين}** (الذاريات : ٥٨) ، أخرجه الترمذي ، وأبو داود.

965- İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, (Zâriyât sûresi 58. âyetini) bana; ***'Muhakkak ki ben, rızık verenim, çok sağlam kuvvet sahibiyim'*** şeklinde okuttu."[61]

İZAH

Yukarıdaki âyeti cumhur şu şekilde okur :

---

[60] **Buhârî**, Tefsir, 43/1; Bed'u'l-Halk, 6, 10; **Müslim**, Cuma, 13/49; **Ebû Davud**, Kırâat, 3992; **Tirmizî**, Cuma, 13/508.

[61] **Tirmizî**, Kırâat, 8/2940; **Ebû Davud**, Kırâat, 3993.

"إنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ"

"Muhakkak ki Allah, rızık verendir, çok sağlam kuvvet sahibidir."

Görüldüğü üzere manada farklılık yoktur. İlkinde mütekellim sigasıyla Cenab-ı Hak kendinden bahsetmekte, ikincisinde ise üçüncü şahıs diliyle yine Allah'tan bahsedilmektedir.

٩٦٦- (ت د ــ **عائشة** رضي الله عنها) قالت : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ: {**فَرُوحٌ ورَيحان وجنةُ نَعِيمٍ**} (الواقعة : ٨٩). أخرجه الترمذي ، وأبو داود.

966- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Hz. Peygamber; *'**Onun için bir rahatlık, hoş bir rızık ve Naîm cenneti vardır**'*[62] (meâlindeki âyeti, yukarıdaki gibi) okuyordu."[63]

İZAH

Burada bahse konu olan husus, "روح" kelimesidir. Cumhur bu kelimeyi "رَوْحٌ" şeklinde okumuş, **Hz. Âişe, İkrime, Katâde, İbn Ya'mer** ve **Kisâî** de "رُوحٌ" diye okumuşlardır. İlk kırâatte "**rahatlık**" manası, ikinci kırâatte ise "**rahmet**" manası vardır.

Mütevâtir olan kırâat, ilk şeklidir.

٩٦٧- (خ م ت ــ **علقمة** رحمه الله) قال : قَدِمَ أصحابُ عبد الله بن مسعود على أبي الدَّرْداء رضي الله عنهما، فطلبهم فوجدَهُمْ فقال: أيُّكم يقرأُ قراءة عبد الله ؟ قالوا:كُلُّنا، قال: فأيُّكم أحفظ ؟ فأشاروا إلى علقمة فقال: كيف سمعته يقرأُ {**و اللَّيْلِ إذا يَغْشَى، والنهار إذا تَجَلَّى**} (الليل: ١-٣) قال: {**والذَّكَر والأنثى**} قال أبو الدرداء: والله لا أُتابِعُهم ثم قال

[62] Vâkıa, 89.

[63] **Tirmizî**, Kırâat, 6/2938; **Ebû Davud**, Kırâat, 3991.

أبو الدرداء: أنت سمعته من في صاحبك؟ قال: نعم، قال: وأنا سمعتُ من في رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وهؤلاء يأبون علينا.

وفي رواية : أشهدُ أني سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ هكذا ، وهؤلاء يريدونني أنْ أقرأ {وماخَلَقَ الذَّكَرَ والأنثى } والله، لا أُتابعُهُمْ عليه. أخرجه البخاري ، ومسلم، والترمذي.

ولمسلم قال: أتى عَلْقَمَةُ الشَّامَ ، فدخل مسجدا ،فصلى فيه ، ثم قام إلى حَلْقةٍ، فَجَلَسَ فيها، قال: فجاء رجلٌ فَعَرَفْتُ فيه تَحَوُّشَ القوم وهَيْئَتَهُمْ ، قال : فجلس إلى جَنْبي ، ثم قال: أتحفظُ كما كان عبد الله يقرأ ؟فذكر بمثله هكذا قال مسلم.

967- Alkame şöyle dedi:

"Abdullah b. Mes'ûd'un talebeleri, Ebû'd-Derdâ' (nın bulunduğu Şâm'a) geldiler. Ebû'd-Derdâ, onları aradı, buldu ve dedi ki:

"- Hanginiz Abdullah'ın kırâatini okuyabilir?"

"- Hepimiz."

"- En iyi hanginiz okur?"

Alkame'ye işaret ettiler. Bunun üzerine dedi ki:

"Andolsun, bürüdüğü zaman geceye, açılıp aydınlandığı zaman gündüze,[64] (meâlindeki) âyetleri nasıl okuyordu?"

"Erkeğe ve dişiye andolsun; "وَالذَّكَرَ وَالأُنْثَى" (diye okuyordu)."

Ebû'd-Derdâ;

"- Vallahi ben onlara uymam" dedi ve şöyle devam etti:

"- Sen bunu hocanın ağzından duydun mu?"

"- Evet."

"- Ben de Rasûlullah'ın (as.) ağzından duydum. Ama şu adamlar (Şamlılar) bize karşı çıkıyorlar."[65]

---

[64] Leyl, 1-2.

[65] **Buhârî**, Tefsir, 92/1, 2; **Müslim**, Müsafirîn, 50/282; **Tirmizî**, Kırâat, 7/2939.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ebû'd-Derdâ şöyle dedi:

"- Şehâdet ederim ki ben, Rasûlullah'ın (as.) böyle okuduğunu işittim. Bu adamlar ise benim "وما خلق الذَّكَرَ والأنثى" , yani; *'Erkeği ve dişiyi yaratana'* diye okumamı istiyorlar. Vallahi ben, Hz. Peygambere karşı gelerek, onlara tabi olmam."

Bu hadîsi **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etmişlerdir.

Bir rivâyette **Müslim** şöyle dedi:

"Alkame Şam'a geldi. Mescide girip namaz kıldı. Sonra bir ders halkasına yanaşıp oturdu. Derken bir adam geldi. Bu adam hakkında, oradakilerin toplanmasını ve (saygı) vaziyeti alışlarını hissettim. Adam gelip benim yanıma oturdu. Sonra dedi ki:

"- Abdulah (b. Mes'ûd)un kırâati ezberinde midir?"

Sonra râvî, hadîsi yukarıdaki gibi rivâyet etti.

İZAH

Burada **Leyl** sûresinin üçüncü âyeti üzerindeki bir ihtilaftan söz edilmektedir. Bu âyet,"وما خلق الذَّكَرَ والأنثى" ; *"Erkeği ve dişiyi yaratana andolsun"* şeklindedir. Mütevâtir olan ve Mushaf'da tespit edilen kırâat budur.

Yukarıdaki hadîse göre âyet, "و الذَّكَرَ والأنثى" ; *"Erkeğe ve dişiye andolsun."* şeklindedir.

Bu rivâyetler şöyle te'lif edilmiştir: **İbn Mes'ûd** ve **Ebû'd Derdâ**, âyeti Rasûlullah'dan (as.) "و الذَّكَرَ والأنثى" şeklinde dinlemişlerdi. Ancak bu âyet, ikinci defa "وما خلق الذَّكَرَ والأنثى" şeklinde nâzil olmuş ve **İbn Mes'ûd** ile **Ebû'd-Derdâ**, bu ikinci nüzûlden haberdar olmamışlardır. İşte bu yüzden onlar, cumhurun mütevâtiren rivâyet ettikleri kırâate muhalefet etmişlerdir. Nitekim daha önce de

görüldüğü üzere **İbn Mes'ûd, Felak** ve **Nâs** sûrelerinin de Kur'ân'dan olmadığını sanmıştı.[66]

İbn Mes'ûd ve **Ebû'd-Derdâ'**nın kırâatlerine göre âyette mahlûka; yani erkeğe ve dişiye, mütevâtir kırâata göre de erkeği ve dişiyi yaratana and içilmiş olur. Âyetin hakiki medlülu bu ikinci kırâattir.[67]

٩٦٨- (خ م ت د ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال: قَرَأتُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم **{ مُذَّكِر }** (القمر : ١٥) فَرَدَّهَا عليَّ **{ مُدَّكِر }**.

وفي أخرى : سمعته يقول : **{ مدَّكر }** دالا. أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي.

وفي رواية أبي داود : أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان قرأ: **{ فهل من مدَّكر ؟}** قال أبو داود: مضمومة الميم، مفتوحة الدال، مكسورة الكاف.

968- Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi:

"Ben, Hz. Peygamber'e (Kamer sûresinin 15. âyetini) "مُذَّكِر" diye okumuştum. Hz. Peygamber ise, "مُدَّكِر" diye düzeltti."[68]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette İbn Mes'ûd; "Hz. Peygamber'in "مدَّكر" diye yani ***"dâl"*** ile okuduğunu işittim" der.

Ebû Davud'un rivâyetinde Hz. Peygamber "فَهَل مِنْ مدّكر" diye okurdu. **Ebû Davud** dedi ki: "Yâni ***"mim"***'in ötresi, ***"dâl"***'ın üstünü ve ***"kâf"***'ın esresi ile okurdu."

---

[66] Bkz., hadîs no: 897.

[67] Bkz., **İbn Hacer**, VIII, 543; **Aynî**, XIX, 296; **Tecrîd-i Sarîh**, IX, 390.

[68] **Buhârî**, Tefsir, 54/5; Enbiyâ, 3, 6, 16; **Müslim**, Müsafirîn, 50/280; **Tirmizî**, Kırâat, 5/2937; **Ebû Davud**, Kırâat 3994.

İZAH

"Müddekir "مُدَّكِر" kelimesi; *"zekere* "ذَكَرَ" fiilinin iftiâl bâbından ism-i fâildir. Aslı "مُذْتَكِر" dur. Kelime, kolay telaffuz edilebilsin diye, kaideye uygun olarak idgâm edilince *"tâ"* harfi, telaffuzda en yakını olan *"dâl"* harfine çevrildi. Çünkü her iki harfin de mahreçleri aynıdır. O zaman kelime "مُذْدَكِر" şekline girer. Ancak birbirlerine yakın olan *"dâl"* ve *"zâl"* harfleri de idgâm edilince iki şekil ortaya çıkar:

a) Ya *"zâl"* harfi *"dâl"*a çevrilerek idgâm görür ve kelime "مُدَّكِر" olur.

b) Veya *"dâl"* harfi *"zâl"*a çevrilerek idgâm edilir ve "مُذَّكِر" olur.

Arap dili itibariyle her ikisi de câizdir ve her iki kelimenin manası da birdir. Buna rağmen bu küçük farkın dahi muhafaza edilmesi, ashâb-ı kirâmın Kur'ân'a ne büyük bir dikkat ve ehemmiyet atfettiklerini gösterir.

٩٦٩- (ط ـ **مالك بن أنس** رحمه الله) أنه سألَ ابنَ شهاب عن قول الله تعالى : **{يا أيها الذين آمنوا إذا نُودي للصلاة من يوم الجُمُعة ، فاسْعَوْا إلى ذكْرِ اللّه }** ؟ (الجمعة : ٩) فقال ابنُ شهاب : كان عمرُ بن الخطاب -رضي الله عنه - يقرؤها : **{ إذا نوديَ لصلاة من يوم الجمعة ، فامْضُوا إلى ذكْرِ الله }**. أخرجه الموطأ.

969- Mâlik b. Enes, İbn Şihâb'a, Yüce Allah'ın;

"Ey iman edenler, Cuma günü namaz için ezan okunduğunda Allah'ın zikrine koşun!"[69] âyetini sordu. İbn Şihâb şöyle dedi:

"- Ömer b. Hattâb, bu âyeti ("فَاسْعَوا" kelimesi yerine) "فَامْضُوا" kelimesi ile okurdu."[70]

---

[69] Cuma, 9.

[70] **Muvatta**, Cuma, 5/13.

İZAH

Âyetteki "فَاسْعَوْا" veya "فَامْضُوا" rivâyetleri mana itibariyle aynıdır; "**gidiniz**" demektir. Ancak "**sa'y**"de koşarak gitmek, diğerinde ise yürüyerek gitmek manası vardır.

Mâlik, Kur'ân'da geçen "**sa'y**" kelimesini, amel ve eylem anlamında kabul eder.

Hz. Ömer'in kırâati, **Hz. Osman**'ın Mushaf'ında sâbit değildir. Bu bakımdan haber-i vâhid mertebesindedir. Hatta hadîs Rasûlullah'a (as.) ref' edilmediği için, sahâbenin tefsirî bir telaffuzu olabileceği ihtimaline binâen **Kadı Ebû Bekir**, bu kırâatin câiz olmadığını söyler. Bu durumda **Hz. Ömer**'in kırâati, tevâtüren sâbit olan "فَاسْعَوْا" lafzının tefsiri olur.[71]

٩٧٠- (د ــ أبو قلابة رحمه الله) عَمَّنْ أَقْرَأَهُ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم {
فيومئذٍ لا يُعَذِّبُ عذابه أحدٌ ، ولا يوثِقُ وَثاقَهُ أحدٌ } (الفجر : ٢٥ ، ٢٦).
وفي رواية [أو مَن] أقْرَأَهُ مَنْ أقْرَأَهُ رسُولُ الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه أبو داود.

970- Ebû Kılâbe, Hz. Peygamber'in okuttuğu sahâbeden rivâyet ediyor:

"Hz. Peygamber, (Fecr sûresindeki âyeti) ***'O gün kimseye, onun gibi azap edilmez ve kimse de onun gibi bağlanmaz'***[72] şeklinde okudu.[73]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette hadîs; "Hz. Peygamber'in okuttuğu veya O'nun okuttuğunun okuttuğu" şeklindedir.

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

---

[71] Bkz., **Münteka**, I, 194.

[72] Fecr, 89, 25-26.

[73] **Ebû Davud**, Kıraat, 3996, 3997.

İZAH

Bu hadîste **Ebû Kılâbe**'nin, hadîsi almış olduğu sahabî meçhûldür. Hatta ikinci rivâyette **Fecr** sûresi 25-26. âyetlerinin "لا يُعَذَّبُ" yani; "**azap edilmez**" ve "لا يُوثَقُ" , yani; "**bağlanmaz**" kelimelerindeki "*zâl*" ve "*se*" harfleri üstünlü olarak meçhûl sigasıyla okunmaktadır. **Kisâî**, bu kırâati tercih eder.

Diğer kurrâ ise, bu harfleri esreli olarak malûm sigasıyla okurlar. Meşhur olan da budur.[74]

٩٧١- (د ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : رأيتُ النبي صلى الله عليه وسلم يقرأ {يَحسَبُ أنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ} (الهمزة : ٣) أخرجه أبو داود.

971- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Ben Hz. Peygamber'i; '*Zannediyor ki malı, kendisini ebedîleştirecektir*'[75] âyetini (yukarıda geçtiği gibi) okuduğunu gördüm."[76]

İZAH

Burada "يَحْسَبُ" kelimesine dikkat çekilmektedir. Bu fiil, "*sin*" harfi esreli olarak mı, yoksa üstünlü olarak mı okunacaktır? Bu hadîste esreli okunduğuna işaret edilmektedir. **Âsım** ve **Hamza** kırâatlerinde üstünlü, diğer kırâatlerde ise esreli okunur.

Bu hadîsin râvilerinden **Abdülmelik b. Abdurrahman ez-Zimârî** için, **Ebû Zur'a er-Râzî** "*münkeru'l-hadîs*" der. **Ahmed b. Hanbel** de tashîf yaptığını söyler. **Dârekutnî** ve **Ebû Hâtim** de "**kavi**

---

[74] Bkz., **Avn**, XI; 27; **Bezl**, XVI, 325.

[75] Hümeze, 3.

[76] **Ebû Davud**, Kırâat, 3995.

olmadığına" işaret ederler. Ayrıca **Süfyan**'dan rivâyetlerinin münker olduğuna da dikkat çekilir.[77]

٩٧٢- (ت ــ **أبي بن كعب** رضي الله عنه) أَنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : « **إنَّ الله أمَرَنِي أن أقرأ عليك القرآن فقرأ عليه {لم يكن الذين كفروا}** (البينة : ١-٨) » وقرأ فيها :إنَّ الدِّينَ عند الله الْحَنِيفيَّةُ المسْلمة ، لا اليهودية ، ولا النصرانية ، ولا المجوسيَّة ، ومَنْ يَعْمَلْ خيرا فلن يُكفَرهُ ، وقرأ عليه : لو أنَّ لابنِ آدمَ واديا منْ مال ، لا بْتغى إليه ثانيا، ولو أنَّ له ثانيا ، لا بتغى إليه ثالثا ، ولا يَمْلأُ جوفَ ابْنِ آدمَ إلا التُّرَابُ ، ويتوبُ الله على من تابَ. أخرجه الترمذي.

972- Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (as.);

"Yüce Allah bana, Kur'ân'ı sana okumamı emretti" buyurdu ve ona Beyyine sûresini okudu. Bu sûrede şu âyetleri de okudu:

"Allah katında din, tek tanrılı hanîf islâm dinidir; yahudilik, hırıstiyanlık ve mecûsilik değildir. Kim bir hayır işlerse, bu asla zâyi edilmez."

Ayrıca şu âyeti de okudu:

"Eğer Âdemoğlunun bir vâdî dolusu malı olsa, mutlaka ikincisini de ister. İkinciyi elde etse, üçüncüyü arar. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Yüce Allah, tevbe edenleri bağışlar."[78]

İZAH

Tirmizî'nin münferiden rivâyet ettiği bu hadîsin senedi hasendir. **Tirmizî** hadîs için, hasen-sahih der.

Ubeyy b. Kâ'b'ın, bu sûreden olduğunu söylediği âyetler Kur'ân'da yoktur. Bu durum, onların metni mensuh, manası bâkî âyetler olduğu şeklinde te'lif edilmiştir.[79]

---

[77] Bkz., **Avn**, XI, 25; **Bezl**, XVI, 324.

[78] **Tirmizî**, Menâkıb, 33/3793.

[79] Bkz., **Ârıza**, XIII, 264.

٩٧٣- (د ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : حَدَّثَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حديثا ذكر فيه جبريل وميكال ، فقال: جبرائل ومكائل.

وفي روايةٍ قال : ذكر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صاحِبَ الصُّورِ ، فقال : عن يمينه جبرائل، وعن يساره ميكائل. أخرجه أبو داود في كتاب «الحروف»، ولذلك أوردناه ها هنا ، وكأنه طَرفٌ من حديث.

973- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber;

"İçinde **Cibrîl** ve **Mîkâl**'in zikredildiği bir söz söyledi ve *'Cebrâîl, Mikâîl'* dedi.[80]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Hz. Peygamber, **Sûr** sahibini zikretti ve "**sağında Cebrâîl, solunda Mîkâîl vardır**" buyurdu.

Ebû Davud bu hadîsi, "**Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Kırâat**"ta zikretti. Bunun için biz de onu buraya aldık. Sanki o, uzun bir hadîsin bir parçası gibidir.

İZAH

Burada **Cebrâîl** ve **Mîkâîl** isimlerinin telaffuzu konusunda bazı farklılıklara işaret edilmektedir ki, bunlar, Türk okuyucusu için çok büyük bir önem arzetmemektedir. Araştırıcılar ise bu husustaki kaynaklara bakabilirler.[81]

---

80 **Ebû Davud**, Kırâat, 3998, 3999.

81 Bkz., **Avn**, XI, 30; **Ârıza**, XVI, 326.

(ت) "te" harfi:

الكتاب الثالث

ترتيب القرآن و تأليفه و جمعه

الكتاب الثالث

في ترتيب القرآن و تأليفه و جمعه

17- KUR'ÂN-I KERÎM'İN TERTİBİ, TE'LÎFİ VE TOPLANMASI

٩٧٤- (**خ ت — زيد بن ثابت** رضي الله عنه) قال : أرسلَ إليَّ أبو بكْرٍ ، مَقْتَلَ أهْلِ الْيمامَة ، فإذا عُمَرُ جالسٌ عنده، فقال أبو بكر : إنَّ عمرَ جاءني ، فقال : إنَّ القتْلَ قد استَحَرَّ يومَ اليمامَة بقُرَّاء الْقُرآن ، وإنّي أخْشَى أنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بالقُرَّاء في كُلِّ الْمواطن ، فيذهَبَ من القرآن كثيرٌ ، وإني أرى أنْ تأمُرَ بجمْع القرآن ، قال : قلتُ لعُمَر : كيف أفْعلُ شَيْئا لم يفعلْه رسُولُ الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال عمر : هو والله خَيرٌ ، فلم يَزلْ يُراجعُني في ذلك ، حتى شَرَحَ الله صَدْري للّذي شرح له صَدْرَ عمر ، ورأيتُ في ذلك الذي رأى عمر ، قال زيد: فقال لي أبو بكر : إنَّك رُجلٌ شابٌّ عاقلٌ ، لا نَتّهمُك، قد كُنتَ تكْتُبُ الْوَحْي لرسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَتتَبَّع القُرآنَ فَاْجمعْهُ ، قال زيدٌ : فَواللّه لو كَلَّفَني نَقلَ جَبَلٍ من الجبال ما كان أثقلَ عليَّ ممَّا أمرَني به منْ جَمْع القُرآن ، قال : قلتُ : كيف تَفْعَلان شَيْئا لم يفعلْهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال أبو بكر : هو والله خيرٌ ، قال : فلم يزل أبو بكر يُراجعني وفي أُخرى: فلم يزل عُمَرُ يراجعُني حتَّى شرحَ اللّهُ صَدْري للذي شرحَ له صَدْرَ أبي بَكْرٍ وعمر،قال : فتتبَّعت القُرآنَ أجْمَعُهُ من الرِّقاعِ والْعُسُبِ ، واللّخاف ، وصُدُور الرِّجال ،حتى وجدتُ آخرَ سورة التوبة مع خُزَيْمةَ أو أبي خُزَيْمَة الأنصاري : لَمْ أجدْهَا مع أحد غيره **{ لَقدْ جاءكُم رسولٌ من أنفسكم}** (التوبة: آية ١٢٧) خاتمة براءة قال: فكانت الصُّحُفُ عند أبي بكْرٍ حتى تَوفَّاهُ اللّه ثم عند عمر حتى تَوفَّاهُ اللّه ثم عند حَفْصَةَ بنت عمر.

قال بعضُ الرواة فيه :اللخافُ :يعني: الْخَزَفَ. أخرجه البخاري ، والترمذي.

974- Zeyd b. Sâbit anlatıyor:

"Hz. Ebû Bekir, Yemâme ehli ile yapılan savaşta (Kur'ân hafızlarının şehîd olmaları üzerine) haber gönderip beni çağırttı.

Yanına vardığımda Hz. Ömer de orada oturuyordu. Hz. Ebû Bekir şöyle dedi:

"Ömer bana geldi ve;

"- Yemâme savaşında ölüm, pek çok Kur'ân hafızını aldı götürdü. Ben, ölümün, harp meydanlarında hâfızları bitireceğinden ve neticede Kur'ân'ın pek çok bölümünün kaybolacağından korkuyorum. Bu yüzden Kur'ân'ın bir araya toplanmasını emretmeni faydalı görüyorum" dedi. Ben de ona;

"- Allah Rasûlü'nün yapmadığı bir işi ben nasıl yaparım?" dedim. O zaman Ömer;

"- Vallahi bu hayırlı bir iştir" dedi ve bu konuda bana tekrar tekrar başvurdu. Nihayet Allah, Ömer'in kalbine verdiği ilhâmı, benim kalbime de verdi ve ben de bu konuda Ömer gibi düşünmeye başladım."

Zeyd, Hz. Ebû Bekir bana şöyle söyledi, diyerek rivâyetine devam eder:

"- Sen, genç ve akıllı bir adamsın. Biz seni hiç bir kusurla itham edemeyiz. Üstelik sen, Rasûlullah'ın (as.) vahiy kâtipliğini de yaptın. Binâenaleyh Kur'ân (sahifelerini) sen araştır ve onları bir araya topla!"

Zeyd şöyle diyor:

"Vallahi, eğer dağlardan birini yerinden söküp başka yere nakletmemi isteseydi, bu bana, Kur'ân'ı toplama emrinden daha ağır gelmezdi. Ben;

"- Sizler, Rasûlullah'ın (as.) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız?" dedim. Hz. Ebû Bekir;

"- Vallahi bu, hayırlı bir iştir" dedi ve bu işi yapmam için bana ısrarla başvurmaya devam etti. -Bir rivâyette "Ömer, başvurmaya devam etti" denir.- Nihâyet Allah, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in kalplerine verdiği ilhâmı benim kalbime de koydu. Ben de Kur'ân (sahifelerini) araştırdım; onları yazıldıkları kâğıtlardan, hurma dallarından, parlak taş levhalardan ve insanların hâfızalarından derleyip topladım. Tevbe sûresinin sonu olan ***"Size kendi içinizden***

bir Peygamber gelmiştir..."[1] âyetini yalnız Huzeyme -veya Ebû Huzeyme- el-Ensarî'de[2] buldum. Bu âyeti ondan başka kimsede bulamadım.[3]

(Topladığım) Kur'ân sahifelerini Hz. Ebû Bekir'e teslim ettim. Bunlar, ölünceye kadar onda kaldı. Sonra Hz. Ömer'e intikal etti ve ölünceye kadar da o muhafaza etti. Sonra Hz. Ömer'in kızı Hafsa'ya intikal etti."[4]

RİVÂYETLER

Bazı râviler, hadîste "**parlak taş levha**" anlamına gelen "***Lihâf***" kelimesini, "**Kiremit**" anlamına gelen "***el-Hazef***" kelimesi ile açıklamışlardır.

Hadîsi **Buharî** ve **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Yemâme Savaşı: Hicrî 12 yılında Peygamberlik iddiasına kalkan **Müseyleme** ile ona uyarak İslâm'dan dönenlerle yapılan savaştır. Müslümanlar, **Hâlid b. Velid** komutasında yaptıkları bu savaşta çok zâyiat verdiler. Bu savaşta verilen şehidler hakkındaki rivâyetler 700 ile 1400 arasında değişmektedir. Bu şehidlerden 70 kadarının kurrâdan olduğu da rivâyet edilir.[5]

---

[1] Tevbe, 127.

[2] **Ebû Umâre, Huzeyme b. Sâbit b. el-Fakîh el-Hatmî el-Ensârî el-Evsî el-Medenî**: ö. 37/657. Sahabîdir. İlk müslümanlardandır. **Bedir** ve ondan sonra yapılan bütün savaşlara katıldı. **Mekke** fethinde kabilesinin sancaktarı idi. Hz. Peygamber onun şahitliğini iki şahit yerine kabul etmiş ve bu yüzden kendisine "***zû'ş-şehâdeteyn***" lakabı verilmişti. Bu yüzden Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân bir Mushaf haline getirilirken Tevbe sûresinin son iki âyeti ile Ahzâb sûresinin 23. âyeti sadece onda bulunmuş ve mushafa yazılmıştı. **Cemel** ve **Sıffîn** savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. **Sıffîn**'de Ammâr b. Yâsir öldürülünce, kılıcını çekmiş ve şehid oluncaya kadar savaşmıştı. Kendisinden 38 hadîs rivâyet edilmiştir.

[3] Yani yazılı olarak bulamadı, yoksa bu âyeti sahâbelerin pek çoğu ezberden biliyordu.

[4] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 3-4; Tefsir, 20; Ahkâm, 37; **Tirmizî**, Tefsir, 10/3103.

[5] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 9; **Aynî**, XVIII, 281.

KUR'ÂN-I KERÎM'İN TOPLANMASI

Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in sağlığında Kur'ân-ı Kerim, bir mushafta toplanmış değildi. Dağınık sahifeler halinde bulunuyordu. Zaten o sırada Kur'ân'ın toplanması da mümkün değildi. Çünkü âyetler, gelmeye devam ediyordu. Hatta **Hattâbî**'nin de işaret ettiği üzere bazı âyetlerin hükmünün veya tilâvetinin neshi de söz konusu idi.[6]

Hz. Peygamber vefat edince, âyetlerin nüzûl olayı da son buldu. İşte o zaman Yüce Allah, râşid halifelere, Kur'ân'ı toplayıp muhafaza altına almayı ilhâm etti. **Yemâme** savaşında yüze yakın Kur'ân hafızının şehid olması da bu konunun derhal ele alınmasını zarurî kıldı.

Kur'ân'ı toplama heyetinin başına **Zeyd b. Sâbit** getirildi. **Zeyd**, Ensârdandı ve Hz. Peygamber **Medîne'**ye gelince o henüz 11 yaşında idi.

Hadiste **Hz. Ebû Bekir, Zeyd**'in dört vasfını zikretmektedir:

1- Genç olmak,

2- Akıllı ve anlayışlı olmak,

3- Hiçbir konuda ithama maruz kalmamak,

4- Vahiy kâtibi olmak.

İşte bu vasıflar, herkesin **Zeyd**'e güvenmesini sağlamıştır.

Hadisin sonunda **Tevbe** sûresinin 127. âyetinin sadece **Huzeyme b. Sâbit el-Ensarî**'de bulunduğu ifâde edilmektedir. Bu husus, Kur'ân'ın mütevâtir olma özelliğine uygun düşmediği şüphesini akla getirebilir.

Her şeyden önce **Huzeyme**'nin şahitliğinin iki şahit yerine geçeceğine dair Hz. Peygamberin hadîsi vardır.[7] Sonra **Zeyd**'in mezkür âyeti başka birinde bulamaması, yazılı olarak bulamaması şeklinde de anlaşılmalıdır. Yoksa âyet, ashab tarafından ezberden

---

6 **İbn Hacer**, IX, 10.

7 Bkz., **Buhârî**, Cihad, 12; Tefsir, 33/3; **Ebû Davud**, Akdiye, 20; **Nesâî**, Buyû', 81; **Müsned**, V, 188, 189, 216; **İbn Sa'd**, IV, 378; **İsâbe**, II, 278; **Üsüd**, II, 133.

biliniyordu.[8] **Zeyd** de onu biliyordu. Ama **Zeyd**, Kur'ân'ın toplanmasında yalnız ezbere bilmeyi yeterli görmüyor, yazılı metin istiyordu. Bu âyet de yazılı olarak sadece **Huzeyme'**de bulunmuştu.

Böyle olunca Kur'ân'ın mütevâtir olma özelliğinin de bozulmadığı anlaşılır. Çünkü bir şeyin mütevâtir olabilmesi için mutlaka yazılı olması gerekli değildir, ezberden bilinmesi de yeterlidir.

Ayrıca **Huzeyme** çok zeki biri idi. Bu yazılı metnin Kur'ân'dan olduğunu ve onu Rasûlullah'dan (as.) duyduğunu **Zeyd**'e hatırlatmış da olabilir.[9]

Son olarak şunu da kaydetmek gerekir:

Kur'ân-ı Kerim'i bir araya toplamak gibi çok hayırlı bir iş için dahi; **"Rasûlullah'ın (as.) yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım?"** ve **"Dağları kökünden sökmek, Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi yapmaktan daha kolaydır!"** diyecek kadar hassasiyet gösterilmesini, **"Bize Kur'ân yeter"** diyerek sünneti ihmal eden insanlara hatırlatmakta ve dikkatleri çekmekte bilhassa fayda vardır.

٩٧٥- (**خ ت ــ محمد بن شهاب الزُّهريُّ** رحمه الله) عن أنسٍ ، أَنَّ حُذَيفَة بن اليمان قَدِمَ على عثمان وكان يُغازِي أهْل الشَّامِ في فَتْحِ إرْمِينيَّة ، وأذْربيجان مع أهل العراق، فأفْزَعَ حُذَيفَةَ اخْتلافُهُمْ في القراءة ، فقال حذيفة لعثمان : يا أميرَ المؤمنين ، أدْرِكْ هذه الأمَّة قبل أن يختلفُوا في الكتاب اختلافَ اليهود والنَّصارَى ، فأرسَل عثمانُ إلى حفصة:أنْ أرْسِلي إلينا بالصُّحُف ننْسَخُها في المصاحف ، ثُمَّ نَرُدُّها إليْك ، فأرسلت بها إليه، فأمَرَ زيد بن ثابت وعبدَ الله بنَ الزبير ، وسعيد بن العاص ، وعبدَ الرحمن بنَ الحارثِ بن هشامٍ ، فنَسَخُوها في المصاحفِ ، وقال عثمان للرَّهْطِ القُرَشِيِّينَ : إذا اخْتَلَفْتُم أنتم وزَيدُ بنُ ثابتٍ في شيءٍ من القرآن ، فاكتُبوهُ بلِسانِ قُريشٍ ، فإنما نزل بلسانهم ، ففَعَلوا، حتى إذا نَسَخُوا الصحفَ في المصاحف،

---

[8] Bu husus, **İbn Ebi Davud**'un *Kitabu'l-Mesâhif*'inde rivâyet edilmektedir. Bkz., s. 30.

[9] Bkz., **İbn Hacer**, X, 14-26; **Aynî**, XVIII, 282; **Ârıza**, XI, 258; **Tuhfe**, VIII, 511.

رَدَّ عثمانُ الصحفَ إلى حفصةَ، وأَرْسَلَ إلى كُلِّ أُفُقٍ بِمُصْحَفٍ مما نَسَخُوا، وأَمَرَ بما سوى ذلك من القرآن، في كل صحيفة أو مُصْحَف أن يُحرقَ.

قال ابن شهاب : وأخبرَني خارجة بنُ زيد بن ثابت : أنه سمع زيدَ بنَ ثابت يقول : فَقَدْتُ آية من سورة الأحزاب حين نَسَخْتُ الصحفَ قد كنتُ أسمعُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقرأُ بها ، فالتَمَسْناها ، فوَجَدناها مع خزيْمةَ بن ثابت الأنصاري **{ من المؤمنين رجالٌ صدَقوا ما عاهَدُوا اللَّهَ عليه}** (الأحزاب : ٢٣) ، فألحقْناها في سورتها من المصحف.

قال في رواية ابن اليمان : خُزيمةُ بنُ ثابتٍ الذي جعل رسولُ اللّه صلى الله عليه وسلم شهادَتَهُ شهادة رجلَين.

زاد في رواية أخرى : قال ابن شهاب : اختلفوا يومئذ في (التابوت) فقال زيدٌ: (التَّابُوهُ) وقال ابن الزُّبير وسعيدُ بنُ العاص (التابوت) فرُفِعَ اختلافُهم إلى عثمانَ، فقال. اكْتُبُوه (التابوت) فإنَّهُ بلسان قُريش. أخرجه البخاري ، والترمذي.

وزاد الترمذي: قال الزهري. فأخبرَني عبيدُ الله بنُ عبد الله ، أنَّ عَبدَ اللّه بن مسعود - رضي الله عنه- كرِهَ لزيد بن ثابت نسخَ المصاحف ، وقال : يا مَعْشَرَ المسلمين، أُعْزَلُ عن نسْخِ المصاحف ،يتولاَّها رُجلٌ ، واللّه لقد أَسْلَمْتُ وإنه لفي صُلْبِ رُجلٍ كافر يريد : زيد بن ثابتَ ولذلك قال عبد اللّه بنُ مسعود : يا أَهْلَ العراق، اكْتُمُوا المصاحفَ التي عندكم وغُلُّوها، فإنَّ اللّه يقولُ : **{ ومَنْ يغْلُلْ يأْت بما غَلَّ يومَ القيامة }** (آل عمران : ١٦١) ، فاتَّقُوا اللّه بالْمَصاحف.

قال الزهري : فَبَلَغَني أنَّ ذلكَ كرِهَ من مَقَالة ابن مَسْعُودٍ : رجالٌ من أفاضِلِ أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم.

975- Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Enes'den rivâyet ediyor:

"Huzeyfe b. el-Yemân, Hz. Osman'a geldi. O sırada Hz. Osman, Iraklılarla Şamlıları Ermeniye ve Azerbeycan'ın fethi için hazırlıyordu. İnsanların Kur'ân'ıı farklı şekillerde okumaları Huzeyfe'yi korkutmuştu. Hz. Osman'a dedi ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri; Allah'ın Kitabında Yahudilerin ve Hıristiyanların ihtilaf ettikleri gibi bir ihtilafa düşmeden bu ümmetin imdadına yetiş!"

Bunun üzerine Hz. Osman, Hz. Hafsa'ya;

"- Sendeki Kur'ân sahifelerini bize gönder, onları mushaflarda çoğaltıp tekrar sana vereceğiz" diye haber yolladı. Hz. Hafsa da onları gönderdi. Hz. Osman, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Âs, Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişam'dan[10] kurulu bir heyete gerekli emirleri verdi, onlar da bu sahifeleri çoğalttılar. Hz. Osman, (üç kişilik) Kureyşliler gurubuna[11] şöyle dedi:

"- Sizler, Kur'ân'la ilgili her hangi bir hususta Zeyd b. Sâbit'le ihtilafa düşerseniz, Kureyş lisanına uygun olanını yazın. Çünkü Kur'ân, Kureyşlilerin lisanı ile inmiştir."

Onlar da bunu yaptılar. Nihâyet sahifeleri mushaflarda çoğaltma işi bitince Hz. Osman asıl sahifeleri Hafsa'ya iâde etti. Komisyonun teksir ettiği mushaflardan birer adedini de her tarafa gönderdi. Bunun haricinde kalan ve içinde Kur'ân yazılı olan her sahife veya mushafın yakılmasını emretti."[12]

RİVÂYETLER

İbn Şihâb şöyle dedi:

"Bana Hârice b. Zeyd b. Sâbit haber verdi. O, (babası) Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini duymuş:

"Ben, sahifeleri istinsah ettiğim sırada Ahzâb sûresinden bir âyeti kaybetmiştim. Halbuki ben, Rasûlullah'ın (as.) o âyeti okuduğunu işitmiştim. Âyeti araştırdık, onu Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî'de bulduk. Âyet şudur:

---

[10] **Ebû Muhammed, Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre el-Kuraşî el-Mahzûmî el-Medenî:** ö. 43/663. Hz. Peygamber'i görmüştür, ama O'ndan semaı sabit değildir. Hz. Osman döneminde mushafı istinsah edenlerdendi. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Âişe'den rivâyetleri vardır. Kendisinden oğlu Ebû Bekir ve Ebû Kılâbe rivâyet etti. Hadîsi **Buharî**'de tahric edildi.

[11] Başkan **Zeyd** Medineli, diğer üçü Kureyşli idi.

[12] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 2, 3; Menâkıb, 3; **Tirmizî**, Tefsir, 10/3104.

"Mü'minlerden Allah'a verdiği sözde sadakat gösteren nice adamlar vardır..."[13]

Bu âyeti de mushafa, ait olduğu yere ilave ettik."

Ebu'l-Yemân'ın[14] rivâyetinde de Zührî şöyle dedi:

"Huzeyme'nin şahitliği iki kişinin şahitliğine denkti."

"O gün ***'et-Tâbût'*** kelimesinde ihtilaf ettiler. Zeyd; ***'et-Tâbûhu'*** dedi. İbn Zübeyr ve Saîd b. el-Âs ***'et-Tâbûtu'*** dediler. İhtilaf Hz. Osman'a arzedildi, o da ***'et-Tâbûtu'*** diye yazın, çünkü o, Kureyş lisanı iledir" dedi.

Bu hadîsi, **Buhârî** ve **Tirmizî** rivâyet ettiler.

Tirmizî'nin rivâyetinde şöyle bir ziyade vardır:

Zührî dedi ki:

"Bana Ubeydullah b. Abdullah haber verdi. Buna göre Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit'in mushafları yazmasına karşı çıkmıştı. Abdullah dedi ki:

"- Ey müslümanlar, ben mushafların istinsâhından uzak tutuluyorum. Onu öyle bir adam üstüne aldı ki, vallahi ben İslâm'a girdiğimde, o henüz kâfîr bir adamın sulbünde idi"

Bununla o, Zeyd b. Sâbit'i kastediyordu. Sonra bu hâdise üzerine Abdullah b. Mes'ûd, (Kûfelilere) şöyle seslendi:

"- Ey Iraklılar! Yanınızdaki mushafları gizleyin ve onları iyi koruyun. Çünkü Allah, ***'Kim hâinlik ederse, kıyâmet günü hâinlik ettiği şeyle birlikte gelir'***[15] buyurdu. Mushaflar hakkında Allah'dan sakının!"[16]

---

[13] Ahzâb, 23.

[14] **Ebû'l-Yemân, el-Hakem b. Nâfi el-Behrânî el-Humsî**: ö. 222/837. Humuslu hafız muhaddislerdendir, sikadır. Harîz b. Osman ve Saîd b. Abdülaziz'den rivâyet etmiş, kendisinden de Buharî, Müslim ve Yahya b. Maîn gibi büyük imamlar rivâyet etmişlerdir. Döneminin humus muhaddisidir. Sikadır; hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[15] Al-i İmrân, 161.

[16] Hadisin **Câmiu'l-Usûl**'deki rivâyetinde ibâre "فَاتَّقُوا اللّٰهَ بِالْمَصَاحِفِ", yani **"mushaflar hakkında Allah'dan korkun!"** şeklindedir. Ancak **Tirmizî**'nin matbu nüshasında

Zührî şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) ashâbının ileri gelenlerinden pek çok kişinin, İbn Mes'ûd'un bu sözünü hoş görmedikleri bana ulaştı."

İZAH

Bu hadîste **Hz. Osman** devrinde, daha önce bir araya toplanan Kur'ân sahifelerinin çoğaltılıp çeşitli şehirlere gönderilmesi ve insanların ellerinde bulunan sahifelerin yakılması anlatılmaktadır. Hadîsin son bölümündeki **Tirmizî**'nin ilâvesi mürseldir; çünkü **Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ûd**, babasının amcası **Abdullah b. Mes'ûd**'a yetişmemiştir.

KUR'ÂN'IN ÇOĞALTILMASI

Huzeyfe'nin büyük endişe ile dile getirdiği ihtilaf, ordunun iki kanadını teşkil eden Şamlılarla Iraklıların ihtilafıdır. Kûfeliler **İbn Mes'ûd**'un, Basralılar **Ebû Musa'l-Eş'arî**'nin, Şamlılar da **Ubeyy b. Kâ'b**'ın kırâatine göre okuyorlar ve aralarındaki kırâat farklılıkları büyük ihtilaflara, hatta birbirlerini tekfîre kadar varıyordu.

İşte bu durum **Huzeyfe**'yi endişelendirmiş ve ümmetin tek bir Kur'ân metni üzerinde ittifak etmelerini sağlamasını halifeden istemişti. Hadiste de ifade edildiği üzere **Hz. Osman** da, **Hz. Ebû Bekir**'in bir araya getirdiği "**İmam nüsha**"yı **Hafsa**'dan almış, **Zeyd b. Sâbit**'in başkanlığında bir heyete çoğalttırmış ve eldeki Kur'ân parçalarının da yakılmasını emretmişti.

Hz. Osman'ın Kur'ân'ı kaç nüsha çoğalttığı ve bunları hangi şehirlere gönderdiği konusunda farklı rivâyetler vardır. Ancak bu rivâyetler, birbirini tamamlar mâhiyettedir. **İbn Ebî Davud**'un **Kitabu'l-Mesâhif**'indeki bir rivâyete göre; yedi nüsha yaptırdı ve bunları **Mekke, Kûfe, Şam, Basra, Yemen** ve **Bahreyn**'e gönderdi, birini de kendi yanında muhafaza etti.[17]

"فالقَوا اللهَ بالمَصاحف" "(Elinizdeki) **mushaflarla Allah'a kavuşun!**" tarzındadır. **Tirmizî** şerhlerinde de bu ikinci ibare muhafaza edilmiştir.

[17] Bkz., **Kitabû'l-Mesâhif**, 34.

İzahına çalıştığımız hadîste, **Abdullah b. Mes'ûd**'un bir itirazından da bahsedilmektedir. **İbn Mes'ûd,** istinsah heyetinde yoktu. İtirazı ile bundan rahatsız olduğunu dile getirmiştir.

Sonra **İbn Mes'ûd**'un mushafı, cumhurun mushafından farklı idi. Muhtemeldir ki komisyona alınmayışının rahatsızlığı ile bu farklılığı inatla sürdürmüştür. Kabul etmek gerekir ki, o, bu iş için bir araştırma yapmadığından, elindeki mushafı, sadece kendi şahsî bilgisine ve Hz. Peygamber'den duyduklarına dayanıyordu. Tek kişinin bilgisinde bazı eksiklikler olabileceği de kuvvetle muhtemeldir. Ancak **İbn Mes'ûd**, kendi bilgisine ve elindeki mushafın doğruluğuna son derece güvendiği için, **Hz. Osman**'ın, farklı nüshaların yakılması teklifine de karşı çıkmış ve taraftarlarına kendi mushaflarını saklamalarını söylemişti.

Hadisin sonunda ashâb-ı kirâmın ileri gelenlerinden pek çoklarının, **İbn Mes'ûd'**un bu tavrını hoş karşılamadıkları da ifade edilmektedir.

Hz. Hafsa'nın muhafaza ettiği "**İmam nüsha**", veya diğer adı ile asıl nüsha ise, ölünceye kadar kendisinde kaldı. Bir ara **Medîne** valisi **Mervan**, onu istedi, ama vermedi. **Hafsa** ölünce, **Mervan** asıl nüshayı aldı ve bu sahifelerin zamanla insanlar arasında şüphelere ve fitneye sebep olacağı endişesiyle imha etti.[18]

٩٧٦- (خ م ت ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) قال : جَمَعَ القرآن على عهد رسولِ الله صلى الله عليه وسلم أربعةٌ كُلُّهم من الأنصار أُبَيُّ بن كَعْبٍ ، ومعاذُ بن جَبَلٍ ، وأبو زيد، وزيدٌ يعني: ابن ثابتٍ ، قلتُ لأنسٍ : مَنْ أبو زيد ؟ قال : أحَدُ عُمُومَتِي. أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي.

وفي أخرى للبخاري قال : ماتَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، ولَمْ يَجْمَعِ القُرآنَ غيرُ أربعة : أبو الدرداء ، ومعاذُ بن جَبَلٍ ، وزيدُ بن ثابتٍ ، وأبو زيدٍ ، ونَحنُ وَرِثْنَاهُ.

[18] Bkz., **İbn Hacer**, X, 22-26; **Aynî**, XX, 17; **Ârıza**, XI, 262; **Tuhfe**, VIII, 516.

وفي أخرى له : مات أبو زيد ، ولم يترك عقبا ، وكان بدريًا واسم أبي زيد : سعد بن عُبيد.

976- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) döneminde Kur'ân'ı dört kişi toplamıştı, bunların dördü de Ensârdandır. Bunlar: Ubey b. Kâ'b, Muâz b. Cebel, Ebû Zeyd ve Zeyd b. Sâbit idi." Enes'e:

"- Ebû Zeyd kimdir?" diye sorunca;

"- Amcalarımdan biri" cevabını verdi.[19]

RİVÂYETLER

Hadisi, **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî** rivâyet etmiştir.

Buharî'nin diğer bir rivâyetinde Enes şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.) vefat ettiğinde Kur'ân'ı şu dört kişiden başka kimse toplamamıştı: Ebû'd-Derdâ, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Ebû Zeyd.[20] (Ebû Zeyd vâris bırakmadan öldüğü için) biz Ebû Zeyd'e vâris olduk."

Yine **Buhârî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Ebû Zeyd, arkasında çocuk bırakmadan ölmüştü. O, Bedir ehlindendi ve ismi Sa'd b. Ubeyd[21] idi."

---

[19] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 8; Menâkıbu'l-Ensâr, 17; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 23/119; **Tirmizî**, Menâkıb, 33/3790.

[20] Buradaki **Ebû Zeyd** ile kimin kastedildiği açık değildir. Bu konuda çok farklı kişilerin isimleri verilmektedir. Bu ihtilafla için bkz. **İbn Hacer**, VII, 506; X, 64.

[21] **Ebû Zeyd, Sa'd b. Ubeyd b. en-Numan b. Kays b. Amr el-Hazrecî el-Kâriî**: ö. 16/637. Medîneli sahabîlerdendir. Bedir ehlindendir. Bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer almıştı. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân-ı Kerîm'i cem eden dört kişiden biridir. Bu yüzden kendisine el-Kâriî denirdi. Kendisinden Tarık b. Şihâb ve Abdurrahman b. Ebî Leylâ rivâyet etti. **Kadisiye** savaşında şehîd edildi. Oğlu Umeyr, Hz. Ömer'in **Humus** valisi idi.

İZAH

Kur'ân'ı toplama işi, hadîste zikri geçen dört kişiye münhasır değildir. Her şeyden önce bu rakam izafîdir, hakikî değildir. Nitekim başka rivâyetlerde pek çok sahabînin ismini görüyoruz. Mesela; Dört Halife, **Talha, Abâdile, Sa'd, Huzeyfe, Sâlim, Ebû Hureyre, Abdullah b. es-Sâib, Ubâde b. Sâmit, Ebû Eyyub el-Ensârî, Ebû Musa'l-Eş'arî, Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme** vdğ...

Zaten izahına çalıştığımız hadîsin değişik rivâyetlerinde geçen dört isim de farklı farklı kişilere aittir.

Hadiste bu işin dört kişiye inhisar ettirilmesinin sebebi olarak da şu görüşler ileri sürülmüştür:

Kur'ân'ı bütün vücûh ve kırâatleri ile bildikleri, bizzat Rasûlulah'ın (as.) ağzından aldıkları, Kur'ân üzerindeki çalışmaları ile tanındıkları, nâsih olan ve olmayan âyetleri bildikleri, Kur'ân'ı sadece ezberden değil yazılı metin halinde de muhafaza ettikleri için veya **Enes**'in vâkıf olduğu kişiler bunlar olduğu için sadece bu dört isim verilmiştir.[22]

٩٧٧- (خ ـــ **سعيد بن جبير** رحمه الله) قال : إنَّ الذي تدْعُونَهُ الْمُفَصَّلَ هُوَ الْمُحكَمُ، قال : وقال ابنُ عباسٍ : تُوُفِّيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وقد قَرَأتُ الْمُفصَّل الْمُحْكَمَ.

وفي روايةٍ ، أنه قال : جمعتُ المحكَم في عَهْدِ رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم ، قال : فقلتُ له: وما المحكم ؟ قال : الْمُفَصَّلُ. أخرجه البخاري.

977- Saîd b. Cübeyr şöyle dedi:

"Kur'ân'dan mufassal adını verdiğimiz kısımlar, muhkemdir. Çünkü **İbn Abbas;** 'Rasûlullah (as.) vefat ettiğinde ben, muhkem (olan mufassalı) okumuştum' dedi."[23]

---

[22] Bkz., **İbn Hacer**, X, 62; **Aynî**, XX, 26.

[23] **Buhârî**, Fedâilu'l-Kur'ân, 25.

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette İbn Abbas şöyle dedi:
"Ben, Rasûlullah (as.) döneminde muhkemi topladım."
(Said b. Cübeyr veya Ebû Bişr):
"- Muhkem nedir?" diye sorunca;
"- Muhkem, mufassaldır" diye cevap verdi.
Hadîsi **Buharî** tahric etti.

İZAH

Muhkem, aslında müteşâbihin zıddıdır. Mensûh olmayan âyet anlamında da kullanılmaktadır. Ama **Saîd b. Cübeyr** burada onu mufassal sûreler anlamında kullanmaktadır. Mufassal da **Hucurat'**tan sonraki sûrelere denir.

(ت) "te" harfi :

الكتاب الرابع

في التوبة

4- KİTAB: **TEVBE**: **978-988**

الكتاب الرابع
في التوبة

18- TEVBE

٩٧٨- (خ م ت — الحارث بن سويد رحمه الله) قال : حدَّثنا عبدُ الله بْنُ مسعود حَديثين: أحدهما : عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، والآخر : عن نفسه. قال : **إنَّ المؤمنَ يَرى ذُنوبَهُ كأنه قاعدٌ تحتَ جَبلٍ يَخافُ أنْ يَقعَ عليه وإنَّ الفاجرَ يَرىَ ذنُوبَهُ كَذُباب مرَّ على أنفه ، فقال به هكذا-** أي بيده- فذبّه عنه ، ثم قال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **للّهُ أفرحُ** بتوبة عبده المؤمن مَنْ رجلٍ نزلَ في أرض **دَوِّيَّة مُهلكَة ، معه راحلتُهُ ، فطلبها ،حتى** إذا اشتدَّ عليه الحرُّ والعطشُ أو ما شاءَ اللّه، **قال : أرْجعُ إلى مكاني الذي كُنْتُ فيه** فأنامُ حتى أموتَ ،فوضعَ رأسهُ على ساعده ليمُوتَ فاستيقظَ ، **فإذا راحلتُهُ عندهُ ، عليها زادُهُ وشرابُهُ ، فاللّهُ أَشدُّ فَرحا بتوبةِ العبد المؤمنِ من هذا براحلته وزاده.** أخرجه البخاري ، وأخرج مسلم المسند منه فقط. وحديث الترمذي نحو حديث البخاري ، إلاَّ أن لفظ البخاري أتم.

978- el-Hâris b. Süveyd[1] şöyle dedi :

"Bize Abdullah b. Mes'ûd iki söz söyledi. Bunlardan birini Rasûlullah'dan (as.) rivâyet etti, diğerini kendisi söyledi. Dedi ki:

"Mü'min, günahlarını (hayalinde büyüterek bir dağ gibi) görür; sanki kendisi o dağın dibinde oturmakta ve dağın her an üzerine

---

[1] **Ebû Âişe, el-Hâris b. Süveyd b. Kallâs et-Teymî el-Kûfî el-A'ver:** ö. 72/691. Kûfeli tâbiûn ulemasındandır. Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden İbrahim et-Teymî ve Ebû Hayân et-Teymî rivâyet etti. Sikadır, Ahmed b. Hanbel, onun gibi büyük ve güvenilir bir alim hakkında soru sormanın doğru olmadığını söylerdi. Az hadîs rivâyet etmiştir; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

düşmesinden korkmaktadır. Fâcir ise günahlarını, burnuna konup geçen bir sinek gibi görür."

İbn Mes'ûd, "İşte şöyle" diyerek eliyle sanki sinek kovalar gibi yaptı. Sonra Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim dedi:

"Muhakkak ki Allah, mü'min kulunun tevbesiyle; ıssız ve tehlikeli bir çölde, yiyeceğini ve içeceğini yüklediği devesi ile seyahat ederken (yorgunluktan) **başını yere koyup uyuyan, uyandığında devesinin gittiğini gören, onu arayıp bulamayan, sonunda sıcaktan ve susuzluktan bunalan, *'bari mola yerine döneyim, orada ölünceye kadar uyuyayım'* diyen ve ölmek için kolunun üzerine yatan, uyandığında da üzerindeki yiyeceği ve içeceğiyle birlikte devesini yanında gören insandan daha çok sevinir. Gerçekten Yüce Allah, mü'min bir kulun tevbesiyle, bu insanın devesine ve azığına kavuştuğunda sevindiğinden daha çok sevinir."**[2]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** tahric etti. **Müslim** ise hadîsin sadece müsned olan kısmını tahric etti. **Tirmizî**'nin rivâyeti de **Buharî**'nin hadîsi gibidir, yalnız **Buharî**'nin rivâyeti daha kapsamlıdır.

İZAH

Bu hadîsin ilk paragrafındaki ifâdeler **İbn Mes'ûd**'a, son paragrafı da Rasûlullah'a (as.) aittir.

Mü'minin Tabîatı: **İbn Mes'ûd**, mü'minin tabiatı ile günahkâr bir insanın tabiatını temsilî bir ifâde ile anlatmaktadır. Mü'min, kuvvetli bir imana sahiptir, ilahî cezanın şiddetine inanmaktadır. Günahının hesabını vereceğini bilmektedir. Bu yüzden günahını, üzerine yıkılmaya hazır dağlar gibi görür. Günahlarını her türlü başarısızlığın ve felaketin sebebi sayar. Günah işlemekten korkar. Bu itibarla daima hareketlerini kontrol eder. İyiliklerini küçümser, ama hatalarını gözünde büyütür.

---

[2] **Buhârî**, Davaât, 4; **Müslim**, Tevbe, 1/3.

İbn Ebi Cemre şöyle der:

"Mü'minin kalbi nur doludur. Kendisinde bu nura muhalif bir şey gördüğü zaman dayanamaz, bunu çok büyük bir felaket gibi görür."

Günahkârın Tabîatı: Günahlara dalmış fâsık bir insan ise hiçbir şeye aldırmaz. Ameli az olduğu için korkusu da azdır. Hatalarını küçümser, başına gelecek musibetleri hesap etmez ve neticede kendini felakete atar.

Bu iki tabiat, birbirinin tam zıddı bir karakter arz etmektedir. Mü'min, hareketlerini devamlı bir murakabe ve muhasebeye tabi tutmasına mukabil, fâsık hiçbir şeye aldırmaz, önem vermez.

TEVBE

Tevbe; lügatte dönmek demektir. Dinî anlamı ise; insanın yaptığı hata ve günahlardan dönmesidir. **Tevbe**'de esas olan, pişmanlık ve bir daha o günahı yapmama azmidir. İşlenen hata kul hakkına müteallik ise, onun da ödenmesi veya helâl ettirilmesi gerekir.

Tevbe eden insan, aynı günahı tekrar yaparsa, ilk tevbesi bâtıl olmaz, ama ikinci defa yapmış olduğu günahı yazılır.

İşlenen her hatadan dolayı tevbe etmek, kul için vâciptir. Ancak tevbenin kabûlü Allah için vâcip değildir. **Mu'tezile**, kabûlünün de vâcip olduğunu söyler.

İzahına çalıştığımız hadîsin son fıkrasında ve bu bölümde gelecek olan diğer hadîslerde, tevbenin önemi ve Allah katındaki değeri dile getirilmektedir. Yalnız burada Allah'ın sevincinden de bahsedilmektedir. Sevinç ve keder gibi sıfatların Allah'a izâfesi câiz değildir. Binaenaleyh buradaki sevinç, mecazî manadadır; Allah'ın rızası demektir. Allah'ın, tevbeleri süratle kabul edeceği anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu ifâdeden, ilahî irâdede asıl olanın, azap değil rahmet olduğu da anlaşılmaktadır.[3]

[3] Bkz., **İbn Hacer**, XII, 381-388; **Aynî**, XXII, 280; **Kastalanî**, IX, 178; **Tuhfe**, VII, 200.

٩٧٩- (م ـ البراء بن عازب رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «كَيفَ تقولون بِفَرحِ رَجُلٍ انفَلَتَتْ منه راحلتُه ، تَجُرُّ زِمَامَها بأرضٍ قَفْرٍ ، ليس بها طعامٌ ولا شرابٌ ، وعليها طعامٌ وشرابٌ فطلَبَها حتى شقَّ عليه ، ثُمَّ مَرَّتْ بِجِذْلِ شَجَرة فتعلقَ زِمَامُها، فوجدَها مُعَلَّقَة به؟ » قُلْنا : شديدا يا رسولَ الله ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أما والله ، لَلَّهُ أشَدُّ فرَحا بتوبة عبده من الرجل براحلته ». أخرجه مسلم.

979- Berâ b. Âzib, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Yiyecek ve içecek bulunmayan çorak bir yerde, üzerindeki yiyecek ve içeceklerle birlikte yularını sürükleyerek kaçan devesini bîtap düşünceye kadar arayan, sonra bir ağacın dibinden geçerken yular ağaca dolanmış ve devesini de oraya bağlanmış gören insanın sevinci hakkında ne dersiniz?"

"- Çok fazla sevinir, ey Allah'ın Rasûlü" dedik. Buyurdu ki:

"- Bakın, vallahi, kulunun tevbesiyle Allah, o adamın devesini bulduğunda sevindiğinden daha çok sevinir."[4]

٩٨٠- (خ م ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لَلّهُ أفْرَحُ بتوبة عبده مِنْ أحدِكم سَقَطَ على بعيره وقد أضلَّهُ في أرضِ فلاة». أخرجه البخاري ومسلم.

ولمسلم أيضا قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « لَلّهُ أشدُّ فرَحا بتوبة عبده -حين يَتوبُ إليه- من أحدكم كان على راحلته بأرض فلاة فانْفَلَتَتْ منه ، وعليها طعامُه وشرابُهُ فَأيِسَ منها ، فأتَى شَجرة فاضطَجَع في ظِلِّها قد أيسَ من راحلته فبينا هو كذلك، إذا هو بها قائمةٌ عنده ، فأخذ بخطامها ، ثم قال من شدَّة الفرح : « اللهم أنت عَبْدي وأنا ربك ،أخطأ من شدة الفرح ».

---

[4] **Müslim**, Tevbe, 1/6.

980- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki Allah, kulunun tevbesiyle, sizden birinizin çöl ortasında kaybettiği devesine rastlaması üzerine sevindiğinden daha çok sevinir."[5]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric ettiler.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kul tevbe ettiği zaman, Allah onun tevbesine, sizden birinizin binek devesini, üzerindeki yiyecek ve içeceklerle birlikte çöl ortasında kaybettiği, bulmaktan da ümidini kestiği bir sırada, bir ağacın gölgesine uzanmış dururken, aniden devesini yanında görmesi ve yularını tutarak büyük sevincinin verdiği şaşkınlıkla:

"- Ey Allah'ım, sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim" **dediği andaki sevincinden daha çok sevinir."**

٩٨١- (م ــ النعمان بن بشير رضي الله عنه) خَطَبَ فقال : لَلّهُ أشدُّ فرَحا بتوبة عبده، من رُجلٍ حَمَلَ زَادَهُ ومَزَادَهُ على بعيرٍ، ثم سَارَ حتّى كان بَفَلاةٍ من الأرض، فأدركته القَائلَةُ فَنزَل، فقال تَحْتَ شَجَرَةٍ، فَغلَبَتْهُ عَيْنُهُ وانسَلَّ بعيرُهُ، فاستيقظ فسعى شرَفا، فلم يَرَ شيئا، ثم سعى شرفا ثانيا، فلم يَرَ شيئا، ثم سعى شرفا ثالثا، فلم يَر شيئا ،فأقبل، حتى أتى مكانه الذي قَال فيه، فبينا هو قاعدٌ، إذْ جاءَهُ بعيره يمشي، حتى وضعَ خطامهُ في يَده، فَلَلّهُ أشدُّ فرحا بتوبةِ العبد من هذا، حين وجَدَ بعيرهُ على حاله. قال سِمَاك : فزعم الشَّعْبيُّ أن النعمان رَفَعَ الحديثَ إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، وأمَّا أنا فلم أسْمَعْهُ. أخرجه مسلم.

981- Nu'man b. Beşir bir hutbe okudu ve dedi ki:

"Allah'ın, kulunun tevbesine sevinmesi; azığını ve su tulumunu bir deveye yükleyen, sonra yola çıkan, nihayet bir çöle varan, kaylûle

---

[5] **Buhârî**, Daavât, 4; **Müslim**, Tevbe, 1/7.

zamanı gelince deveden inip bir ağaç altında kaylûle uykusuna yatan, bu sırada devesi kaçan, uyandığında bir tepeye koşup (etrafa bakan) ama bir şey göremeyen, sonra ikinci bir tepeye çıkan ama yine bir şey göremeyen, sonra üçüncü tepeye koşan, orda otururken ansızın devesinin geldiğini gören, hatta yularını eline alan bir adamın sevinmesinden daha fazladır. Gerçekten Allah, kulun tevbesiyle, bu adamın devesini bulduğu sıradaki sevincinden daha çok sevinir."

Simâk[6] şöyle dedi:

"Şa'bî, Nu'man'ın bu hadîsi Hz. Peygambere ref' ettiğini söyledi. Ama ben, onu dinlemedim."[7]

٩٨٢- (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
«لَلّهُ أشَدُّ فَرَحاً بِتَوْبَةِ أحَدِكم (مِنْ أحَدِكم) بِضَالَّتِه إذا وجَدَها ». أخرجه الترمذي.

982- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Yüce Allah, sizden birinin tevbesine, insanın yitiğini bulduğu sıradaki sevincinden daha çok sevinir."[8]

٩٨٣- (ت ـ زِرُّ بن حُبَيْشٍ رحمه الله) قال : حَدَّثَنا صَفْوانُ بن عَسَّالٍ المُرادِيُّ ، قال
: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « بَابٌ من قِبَلِ الْمغْرِب ، مَسيرَةُ عَرْضِه - أو قال-:

---

[6] **Ebû'l-Muğîre, Simâk b. Harb b. Evs el-Bekrî ez-Zühlî el-Kûfî:** ö. 123/741. Kûfeli meşhur tâbiîlerdendir. Seksen kadar sahabîyi dinlemiştir. Geniş ilmiyle temayüz etmiştir. Şâirdi, son derece fasîhti. Ancak sika olup olmadığı tartışmalıdır. Ebû Hâtim, Yahya b. Maîn ve İbn Hibbân onun sika olduğunu belirtirler. Ali b. el-Medînî, Şu'be, Sevrî, Salih Cezere ve Abdullah b. Mübârek'e göre zayıftır. Ahmed b. Hanbel, **"muztaribu'l-hadîs"** der. Nesaî'ye göre tek başına kaldığında delil olmaz, zira telkine maruz biriydi. Buna rağmen **Müslim** onun rivâyetini almıştır. Hadîsleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[7] **Müslim**, Tevbe, 1/5.

[8] **Tirmizî**, Daavât, 99/3538.

يسيرُ الراكبُ في عرضه أربعين أو سبعين سنة ،خلقهُ الله يوم خلق السّموات والأرض ، مفتوحا للتّوبة ، لايُغلق، حتى تطلعَ الشّمسُ منه». أخرجه الترمذي.

983- Zirr b. Hubeyş'in, Safvân b. Assâl el-Muradî'den[9] tahdis ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Batı tarafında bir kapı vardır. Onun genişliği, veya bir süvarinin o kapının genişliği boyunca yürümesi 40 veya 70 yıl sürer. Allah onu yerleri ve gökleri yarattığı gün yarattı. Bu kapı tevbe içindir ve güneş batıdan doğuncaya kadar açık kalacak, kapanmayacaktır."[10]

٩٨٤- (م ــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « مَنْ تاب قبلَ طُلوعِ الشّمسِ من مَغربها ، تابَ الله عَليه ». أخرجه مسلم.

984- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Her kim, güneş batıdan doğmadan tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul eder."[11]

٩٨٥- (ت ــ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) أنّ النّبي صلى الله عليه وسلم قال: «إنّ اللّهَ يقبلُ توبة العبد ما لم يُغرغرْ ». أخرجه الترمذي.

985- Abdullah b. Ömer'in rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[9] **Safvân b. Assâl b. er-Rebed b. Zâhir el-Murâdî el-Cümelî**: Sahabîdir. Rasûlullah'la (as.) birlikte on iki gazaya katıldığı rivâyet edilir.Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de oturmuştur. Kendisinden Zirr b. Hubeyş ve Abdullah b. Seleme el-Murâdî rivâyet etmiştir.

[10] **Tirmizî**, Daavât, 99/3535.

[11] **Müslim**, Zikir, 12/43.

"Can boğaza dayanmadıkça, Allah kulun tevbesini kabul eder."[12]

٩٨٦- (م ــ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «إنَّ اللهَ -عزَّ وجلَّ- يبْسُطُ يدَهُ باللَّيْلِ ليَتوبَ مُسيءُ النهارِ ويبسُطُ يدَه بالنَّهارِ ليتُوبَ مُسيءُ الليلِ حتى تطْلُعَ الشمسُ من مغربِها». أخرجه مسلم.

986- Ebû Musa'l-Eş'ârî, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Muhakkak ki Yüce Allah, gündüz günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Gece günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için de gündüz elini açar. Bu hal, güneş batıdan doğuncaya kadar böyle devam eder."[13]

İZAH

Allah'ın elini açması ifadesi, tevbenin her zaman kabul edileceği anlamında bir istiâredir. İfâde, zâhirî şekliyle, Allah'ın ellerini açması tarzında değerlendirilmemelidir.

Hadiste, insan defalarca günah işlese bile, tevbe ettiği taktirde tevbesinin kabul edileceği anlatılmaktadır. Ayrıca Yüce Mevlâ'nın merhamet ve ihsanının genişliği de ifâde edilmektedir.

Yalnız bu ifadelerden, tekrar tekrar tevbenin kabulü, günahın da tekrar tekrar ve ısrarla işlenmesinin câiz olduğu anlaşılmamalıdır. Zaten tevbe, sadece dil ile söylenen bir kelimeden ibaret değildir. Böyle bir tavır, bir anlamda istihzâ manasını da taşır. Asıl tevbe, ihlâs ve samimiyetle duyulan kalbî pişmanlıktır. İnsan, yaptığından kalben ve samimî bir pişmanlıkla tevbe ettiği halde, kendine hâkim olamayıp yine günah işlerse tevbe kapısı yüzüne kapatılmayacaktır. Can boğaza dayanıncaya kadar ona fırsat verilecektir.

---

12 **Tirmizî**, Daavât, 99/3537.

13 **Müslim**, Tevbe, 5/31.

٩٨٧- (خ م ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أنَّ نبيَّ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «كانَ فيمنْ كان قبلكم رجلٌ قَتَلَ تسْعة وتسعين نفْسا ، فسأل عن أعْلم أهلِ الأرضِ ؟ فَدُلَّ على راهب، فأتاهُ ، فقال : إنهُ قتل تسْعة وتسعين نفْسا ، فهل له من توْبة ؟ فقال: لا ، فقتله ، فَكَمَّلَ به مائة ، ثم سأل عن أعْلم أهل الأرض ؟ فدُلَّ على رجُل عالم ، فقال : إنه قَتَلَ مائةَ نفسٍ ، فهل له من توبة ؟ فقال : نعم ، ومَن يحولُ بينَهُ وبيْن التوبة ؟ انْطلقْ إلى أرضِ كذا وكذا ، فإنَّ بها ناسا يعْبُدُونَ الله، فاعبُد اللَّهَ معَهُمْ، ولا ترجع إلى أرضك ، فإنها أرض سُوء، فانطلقَ حتى إذا نصفَ الطريق ، أتاه الموتُ ، فاختصمتْ فيه ملائكةُ الرَّحمة ، وملائكةُ العذاب ، فقالت ملائكة الرحمة : جاء تائبا ، مُقْبلا بقلبه إلى اللَّه ، وقالت ملائكةُ العذاب : إنه لم يعْمَلْ خيرا قطُّ ، فأتاهُمْ مَلَكٌ في صورة آدميٍّ فجعلوهُ بينهم ، فقال : قيسوا ما بيْنَ الأرضين ، فإلى أيَّتهما كان أدنى فهو له ، فقاسوا فوجدُوهُ أدْنى إلى الأرض التي أرادَ ، فقبضتْهُ مَلائكةُ الرَّحمة ».

وفي رواية نَحْوه ، وفيه :« فلما كان في بعْض الطريق أدركه الموتُ فَنَاء بصَدْره نحوها.

وفيه : فكان إلى القرية الصالحة أقربَ منها بشبْرٍ ، فجُعِل من أهلها ».

وفي أخرى نحوه، وزاد: «فأوحى الله إلى هَذه: أنْ تَبَاعدى، وإلى هذه: أنْ تقرَّبي، وقال: قيسُوا ما بينهما ، فوُجدَ إلى هذه أقْربَ بشبرٍ ». أخرجه البخاري ومسلم.

987- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu:

"Sizden önceki dönemlerde yaşayan bir adam, doksan dokuz kişiyi öldürmüş, sonra da yeryüzünün en âlim adamının kim olduğunu soruşturmuştu. Kendisine bir râhip tavsiye edildi. Ona gidip 99 kişiyi öldürdüğünü, tevbesinin (mümkün) **olup olmadığını sordu. Râhip;**

"- *Hayır!*" **deyince, adam onu da öldürdü ve böylece cinayetlerini 100'e tamamladı.**

Sonra yine yeryüzünün en âlim adamının kim olduğunu sordu. Kendisine âlim bir adam tavsiye edildi. Ona; yüz adam

öldürdüğünü, tevbesinin mümkün olup olmadığını sordu. Adam cevaben dedi ki:

"- Evet mümkün. Seninle tevben arasına kim engel koyabilir? Ancak sen, falan yere gitmelisin. Çünkü orada Allah'a ibâdet eden insanlar vardır. Sen de onlarla birlikte Allah'a ibâdet et! Bir daha da memleketine dönme, çünkü burası kötü bir yerdir."

Adam yola koyuldu. Yolun yarısına geldiğinde, ölüm kendisini yakaladı. Rahmet melekleri ile azap melekleri onun hakkında münakaşaya tutuştular. Rahmet melekleri dediler ki:

"- Bu adam, tevbe ederek ve kalbiyle Allah'a dönmüş olarak geldi."

Azap melekleri de şöyle dediler:

"- Ama o, hiçbir hayır işlemedi."

Bunun üzerine onlara insan suretinde bir melek geldi. Her iki taraf da onu aralarında hakem yaptılar. O dedi ki:

"- Buradan, iki memlekete olan mesafeyi ölçün! Hangisine daha yakınsa adam oralıdır."

Ölçtüler ve gitmekte olduğu memlekete daha yakın bulunduğunu gördüler. Bunun üzerine onu, rahmet melekleri aldı.[14]

RİVÂYETLER

Yukarıdakine benzer bir başka rivâyette şöyle bir fazlalık vardır:

"...Yolun bir kısmını katettikten sonra, eceli geldi, adam göğsüyle (gitmekte olduğu) **tarafa doğru süzüldü..."**

Diğer bir rivâyette de şu cümle vardır:

"...(Gitmek istediği) **hayırlı beldeye bir karış daha yakındı ve bu yüzden oralı sayıldı.."**

Nihâyet başka bir rivâyette de şu ziyâde görülür:

---

[14] **Buhârî**, Enbiyâ, 50; **Müslim**, Tevbe, 8/46.

"...Yüce Allah, adamın çıktığı beldeye; '*Uzaklaş!*', gittiği beldeye de '*Yaklaş!*' buyurdu. Sonra da mesafeyi ölçtüler ve ikincisine bir karış daha yakın olduğu görüldü..."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Tevbenin lüzumunu ve her türlü günah için geçerli olduğunu ifâde eden bu hadîs, İslâm'dan önceki döneme ait bir olayı hikâye etmektedir. Olayın **Hz. İsa**'dan sonra cereyan etmiş olması muhtemeldir. Çünkü hadîste râhiplerden bahsedilmektedir. Bilindiği üzere ruhbanlık, **Hz. İsa**'nın ümmeti arasında ortaya çıkmıştı.

KATİLİN TÖVBESİ

Kur'ân-ı Kerim'de kasten bir mü'mini öldürenin ebedî cehennemlik olduğu ifâde edilir:

"Kasten bir mü'mini öldürenin cezası, içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir."[15]

Bu âyete dayanarak **İbn Abbas**, katilin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söyler. Ama Yüce Mevlâ, şirkin dışındaki günahları, dilediği kişilerden sileceğini beyan etmektedir;

"Yüce Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kişilerden bağışlar."[16]

Kaldı ki, bir müşrik ve kâfirin, şirkine ve küfrüne tevbe edip imana gelmesi de câizdir.

Selef uleması, gerek âyetteki ve gerek bu hususta rivâyet edilen hadîslerdeki şiddetli tehdit ifâdesini, caydırıcılık gâyesine hamletmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir insanı öldürmenin bütün insanları öldürmek gibi olduğu[17] da belirtilir. Binâenaleyh bu konudaki ağır ifâdeler, insanları, adam öldürme fiilinden uzak tutmak gayesine yönelik olmalıdır.

---

[15] Nisâ, 93.

[16] Nisâ, 48.

[17] Mâide, 32.

Âyetteki "**ebedî cehennemlik olduğu**" ifâdesi, onun böyle bir cezayı hakkettiği şeklinde de te'vîl edilmiştir. Bu durumda ona ceza vermek veya affetmek, Allah'a kalmış bir iştir. **Hanefîler**, âyetteki "**ebedî**" lafzını, **uzun müddet cehennemde kalmaktır** diye izah ederler.

Âyetin, adam öldürmeyi helâl sayanlar hakkında hüküm ifâde ettiği de söylenmiştir.

İzahına çalıştığımız hadîs de, katilin tevbesinin câiz olduğunu ifâde etmektedir. Gerçi hadîs, **Benû İsrâil**'e ait bir olayı ifâde etmektedir. Ancak **"Bizden önceki ümmetlerin şeriatı, bizim için de şeriattır"** kaidesine dayanarak, bu hadîs **Muhammed** ümmeti için de hüküm ifâde etmektedir. Yalnız önceki ümmetlere ait hükümlerin bizim için de geçerli olması için, onu Allah veya Peygamberinin bildirmiş veya bu hükmü reddetmemiş olmaları şarttır. Bizim şeriatımızda onu te'yîd eden bir delilin bulunması halinde ise, hiçbir tereddüt ve şüphe kalmaz. Az önce geçen **Nisâ** sûresinin 48. âyeti, bu hükmün de delili kabul edilir. Ayrıca **İbn Hacer, Muhammed** ümmetine, eski ümmetlere nispetle daha az külfet yüklendiği prensibinden hareketle, **Benû İsrail**'de 100 kişiyi öldürenin bile tevbesi câiz oluyor idiyse, bizde öncelikle câiz olur, der.

İzahına çalıştığımız hadîs, insanı günaha sevk eden âmillerin çok olduğu çevre ve muhiti değiştirmenin, bir nevi tevbe olduğunu da ifâde etmektedir. Yalnız bu değiştirme, söz konusu günahlardan kaçmak gayesine yönelik olmalıdır.

Hadiste niyet ve azmin, amelden daha hayırlı olduğu da görülmektedir. Zirâ katilin henüz hiçbir hayırlı ameli olmadığı halde, sadece salihler arasına göçüp onlar gibi olmak niyet ve azmini taşıması, bağışlanmasına yeterli olmuştur.[18]

٩٨٨- (**ت ــ أنس بن مالك** رضي الله عنه) أن رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قال: « **كُلُّ بَنِي آدمَ خطَّاءٌ وخيرُ الخَطَّائينَ التَّوابونَ** ». أخرجه الترمذي.

---

[18] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 199-200; **Aynî**, XVI, 55; **Kastalanî**, V, 430.

988- Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Bütün insanlar hata ederler. Hata edenlerin en hayırlıları, tevbe edenlerdir."[19]

İZAH

Hata etmemek, hiç günah işlememek, insana ait bir sıfat değildir. Allah insanı böyle bir tabiatta yaratmamıştır. Dünyada hiç kimse masûm değildir. Beşerî fıtratın gereği budur. Hatta bir hadîste şöyle buyrulur:

"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki; eğer siz, hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok ederdi. Sizin yerinize günah işleyen, ama Allah'tan mağfiret dileyen bir kavmi getirir ve onları affederdi."[20]

Binâenaleyh insan, yaratılış itibariyle günah işlemeye müsait bir tabiattadır. Ondan günahsızlık istenmemektedir. Günahsızlık, ancak meleklerin hâlidir. Allah, günah işlemeyen yaratık olarak melekleri zaten yaratmıştır. İnsandan istenen, işlediği günahları affedecek yüce bir yaratıcının var olduğunu hatırlayıp O'na ilticâ etmesidir.

---

[19] **Tirmizî**, Sıfatu'l-Kıyâmet, 49/2499.

[20] **Müslim**, Tevbe, 11; **Tirmizî**, Cennet, 2; Daavât, 98; **Müsned**, I, 289; II, 305, 309; V, 414.